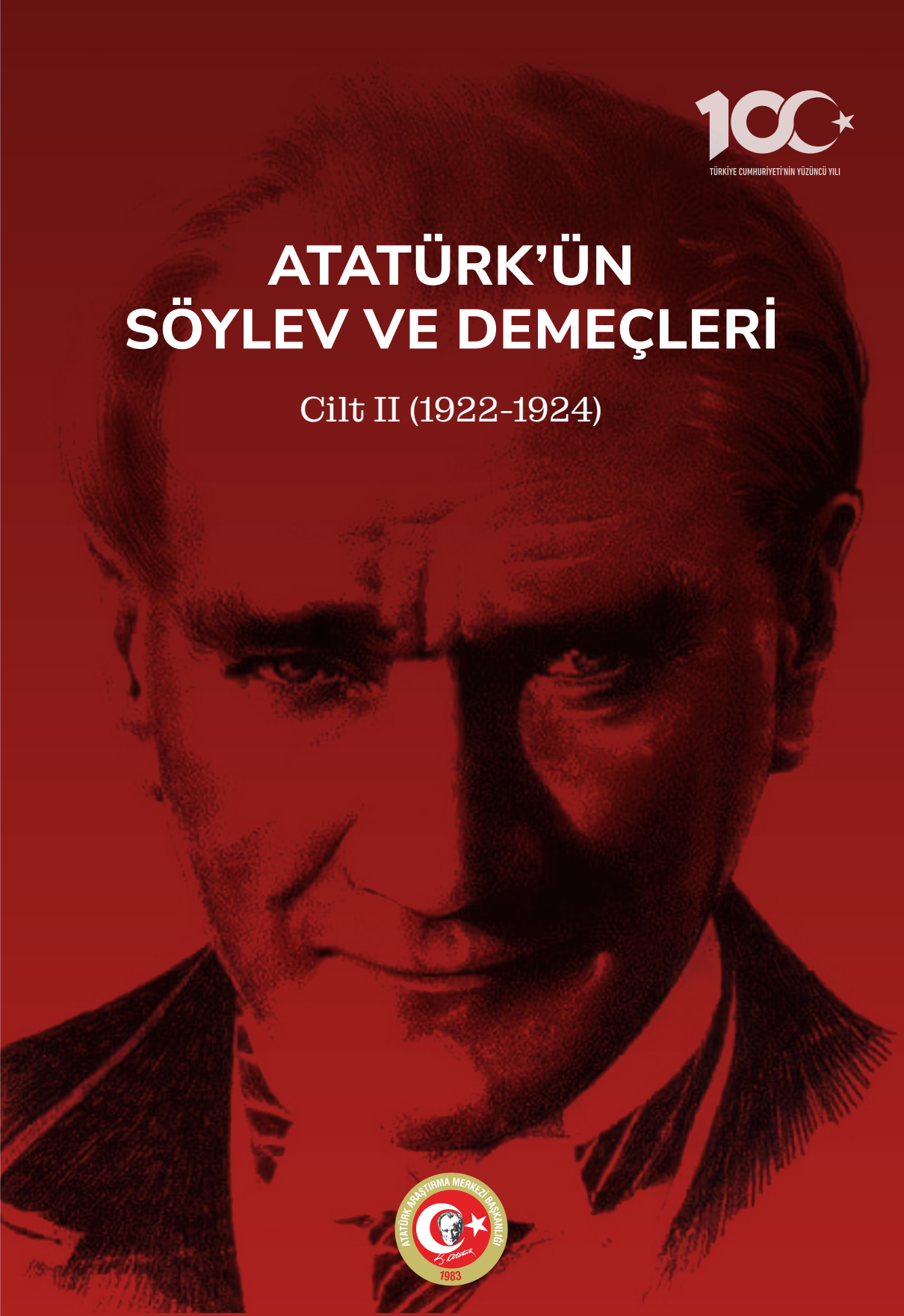
TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN YÜZÜNCÜ YILI

ATATÜRK'ÜN SÖYLEV VE DEMEÇLERİ

Cilt II (1922-1924)

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ BAŞKANLIĞI
1983

ATATÜRK'ÜN SÖYLEV VE DEMEÇLERİ

CİLT II (1922-1924)

Editör

Yüksel Özgen

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

Ankara ♦ 2024

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINLARI 573

ATATÜRK'ÜN SÖYLEV VE DEMEÇLERİ II
[ATATURK'S SPEECHES AND STATEMENTS, II]

Editör
Yüksel Özgen

Yayına Hazırlayan
Temuçin Faik Ertan
Necdet Aysal
Ahmet Demir
Hasan Dinçer
İbrahim Baş

Proje Koordinatörü
Arzu Güvenç Saygın

Yayın Tarihi: Ankara 2024

ISBN 978-975-17-5783-8(Tk)
ISBN 978-975-17-5785-2 (2.c)

Kapak ve Sayfa Tasarımı
M. Sami Önal

Atatürk Araştırma Merkezi
Genel Ağ: https://www.atam.gov.tr/
E-Mağaza Genel Ağ: https://emagaza-atam.ayk.gov.tr/

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve iktibas hakları Atatürk Araştırma Merkezine aittir.

Cumhuriyetin 100. Yılına Armağandır.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....IV
KISALTMALAR.....X
ÖN SÖZ.....XI

1922

1. Ukrayna Elçisi General Frunze'nin Verdiği Ziyafet Sırasında Yaptığı Konuşma 2
2. Buhara Halk Şûralar Cumhuriyeti Temsilcilerini Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Kabulü Sırasında Yaptığı Konuşma 5
3. Vakit Gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Bey'e Yaşamı ile İlgili Yaptığı Açıklama 6
4. L'intransigeant Gazetesi Muhabirine Türkiye'nin Barış Koşulları Hakkında Verdiği Demeç 16
5. İzmir Yurdu Cemiyeti Tarafından Anadolu Lokantasında Verilen Çay Ziyafetinde Yaptığı Konuşma 17
6. İtilâf Devletleri'nin Türkiye ile Yunanistan Arasında Barışın Sağlanması ile İlgili İsteklerine Dair Le Petit Parisien Gazetesi Muhabirine Verdiği Demeç 18
7. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Üçüncü Toplanma Yılı Açılışında Yaptığı Konuşma 20
8. Konya Askerî Nalbant Okulu'nun Diploma Töreninde Yaptığı Konuşma 41
9. Konya Nalbant Okulu Ustalık Diploma Töreninde Yaptığı Konuşma 43
10. Türk Ordusu Hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 44
11. Yeni Gün Gazetesi Muharririne 23 Nisan Millî Bayramı Hakkında Verdiği Demeç 46
12. Claude Farrére Şerefine İzmit'te Verilen Çay Ziyafeti Sırasında Yaptığı Konuşma 47
13. Vakit Gazetesi Muharririne Ülkenin Genel Durumu Hakkında İzmit'te Yaptığı Açıklama 52
14. Claude Farrere ile Beraber İzmit'ten Adapazarı'na Hareket Ederken İstasyonda İzmit Halkına Hitaben Yaptığı Teşekkür Konuşması 54
15. Adapazarı Yolunda Vakit Gazetesi Başmuharririne Genel Durum Hakkında Yaptığı Açıklama 55
16. İran Elçisi Mümtazüddevle'nin İtimat Mektubu Takdim Töreninde Yaptığı Konuşma 57
17. Bir Süre Önce Ertelenen Vekiller Heyeti'nin Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun Teklifi Görüşmelerinin Takvimi ile İlgili Yaptığı Konuşma 58

18. Sovyet Elçisi Aralov'un İran Elçisi Mümtazüddevle İsmail Han Şerefine Verdiği Ziyafette Yaptığı Konuşma 59
19. Başkumandanlık Kanunu'nun Uzatılması Dolayısıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 61
20. Büyük Taarruz ile İlgili Akşam Gazetesi Muharriri Falih Rıfkı Bey'e İzmir'de Verdiği Demeç 63
21. Barış Koşulları Hakkında İkdam Gazetesi Muharriri Yakup Kadri Bey'e İzmir'de Verdiği Demeç 68
22. Büyük Zafer Hakkında İleri Gazetesi Muharriri Celal Nuri Bey'e İzmir'de Verdiği Demeç 70
23. Büyük Zafer ve Trakya Hakkında Reuter Muhabirine Verdiği Demeç 71
24. Büyük Zaferin Yarattığı Yeni Durum Hakkında Daily Mail Gazetesi'nin İzmir'deki Muhabirine Verdiği Demeç 72
25. Büyük Zaferin Yarattığı Yeni Durum Hakkında Chicago Tribune Gazetesi'nin Muhabirine İzmir'de Verdiği Demeç 73
26. Büyük Taarruz ve Başkumandan Meydan Muharebesi Hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 74
27. Barış Hakkında Vakit Gazetesi Başmuharririne İzmir'de Verdiği Demeç 93
28. Büyük Taarruz'un Zaferle Sonuçlanması Üzerine İzmir'de Figaro Gazetesi Muhabiri Richard Danin'e Verdiği Mülakat 94
29. Bursa'da Belediye Heyetini Kabulü Sırasında Yaptığı Konuşma 96
30. Bursa'da Kendisini Karşılayan Çocuklara Hitaben Yaptığı Konuşma 97
31. Türkiye'nin Barış Koşulları Hakkında United Press Muharririne Verdiği Demeç 98
32. İstanbul'dan Gelen ve Diğer Öğretmenlere Bursa Şark Tiyatrosu Salonunda Yaptığı Konuşma 99
33. Saltanatın Kaldırılmasına Dair Alınan Kararla İlgili Olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 103
34. Barış Koşulları ile İç ve Dış Siyasi Sorunlar Hakkında Le Petit Parisien Muhabirine Bursa'da Verdiği Demeç 113
35. Abdülmecit Efendi'ye Halife Seçildiğine Dair Kararı Bildirmek Üzere Meclis'ten Bir Heyetin Seçilerek Gönderilmesiyle İlgili Tezkere Dolayısıyla Yaptığı Konuşma 116
36. Seçim Kanunu'nun Değiştirilmesi Hakkındaki Teklif Dolayısıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 117

37. Halk Fırkası'nı Kurmakla İlgili Kararı Hakkında Hâkimiyet-i Milliye, Yenigün ve Öğüt Gazeteleri Muhabirlerine Verdiği Demeç 119
38. Barıştan Sonra Görev ve Emelleri Hakkında Gazetecilerin Sorusu Üzerine Verdiği Cevap 121
39. Barış Konferansı ve İnkılâplar Hakkında Vakit Gazetesi Muhabirine Verdiği Demeç 122
40. İngiltere ile İlişkiler ve Barış Konferansı Hakkında Morning Post Muhabiri Grace Elison'a Verdiği Demeç 124
41. Lozan Barış Konferansı Hakkında Le Journal Muhabiri Paul Herriot'a Çankaya'da Verdiği Demeç 125

1923

1. Ankara Hacı Bayram Mahallesi Muhtar Seçiminde Oy Kullanırken Yaptığı Konuşma 129
2. Lozan Konferansı ve Halk Fırkası Hakkında İleri Gazetesi Başyazarı Celal Nuri Bey'e Verdiği Demeç 131
3. Eskişehir'de Halkla Yaptığı Konuşma 132
4. Arifiye'de Hoca Harun Efendi'nin Konuşmasına Verdiği Cevap 134
5. İstanbul Gazeteleri Temsilcilerine Genel Durum ve Hükûmetin Yaptığı Çalışmalarla İlgili İzmit'te Verdiği Demeç 136
6. Batı Anadolu Seyahati Sırasında İzmit'te Yaptığı Konuşma 143
7. Batı Anadolu Seyahati Sırasında Bursa'da Şark Sineması'nda Yaptığı Konuşma 146
8. Napolyon ile Savaş ve Barış Hakkında Morning Post Yazarı Grace Ellison'a Verdiği Demeç 151
9. Batı Anadolu Seyahati Sırasında Alaşehir'de Yaptığı Konuşma 152
10. Batı Anadolu Seyahati Sırasında Salihli İstasyonu'nda Yaptığı Konuşma 154
11. Batı Anadolu Seyahati Sırasında Kasaba (Turgutlu) İstasyonu'nda Yaptığı Konuşma 155
12. Batı Anadolu Seyahati Sırasında Manisa İstasyonu'nda Yaptığı Konuşma 156
13. İzmir Karşıyaka'da Annesinin Mezarı Başında Yaptığı Konuşma 157
14. İzmir'de Hükûmet Konağında Tertip Edilen Ziyafette Yaptığı Konuşma 159
15. Lozan Barış Konferansı Hakkında İzmir'de Basın Mensuplarına Yaptığı Açıklama 162
16. İzmir'de Anadolu, Ahenk, Sada-yı Hak, Şark ve Yeni Turan Gazeteleri Muharirleri ile Görüşmesi Sırasında Yaptığı Konuşma 164

17. İzmir'de Eski Gümrük Binasındaki Toplantıda Yaptığı Konuşma 166
18. Anadolu Gazetesi Muhabirine Türkiye'nin İstediği Barışın Niteliği Hakkında Yaptığı Açıklama 172
19. Lozan Konferansı'nın Kesilmesi Hakkında Vakit Gazetesi Muhabirine Yaptığı Açıklama 173
20. Akhisar'da Yaptığı Konuşma 174
21. Akhisar Türk Ocağı'nda Yaptığı Konuşma 175
22. Lozan Konferansı'nın Kesilmesi Hakkında Vatan Gazetesi Muhabirine Yaptığı Açıklama 177
23. Balıkesir Paşa Camii'nde Yaptığı Konuşma 178
24. İzmir'de Toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nin Açılışında Yaptığı Konuşma 183
25. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Dördüncü Yasama Yılının Açılışında Yaptığı Konuşma 194
26. Adana Türk Ocağı'nda Yaptığı Konuşma 218
27. Adana'da Lise Binasında Şerefine Verilen Yemek Sırasında Yaptığı Konuşma 220
28. Adana Türk Ocağı'ndaki Toplantıda Çiftçilere Yaptığı Konuşma 222
29. Adana Türk Ocağı'nda Esnaf Cemiyeti'nin Verdiği Çay Partisinde Yaptığı Konuşma 229
30. Mersin'de Millet Bahçesinde Yaptığı Konuşma 232
31. Tarsus'ta Çiftçiler Yurdu'nda Yaptığı Konuşma 234
32. Tarsus'ta Gençlik Yurdu'nda Yaptığı Konuşma 237
33. Konya'da Hükûmet Binasında Esnaf ve Tüccarların Düzenlediği Ziyafette Yaptığı Konuşma 238
34. Konya Türk Ocağı'ndaki Çay Partisinde Gençlere Hitaben Yaptığı Konuşma 241
35. Konya Hilâl-i Ahmer Kadınlar Şubesi'nde Yaptığı Konuşma 249
36. Konya Sultanisi'nde Verilen Çay Partisinde Yaptığı Konuşma 255
37. Afyonkarahisar Belediye Binası Önünde Yaptığı Konuşma 258
38. Afyonkarahisar Belediye Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 260
39. Afyonkarahisar Türk Ocağı'nda Gençlere Hitaben Yaptığı Konuşma 263
40. Kütahya'da Öğretmenlere Hitaben Yaptığı Konuşma 265
41. Seçim Kararı Alınması Dolayısıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 267
42. İstanbul'da Yapılacak Olan Seçimle İlgili Vatan Gazetesi Muhabirine Verdiği Demeç 269

43. İttihat ve Terakki Fırkası Hakkında Anadolu Ajansı Muhabirine Verdiği Demeç 270
44. Lozan Konferansı Hakkında Verdiği Demeç 271
45. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İkinci Döneminin Açılışında Yaptığı Konuşma 272
46. Sporun Gayesine Dair Yaptığı Konuşma 281
47. Çankaya Köşkü'nde Suphi Nuri Bey ile Sohbet Sırasında Yaptığı Konuşma 282
48. Cumhuriyet'in İlanı Sürecinde, Doğululuk ve Batılılık Konusunda Neue Freie Presse Muhabirine Verdiği Demeç 283
49. Subayların Maaşları ve Olağanüstü Ödenekleri Hakkında Kanun Tasarısı Dolayısıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 286
50. Cumhurbaşkanı Seçilmesi Üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşma 290
51. Fransız Okulları, Türk-Fransız İlişkileri ve Kültürel Konular Hakkında Gazeteci Maurice Pernot'a Verdiği Demeç 292
52. İstanbul Halkı ve Cumhuriyet Hakkında Tercüman-ı Hakikat Gazetesi Muharirine Verdiği Demeç 296

1924

1. Birinci İnönü Zaferi'nin Yıldönümü Dolayısıyla Hâkimiyet-i Milliye Gazetesine Verdiği Demeç 299
2. Harp Oyunları Nedeniyle İzmir'e Gelen Gazetecilere Yaptığı Açıklama 301
3. Harp Oyunları Nedeniyle İzmir'de Komutanlara Yaptığı Konuşma 303
4. Harp Oyunları Sonrasında İzmir'de Komutanlara Yaptığı Konuşma 305
5. İkinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İkinci Yasama Yılının Açılışında Yaptığı Konuşma 309
6. Hilâfetin Kaldırılması Dolayısıyla Ankara'da Gazete Muharrirlerine Yaptığı Açıklama 315
7. Hilafet ve Diğer Dinî Kurumlar Hakkında New York Herald Muhabirine Verdiği Demeç 316
8. Cumhuriyet Gazetesi Başyazarı Yunus Nadi Bey'e Verdiği Mülakat 318
9. Macaristan Elçisi Ladiaslas Tahy De Tahvar Et Tarkeo'nun İtimatname Takdim Töreninde Yaptığı Konuşma 323
10. Ankara'daki Muallimler Birliği Kongresi'nde Yaptığı Konuşma 324
11. Başkumandan Meydan Muharebesi'nin İkinci Yıldönümü Dolayısıyla Dumlupınar'da Yaptığı Konuşma 326

12. Bursa'nın Kurtuluşunun Yıldönümünde Yaptığı Konuşma 334
13. Trabzon Belediyesi'nin Verdiği Ziyafette Yaptığı Konuşma 338
14. Trabzon'da Halk Fırkası Mensuplarına Hitaben Yaptığı Konuşma 340
15. Giresun'da Yaptığı Konuşma 342
16. Ordu'dan Ayrılırken Yaptığı Konuşma 343
17. Karadeniz Seyahati Sırasında Hamidiye Kruvazörü'nde Yaptığı Konuşma 344
18. Samsun Belediyesi'nde Yaptığı Konuşma 345
19. Samsun-Çarşamba Demiryolu Hattının Temel Atma Töreninde Yaptığı Konuşma 347
20. Samsun'da İstiklal Ticaret Mektebi Öğretmenlerine Hitaben Yaptığı Konuşma . 349
21. Havza Belediyesi'nde Yaptığı Konuşma 354
22. Amasya Belediyesi'nde Yaptığı Konuşma 355
23. Erzurum'da Yaptığı Konuşma 357
24. Kayseri'de Yaptığı Konuşma 360
25. Cumhuriyet'in İlanının Birinci Yıldönümü Dolayısıyla Vatan Gazetesi Muhabirine Verdiği Demeç 361
26. İkinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Üçüncü Yasama Yılının Açılışında Yaptığı Konuşma 363
27. Türkiye-Fransa İlişkileri ve Hilâfetin Kaldırılması Hakkında Le Matin Gazetesi Yazarı Madame Titania'ya Verdiği Demeç 368
28. Siyasi Partiler Hakkında Times Gazetesi'nin İstanbul Muhabirinin Yazılı Sorularına Verdiği Cevap 370

KISALTMALAR

ATASE : Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
B. : Basım
BCA : Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
bkz. : Bakınız
C. : Cilt
Der. : Derleyen
Haz. : Hazırlayan
s. : Sayfa
TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK : Türk Tarih Kurumu
vs. : Vesaire

ÖN SÖZ

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri adlı eser, ilk olarak dönemin Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü müdür yardımcısı görevini yürüten ve aynı zamanda da kitaplık arşiv ve müze memuru olan Nimet Arsan (Unan) tarafından derlenmiştir. Eser 1906-1938 yılları arasındaki Atatürk'e ait söz ve yazıların derlenmesiyle oluşturulmuştur. Eserin ilk cildi 1945 yılında, 2'nci cildi 1952'de, 3'üncü cildi 1954'te ve dördüncü cildi 1964'te yayınlanmıştır. Eserin ilk üç cildi "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri", dördüncü cildi ise "Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri" adıyla yayınlanmıştır. Eser, sonraki tarihlerde hem Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü hem de Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'na bağlı Atatürk Araştırma Merkezi tarafından basılmış ve dağıtılmıştır.

Cumhuriyetin 100. Yılında Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Tamim, Telgraf ve Beyannameleri'nin özünü koruyarak yeniden basımı için çalışmalara başlanmıştır. Bu bağlamda Atatürk Araştırma Merkezi ile Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü arasında bir protokol imzalanmıştır. Bu protokol gereğince 2022 yılında, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı Prof. Dr. Yüksel Özgen ve Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan ile Prof. Dr. Necdet Aysal, Doç. Dr. Ahmet Demir, Dr. Hasan Dinçer ve Dr. İbrahim Baş'tan oluşan bir komisyon kurulmuş ve çalışmalara başlanmıştır.

Çalışmada, Atatürk'ün eserde bulunan bütün sözleri, demeçleri, yazıları, telgrafları, tamimleri ve beyannameleri gözden geçirilmiş ve bazı eklemeler yapılmıştır. Bu arada yazım kuralı hataları da elden geldiğince giderilmeye çalışılmıştır. Eserin yeni baskısı hazırlanırken daha önceki baskılarda olmayan bir yöntem izlenmiştir. Eserin zengin içeriğinden esinlenerek belgelerde geçen kelimeler/kelime grupları için bir yönerge hazırlanmıştır. Kelimeler büyük ölçüde bugünkü Türkçeye uygun olarak yazılıp, aslı Arapça ya da Farsça olan bazı yapıların korunmasına da dikkat edilmiştir. Bunlara ek olarak eserde geçen kişi, yer ve kurum isimleri ile kavramlar için bir dizin oluşturulmuştur. Hazırlanan dizinin 3'üncü cildin sonuna eklenmesine karar verilmiştir.

Atatürk'ün Söylev Demeçleri'nin yeni baskıyla ilgili kronoloji esas alınmak üzere farklı bir bölümlendirme yapılmıştır. Eser 1906 yılına ait belge ile başlamış 1938 yılı ile bitirilmiştir. 1'inci Cilt: 1906-1921, 2'nci Cilt: 1922-1924, 3'üncü Cilt: 1925-1938 yıllarını arasını kapsayacak şekilde bir bölümlendirme tercih edilmiştir. Eserdeki söylev ve demeçlerin daha önceki baskılardaki başlıkları standart bir ifade biçimine dönüştürülerek belgeler doğrudan Atatürk'e hasredilmiştir. Bu sayede eserin Atatürk ile olan bağı güçlendirilmiştir. Bu arada konuyla alakalı olmayan bazı kısımlar çıkarılmış, önceki baskılara alınmayan fakat konu bütünlüğü için

önemli olan bazı belgeler ilgili kaynaklardan alınarak eklemeler yapılmıştır. Tamim, Telgraf ve Beyannameler'de olması uygun görülen bazı belgeler oraya aktarılmıştır. Kronolojiye uymayan bazı konular, ilgili kaynakların asıllarından teyit edilmek suretiyle gözden geçirilerek doğrulanmıştır.

Belgelerde yer alan tarihlerde de düzenlemeler yapılmıştır. Önce Rumî tarih verilmiş, yanına parantez içerisinde Miladî olarak karşılığı yazılmıştır. Belgelerdeki konu başlığının altında yer alan bazı mükerrer tarihlerde tasarrufa gidilmiş ve tarihler bire indirilmiştir. Belgelerin yayınlandığı kaynaklar dipnot kısmına alınarak bunda da standart oluşturulmuştur.

Böylece Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri ile Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Cumhuriyet'in 100. Yılının anlamına ve ruhuna uygun olarak başta bilim insanları olmak üzere, toplumun bütün kesimlerinin hizmetine sunulmuştur. Eserin ilk baskısında ve derlenmesinde büyük emekleri olan Sayın Nimet Arsan'ı saygıyla anmayı bir borç biliyor ve bu vesileyle başta Gazi Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşuna ve gelişimine katkı sağlayan bütün kahramanlarımızı, şehitlerimizi ve gazilerimizi minnet ve saygıyla anıyoruz.

Editör
Prof. Dr. Yüksel ÖZGEN
Ankara, 2023

1922

1. UKRAYNA ELÇİSİ GENERAL FRUNZE'NİN VERDİĞİ ZİYAFET SIRASINDA YAPTIĞI KONUŞMA*

3 Kânun-ı Sânî 1338 (3 Ocak 1922)

Aziz Arkadaşlar!

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyefendi ile Ukrayna Cumhuriyeti fevkalade murahhası Arkadaş Frunze arasında bugün teati edilen ahitnamenin kıymet ve ehemmiyeti fevkaladedir. Bu münasebetle beraber geçirdiğimiz bu gece, bizce hakikaten mesut bir gece telakki olunur. Kendilerine arz ederim ki, milletimiz ve Büyük Millet Meclisi ve şahsım bu dakikada bu saadeti pek derin ihtisasat ile duymaktayız.

Efendiler!

Mukadderatını, kendini zincirbendeden şahıslara terkeden milletler, o şahısların keyif ve âmâline baziçe olmaya karar vermiş, razı olmuş addolunurlar. Bu türlü milletler, talihlerini ellerine tevdi ettiği insanlar muvaffak oldukça o insanların daha kuvvetli istibdadı altında kalırlar. Muvaffak olmazlarsa felaket, izmihlal yalnız o insanlara değil, onlara tabi olan heyet-i içtimaiyeye ârız olur. O hâlde her iki ihtimalde de böyle bir millet felakete maruz ve mahkûmdur. Rus milleti Çarların istibdadı altında bulundukça bu iki felaketin tahtı tehdidinde idi. Gerek Ruslar gerek Çarlığa tabi olan Rusya'daki diğer milletler bu felaketlerden kurtulmak için kanlı ihtilaller yaptılar. Kendilerini gaye-i hakikiye-i beşeriyeye isal eden yollar aradılar. Fakat muvaffak olmak güç idi.

Türkiye halkı da aynı suretle, aynı istibdat ve zulüm altında sevk ve idare edilmiştir. Bunun neticesinde duçar olduğu zaaf sebebiyle haricin de ihtirasını celbeyledi. Dâhilden ve hariçten imhakâr tehditler altında kaldı. Bunun üzerine meşrutiyete kavuşmak emeliyle ihtilal, inkılap yaptı ve muvaffak olduğunu zannetti. Maatteessüf yine birtakım insanların keyfi hareketleri ve müstebidâne idareleri altında kalmaktan kurtulamadı. Nihayet senelerce devam eden ve dünya yüzünü insan kanlarıyla mülemma bir hâle getiren Harb-i Umumi, beşeriyetin zihniyetinde âlî intibahlar vücuda getirdi. Filhakika büyük hadiseler, fikirlerde büyük inkılaplar yapar. Bu suretle beşeriyetin zihniyetindeki istidadı intibah Rus milleti tarafından Saha-i fiiliyata konabilmiştir. Bunun neticesi olarak milletlerin hakiki

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Ocak 1922.

saadet ve selametlerinin nasıl tecelli edeceğini gösterecek hareketler zuhura geldi. Harb-i Umumi Türkiye halkı üzerinde de tesir-i tabiisini yaptı. Ve şayan-ı arzu bir teyakkuz ve intibah vücuda getirdi. Zalimler Türkiye halkını imha etmek istiyorlardı. Milleti taht-ı tazyik-i imhakârisinde bulunduran idare-i gayr-ı âdile de bunlarla teşriki mesai ettiğinden, millet hem harice hem de benliğine darbe vuran dâhildeki idareye karşı kıyam etti. Bunun neticesi olarak mukadderatını kendi eline aldı. Milletimizin bugünkü idaresi, hakiki mahiyeti ile bir halk idaresidir. Ve bu tarz-ı idare esası meşveret olan (Şûra) idaresinden başka bir şey değildir. Ruslar buna Sovyet idaresi derler. Türkiye'deki bu tebeddül şekilde değil, milletimizin zihniyetinde görülmektedir. Bu devre kadar ifade olunmayan akideler mana-yı şamili ile tebarüz eylemiştir. Sahib-i sa'y olmayanlar insandan addolunmamak; hakkı, sa'ya istinat ettirmek akide-i asliyesi nazar-ı itibara alındı. Türkiye'nin bu mahiyetini takdir, tasdik etmek Türkiye halkının mevcudiyetini, istiklal ve saadetini ciddi olarak arzu eylemektedir. Bu arzu-yı samimiyi ilk defa Ruslar göstermiştir. Rusların bu arzusu Frunze arkadaşımızın dediği gibi, kâğıtta değil, kalp ve vicdandadır. Bugün imzalanan muahede resmî bir şekildir. Bunun kâğıt üzerinde bulunması haiz-i ehemmiyet değildir. Fakat bu muahede Rusya ve Türkiye atasında mevcut büyük samimiyetin ve dostluğun teyidini ilana vesile teşkil edeceğinden mühimdir.

Ukrayna ile Türkiye, denebilir ki, muttasıl iki memlekettir. Nazarlarımızı şimale tevcih edelim: bir deniz... Bir an için bu denizin mefkudiyetini tasavvur edersek, Türkiye ve Ukrayna'nın yek-diğerine en yakın iki memleket olduğunu görürüz. Bu iki memleketin halkları arasındaki samimiyet de bu derece yakındır.

Efendiler!

Dünyadaki hadise-i ahirenin, Harb-i Umumi'nin intibahı yalnız Rusya'da ve Türkiye'de değildir. Bütün beşeriyetin zihniyetinde mühim intibalar hâsıl eylemiştir. Gerçi bu intibaatı hisseden milletlerin başında hâlâ mevcut müstebit dimağlar istibdatlarını kuvvetleriyle yaşatmak için çabalıyor. Fakat az zaman zarfında bütün dünya hakkın ne tarafta olduğunu teslim edecek ve heyet-i içtimaiyeler birer kitle-i âliye-i beşeriye hâline inkılap edeceklerdir. İşte o zaman milletlerin bütün gayesini insaniyet ve muhabbeti mütekabile teşkil edecektir.

Bu harekât-ı dimağiyenin kuvvetli eserlerine şarkta, Asya'da tesadüf ettiğimiz gibi, Frunze Yoldaşın, dediği gibi, Afrika'da da aynı hareket-i fikriyenin mevcut olduğunu görürüz. Bizzat, bir sene devam eden bir muharebe esnasında Afrika'da o mücahedeyi yapan insanlar içinde bulundum. Onlara yakından temasım, fikirlerine derin vukufum vardır. Afrika insanları belki hürriyet-i şahsiyelerini daha evvel idrak etmişlerdi. Fırsat bulamadılar. Müstevliler ve onların mütecaviz orduları kendilerini hiçbir vakit tazyikten hâlî kalmadı. Fakat bu tazyik ne kadar kuvvetli olursa olsun bu büyük fikir hareketine karşı duramayacaktır. İnsanlığa müteveccih

fikir hareketi ergeç muvaffak olacaktır. Bütün mazlum milletler zalimleri bir gün mahv ü nâ-bûd edecektir. O zaman dünya yüzünden zalim ve mazlum kelimeleri kalkacak, insanlık kendisine yakışan bir hâlet-i içtimaiyeye mazhar olacaktır. Bizim milletlerimiz o zaman, bu gayeye vasıl olan milletler arasındaki tekaddümüyle cidden iftihar edecektir. Bugün aralarında tecanüs bulunduğunu gördüğümüz devletler mazlumları daha sıkı zincir-i esarette bulundurmak ve bu suretle onların emeklerinden ettikleri istifadelerle zevklerini tatmin eylemek için aralarında birçok muahedeler yapmışlardır. Fakat bu muahedeler, kıymeti olmayan birer kâğıt parçasından başka bir şey değildir. Hakka tecavüzü tazammun eden kâğıtların azimkâr milletlerin üzerinde hiçbir tesiri olmayacaktır. Milletlerimiz ancak bunları parçalamakla saadet-i beşeriyenin kabil olacağına iman etmişlerdir. Bu, kendileri için bir saadettir.

Frunze Yoldaşımıza gerek akdettiği ahitnameden dolayı ve gerek milletinin hakkımızda mütehalli bulunduğu hissiyat-ı uhuvvetkârâneyi samimi, vicdani, açık bir ifade ile beyan etmiş olduğundan dolayı çok teşekkür ederim ve bütün Türkiye halkının dahi derin ve samimi muhabbetini, hiçbir hadisenin tebdil edemeyeceği itimad-ı mütekabilini kendi milletine de isal etmesini suret-i mahsusada rica ederim. Türkiye-Ukrayna ahitnamesiyle iki memleket arasında takviye edilmiş olan muhabbet daimîdir. Bunun devamı yalnız iki memleket için değil, bütün mazlum milletler için pek hayırlı neticeler verecektir.

Diğer süfera arkadaşlarımızın dahi bu sofrada bulunduklarını görmekle mesudum. Kendilerine takdim-i teşekkürat ederim.

2. BUHARA HALK ŞÛRALAR CUMHURİYETİ TEMSİLCİLERİNİ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KABULÜ SIRASINDA YAPTIĞI KONUŞMA*

7 Kânun-ı Sânî 1338 (7 Ocak 1922)

Buhara fevkalade siyasi kasîdleri Beyler!

Buhara Halk Şûralar Cumhuriyeti ahalisi ve Hükûmeti'nin İcraiye Komitesi ve Nazırlar Şûrası namına gelen heyet-i muhtereminize Türkiye ahalisi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükûmeti namına beyan-ı hoşamedî eylerim. Buharalıların milletimizle örfi ve dini revabıt-ı kalbiyesine rağmen işte bu revabıtın şimdiye kadar saha-i fiiliyatta gereği gibi tecellisine, müstevli ve zalim kuvvetlerin vücudu mâni olmuştu. Kahraman Türkiye ordularının da büyük bir hisse-i mefhareti olan şark inkılâb-ı kebiri, mazlum şarklıları günden güne sıklaşan, sağlamlaşan bağlarla birbirine bağlamaktadır. "Her milletin kendi mukadderatını kendisi tayin edebilmek" hakkını yalnız nazariyatta değil, fiiliyatta dahi tanıyan Rusya rical-i inkılâbının mefkûre-perver harekâtı sayesinde, bugün Rusya'nın müttefiki olan müstakil Buhara Halk Şûralar Cumhuriyeti'nin münasebet-i hariciye hakkını istimal ederek, ilk heyet-i kasıdasını Türkiye Halk Hükûmeti nezdine gönderdiğinden dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Reisi sıfatıyla Cumhuriyeti müşarünileyhaya müftehirane arzı teşekkür ederim.

Buhara ahalisinin, Türkiye'deki Türk ve Müslüman kardeşlerine hediye olarak gönderdiği Kur'ân-ı kerim ile Türkiye halk ordusuna nişancı takdir ve tebrik olarak irsal eylediği kılınç, hakk-ı din ile hakka hadim kuvveti temsil eden fevkalade muazzam ve kıymettar iki yadigârdır.

Bu emanetleri elinizden alırken kalbim heyecan ile doldu. Halkımız ve ordumuz, uzaklardaki kardaşlarımızdan gelen teşcîât ve tebrikât nişanelerinden şüphesiz çok mütehassis ve mesrur olacaklardır. Dindaş ve karındaş Buhara halkının arzusunu yerine getirerek bu kitâb-ı mukaddesi millete, seyf-i muazzezi de İzmir fatihine teslim edeceğim. Allah'ın inayeti ile İnönü ve Sakarya muzafferiyetlerini kazanan millî ordumuz, inşallah pek yakında bu kılınç'ı da kazanmış olacaktır. Heyet-i muhteremenize de Türkiye ahalisi ve ordusu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi ve hükûmeti namına teşekkür eylerim.

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Ocak 1922.

3. VAKİT GAZETESİ BAŞYAZARI AHMET EMİN BEY'E YAŞAMI İLE İLGİLİ YAPTIĞI AÇIKLAMA*

10 Kânun-ı Sânî 1338 (10 Ocak 1922)

Çocukluğuma dair ilk hatırladığım şey, mektebe girmek meselesine dairdir. Bundan dolayı annemle babam arasında şiddetli bir mücadele vardı. Annem, ilahilerle mektebe başlamamı ve mahalle mektebine gitmemi istiyordu. Rüsümatta memur olan babam, o zaman yeni açılan Şemsi Efendi Mektebi'ne devam etmeme ve yeni usul üzerine okumama taraftardı.

Nihayet babam işi mahirane bir surette halletti: Evvela merasim-i mutade ile mahalle mektebine başladım. Bu suretle annemin gönlü yapılmış oldu. Birkaç gün sonra da mahalle mektebinden çıktım, Şemsi Efendi'nin mektebine kaydedildim.

Az zaman sonra babam vefat etti. Annemle beraber dayımın nezdine yerleştik. Dayım köy hayatı yaşıyordu. Ben de bu hayata karıştım. Bana vazifeler veriyor, ben de bunları yapıyordum. Başlıca vazife tarla bekçiliği idi. Kardeşimle beraber bakla tarlasının ortasındaki bir kulübede oturduğumuz ve kargaları kovmakla uğraştığımızı unutamam. Çiftlik hayatının diğer işlerine de karışıyordum.

Böylece biraz vakit geçince, annem, mektepsiz kaldığım için endişe etmeye başladı. Nihayet Selânik'te bulunan teyzemin evine gitmeme ve mektebe devam etmeme karar verildi: Selânik'te mülkiye idadisine kaydoldum. Mektepte Kaymak Hafız isminde bir hoca vardı.

Bir gün sınıfımızda ders verirken diğer bir çocukla kavga ettim. Çok gürültü oldu. Hoca beni yakaladı, çok dövdü. Bütün vücudum kan içinde kaldı. Büyük validem zaten mektepte okumama aleyhtardı, derhâl mektepten çıkardı.

Komşumuzda Binbaşı Kadri Bey isminde bir zat oturuyordu. Oğlu Ahmet Bey Askerî Rüşdiyesi'ne devam ediyor ve mektep elbisesi giyiyordu. Onu gördükçe ben de böyle elbise giymeye hevesleniyordum. Sonra sokaklarda zabitler görüyordum. Bu dereceye vasıl olmak için takip edilmesi lazım gelen yolun askerî rüşdiyesine girmek olduğunu anlıyordum.

O sırada annem Selânik'e gelmişti. Askerî rüşdiyesine girmek istediğimi söyledim. Valide, askerlikten mütehaşi idi. Asker olmama şiddetle mümanaat ediyordu. Kabul imtihanı zamanı ona sezdirmeden kendi kendime Askerî Rüşdiyesi'ne giderek imtihan verdim. Böylece valideye karşı emr-i vaki ihdas edilmiş oldu.

* *Vakit*, 10 Ocak 1922, s. 1.

Rüşdiyede en çok riyaziyeye merak sardırdım. Az zamanda bize bu dersi veren hoca kadar, belki de daha ziyade malumat sahibi oldum. Derslerin fevkinde meselelerle iştigal ediyordum. Tahrir-i sualler yazıyordum, riyaziye muallimi de tahriren cevap veriyordu.

Hocamın ismi Mustafa idi. Bir gün bana dedi ki: "Oğlum, senin de ismin Mustafa, benim de... Bu böyle olmayacak. Arada bir fark bulunmalı. Bundan sonra adın Mustafa Kemal olsun."

O zamandan beri adım filhakika Mustafa Kemal kaldı. Hoca sert bir adamdı. Sınıfta birinci, 2'nci tanımıyordu. Bir gün bize:

"Aranızda kimler kendine güveniyorsa kalksınlar, onları müzakereci yapacağım."

Dedi. Evvela tereddüt ettim. Ayağa öyleleri kalktı ki ben kalkmamayı tercih ettim. Bunlardan birinin müzakeresi altına girdim. Müzakerenin sonunda tahammülüm son dereceye geldi. Ayağa kalkarak:

"Ben bundan iyi yaparım" dedim. Bunun üzerine hoca beni müzakereci yaptı, eski müzakereciyi benim müzakerem altına verdi.

Askerî rüşdiyesini ikmal ettiğim zaman merakım epeyce ileri gitmişti. Manastır Askerî İdadisi'nde riyaziye pek kolay geldi. Bununla meşgul olmaya devam ettim. Fakat Fransızcada geri idim. Muallim benimle çok meşgul olmuyor, acı ihtarlarda bulunuyordu. Bu ihtarlar benim pek gücüme gitti. İlk sıla zamanında çare aradım. İki, üç ay gizlice Frerler mektebinin hususi sınıfına devam ettim. Böylece mektep derslerine nispetle fazla derecede Fransızca öğrendim.

O zamana kadar edebiyatla çok temasım yoktu. Merhum Ömer Naci, Bursa İdadisi'nden kovulmuş, bizim sınıfa gelmişti. Daha o zaman şairdi. Benden okuyacak kitap istedi. Bütün kitaplarımı gösterdim. Hiçbirini beğenmedi. Bir arkadaşın kitaplarımdan hiçbirini beğenmemesi gücüme gitti. Şiir ve edebiyat diye bir şey olduğuna o zaman muttali oldum. Ona çalışmaya başladım. Şiir bana cazip göründü. Fakat kitabet hocası diye yeni gelen bir zat, beni şiirle iştigalden men etti:

"Bu tarz-ı iştigal seni askerlikten uzaklaştırır." dedi. Mahaza güzel yazmak hevesi bende baki kaldı.

İdadide iken muannidane bir surette çalışıyorduk. Sınıfta birinci, 2'nci olmak için hepimizde şiddetli bir gayret vardı. Nihayet idadiyi bitirdim, Harbiye'ye geçtim. Burada da riyaziye merakı devam ediyordu. 1'inci sınıfta saf, gençlik hayallerine tutuldum. Dersleri ihmal ettim. Senenin nasıl geçtiğinin hiç farkında olmadım. Ancak dersler kesilince kitaplara sarıldım.

2'nci sınıfa geçtikten sonra askerlik derslerine merak sardırdım. Şiir yazmak hakkında idadî hocasının vaz ettiği memnuiyeti unutmuyordum. Fakat güzel söyle-

mek ve yazmak hevesi baki idi. Teneffüs zamanlarında kitabet talimleri yapıyorduk. Saati ellerimize alıyor, "bu kadar dakika sen, bu kadar dakika ben söyleyeceğim" diye müsabaka ve münakaşalar tertip ediyorduk.

Harbiye senelerinde siyaset fikirleri baş gösterdi. Vaziyet hakkında henüz nafiz bir nazar hâsıl edemiyorduk. Sultan Hamit devri idi. Namık Kemal Bey'in kitaplarını okuyorduk. Takibat sıkı idi. Ekseriyetle ancak koğuşta, yattıktan sonra okumak imkânını buluyorduk. Bu gibi vatanperverane eserleri okuyanlara karşı tahkikat yapılması, işlerin içinde bir berbatlık bulunduğunu ihsas ediyordu. Fakat bunun mahiyeti gözlerimiz önünde tamamıyla tebellür etmiyordu.

Erkân-ı harp sınıflarına geçtik. Mutat olan derslere çok iyi çalışıyordum. Bunların farkında olarak bende ve bazı arkadaşlarda yeni fikirler peyda oldu. Memleketin idaresinde ve siyasetinde fenalıklar olduğunu keşfetmeye başladık.

Binlerce kişiden ibaret olan Harbiye talebesine bu keşfimizi anlatmak hevesine düştük. Mektep talebesi arasında okunmak üzere mektepte el yazısıyla gazete tesis ettik.

Sınıf dâhilinde ufak teşkilatımız vardı. Ben heyet-i idareye dâhildim. Gazetenin yazılarını ekseriyetle ben yazıyordum.

O zaman Mekâtip Müfettişi İsmail Paşa vardı. Bu harekâtımızı keşfetmiş. Takip ettiriyormuş. Mektebin Müdürü Rıza Paşa isminde bir zattı. Bu zat, Padişah nezdinde İsmail Paşa tarafından tahtıe edilmiş:

"Mektepte böyle talebe var. Ya farkında olmuyor ya müsamaha ediyor" denilmiş. Rıza Paşa, mevkiini muhafaza için inkâr etmiş.

Bir gün, gazetenin icap eden yazılarından birini yazmakla meşguldük. Baytar dershanelerinden birine girmiş, kapıyı kapamıştık. Kapı arkasında birkaç nöbetçi duruyordu. Rıza Paşa'ya haber vermişler. Sınıfı bastı. Yazılar masa üzerinde ve ön tarafta duruyordu. Görmemezliğe geldi. Ancak dersten başka şeylerle iştigal vesilesiyle tevkifimizi emretti. Çıkarken:

"Yalnız izinsizle iktifa olunabilir." dedi. Sonra hiçbir ceza tatbikine lüzum olmadığını söylemiş. Böyle hareket etmesinde, kendine atfedilen kusuru meydana çıkarmamak gayretinin dâhili olmakla beraber hüsn-i niyeti de inkâr edilemezdi.

Erkân-ı Harbiye sınıflarının nihayetine kadar bu işlere devam ettik. Yüzbaşı olarak mektepten çıktıktan sonra İstanbul'da geçireceğimiz müddet zarfında bu işlerle daha iyi iştigal için bir arkadaş namına bir apartman tuttuk. Ara sıra orada toplanıyorduk. Bu hareketlerimizin hepsi takip olunuyor ve biliniyordu.

Bu sırada Fethi Bey namında eski arkadaşlardan zabit iken askerlikten tard olunmuş bir zat karşımıza çıktı. Kendisinin sefalet-i hâlinden, muavenete muhtaç

olduğundan, yatacak yeri bulunmadığından bahisle bize iltica etti. Biz de bu zatı malik olduğumuz apartmanda yatırmaya ve muavenet etmeye karar verdik.

İki gün sonra kendisinin talebi üzerine bir yerde mülâki olacaktık. Gittiğim zaman yanında Mabeyn'e mensup bir de yaver gördüm. Apartmanda yatan İsmail Hakkı Bey namında bir zat vardı, derhâl götürmüşler. Bir gün sonra da bizi tevkif ettiler. Fethi Bey meğer İsmail Paşa'nın hafiyesi imiş. Bir müddet münferit surette hapis kaldım. Sonra Mabeyn'e götürdüler, isticvab edildim. İsmail Paşa, başkâtip, bir de sakallı bir adam hazır bulunuyordu. İsticvabdan anladık ki gazete çıkardığımızdan, teşkilat yaptığımızdan, apartmanda çalıştığımızdan hülasa bütün bu işlerden dolayı maznun bulunuyorduk. Daha evvelki arkadaşlar itiraflarda bulunmuşlar. Birkaç ay böyle mevkuf tutulduktan sonra bıraktılar.

Birkaç gün sonra Erkân-ı Harbiye Dairesi'ne tekmil erkân-ı harp arkadaşları çağırdılar. Mütesaviyen Edirne ve Selânik'te, yani o zamanki 2'nci ve 3'üncü ordulara gönderilmemiz mukarrerdi. Kur'a çekileceğini, fakat beynimizde anlaşırsak kur'aya lüzum kalmayacağını söylediler. Ben arkadaşlara işaret ettim. Biraz konuştuk. Filhakika ufak bir anlaşma neticesinde 2'nci ve 3'üncü ordulara gidecekleri ayırdık. Bu tarz-ı hareketi aramızda teşkilat bulunduğuna delil diye telakki ettiler. Beni Suriye'ye nefyettiler. Şam'da bir süvari kıtasına staj yapmaya memur olunmuştum. O sıralarda Dürzilerle birtakım meseleler vardı. Dürziler üzerine kıtaat sevk olunuyordu. Ben de bu meyanda gittim. Dört ay orada kaldım.

"Hürriyet Cemiyeti" namında bir cemiyet vücuda getirdik. Bunu tevsi için aldığımız tedbirler meyanında benim muhtelif sunuf-i askeriyede staj yapmak bahanesiyle Beyrut, Yafa ve Kudüs'e gitmem vardı.

Böylece hareket ettim. İsimlerini saydığım yerlerde teşkilat yapıldı. Yafa'da daha fazlaca kaldım. Oradaki teşkilat daha kuvvetli oldu. Fakat Suriye'de arzu ettiğimiz derecede işi taazzuv ettirmek gayr-ı mümkün görünüyordu. Bende işin Makedonya'da daha seri gideceği kanaati vardı. Oraya gitmek için çare düşünmekteydim.

Nefye dair hakkımda çıkan iradede: "Vesait-i sehile ile memleketine gidemeyecek bir yere gönderilmesi" kaydı vardı. Bu itibarla Makedonya'ya gitmek müşküldü. O esnada bir yanlışlık mahsulü olduğuna şüphe olmayan bir mezuniyet tezkeresi elimize geçti. Buna yanlışlık denebilir. Fakat bu yanlışlık şurada burada çalışan komite erkânının, netice-i mesaisi olarak icat edilmişti.

Bu tezkereye nazaran mezunen İzmir'e gidebilecektim. İşin içinde bir yanlışlık olduğunun meydana çıkacağını takdir ediyordum. Fakat o esnada Selânik'te Topçu Müfettişi bulunan Şükrü Paşa'nın gayet vatanperver bir zat olduğunu hikâye ediyorlardı. Kendisine bir mektup yazdım. Kendimi ve maksadımı az çok açıkça anlattım. Bu maksatların seri surette yapılması Makedonya'ya gitmeme mütevakkıftı. Kendi evsafı hakkında duyduğum şeyler doğru ise delalet etmesini rica ettim.

Doğrudan doğruya cevap vermedi. Fakat ne şekilde olursa olsun kendiliğinden Selânik'e gidersem işi temin edeceğini bilvasıta bildirdi. Tezkereyi cebimize koyduk. Makedonya'ya gitmek üzere hareket ettim. Fakat hareketi müteakip meselenin meydana çıkması ihtimaline karşı izimizi kaybettirmek için evvela Mısır'a, sonra Yunanistan'a gittim. Şayet bir malumat olursa oralardan geçerken Yafa'dan bildireceklerdi. Hiçbir şey yazmadılar. Mütenekkiren Selânik'e girdim. Bir gece Şükrü Paşa'yı gördüm. Benimle temastan tevahhuş ediyordu. Ben, ciddi bir nokta-i istinat bulmaksızın dört ay kadar Selânik'te kaldım. Bu esnada Mektep müdürü Tahir Bey, Hoca İsmail Efendi, Ömer Naci, Husrev Sami, Hakkı Baha gibi arkadaşlara maksatlarımı anlattım. Hürriyet Cemiyeti'nin bir şubesini tesis ettim.

Selânik'te bulunduğumu İstanbul haber alarak takibata başladı. Oradan tekrar münekkiren Yafa'ya geldim. O zaman bir Akabe meselesi vardı. Kendimi derhâl hududa memur ettim. Arandığım zaman hudut üzerinde isbat-ı vücut ettim.

Ceman iki buçuk, üç sene Suriye'de kalmıştım. Bu müddet zarfında her şey unutulmuştu. Makedonya'ya nakil için resmen müracaat ettim. Maksadıma nihayet vasıl oldum.

Selânik'e geldiğimde bizim Hürriyet Cemiyeti'nin "Terakki ve İttihat" namını aldığını duydum. Doktor Nazım Bey Paris'ten Selânik'e gelmiş. "Terakki ve İttihat Cemiyeti"nin tarihte yeri var. "O nam altında çalışırsa daha iyi tesir eder" diye arkadaşları ikna etmiş. Cemiyet o nam altında çalışmaya devam etti. Resmî memuriyetim, Maiyet Müşir-i Erkân-ı Harbiyesi'nde idi. Ben bu vaziyette iken 1324 senesi geldi ve Meşrutiyet ilan edildi.

Meşrutiyet'ten sonra bütün eşhas meydana çıktı. O zamana kadar saf ve nezih çalışıyorduk. Ben herkesi böyle biliyordum. Şahsi nümayişleri çirkin buldum. Bazı arkadaşların harekâtını şayan-ı tenkit gördüm. Tenkitten içtinap etmedim.

Bu fenalıkları bertaraf etmek için ilk düşündüğüm tedbir, ordunun siyasetten çekilmesi nazariyesiydi. Bunu diğer arkadaşlar caiz görmüyorlardı. Nihayet 31 Mart Vakası oldu. Bu vaka üzerine Makedonya'dan giden kıtaatın ve ilk devirde Edirne'den bunlara iltihak eden kuvvetlerin Erkân-ı Harbiye Reisi olarak İstanbul'a gittim. Bidayette kumandan Hüsnü Paşa idi. "Hareket Ordusu" ismini ben buldum. O zaman bunun manasını kimse anlamamıştı. Mesele şundan ibaretti:

İstanbul'a hitaben bir beyanname yazmak lazım geldi. Bunu ben yazdım. Sonra sefirlere hitaben 2'nci bir beyanname yazdık. Buna ne imza konması lazım geldiğini düşündük. Bazı arkadaşlar, "Hürriyet Ordusu" dediler. Hâlbuki bütün ordu hürriyet ordusu vaziyetinde idi.

Hareket hâlinde olan orduların vaziyetini göstermek için "Hürriyet Ordusunun Operasyon Kuvvetleri" denildi. Ben "Operasyon" kelimesinin Türkçeye tercümesini düşünerek "Hareket Ordusu" tabirini kullandım.

31 Mart meselesi halledilince tekrar Selânik'e döndüm. Ordunun cemiyetten ayrılması ve siyasetle iştigal etmemesi nokta-i nazarını bu defa daha kuvvetle ileriye sürmeye başladım.

İlân-ı Meşrutiyet'ten sonra teşkilat yapmak için Trablusgarb'a gönderilmiştim. Her defa orada İttihat ve Terakki Kongresi'ne murahhas intihap olunuyor, fakat gitmiyorduk. Bir defa yalnız bu maksadı anlatmak için gittim. Maksadımı kabul ettirdim. Fakat muvaffakiyet yalnız kongrenin nazarî kararında kaldı, tatbik edilmedi. İttihat ve Terakki'nin bazı eşhası ile aramızda Meşrutiyet'ten sonra başlayan ihtilaf-ı efkâr nihayet derecede şiddetlendi ve tamam bu ana kadar devam etti.

Bundan sonra yeni ordu teşkilatı yapıldı. İzzet Paşa Erkân-ı Harbiye Reisi oldu. Ben bu teşkilatta Selânik Kolordusu erkân-ı harbiyesine küçük rütbede bir zabit sıfatıyla dâhil oldum. Henüz kolağası rütbesinde idim. Ordunun talim ve terbiyesiyle uğraşıyordum. Bu itibarla şifahî ve tahrirî birçok tenkitler yapmak mecburiyeti hâsıl oluyordu. Bu tenkidat bilhassa eski kumandanları rencide ediyordu. Bunun, benim ameliyattan ziyade nazariyatçı olduğumdan ileri geldiğine zahip olarak mücazat kabilinden 38'inci Piyade Alayı'na kumandan yaptılar. Bu tayin gazap yüzünden rahmet oldu. Alay Kumandanlığı'nı ifa ettiğim sırada Selânik'te bulunan tekmil garnizon kıtaatı, alayın tatbikatına kendiliklerinden iştirake başladılar. Verilen konferanslara diğer zabitlerin iştiraki görüldü. O zaman Selânik'te bu faaliyetlerden şüphelendiler. Beni Mahmut Şevket Paşa marifetiyle İstanbul'a çağırdılar. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'de bir vazifeye tayin ettiler.

Selânik'te bulunduğum sırada Arnavutluk harekâtıyla meşgul olmuştum. Evvela Şevket Turgut Paşa memur iken Mahmut Şevket Paşa bizzat Arnavutluk harekâtını ele almıştı. Beni de Erkân-ı Harbiye Reisi diye beraber götürdü.

İstanbul'a çağrıldığım zaman İtalyanlar Trablusgarp'a hücum ettiler. Ben de tebdil-i nam ve kıyafet ederek bazı arkadaşlarla beraber Mısır'a, oradan Bingazi taraflarına gittim. Bir sene kadar devam eden harp esnasında Bingazi Kuvvetleri Kumandanlığı'nda bulundum.

Asıl memlekette de Balkan Harbi başlamıştı. Bulgar ordusu Çatalca hattına ve Bolayır'ın şimaline geldiği bir sırada İstanbul'a avdet ettim.

Bu senenin nihayetinde Harb-i Umumi ilan olundu. Vâkî olan müracaat ve talebim üzerine Tekirdağı'nda henüz teşkil edilen 19'uncu Fırka'ya kumandan oldum. Arıburnu'nda, Anafarta'da bulundum. İngilizler çekilip gittikten sonra bir ay Edirne'de 16. Kolordu ile kaldım. Sonra kolordu kumandanı olarak Diyarbekir ve havalisine gittim. Orada yaptığımız mühim muharebelerden biri, Bitlis ve Muş'un Ruslardan istirdadıdır.

Harbin son safhasında bazı fikirlerim kabul edilmeyince kumandayı da ret ile İstanbul'a döndüm.

O sıralarda idi, Veliaht ile birlikte Alman karargâh-ı umumisine gittik ve Alman garp cephesinin bazı aksamını gördük. Bu müşahedatımdan, Hindenburg ve Ludendorff ile mülakatlarımdan sonra mutâlebat-ı sabikamdaki isabete daha ziyade kani oldum.

O zaman hâsıl ettiğim son kanaat, Harb-i Umumi'ye dâhil olunduğu ilk anda söylemiş olduğum fikrin aynı olarak tecelli etti.

Bu seyahatten hasta olarak İstanbul'a geldim. İstanbul'da bir iki ay tedavi gördükten sonra tedavi maksadıyla Viyana'ya gittim. Orada Sanatoryum'da bir ay yattım. Bir müddet de Karlsbat'ta kaldım.

Diğer taraftan Sina cephesinde, benim vaktiyle raporlarda tafsil ettiğim fecayi aynen vaki oldu.

Bunun üzerine Falkenhayn Almanya'ya çağırıldı, yerine Liman von Sanders memur edildi. Birkaç gün sonra iki Alman generalinin yanında huzura çağırıldım. Maksadın, beni tekrar 7'nci Ordu'ya göndermek olduğunu öğrenmiş bulunduğum için yalnızca kabul edilmek arzusunu izhar ettim. İlk şekl-i davette ısrar gösterildi ve bana 7'nci Ordu'ya kumandan tayin edildiğimden bahisle mev'ama ifa edeceğim hidemata dair talimat verildi. Bu talimat, bana tevdi edilen vazife ve salahiyetle gayr-ı kabil-i icra idi. Ancak, bunu anlatmaya da imkân yoktu. Binnetice vaktiyle istifa etmiş olduğum 7'nci Ordu Kumandanlığı'na tekrar başlamak üzere Nablus'a gittim.

Aynı sıralarda Mütareke imza edilmişti. Daha Halep'te iken derhâl kabineyi tebdil etmek ve yerine isimlerini sarahaten söylediğim zevattan mürekkep bir kabine geçirmek lüzumunu ve aynı zamanda benim İstanbul'a celbim faydalı olacağını açıktan açığa İstanbul'a bildirmiştim. Vakaa kabine teşekkül etti, fakat benim İstanbul'a celbime lüzum görülmedi. Nihayet bu kabine de düştükten sonra İstanbul'a gittim.

İstanbul'a muvasalatımda benim nazarımda vaziyet şu idi: Meclis-i Mebusan nasıl hareket lazım geleceğinde müteredditbulunuyordu.

Yeni sükût etmiş zevatla ve mebuslarla ayrı ayrı görüştüm. O zaman düşündüğüm şey, her ciheti tatmin ederek müdafaa-i memleket için kuvvetli bir vaziyet ihdas olunabileceği merkezinde idi. Fakat bu düşünce üzerinde lüzumu kadar çalışmaya vakit kalmadan Meclis'in feshine şahit olduk.

İstanbul erbab-ı hamiyetince muhtelif namlar altında programlar ve fırkalar teşkil olunmak suretiyle çare-i halas aranmakta idi. Bunların her birini ayrı ayrı tetkik ettim. Hiçbiri bir kuvve-i teyidiyeye istinat etmiyordu. Binaenaleyh hiçbiriyle teşrik-i mesaiden bir netice beklemedim. Kuvve-i teyidiyenin doğrudan doğruya millet olacağı kanaati bende pek kuvvetli idi. İstanbul'da cereyan eden ahvalden, yapılan teşebbüslerden, bilhassa vaziyetin vahamet ve fecaatinden milletin haberi

yoktu, İstanbul'da oturup milleti haberdar etmek imkânı da kalmamıştı. Binaenaleyh yapılacak şeyin İstanbul'dan çıkıp milletin içine girmek ve orada çalışmak olduğuna karar verdim. Bunun suret-i icrasını düşündüğüm ve bazı arkadaşlarla müzakere ettiğim sırada idi ki hükûmet beni ordu müfettişi olarak Anadolu'ya göndermeyi teklif etti. Bu teklifi derhâl maal-memnuniye kabul ettim ve tam Yunanların İzmir'e girdiği gün idi ki İstanbul'dan ayrıldım. Benim düşündüğüm şu idi: Her tarafta muhtelif namlar altında birtakım teşekküller başlamıştı. Bunları aynı program ve aynı nam altında birleştirerek bütün milleti alakadar etmek ve bütün orduyu da bu maksada hadim kılmak lazımdı. Anadolu'ya girdiğim zaman daha Ordu Müfettişi sıfat ve salahiyeti üzerimde iken bu noktadan işe başladım ve bu maksat az zamanda hâsıl oldu.

Takip ettiğim tarz-ı mesai İstanbulca malum olunca beni İstanbul'a celp etmek istediler. Gitmedim. Binnetice istifa ettim.

Bir ferd-i millet sıfatıyla Erzurum Kongresi'ne iştirak ettim. Erzurum Kongresi'nde tespit edilen esasları bütün memlekete teşmîl maksadıyla Sivas'ta da bir kongre akdolundu. Bu kongrelerin tevlit ettiği Heyet-i Temsiliye namındaki heyetle kongrelerin esasatını takip ettik.

Mebusanın tekrar intihabı ve Meclis'in İstanbul'da küşadı temin olunmuşsa da Meclis'in, duçar-ı tecavüz olması üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni vücuda getirmeye teşebbüs olunmuş ve bu suretle 23 Nisan tarihinde bu Meclis toplanıp işe başlamıştı. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda mevcut olup mezkûr kanunun ruhunu ifade eden ve ilk projede zikr olunan prensiplerin menşeine gelince: Esasen öteden beri hâkimiyet-i milliyenin en iyi temsili mümkün olacağına dair nazarî olarak bazı tetkikat ve tetebbuat-ı nazariyeden benim çıkarabildiğim netice şu idi: Hâkimiyet-i milliyenin tamamıyla mütecelli olması, bunun sahib-i aslisi olan bütün insanların bir araya gelip bunu bilfiil istimal etmesiyle mümkündür. Fakat bütün Türkiye ahalisinin toplanması suretiyle bu maksadın teminine amelî bir çare olsa olsa bunların sahib-i salahiyet vekillerinin bir araya gelip bu işi yapması olabilirdi. Hâkimiyet-i milliyemizin bir zat veyahut eşhası mahdut kabine gibi bir heyet tarafından temsil edilmesi yüzünden memleketi ve milleti istibdattan kurtaramadığımız vekayi-i tarihiye ile müsbit olduğundan her hâlde bu hakk-ı temsili mümkün olduğu kadar çok insanlardan mürekkep ve müddet-i vekâleti az bir heyetle temsil ve tecelli ettirmek bence yegâne çare idi. Memleket dâhilinde ve millet içinde evvel ve ahir yapmış olduğum tetkikat ve tetebbuat da bana bu fikrin kabiliyet-i icraiyesinde büyük imkânlar ve isabetler olduğu kanaatini vermişti.

Her hâlde halkımızı idare ile yakından alakadar etmek, yani idareyi doğrudan doğruya halkın eline verebilecek bir tarz-ı idareyi tesis etmek hem hâkimiyet-i milli-

yenin hakiki olarak temsili ve hem de bu sayede halkın benliğini anlaması itibarıyla elzem idi. İşte bu düşüncelerin, bu tetkiklerin ilhamı olarak proje yapılmıştı.

Halkçılık teşkilatı en ufak daireye kadar teşmîl edildiği takdirde muhassalanın daha büyük ve feyznak olacağına şüphe yoktur. Memleket ve milletin içinde bulunduğu müşkülâtı ve hâl-i harbi de düşünürsek Meclisin muhassala-i faaliyetini ve oradaki muvaffakiyetini takdir etmemek mümkün değildir.

Misak-ı Millî, sulh akdetmek için en makul ve asgarî şeraitimizi ihtiva eder bir programdır. Sulha vasıl olmak için temerküz ettireceğimiz esasatı ihtiva eder. Fakat memleket ve milleti kurtarmak için sulh yapmak kâfi değildir. Milletin halas-ı hakikisi için yapılacak mesai ondan sonra başlayacaktır.

Sulhtan sonraki mesaide muvaffak olabilmek milletin istiklalinin mahfuziyetine vâbestedir. Misak-ı Millî'nin hedefi onu temindir. Memleket ve milletin atisinden asıl emin olabilmesi, bir defa halkçılık esasına istinat eden teşkilat-ı idariyesinin bihakkın teşmîl ve taazzuv ettirilmesi ve tatbik olunmasıyla beraber ahval-i iktisadiyemizin refah-ı millîmizi temin edecek tarzda ıslah ve ihyasına vâbestedir.

Bu hakayık-ı akide-i milliye tanıyarak muhafaza edebilecek bir heyet-i içtimaiye olabilmemiz için de maarifimizi tamamen amelî ve ihtiyacat-ı hakikiyemize muvafık bir program dairesinde ihya etmek lazımdır. Bu noktalarda muvaffakiyet sayesinde memleket imar edilebilecek ve millet zenginleştirilebilecektir.

Ufak bir program kadrosu söylemek lazım gelirse: Teşkilat baştan nihayete kadar halk teşkilatı olacaktır. İdare-i umumiyeyi halkın eline vereceğiz. Bu heyet-i içtimaiyede sahib-i hak olmak, herkesin sahib-i sa'y olması esasına istinat edecektir. Millet sahib-i hak olmak için çalışacaktır.

Islah olunacak şeyler iktisadiyat ve maariftir. Bu sayede memleket imar edilecek, millet refah sahibi olacaktır.

Hiçbir millet ve memlekete karşı fikr-i tecavüz beslemeyiz. Fakat muhafaza-i mevcudiyet ve istiklal için, bir de memleketimizin bu dediğimiz sahada müsterihane ve kemal-i itminanla çalışarak müreffeh ve mesut olmasını temin için her vakit memleket ve milletimizi müdafaaya kadir bir orduya malikiyet de nuhbe-i amalimizdir.

Teşkilat-ı idaremizde bütün bu esasların mahfuziyeti tabiidir. Buna nazaran hükûmet doğrudan doğruya Büyük Millet Meclisi'nin kendisidir. Böyle umur-ı idareyi memlekette sahib-i icraat olan bir heyetin, muhtelif fikir ve içtihatlar etrafında toplanmış partilerden ziyade müşterek nikât-ı esasiyeye riâyetkar mümteziç ve mütesanit bir heyet olması şayan-ı arzudur. Ancak, içtimaî esaslarımızın membaı olan millete henüz hayat ve saadet-i hakikiyelerini kâfil efkâr-ı umumiye şamil bir surette gayr-ı mütebariz olduğundan bundan istifade ederek kendi fikir ve içtihatlarının isabeti iddiasında bulunacak bazı insanların yine bazı kimseleri kendi nok-

ta-i nazarlarına rapt etmesi ve binnetice parti hâlinde teşekküller vücuda gelmesi baidül ihtimal değildir.

Buna mukabil bazı hususi içtihatların mevcudiyeti belki de müsademe-i efkâr için faydalı olabilir. Fakat eskisi gibi millet ve memleketten memba ve nokta-i istinat almayan ve onun menafi-i hakikiyesiyle hiç münasebeti olmayacak surette ya sırf nazarî veya hissî ve şahsi programlar etrafında parti teşkiline kalkışacak insanların millet tarafından hüsn-i telakkiye mazhar olacağını zannetmiyorum.

Benim bütün tertibat ve icraatta düstur-i hareket ittihaz ettiğim bir şey vardır: O da vücuda getirilen teşkilat ve tesisatın şahısla değil, hakikatle kabil-i idame olduğudur. Binaenaleyh herhangi bir program, filanın programı olarak değil, fakat ihtîyac-ı millet ve memlekete cevap verecek efkârı ve tedabiri ihtiva etmesi itibarıyla haiz-i kıymet ve itibar olabilir.

Misak-ı Millî dairesinde temin-i mevcudiyet ettikten sonra gürültü çıkarıp fesatçılık edecek ve tevsi-i arazi fikrinde bulunacak adamlar ortaya çıkamaz. Bence buna imkân yoktur.

4. L'INTRANSIGEANT GAZETESİ MUHABİRİNE TÜRKİYE'NİN BARIŞ KOŞULLARI HAKKINDA VERDİĞİ DEMEÇ*

11 Kânun-ı Sânî 1338 (11 Ocak 1922)

Türk şerait-i sulhiyesi Misak-ı Millî'nin yevm-i ilanı olan 28 Kânun-ı Sânî 1920 tarihinden beri bütün cihana malumdur. Bu şerait şu suretle hulâsa edilebilir: Türkiye'nin hudud-ı millîsi dâhilinde siyasi ve iktisadî istiklal-i tammının tasdiki Fransa ile akdedilen 20 Teşrîn-i Evvel İtilafı Türkiye'nin, istiklaline hürmet edildikçe sulhperver ve İtilafçı olduğunu ispat eder. Fransa'nın isrine iktifa edebilen herkes derhâl Türkiye ile sulh akdedebilir. Temsil ettiğiniz gazetelerin bu hakikati bir defa daha ilan ettiklerini görmekle iktisâb-ı bahtiyarî eylerim.

* *Vakit,* 12 Ocak 1922, s. 1 .

5. İZMİR YURDU CEMİYETİ TARAFINDAN ANADOLU LOKANTASINDA VERİLEN ÇAY ZİYAFETİNDE YAPTIĞI KONUŞMA*

21 Kânun-ı Sânî 1338 (21 Ocak 1922)

İzmir Yurdu'nun riyasetini kabul etmek bence mucib-i şeref ve saadettir. Yurdun İzmir'den uzak yerlerde değil, İzmir'in içinde ifa-yı vazife edeceği güne vasıl olacağız. O gün uzak değildir.

* *Vakit,* 22 Ocak 1922, No: 1478, s. 1.

6. İTİLÂF DEVLETLERİ'NİN TÜRKİYE İLE YUNANİSTAN ARASINDA BARIŞIN SAĞLANMASI İLE İLGİLİ İSTEKLERİNE DAİR LE PETIT PARISIEN GAZETESİ MUHABİRİNE VERDİĞİ DEMEÇ*

23 Kânun-ı Sânî 1338 (23 Ocak 1922)

Devletlerin gönderdikleri notada, Türkiye ve Yunanistan mümessillerinin anlaşmak üzere içtima etmek mecburiyetinde olduklarını ihbar ediyorlar ve bu içtimada hazır bulunmak için İstanbul'daki mümessillerine salahiyet vermeğe amade olduklarını bildiriyorlar. Şerait-i sulhiyenin bir izahnamesini ihtiva eden son notalarında da teklifât-ı mezkûreyi evvel emirde muhasımların, sonra da efkâr-ı umumiye-i cihanın nazar-ı dikkatine vaz eylediklerini yazıyorlar. Şu hâlde devletler burada dahi zahiren bîtaraf görünmek istiyorlar.

Meseleleri yalnız Yunanistan ile mi müzakere edeceğiz? O hâlde Yunanlara söylenecek yalnız iki kelimemiz vardır ki birincisi:

İstilâ ettikleri topraklarımızı derhâl terk etmeye davettir.

2'nci kelime de bu istila esnasında yaptıkları vâsi tahribatın tamiri talebidir. Eğer devletler yeni fedakârlıklar ihtiyar ettirmeden ve yeni kan döktürmeden Yunanlara topraklarımızı tahliye ettirmeye cidden karar verdilerse bu tahliyenin teminini bizzat kendileri deruhte etmelidirler. İlk iki notanın ihtiva ettiği tenakuzlara rağmen devletlerin bu vazifeyi ifaya karar verdiklerine inanmak isterdik. Bu hareketle şerait-i nihaiye-i sulhiyenin müzakeresine başlamak ve ciddi neticeler elde etmek için sağlam bir zemin hazırlamış olacaklardı, aynı zamanda bu hareketleriyle, Yunan ordusunu topraklarımızda bir vasıta-i tehdit olarak bulundurmadıklarına ve havali-i müstevliyemizi ellerinde fazla bir rehine olarak tutmadıklarına dair bize parlak bir delil vermek niyetinde bulunduklarına inanmış olurduk.

Bütün bunlara inanmak hakkımızdı. Çünkü devletler muhtelif vasıtalarla ve bilhassa son notalariyle bize ve bütün dünyaya, kendisine ait hudutlar dâhilinde müstakil ve kabiliyet-i hayatiyeyi haiz bir Türkiye'yi tasdik etmişlerdi. Fakat son nota bizi derin bir sükût-ı hayale duçar etti. Müttefikler bu son notada, şerait-i sulhiyenin heyet-i umumiyesinin tarafımızdan kabulünden evvel hiçbir tahliyenin yapılmamasını teklif ediyorlar. Hâlbuki ilk notada Paris Konferansı'nın Yunanlara Anadolu'yu tahliye ettirmek gayesiyle içtima ettiğini bildiriyorlar. 2'nci notada ise,

* *Vakit,* 25 Kânun-ı Sânî 1338 (25 Ocak 1922), No: 1481, s. 1.

memleketi Yunanlardan tahliye ettirmek niyetini bir defa daha suret-i mahsusada tekrar ediyorlardı.

Çünkü bize kalınca, bir suret-i mutlakada talep etmek mecburiyetinde bulunduğumuz, Anadolu'nun yeni tahribattan vikayesidir. Devletler memleketimizi mümkün olduğu kadar süratle tahliye ettirmek suretiyle müstakbel sulh müzakeratı için rehine elde etmiş olurlar. Müttefiklerin bizimle müzakerata giriştikleri zaman ellerinde her vakit kâfi derecede rehine bulunacaktır. Boğazlar, İstanbul ve Edirne gibi.

Eğer müttefik devletler Anadolu'nun tahliyesinden sonra serbest ve tam bir hâlde kalacak olan Türk ordusunun nihai sulh şartlarının tespitinden mukaddem harekete getirilmesinden korkuluyorsa, Türkiye bu hususta onlara ciddi teminat verebilir.

Binaenaleyh, sulhun tesisi ciddi bir surette arzu olunduğu takdirde en emin vasıta Türk topraklarının tahliyesi ve müzakerat-ı sulhiyenin küşadıdır. Yunan ordusu Anadolu'da kaldıkça müttefik devletlerin sulh yapabileceklerini zannetmem. Büyük Millet Meclisi Hükûmeti veya ben, Türk milletine her şeyden evvel, âmâl-i milliyesinin istihsal edileceği hakkında teminat vermeğe mecburuz. Bu teminat olmayınca, hiçbir meclis ve hiçbir hükûmetin serbestçe hareket edebileceğini zannetmem. Eğer devletler Şark-ı Karib'te tesis-i sulh etmeyi cidden arzu ediyorlarsa, yanlış olan nokta-i hareketten sarf-ı nazar etmelidirler. Türk Milleti Yunanları kovmaya her ne pahasına olursa olsun karar vermiştir. Eğer müttefik devletler toprağımızı yeniden kan döktürmeden tahliye ettirirlerse Türk milleti onlara minnettar olacaktır. Fakat bu âlicenabâne ve insani hareketin tehir edilmemesini isterdik.

7. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN ÜÇÜNCÜ TOPLANMA YILI AÇILIŞINDA YAPTIĞI KONUŞMA*

1 Mart 1338 (1 Mart 1922)

Efendiler! Bugün 2'nci içtima senemizi ikmal ederek, 3'üncü millî seneye giriyoruz. Bu mazhariyetten dolayı Cenab-ı Hak'a hamd u sena ederim. Bu geçen sene zarfında Meclis-i Âlice, milletçe ve orduca sebkeden fedakârane mesaiyi de tebcil ederim. Pek mütenevvi hadiselerle mahmûl olan bu mücadele seneleri taakup ettikçe, bütün efrat ve tabakat-ı millette istiklal ruhunun en hararetli füyuzatı inkişaf etmektedir. Geçirdiğimiz 2'nci millî senenin en mütebariz vasfı olarak, iş ve ordu saflarında çalışan efrad-ı milletle askerlerin nâkabil-i tahammül tazyikat altında icbar edildiğimiz bu kanlı maceraya alışmış ve ona saik olan müellim mecburiyetleri anlamış olmalarını zikredebilirim. Sözlerimiz başında memleketin en aziz unsurları bulunan bu iki tabaka-yı millet hakkında sitayişlerimi tezkâr eyledikten sonra dâhilî ve haricî ve umumi vaziyet-i siyasiyemiz hakkındaki nokta-i nazarlarımı izaha geçiyorum:

Efendiler! Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin dâhilî idare ve siyasette düsturu, Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzun 1'inci maddesiyle Misak-ı Millîmizin 1'inci ve beşinci maddelerinde katî ve sarih olarak gösterilmiştir. Buna nazaran, idare usulümüz bilâ kayd u şart hâkimiyetine sahip olan halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir. Meclis-i Âlilerine takdim edilmiş olan müfettiş-i umumilik, idare-i hususiye-i vilâyet ve idare-i nevahi kanun layihalarının bu ruhu ihtiva ederek, kesb-i kanuniyet edecekleri tabiidir. Bu kanunlarla beraber derdest-i müzakere bulunan Heyet-i Vekile'nin vazife ve mesuliyetine müteallik layiha kesb-i kanuniyet eylediği takdirde, idare-i umumiyemizde esaslı bir vuzuh ve küşayiş hâsıl olacaktır. Efendiler! Türkiye halkı ırkan veya dinen ve harsen müttehit, yekdiğerine karşı hürmet-i mütekabile ve fedakârlık hissiyatıyla meşhun ve mukadderat ve menafi-i müşterek olan bir heyet-i içtimaiyedir. Bu camiada hukuk-ı ırkiyeye, hukuk-ı içtimaiyeye ve şerait-i muhitiyeye riayet, siyaset-i dâhiliyemizin esas noktalarındandır. Dâhilî teşkilat-ı idaremizde bu esas noktanın, halk idaresinin bütün mana-yı şâmiliyle layık olduğu derece-i inkişafa isal edilmesi siyasetimizin icabatındandır. Ancak, haricî düşmanlara karşı daima ve daima müt-

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 18, 1.3.1338, Çarşamba, s. 2-5.

tehit ve mütesanit bulunmak mecburiyeti de muhakkaktır. Türkiye halkına dâhil olup ekalliyet hâlinde bulunan anasır-ı Hristiyaniyenin hukuku dahi dünyanın en medeni milletleri meyanında yaşayan ekalliyetlere verilmesi Düvel-i İtilafiye ile muhasımları ve bazı müşarikleri arasında takarrür eden esasat-ı ahdiye dairesinde memaliki mütecaviredeki Müslüman ahalinin de aynı hukuktan istifade eylemesi ümniyesiyle müeyyet ve müemmendir. Ekalliyetlerle beraber, bilumum halkın refah ve saadetinin ve kavaninin bahşettiği her türlü hakların masuniyetinin temini ve memlekette hâkimiyet-i kanuniyenin teyidi dâhilî idare ve siyasette değişmez bir düsturumuzdur. Geçirdiğimiz senenin vaziyet-i dâhiliyesini telhisen ifade edebilmek için bazı nikatı zikredeceğim.

Bu sene zarfında bütün aksam-ı memalikte suret-i umumiyede müstakil ve arızasız bir manzara-i sükûn ve asayiş devam eylemiştir. Bazı iğfalât neticesi olarak geçen senenin evailinde Koçkiri'de zuhur eden hadise, ittihaz edilen tedabirle teskin edilmiştir. Duçar-ı iğfal olanlar hakkında da hükûmetçe lazıme-i adlü şefkat ifa olunmuştur. Yunanların teşvikat ve tertibatıyla ihtilalkârane teşebbüsatta bulunanların da tasavvur eyledikleri emeller akim bırakılmıştır. Umur-ı dâhiliyenin emniyetle tedvirinde en mühim ve maddi vasıta olan jandarma teşkilatı mühim kıtaat ilavesiyle takviye edilmiş ve mütaaddit jandarma mektepleri açılmıştır.

Dâhiliyeye ait olan umurdan olmak üzere posta ve telgraf idaresinde vücuda getirilen bazı teceddüdat da memnuniyete şayandır. Efendiler! Milletimizi asayiş-i tam hâlinde yaşatmak nuhbe-i âmâlimiz olduğu gibi onun sıhhatine itina etmek ve vesait-i mevcudemiz nispetinde âlâm-ı içtimaiyesine çaresâz olmak da hükûmetimizin cümle-i vezaifindendir. Bu cümleden olmak üzere memleketimizin tıbba ihtiyacı imkân müsaadesi nispetinde telafiye uğraşıldı. 336 senesinde 260 tabip müstahdem idi. Bu miktar, bu geçen sene zarfında 312'ye iblâğ edildi. 50 tabibin daha tedarikiyle hekimsiz kazalara izamları tasavvur edilmektedir. Bu sene emrazı sâriye istilasına meydan verilmedi, baş gösterenler derhâl tedabir-i sıhhiye ittihazıyla olduğu yerde itfa olundu. Emraz-ı sâriyeye karşı en katî tedbir olan aşılar artık tamamıyla memleketimizde istihsal olunmaktadır. Üç milyon küsur kişilik çiçek aşısının Sivas'ta istihsal edilmiş olduğunu zikretmek bu bapta kâfi bir fikir verebilir. Memleketin malaryalı muhitlerinde miktarı kâfi kinin tevzi edildi. Frengi âfetinin itfası için de mümkün olan meblağ sarfedildi ve emrazı içtimaiye ile mücadelemizin daha müsmir ve daha şâmil bir şekilde ifası esbabı da ihzar edilmiştir. Efendiler! Muavenet-i içtimaiye umurundan da muhtasaran bahsetmek isterim. Harb-i Umumi esnasında bu cihetlere iltica etmek mecburiyetinde kalan vilâyat-ı şarkiye ve müstahlise halkından rub'u memleketlerine tahrik edilmiştir. Bunların hemen nısfı yurtlarına vasıl olmuştur. Bu sene mütebaki mültecilerin de iadesi mukarrerdir. Ahiren istihlâs edilen Adana ve Gaziayıntap mültecileri memleketlerine iade olundular. Henüz istihlâs edilemeyen vilâyat-ı garbiye mültecilerine imkân nispe-

tinde muavenete devam olunuyor. Yurtlarına yeni avdet edenlere kanun-ı mahsus mucibince, yemeklik, tohumluk ihdası, muafiyet temini vesaire gibi teshilât iraesi suretiyle muavenet edilmektedir. Muhacir ve mülteci eytamı için açılan darüleytamların birer darüssıhhıye hâline getirilmelerine çalışılmaktadır. Hudud-ı milliye haricinde kalan yerlerden iltica eden dindaşlarımız, şimdilik yalnız muavenet-i nakdiye görmektedir. Bu sene bunların ve daha memleket dâhilinde muhtac-ı iskân olanların iskânlarına başlanacaktır. Sıhhiye ve muavenet-i içtimaiye hususatında takip ettiğimiz gaye şudur: Milletimizin sıhhatinin muhafaza ve takviyesi, vefiyatının tenkisi, nüfusun tezyidi, emraz-ı içtimaiye ve sâriyenin gayr-ı müessir bir hâle ifrağı, bu suretle efrad-ı milletin dinç ve sâye kabiliyettar bir hâlde sahihü'l-beden olarak yetiştirilmesi... Bu yurtları düşman elinde kalan milletdaşlarımıza muavenet ve ilmî bir tarzda iskâna ehemmiyet-i mahsusa verilmektedir. Bu bapta lazım gelen tetkikat yapılmakta ve bu gayeleri temin edecek programlar tertip olunmaktadır.

Efendiler! Hükûmet memlekette kanunu hâkim kılmak ve adaleti hüsn-i tevzi etmekle mükelleftir. Bu itibarla adliye işi pek mühimdir. Binaenaleyh siyaset-i adliyemizi de izah etmeği faydalı buluyorum. Siyaset-i adliyemizde takip edilecek gaye, evvela halkı yormaksızın süratle, isabetle, emniyetle adaleti tevzi etmektir. Saniyen, heyet-i içtimaiyemizin bütün dünya ile teması tabii ve zaruridir; bunun için seviye-i adaletimizi bilcümle medeni heyet-i içtimaiyenin seviye-i adaleti derecesinde bulundurmak mecburiyetindeyiz. Bu hususatı tatmin için mevcut kanun ve usullerimizi bu nikat-ı nazardan ıslah, ihya ve tecdit etmekteyiz ve edeceğiz. Bunda memleketimizin vüsati, vesait-i serianın noksanı vesair mevani ile müşkülâttan başka bazı mahallerin hayat-ı içtimaiyelerindeki hususiyetler de nazar-ı dikkate alınmıştır.

Efendiler! Terakkiyat-ı asrîye milletlerin medeni ihtiyaçlarını tevsi, teksir ve tenvir ve bu ihtiyacat-ı medeniye ile mütenasip medeni hakların vücudunu istilzam eder. Her devletin mensup olduğu heyet-i içtimaiyenin derece-i temeddünüyle mütenasip, mevzuat-ı hukukiyesi vardır. Dünyada mevcut bilcümle medeni devletlerin kanun-ı medenileri hemen yekdiğerinin pek yakınıdır. Bizim milletimiz ve hükûmetimiz fikr-i adalet ve zihniyeti adalet noktasında hiçbir medeni kavimden dûn değildir. Belki tarih bu noktada yüksek olduğumuza şahadet eder. Binaenaleyh bizim dahi mevzuat-ı hukukiyemizin bilcümle medeni devletlerin müdevvenat-ı kanuniyesinden nâkıs olması caiz değildir. Mücahedatımızın matuf olduğu istiklal-i tam mefhumunda istiklal-i adlimizin de mündemiç bulunduğu tabiidir. Binaenaleyh her müstakil devletin bir hakk-ı lâyenfekki olan tevzi-i adalet vazifesine kimseyi karıştıramayız.

Efendiler! Bizim elyevm mevcut olan kanun-ı medenimiz Mecelle'dir. Bu kanun-ı medeni takriben yarım asır evvel Cevdet Paşa merhumun taht-ı riyasetinde bir heyet-i ilmiye marifetiyle tertip olunmuştur. İşte, o Mecelle'nin kavaid-i külliyesindeki "Ezmanın tagayyürüyle ahkâmın tagayyürü inkâr olunamaz" kaide-i fıkhi-

yesi siyaset-i adliyemizde üss-ül esasımızdır. Bu esas dâhilinde hareket eden Adliye Vekâletimiz Mecelle'nin ihtiva veya tatmin eylemediği ihtiyacatı, asrî nası, ufak ahkâm ile tevsi ve tarsin lüzumunu takdir eylemiştir. Ve bu hususla iştigal etmek üzere, mütehassıslardan mürekkep bir heyet teşkili için bir kanun layihası tanzim edilmek üzeredir. Adliye Vekâleti'nin bu prensip dairesindeki mesaisi cümlesinden olmak üzere, hâkim-i münferittik teşkilatının hemen yüzde doksan nispetinde, bütün aksam-ı memalike tatbiki ve bilhassa hâkim-i münferittik kanunlarının, usul-i muhakematının sulh hâkimleri usulüne tevfiki suretiyle adaletin sürat-i tevziinin temini ve yine umur-ı adliyenin sürat ve muvaffakiyetle tedvirini teminen on adliye müfettişliği ihdası ve muamelât-ı ithamiyenin ilgası ve Tababet-i Adliye Müessesesi'nin vücuda getirilmesi hususları zikre şayandır. Usûl-i muhakemat-ı cezaiyenin ıslahı, aşiret hayatı geçiren bazı menatık halkının ihtiyacat-ı tabiiye ve içtimaiyeleriyle mütenasip bir usûl-i adliye ihzarı ve hapishanelerin ıslahı gibi, diğer hususat-ı mühimme vekâlet-i aidesinin yeni sene zarfındaki mevzu mesaisini teşkil etmektedir. Hükkâm ve mensubin-i adliyenin şeref-i hizmetleriyle mütenasip liyakat-ı mümtaziye malik bulunmaları adliyemizin ruhu mesabesindedir. Teşekkür olunur ki Adliye Vekâletimiz mevcut mahkemelerimizi evsaf-ı mahsusayı haiz hükkâmla teçhiz ve takviye edebilmek için, bir Hukuk Fakültesi tesisine karar vererek, Meclis-i Âli'nin muvafakatini almıştır. Bu müessese-i âliye için 338 senesi bütçesine lazım gelen meblâğ ithal olunmuştur. Bir kısm-ı mühimmi vücuda getirilen ve kısm-ı diğerinin de intacına çalışılan bu hususatın ikmali, hayat-ı adliyemize bütün dünyaca şayan-ı kabul bir manzara-i tekâmül bahşeyliyecektir.

Efendiler! Siyaset-i adliyemizden sonra millî hayatımızın en çok alakadar bulunduğu iktisadiyatımız hakkındaki efkârımı da arz edeceğim. Bu bahse girmezden evvel nokta-i nazarımı teşrih etmiş olmak için heyet-i celilenizden ve bütün cihandan bir sual sormama müsaade buyurunuz.

Türkiye'nin sahibi ve efendisi, kimdir? Bunun cevabını derhâl birlikte verelim: Türkiye'nin sahib-i hakikisi ve efendisi, hakiki müstahsil olan köylüdür. O hâlde, herkesten daha çok refah, saadet ve servete müstahak ve elyak olan köylüdür. Binaenaleyh Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin siyaset-i iktisadiyesi bu gaye-i asliyeyi istihsale matuftur.

Efendiler! Diyebilirim ki bugünkü felaket ve sefaletin bais-i yegânesi bu hakikatin gafili bulunmuş olmamızdır. Filhakika yedi asırdan beri cihanın muhtelif aktarına sevk ederek, kanlarını akıttığımız, kemiklerini topraklarında bıraktığımız ve yedi asırdan beri emeklerini ellerinden alıp israf eylediğimiz ve buna mukabil daima tahkir ve tezlil ile mukabele ettiğimiz ve bunca fedakârlık ve ihsanlarına karşı nankörlük, küstahlık, cebbarlıkla uşak menzilesine indirmek istediğimiz bu sahib-i aslinin huzurunda bugün kemal-i hicap ve ihtiramla vaz-ı hakikimizi alalım. Efendiler! Milletimiz çiftçidir. Milletin çiftçilikteki mesaisini asrî tedabir-i iktisadiye

ile hadd-i azamîye isal etmeliyiz. Köylünün netayiç ve semerat-ı mesaisini kendi menfaati lehine haddi azamiye iblâğ etmek siyaset-i iktisadiyemizin ruh-ı esasisidir. Binaenaleyh bir taraftan çiftçinin mesaisini tezyit edecek ve müsmir kılacak malumat, vesait ve alâtı fenniyenin istimal ve tâmimine ve diğer taraftan onun netayic-i mesaisiniden azami istifadesini temin eyleyecek tedabir-i iktisadiyenin vazına çalışmak lazımdır. Şimdiye kadar mevcut olan yolsuzluk, asrî vesait-i nakliyenin mefkudiyeti, mübadele usullerinin çiftçi aleyhine olması ve hükûmet kanunlarının çiftçiyi himaye edememesi gibi mevaniin ref'i lazımdır. Bu noktada bilhassa mahsulât-ı ziraiyemizi mümasil mahsulât-ı ecnebiyeye karşı himayeye mâni olmakla milletimizi bugünkü sefalet-i iktisadiyeye mahkûm eden mülga kapitülasyonların fecaatini hatırlatmadan geçemem. Malumunuzdur ki memleketimiz iktisadi teşkilat ve muhit itibarıyla kuvvetli bir hâlde bulunmuyordu. Ferdî iktisat kıymetleri de serbest mübarezeye mukavemet edebilecek dereceye vasıl olmamıştı. Tanzimat'ın açtığı serbest ticaret devri Avrupa rekabetine karşı kendisini müdafaa edemeyen iktisadiyatımızı bir de iktisadi kapitülasyon zincirleriyle bağladı. Teşkilat ve ferdî kıymet nokta-i nazarlarından iktisat sahasında bizden çok kuvvetli olanlar memleketimizde, bir de fazla olarak, imtiyazlı mevkide bulunuyorlardı. Temettü vergisi vermiyorlardı. Gümrüklerimizi ellerinde tutuyorlardı. İstedikleri zaman istedikleri eşyayı, istedikleri şerait tahtında memleketimize sokuyorlardı. Bütün şuabat-ı iktisadiyemize bu sayede hâkim-i mutlak olmuşlardı.

Efendiler! Bize karşı yapılan rekabet hakikaten çok gayr-ı meşru, hakikaten çok kahir idi. Rakiplerimiz bu suretle inkişafa müsait sanayiimizi de mahvettiler. Ziraatimizi de rahnedar eylediler. İnkişaf ve tekâmül-i iktisadi ve maliyemizin önüne geçtiler.

Efendiler! Artık serbest ve müstakil bir hayata atılan Türkiye için, hayat-ı iktisadiyesini boğmakta olan kapitülasyonlar mevcut değildir. Ve olamaz. Hayat-ı iktisadiyemizi muayyen gayelere tevcihi ve süratle tekâmül ve terakkisi için ittihaz olunacak tedabir meyanında memleketimizde Avrupa rekabeti yüzünden mahvedilmiş ve şimdiye kadar ihmal edilegelmiş olan sanayi-i ziraiyemizi ihya ve asrî vesait-i iktisadiye ile teçhiz etmeyi ehemmiyetle nazar-ı dikkatte tutacağız. Gerek ziraat ve gerek memleketin servet ve sıhhat-i umumiyesi nokta-i nazarından ehemmiyeti muhakkak olan ormanlarımızı da asrî tedabir ile hüsnü hâlde bulundurmak, tevsi etmek ve azami faide temin eylemek esas düsturlarımızdan biridir. Siyaset-i iktisadiyemizin mühim gayelerinden biri de menafi-i umumiyeyi doğrudan doğruya alakadar edecek müessesat ve teşebbüsat-ı iktisadiyeyi kudret-i maliye ve fenniyemizin müsaadesi nispetinde devletleştirmedir. Ezcümle; topraklarımızın altında metruk duran maden hazinelerini az zamanda işleterek, milletimizin menfaatına küşade bulundurabilmek de ancak bu usul sayesinde kabildir. Maahaza; sırf intifa-ı iktisadi maksadıyla gerek madenlerimizde ve gerek sair hususat-ı iktisadiyemizde,

umur-ı nafiamızda kullanılmak istenilen sermayenin sahiplerine hükûmetimizce her türlü suhuletin ibraz edileceği şüphesizdir. Bu sermayelerin kanunlarımıza tâbi olması da tabiidir. Memleketin iktisadi emelleri ziraat ve sanayi-i ziraiye olmakla beraber memlekette öteden beri mevcut, mesela: Sanayi-i nesciye gibi sanayiin himaye ve ihyası ve bazı mıntakalarda yeniden teessüs edebilecek diğer sanayiin her suretle himayesi nazar-ı ehemmiyette tutulacaktır. İktisat Vekâletimizin bir senelik mesaisi bu izah ettiğim nikat-ı nazar dairesinde cereyan etmiştir. Ezcümle; erbab-ı mesainin terfi-i hayatını temin edecek Zonguldak Amele Kanunu, Anadolu'da nakliyat-ı umumiyeyi teshilen otomobil ve kamyon işleteceklere müsaadat bahşeden nizamname, cephede harbeden asker ailelerine yardım esasatını da ihtiva eden Mükellefiyet-i Ziraiye Nizamnamesi, Meclisçe kabul edilen tohumluk tahsisatından ihtiyacı taayyün eden yerlerde alelusûl tevziat icra edilmesi, ziraat bankaları vasıtasıyla zürraa alât ve edevat-ı ziraiyenin mutedil fiyatlarla tevzi ve başkaca bir heyet-i mahsusa vasıtasıyla ehemmiyetli miktarda yeniden tedariki ve gümrüklerimizde istihsalât-ı milliyenin temin-i revacı için himaye usulünün takarrür ve tatbik ettirilmiş olması bu tarz-ı mesainin muhassalası olarak zikre şayandır. Bundan sonra da umum faaliyet-i iktisadiyemizin siyaset-i iktisadiyemizi izahan teşrih ve tespit etmiş olduğum bu nikat-ı nazar dairesinde, bir plan dâhilinde, muntazaman tevcihine Heyet-i Vekilemizin hasr-ı himmet eylemesine intizar olunur. Böyle bir projemizin tanziminde umur-ı nafianın büyük bir mevkii vardır. Çünkü: iktisat hayatının faaliyet ve zindegisi ancak vesait-i münakalenin, yolların, şimendiferlerin, limanların hâli ve derecesiyle mütenasiptir.

Efendiler! Sırası gelmişken; umur-ı nafia hakkındaki fikirlerimi de arzedeyim: İnşaat ve tesisatı işletmesi mahallî veya umumi menabi-i varidatımızla kabil olabilecek umur-ı nafiada, ehemmi mühimme tercih suretiyle ihtiyacat-ı memleket tatmin edilecektir. Ancak inşaat ve tesisatın ve işletilmesi bugünkü sea-i maliyemizle gayr-ı mütenasip cesim sermayelere mütevakkıf olan umur-ı nafıada, ecnebi sermayesinden ve icabına göre ecnebi mütehassıslarından azami derecede istifade etmek memleketimizin menfaat ve mâmuriyetini ve milletimizin saadet ve refahını az zamanda temin nokta-i nazarından zaruridir. Maahaza; bunda da müstahsillerin ve erbab-ı mesainin menafi-i umumiyesi nazar-ı dikkatten dûr tutulmayacaktır. Umur-ı Nafia Vekâletinizin bu sene zarfındaki muhassala-yı mesaisi hâl ve iktidarıyla mütenasip görülecek mertebededir. Filhakika; mevcut demiryolları muvaffakiyetle işletilerek, münakalât ve sevkiyat-ı askerîye temin edilmektedir. Harekât-ı askerîye esnasında düşman tarafından tahrip edilmiş olan bir kısım demiryolları ve imalâtı tamir ve yeniden tesis edilmiştir. Ankara-Sivas hattının mühim bir tünelinin inşaatı ikmal edilmiş ve diğer nâtamam bulunan iki tünel etrafında güzergâhlar tebdil edilerek hat temdit olunmuştur. Erzurum, Erzincan arasındaki hattın ikmali inşası ve kükürtlü kömür madenlerine bir şube yapılması hususunda ehemmiyetli

ameliyat ve tesisat vücuda getirilmiştir. Samsun-Havza hattının tesisi için istihzarat-ı lazımede bulunulmuştur. Sivas'tan Erzurum'a ve Kastamonu'nun Koçhisarı'ndan bed ile Tosya, Osmancık, Amasya, Erbaa, Niksar, Kilkit ve Erzincan'a kadar şimendifer güzergâhına ait istikşafat-ı iptidaiye icra ve bazı şose yolları üzerindeki bozukluklar da tamir edilmiştir.

Efendiler! Umur-ı nafıadaki muhassalayı faaliyetin milleti memnun edecek derecede olmadığını teslim etmek tabiidir. Ancak, umur ve muamelât-ı devletin her kısmında olduğu gibi; umur-ı nafıadaki faaliyetin de matlûp dereceye isali, kuvve-i maliyemizle alakadardır. Kudret-i maliyemizin mahall-i sarfını tercihte ise içinde bulunduğumuz şerait ve mehalikin 1'inci derecede haiz-i tesir olduğunu zikretmek mecburiyetindeyim. Bu sözlerimden maksat ne olduğu barizdir.

Efendiler! Her şeyden evvel hayat ve istiklalimizi teminden ibaret olan gaye-yi milliyemize vusulden başka bir şey düşünemeyiz. Binaenaleyh bizce haiz-i ehemmiyet olan nokta kudret-i maliyemizin bunu kâfil olmayacağıdır. 336 (1920) ve 337 (1921) senelerinin fiilî tecaribine ve müspet hesabatına ve bugünkü ahval-i dâhiliye ve iktisadiyemizin bu geçen iki seneye nispeten, kıyas kabul etmez derecede iyi bir hâlde bulunmasından hâsıl olan kati ümitlere istinaden arz edebilirim ki memleketimizin menabi-i varidatı dava-yı millîmizin emniyetle istihsalini kâfildir. Kuvve-i maliyemiz bugüne kadar olduğu gibi, hariçten istikraz yapmaksızın dahi, fakirane olmakla beraber, memleketi idare ve gayesine isal edecektir.

Mâmâfih, ben yalnız bugün için değil bilhassa ati için, hayat-ı devlet ve refah-ı memleket noktasından hâl ve istiklal-i maliyemize çok ehemmiyet verdiğim için, siyaset-i maliyemiz hakkındaki nokta-i nazarı hulâsaten beyan etmek isterim:

Efendiler! Bugünkü mücahedatımızın gayesi istiklal-i tamdır. İstiklaliyetin tamamiyeti ise ancak istiklal-i malî ile mümkündür. Bir devletin maliyesi istiklalden mahrum olunca o devletin bütün şuabat-ı hayatiyesinde istiklal meflûçtur. Çünkü her uzv-ı devlet ancak kuvve-i maliye ile yaşar. İstiklal-i malînin mahfuziyeti için şart-ı evvel, bütçenin bünye-i iktisadiye ile mütenasip ve mütevazin olmasıdır. Binaenaleyh bünye-i devleti yaşatmak için harice müracaat etmeksizin memleketin menabi-i varidatıyla temin-i idare, çare ve tedbirlerini bulmak lazım ve mümkündür.

Efendiler! Azami tasarruf şiar-ı millîmiz olmalıdır.

Binaenaleyh usul-i malîmiz, halkı tazyik ve izrar etmekten içtinap ile beraber mümkün olduğu kadar harice arz-ı ihtiyaç ve iftikar etmeden varidatı kâfiye temin etmek esasına müstenittir. Şimdiki hâlde istifade edilemeyen menabi-i varidattan müstefit olmak ve halkın bâr-ı tekâlifini tahfif etmek için bazı mevad üzerinde inhisarlar vaz eylemek lazımedendir.

Efendiler! Mazinin ve düşmanların memleket ve milletimizi bütün dünya-yı medeniyetle birlikte terakkiye yürütmekten menetmiş olan zincirleri, bugün bizi,

az zamanda fevkalade teşebbüsat ve icraatta bulunmaya icbar ediyor. Ancak bu mecburiyetin tatmini ve zayiatın telafisi bugünkü kudret-i maliyemizin fevkindedir. Bundan dolayı hükûmetimizin her medeni devlet gibi haricî istikrazlar akdetmesine lüzum vardır. Şu kadar ki istikraz olunan ecnebi paralarını, şimdiye kadar Bâb-ı Âli'nin yaptığı tarzda, ödemeye mecbur değilmişiz gibi, maksatsız israf ve istihlâk ile bâr-ı düyunumuzu artırarak istiklal-i malimizi maruz-ı tehlike etmeye katîyen muarızız. Biz memlekette, mâmuriyeti, istihsali ve refah-ı halkı temin edecek, menabi-i varidatımızı inkişaf ettirecek müsmir istikrazlara taraftarız.

Efendiler! Buraya kadar bahsettiğim hususat milletin maddi kuvvetlerini tekâmül ve teali ettiren tedabirdir. Hâlbuki insanlar yalnız maddi değil, bilhassa bu kuvâ-yı maddiyede mündemiç kuvâ-yı maneviyenin taht-ı tesirinde amildirler. Milletler de böyledir. Kuvve-i maneviye ise bilhassa ilim ve iman ile âli bir surette inkişaf eder. Binaenaleyh hükûmetin en feyizli ve en mühim vazifesi maarif umurudur. Bu umurda muvaffak olabilmek için öyle bir program takip etmeye mecburuz ki o program milletimizin bugünkü hâliyle, içtimai hayatın ihtiyacıyla, muhitin şeraitiyle ve asrın icabatıyla tamamen mütenasip ve mütevafık olsun. Bunun için muazzam ve fakat hayalî ve muğlak mütalâalardan tamamen tecerrüt ederek hakikate nazar-ı nafizle bakmak ve el ile temas eylemek lazımdır. Teşebbüs edilecek şeyin neden ibaret olduğu ancak bu suretle kendiliğinden tezahür eder.

Efendiler! Asırlardan beri milletimizi idare eden hükûmetler tâmim-i maarif arzusunu izhar edegelmişlerdir. Ancak bu arzularına hazin hakikat karşısında, bizim takibe mecbur olduğumuz maarif siyasetimizin hutut-ı esasiyesi şöyle olmalıdır: Demiştim ki; bu memleketin sahib-i aslisi ve heyet-i içtimaiyemizin unsur-ı esasisi köylüdür. İşte bu köylüdür ki bugüne kadar nur-ı maariften mahrum bırakılmıştır. Binaenaleyh bizim takip edeceğimiz maarif siyasetinin temeli evvela mevcut cehli izale etmektir. Teferruata girmekten içtinaben, bu fikrimi birkaç kelime ile tavzih etmek için diyebilirim ki alelıtlak umum köylüye okumak, yazmak ve vatanını, milletini, dinini, dünyasını tanıtacak kadar coğrafî, tarihî, dinî ve ahlaki malumat vermek ve âmâl-i erbaayı öğretmek maarif programımızın ilk hedefidir.

Efendiler! Bu hedefe vusul, tarih-i maarifimizde mukaddes bir merhale teşkil edecektir.

Bir taraftan izale-i cehle uğraşırken bir taraftan da memleket evladını hayat-ı içtimaiye ve iktisadiyede fiilen müessir ve müsmir kılabilmek için elzem olan iptidai malumatı amelî bir tarzda vermek usul-i maarifimizin esasını teşkil etmelidir.

Efendiler! Medeni ve asrî bir heyet-i içtimaiyenin tarik-i ilmî irfanda yalnız bu kadarla iktifa edemeyeceği şüphesizdir.

Milletimizin inkişafı dehası ve bu sayede layık olduğu mertebe-i medeniyete irtikası bittabi âli meslekler erbabını yetiştirmekle ve millî harsımızı îlâ ile kabildir.

Bu iptidai ve intihai iki tahsil kademesi arasında orta tahsilin de vücubu tabiidir. Orta tahsilin gayesi memleketin muhtaç olduğu muhtelif hizmet ve sanat erbabını yetiştirmek ve tahsil-i âliye namzet hazırlamaktır.

Orta tahsilde dahi terbiye ve talim usulünün amelî ve tatbikî olması esasına riayet şarttır. Kadınlarımızın da aynı derece-yi tahsilden geçerek yetişmelerine atf-ı ehemmiyet olunacaktır.

Maarif Vekâletimiz 337 (1921) senesinde maarif vaziyetimizi bu nikat-ı nazara tevcihe sarf-ı mesai eylemiştir. Vekâlet, teşebbüsat ve icraat-ı atiyesine üssülesas olacak programları ihzar ve Meclis-i Âlinize takdim ettikçe bunların izah eylediğim nikat-ı nazara muvafık olarak kesb-i kanuniyet ve mer'iyet eyleyeceğine ümidim berkemaldir.

Efendiler! Yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekleri tahsilin hududu ne olursa olsun en evvel ve her şeyden evvel Türkiye'nin istiklaline, kendi benliğine ananat-ı milliyesine düşman olan bütün anasırla mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir. Beynelmilel vaziyet-i cihana göre, böyle bir cidalin istilzam eylediği anasır-ı ruhiye ile mücehhez olmayan fertlere ve bu mahiyette fertlerden mürekkep cemiyetlere hayat ve istiklal yoktur.

Efendiler! Bir heyet-i içtimaiyenin müşterek ve umumi hisleri ve fikirleri vardır. Heyet-i içtimaiyelerin kıymetleri, mertebe-i temeddünleri, arzu ve temayülleri ancak bu umumi his ve fikirlerin tecelli ve tebarüz derecesi ile anlaşılır. Bir heyet-i içtimaiyeyi sevk-i idare eden insanlar için, heyet-i içtimaiyenin talihi üzerinde hüküm vermek mevkiinde bulunan dostlar veya düşmanlar için miyar, bu heyet-i içtimaiyenin efkâr-ı umumiyesinden anlaşılan kabiliyet ve kıymettir. Binaenaleyh milletler efkâr-ı umumiyesini cihana tanıtmak mecburiyetindedir. Bütün cihan efkâr-ı umumiyesine kesb-i ıttılâ ise, esbab-ı hayatın tanzimi için şüphesiz lazımdır. Bu hususta ise mevcut vesaitin birincisi ve en mühimmi matbuattır. Matbuat milletin sadâ-yı umumisidir. Bir milleti tenvir ve irşatta, bir millete muhtaç olduğu gıda-yı fikrîyi vermekte, hulâsa bir milletin hedef-i saadet olan istikamet-i müşterekede yürümesini teminde, matbuat başlı başına bir kuvvet, bir mektep, bir rehberdir. Ehemmiyet ve ulviyeti cihan-ı medeniyette bedahet kesbeden matbuata hükûmetimizin 1'inci derecede atf-ı ehemmiyet eylemesi; bu hususta sarf edeceği mesaiyi millete ifa ile mükellef olduğu hayırlı hizmetlerin baş tarafına koyması Meclis-i Âlinin katiyetle talep edeceği hususattandır.

Umur-ı Şeriye Vekâletimizin bir senelik mesaisini kemal-i ehemmiyetle tetkik ettim. Muhassalayı şayan-ı takdir buldum. Teşekkür ve tebrik ederim. Umur-ı şeriyenin temşiyeti hakkında nokta-i nazar serdine esasen mahal yoktur. Çünkü bu husus nusus-ı Kur'aniye ile hâsıldır. Yalnız vârid-i hatır olan bir noktayı söylemeden geçmeyeceğim:

Efendiler! Camilerin mukaddes minberleri halkın ruhanî, ahlaki gıdalarına en âli, en feyyaz menbalardır. Binaenaleyh camilerin ve mescitlerin minberlerinden halkı tenvir ve irşat edecek kıymetli hutbelerin muhteviyatına halkça ıttılâ imkânını temin, Şeriye Vekâleti celilesinin mühim bir vazifesidir. Minberlerden halkın anlayabileceği lisanla ruh ve dimağa hitap olunmakla ehl-i İslâm'ın vücudu canlanır, dimağı saflanır, imanı kuvvetlenir, kalbi cesaret bulur. Fakat buna nazaran huteba-i kiramın haiz olmaları lazım gelen evsaf-ı ilmiye, liyakat-ı mahsusa ve ahval-i âleme vukuf haiz-i ehemmiyettir.

Bütün vaiz ve hatiplerin bu ümniyeye hadim olacak surette yetiştirilmesine Şeriye Vekâletinin sarf-ı makderet edeceğini ümit ederim.

Evkaf mesailine gelince: Malumdur ki evkaf, memleketimizin mühim bir servetini teşkil eder. Bu servetten millet ve memleketi hakkiyle müstefit edebilmek için Şeriye Vekâletiyle beraber bütün Heyet-i Vekile'nin ve hatta Meclis-i Âli'nin bu hususu ehemmiyetle tetkik ile bu büyük müessesenin harabiden vikayesini ve memlekete semerebahş bir hâle vazını temenni eylerim.

Efendiler! Evkafın hikmet-i mevzuu nazar-ı dikkate alınınca: bunun müessesat-ı diniye ile beraber hizmet ve muavenet-i içtimaiyeyi istihdaf eylediği tahakkuk eder.

Vakıfların, imarethaneler, bimarhaneler, hastahaneler, misafirhaneler, kütüphaneler, kervansaraylar, hamamlar, çeşmeler, mektepler, medreseler vesair irfan müesseselerine şamil bulunmuş olması evkaf meselesinin hallinde riayeti elzem olan esasatı göstermektedir.

Efendiler! Bu sene münasebat-ı hariciyemiz netayici itibarı ile bizce, hayırlı birçok vekayi ile memlûdur.

Umumiyetle münasebat-ı hariciyemizi iki kısma ayırmak kabildir: Rusya ve şark devletleriyle, garp devletleriyle.

Rus Şûralar Cumhuriyeti'yle mevcut münasebat ve revabıt-ı hasenemiz bu geçirdiğimiz sene zarfında en mükemmel bir surette inkişafında devam etmiştir. 16 Mart'ta Moskova'da bir muhadenet muahedenamesi akdettik. Bu muahede ile emperyalizmin savlet-i ihtiraskâranesine hedef olan iki devlet arasında avamil-i tabiiyeden mütehassıl tesanüt, bir şekl-i hukuki ile de tespit edilmiş oldu. Yakında umur-ı aza-yı iktisadiye ve ticariye ile şehbenderlik mesailini tanzim edecek olan mukavelâtın da akdi musammemdir.

Türkiye-Rusya muahedesi, Rusya'nın müttefiki olan diğer devletlerle yaptığımız mes'ut muahedatın birincisidir.

Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Sovyet cumhuriyetleriyle Moskova Muahedenamesi esasları dairesinde Kars'ta 13 Teşrîn-i Evvel tarihli muahedenameyi

akdettik. Bu muahede ile şarkta hukuki bir şekil alan vaziyet-i fiiliyemiz de Sevr Muahedenamesi'nin gayr-ı kabil-i tatbik olduğunu gösteren vakayiden biridir.

Ermeni meselesi denilen ve Ermeni milletinin menafi-i hakikiyesinden ziyade cihan kapitalistlerinin menafi-i iktisadiyesine göre halledilmek istenilen mesele Kars Muahedesi'yle en doğru suret-i hallini buldu. Asırlardan beri dostâne yaşayan iki çalışkan halkın revabıt-ı hasenesi maalmemnuniye tekrar teessüs etti.

Ukrayna Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti ile de 2 Kânun-ı Sânî'de, Ankara'da, yine Moskova Muahedenamesi esasatı dairesinde bir muahede akdettik. Bu muahedenameyi akdetmek üzere şehirimize gelen fevkalade murahhas ve kıymettar asker Frunze Yoldaş'ın pek samimi ve dostâne etvar ve efaliyle aramızda ne kadar iyi tesirat ve hatırat bırakmış olduğunu zikretmek isterim.

Kars Muahedenamesi ahkâmına tevfikan tarafeyn-i âkıdîn arasında ticari ve iktisadi münasebatın tanzimi ve bir konsolosluk mukavelenamesi akdi için Tiflis'e bir heyet-i murahhasa gönderdik. Bu heyet elyevm Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan cumhuriyetlerinin murahhasları ile müzakerattadır. Tarafeynin menafiine muvafık mukarrerat ittihaz edilerek müzakeratın yakında hüsn-i hitama ermesi memûldur.

Rusya Şûralar Cumhuriyeti'nin kıymetli mümessili olarak, Ankara'da bulunan Aralov Yoldaş'ın. Büyük Millet Meclisi'ne hitaben gönderdiği mektup münderecatında memleketimiz hakkında beslediği har ve samimi hissiyata muttali oldunuz.

Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'nin sevimli mümessili İbrahim Abilov Bey'i ise geçen yazdan beri Ankara'da aramızda, görmekle mahzuzuz. Rusya Sovyet Cumhuriyeti'ne müttefik devletlerden Buhara Halk Sovyet Cumhuriyeti de Ankara'ya kaasitler göndererek mevcut revabıt-ı muhadenetin şeklen de tespitini arzu etmiş ve bu arzunun ifasına tarafımızdan meserretle şitap olunmuştur.

Buhara'ya bugünlerde mühim ricalimizden bir zatın taht-ı riyasetinde bir heyet-i sefaretimiz gitmek üzeredir.

Rusya Şûralar Cumhuriyeti ve müttefikleriyle en iyi münasebatı tesis ve hüsnü idame ettiğimiz gibi bizimle hemhâl ve hemdert olan şark İslâm devletleriyle de revabıt-ı mevcude-i hasenenin takviyesini bir gaye ittihaz eyledik.

Bu gayeye doğru yürürken ilk muahedenameyi Afganistan Hükûmet-i İslâmiyesi'yle 1 Mart'ta Moskova'da akdettik. Bu muahedenamenin tatbikatından olmak üzere Afganistan geçen yaz Ankara'ya bir heyet-i sefaret gönderdi. Bu kardeş devletin sefiri Sultan Ahmet Han Ankara'da cümlemizin mahbub-ı kulûbüdür. Afganistan'da bir mümessilimiz mevcuttur. Namdar ricalimizden birinin taht-ı riyasetinde bir heyet-i sefaret dahi bugünlerde Kabil'e müteveccihen yola çıkmak üzeredir. Şevketlû Emîri Afgan Hazretleri tarafından Büyük Millet Meclisi Reisi'ne hitaben bütün Türkiye halkına gönderilen necabet ve samimiyetle müzeyyen

name-i giranbeha-yı emaretpenahi ki birkaç gün evvel huzurunuzda okunup müttefikan ve hararetle alkışlanmıştı, Afganistan'la Türkiye arasında mevcut revabıt-ı uhuvvetkâraneyi bir kat daha tahkim eylemiştir.

İran Hükûmet-i İslâmiyesi ile de caigir bulunan münasebat-ı hasene-i hemcivariyi takviye nuhbe-i âmâlimizdir. İran devlet-i fahimesi tarafından Ankara'ya bir sefirin izam edilmiş olduğunu haber aldık. Sefirin vürudunda tahkim-i revabıta matuf bilcümle tedabirin tarafımızdan dahi ittihaz olunacağı şüphesizdir.

Velhasıl Rusya ve şark devletleriyle revabıtımız bugünkü münasebat-ı cihanın iktisadi ve siyasi vaziyetinden doğan gayr-ı kabili tağyir birtakım âvamil-i tabiiyenin taht-ı tesirinde, cümlemizin menafi ve mekasıtına uygun bir tarzda inkişaf ve iktisab-ı resanet etmektedir.

Bu geçen sene garp devletleriyle olan münasebatımızda dahi evvelki seneye nispetle bazı hayırlı vakıaları kaydedebileceğiz. Efendiler! Memleketimizin gerek siyaseten gerek iktisaden hükm-i idamını ilan eden Sevr Muahedesinin tatbikine mümanaat etmek üzere, milletimizin girişmeye mecbur kaldığı mücahedat-ı azimperverane karşısında o muahedenin bize cebren kabul ettirilemeyeceğini birçok kanlı mücadelelerden sonra anlayan İtilaf Devletleri bizi Londra'ya davet etmişlerdi. Pek az bir zaman evvel bâği addedilen hükûmetimizin böyle bir konferansa resmen davet edilmesi milletimiz hesabına kaydedilecek bir muvaffakıyet-i siyasiyedir. Bu davet Sevr Muahedesi'nin fiilen ve hükmen yok olduğunu göstermesi itibarıyla da giriştiğimiz bu mücadele yolunda muvaffakiyetle kat'olunmuş bir merhaledir. Misak-ı Millîmiz dâhilinde aktedilebilecek bir sulhu imzaya hazır olduğumuzu bütün cihana göstermek maksadıyla iştirak ettiğimiz bu konferanstan hiçbir netice çıkmadı. Londra Konferansı müzakeratı esnasında ne kadar itilafperverane hareket ettiğimiz cümlenin malumudur. Belki meseleyi silah kuvvetiyle halledebileceğini zanneden Yunanistan itilaf-perverliğe yanaşmadı.

Geçen sene Fransızlarla mübadele-i üsera hakkında ibtidar ve hüsnü suretle intaç edilen müzakerat Ankara'da aktedilen Türkiye-Fransa itilafnamesine müncer oldu.

Efendiler! Bu mukavelenin umumi ve esasi bir ehemmiyeti vardır ki, o da bununla bizzat Sevr Muahedesini vücuda getiren zümre-i İtilafiyenin en mühim bir rüknü olan Fransa'nın muahede-i mezkûrenin kabiliyet-i tatbikiyeden mahrumiyetini fiilen ve hukuken kabul etmiş olmasıdır. Bu mukavele ile yüksek bir kıymet-i maneviyeyi haiz birtakım hukukumuzu istihsal eylemiş olmakla beraber vatanın aziz bir parçasını da istihlâs etmiş olduk. Üç seneden ziyade imtidad eden bir iftirakten sonra mader-i vatana kavuşan bu mıntakanın sahib-i hakikisine iadesini kabul edemeyen bazı düşmanlarımız oralarda iğtişaş çıkarmaya uğraştılar. Fakat sarf ettikleri faaliyet tamamen boşa çıkmıştır. Teslim ve tesellüm bir intizam-ı tam

ile icra ve itmam edilmiştir. Ankara Mukavelesi'ni müteakip Fransa Cumhuriyeti ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti arasında münasebat-ı siyasiye teessüs etti ve hükûmetimizin mümessili Paris'e gönderildi.

İngilizlerle bugüne kadar aramızda cereyan eden yegâne müspet vakıa, kendileri tarafından tevkif edilip Malta'ya sevk edilmiş bulunan vatandaşlarımızı kurtarmaktan ibaret kalmıştır.

İtalya Hükûmeti her ne kadar Ankara'ya bir memur göndermiş ise de mumaileyh müspet müzakerede bulunmak salahiyetinden mahrum idi.

Efendiler! Geçen senenin vekayiini temhit ederken, siyaset-i hariciyemizin ana hatlarını da bir dereceye kadar irae eylemiş olduğumu zannediyorum. Bu hatlar, basit, müstakim ve barizdir.

Siyaset-i dâhiliyemizde olduğu gibi siyaset-i hariciyemizde de umde-i esasiyemiz Misak-ı Millî mevaddından ibarettir. Misak-ı Millî'yi kabul ederek, maddiyat ve maneviyat sahasında istiklal-i tammımızı tasdik edenleri derhâl dost telakki ediyoruz. Tam ve hakiki istiklalimizi açık ve samimi en evvel teslim ederek bize yed-i muhadenetini uzatan Rus Şûralar Cumhuriyeti ile revabıt-ı uhuvvetkâranemizin tahkimi, siyaset-i hariciyemizin esasıdır.

Bu esas istiklal-i tammımızı tasdik edecek herhangi bir devletle tecdid-i münasebet etmemize bittabi mâni teşkil etmez.

Efendiler! Siyaset-i hariciyemizde âhar bir devletin hukukuna tecavüz yoktur. Ancak hakkımızı, hayatımızı, memleketimizi, namusumuzu müdafaa ediyoruz ve edeceğiz.

Medeniyet-i hâzıra-i beşeriyenin münasebat-ı bîhis ortaya attığı ve en ulvi necip âmâl ve efkârın bir zübdesi demek olan "her milletin kendi mukadderatına kendisinin hâkim olması" hakkını biz yeryüzünde yaşayan milletlerin cümlesi için tanıyoruz, bizim de bu hakkımızın bilâ kayd u şart tanınmasını talep ediyoruz.

Bu meşru ve muhik talebimizi tanımamak yüzünden akan ve akacak olan kanların mesuliyeti şüphesiz müsebbiplerine racidir. Bizi, dava-yı milliyemizi takipten yıldıracak hiçbir vasıta, hiçbir kudret mutasavver değildir. Millî davamız bizim hayatımızdır; hayatına suikast edilen en zayıf mahlûkatın bile bu kasıta karşı isyan ve nefretle son nefese kadar kendisini müdafaaya çalışmasından daha tabii bir şey yoktur. Kaldı ki: bizim milletimizin azm-i imanında ve mücadele kabiliyet ve kudretinde zerre kadar zaaf yoktur. Bilakis; her geçen gün mevcut salabet derecesini taz'if etmektedir. Memleketimizin iktisadi menabii bütün dünyanın hırslarını celbedecek feyiz ve servete maliktir. Halkımızın çiftçi olması, topraklarımızın dünyanın en bereketli topraklarından bulunması maddi hayat için hiçbir endişeye mahal bırakmamaktadır.

Ordumuz her gün bir kat daha tekemmül etmekte, hayat ve istiklal-i millet ve memleketi emniyetle müdafaayı tekeffül eylemektedir.

Düşmanlarımız bizi, tedabir-i zecriye tatbik edecekleri tehdidiyle, istiklalimizi müemmen olmayan şartlar dâhilinde sulh yaptırmaya mecbur edebileceklerini zannediyorlarsa bunda çok aldanıyorlar. Düşmanlarımız, Türkiye halkını, mukaddesatını müdafaa için, giriştiği harpte yorgun düştü zannediyorlarsa bunda da çok aldanıyorlar.

Düşmanlarımız, bizi, evvel ve ahir esarete giriftar edebilecek şurut ve kuyudu reddetmekte tereddüt göstereceğimizi zannediyorlarsa bunda çok ve çok aldanıyorlar. Düşmanlarımızın bu zunun-ı bâtıladan henüz kurtulamamaları, hâlâ hakikatten gafil bulunmalarıyla kabil-i tefsirdir.

Efendiler; Bilirsiniz ki hutut-ı esasiyesi bütün cihan nazarında malum olan millî davamızı Avrupa'da müdafaa etmek ve muvacehe-i beşeriyette bu davayı bir daha teyit ve ispat eylemek üzere Hariciye Vekilimiz İstanbul üzerinden Avrupa'ya gönderilmiştir.

Efendiler! İstanbul, Cenab-ı Peygamberin bizzat alaka gösterdiği, Eba Eyyub El Ensarî Halit Hazretlerinin on dört asırdan beri meşhedinin temas ve nezaret-i maneviyesi altında tuttuğu bir şehirdir. Beş asır müddet Türkiye'nin makam hükûmeti olmuş bir şehirdir. Milletimiz bu şehr-i dilârada beş asır makam-ı muallâ-yı hilafeti muhafaza etmektedir.

İstanbul şehri, milletimizin nâmütenahi mesai ve fedakârlığı muhassalasının tecelligâhıdır. Filhakika; milletimizin maddi ve manevi varlığını îlâ eden âbidat ve müessesat ve asar-ı medeniyet İstanbul'da tekâsüf ettirilmiştir.

Milletimiz memleketin heyet-i umumiyesi zararına olarak bütün varını, yoğunu en büyük gayret ve himmetlerini kalbigâh telakki ettiği bu şehre ibzal ve hatta israf eylemiştir. Binaenaleyh İstanbul bizce çok kıymetlidir. Çok ehemmiyetlidir. Bunun içindir ki İstanbul şehrinin emniyetini her türlü halelden masun bulundurmak umde-i asliyesi Misak-ı Millîmizin dördüncü maddesinde en kuvvetli prensiplerimizden birini teşkil etmektedir. Bugün düşman işgali altında bulunmak felaketiyle giryan olan bu talihsiz şehir halkının bu bizim aziz kardeşlerimizin dava-yı millîye olan alaka ve rabıtalarını ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'ne kalbî sadakatlerini hiçbir kuvvetten yılmayarak, izhar ve ispatla gösterdikleri maddi ve bilhassa manevi fedakârlığı lisan-ı takdir ile yad ederim.

Bu kıymetli kardeşlere içinde bulundukları nikbet eyyamının uzak olmayan istihlâs günleri karşısında ebediyen mahkûm-ı ufûl olacağını hatırlatırım. Bu noktada bir lâhza tevakkufa mecburum. Zira bütün millete, bütün cihana bir hakikat-i katîyeyi bildirmek lüzumunu hissettim.

Efendiler! Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Türkiye'nin ve Türkiye halkının beka ve istiklalini temine çalışıyor. Çünkü Türkiye'nin sahib-i aslisi, sahib-i meşru ve hakikisi olan Türkiye halkının arzu ve irade-i katîyesi bu yoldadır. Bu idare-i âliye-i milliyenin hilâfında harekete cüret ve tasaddi edenler millete karşı ateşîn, bağı ve haindirler. Bu gibi günahkârlar evvel ü ahir irade-i milliyenin tecelli-i adaletinden kurtulamazlar. Binaenaleyh İstanbul'da bazı ricalin ve sarayın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin vaziyet ve mesaisini ihlal ve işkâlden mücanebet eylemelerine intizar olunur.

Efendiler! Dava-yı millîmize taalluku itibarıyla bugünkü vaziyetimizle alakadar bulunan Balkan hükümatından da biraz bahsetmek istiyorum. Bugünkü siyaset-i umumiye-i cihanın tesiratı altında Bulgaristan Hükûmeti'nin sâkıt ve hareketsiz kaldığı görülüyor. Fakat Bulgar halkının menafi-i hayatiyesinin Türkiye ile müşterek olduğunu takdir ettiğine eminim. Bulgaristan'ın evvel ü âhir bu alakanın icabatına tevessül eyleyeceğine kanaatim vardır. Türkiye dostluğunun kendilerine temin edeceği menafi-i azimeden Bulgarların gafil kalacağı zannedilemez. Arnavutluk Hükûmeti'ne gelince: Bu hükûmet-i İslâmiye halkı ile asırlarca beraber yaşadık. Uzun zamanlar kendileriyle tevhid-i hayat ve mukadderat eyledik. Bu dindaş halk ve hükûmeti dahi muhafaza-i mevcudiyet ve temin-i saadetinin merbut olduğu nokta-i hakikiyi takdir edecektir. Bugünkü müşkül vaziyetlerinin tevlit eylediği elîm mecburiyetlerden kurtulmak tedabirine tevessül edilecektir. Bunu kaviyyen ümid ederim.

Harb-i Umumi'den sonra Yugoslavya Devleti şekline inkılap eden eski Sırbistan'da mühim bir İslâm kütlesi mevcuttur. Bundan başka bu devletin menafi-i hayatiyesiyle alakadar hedefler vardır ki bu hedefler bugün bize mütecaviz düşmanın elindedir. İşte bu noktalar şayan-ı tetkik bir vaziyet teşkil etmektedir. Bu hükûmet dâhilinde bulunan dindaşlarımızın bugünkü vaziyetimize alakasız ve seyirci mevkiinde kalmakta devam edecekleri zannedilemez.

Efendiler! Mesail-i hariciye hakkındaki beyanatımı itmam için cümlenizce mesmu ve mahiyetleri az çok malum bulunan birkaç umumi vakıa-i siyasiyeyi yalnız hatırlatmakla iktifa edeceğim.

Teslihat-ı bahriyenin tahdidi, İngiltere-Japonya İttifakının feshi, Çin'de açık kapı siyasetinin takrir-i mesailini halletmek üzere vuku bulan Washington Konferansı, Amerika-İngiltere-Japonya ve Fransa arasında Dörtler İttifakı'nı tevlit etti.

Çin'de bilcümle devletlerin serbestî-i ticaretinin ilanı dikkate şayan bir nokta teşkil eder. Bununla Avrupa devletlerinin aksâ-yı şarkta şimdiye kadar takip ettikleri mıntaka-i nüfuz ve istila-yı arazi siyasetlerinden feragat eyledikleri anlaşılıyor. Şark-ı karibte dahi aynı siyaseti takibe karar vermekten daha doğru bir yol olamaz.

Cannes'te aktedilen konferans Avrupa'nın tamir ve ihyası namını verdikleri meselenin hallini ve İngiltere ile Fransa arasında mevcut bazı mesailin bertaraf edilmesini istihdaf ediyordu. Fakat Fransa Cumhuriyeti Başvekili Mösyö Briand'ın istifaya mecbur olmasıyla konferans hitama ermeden dağıldı. Bu tamir ve ihya meselesinin ortaya atılmasında İngiltere'de mevcut milyonlarca işsiz amelenin tesir-i azîmi muhakkaktır. Bu işsizliğin tevlit ettiği buhran sebebiyle İngiltere açık pazarlar temini mecburiyetindedir. Bunun için İngiltere'nin derhâl düşündüğü Almanya ve Rusya sahaları olmuştur. Binaenaleyh Almanya'nın ve Rusya'nın iktisadi vaziyetleri ve bu vaziyetlerle İngiltere'nin tesis edebileceği alakalar ve bu alakaların tevlit edebileceği siyasi münasebetler başlı başına mütalâaya şayan mesaildir.

İngiltere'nin Almanya'dan istifade mecburiyeti, Almanlar lehinde tecil-i düyun meselesini tevlit etti. Bundan da İngiltere-Fransa Teminat Ahitnamesi'nin yapılması lazım geldi. Tecil-i düyun meselesi tamamen netayic-i katîyeye iktiran etmiş sayılamayacağından Genoa Konferansı'na talik edilmiştir. Genoa Konferansı'nı zaten Cannes Konferansı tevlit etmiştir.

Mart iptidasında içtima etmek üzere davet olunacağı söylenmiş olan bu konferansa -Türkiye hariç olmak üzere- bütün Avrupa devletleri davet olunmuştur. Türkiye'nin iştirak ettirilmesi için Paris mümessilimiz vasıtasıyla teşebbüsatta bulunduğumuz gibi, dostumuz Rus Şûralar Cumhuriyeti'nin de bu bapta teşebbüsü vuku bulmuştur. Amerikalılar iştirakı kabul etmemiştir.

Alabildiğimiz malumata göre, İngiltere-Fransa Teminat Muahedesi esası Almanya tarafından Fransa arazisine bilâtahrik bir taarruz vaki olursa İngiltere'nin kuvâ-yı bahriye ve berriyesiyle Fransa'ya yardım etmesinden ibarettir.

Efendiler! Bir muahede metnindeki "bilâtahrik" kaydı hakikaten mevcut ise pek ziyade tahlil ve tetkike muhtaçtır. Çünkü dünyada esbap ve eşkâli tahrik, tahdit ve tavsif olunmamıştır. Herhangi bir muamele telakkiye göre müspet veya menfi tefsire maruz kalabilir.

Efendiler! Son zamanlarda bir "Şark Meselesi Konferansı"ndan bahsolundu ve olunmaktadır. Bu konferansın ne dereceye kadar ciddi maksatlarla ve ne vakit vuku bulacağı hakkında henüz vüsuka şayan emare yoktur. Şark Meselesi Konferansı'nın, ordularımızın darülharekâtında aktine intizar olunduğunu kabul etmek en ihtiyatkâr bir telakki olur. "Hazır ol cenge eğer ister isen sulh u salah" hakikatini bir an hatırdan çıkarmamak dava-yı millîmizin talep ettiği feraizdendir. Bu nokta-i nazardan müteyakkız ve müheyya bulunmaktan ibaret olan prensibimize riayete devam edeceğiz. Arkadaşlar, bütün bu tafsilâttan sonra tarih-i millîmizin en fedakâr bir unsur-ı âlisi olan kahraman ordumuzdan bahsedeceğim.

Şark cephesindeki ordumuz 1'inci millî sene zarfında vatanın kendisine tevcih eylediği vazife-i fedakâraneyi ifa ve ikmâl etmiştir. Komşu hükûmetlerle de arzu

olunan şekl-i dostânede münasebat teessüs etmiş bulunduğundan kemal-i sükûn ile vezaif-i nazariyesini ifaya, talim ve terbiye ile iştigale devam etmektedir.

El-cezire cephesiyle merkezde ve memleketin aksam-ı sairesindeki kıtaatımız vezaif-i mevdualarını sükûnetle ifa etmektedirler. Garp cephesine gelince: Geçen sene bidayetinde birinci İnönü Muharebesi'nden çıkmış bir vaziyette bulunan ordumuz mahiyeti düşmanlarımızca meçhul bir hâlde olarak, teşkilatını tevsi ve itmam eyliyordu. Bu esnada, Yunanlar Londra Konferansı'nı zaman kazanacak ve Türkleri iğfal edecek bir vasıta telakki ederek harekât mevsimini bekliyorlardı. Mart ortasında harekât mevsimi geldi ve Yunan ordusunun hazırlığı bitti, artık zamana ihtiyaçları kalmamıştı. Mütaazzimane bir surette Londra Konferansını bertaraf ettiler.

Martın yirmi üçünde her taraftan taarruza geçerek, emperyalistlerin bir büyük müstemleke içindeki harekâtını taklit eder bir şekilde vatanımızı istilaya başladılar.

Tumturaklı işaat ile geçen ilk günlerden sonra çetin muharebelere girişildi; binnetice tarihin ikinci İnönü Muharebesi dediği bir büyük hadise vukua geldi. Bu büyük hadiseyi Dumlupınar'daki harekât-ı taarruziye ve muvaffakiyetlerimiz takip eyledi.

İkinci İnönü Muharebesi milletimizin davasındaki isabet ve kutsiyeti bütün dünyaya neşretti. Yunan müddeiyatındaki sahtelik de bütün cihanda malum oldu. Yine ikinci İnönü'nden sonra Yunanlar memleketimizi yakmakla, silahsız ve silah kullanmaya kudretsiz evladlarımızı öldürmekle cibilliyetlerindeki vahşeti bütün dünyaya ispat eylediler.

Bilecik, Bozöyük, Söğüt, Yenişehir yangınlarını ve saymakla bitmeyen ırz tecavüzatını ve katliamları Yunan kumandanlarının emriyle ve suret-i mahsusada teşkil olunan müfrezelerle yaptırdıkları tahkikat neticesinde tezahür ve teeyyüd etmiştir.

Yunanlar, meselenin tahmin ettikleri kadar basit olmadığını ikinci İnönü Muharebesi'nde anladılar. Bunun üzerine umumi seferberlik suretinde esaslı bir surette tedabire tevessül eylediler. Bütün ordularıyla ciddi bir sefere karar verdiler. Bir taraftan bu istihzarat devam ederken, diğer taraftan siyaseten bizi iğfal ve gevşekliğe sevk edecek siyasi propagandalar faaliyete getirildi. Yunan Kralı Anadolu'ya geldi. Köyleri ihrak ve ırza tecavüz etmek için emir veren generallerinin yakından kumandasını deruhte etti. Yunan seferberlik istihzaratı Temmuz bidayetinde hitam bulmuş ve harekât-ı taarruziye başlamıştı. Temmuz evailine kadar bizim istihzaratımız hitam bulmamıştı. Binaenaleyh harekâtımızı ona göre idare etmek icap ediyordu.

Yunanlar harekâta mukaddeme olarak, Afyon, Kütahya ve Eskişehir'i işgal ettiler ve bütün dünyaya neşrettikleri işaalar ile Türkiye ordularını imha ettiklerini iddia ettiler. Erbab-ı akıl ve mantığın inanmadığı bu düşman propagandalarına bizzat düşman mahafilinin inanmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu kanaat ile devam

eden harekât-ı askerîye Sakarya melhamesine müncer oldu ki bunun cereyanı ile düşman ordusunun mağlubiyet-i katîyesini ifade eden neticesi bugün bütün dünyaca malum bir keyfiyettir.

Büyük mağlubiyetten sonra kral ve prensler tarafından verilen emirlerle Yunan ordusu tekrar icra-yı vahşete başladı. Bugün bütün dünya yakılan köylerimizi, tecavüze uğrayan kadın ve çocuklarımızı ziyaret edebilir. Yunan prensleriyle generalleri bilhassa ırza tecavüz ettirmekten zevk almaktadırlar. Hâlbuki bizim milletimizde olduğu gibi bütün milletlerce de ırza riayet mukaddestir.

Düşman mugayir-i insaniyet olan tahribat ve tecavüzatının cihan muvacehesinde setr-i inkârı gayr-ı kabil olduğunu görünce, bunları galibin takibatını tas'ib edecek tedabir-i askerîye cümlesinden olarak ilan etti. Bu ilanın kimseyi ikna etmediğine şüphe yoktur.

İşte Efendiler! Geçen mart başında mahiyeti meçhul olan ordumuz bir sene zarfında mütemadiyen tekemmül ve terakki ederek müteakip ve çetin muharebelerde düşmanı mütemadiyen mağlup eyleyerek bugünkü vüsat ve kıymetine vasıl olmuştur. Bugünkü kuvvetinin derecesini gelecek hadisat izah edecektir.

Efendiler! Ordumuzu yâd ederken kuvâ-yı harbiyenin teşkilat ve ihzaratına ve ikmali nevakısına ait olarak sebkeden mesaiden de bir nebze bahsetmek isterim:

Bilhassa imalât-ı harbiye ve fabrikalarının mesaisini takdirat-ı mahsusa ile zikretmeği bir lazıme-i kadirşinasi addeylerim. Bu son sene zarfında bu fabrikaların nevakısı alettedriç ikmal olunmuştur. Bugün her türlü ihtiyacatın imali taht-ı imkâna alınmıştır. Yeni tesis edilen mermi ve fişek fabrikalarında külliyetli miktarda topçu ve piyade cephanesinin ve bombasının ihzarı ve imaline muvaffakiyet hâsıl olmuştur.

Ordu saflarına telsiz telgraflarla diğer muhabere-i fenniye malzemesi ve edevat-ı istihkâmiye gibi birçok mevad ilave olunmuştur.

Elbise ve kundura imalâtı işlerinin dâhile hasrı hususundaki mesaiye devam olunmaktadır.

Bu sene zarfında Anadolu'da bazı mühim tesisat vücuda getirilmesi mukarrerdir.

2'nci sene-i milliye zarfında ordunun ahval-i sıhhiyesi şayan-ı memnuniyet bir manzara arz eylemiştir.

Ordu safları arasındaki hastalık derecesi alelâde zamanlarda vukua gelen nispeti tecavüz etmemiştir. Hele emraz-ı sâriye vesaire ordumuzda meydan alamamıştır. Vuku bulan muharebatta sahra sıhhiye hidematı şayan-ı memnuniyet bir tarzda cereyan eylemiştir. Millî ordumuzun ilk safha-i teşekkülünde cereyan eden birinci İnönü Muharebesi'nde ordunun vesait-i sıhhiyesi dört araba, dört sedyeden mü-

rekkep küçük sıhhiye müfrezelerine inhisar eylerken bugünkü ordumuzun kadrosunun talep eylediği miktarda sıhhiye bölükleri, seyyar hastahaneler ve mecruhin nakliye müfrezeleri teşkil edilerek ihtiyacat ve teşkilat-ı sıhhiye ikmal olunmuştur. Bilvesile Hilâl-i Ahmer Cemiyeti muhteremesinin mecruhin-i guzata ifa eylediği hidemat-ı güzideyi takdirat-ı mahsusa ile tezkâra şayan görürüm. Müdafaa-i Milliye Vekâletinde faaliyete başlayan harita dairesi ordunun bilcümle harita ihtiyacını ikmale muvaffak olmuştur. Bundan sonraki mesai ile memleketin daha mükemmel haritalarını ihzar eyleyecektir. Sevahilimizin vüsatine ve vesait-i bahriyemizin fıkdanına rağmen gayur bahriye zabitanımız meşkûr hidemat ifa etmektedirler. Orduya ait maruzatımı bitirmeden evvel ihzarat-ı harbiyeyi müemmen olan tekâlif-i milliyeye şitap hususunda bütün halkın ve tabakat-ı milletin gösterdiği heyecan ve fedakârlığı lisan-ı şükranla yâd etmeyi vecibeden addeylerim. Tarih-i mücahededatımızda en müspet bir mevki-i faaliyete sahip olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bu sene zarfındaki mesai-yi milliyesini de takdirat-ı mahsusa ile yâd eylemeyi bir vazife telakki eylerim. Bu teşkilatın dünkü ve bugünkü mesaide olduğu gibi bundan böyle de teceddüdat ve inkişafat-ı milliye hususunda en kuvvetli rehber vazifesini ifa ederek uzviyet-i milliyedeki mevki-i bülendi ile mütenasip hidemat ifasına muvaffak olacağına itimadım berkemaldir.

Efendiler! Meclisimizin 2'nci içtima senesi zarfındaki mesaisini de hulâsaten millete arz eylerim. Bugün aza-yı kirama tevzi olunan senelik mesai cetvelinde maruzatımın tafsilâtı mevcuttur. Meclis-i Âli'nin bir senelik vuku bulan içtima miktarı 167'dir; bu içtimalardan 271'i aleni ve 69'u hafî celse ve 19'u kısmen hafî kısmen aleni olmak üzere ceman 359 celseyi ihtiva eder. Meclis-i Âli'ye bu geçen sene zarfında 177 layiha ve teklif-i kanuni 1'inci içtima senesinden devrolundu. 2'nci içtima senesinde de 355 layiha ve teklif-i kanuni geldi. 10 tane de tezkere ve takrir olarak geldikten sonra kanuniyet kesbetti ki 542 eder. Bu 542 layiha ve teklif-i kanuniden bu sene zarfında 94'ü iktisabı kanuniyet etti. 65'i reddedildi. 30'u Heyet-i Vekile'ye gönderildi. 15'i Heyet-i Vekile veya sahipleri tarafından istirdat edildi. 18 kadarı ait olduğu kanunlarla tevhid edildi. 6 adedi karar şeklinde kabul edildi ki ceman 228 eder ki 338 senesinde Meclis-i Âlice muameleleri ikmal edilen levayih ve tekâlif-i kanuniyenin yekûnu budur. 106 layiha da encümenlerce muamelesi biterek heyet-i umumiyeye mal olmuştur. Mütebaki 208 teklif ve layiha encümenlerde kalmıştır ki bu sene ikmal edilecektir.

1'inci içtima senesinde olduğu gibi 2'nci içtima senesi zarfında dahi Meclis azası bulunan bazı arkadaşlarımız Meclis haricinde birtakım hidemat ve vezaif-i mühimme ifa etmişlerdir. Ezcümle rüfeka-yı muhterememizden bir kısım elyevm orduların ve kıtaatın başında ve düşman karşısında vezaif-i harbiyelerini ifa etmektedirler. Bugün Meclis'te bulunan bazı arkadaşlar dahi bu bir sene zarfında cereyan eden muharebelere bilfiil iştirak eylemişlerdir. Rüfekadan bir kısmı mühim ve si-

yasi vezaif-i hariciye ifası için şarka ve garba gönderilmişlerdir. Bunlardan bir kısmı ifa-yı vazife ile avdet ettiği gibi, bir kısmı dahi henüz mahallerinde çalışmaktadırlar. Tetkikat ve tetebbuat-ı mahsusa için bir kısım arkadaşlarımız Meclis tarafından aktar-ı şarkiyeye memur edilmişlerdir. Birçok rüfeka muharebelerden sonra Meclis ile ordu arasında vasıta-i temas olmuşlardır. Ordunun ahval-i hakkında Meclis'i haberdar etmişlerdir. Yine bazı arkadaşlarımız mühim mesailde tahkikata memur edilmişlerdir. Azalardan bazıları dahi muharebat esnasında efkâr-ı halkı haricî muzır propaganlaların tesirinden sıyanet için ahaliyi tenvir ve irşat maksadıyla dâhil-i memlekette dolaşmışlardır. Ahiren ordunun geri hidematına nezaret ve muavenet vazifesiyle de bir kısım rüfeka menatık-ı muhtelifeye gitmişlerdir.

Bunlardan başka Nizamname-i Dâhilî haricinde teşkil edilen heyetler ve encümenler Meclis'teki vazifelerinden başka işlerle meşgul olmuşlardır. Birçok rüfekamız muhtelif mıntakalarda İstiklal Mahkemeleri'ni teşkil ederek büyük bir gayret ve faaliyetle gerek menafi-i vataniyeyi ve gerek hukuk-ı ahaliyi sıyanet için bezli mesai eylemektedirler.

Arkadaşlar! Geçen sene bidayetinde 350 aza ile işe başlamıştık. Bunlardan dört zat hasbelicap müsta'fi addedilmek vesaire suretiyle Meclis'ten ayrıldılar. Mevcut münhaller sebebiyle usulüne tevfikan yapılan intihaplar neticesinde sene zarfında aramıza 9 yeni arkadaş iltihak eyledi. Yeni sene zarfında rüfeka-yı kiramdan 8 zat vefat ederek bu mücadele-i mukaddese esnasında azîmi dâr-ı cenan oldular. Bu suretle 3'üncü sene-i mesaiye 347 aza ile başlıyoruz. Geçen sene Malta'da bulunan arkadaşlarımızın da bu sene bidayetinde aramızda mevcut bulunmalarını bilvesile meserret-i mahsusa ile yâd eylerim. Sene zarfında vefat eden merhum biraderlerimizin isimlerini de burada teberrüken yâd ediyorum: İsmail Fâzıl Paşa (Yozgat), Hamza Hayati Bey (Menteşe), Hasan Tahsin Bey (Mardin), Cemaleddin Çelebi Efendi (Kırşehir), Murat Bey (Kastamonu), Fuat Bey (Çorum), Salâhaddin Bey (İstanbul), Hacı Hayali Efendi (Urfa). Bu rüfeka-yı kiramla beraber istiklal uğrunda cephelerde ve suver-i saire ile şehit olan bilumûm arkadaşlarımızın ruhlarına kaimen Fatihalar ithaf edelim.

Muhterem ve aziz arkadaşlarım! Meclis'in ve milletin tesanüd-i şu'un ve hadisatın tahmil edeceği fedakârlıkları kabulde göstereceğimiz şevk ve heyecan en son muvaffakiyet için en kuvvetli zamandır.

Efendiler! Geçen iki senenin tedricî fakat emin semeratını önümüzdeki eyyam-ı mesai için mikyas tutarsak neşat ve mazhariyet günlerinden uzakta bulunmadığımızı görürüz. Bu yeni seneye her zamandan ziyade emin, her zamandan ziyade sakin bir vaz-ı vakur ile giriyoruz. Füturdan, keselden mütecerrit olarak giriyoruz. Nihayetsiz bir azm ü imanla mücehhez olarak giriyoruz. Bizim için şule-i hayat ve

ensali atiye için ümid-i necat olan mukaddes gayemize bilâ âram yürüyeceğiz ve fakat tevfikat-ı Suphaniye ile behemehâl muvaffak olacağız.

Ölmez bu vatan farz-ı muhal ölse de hatta

Çekmez kürenin sırtı o tabut-ı cesimi.

8. KONYA ASKERÎ NALBANT OKULU'NUN DİPLOMA TÖRENİNDE YAPTIĞI KONUŞMA*

2 Nisan 1338 (2 Nisan 1922)

Efendiler!

Türk milleti, menşei aslisinde ve ondan sonra hareket ve faaliyetlerle mali devrelerinde, tetkik olunursa görülür ki, milletimizin hayatı adiye ve içtimaiyesiyle askerlik sanatı mümteziç bir hâlde bulunmuştur. Millet, bu sanatın bütün icabatını, hayat ve âmâlinin icabatı telakki ederek tabii bir surette icra ederdi. Denebilir ki, milletin içtimai heyeti, ordu heyeti hâlinde idi.

Şüphe edilmez ki bu ordunun, bu heyetin efradı eliyle, efradı emeği ile yapılırdı. Elbette ecnebi fabrikalarına, ecnebi sanatkârlarına sipariş edilmezdi. Fakat Osmanlı Türkleri, İstanbul'u, Rumeli'yi fethettikten sonra hayatlarının içtimaî ihtiyacat levazımını bizzat temin ile iştigalden kendilerinin müstağni olduklarını kabul ettiler. Bu hususu, içli, dışlı temasa geldikleri anasırı ecnebiyenin eyadii menfaatine terk ettiler. Onlar, yalnız uzun zaferlerin mihnetlerini, meşakkatlerini iktiham etmeyi, vasi muharebe meydanlarının lâyemut kahramanlığı şerefini istihsal eylemeği medarı fahr bilirlerdi. Onlar için bu kahramanlık sanatından başka sanat yoktu. Veyahut başka sanatla iştigali haysiyetlerine münafi görürlerdi.

Hafızamda aldanmıyorsam, Belgrad üzerinden Viyana'ya yürüyen büyük bir Osmanlı ordusunun başında bulunan en büyük Osmanlı padişahlarından birinin, bir sanatkâra ihtiyacı olmuştu. Bunu bulmak bir mesele-i mühimme teşkil etti. Nihayet efrad arasından biri çıktı. Fakat padişah bu hadiseden, ordu-yı hümâyunları içinde bir sanatkârın bulunduğundan meyus ve müteessir olmuştu. Padişah, sanatkârların orduya girmesi, ordunun salabetini muhil olacağı zehabında idi.

İşte bu zihniyetin hâkimiyeti şahane ve şamilesidir ki, binnetice Osmanlı ordusunu ve milletini iğneden ipliğe kadar, naldan mıha kadar her türlü ihtiyacatını teminden cahil ve âciz bıraktı. İhtiyacatının temini için milleti haracgüzar kıldı.

Bu zihniyetle sanatın lüzumu, sanatkârlığın ehemmiyet ve şerefi elbette takdir olunamazdı.

Efendiler!

* *Babalık,* 5 Nisan 1922, Sayı: 860, s. 1.

Memleketimizin feyyaz topraklarından, namütenahi fezailinden, mütenevvi ve zengin menabiinden kimseye muhtaç olmaksızın hakkiyle istifade edebilmek için ve binaenaleyh milletimizi mesut ve müreffeh, ordumuzu tamamen ihtiyaçtan müstağni ve kavî yaşatabilmek için sanat elzemdir.

Sanatın en basiti, en şereflisidir. Kunduracı, terzi, marangoz, saraç, demirci, nalbant, hayatı içtimaiyemizde, hayatı askeriyemizde hürmet ve haysiyet mevkiine elyak sanatkârlardır.

Bugün bir sanat müessesesinin içinde bulunduğumdan, bu müessesenin 2'nci mahsulünü orduya takdim ettiğini gördüğümden cidden bahtiyarım. Bu müessesenin vücuda getirilmesine himmet edenlere hassaten teşekkür ve onları takdirat ile tebrik ederim.

9. KONYA NALBANT OKULU USTALIK DİPLOMA TÖRENİNDE YAPTIĞI KONUŞMA*

2 Nisan 1338 (2 Nisan 1922)

Muhterem Ustalar! Bugün size şu şahadetnameleri verirken derin bir hiss-i meserretle mütehassis bulunuyorum. Buradan ordumuza dâhil olacaksınız, hidemat-ı vataniyenizi yapacaksınız. Ordumuzun sizinle müftehir olacağına kailim. Ordu, sizin gibi ustalara mâlik oldukça memnun olacaktır. Çoğalmanızı temenni ederim.

* *Babalık,* 3 Nisan 1922, Sayı: 858, s. 1.

10. TÜRK ORDUSU HAKKINDA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA *

18 Nisan 1338 (18 Nisan 1922)

Muhterem Arkadaşlarım! Cümlenizi kemal-i iştiyak ve muhabbetle selamlarım. İtilaf Devletleri'nin ordumuzu uzun müddet kontrol altında bırakmayı istilzam edecek şeraiti havi mütareke teklifi, ondan sonra ordumuzun keyfiyet ve kemiyetini tebdil ve tahdid eden ve bu suretle milleti, memleketi müdafaadan, hayatını muhafazadan men eden şeraiti dahi ihtiva eyleyen 2'nci notasını da aldıktan sonra malum-ı âliniz olduğu üzere hükûmetiniz bunlara cevaben vermiş olduğu notada Anadolu'nun tahliyesini şart-ı esasi olarak kabul ederek mütarekeye ve müzakerat-ı sulhiyeye girişmeğe müheyya olduğunu bildirmişti. Bu notayı İtilaf Devletleri 3'üncü bir nota ile karşıladılar ki muhteviyatı cümlenizce malumdur. İtilaf Devletleri bu son notalarında mütarekeyi ve müzakerat-ı sulhiyeye girişmeyi kabul etmekle beraber heyet-i celilenizin esas ittihaz ettiği tahliye meselesini ta'lîk etmiş bulunuyorlar. Şayan-ı dikkattir ki devletler 1'inci notalarında Paris içtimaının Asya-i Sugra'nın tahliye ettirilmesi maksad-ı esasisini istihdaf ve 2'nci notalarında da pek sarih ve katî lisanlarla Asya-i Sugra'nın Yunanlar tarafından muslihane bir tarzda tahliyesini temin etmek niyetinde olduklarını beyan ediyorlardı. Üçü birden mütalâa olunursa 1'inci ve 2'nci notalarda İtilaf Devletleri'nin nokta-i azimetleri, Asya-i Sugra'nın Yunanlar tarafından muslihane surette tahliyesi olduğu musarrahken son notada tahliyenin talik olunduğu görülmektedir. Ben bu anda bu tezadın tefsirine girişmeyeceğim. Sulhun ve bunun şeraitinin Türkiye ile doğrudan doğruya İtilaf Devletleri arasında hallolunacak bir mesele olduğunu ve Yunanlarla hiçbir alaka ve münasebeti olmadığını izaha lüzum görmem. Bu, izahattan müstağnidir, ancak Yunanların memleketimizde ika etmekte oldukları tahribata nihayet vermek ve milletimizi kati ve ızrar etmekte berdevam olduklarından bunu bir an evvel menetmek hususuna layık olduğu mertebede atf-ı ehemmiyet etmek mecburiyetindeyiz.

İşte arkadaşlar! Ben bu son nota üzerine başkumandan sıfatıyla ordunun nokta-i nazarını hükûmete arz ve izah etmek üzere buraya geldim. Bittabi Heyet-i Vekile ile müdavele-i efkârda bulunacağım ve lüzum hâsıl olursa heyet-i celilenizle dahi görüşeceğim.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 19, 18.4.1338, Salı, s. 296-297.

Bir buçuk ay kadardır cephede meşgul olduğum cümlenizce malumdur. Düşman vaziyetini yakından tetkik ettim. Ordularımızı baştan nihayetine teftiş ettim. En büyük kumandanlarından neferlerine varıncaya kadar cümlesinin heyet-i celilenize karşı itimat ve muhabbet ve lâyetezelzel irtibatını hürmetkâr selamlarıyla beraber arz ederim. Emin olabilirsiniz ki ordumuzun hiçbir neferi müstesna olmamak üzere heyet-i umumiyesi takip ettiğimiz mukaddes davayı tamamen idrak etmiştir. Ordularımız Türkiye'nin düşmanlarını anlamıştır, dostlarını da tamamen anlamıştır. Ne için muharebe ettiğini biliyor ve hangi neticeyi istihdaf edinceye kadar muharebe zaruretinde olduğunu kemal-i sükûn ve vicdan ile takdir ediyor. Arkadaşlar! Meclis-i Âlinizin malum olan elîm müşkülât içinde vücuda getirmeye muvaffak olduğu ordular filvaki Viyana surlarına dayanan eski Osmanlı ordularından biri değildir. Ancak haiz olduğu âli ve insani mefkûre itibarıyla onlardan daha yukarı meziyette, kıymette bir çelik parçasıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin ordusu istilalar yapmak veya saltanatlar yıkmak veya saltanatlar kurmak için şunun bunun elinde aleti ihtiras olmaktan münezzehtir. İnsanca ve müstakil yaşamaktan başka gayesi olmayan milletin aynı mefkure ile mütehassis ve yalnız onun emrine tâbi ve sadık öz evlatlarından mürekkep muhterem ve kuvvetli bir heyettir. Efendiler! Yakından temas ve tetkikime istinaden kemal-i emniyetle arz edebilirim ki ordularımızın kudreti ve ordularımızın ahval-i dâhiliyesi ve pek yüksek ahlak ve maneviyatı Meclis-i Âlinizin her türlü mesaili, kemal-i sükûn ile mütalâa ederek milletin hakiki âmâline, hakiki menfaatine muvafık olarak intac eylemesini mütekeffildir. Binaenaleyh ordu namına Heyet-i Vekilenize daha uzun izahat ve maruzatta bulunacağım, heyet-i celilenize başka maruzatım yoktur.

11. YENİ GÜN GAZETESİ MUHARRİRİNE 23 NİSAN MİLLÎ BAYRAMI HAKKINDA VERDİĞİ DEMEÇ *

23 Nisan 1338 (23 Nisan 1922)

23 Nisan Türkiye millî tarihinin başlangıcı ve yeni bir dönüm noktasıdır. Bütün bir cihan-ı husumete karşı kıyam eden Türkiye halkının, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni vücuda getirmek hususunda gösterdiği harikayı ifade eder.

* *Anadolu'da Yeni Gün*, 23 Nisan 1922, No: 861, s. 1; *Vakit*, 25 Nisan 1922, No: 1571, s. 1.

12. CLAUDE FARRÉRE ŞEREFİNE İZMİT'TE VERİLEN ÇAY ZİYAFETİ SIRASINDA YAPTIĞI KONUŞMA *

18 Haziran 1338 (18 Haziran 1922)

Efendiler!

Türkiye'nin ve Türkiye halkının pek kıymettar dostu olan Mösyö Claude Farrere'i daire-i samimiyetimizde görmekten mütehassıl hissiyatımı alenen izhar etmeği bir vazife addederim. Aziz ve muhterem dostumuz Mösyö Claude Farrere, zat-ı necibanenizi, bir kıyısında olsa bile hür ve müstakil Türkiye topraklarında kabul etmekle pek mesrur ve bahtiyarım. Bu sürûrum şahsi olduğu kadar şamil ve umumidir. Muhterem misafirimiz, emin olabilirsiniz ki bu dakikada İzmit körfezinden Kars kalesine, Bahr-i Siyah sevahilinden Arabistan vahalarına kadar milletimizin kalbi, kıymetli dostumuza karşı aynı hiss-i muhabbet ve takdir ile dareban etmektedir.

Efendiler! Mösyö Claude Farrere Türkiye'nin hakikaten ve cidden dostu olduğunu pek bariz bir surette ispat etmiştir. Memleketimiz mühlik dakikalar yaşarken, milletimiz zulümlere maruz bulunurken dünyanın bütün adaletsizlikleri üzerimize tevcih edilirken bu zulme karşı semalara yükselen ulvi bir ses, insani bir sadâ işitiliyordu. O sadânın sahibi, huzurunda bulunmakla mesud olduğumuz Claude Farrere'dir.

Efendiler! İnsanlar âdetlerini, ahlaklarını, hislerini, temayüllerini, hatta fikirlerini tenmiye ve terbiyede, içinde yetiştiği heyet-i içtimaiyenin temayülât-ı umumiyesinden kurtulamazlar. Fakat bazı büyük hilkatler vardır ki, onlar yalnız mensup oldukları heyet-i içtimaiyeye karşı kalplerini ve ruhlarını aynı hâlde tutarlar. İşte Mösyö Claude Farrere, bu büyük insanlardan biridir. Dostumuzun bundan başka bir hususiyeti daha vardır: Kendisi pek necip olan, hürriyet ve istiklalini bütün dünyaya tanıtmak için kanlar döken, inkılaplar yapan büyük bir milletin güzide evladıdır. Türkiye ile ve Türkiye halkı ile bu kadar kalbi alakalara mâlik olan bir zatın Türkiye'yi bugün yaşadığı elemli dakikalarında yakından ziyaret etmek istemesine zaten intizar olunurdu. Dostumuz bu dakikayı pek güzel takdir etmiş ve hakikaten ümit ve intizar olunduğu gibi İstanbul'dan sonra buraya gelmek zahmetini ihtiyar buyurmuşlardır.

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Haziran 1922.

Dostumuzun İstanbul'da geçirdiği beş on gün zarfında, hâsıl ettiği intibaatı bilmem, fakat İstanbul'da henüz düşmanların süngüleri ve tehditleri altında yaşayan o zavallı, o bedbaht vatandaşlarımızın kalplerindeki hicranlara elbette temas etmiştir. Bir Türk dostu için bu temasın hâsıl edeceği intibaatın pek elim ve dertnâk olacağını kabul etmek lazımdır. O muhitte senelerden beri bu zavallı milletin talihini elinde tutmuş ve onun mukadderatıyla oynamış ve sonra kendisini terk edivermiş birtakım bedbahtların bulunması da elemli bir şeydir.

Eğer dostumuz Claude Farrere seyahatlerine İstanbul'da hitam verselerdi, bu seyahati nâtamam kalmış addetmek zaruri olurdu. Türkiye'nin bugünkü hakiki manzarasını görmek için böyle esaret altında bulunan değil, hürriyet ve istiklalini muhafaza etmekle bahtiyar olan bir muhite gelmek lazım geliyordu.

Efendiler! Türkiye halkı asırlardan beri hür ve müstakil yaşamış ve istiklali bir lazıme-i hayatiye telakki etmiş bir kavmin kahraman evlatlarıdır. Bu millet istiklalsiz yaşamamıştır. Yaşayamaz ve yaşamayacaktır.

Fakat bu milletin talihini ellerine alan birtakım insanlar keyfî ve müstebidane su-i idareleriyle onun hayatını imhaya kastetmiş düşmanların icradan hâlî kalmadığı nüfuz ve tesirat ile âdeta onu şaşırtmışlardı. Milletimiz istiklaline vurulan darbeler ve mevcudiyetine açılan rahneler karşısında gözyaşları döküyordu. Dostla düşmanı tefrik edemeyecek bir hâle getirilmişti. Bu manzara karşısında elim düşüncelere müstağrak kalmıştı. İşte milletimizin bu hâl-i istiğrakını, son bir darbe-i imhakâr vurmak fırsatını bekleyen düşmanlarımız vesile ittihaz etti ve ân-ı lazımın hululüne zâhip oldu. Karar verildi, hareket başladı. Artık maskeler atıldı. Türkiye parçalanacak, Türkiye halkı esir, zelil, sefil ve perişan edilecektir. Maksat bu idi ve bu gaye-i zalimaneye vasıl olmak için hatır ve hayale gelmeyen her türlü tedbirlere müracaat edildi ve bahusus garbın bazı hükûmetleri ve bazı ricali siyasiyesi bunun böyle olmasında ısrar ediyordu ve elan da ısrar ediyor. Bu tarz-ı hareketlerini cihan manzarasında mazur göstermek ve hatta kendi milletlerinin gözünden gizlemek için tevessül etmedikleri tedbir kalmadı. Her türlü müfteriyatı icat etmekten daha kolay bir şey olamazdı. Türkler vahşidir, zalimdir, icabat-ı medeniyeyi ahz u kabule gayr-ı müstaiddir. Tarzında esasen vahşilerin, zalim ve müstevlilerin haksız yere icat ettikleri bir formülü terennüm ederek efkâr-ı umumiyeyi iğfale kalkıştılar. Bu teşebbüslerinde muvaffak olacaklarını zannettiler. Başka bir tedbire lüzum görmüyorlardı. Çünkü Türkiye'nin kabiliyet-i hayatiyeden tamamen mahrum olduğunu farz ediyorlardı. Hâlbuki düşmanlarımız bu zanlarında tamamen aldanmışlardır. Bu muhakkaktır. Filhakika dimağları birtakım hissiyatı ihtiraskâranenin telâtumgâhı olan insanların telakkisi ile ve birtakım batıl zanlarla hakikati tebdil ve hakkı itfa etmek mümkün değildir ve bugüne kadar kâinatta buna imkân bulunmamıştır.

Bütün bu fecayiden sonra milletlerin vicdanlarına müracaat olunursa şüphe etmem ki, necip ve hakkıyla medeni olan milletler bu siyasetçilerin icraat-ı zalimanelerini tel'în ve takbih etmekledirler. Henüz müteredditt görünenler varsa ben onları da mazur görürüm. Çünkü Türkiye hakkında her gün icat edilen müfteriyatın mahiyeti asliyesini anlamaya yine o devlet adamlarının mevcudiyeti mânidir.

Efendiler! Türkiye halkının bütün fakr ü zaruretine rağmen, gizli veya aşikâr düşman elleriyle bugün içine atılmış olduğu girîvenin (çıkmaz yol) bütün dehşetine rağmen üç seneden beri kendi mukadderatını eline alarak idare-i hükûmette gösterdiği kabiliyet ve kudret, (hazır olan mektep talebesini işaretle) şu gördüğünüz çocukları vatana layık yetiştirmek için umur-ı maarifte gösterdiği kabiliyet, memleketimizin hemen kâmilen hâli muhasarada bulunmasına rağmen muhafaza-i mevcudiyet için asıl olduğuna kani bulunduğu umur-ı iktisadiyenin tanziminde gösterdiği kabiliyet, şarkta ve garpta muvaffakiyatı tevali eden ve edeceğine kimsenin şüphe etmemesi lazım gelen muntazam ve muazzam ordular teşkili hususunda gösterdiği pek büyük kabiliyet ve kudret, düşmanlarımızın 2'nci nokta-i nazarlarında da, yani kabiliyetten mahrum olduğumuz hakkındaki zanlarında da ne kadar aldandıklarını ispata kâfi delâil değil midir? Fakat Efendiler, garbın bazı zalim ve hakikati görmemek için gözlerini kapayan siyasetçileri bu hakikat karşısında baş çevirmek istiyor. Necip Fransız milletinin bu hakikati idrakte gösterdiği yüksek misali görmek istemiyor. Efendiler, varlığını idrak etmiş olan, hürriyet ile esaret farkını takdir eden, ölümü esarete tercih eyleyen ve bunu her gün fiilen ispat edegelen bir milleti behemehâl imha-i arzu-yı zalimanesine düşmek kadar dünyada vahşet tasavvur olunur mu? Düşmanlarımız maksatlarına behemehâl vasıl olmak için her gün yeni Vesileler icat etmektedirler. Çünkü behemehâl Türkiye'yi baştan nihayete kadar harabezara çevirmek, burada yaşayan masum halkı, kadınlara ve çocuklarına varıncaya kadar en vahşi işkencelerle en gayr-ı insani tecavüzlerle katletmek istiyorlar. Bunun için bir taraftan da mukaddes topraklarımıza saldırdıkları Yunanların idame-i vahşetini temine çalışıyorlar. Bir taraftan da Türkün asalet ve masumiyetini idrak asarını göstermeğe başlayan milletlerin efkârını teşviş edecek bin türlü iftira ve eracif icat ediyorlar. Bu pek mahirâne bir taktiktir.

Bunu askerler çok yaptıkları için bilirim. Fakat bunu askerler muharebe meydanlarında düşmana karşı kullanırlar. Düşmana karşı diyorum. Hâlbuki garbın bazı rical-i siyasiyesi, bazı hükûmetleri bunu kendilerine dost zannedenleri, kendilerini insaniyetperver, adâlet-perver ve amil-i sulh ve sükûn addeyleyenleri işgal ve iğfal etmek için kullanıyorlar. Efendiler; düşmanlarımız Türkiye'nin Hristiyanlara zulmettiğini, yalancı bir yavenin iftiranamesini ileri sürerek, cihan-ı medeniyetin efkârını duçar-ı teşevvüş etmek istiyorlar. Türkiye'nin davasındaki kutsiyeti ve Türkiye'nin hakkını teslime mütemayil olanların nokta-i nazarını başka cihete tev-

cihe çalışıyorlar. Bütün müddeiyat bir sürü kizb ü iftiradan ibarettir. Başka türlü de olamaz.

Yeni Türkiye devletinin idare mesuliyetini deruhte etmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi bütün icraatından tarihe ve medeniyete karşı hesap vermekte biran tereddüt etmez. Çünkü bu hesaptan alnı ak olarak tamamen muzaffer çıkacağında şüphesi yoktur. Fakat geçen sene İnebolu, beş on gün evvel Samsun bombardıman ettirildi. Ayaklanmak üzere düşmanların teşkil, teçhiz ve teşvik ettikleri anasır-ı muzırranın mülahazat-ı askeriyeye tabi tutulmasında bir kabahat varsa, o kabahatin faillerini Türkiye'de, Ankara'da değil, Atina'da ve belki daha büyük bir payitahtta aramak lazımdır. Şurasını da kati olarak beyan ederim ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti milletten en meşru salahiyetleriyle devletin mevcudiyetini ve istiklalini muhafaza ve temin için her müstakil millet ve devlet için meşru olan haklarını, salahiyetlerini biperva istimal eder ve edecektir. Garbın bazı hükûmetleri, Türkiye ile hâl-i muhasamatları çıkmak istemediği, Türkiye'nin mübarek topraklarına saldırdığı düşmanı takviye ve teşvikten feragate razı olmadığı hâlde; güya dünyanın en bîtaraf hükûmeti imiş gibi memleketimiz içinde zabitlerini dolaştırmak suretiyle tahkikat icrasını ileri sürüyor. Şayan-ı teessüftür ki diğer hükûmetleri de bu teşebbüse teşrik yollarını buluyorlar. Dünyada bundan daha mantıksız ve daha cüretkârane bir hareket tasavvur edemiyorum. Dünyada müstakil bir devlet tasavvur olunabilir mi ki, umur-ı dâhiliyesine, henüz düşman sıfatını haiz olanların değil, dostlarının dahi müdahalesine müsamaha etsin? Eğer o rical-i siyasiye asırlardan beri müstakil yaşamış, istiklalin timsali olmuş ve bugün yeni bir intihabı millî ile azm ü imanı ve aşk-ı istiklali yükselmiş Türkiye halkının, Türkiye devletinin istiklalini tanımamak ve tanıtmamak istiyorlarsa, biz bunlara karşı hayretlerle mukabele ederiz ve bu ricalin gafletine bütün cihanın nazar-ı istiğrabını davet ederiz. Zavallı milletimiz esir olmaya razı olmadığı için en büyük cezaya mahkûm bulunuyor: İdama!

Hayır efendiler! Hayır, bütün cihan emin olsun ki, bu millet idama, imhaya değil, ihyaya müstahaktır, elyaktır. Türkiye Büyük Millet Meclisi deruhte ettiği bu vazife-i tarihiyeyi kemal-i muvaffakiyetle ifa ediyor ve en yüksek zaferlerle itmam ve ikmal edecektir.

Efendiler! Aziz ve muhterem dostumuz Mösyö Claude Farrere'i memleketimizin sulh-ı sükûna mazhariyetinde, kabul etmekle çok müftehir olacaktık. Eğer bugün buna muvaffak olmamış bulunuyorsak bu hususdaki kabahat bizim değildir. Ona memleketimizin her köşesini göstermek ve her köşede tevekkül ve masumiyetle ve fakat kalbinde büyük bir iman, hiss-i gururu istiklal ile tarlalarını süren, koyunlarını güden vatandaşlarımı yakından tanıtmak isterdim. O vakit muhterem dostumuz, Türkiye halkını daha çok sevecekti ve o vakit böyle bir milletin istiklaline taarruz edenlerin ne kadar bîhis ve ne kadar bîinsaf olduklarını daha derin

bir surette takdir edecekti. Efendiler, samimi dostlarımız sevdikleri tarafından bir işkenceye mahkûmdurlar ve bu işkence de sevdiklerinin dertlerini dinlemektir.

Kıymetli dostumuz bu dakikada o vaziyette bulunuyor. Pek çok arzu ederdim ki, bu acı hakikatlerin müfessiri olmaktan ise, dostumuza şataretbahş sözler söyleyeyim. Fakat bizi mazur görsünler. Biz hayat ve istiklal için mücadele eden ve bu kanlı mücadeleler manzarası karşısında bütün cihanı medeniyetin bîhis seyirci kaldığını görmekle dilhûn olmuş insanlarız.

13. VAKİT GAZETESİ MUHARRİRİNE ÜLKENİN GENEL DURUMU HAKKINDA İZMİT'TE YAPTIĞI AÇIKLAMA *

18 Haziran 1338 (18 Haziran 1922)

-Seyahatin maksat ve gayesi hakkındaki düşünceleriniz nedir?

- Daha evvel diğer cepheleri teftiş etmiştim. Şimdiye kadar Kocaeli grubuna gelememiştim. Şimdi hem bu cepheyi teftiş ediyor hem bu havalinin ahvâl-i umumiyesini gözden geçiriyorum.

- Seyahatinizin halk ve cepheye müteallik intibaatı ne merkezdedir?

- Zaten muttali olduğum gibi buldum. Şayan-ı takdir ve teşekkür.

- Mösyö Claude Farrére'in İzmit'e geleceği haber alındı; size mülâki olacaklar mıdır?

- Mösyö Claude Farrére benimle görüşmek üzere gelmek arzusunu izhar etmiştir.

- Pontus tehciri namı altında birtakım muhayyelât kîl ü kale sermaye ittihaz olunuyor?

- Hükûmet Türkiye aleyhinde teşvik olunan Rumları mülahazat-ı askeriyeye binaen şimdilik harp mıntakalarından uzaklaştırmıştır. Bu gibi tedabir harp devam ettikçe bizzarure tatbik olunacaktır.

- Atina gazetelerine göre düşman donanması Karadeniz'de başladığı korsanlığa devam etmek tasavvurunda mıdır?

- Geçen sene İnebolu'yu bombardıman etmişlerdi; bu sene de Samsun'u... Biz bütün bunları daha evvel hesap ettik. Bu gibi canavarca harekât, milletin müdafaa-i vatan ve istiklali yolundaki azim ve imanını takviyeden başka bir netice hâsıl etmez.

- Ali Fuat Paşa'nın Moskova'dan Ankara'ya gelişi bazı taraflarca suitefsir olunmak istenilmiş midir?

- Buna katiyen mahal yoktur... Türkiye-Rusya dostluğu bildiğiniz surette devam ediyor. Münasebatımız samimi ve kuvvetlidir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda tadilat yoktur ve olmayacaktır. Heyet-i Vekile'nin salahiyet ve mesuliyetine ait kanun hitam buldu. Karîben Meclisçe de müzakeresine başlanacaktır. Nevâhi Kanu-

* *Vakit*, 18 Haziran 1922, No: 1623, s. 1.

nu da öyledir. Bu sene zarfında memlekette tatbikata başlanacağını ümit ederim. Nota teatisi suretiyle yapılmak istenen işler muvaffakiyetle bitmediğinden şimdi yavelik isnadat ele alınmıştır. Bu yola girilmekle ne kadar yanlış hareket olunduğunu cihan yakında anlayacaktır.

14. CLAUDE FARRERE İLE BERABER İZMİT'TEN ADAPAZARI'NA HAREKET EDERKEN İSTASYONDA İZMİT HALKINA HİTABEN YAPTIĞI TEŞEKKÜR KONUŞMASI *

19 Haziran 1338 (19 Haziran 1922)

Muhterem Arkadaşlar!

Bütün kalp ve vicdanlarınızla benimle beraber olduğunuza imanım vardır. Bu böyle oldukça, gittiğimiz yolun hakiki olduğuna inandıkça elbette yürüyeceğiz. Bu yürüyüşümüzle memleketi netice-i hakikiyeye isal edeceğimize şüpheniz olmasın. Hakkımda gösterdiğiniz asar-ı muhabbet ve teveccühe suret-i mahsusada takdim-i teşekkürat ederim. Güzel memleketinizde geçirdiğim iki günün kıymetli hâtırasını kalbimde saklayacağım. Gördüğüm tezahürat tâziyane-i teşvik oldu. Netice-i hakikiyeye vusul için her türlü tedabiri düşünmekten hâlî kalmadım. Buna emin olunuz. Cümlenize teşekkürler ederim.

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Haziran 1922, No: 539, s. 2., *Açıksöz*, S 515.

15. ADAPAZARI YOLUNDA VAKİT GAZETESİ BAŞMUHARRİRİNE GENEL DURUM HAKKINDA YAPTIĞI AÇIKLAMA *

21 Haziran 1338 (21 Haziran 1922)

- Pontus tehcirinin saikleri neden ibarettir?

- Samsun ve havalisinde bazı anasır-ı muzırrayı mülahazat-ı askeriye icabı olarak harp mıntakasından uzaklaştırmağa bizi mecbur eden sevaik Yunanların oradaki teşebbüsleridir. Sevahili bombardıman etmek suretiyle yapmağa çalıştığı teşvikat dahi bu sevaiktendir. Bu baptaki mesuliyet Yunanlara aittir.

- Samsun bombardımanı gibi hareketlerin iki taraf için tesiri ne olabilir?

- Diğer taraf için tesirini bilmem, fakat bizim için azim ve iman-ı millîyi takviyeye, düşmanlarımızın ne kadar âdi, ne kadar sefil ve ne kadar hunhar olduklarını milletimize fiilen tanıtmağa vesile teşkil ediyor.

- Ordumuz ne hâldedir? Münasip görüldüğü ve icap ettiği saniyede her türlü harekâtı muvaffakiyetle icraya kaadir addolunabilir mi? Muhtelif teftişler arasında görülen fark ve ordunun kuvve-i maneviyyesi zat-ı devletleri üzerinde ne tesir bırakmıştır?

- Ordumuz istiklal mücahedesi yapan kahraman ve azimkâr milletimizin âmâl-i meşrûasını emniyetle istihsale kadir bir hâldedir. Ordumuz her türlü vazaif-i taarruziyeyi muvaffakiyetle ifaya hazır ve amadedir. Her teftişte gördüğüm müspet fark ve bilhassa orduda mevcut pek yüksek kuvve-i maneviye, salabet, azim ve iman, şevk ve şetaret çok defalar gözlerimi meserret yaşlarıyla dolduracak derecede tesir bırakmaktadır.

- Son Kocaeli seyahatinin ve halkla sıkı temasın bıraktığı intibalar ne merkezdedir?

- Benimle beraber seyahat ettiğiniz için bunun ifade ve izahını size bırakıyorum.

- Farrére dostumuzla olan mülakat ne gibi intibalar bırakmıştır?

- Mösyö Claude Farrére'i pek hassas ve pek âli ruhuyla, beşerden pek az kimseye nasip olan evsaf-ı mahsusasıyla nezahetin timsal-i müşahhası buldum. Kendisiyle mülakat, bende hiçbir vakit unutamayacağım manevi hazlar, kıymetli hâtıralar bırakmıştır. Türkiye böyle vefakâr bir dosta malikiyeti ile müftehir olabilir.

* *Vakit*, 21 Haziran 1922, No: 1626, s. 1.

- Son Amerika notasında bizim eskiden beri müesses haklara riayet etmediğimiz, Amerika müesseselerinin faaliyetine imkân bırakmadığımız ve hukuk-ı tasarrufiyeyi ihlal ettiğimiz bir itham vardır. Amerikalılar ve Amerika müesseselerine karşı Büyük Millet Meclisi Hükûmeti şimdiye kadar nasıl hareket etmiştir?

- Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin Amerika hakkındaki nokta-i nazarı müspettir. Hükûmetimiz Harb-i Umumi esnasında Bâb-ı Âli'nin kat etmiş olduğu münasebat-ı dostâneyi iade ve ihyaya teşebbüsten hâlî kalmamıştı. Bu teşebbüse kendi taraflarından maddi bir mukabele görülmemiş olmakla beraber, memleketimizdeki Amerika müessesatı, Amerika heyetleri, birçok Amerikalılar tamamen bir dost memlekette olduğu gibi muhafaza edilmekte ve hürmet görmektedirler. Elan memleketimizin her köşe ve bucağında Amerikalılar ikamet etmekte, istedikleri gibi, istedikleri yerlerde geşt ü güzar eylemektedirler.

- Şark komşularımızla münasebetimiz nasıldır? Rusya ile aramıza bürudet girdiği rivayeti doğru mudur?

- Şark dostlarımızla münasebatımız, müstenit bulunduğu ciddi samimiyet dairesinde devam etmektedir. Rusya ile aramızda bürudet tevlit edecek mahiyette bir hadise olmamıştır. Rus-Alman itilafına iştirakimiz hakkındaki rivayet doğru değildir.

- Memleketin iktisadî vaziyeti nedir? Bu seneki mahsûl hakkında alınan haberler ümitbahş bir mahiyette midir?

- Memleketin vaziyet-i iktisadiyesi şayan-ı memnuniyettir. Bu seneki mahsulât fevkalade feyizlidir.

- İstanbul halkının Millî Mücadele'ye karşı olan vaziyeti hakkındaki hissiyatınız ne merkezdedir?

- İstanbul halkının vaziyeti hakkındaki hissiyatımı izhar için en kıymetli ve en şâmil kelimeleri kullanabilirsiniz.

16. İRAN ELÇİSİ MÜMTAZÜDDEVLE'NİN İTİMAT MEKTUBU TAKDİM TÖRENİNDE YAPTIĞI KONUŞMA *

30 Haziran 1338 (30 Haziran 1922)

Sefir Hazretleri!

İran Devleti'nin ve İran halkının ihtisasat-ı samimesini Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'ne ve Türkiye halkına iblâğ etmek ve mevahib-i ilahiyeden olan uhuvvet-i İslâmiye esas-ı kadiminin teyid-i tahatturuyla dindaş ve hemcivar devlet ve milletlerimiz arasındaki vahdet ve muhaleseti tezyit ve teşyit etmek maksadıyla İran Devlet-i Âliyesi tarafından zatıâlileri gibi kifayet ve liyakati müsellem olan bir zatın Türkiye Devleti nezdine fevkalade sefir olarak gönderilmiş olması Türkiye halkı hakiki ve yegâne mümessili olan Büyük Millet Meclisi'nin mucib-i mahzuziyet-i azimesi olmuştur.

Zatıâlinize Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin reisi sıfatıyla beyan-ı hoşâmedî eylerim. Dest-i vâlâlarından kemal-i sürür ile ahzeylediğim işte bu mürasele muhteviyatının Devlet-i İraniye ile Türkiye Devleti beynindeki revabıt ve münasebatı tezyide ve hukuk-ı hemcivarımızı teyide matuf oluşu ise zaten aynı hissiyat ile mütehassis olup aynı âmâli perverde eden Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin ayrıca meserretini intaç etmiştir.

İran millet-i necibesinin Türkiye halkı hakkında izhar ettiği hissiyat-ı mahsusaya mukabil milletimizin teşekküratının dindaşımız İranlılara iblâğ edilmesini de bilhassa rica ederim.

Memleketimize ayak bastığınız günden beri halkımız tarafından temsil buyurduğunuz İran milletine karşı gösterilen tezahürat-ı dostâne ve uhuvvetkâranenin berdevam olacağına ve iki Müslüman devletin tezyit ve teşyid-i muhaleset ve vahdetine müteveccih vezaif-i sefiranenizin ifasında Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından her türlü muavenet ve teshilat ibrazına müsâraat olunacağına katiyen kanaat buyurabilirsiniz.

Sefir Hazretleri! Hemen Cenab-ı Hakk hemhâl ve hemdert olan bilcümle akvam-ı İslâmiye'yi habl-i metin-i uhuvvete bihakkın irtisamla nail-i fevz ü necat ve mazhar-ı refah ve saadet eylesin.

---

* *Vakit*, 5 Temmuz 1922, s. 2.

17. BİR SÜRE ÖNCE ERTELENEN VEKİLLER HEYETİ'NİN GÖREV VE YETKİLERİ HAKKINDA KANUN TEKLİFİ GÖRÜŞMELERİNİN TAKVİMİ İLE İLGİLİ YAPTIĞI KONUŞMA *

1 Temmuz 1338 (1 Temmuz 1922)

Arkadaşlar! İcra Vekilleri'nin suret-i intihabına dair olan kanun ile vazife ve mesuliyeti hakkında olan kanun layihaları, malum-ı âliniz; bir, iki aydan beri müzakere edilmiyor. Bendeniz cepheye giderken bunun müzakeresinin tehirini rica etmiştim. Ve heyet-i celileniz de kabul etmişti. Zannederim bunun zamanı gelmiştir. Heyet-i Aliyyenizden onu rica edeceğim. Muayyen bir gün tayin etsek de bunun müzakeresine başlasak. Yaptığım tetkike nazaran cumartesi günleri müstacelen müzakeresi kabul edilen mevad ile levayih-i kanuniyenin müzakeresi yapılıyormuş, Pazar, Pazartesi bütçe müzakeratı icra ediliyormuş, Salı tatil, Çarşamba Nevahi Kanunu, Perşembe sual ve istizah belki Perşembe veya Cumartesi bu kanunla iştigal edebiliriz. Bunu rica etmek istiyorum.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 21, 1.7.1338, Cumartesi, s. 176.

18. SOVYET ELÇİSİ ARALOV'UN İRAN ELÇİSİ MÜMTAZÜDDEVLE İSMAİL HAN ŞEREFİNE VERDİĞİ ZİYAFET'TE YAPTIĞI KONUŞMA *

7 Temmuz 1338 (7 Temmuz 1922)

İran Devlet-i Aliyesi'nin muhterem sefir-i fevkaladesi Mümtazüddevle Hazretlerinin şerefine tertip olunan bu ziyafette bulunduğumdan dolayı fevkalade memnunum. Bu vesile ile burada hazır bulunan samimi arkadaşlarla musahabet de ayrıca mucib-i hazdır. Aralov arkadaşımız diğer arkadaşlarımız gibi daima şarkın masum ve mazlum olan milletlerinin hissiyatını temsil eden insanları bir araya getirmek ve onları dertleştirmekle pek büyük bir vazife yapmaktadır. Bundan dolayı kendilerini tebrik ederim. Hem dert olanlar yek-diğerini arar ve bulurlar. Aynı samimiyetle mütehassıs olan arkadaşlar aynı samimiyetle mütehassıs olan milletlerin mümessili olarak epey zamandan beri burada bulunuyorlardı. İçimizde hakikaten büyük bir boşluk vardı; o da İran milletinin mümessilinden mahrumiyet! Bugün ona da muvaffak olduğumuzdan dolayı bahtiyarız. Türkiye halkının şark milletleriyle, Rusya ile Azerbaycan ile Afgan'la, İran ile olan revabıtı yalnız hissiyat üzerine mübteni değildir. Hakiki, maddi, gayr-ı kabil-i tebeddül birtakım esaslara dayanmaktadır. Bu suretle düşmanlarımızın içimize girerek yapacakları telkinat ile bu revabıtın tezelzülüne imkân tasavvur etmek doğru değildir. Bugün dostlarımız emin olabilirler ki, biz dünyada dostla da düşmanla da temasa gelebiliriz ve onlar da bizim ile temas edebilirler. Fakat bu temas mevcut samimi revabıtı, dostluğu daima tezelzülden masun bulunduracaktır. Türkiye'nin bugünkü mücadelesinin yalnız Türkiye'ye ait olmadığını, bütün arkadaşlarımız ifade etmiş iseler de bunu bir defa daha teyit etmek lüzumunu hissediyorum. Türkiye'nin bugünkü mücadelesi yalnız kendi nam ve hesabına olsaydı belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi. Türkiye azim ve mühim bir gayret sarf ediyor. Çünkü müdafaa ettiği bütün mazlum milletlerin, bütün şarkın davasıdır ve bunu nihayete getirinceye kadar Türkiye, kendisiyle beraber olan şark milletlerinin beraber yürüyeceğinden emindir. Türkiye şimdiye kadar mevcut tarih kitaplarının icabatını değil, tarihin hakiki icabatını takip edecektir. Filhakika mevcut tarihlerin kaydettiği hadisat milletlerin hakiki efkâr ve âmâli, harekâtı değildir.

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Temmuz 1922.

Şark milletleri kendi iradeleri, kendi hisleriyle hareket etmiyorlardı. Onların başında bir takım müstebit, keyfi hareket eden Çarlar, Hüdavendler vardı. Mazbutatı tarihiye daha çok onların tatmini hırsı için yaptıkları vekayidir. Biz onların hepsini yırtacağız, yeni bir tarih yapacağız. Efendiler, İran Devleti Aliyesi, İran milleti muhteremesi hakikaten şark muvazene-i umumiyesinde fevkalade haizi ehemmiyet bir kitledir. Şimdiye kadar Türkiye halkı ile İran halkı hakiki ve candan temasa mazhar olamamıştı. Çünkü başlarında öyle adamlar bulunmuştur ki, onlar buna mâni idi. Fakat ben yakinen bilirim ki, İran milliyetperveranı pek mukaddes bir arzu için asırlarca uğraşmış, fevkalade kahraman bir millettir. Eğer İranîler buna bütün mâna ve şümulü ile muvaffak olamamışlarsa bittabi kabahat kendilerinde, mesailerinde değildir. Bu arz ettiğim nokta pek mühimdir. Şimdiye kadar Devlet-i Aliyye-i Osmaniye unvanı altındaki imparatorluk ile Devlet-i Aliyye-i İraniye arasındaki münasebetin İranlıların ve Türkiye halkının ciddi temayüllerine mutabık tecelli edememiş olduğunu itiraf etmek lazımdır. Fakat bugün İranlı kardeşlerimiz emin olabilirler ki Türkiye'nin başında bulunanlar aynı adamlar değildir. Mümtazüddevle Hazretlerinin temsil ettiği İran millet ve devleti, hakiki temas noktasını bulmuştur. Bunun tecellisi pek feyizli olacaktır. Bu feyizden yalnız Türkiye ve İran değil, bütün şark milletleri müstefiz olacaktır. Aralov arkadaşın ve Mümtazüddevle Hazretinin hükûmetimiz, halkımız, ordumuz ve bunların mensupları hakkında söyledikleri sözlerden fevkalade mütehassisim. Bunu izah için fazla söz söylemeye lüzum görmüyorum. Kendi hükûmetlerine, milletlerine karşı kalbimizin pek derin ve samimi hissiyatı dostâne ile dareban ettiğine emin olabilirler.

19. BAŞKUMANDANLIK KANUNU'NUN UZATILMASI DOLAYISIYLA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA *

20 Temmuz 1338 (20 Temmuz 1922)

Efendiler, bu takrir münasebetiyle temdid-i müddeti mevzu-i bahis olan Başkumantanlık Kanunu cümlemizin hatırında olduğu gibi İstiklal-i Millî mücadelesinde geçirdiğimiz en buhranlı günlerin zâde-i ilhamı olmak üzere vücut bulmuştu.

Geçen sene, Ağustos'un ilk günlerinde Meclis-i Âli vaziyet-i harbiyenin istilzam ettiği en katî ve en ciddi tedabiri tezekkür ederken bu kanunu yapmış ve bu kanuna ilave ettiği bir madde-i mahsusa ile İrade-i Milliye'nin, kendi iradesinin mühim bir kısmını uhde-i naçizaneme tevdi ederek beni istihsal-i zafere memur eylemişti.

Efendiler, dünyada hiçbir Meclis yoktur ki, iki şartın tahakkukuna kani olmadıkça böyle bir salahiyeti kendi ihtiyarıyla herhangi bir kimseye tevdi etsin. O şartlardan birisi; fevkalade ve müstesna bir hâlin mevcut olduğuna isabetle karar vermek, 2'ncisi; kendisine tevdi-i salahiyet edilecek kimse hakkında şek ve tereddütten âri ve azami emniyet ve itimadın husulünü görmüş olmaktır. Meclis-i Âliniz, 5 Ağustos'ta bu kanunu müttefikan kabul etmekle her iki noktayı ispat ve izhar etmiş oldu. 1'inci noktadan dolayı heyet-i celilenizi takdir ve tebrik ederim. 2'nci nokta ki, hakk-ı âcizanemde azami bir emniyet ve itimadı ifade eder, bundan dolayı da heyet-i celilenize kemal-i hulus ile arz-ı teşekkür ederim. Ancak bu maddenin ifade ettiği veçhile mevzu-i bahis olan salahiyetin âcizlerine tevdii, ordunun maddi ve manevî kuvvetini yükseltmek ve sevk ve idaresini tarsin etmek maksadıyla vuku bulmuştu. Kemal-i iftiharla ve büyük bir memnuniyetle arz ederim ki, bugün ordumuzun kuvve-i maneviyesi en âli derecededir. Ordumuzun kuvve-i maddiyesi dahi fevkalade hiçbir tedbire ihtiyaç hissetmeksizin âmâl-i milliyeyi kemal-i emniyetle istihsal edecek mertebeye vasıl olmuştur. Bu sebeple artık böyle bir salahiyeti idame etmeye lüzum ve ihtiyaç kalmadığı kanaatindeyim. Bugün zevalini görmekle memnun olduğumuz bu ihtiyacın inşallah bundan sonra da tahassulunu görmemekle bahtiyar olacağız.

Efendiler! Hâkimiyet-i milliyenin bilâ kayd u şart millette olduğunu tespit ve ifade eden Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hükmünce bugünkü başkumandanlık makamı dahi muvakkattir. Başkumandanlık sıfat ve salahiyeti doğrudan doğruya

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 21, 20.7.1338, Perşembe, s. 430-431.

Meclis-i Âlinizin şahsiyet-i maneviyesinde mündemiçtir. Böyle bir makamın, icab-ı hadisat olarak muvakkaten ihdas etmiş olduğumuz bu makamın temadisi, olsa olsa Misak-ı Millîmizin ruh-ı aslisi ile müterafik netice-i katiyeye vasıl olacağımız güne kadar devam eder. Meclis-i Âlinizin ilk içtima günlerinde kabul ettiği bir esas vardır ki, o esas, ananat-ı milliye ve mukaddesat-ı diniyemizi tamamen mahfuz bulundurur. Şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da o esasa tevfik-i harekât ederek netice-i mesudeye emniyetle vasıl olacağımıza şüphe yoktur. O gün kıymetli İzmirimiz, güzel Bursamız, makarr-ı hilafet ve saltanat olan İstanbulumuz, Trakyamız Anavatana iltihak etmiş olacaktır. O mesut günün hulûlünde bütün milletle beraber heyet-i celileniz ve ben de Heyet-i Aliyyeniz içinde bir fert ve bir aza olarak bittabi en büyük saadetleri idrakle müşerref olacağız.

Efendiler! Makam-ı riyasetinizde bulunmakla mübahi olan âcizleri o gün iki kere mesut olacağım, 2'nci saadetimi temin edecek olan husus, benim bundan üç sene evvel dava-yı mukaddesemize başladığımız gün bulunduğum mevkie rücu edebilmekliğim imkânı olacaktır. Hakikaten sîne-i millette serbest bir ferd-i millet olmak kadar dünyada bahtiyarlık yoktur. Vâkıf-ı hakayık olan, kalp ve vicdanında manevi ve mukaddes hazlardan başka zevk taşımayan insanlar için ne kadar yüksek olursa olsun, maddi makamatın hiçbir kıymeti yoktur. Sözlerime hitam verirken mevzu müzakere edilecek kanunda bu salahiyetin merfu olmasını nazar-ı dikkatte bulundurmanızı rica ederim.

20. BÜYÜK TAARRUZ İLE İLGİLİ AKŞAM GAZETESİ MUHARRİRİ FALİH RIFKI BEY'E İZMİR'DE VERDİĞİ DEMEÇ *

21 Eylül 1338 (21 Eylül 1922)

-İzmir denizi karşısında, millet ordularının Başkumandanından zafer menkıbelerini dinliyoruz. Evvela kendilerinden taarruz kararının ne zaman verildiğini istizah ettik:

- Sakarya Meydan Muharebesi'ni intaç eden taarruzumuz, memleketi düşman ordusundan tathir edinceye kadar harekete devam etmek kararının mebdei idi. Malumdur ki, Sakarya harbinin son günlerinde Yunan sol cenahına ordumuz mukabil taarruzda bulundu, işte Yunan ordusunu ricata mecbur eden o mukabil taarruzdur ki, ordumuz İzmir'e gelinceye kadar devam etti.

- Taarruz kararının tatbikatında bir senelik bir teahhur var. Harekâtın bilâ inkıtaı niçin devam etmediği izah buyurulur mu?

- Bilakis bilâ inkıta devam etti. Ancak, büyük bir taarruz kararının tatbikatı birtakım istihzaratı istilzam eder. Bu istihzaratın muhtaç olduğu bir zaman vardır. Ancak, teahhur ve intizar hiç olmadı denilemez, bunun sebeplerini de mülahazat-ı siyasiyede aramak lazımdır. Filhakika, ordularımız çok evvel bugünkü neticeye varmak kudretini iktisap etmişti.

- Bu son harekât-ı askeriye ile tahakkuk eden büyük muvaffakiyet, bilhassa düşman ordusunun seri' bir surette imhası, esasen bu ordunun maddi ve manevi kuvveti ile ahvâl-i dâhiliyesindeki tezepzüpten mi ileri geldi? Trakya'ya nakledilmiş kuvvetlerin bıraktığı boşluk mühim mi idi?

- Bütün dünya bilir ki, Yunan ordusu fennî ve askerî icabata tamamen muvafık surette teşkil ve tensik edilmiş kuvvetli bir ordu idi ve Yunan devletinin şimdiye kadar malik olduğu orduların hepsinden kuvvetli idi. Ahval-i maneviyesinde, şayi olduğu gibi, bir tezepzüp olduğuna dair hakiki hiçbir emare yoktur. Yunan askerlerinin, askerlerimizle temas ettikleri vakit kendilerini gevşemiş gibi göstererek hakikatte bizi gevşetmeye matuf telkinatta bulunduklarına bakılırsa, bütün bu işaâttan maksat ne olduğu tebeyyün eder. Bu suretle bize Yunan ordusunun inhilaline intizar ederek meselenin halledileceği ümidini vermek istediler ve bu vahi

* *Akşam*, 21 Eylül 1922, No: 1435, s. 1.

intizar ile geçecek zamanın bizim ordumuzu inhilale uğratacağı zannında bulundular. Son müsademelerde, bilhassa Afyonkarahisar, Dumlupınar Büyük Meydan Muharebesi günlerinde düşmanın mukavemet, mücadele ve bütün teşebbüsleri ciddi ve ehemmiyetli idi. Düşman ordusundan Trakya'ya mühim bir kuvvet geçirilmemiştir. Mübalağa ile bahsi geçen bu kuvvet, yeni teşekkül etmiş yahut teşkilatı henüz hitam bulmamış ve bir kısmı silahsız iki üç alaydan ibarettir. Yunan ordusu bütün aksamı ve bütün vesaiti ile Anadolu'nun içinde milletin kalbine saplanmış bir hançer vaziyetinde idi.

- Paşa hazretleri, Yunan ordusu daha iyi sevk ve idare edilseydi duçar olduğu bu akibetten kurtulamaz mı idi?

- Düşman ordusu kumanda ve zabitan heyetinin Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının kumanda ve zabitan heyetinden dûn olduğuna şüphe yoktur. Ancak, Yunan kumandanları ve zabitleri ordularını kurtarmak için her çareye büyük gayretlerle tevessül ettiler.

- İstanbul'da, ordularımızın düşmana baskın yaparak hücum ettiği söylendi, bu noktayı da istizaha müsaade eder misiniz?

- Ordularımızın sevkü'l-ceyşi ve tabiye harekâtı günlerce düşmanın gözü önünde ve tayyarelerinin keşfiyatı altında cereyan etti. Bu harekâtımızı baskın zannediyorlarsa söylediklerinin doğru olması lazım gelir. Fakat ben zannediyorum ki, Yunan kumandanlarıyla erkân-ı harbiyesi ordularımızın hazırlığından ve harekâtından haberdar idi. Ancak, ordularına ve bilhassa Afyonkarahisar, Seyitgazi, Eskişehir ve bütün cephelerde bir seneden beri çalışarak vücuda getirdikleri ve her nevi vesaitle takviye ve teçhiz ettikleri müstahkem mevzilerine, külliyetli topçularına nihayetsiz cephane ve mühimmat menbalarına lüzumundan ziyade güveniyorlardı. Şu hakikatten tegafül ediyorlar ki, insanların mücadelesinde en kuvvetli istihkâm iman dolu göğüslerdir.

- Taarruzdan iki gün evvel Ankara'da gazetecilere taraf-ı âlinizden bir çay ziyafeti verildiğini işitmiştik. Hatta İstanbul gazeteleri bu ziyafete dair telgraflar neşrettiler. Buna nazaran, harekâtın başlangıcında zatıâlilerinin Ankara'da bulunduğunuzu zannediyorum.

- Filhakika bu ziyafetten bahsedildiğini ben de duydum. Fakat bu ziyafet değildi. Bazen insanlara mütena'im olmadıkları çok ziyafetler atfolunur.

-Şimdi mülakatın asıl safhasına gelmiştik:

-Taarruz harekâtı nasıl başladı ve nasıl inkişaf etti? Bu muazzam Türk zaferinin hikâyesini, en yüksek müessirinin lisanından dinlemekte müheyyiç bir şey var.

- Taarruz harekâtı Afyonkarahisar cenup cephesinde düşmanın bir kısım hutut-ı müstahkemesini ezip çiğneyerek tatbik edilmiş bir yarma harekâtı ile başladı.

Bunu müteakip düşman ordusu kuvâ-yı asliyesinin bir araya gelerek hazır bulunduğu Afyonkarahisar-Dumlupınar-Altıntaş müsellesi içindeki harekâtı birçok kanlı mücadelelerle dolu meydan muharebesine inkılap etti. Afyonkarahisar-Dumlupınar Meydan Muharebesi tesmiye olunan ve beş gün devam eden harpler neticesinde düşman ordusunun kuvâ-yı asliyesi artık kuvvet olmaktan çıkarılmıştı.

- (Başkumandan Muharebesi) namını alan harp hangisi idi?

- Bu isim, büyük meydan muharebesinin son safhasını teşkil eden muharebeye verilmiştir. Düşman ordusu meydan muharebesi esnasında ikiye parçalanmıştı. Bunun büyük bir kısmı Dumlupınar şimalinde Adatepe civarında bir dereye sıkıştırıldı ve orada imha veya esir edildi.

- Büyük Meydan Muharebesi cereyan ederken Eskişehir-Kocaeli-Menderes taraflarında nasıl hareketler vardı?

- Ordularımız hemen aynı günde Marmara'dan Akdeniz sahillerine kadar imtidat eden bütün cepheler üzerinde her cephenin iltizam ettiği derecedeki kuvvetlerle taarruza geçtiler. Her taarruz grubumuz büyük meydan muharebesindeki harekât ile mütenasip olmak üzere vazifesini muvaffakiyetle ifa etmekte idi. Düşman ordusunun kuvâ-yı asliyesi İzmir yolunda imha edildiği esnada Eskişehir ve sair düşman grupları da askerlerimizin süngüleri önünde ricat etmekte idiler.

- Müsaade buyurulursa, tebliğ-i resmîlerimiz hakkında bir istizahta bulunacağım: Tebliğlerimizde muvaffakiyetlerimiz tamamıyla ifade edilmiyordu. Hatta biz kendi zaferlerimizin derecesini Yunan tebliğlerinden öğreniyorduk.

- Hakkınız var. Biz tebliğ-i resmîlerimizde sadece harekât-ı askeriyenin devam ve suret-i inkişafını göstermekle iktifa ettik. İstihsâl ettiğimiz muvaffakiyetlerin ehemmiyet ve azametini o kadar yakından anlamıştık ki, bunun ilanını düşmanlarımıza bırakmakta beis görmüyorduk. Muzafferiyetlerimizin düşman ağzından ifade edildiğini işitmek ayrıca bir zevk değil midir?

- Akıncı denilen müteferrik kuvvetlerimizin vazifesi ne oldu?

- Bu nam altında tebliğ-i resmîlerde gördüğünüz kuvvetler düşman gerilerinde faaliyette bulunmaya memur edilmiş süvari kıtalarıyla bir kısım atlı piyadelerimizdir. Bu kuvvetler mühim işler gördüler, ezcümle birçok kasaba ve köylerimizi yangın ve tahripten kurtarmışlardı.

Zaferin İstanbul'u ve bütün dünyayı hayrete düşüren taraflarından biri de sürati idi. Askerlerimiz İzmir'e girdiği vakit, Yunan ordusunun bakiyeti's-süyufu henüz şehri terk etmemişti.

- Bu süratin nasıl mümkün olduğunu Paşa hazretlerinden sorduk:

-Ordumuzun seri' ve şedit takibatı sayesinde... Filhakika daha taarruza başlamazdan evvel, dört yüz kilometreyi mütecaviz mesafe üzerinde bilâ inkıta ve bütün ordularla, düşmana nefes aldırmayacak kadar seri bir takip icra etmek nokta-i nazarından esaslı hazırlıklarda bulunmuş ve tedbirler almıştık. Düşman kuvvetleri büyük meydan muharebesinde mağlup olduktan sonra, Dumlupınar mevzilerinde, Uşak'ın şarkında Takmak, Alaşehir, Salihli civarında ve son defa olmak üzere İzmir'in yirmi beş otuz kilometre şarkındaki müstahzar müteaddit mevzilerde müdafaaya teşebbüs etti. Bu teşebbüslerin her birinde düşman ordusunun bakiyeleri bir defa daha mağlup ve perişan edilerek ordumuz İzmir'e girdi. Görülüyor ki, 26, 27 Ağustos günleri tatbik olunan yarma hareketi ile 28, 29, 30 Ağustos günlerinde cereyan eden meydan muharebesi safahatı ve yukarıda saydığımız mevâzide düşmanı münhezim eden müteaddit taarruzlar dâhil olduğu hâlde ordularımız kuvâyı asliyeleri ve bütün vesait-i harbiye ile dört yüz kilometreyi on gün zarfında kat ettiler. Diyebilirim ki, süvari fırkalarımızla piyade kıtaatımız düşmanı ezip İzmir'e yürümekle birbirleriyle müsabaka etmişlerdir. İzmir rıhtımında süvarilerimizin kılıçları denizde teressüm ederken, piyadelerimiz Kadifekale'de Türk bayrağını semaya yükselttiler. Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının tarih-i harbe verdiği son harekât numunesinin kıymeti, bu harekât bütün safahatıyla tetkik edildikten sonra ve belki bugün değil, yarın anlaşılabilecektir. Büyük orduların yürüyüş vahid-i kiyasisi hâtıramızda aldanmıyorsak, günde 20, 25 kilometredir. Binaenaleyh, askerlerimize İzmir'e kavuşmak için her gün bu mesafeyi kat ettiren kuvvet menbaının ne ulvi bir vatan aşkı olduğunu anlamak müşkül değildir.

- Harekâtta istihdaf olunan gaye evvela yalnız İzmir'e girmek mi idi? Bursa'ya harekât nasıl tevcih edildi?

- Tertibat-ı askeriyemiz ve tahsis olunan kuvvetlerimiz her iki hedefe kuvvet ve emniyetle vusulü temin edecek derecede idi. Nitekim tasavvuratımızda isabet olduğu İzmir'in sabah, Bursa'nın akşam olmak üzere her ikisinin aynı günde istirdat edilmiş olmasından tezahür eder.

- Paşa hazretlerinden bizim zayiatımızla düşman zayiatı hakkındaki rakamları istizah ettim.

- "Bu hususta tespit olunan malumatı son beyannamede bildirmiştim" dediler. Bu beyannamenin İstanbul'da henüz neşredilmemiş olması ihtimaline nazaran, adetleri tekrar etmek istiyorum: Bizim zayiatımız, şehit, mecruh, hasta, zuafa dâhil olmak şartıyla 10.000 kişiden ibarettir. Yunanlar yalnız maktul olarak yüz bin neferden fazla zayiata uğramışlardır. Bugün yüz binden pek çok fazla Yunanistan

çocuğu Venizelos'un hatalarını ödemek için Garbi Anadolu'nun topraklarının altında yatıyor.

- Mülakat bundan sonra siyasi vaziyete intikal etti. Bu bahse ait Başkumandanımızın beyanatı şöyle hulâsa edilebilir:

- Ordularımızın ilk hedefi Akdeniz'dir, ordularımız Misak-ı Millî ahkâmını tamamıyla temin ettiği vakit, 2'nci ve 3'üncü hedeflerine vasıl olmuş olacaklardır.

- Paşa hazretleri son söz olarak dediler ki:

- Milletimiz neşve-i zaferle menafi-i hakikiye ve hayatiyesini unutacak kadar memnun olmamıştır.

- Mülakat nihayet bulduğu vakit, hava kararmak üzere idi. Yakup Kadri ile beraber bu uzun hasbihâlin gaşyedici havası içinden ayrılarak yerlerimize avdet ettik.

21. BARIŞ KOŞULLARI HAKKINDA İKDAM GAZETESİ MUHARRİRİ YAKUP KADRİ BEY'E İZMİR'DE VERDİĞİ DEMEÇ *

22 Eylül 1388 (22 Eylül 1922)

- Paşa hazretleri, Dumlupınar Meydan Muharebesi kazanıldıktan sonra, ordulara ilk hedefin Akdeniz olduğunu söylemiştiniz. "İlk hedef" tabirini kullanmakla takibi lazım gelen 2'nci ve 3'üncü hedefler mevcut olduğunu zımnen ihsas ettiğiniz anlaşılıyor. Lütfen bu hususta biraz malumat verir misiniz?

- Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının vazifesi "Misak-ı Millî" ahkâmını temin etmektir. Türkiye halkı mütevazı, millî hudutları içinde bütün medeni insanlar gibi tam mâna ve şümulüyle hür ve müstakil yaşayacaktır. Fakat bilirsiniz ki, hareket-i askeriye, faaliyet-i siyasiyenin ümitsiz olduğu noktada başlar. Ümidin emniyetbahş bir surette avdeti orduların hareketinden daha seri' hedeflere muvasalatı temin edebilir.

- Herhâlde, dedim, bu hedeflere ordu ile veya diplomasi tarikiyle vasıl olmak hususlarındaki nokta-i nazarınızı bilmek pek faideli olur zannındayım.

- Hiçbir vakitte fuzûlî yere kan dökmek istemedik ve istemeyiz, dedi. Milletimizin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin hakiki zihniyeti böyledir. Şimdiye kadar dökülen kanların mesulleri cihan-ı medeniyetçe tanınmış ise facianın devamına mahal yoktur.

- Yunan ordusunu, senelerce kendi topraklarını bile müdafaadan âciz bırakacak bir surette müzmahil ve perişan ettiniz, böyle büyük ve kahhar bir zaferden sonra sulhun tesisinde müzakerat-ı siyasiyeyi çetinleştirecek bazı yeni şartlar mevzubahis olacak mıdır?

- Bu suali sormakla faideli bir iş yaptığınızı zannederim. Yalnız sizin değil, bütün dünyanın bize böyle bir sual tevcih etmeğe hakkı var ve siz alacağınız cevapta bütün dünyayı tatmine delalet etmiş olacaksınız. Evvela herkesin katiyetle bilmesi lazımdır ki, Türkiye halkının mukadderatına bizzat vaziü'l-yed olması suretiyle teessüs etmiş bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'dir. Ve yine herkesin sarih olarak bilmesi lazımdır ki, bugünkü Türkiye halkı asırlarca kendi iradesini ve kendi idaresini başkasının elinde görmeğe tahammül eden halk değildir ve asıl

* *İkdam*, 22 Eylül 1922, No: 9164, s. 1.

bilinmesi lazım gelen cihet de bugünkü Türkiye halkının ve hükûmetinin tûl-i emel peşinde koşup kendi evini unutan ve harap bırakan ser-güzeştcû insanlardan olmadığıdır. Binaenaleyh, kemal-i katiyetle beyan edebilirim ki, hükûmetimiz neşve-i zaferle menafi-i hakikiye ve hayatiyesini unutacak kadar mahmur olmamıştır. Biz yalnız hukuk-ı sarihamızı emniyetle istihsal etmekten ibaret olan esasları takip ederiz. Türkiye Büyük Millet Meclisi teessüs ederken hangi hususları hayatî ve lazımü't-temin görmüş ise, bugün dahi yine aynı şeyleri mevzuubahis eder.

Bunun üzerine nasıl oldu bilmiyorum, bahsimiz birdenbire ordularımızın istihsal ettiği harikulade zafer ve bu zaferi temin eden muazzam muharebeye intikal ediverdi. Başkumandanımız, bazılarının zan ve iddia ettiği gibi taarruzumuzun nâgihani bir baskın şeklinde inkişaf etmediğini söylüyor. Ona göre, bu, geçen sene Sakarya'da yapılan mukabil taarruzun devamı gibidir. Ordumuz o zamandan beri bir an sekte vermemiştir ve bütün harekât ve istihzaratını düşmanın gözü önünde açıktan açığa yapmıştır. Yine bazılarının zannettiği gibi, düşmanın kuvvetlerinden bir kısmını Trakya'ya çekmiş olması da taarruza geçişimize bir vesile teşkil etmemiştir. Zira Paşa hazretleri, bu kuvvetlerin hesaba katılacak derecede mühim bir emniyet olmadığı fikrindedir. Bundan anlaşılır ki, ordularımız bir seneden beri, her an için vatanı düşmandan tathir edecek bir kudreti haiz bulunuyordu ve şimdiye kadar bu kudreti istimal etmemesinin yegâne sebebi, millî davamız belki siyaseten hallolunabilir, telakki etmesinden ibaretti. Nitekim taarruzdan evvel yapılan siyasi teşebbüsler de bunu ispat eder.

-Mustafa Kemal Paşa hazretleri, zaferimizin büyük bir süratle istihsal edilmiş olmasına rağmen pek o kadar kolay ve zahmetsizce inkişaf ettiğini de söylemiyor.

- Düşman, son derece şiddetle ve pek anûdane muharebe etmiştir, diyor.

22. BÜYÜK ZAFER HAKKINDA İLERİ GAZETESİ MUHARRİRİ CELAL NURİ BEY'E İZMİR'DE VERDİĞİ DEMEÇ *

24 Eylül 1338 (24 Eylül 1922)

- Ne dersiniz? Piyade de İzmir'e süvarilerle beraber dâhil oldu... Bu ne tayy-i mekân mucizesi?

- Askere istirahat emrediyorum. Asker dinlenmiyor ve İzmir'de istirahat ederiz; mukabelesiyle cenk ediyorlar!..

-Bu taarruz ve tecavüzde ittihaz edilen mektûmiyet bir şaheserdir. Bu kararı kumandanlar bile bilmiyorlardı. Bunun yalnız üç beş mahremi vardı. İşte o kadar...

- Artık Yunan ordusu namına hiçbir şey mevcut değildir. Hatta Yunan devleti bile yoktur. Rumeli'deki bir iki fırkadan maada Yunan'ın hiçbir kuvveti kalmamıştır.

* Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara, 1988, s.349.

23. BÜYÜK ZAFER VE TRAKYA HAKKINDA REUTER MUHABİRİNE VERDİĞİ DEMEÇ *

25 Eylül 1338 (25 Eylül 1922)

Kuvâ-yı müttefika oralardan çekilmek ve Türk metalibi ve Trakya, Meriç hududuna müteallik olanlar da dâhil olduğu hâlde tamamen tanınmak şartıyla bîtaraf mıntakaya riayete hazır bulunmuştur.

* Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara, 1988, s. 349

24. BÜYÜK ZAFERİN YARATTIĞI YENİ DURUM HAKKINDA DAILY MAIL GAZETESİ'NİN İZMİR'DEKİ MUHABİRİNE VERDİĞİ DEMEÇ *

26 Eylül 1338 (26 Eylül 1922)

-Sulh şartlarının da taarruz planları gibi tamamıyla hazır olduğunu söyledikten sonra dedi ki:

- Artık muharebeye devama sebep kalmamıştır. Ben suret-i ciddiyede sulh arzu ederim. Son taarruzu yapmağa arzum yoktu. Fakat Yunanları Anadolu'dan tard için başka çare bulamadım. Avrupa'da Meriç hatt-ı hududundan fazla bir metalibimiz yoktur. Boğazların emniyet ve serbestîsi için her türlü teminat irâesine hazırız. Boğazları tahkim etmemeği deruhte ederiz. Fakat Marmara sahilinde İstanbul'u nagihanî bir tecavüzden vikaye için tedafüî tahkimat icrasından menedilmeyeceğimiz tabiidir. Yunanlar Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti teşkilatını noksan addediyorlar. Hâlbuki bizim hükûmetimiz Yunan hükûmetinden daha sağlamdır.

Vaziyet-i maliyemiz fena değildir. Anadolu'da mebzul zahirelerimiz vardır. Her türlü müşkilât-ı dâhiliyeye rağmen, ordumuzun teşkilat, teçhizat ve zapt u raptı mükemmeldir.

Muzafferiyette gösterdiğimiz itidal-perverlik Yunanların tahribat-perverliğiyle tezat teşkil ediyor. İngiliz milletinin artık Türkiye ile ticaret ve dostluk münasebatına sürû edeceğine eminim ve ümit ederim. İngiliz rical-i hükûmeti vakayii müşahede ettikten sonra, hakkımızdaki mesleklerini tadil edeceklerdir.

* *Hâkimiyet-i Milliye,* 28 Eylül 1922, s.1.

25. BÜYÜK ZAFERİN YARATTIĞI YENİ DURUM HAKKINDA CHICAGO TRIBUNE GAZETESİ'NİN MUHABİRİNE İZMİR'DE VERDİĞİ DEMEÇ *

26 Eylül 1338 (26 Eylül 1922)

-Kemal Paşa, ordunun muzafferiyetlerinden, Türklerin metalib-i milliyesinden, garp devletleriyle kariben bir konferansta toplanmak arzusunda bulunduğundan bahsetti.

- Muzafferiyetimiz bize taleplerimizi değiştirtmemiştir. Evvelce istediğimiz şeylerden ne daha ziyade ne daha az şey talep ediyoruz. Misak-ı Millîmizde sebat ediyoruz.

- Müttefiklerle müzakereye hazır mısınız?

- Onlarla bir arada toplanıp müzakere etmeğe öteden beri amade bulunuyoruz. Misak-ı Millî'nin muhteviyatı bir sahifeden daha az yer tutuyor. Bütün Türk arazisinde hakiki istiklal istiyoruz. Bizim için artık kapitülasyonlar mevcut değildir. İstanbul'u, Edirne'yi ve Trakya'nın ekseriyeti Türk olan kısmını istiyoruz.

- İstanbul'da iken, beş sene için Adlî Kapitülâsyonların ibkasına razı olduğunuzu işitmiştim.

-Kapitülasyonların hiçbir kısmında istisnayı kabul etmiyoruz. Adli, malî veya askerî kapitülasyonların hiçbirini tanımıyoruz. Görüyorsunuz ki, İzmir'de hiçbir katliam vaki olmadı, münferit yağma ve katil vukuatını menetmek gayr-ı kabildir. Bir ordu dört yüz elli kilometre yol yürüdükten sonra bir şehre girer, bir de geçtiği yerlerde kendi yerlerinin yakıldığını, yağmaya uğradığını akrabasının öldürüldüğünü gözleriyle görürse, böyle bir askeri zapt etmek müşküldür. Mamafih intizamın ihlal edilmediğini görüyorsunuz. Bir intikam ve mukabele-i bil-misil fikrinde değiliz. Buraya eski hesapları araştırmağa gelmedik, bizim için mazi gömülmüştür.

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 Eylül 1922, s.1.

26. BÜYÜK TAARRUZ VE BAŞKUMANDAN MEYDAN MUHAREBESİ HAKKINDA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA *

4 Teşrîn-i Evvel 1338 (4 Ekim 1922)

Arkadaşlar! Kalbimde derin bir tahassür tevlit etmiş olan ayrılıktan sonra tekrar size mülâki olduğumdan dolayı, pek mesudum. Cenab-ı Hakk'a hamd eylerim ki, ordularımızın silahlarına emanet ettiğiniz aziz ve mübarek maksat, arzu ettiğiniz veçhile emniyet ve itimadınızın mahalline masruf olduğunu gösteren, mesut bir neticeye vasıl oldu.

En karanlık ve en bedbaht günlerimizde Meclisimizin sarp ve yalçın bir kaya gibi azim ve imanı talihin bu parlak inkişafına erişmek için, lazım gelen imkânı daima mahfuz tuttu. Millî mesailde şaşmaz bir aklıselimle daima doğruyu ve daima iyiyi keşif ve temyiz eden Meclisimizin bu neticelere ermekten dolayı duyduğu saadet kadar istihkak kesbedilmiş ne tasavvur olunabilir? Milletin mukadderatını doğrudan doğruya deruhde ederek yeis yerine ümit, perişanlık yerine intizam, tereddüt yerine azim ve iman koyan ve yokluktan koskoca bir varlık çıkaran Meclisimizin, civan-mert ve kahraman ordularının başında bir asker sadakat ve itaatiyle emirlerinizi yerine getirmiş olduğumdan dolayı, bir insan kalbinin nadiren duyabileceği bir memnuniyet içindeyim. Kalbim bu meserretle dolu olarak, pek aziz ve muhterem arkadaşlarımı, bütün dünyaya karşı temsil ettikleri hürriyet ve istiklal fikrinin zaferinden dolayı tebrik ediyorum.

Arkadaşlar! Tebrik etmek saadetine mazhar olduğum bu zafer suhuletle kabili izah değildir. Bunu anlamak, bugün değil, belki yarın tarih sahifelerinde ariz ve amik tetkik edildikten sonra mümkün olacaktır. Fakat hissediyorum ki, benim ağzımdan buna dair bazı sözler işitmek istiyorsunuz. Bu arzularınızı tatmin etmek için, mühim bazı levhalar ve mühim bazı hatlar üzerinde maruzatta bulunacağım.

Arkadaşlar! Geçen sene ağustosun -hâtıramda aldanmıyorsam- beşinci günü bu kürsüden, beni başkumandan tayin etmiş olduğunuz zaman arz-ı teşekkür ederken demiştim ki:

Memleketimizi çiğnemek üzere, memleketimize giren Yunan ordusunu harim-i ismetimizde boğacağız.

---

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 23, 4.10.1338, Çarşamba, s. 264-267.

Bu sözümde hata etmemiş olduğumu hadisat ispat etti zannederim. Hakikaten Yunan ordusu harim-i ismetimizde tamamen boğulmuştur.

Arkadaşlar! O gün, bu kürsüyü terk ettikten sonra Sakarya gerilerine kadar gelmiş olan ordumuza mülâki olmuştum. Cümlenizin hatırındadır ki, yirmi bir gün ve yirmi bir gece devam eden Sakarya Meydan Muharebesi'nin son günlerinde ordumuz, düşmanın sol cenahına mukabil taarruza geçti ve bunun neticesi olmak üzere çok kuvvetli ve çok mücehhez olan Yunan ordusu mağluben ricate mecbur oldu ve ondan sonra tekrar bu kürsüye geldim. Dedim ki:

Kararımız en son düşman neferini vatanımızdan kovuncaya kadar taarruza devam etmektir, düşmanı takip ve tazyik eylemektir. Bu sözümü harfiyen takip ve tatbik etmiş olduğumu vakayi ispat ettiği gibi, şimdi vuku bulacak olan maruzatımla da izah etmiş olacağım.

Hakikaten o gün için, düşman ordusunu takip etmek hususunda verilen karar, bu zamana kadar mahfuz kalmıştır. Fakat arkadaşlar! Şunu itiraf etmek mecburiyetindeyiz ki, ordumuzun o günkü hâli, vaziyeti, şeraiti ve vesaiti hemen uzun mesafeler üzerinde seri harekât icrasına müsait bulunmuyordu. Bu sebeple lazım gelen nevakısı ikmal etmek istihzaratı itmam etmek için, bir zaman sarf edilecekti. Ve bu zaman da tabiatıyla sarf edildi.

Fakat hakikati katî olarak, herkesin bilmesi lazımdır ki, bu senenin evasıtında ordumuz düşman ordusunu mağlup ve münhezim etmek için lazım gelen kuvvet ve kudreti iktisap etmiş bulunuyordu. Fakat bütün milletimizin ve onun hakiki mümessillerinden mürekkep olan Meclisimizin şiarı, kan dökmeden makasıd-ı milliyemizin istihsaline matuf olduğunu pek güzel anlıyordum. Binaenaleyh Efendiler, kuvâ-yı askeriyemizi istimal etmeden evvel kan dökmeye sebebiyet vermeksizin meseleyi muslihane halletmek için teşebbüs yapmak da ayrıca bir vazife idi. Bu vazifeyi ifa etmek için, her türlü tedabire tevessül olundu. Bilcümle siyasi teşebbüsler icra edildi. Bu cümleden olmak üzere, en kıymetli arkadaşlarımızdan hüsn-i tetkikına ve isabet-i nazarına fevkalade emniyet ve itimat ettiğimiz mühim rical-i hükûmetimizden Fethi Beyefendi Hazretlerini Londra'ya kadar göndermiştik. Müşarünileyh gerek Londra'da ve gerek diğer büyük devletler payitahtlarında bilcümle rical-i siyasiye ile görüşmek ve müzakerata girişmek ve tesis-i sulh için, her şeyi yapmak için, salahiyet-i kâmileye malik bulunuyordu.

Fakat Efendiler! Fethi Bey'in Londra'daki suret-i kabulü ve bilhassa o günlerde Mösyö Lloyd George'nin parlâmento kürsüsünde verdiği nutuk gösteriyordu ki, bütün bu teşebbüslerimiz makûs bir mahiyette telakki edilmiştir. Filhakika hissiyat-ı insaniyemizin icabatı olarak yapmış olduğumuz bu teşebbüse İngiliz hükûmetinin vermiş olduğu mâna, teşebbüsat-ı muslihanemizin bizim zâtımızla tefsirinden ibaretti. Zannettiler ki, ordumuz zayıftır. Zannettiler ki, ordumuz taarruz ve

takip etmek değil, yerinden kıpırdamayacak bir hâlde bulunuyoruz. Zannettiler ki, Meclisimiz ve hükûmetimiz zayıftır ve nâümittir. Şüphe yok, bütün bu noktalarda en büyük hataya sapmış oluyorlardı, en derin gaflet içerisinde bulunuyorlardı. Ve belki bazı vaziyetler ve bazı manzaralar düşmanlarımıza bu ümidi vermiş olabilirdi. Fakat ben, düşmanlarımızın bu suretle aldanmış olduğundan meyus değilim. Arzu etmiş olsaydım, o anda bu zehabı tashih ederdim. Fakat Efendiler, bu zehabın tashih-i keyfiyetini sözle değil, fiilen yapmayı tercih ettim. Binaenaleyh Fethi Beyefendi kanaat-i katîyesini hükûmete bir raporla bildirdi ve dedi ki: "Makasıd-ı milliyemizin istihsali, ancak faaliyet-i askeriye ile kabil olabilecektir. Başka tetkike, başka tefsire mahal yoktur."

Bittabi Fethi Beyefendi'nin bu sözüne ve bu kanaatine iştirak etmek lazım geliyordu. Aynı zamanda Avrupa'da bulunan bilcümle mümessillerimizden ve sair siyasi memurlarımızdan gelen raporların muhteviyatı da Fethi Beyefendi'nin sözünü, kanaatini teyit ve takviye ediyordu. Artık anlamıştık ki, harekât-ı askeriye bir zaruret hâline geldi. Bunun üzerine Başkumandanlık, teşebbüsat-ı muslihane ve siyasiye icabı olarak, fiile koymayı tehir ettiği taarruz kararını fiilen mevki-i tatbike vaz'a ve taarruzu icraya karar verdi. Ordumuzun kabiliyet ve kudreti hakkında ve hazırlığı derecesine dair itimadımız berkemaldi. Fakat bir defa daha Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Paşa Hazretleri cepheye gitti. Ben de cepheye gittim ve baştan nihayete kadar ordumuzu tekrar gözden geçirdik. Düşman mevazii, düşman ordusu tetkik edildi. Bu son teftişimizin neticesi de mevcut olan kanaat ve imanımızı takviye etti ve o zaman kati olarak taarruz hazırlığı için emir verdim. Efendiler! Taarruzumuz, öteden beri Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Paşa Hazretlerinin pek derin ilme ve vukufa ve pek derin feyiz ve tecaribe müsteniden ihzar ettiği plan dâhilinde vuku bulacaktı. Bu plan, düşman ordusunu kaçırmak için değil, fakat tutup boğmak esasını ihtiva eden bir plandı. Bu plan dâhilinde hazırlık emri verdikten sonra, bittabi maksadımızı gizlemekte faide görüyorduk. Onun için evvela Erkân-ı Hârbiye-i Umumiye Reisi ve sonra Başkumandan tekrar Ankara'ya avdet etti. Ankara'ya avdetimde Heyet-i Vekile'deki rüfeka-yı muhteremle beraber vaziyeti bir defa daha mütalâa ettik. Vaziyeti umumiyeyi, bilhassa vaziyeti siyasiyeyi tahlil eyledik ve gördüm ki, bu arkadaşlar da bütün kalpleriyle, bütün kanaatleriyle başkumandanlığın kararını tasvip ve takviye ediyorlar. Bilhassa Maliye Vekili Beyefendi'nin göstermiş olduğu suhulet, başkumandanlığın icraatında ayrıca bir kuvvet teşkil etmiştir. Bundan dolayı, kendilerine bu kürsüden teşekkür etmeyi ayrıca bir vecibe addederim. Heyet-i Vekile arkadaşlarımızın da ârâsı istihsal olunduktan sonra, tekrar buradan gaybubet ettim. Konya üzerinden Garp cephesi karargâhının bulunduğu Akşehir'e gittim. Son tetkikatımda artık düşmanı mağlup etmek için her şey hazır olmuştu ve bilâfâsıla düşmanın İzmir'e kadar takibi için icap eden tekmil tedabir alınmıştı. Bunun üzerine 25 Ağustos'ta taarruz için emrettim.

26 Ağustos günü cereyan eden harekât-ı taarruziyeyi suhuletle ihata etmek için, arzu ederseniz, o tarihteki düşman ordusunun vaziyetini birkaç kelime ile ifade edeyim. Dört ilâ beş fırkadan ibaret olan Yunan kuvveti Afyonkarahisar'da bulunuyordu. Afyonkarahisar'ın şarkında ve cenubunda olmak üzere takriben 90-100 kilometrelik bir hat üzerinde tahkimat yapılmıştı. Fakat bu tahkimat, Efendiler, alelâde değildi. Yunanlar bir sene mütemadiyen askerleri ve ahaliyi istihdam etmek suretiyle çalışmışlar ve fennin bilcümle vesaitini orada tatbik etmişlerdi. Dediğim hat, birçok kuvvetli nikat-ı istinadiyeyi ve derinliğine tahkimatı, hutut-ı müdafaayı ihtiva ediyordu. Yani bu mevzi tam manasıyla, son zamanın bir kalesi tevsim olunabilecek bir hâldeydi. Bundan başka düşmanın üç fırkadan mürekkep bir kuvveti de Eskişehir'de ve Seyitgazi'de bulunuyordu. Eskişehir ve Seyitgazi'nin şimali, şarkı ve cenubu da tıpkı Afyonkarahisarı'nda olduğu gibi aynı vesaitle; aynı teçhizatla müstahkem ve mücehhez bir hâle ifrağ edilmiş bulunuyordu. Bu iki grubun arasında da şimendiferle ve maşiyen sürat ve suhuletle her tarafa gidebilecek hâlde, Döğer'de de düşmanın üç fırkadan mürekkep bir kuvveti vardı. Hulâsa düşman ordu-yı aslisi cenahlarını iki kaleye dayamış, orta yerinde kuvvetli bir ihtiyat gruba malik, bir manzume hâlindeydi. Bu manzumenin uzak cenahlarına da bakmak istersek, Gemlik ve İznik Gölü civarında da düşmanın iki fırkaya karib bir kuvveti vardı. Eğer cenuba bakacak olursak, Afyonkarahisar'dan sonra bütün Menderes boyunca denize kadar düşmanın 2'nci fıkrasını da ihtiva etmek üzere, birçok müstakil alayları ve süvarileri mevcuttu.

Biliyorsunuz ki, Efendiler! Garp Cephesi denildiği zaman orada bizim iki ordumuz vardı, orada bizim daha diğer kuvvetlerimiz de vardı. Binaenaleyh 1'inci Ordu, Afyonkarahisar'ın şarkında Akarçay'dan garba doğru Dumlupınar arasında bulunan düşman mevazii karşısında tahaşşüt edecekti. Burada bittabi takviye edilmiş olan bu ordumuz, düşmanı mağlup ederek, şimale atmak vazifesini aldı.

2'nci Ordumuz bu Akarçay'dan şimale doğru Porsuk vardır, biliyorsunuz, işte onun şimalinde Sakarya kısmı vardır. Oraya kadar olan cephede düşmana taarruz edecekti. Düşmanın Eskişehir'de bulunan üç fırkası, Döğer'de bulunan üç fırkası ve Afyonkarahisar şarkında bulunan iki fırkası ki, ceman sekiz fırkayı kendi karşısında tespit edecekti. Kocaeli mıntakasında bulunan kuvvetlerimiz dahi karşısında bulunan düşman kuvvetlerine taarruz edecek ve bu kuvvetlerin cenuba inmesine mümanaat edecekti. Menderes havalisinde biri süvari fırkası, olmak üzere kuvvetlerimiz vardı. Bunlar da cenuptan şimale doğru önündeki düşmana taarruz edecek ve o kuvvanın netice-i katiye yerine gelmesine mâni olacak ve aynı zamanda düşmanın İzmir'le olan hutut-ı muvasalasını kat edecekti.

İşte bu nikat-ı esasiye üzerine bütün tedabir ve tertibat yapılmış ve hazırlık ikmal edilmiş olduğu hâlde 26 Ağustos günü taarruz başlamıştır.

Bu harekâtı yakından sevk ve idare etmek bittabi matlup ve mültezem olduğundan, Başkumandanlık, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti ve Garp Cephesi Kumandanlığı 26 Ağustos günü fecirle beraber, 1'inci Ordu'nun tarassut noktası olan Kocatepe'de hazırdılar. Kocatepe, bilenlerce malumdur ki ve harita üzerinde mütalâa edenlerce anlaşılabilir ki, düşmanın cenup cephesine ve cenup cephesindeki nikat-ı mühimmeye o kadar yakındır ki mevazii tetkik etmek ve harekât-ı sevk ve idare eylemek için, hatta dürbün istimaline bile hacet yoktur.

1'inci Ordu, Akarçay'dan Dumlupınar'a kadar olan bütün düşman mevaziine taarruz edecekti. Süvari kolordumuz bu taarruz grubunun sol cenahında bulunduğu fürceden içeri girecek ve düşman ordusunun arkasında icra-yı faaliyet edecekti.

Vakaa ordularla bütün cephe üzerinde taarruz olunacaktı. Fakat ilk anda şu mühim noktalar düşünüldü: Afyonkarahisar'ın garbında Kaleciksivrisi vardır ve onun şimalinde 1310 rakımlı Erkmentepesi vardır. Bu mevziler gayet mühimdir ve ondan başka bütün mevaziin kilidi mesabesinde olan 2'nci bir mühim mevki daha vardı ki, ona Tınaztepe namı veriliyor. Bu Kaleciksivrisi'nin on iki kilometre kadar garbındadır ve bu silsilenin en mühim bir noktasıdır. Burasını ıskat etmek istiyorduk. Bir de bu iki grubun arasında bir tepe vardır ki Belentepe deniliyor. Afyonkarahisar cenubundaki düşmanın mevzi-i aslisi başlıca bu noktalara istinat ediyordu. Binaenaleyh bütün topçularımız ve ağır topçularımız bu üç noktayı ateş altına alabilecek mevzilere konmuştur.

Arkadaşlar! Topçularımız bu mevzilere gece geldiler ve karanlık içinde mevzi aldılar ve fecirle beraber bütün dünyanın gözleri açıldığı zaman, ateşe başladılar. Kemal-i takdirat ve hürmetle bunu zikretmek isterim ki, topçularımızın o gün göstermiş olduğu maharet ve vukuf, bütün dünya topçuları için, misal olacak mahiyetteydi. Hayat-ı askeriyemde bu kadar mükemmel bir topçu ve bu kadar mükemmel idare edilmiş bir topçu ateşi nadiren gördüm. Topçularımız saat 4,30'da endahta başladılar; bilirsiniz ki, topçulukta evvela ateş tanzim etmek için, endaht yapılır. Yarım saat zarfında bütün bu cephe üstünde endaht tanzim edilmiş ve saat beşte yani yarım saat sonra, bu saydığım nikat üzerine şiddetle tesir endahtına başlamıştır. Bu mevazi, çok ve çok müstahkemdi. Bu mevaziin kıymet-i tedafüiyesini en son tetkik eden bir İngiliz erkân-ı harbinin verdiği raporda, "eğer Türkler, bu mevazii dört, beş ayda işgal ederlerse, bir günde ıskat ettiklerini iddia edebilirler. Fakat Türklere, bu mevazii ıskat etmek için, üç dört ay değil, bir gün de değil, yalnız bir saat kâfi gelmişti!" Saat altıda Tınaztepe'ye hücum vaziyetinde, hücum mesafesine yaklaşmış bulunan piyadelerimiz önündeki tel örgüleri kesmeye ve bertaraf etmeğe lüzum görmeyerek; ayağını kaldırdı ve tel örgüsünden bacağını aşırarak atladı ve orada bulunan Yunan neferlerini süngüleriyle tamamen tepeledikten sonra, Tınaztepe'yi işgal etti. Ve ben bu manzarayı seyrederken, bir suale bir cevap vermeyi hatırladım. "Bu tel örgüsünü nasıl geçebilirsiniz?" diyorlardı. Oradakilerine dedim

ki: "İşte böyle ayağını kaldırır ve geçerler." Bunu müteakip Efendiler; saat dokuzda Belentepe düştü. Ve onu müteakip Kaleciksivrisi düştü. Fakat bunun daha şimalinde 1310 rakımlı Erkmentepesi hâlâ mukavemet ediyordu. Bunun sebebini izah edeyim:

Biz, ağır topçularımızı mevazie getirebilmek için yollar yapmaya, mecbur olmuştuk. Bu mıntakayı bilenlerce malumdur ki, burası tekerlekli vesaitin hareketine gayr-ı müsait bir yerdir, yol yoktur. Binaenaleyh ondan daha ilerisine yol yapabilmek için, mutlak düşmanla çarpışmak lazım geliyordu. Son 1310 rakımlı tepe topçu ateşimizin tesirinden uzaktı. Orada taarruzlarımız tekerlek geçmediği için yalnız cebel toplarıyla himaye edilmek mecburiyetindeydi. Onun için, mukavemet edildi.

Bu nokta, o kadar çok mühimdir ki: düşman, bütün kuvvetiyle ve bütün vesaitiyle orasını elde tutmaya çalışıyordu. Tınaztepe mevzi-i mühimminin garbında taarruz eden kıtaatımız da bazı mühim noktalara, mühim mevzilere dâhil olmuşlardı.

Bu taarruz gününde, en sol cenahta bir fırkamız- 57'nci fırka-taarruzlarını tevcih ederken kuvvetlerini biraz yekdiğerinden uzakça bulundurmuştu. Bu itibarla düşman üzerinde müessir bir tazyik yapamıyordu. O fırkanın kumandanı Reşat Bey namında bir zattı. Bu zatı çok eskiden tanıyorum. Muş'ta beraber muharebe yaptık, Suriye'de çok muharebeler yaptık. Çok kıymetli bir askerdi, şahsen bana çok muhabbeti ve emniyeti vardı. Telefonla sordum: "Niçin hedefinize vasıl olmadınız?" dedim. Cevaben dedi ki, yarım saat sonra bu hedeflere vasıl olacağız. Hâlbuki maatteessüf yarım saatte bu hedefler istihsal edilememişti. Tekrar sorduğum zaman telefonda Reşat Bey'in son bir veda-namesini okudular, orada diyordu ki: "Yarım saat zarfında size o mevazii almak için söz verdiğim hâlde, sözümü yapamamış olduğumdan dolayı yaşayamam."

Bu misali, Reşat Bey'in o hareketini takdir etmek için söylemiyorum. Tabii öyle bir muamele ve öyle bir hareket bizce şayan-ı kabul değildir.

Yalnız ordumuzda zabitanın, kumandanların kendilerine verilen vazifeyi ifada gösterdiği tehalükü ve hissî namusu göstermek isterim.

Hakikaten ordumuzdaki zabitan ve kumanda Heyet-i Aliyyesi yekdiğerine karşı böyle bir muhabbetle, hürmetle, emniyet ve itimatla merbuttur ve mafevkten aldıkları emri bir namus telakki ederek ifa ederler. Efendiler! Düşman yakın takviye kıtaatını 1'inci hatta ithal etti ve Balmahmut üzerinden ve Afyon'dan dahi birtakım takviye kıtaatı celp etti ve ayrıca otomobillerle ceredilir toplar getirdi ve bizim elimize geçen noktaları tekrar istirdat için, mukabil taarruza geçti. Tınaztepe'nin garbında elde edilmiş olan mevazi hemen kâmilen düşman tarafından istirdat olundu ve Tınaztepe üzerine tevcih ettiği taarruzlar, bidayette askerlerimizin çok fazla mukavemeti ve bilhassa Belentepe'ye giren kuvvetlerimizin yandan, piyade ve topçu ateşleri sayesinde, bir an için tevkif olunabildi. Fakat düşman tekrar takviye

kıtaatı aldı. Akşamüzeri Tınaztepe kâmilen düşman eline geçti ve 1310 rakımlı tepe sebat etti. Aynı zamanda düşman, Kaleciksivrisiyle Akarçay arasında Afyon cenubunda, bir mukabil taarruz hazırlığına kalkıştı zannedilebilirdi. Hakikaten orada birtakım kuvvetler topladı ve bütün bu cephe üzerinde Işıklar istikamet-i umumiyesinde, gayet kesif bir topçu hazırlığına başladı. Düşmanın böyle bir hareketi çok makul ve çok muhtemeldi. O kadar muhtemel idi ki, biz bu harekâta başlamadan evvel düşmanın bizim üzerimizde en müessir bir hareketi olmak üzere, bunu kabul etmiştik.

Filhakika düşman, böyle Karahisar'dan Akşehir istikamet-i umumiyesine yapılan bir taarruzda muvaffak olduğu takdirde kuvâ-yı asliyemiz garpta kalmış ve diğer kuvvetlerden ayrılmış olabiliyordu. Düşmanın bu kadar çok ehemmiyetli olan teşebbüsünü daha evvelden düşünmüş olduğumuzdan adem-i muvaffakiyete müncer etmek için, lazım gelen her türlü tedabir de alınmıştı.

Onun için bu düşman teşebbüsü bizi ürkütmedi. Mamafih; bu cephe üzerine ve bütün cephe üzerine teveccüh eden askerlerimizin şedit ve kahramanca taarruzları, düşmanı bu harekete girişmekten menetti, düşman böyle bir şey yapmaya cesaret edemedi.

Tınaztepe'de düşman tamamen hâkim olduktan sonra orada bulunan kuvvetlerden bir alay -ki, ismini hürmetle ve takdirle yâd etmek istiyorum 57'nci alaydır- düşmana ateş istimaline lüzum görmeksizin süngüsünü taktı; düşman cephesine girdi. Bunun neticesi olarak gece Tınaztepe, çok derin ve muhkem bulunan Tınaztepe baştan nihayete kadar elimize geçti. 26 Ağustos akşamına kadar bu cephe üzerinde cereyan eden vekayi bundan ibarettir. Yani, Akarçay'dan Tınaztepe'ye kadar uzayan mevazi üzerinde Kaleciksivrisi, Belentepe ve Tınaztepe elimize geçmişti.

Oradan sonraki mevazie kuvvetlerimiz dâhil olamamışlardı. Bunun garbında icra-yı faaliyet edecek olan süvari kolordumuz, malum-ı âliniz Afyon'un garbında Çayhisar vardır, Çayhisar'a kadar geldi. Daha ileriye çok kuvvet geçirmek için, henüz zaman kendisine pek müsaade etmiyordu. Fakat süvari kıtaatımızın burada görünmesi derhâl düşmanın nazar-ı dikkatini celp etti ve düşman buna karşı Ayvalı-Karka hattının şimalinden cenuba doğru, garba müteveccih bir cephe almağa mecbur oldu. Harita üzerinde vaziyet mütalâa olunduğu zaman suhuletle görülür ki, bu vaziyet düşman ihatasının mebdeidir. Düşman, şarka ve cenuba müteveccih olduğu gibi, İzmir'e karşı, garba da bir cephe almağa mecbur edilmişti. Bu vaziyetle düşman kendi kendini bir kale içerisine koymuştur

Diğer cephelerde, Afyon'un şarkındaki düşman mevaziine de kuvvetlerimiz taarruz etmiştir ve orada bulunan düşman kuvvetlerini, cenuba gelip muavenet etmekten menetmeye muvaffak olmuştur. Onun daha şimalinde düşman için, fevkalade haiz-i ehemmiyet olan Kazuçuran namında kuvvetli bir mevzi-i müstahkem

vardı. Oraya bizim bir fırkamız taarruz etti ve orasını aldı. Fakat düşman bu noktaya çok ehemmiyet verdiğinden kıtaatını tekrar takviye etti. Mukabil taarruz yaptı ve bizim fırkayı oradan attı. Fakat aynı fırka tekrar şiddetle taarruz ederek aynı mevzii bir daha zapt etti. Bunun daha şimalinde hareket eden bir süvari fırkamız vardı; bu da Döğer istikamet-i umumiyesinde yürüdü, her önüne tesadüf ettiği düşmana taarruz etti ve bu sayede Döğer civarında bulunan üç fırka ihtiyat kuvveti yerinden kıpırdayamadı. Bunun daha şimalinde Seyitgazi'ye yakın Hüsrevpaşa mıntakası vardır. O mıntakada bulunan düşman kuvvetlerine taarruz eden kıtaatımız, aynı zamanda Eskişehir şark cephesine taarruz eden kıtaatımız düşmanın üç fırkasını tespite muvaffak olmuştur. Ve bu taarruz eden kuvvetlerimiz oradaki düşmana nazaran; dörtte bir nispetinde idi.

Kocaeli grubunda da taarruz başladı. Kıtaatımız verilen vazifeyi muvaffakiyetle ifa ediyorlardı. Menderes havalisindeki bütün kıtaat dahi verilen vazifeyi muvaffakiyetle yapıyorlardı. Orada bir süvari fırkamız Uşak'ın garbına kadar ilerleyerek düşman hutut-ı muvasalasını kat etmeye başlıyordu. Binaenaleyh 26 Ağustos akşamı vaziyet bu idi. Eğer tetkik edilecek olursa bu netice şayan-ı memnuniyettir. Ve hakikaten Başkumandanlıkça şayan-ı memnuniyet görüldü... Çünkü şimalde ve Menderes'te düşman kuvvetlerinin, tam tasavvur ettiğimiz gibi, bulunduğu yerlerde tespit ettik ve sonra Afyonkarahisar garbındaki çok müstahkem bir hattın da en mühim nikat-ı istinadiyesinden üç yer elimize geçti.

27 Ağustos için yapılacak yeni bir şey yoktu. Kıtaat evvelce almış oldukları hedeflere bir an evvel vasıl olmak için, taaruzlarına devam edecekti. Nitekim öyle oldu. 27 Ağustos sabahı 1310 rakımlı tepeye karşı doğrudan doğruya Dördüncü Kolordu Kumandanı Kemalettin Paşa'nın huzuruyla gayet mahirâne bir taarruz tertip olundu ve bunun neticesi olmak üzere, 1310 rakımlı Erkmentepesi düşmandan alındı ve buradaki düşman mağlup ve perişan bir surette şimale ve şimal-i garbiye doğru atıldı. Bu suretle Kaleciksivrisi'nden Tınaztepe'ye kadar olan iki kilometrelik bir gedik açılmış bulunuyordu.

Düşman cephesi burada yarılmıştır. Bunu müteakip, bu gedikten geçerek, düşmanı bırakmamak ve tekrar taarruz etmek üzere, hareket olundu. Aynı zamanda diğer düşman mevaziine karşı da tevcih edilmiş olan taarruzlar tecdit olundu ve bu netice ile artık düşman tarafından, hutut-ı müstahkemesinin emniyetle muhafaza edilmemesi vaziyeti husule gelmiştir. Filhakika biraz sonra yekdiğerini müteakip Tınaztepe'nin garbında bulunan mevazi dahi birer, birer sükut etmeğe başlamıştı ve Kaleciksivrisi cephesi dahi sükut etti. Gerek bu vaziyetten gerek Afyonkarahisar'ın şarkına tevcih edilen taarruzların tesirinden orada bulunan düşman fırkaları dahi mevaziini terk ederek, garba ve garbî şimaliye doğru çekilmeye mecbur olmuşlardı. 27 Ağustos günü öğleden sonra saat beşte 8'inci Fırkamız muzafferen Afyonkarahisarı'na girdi. Burada 20-22 kadar muhtelifü'l-cins top alınmıştır. Ka-

rahisar'da da belki, henüz hesab-ı katîsi bitmemiş olan mühimmat, esliha ve asir malzeme iğtinam olunmuştur. Yalnız düşman, Karahisar'da ve ondan sonra her yerde yaptığı gibi, derhâl şehri ateşledi. Kıtaatımızın serian yetişmesi sayesinde yangının tevessüüne meydan verilmedi ve yanan yerler de bastırıldı. O gün, düşmanın mühim kuvvetleri mevki-i müstahkemden atıldı ve artık açık sahra muharebesine mecbur edildi.

27 Ağustos akşamı vaziyeti şöyle mütalâa ettik: Düşmanın henüz Eskişehir grubu yerindeydi ve Döğer'deki ihtiyat fırkaları henüz tamamen istimal edilmemişti. Diğer cephedeki düşmanın kuvveti tamamen duruyordu. O hâlde burada mağlup ettiğimiz düşmanın kuvveti dört ilâ beş fırkadan ibaretti. Binaenaleyh düşman tekrar sol cenahını Eskişehir'e istinat ettirerek; onun cenubunda Döğer ve daha cenuba ininiz; Resulbaba sırtları vardır. Oradan garba gidiniz, burada Dumlupınar mevazii var; daha sonra Toklusivrisi mevazii vardır ki, düşman bu hat üzerinde çekilen kuvvetleriyle tekrar müdafaa edebildi. Zaten bu mevazide daha evvel inşa ve ihzar edilmiş ve tel örgülerle takviye olunmuş hemen, hemen Afyon şarkında ve cenubundaki tahkimata müşabih kuvvetli tahkimat vardı. Onun için en makul ve muhtemel olan hareket, düşman için, bu idi.

Binaenaleyh düşmanı bu mevzide dahi mağlup etmek için, cenupta bulunan 1'inci Ordu, düşmanı sol cenahla kavrayarak, İzmir'e gitmekten menedecek surette taarruza devam edecekti. 2'nci Ordu, şarktan düşmanı kavrayarak, şimale, Kütahya üzerine gitmesine mümanaat edecek surette taarruz edecekti. Artık ileriye geçmiş olan süvari kolordumuz da düşman kuvvetinin tamamen arkasında icra-yı faaliyet edecekti. O gece düşündüklerimizi ertesi günü inayet-i hakla ve tamamen düşündüğümüz gibi noktası noktasına tatbik etmek müyesser oldu.

Birinci Ordu kıtaatı şimale hareketinde, düşmana birçok yerlerde tesadüf etti ve her tesadüf ettiği yerlerde çok kanlı muharebeler cereyan etti. Mesela: Balmahmut şimalî şarkisinde Köprülü vardır; bir fırkamız, düşmanın orada bir fırkasını yakaladı. Gayet seri bir hareket neticesinde, düşman fırkası mağlup edilerek, bütün eslihası ve otomobillerle ceredilir üç ağır topunu terke icbar edildi ve perişan surette Cankuyusu istikametinde firar etti. Ondan sonra, Balmahmut istasyonunda yine bir fırkamız, düşmanın bir fırkasını yakaladı; muharebe ile mağlup etti. Şimale attı; ondan sonra, Oğlanmezarı, Başkilise, Kumari Çiftliği, Akçaşehir, Bakırcık, Tazılar cenub-i garbisi ve Toklusivrisi'nde düşmanla temas hâsıl oldu ve buralarda, ciddi ve mühim muharebeler oldu ve fakat bazı fırkalarının mukavemetine rağmen, nihayet mağlup edilerek şimale atıldı. Yalnız Toklusivrisi'nde bulunan düşman mukavemet ve sebat edebiliyordu.

2'nci Ordu dahi verilen cephede garba doğru yürüyüşüne devam ediyor ve muharebeye temas arıyordu.

Bütün bu muharebat olurken, süvarilerimiz tamamen düşman kıtaatının gerilerinde olmak üzere, hareket ediyordu. Mesela: Olucak'ta ve Başkilise'de bazen piyade gibi, ateş muharebesi yaptı ve fakat ekseriya kılıcını çekti ve dörtnala düşman safları içerisine girdi. Arkadaşlar! Süvarilerimizin burada gösterdiği hamaset tasavvurun fevkindedir ve gayr-ı kabil-i tasvirdir. Henüz muharebeye girmiş taze düşman fırkalarını görür görmez süvarilerimiz tahammül edemiyorlardı, bunları tevkif etmeye imkân yoktu ve derhâl kılıcını çekiyor ve düşmanın içerisine dalıyorlardı ve hakikaten; bu kahramanlık sayesinde garba çekilmek isteyen düşman kıtaatı durmağa ve vaziyet almağa mecbur edildi ve o esnada bir taraftan piyadelerimiz ve topçularımız yetişti ve düşmanı tekrar muharebeye mecbur ettik. 28 Ağustos günü, bu dediğim muhtelif muharebelerle geçti.

Bunun neticesinde yani 28 akşamı biz vaziyeti şöyle mütalâa ettik: Artık düşmanın bu pek müsait olan mevzide müdafaadan ziyade, arka yollardan saparak, Dumlupınar mevziine gitmesi veyahut oradan Uşak mevaziini tutmak istemesi lazım gelir. Arkadaşlar, burada düşmanın 4'üncü, 5'inci, 9'uncu, 12'nci, 13'üncü, 1'inci, 7'nci fırkaları vardı; yani ceman yedi fırkası vardı.

Bu meydan muharebesi esnasında, yalnız 1'inci, 7'nci fırkaları mağlup bir hâlde, Dumlupınar garbına geçebilmişlerdi. Diğer beş fırkası bu dediğim çerçevenin içerisinde kaldı. Dumlupınar'a geçen bu iki fırka, henüz düşmanın garpta taze bir hâlde bulunan 2'nci fırkası ile birleşti ve bir kuvvet oldu.

Binaenaleyh artık yapılacak şey, düşman kuvâ-yı külliyesini İzmir'e çekilmekten, şimale ve hiçbir yere gitmekten menetmek lazımdı... Bunun için, verilen emre göre, 1'inci Ordu artık, tekmil kıtaatıyla garba teveccüh edecek, düşmandan evvel Dumlupınar mevaziini tutacak ve garba çekilmek isteyen düşmana taarruz edecek idi. 2'nci Ordu keza, şimalden aynı düşmana taarruz etmek üzere, ilerleyecek ve süvari fırkaları Muratdağı ile Kütahya, Gediz şosesi mıntakasına toplanacak, düşmanın şimal-i garbiye çekilmesine mâni olmak vazifesine devam edecekti. Döğer istikametinde icra-yı faaliyet etmekte olan süvari fırkamızı söylemiştim. O da Altıntaş'a celp olundu, diğer cephelerde, Eskişehir'de vesair yerlerde bütün kıtaat verilen vazifenin ifasına devam edeceklerdi. Yani taarruzlarına devam ederek düşman tespit edilecekti.

29 Ağustos'ta 1'inci Ordu Olucak, Hamurköy, Çalköyü, Aslıhanlar üzerinden Dumlupınar'a gitmek isteyen beş düşman fırkasına temas etti ve cenuptan taarruza başladı. Dumlupınar şarkında Kızılcaköy'den Murat Dağları üzerinde, Hasandede istikametine giden fırkamız da düşmanın Aslıhanlara gelmiş olan iki fırkasına tesadüf etti ve derhâl bu iki fırkaya taarruz etti. Bunun üzerine düşmanın Dumlupınar yolu seddedilmiş oldu. 2'nci Ordu da artık muharebe temasına gelmişti. Ağustos'un 29'uncu günü bu harekâta devam ile geçti.

30 Ağustos'ta vaziyet şöyle idi: Artık düşmanın beş fırkası Dumlupınar'a gitmekten de menedilmişti. Kütahya istikametinde şimale gitmekten de menedilmişti. Yalnız kendisi için, bir nokta-i necat kalmıştı ki, o da Muratdağı şimalindeki Kızıltaş deresi idi. Bu dere ve bu derenin içi sarp patikalara malik bulunuyordu. Yani hareket müşkül idi ve bunun da karşısında süvari kolordumuz bulunuyordu. Binaenaleyh düşmanın beş fırkası artık tamamen ihata edilmişti.

Ağustosun 30'uncu günü bu ihata hareketini kati bir semere ile ikmal etmiş olmak için, muharebatı yakından temaşa ve sevk u idare etmek, muvafık görüldü. Bunun üzerine Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisimiz Paşa Hazretleri bizzat, şimale, 2'nci Ordu cihetine ve süvari kolordusu nezdine gitti. Ben de aynı zamanda cenupta 1'inci Ordu nezdine gittim. 1'inci Ordu karargâhında vaziyeti icap edenlere izah ettim ve tekmil bütün kıtaatı seri bir taarruza teşvik ettim ve oradan da Dördüncü Kolordu Kumandanı'nın yanına gittim. Vaziyet o kadar cazip idi ki daha ileriye kadar gitmekten men-i nefs edemedim. Çalköyü yakınında bir yere gittim. Burası düşmanın mevzi almak üzere bulunduğu bir yer idi. Oradan müşahedeme göre; Uşak'a dönen düşman kuvvetleri doğrudan doğruya Yunan Başkumandanı Trikopis'in taht-ı emrinde olarak, Çalköy garbında Aydemir-Adatepe-Ağaçköy mevkilerinin teşkil ettiği bir daire hâlinde idi ve arkasını da Kızıltaş deresine vermiş idi. 1'inci Ordu kıtaatı da bu daireyi şarktan ve cenuptan sarmış bulunuyordu, 2'nci Ordu; şimalden Çalköyü, Kırkpınar ve onun daha garbından sarmış bulunuyordu ve süvarilerimize dahi oradan bu ihata hareketini vücuda getirmiş olan kıtalarla beraber sıkıştırma ameliyesi emrolundu ve artık hiçbir şeyden içtinaba lüzum kalmamış idi. Tekmil topçuların mümkün olduğu kadar yakından ve hatta açık mevziden ateş etmelerini emrettim. Ve filhakika öğleden sonra bu düşman ateşten bir daire içine alınmıştı ve gözlerimle görüyordum ki düşman, şaşkınlık alâimi izhar ediyordu. Şimale, şarka, garba, cenuba başvuruyorlardı. Her taraf ateş ile kapanmış idi, aynı zamanda piyadelerimiz ateşten sarf-ı nazar ederek, süngülerini taktı ve bir an evvel düşman mevzilerine girmek için saldırdılar.

Bu son vaziyetten iki buçuk saat sonra süngülerimiz düşman göğsüne girmiş ve mesele halledilmiş bulunuyordu. Aynı zamanda gece hulûl ediyordu ve sanki zulmet-i leyl pek feci olan bu manzarayı, enzar-ı cihandan saklamak için şitab ediyordu. Arkadaşlar, bu harp cephesini ertesi günü gezdiğim zaman teessürden men-i nefs edemedim. Bir asker için ve herhangi bir asker için, bu vaziyet mucib-i teessürdür. Fakat Allah'ın bunlara bunu mukadder etmiş olmasına göre; burada bu vaziyete girenler asker değildir. Bunlar her hâlde caniler ve katillerdir.

Artık düşmanın beş fırkası, tabii pek çok zayiata duçar olduktan sonra mütebakisi arz-ı teslimiyete başladı. Bu tesellüm muamelesi birkaç gün devam etti ve sonunda şuraya buraya başvurup kurtulmak imkânını bulamayan Başkumandan Trikopis de bakiyetü's-süyûf ile teslim olacak adam arıyordu. Bittesadüf oralarda

bir istihkâm mülazımımız vardı. Ona haber göndermiş, mülazım efendi buyursun demiş ve derhâl atına binmiş birkaç neferle beraber, dereye inmiş orada saf-ı harp nizamında bekleyen ordu bakiyesini görmüştür. Bunlar, derhâl generalleri ve zabitleri ve askerleri ile beraber bu zabitimizi selamladılar ve arz-ı teslimiyet eylediler!

Arkadaşlar! Bu muharebe, bu son safha cereyan ederken; şimalden Eskişehir, Seyitgazi tarafından bir düşman fırkasının cenuba doğru gelmekte olduğunu gördük, bu vaziyet o kadar müheyyiç ve müthiş idi ki; bu fırkanın görülmesi bizi biraz heveslendirdi ve behemehâl gelmesini temenni ettik. Ancak bu fırka vaziyeti anlamış olacak ki, cepheyi değiştirdi, gaybubet etti. Sonra anladık ki, bu fırka Kütahya istikametine gitmişti ve fakat sonra da anladık ki oradan Gediz istikametine teveccüh etmiş, çünkü her tarafta askerlerimize tesadüf eylemiştir. Askerlerimizin taarruzuna maruz kalmıştır. Biraz orada ve biraz burada mağlup olduktan sonra Gediz istikametine geldi ve kıtaatımız tarafından yakalanarak, bertaraf edildi. Bu fırka düşmanın 15'inci fırkası idi. 30 Ağustos günü Toklusivrisi'nde bulunan düşman, oraya taarruz eden kıtaat tard edilmiş, Toklusivrisi ve onun civarında ve garbındaki mevazi elimize geçmişti. Fakat demin izah ettiğim gibi, düşmanın o civarda bulunan 2'nci fırkası garba çekilebilen 1'inci ve 7'nci fırkalarla da birleşerek, tekrar mukabil taarruza geçmiştir. Orada zayıf bulduğu kıtamızı biraz da geri sürmüştü. Fakat buradaki kıtaatımız takviye edilerek, ertesi gün bu üç düşman fırkası tekrar mağlup edildi ve Uşak istikametine atıldı! Eskişehir'de ricat alâimi görünmeye başladı.

Binaenaleyh 31 Ağustos sabahı vaziyet şöyle mütalâa olundu: Düşmanın burada beş fırkası imha veya esir edildiği gibi, düşmanın mağlup üç fırkası İzmir istikamet-i umumiyesinde ricat ediyor, Eskişehir'deki düşman grubu bir fırkası ayrılmış olduğu hâlde, ricat alâimi gösteriyordu. Binaenaleyh meydan muharebesi hitam bulmuştu. Filhakika, 26 Ağustos sabahı başlayan ve beş gün beş gece devam eden Afyonkarahisar ve Dumlupınar Meydan Muharebesi hitam bulmuş ve düşman kuvâ-yı asliyesi imha edilmişti. Arkadaşlar, bu meydan muharebesinin esna-yı cereyanında topçularımızın, piyadelerimizin, süvarilerimizin, makineli tüfeklerimizin, tayyarecilerimizin ve her sınıf askerlerimizin gösterdikleri gayret ve kahramanlık her türlü takdiratın fevkindedir ve bahusus askerlerimizin Yunan ordusunun kalb ve vicdanına verdiği dehşet haiz-i ehemmiyettir. O havf ü haşyet ve dehşet buradaki mahv ü müzmahil olan kıtaattan başka bütün Yunan ordusuna sirayet etmiş bulunuyordu. Müteakip harekât bunun şahid-i katîsi olmuştur.

Binnetice arkadaşlar, Yunan ordusunun vicdanında, fikrinde hâsıl olan bu havf ü haşyet bütün Yunan milletine intikal etmişti. O kadar ki, adalarda bulunan Yunanlar, Türk ordusu geliyor diye firara teşebbüs ediyordu. Arada deniz olduğunu unutuyorlardı ve firar edemediğinden ve firar edemeyeceğini anladığından dolayı tecennün edenler vardı. Binaenaleyh bu meydan muharebesi hakikaten

düşmanlarımız için çok kahhar ve mucib-i havf ü haşyettir. Bu muharebenin neticesi Yunanların ve Rumların kalbini sindirmiştir. Binaenaleyh bu muharebeye Rum Sındığı Meydan Muharebesi demek çok muvafık olur. Bu suretle Afyonkarahisar'dan İzmir'e kadar dört yüz küsur kilometrelik mesafe, müteaddit meydan muharebeleri de dâhil olduğu hâlde, ordularımız tarafından on beş günde kat edilmiş ve millî ordunun bu müstesna kudret ve hareketi bilhassa şayan-ı tezkâr bulunmuştur. Meydan muharebesinin hitamından sonra vaziyeti şöyle mütalâa ettik. Düşmanın İzmir istikametinde çekilebilen üç fırkası vardı. 1'inci, 2'nci ve 7'nci fırkalar... Eskişehir'de ve Kocaeli grubumuzun karşısında üç, dört fırka kadar vardı. Bu fırkaların süratle çekilmesi ve Mudanya'dan vapurlara bindirilip İzmir'e götürülmeleri pek mümkün ve muhtemeldi. Düşman için en doğru hareket buydu. Trakya'da ve şurada, burada bulunan kuvvetlerden de derhâl İzmir'e getirmek mümkündü.

Şöyle, böyle düşman belki bu suretle sekiz ilâ on fırkayı İzmir'in şarkında toplayabilirdi ve İzmir'in şarkında hakikaten, dar, sarp ve kuvvetli arazi vardı. Bu kuvvetlerle böyle bir mevzi-i müdafaa edebilirdi ve böyle yapmaları lazım gelirdi.

Akıl ve ferasetin ihtiyar ettiği bu şeyi Yunanların yapacağını da kabul etmek lazımdı ve artık ordularımızı bu nokta-i nazardan sevk ve idare ediyorduk. Yani 1'inci ve 2'nci Ordular, kuvâ-yı asliyeleriyle ve süvari kolordusu bilâ tevakkuf ta İzmir'e kadar takibatına devam edecekti, düşmanın durmasına ve tertibat almasına vakit bırakmayacaktı ve bu harekât, bütün ordu ile ve bütün ağır topçusuyla ve bütün vesaitiyle birlikte icra olunacaktı.

Ordu, düşmana her nerede ve herhangi bir yerde tesadüf ederse, behemehâl ve derhâl vuracak, derhâl mağlup edecekti. Ordu, bu emir dairesinde yürüdü. Diğer taraftan da Eskişehir'den ve Kocaeli grubumuzun karşısından kurtulmuş olan düşmanın dahi ricatini, izmihlale tebdil etmek arzu ediliyordu. Bunun için, zaten Eskişehir'den taarruz ve düşmanı takip eden kuvvetlerimizi, Kütahya üzerinden gönderdiğimiz süvari ve piyade kuvvetleriyle takviye ettik. Bu kuvvetler; doğrudan doğruya İnönü'ne teveccüh etti ve filhakika, orada, Eskişehir'den çekilen düşmanla temas etti ve cereyan eden muharebede düşman mağlup oldu ve Bursa istikamet-i umumiyesinde ricate başladı.

Daha şimalde de şayan-ı tezkâr bir hareket vardı, şöyle ki, Kocaeli grubu kumandanı, bizzat idare etmek üzere tertip ettiği bir müfreze ile Gemlik, İznik arasındaki dar ve çok kuvvetli düşman mevziine atıldı ve mevzii parçaladı. Doğrudan doğruya Eskişehir'den çekilen düşman kuvvetlerinin hatt-ı ricati üzerine en mühim ve katî tesiri icra etti. Bu harekâta karşı Eskişehir istikametinden gelen düşman, çekilmekten başka bir şey düşünmüyordu. Yalnız çekilirken büsbütün mahvolmamak üzere şurada, burada bilhassa Keşişdağı ile İznik Gölü arasında, senelerden

beri mevcut olan ve her sene biraz daha takviye ettiği mevaziine çekildi ve orada durdu ve Gemlik'le İznik arasındaki cepheyi derhâl takviye etti.

Arkadaşlar! Birçok teferruatla sizi yormamak için İzmir istikametindeki umumi taarruzun bütün teferruatını söylemeyeceğim. Yalnız düşman; Dumlupınar'dan sonra Uşak istikametinde, Alaşehir'de, Salihli ve Ahmetli'de ve Kasaba'da ve en nihayet, İzmir'in şarkında Nif'te durmaya teşebbüs etti. Bir taraftan da İzmir'e hariçten kıtaat getiriliyordu. Fakat her durmak teşebbüsü, arz ettiğim tertibatımız sayesinde, derakap taarruzumuzla karşılanmış, düşman her tevakkuf teşebbüsünde, bir daha mağlup edilerek, çekilebilmekten menedilmiştir. Yani düşman ordusu çekilememiştir.

Arkadaşlar! Muharebeyi kabul eden düşman aksamı, sağa, sola dağılmıştır; Çekilen kıta yoktur. Yalnız birtakım firariler vardır. Nihayet, ordularımız 9 Eylül'de İzmir'e takarrüp etti ve o gün öğleden evvel saat onda süvari ve piyadelerimiz, aynı zamanda İzmir'e girdi. Biz bu manzarayı İzmir'in şarkında bir Belkahve vardır -belki içinizde bilenler bulunur- oradan, İzmir Körfezi'nin sathına inikâs eden bir irtisam hâlinde seyrediyorduk. Ertesi gün doğrudan doğruya İzmir'in içine girdik ve hükûmet konağına yerleştik.

Diğer taraftan Bursa istikametinde çekilen ve Keşişdağı ile İznik arasında tutunmak isteyen düşman da mağlup edilmiş ve Bursa istikametinde takip edilmiştir. Orada da 9 Eylül akşamı, Bursa şarkında müdafaa etmek isteyen düşman dümdarları atıldıktan sonra; Bursa'ya kıtaatımız girmiş bulunuyordu. Burada mağlup olan düşman 11'inci fırkası vardı; iki müstakil piyade alayıyla takviye edilmiş olduğu hâlde... Bir de 10'uncu ve 3'üncü fırkaları vardı. Demin arz etmiştim ki, düşmanın şimal grubuna mensup 15'inci fırkası aşağıda, Gediz havalisinde perişan olmuştu.

İzmir'e girdikten birkaç saat sonra, yeni bir faaliyetin temasına girdiğimizi anladık. Hakikaten; Menderes civarındaki iki alay kadar düşman kıtaatı toplanmış, İzmir'in akıbetinden bihaber olacaklar ki, Seydiköyü üzerinden, cenuptan İzmir'e geliyorlardı. Bunun arkasından da bizim 3'üncü Süvari Fırkamız takip ediyordu. Nihayet İzmir'in civar mahallelerine girdikten sonra bizim orada olduğumuzu haber aldı ve derhâl istikbal için, gönderilen piyade ve süvari kıtaatımızla kısa bir muharebeyi müteakip bu iki alay olduğu gibi teslim olmayı tercih etti.

Demin de arz ettiğim gibi kıta hâlinde çekilen düşman yoktur. Fakat firar eden düşman efradı vardır. Firariler İzmir'e geldikleri vakit oradaki vapurlar -vapurun içerisindekilerin heyecanı ile olacaktır ki- durmaktan sarf-ı nazar etmişler ve çekilip gitmişlerdir. Binaenaleyh bu zavallılar Urla Şibhiceziresine sapmaya mecbur oldular ve bunun için de Urla'yı, Çeşme'yi temizlemek üzere bazı kıtaatı memur ettik. Çekilen bu perişan efradın, denizden Yunan donanması tarafından himaye edilmesi üzerine bazı yerlerde durur gibi oldular, bunlar tekrar parçalanarak, nihayet

16 Eylül'de bu istikamette en son Yunan firarileri, Yunan neferleri kendilerini ya denize ya vapura veya sandala atmakla memleketimizden çekilmiş oldular.

Şimalde harekât şu suretle inkişaf ediyordu: 9-10 Eylül'den sonra düşman doğrudan doğruya Bursa üzerinden takibatta bulunan kıtaatımızla tazyik ediliyordu. İznik Gölünün garbından Mudanya istikametinde yürüyen kuvvetlerimiz düşmanın orada bulunan 11'inci fırkasıyla 55, 47'nci müstakil piyade alaylarına temas etti. Bu düşman, vapurlara binmek gayr-ı mümkün olduğuna kani olacak ki, başında fırka kumandanı olduğu hâlde (202) zabit ve (6000) nefer ve tekmil bataryaları ve bütün depolarıyla beraber teslim oldu. Ondan sonra, kurtulabilen 3'üncü ve 10'uncu fırkalardır. Burada işini bitiren kıtaatımız, bunların peşine düştü ve Bandırma istikametinde takip etti. Bu taarruzumuzu tevkif etmek için, evvela, Bandırma şarkında teşebbüs ettiği müdafaaya muvaffak olmadı, mağlup oldu ve çok zayiat verdi. Nihayet Kapıdağ Şibhiceziresinin içine girmekle tahlis-i nefs edeceğini zannetti. Mamafih takibatımız neticesinde pek azı buna muvaffak olabildi. Ayın on sekizinde bu fırkalardan yalnız iki piyade alayı oradaki vapurlara binebilmiştir. O hâlde düşmanın 3'üncü, 10'uncu ve 11'inci fırkalarının da akıbeti anlaşılıyordu. 15'inci fırkanın akıbetini gördük, diğer beş fırkanın macerasını da gördük; diğer üç fırkanınkini de gördük. Arkadaşlar, bunları cemederseniz, on iki eder. Zaten Anadolu'da bulunan Yunan fırkalarının adedi de on ikiden ibarettir.

Harekâtın teferruat ve tafsilâtından sarf-ı nazar ettim, fakat bir şeyi tekrar etmek lazım gelir. O da şudur: Bu düşman çekilirken, uğradığı her yeri yakmış, yıkmış ve âciz, müdafaasız ahaliyi, kadın ve çocukları öldürmüş ve ihrak eylemiştir. Bu müthiş faciayı kemal-i lanet ve nefretle yâd etmek lazım gelir. Arkadaşlar! Biz, bu harekâtı, neticesini tamamen bilerek yaptık, bütün bunlar belki bütün cihana hayret verecek mahiyettedir. Onun için ordumuzun kudretini anlamayan veya anlamaktan âciz olanlar bu muazzam eseri gayr-ı muntazır bir tesadüf eseri gibi göstermek istiyorlar. Fakat hiçbir vakit öyle değildir. Harekât bütün teferruatına kadar tamamen düşünülmüş, tespit edilmiş, ihzar edilmiş, idare edilmiş ve intaç edilmiştir.

Düşman ordusu taarruzumuz karşısında, bu felakete duçar olmamak için ne yapmak lazım gelirse hepsini yapmaktan geri durmamıştır. Hakikaten ordumuzun öyle hareket edeceğine ve böyle kahhar bir netice alacağına benim kanaatim vardı. Kemal-i hürmet ve tebcil ile zikretmek mecburiyetindeyim ki, doğrudan doğruya harekât-ı askerîye ile alakadar ve bunu ihzar ve idareye memur olan her üç zat da benimle tamamen hem fikir idiler. Zikretmek mecburiyetindeyim ki, aynı kuvvet ve kanaatle bana iştirak eden bu zevattan birisi muhterem Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleridir. Diğeri Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa ve 3'üncüsü de Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa Hazeratıdır.

Ordu kumandanları, paşalar hazeratı ile kolordu ve fırka kumandanları harekâtı büyük bir cesaret ve meharetle idare etmişler ve diğer bütün cüz-i tam kumandanları da şayan-ı gıpta ve sitayiş bir hiss-i fedakâri ile ifa-yı vazife eylemişlerdir.

Bu harekete başlamadan evvel, yani en son gün, başta bulunan zevatla birbirimize dedik ki: Taarruz edeceğiz, bilâ fâsıla takip edeceğiz ve düşmanı imha ederek, nihayet behemehâl muvaffak olacağız.

Bu kanaate sahip olmayanlar da vardı. Arkadaşlar, bu kanaate sahip olmayanlar değil; ordumuzun yerinden kımıldayamayacağı ve taarruz kabiliyetinden mahrum olduğu zehabına kapılan bazı kimseler de vardı, belki de bu zehap ve bu sözlerin telaffuz edilmiş olması düşmanlarımızı çok ümitlendirdi. Belki de isabet oldu. Fakat bugün tahakkuk eden neticenin tarihimize kuvvetle şeref-bahş olmasına delalet etmiş olduklarından dolayı, onlara da ayrıca teşekkür etmek lazım gelir.

Arkadaşlar! Demin de arz ettiğim gibi, teşebbüsat-ı siyasiyede son noktaya geldiğimize kani olduktan sonra bu harekete başladık. İzmir'e muvasalatımızda ordu tekrar siyasete temas etti. Arzu buyurursanız -tabii esası Hariciye Vekâleti'ne ait mesaildendir- yalnız orduya temas eden noktayı izah edeyim. İzmir'e girdiğimiz zaman orada bir İtilaf donanması vardı, İngiliz amiralinin taht-ı kumandasında olmak üzere... Bunlar benimle temasa gelmediler ve gelmek de istemediler. Yalnız orada bulunan 1'inci Kolordu Kumandanı ile temas ettiler ki, temaslarının mahiyeti şu idi: Orada bunların tabii tebaaları vardı. Onlar hakkında bir emniyet istihsal etmek istiyorlardı. Yalnız İngiliz amiralinin 1'inci Ordu Kumandanı'yla yaptığı mülakat belki münasebet-i siyasiyenin mebde-i telakki edilebilir. Bu amiral, 1'inci Ordu Kumandanı'na şu suali sormuştur: "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin Büyük Britanya Hükûmeti'ne karşı vaziyeti nedir? Yani hâl-i harpte mi? Hâl-i sulhda mı telakki ediliyor?" Bunun üzerine kumandanımız da şu suretle mukabelede bulunmuştur: "Bu suale cevap verebilmek için evvela; Büyük Britanya Hükûmeti'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti hakkında vaziyeti nedir? Bizimle hâl-i sulhta mı? Yoksa hâl-i harpte midir?" Amiral "münasebat-ı siyasiyenin mevcut olmadığını ve bunun iadesi lazım geldiğini" söylemiş, kumandanımız da "evet; münasebat-ı siyasiyenin şayan-ı arzu olduğunu, fakat bunun iadesi için, eşkâli mahsusa bulunduğunu -yani formalite- ve bunların ise ancak iki hükûmet arasında yapılabileceğini" söylemiştir. Hüsn-i niyetle cereyan etmiş olan bu mükâleme neticesinde; fiilen hâl-i harpte olmadığımız fikri tarafınca kabul edilmiş oluyor. Fakat onu müteakip orada bulunan bir İngiliz -ki, vaktiyle konsolos imiş- beni görmek istedi. Bittabi konsolosların muamelâtıyla veyahut konsolos gibi ifa-yı vazife ettiğini iddia edenlerle orada ifa-yı vazife eden valimiz görüşebilirdi. Fakat bu zat mutlaka beni görmek istedi. Ben de en nihayet kabul ettim. Kendisi birtakım teminat istemeğe kalkıştı ve müfritane birtakım tekliflerde bulunuyordu. Tabii kendisini iddia ettiği gibi, tanımakta mazurdum, zira hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisince

musaddak bir muamele cari değildi, o bütün bunlardan muğber ve bana dedi ki: "Siz, İngiltere Hükûmeti'ne ilan-ı harp mi ediyorsunuz?" Münasebat-ı siyasiye iade edilmiş değildi ki, yeniden ilan-ı harb olsun! Maahaza bu sözlerin teatisi bir suite-fehhüm hâsıl etti. Ve bu zat bunun üzerine şuna, buna gitmiş ve bilhassa amirallara da ilan-ı harpten bahsetmiştir. Bunu müteakip idi ki, İngiliz amiralinden bir mektup aldım. Diyordu ki:

"Konsolosumuzu kabul etmiş ve kendisine harbe dair sözler söylemişsiniz. Hâlbuki 1'inci Ordu Kumandanı ile aramızda buna dair bir kelime ifade edilmemiştir. Hakiki fikrinizi öğrenirsem hükûmetime bildireceğim."

Ben buna cevap verdim. 1'inci Ordu Kumandanı ile amiral arasında cereyan eden mükâlemeye benim de iştirak ettiğimi söyledim. Yani aramızda münasebat-ı siyasiye yoktur, avdet-i şayan-ı arzudur. Bu fikre iştirak ettim ve cevap verdim. Benim bu cevabım, İngiliz amiralince mucib-i memnuniyet görülmüş, yalnız, ben onun mektubunu hususi telakki ettiğim için, hususi cevap vermiştim. O ise, mektubunun hususi olmadığını ve İtilaf Devletleri namına olduğunu mektubumu götüren zabite söylemiş ve ilaveten demiş ki: "Bunu alakadar devletlere yazacağım, alacağım cevabı bildiririm." Ondan sonra idi ki, General Pelle, benimle mülakat etmek istedi ve İzmir'e geldi. General Pelle, nim-resmî bir vaziyette geliyordu. Fakat tabii hükûmeti tarafından gönderilmiş olduğuna şüphe yoktur. Bilhassa harekât-ı askeriyemizin Çanakkale ve İstanbul istikametlerinde, kendilerince bîtaraf telakki ettikleri bir mıntakaya dâhil olmamasını söyledi. Hâlbuki şimdiye kadar Hükûmetimize mıntaka-i bîtarafiden bahsedilmemiş ve Hükûmetimizce böyle bir mıntaka hududu kabul edilmiş değildi. Bu itibarla ben, kendisine öyle bir mıntakaya karşı adem-i malumat beyan ettim ve düşmanı takip için yürümeye mecbur olduğumuzu söyledim, ondan sonra dedi ki: Mösyö Franklen Buyyon'dan hususi bir telgraf aldım. Mösyö Franklen Buyyon, benim şahsi arkadaşımdır ve o sıfatla benimle görüşmek istiyordu. Kendisini İzmir'de görebileceğimi cevaben bildirdim. Filhakika, İzmir'e geldi. Geldikten sonra anlaşıldı ki, Mösyö Franklen Buyyon, Fransa Hükûmeti tarafından ve İngiltere ve İtalya Hükûmetleri'nin de inzimamı muvafakatıyla benimle mülakat etmeğe geliyordu. Bu esnada arkadaşlar, yani ordularımız İstanbul ve Çanakkale üzerinden geçerek, Trakya'da dahi düşmanı takip etmek ve mağlup etmek ve hudud-ı millîmizin müntehasına kadar vasıl olmak sırasında idi ki, Hükûmetimize iblâğ olunmak üzere, bir sureti Hariciye'ye, bir sureti de Başkumandanlığa verilen ve muhteviyatı tabii manzur-ı âlileri olan nota geldi. Bu nota, esaslı olarak, iki noktayı câmi'dir. Biri, harekât-ı askeriyenin tevakkufuna müteallik, yani sırf harekât-ı askeriyeye aittir. Diğeri sulha, konferansa aittir. Ben, yalnız cihet-i askeriyeye taalluk eden noktasına temas edeceğim. Tabii Hükûmetimiz bu noktaya cevap verecektir. Askerî kısmında talep olunan şey harekât-ı askeriyenin tevakkufuna aitti. Hâlbuki biz hudud-ı milliyemize kadar aksam-ı memalikimizi düşmandan

tathir etmek mecburiyetindeyiz. Fakat mutlaka bunu harp ve darp ile de yapmağa heveskâr değiliz. Meclisinizin ve Hükûmetinizin nokta-i nazarı mutlaka muharebe etmek, mutlaka kan dökmek ve makasıd-ı milliyemizi süngü ile istihsal etmek değildir. Binaenaleyh 1914 hududumuza kadar Trakya'daki düşman kıtaatı çıkarılırsa fazla bir harekât yapmağa ihtiyaç hâsıl olmaz. Boğazlar meselesine gelince: Misak-ı Millîmizde musarrah olduğu gibi Boğazların serbestîsini talep edenlerden birisi ve belki de birincisi biziz. Binaenaleyh Boğazların da serbestîsini ihlal etmek için bir tasavvurumuz mevcut değildir, işte bu mülahazata binaen notada zikredilen askerî konferansa Başkumandanlık muvafakat etmiştir. Bu, Mudanya Konferansı'nda tespit olunacak şeyler, arz ettiğim gibi Trakya'nın tahliye olunup bize devir ve teslim edilmesidir. Buna mukabil biz de ordularımızı Boğazlardan uzak bulunduracağız. Bunun şekil ve teferruatı Başkumandanlık namına salahiyet-i fevkaladeyi haiz olarak içtimaa gitmiş olan Garp Cephesi Orduları Kumandanı İsmet Paşa ile diğer generaller tarafından tespit olunacaktır. Her hâlde Trakya'nın bir an evvel tahliye edilmesi lazımdır. Çünkü: Yunanlar, Anadolu'da tahliye ettikleri yerlerde olduğu gibi, orada da icra-yı mezalim ediyorlar. Kıtaller yapıyorlar tahribat icra ediyorlar.

Malum-ı âliniz olduğu üzere, son günlerde Yunanistan'da ihtilal, isyan çıkmıştır. Herc ü merç vardır ve binaenaleyh dindaşlarımızı bir an evvel kurtarmak mecburiyetindeyiz. Orayı derhâl teslim etmek bir tedbir-i âcildir ve Düvel-i Müttefika'nın da bu hususta bize yardım etmesini ve bu meselenin teşriini ve teshilini rica ettik. Bu esasat üzerine dünden beri Mudanya'da müzakerat cereyan etmektedir. Neticesini anlayacağız.

Arkadaşlar! Üç seneden beridir yolunda çalıştığımız ulvi ve mukaddes maksat, milletin umumi ve müşterek gayret ve himmetiyle elhamdülillah tahakkuk ediyor. Bizi istediklerimizden menedecek ortada hiçbir mâni kalmamıştır. Tafsil ettiğim veçhile düşman ordusu kâmilen imha edilmiştir. Yunan ordusunun en son neferinden dahi Anadolumuz tathir edilmiştir. Kahraman askerimizin süngülerinden canlarını kurtaranlar, cihana ebediyen hacil olacak bir süratle ancak firar etmişlerdir. Bu firariler, asker değil, fakat haydutlar, canilerdir. Demin de arz ettiğim gibi, her geçtikleri yerde müdafaasız bir hâlde bulunan kadınlarımızı, çocuklarımızı, ihtiyarlarımızı kesmişler ve yakmışlar. Birçok mamurelerimizi ateşlere vermişler ve harabezara çevirmişlerdir. Bu zulüm ve vahşetin tesirini bütün cihan-ı insaniyet ve medeniyet ümit ederim ki, hissedecektir. Arkadaşlar, Kral Konstantin'in memleketimizin en zengin ve en mâmur yerlerine dikilen gözleri bugün yine -kendi cani askerleri tarafından atıldığı mahpesinde- kan ağlıyor. Sevgili milletimizin hiçbir zaman zincir altına girmeyecek olan hürriyet ve istiklaline göz diken, suikast etmek isteyen Yunan milleti; bugün baştan aşağıya kadar isyan ateşi içinde matem saatleri yaşıyor ve endişe-i ferda ile perişan bir hâldedir. Görüyorsunuz ki, bize yapmak iste-

dikleri bütün felaketleri Cenab-ı Hakk onların başına tevcih etti. Cenab-ı Hakk'ın adaletinin bu kadar vazıh tecellisine hep beraber, hamd ü sena edelim.

Arkadaşlar! Bu Anadolu zaferi tarih arasında, bir millet tarafından tamamen benimsenen bir fikrin ne kadar kadir ve ne kadar muhyi bir kuvvet olduğunun en güzel bir misali olarak kalacaktır. Önümüze dikilen bütün mevanii birer birer yıkıp aştıktan sonra bugün artık Misak-ı Millî'nin çizdiği hudutlar dâhilinde, mesut, müreffeh ve hür yaşamak için, her ne lazımsa, bunların hepsini istihsal edeceğiz. Düşman elleriyle viran olmuş ve milletimiz tarafından her köşesini kurtarmak için seve, seve can verilmiş ve çocuklarımızın kanıyla sulanmış olan yurdumuzun ufkunda artık sulhun tatlı güneşi gecikmeyecektir.

Arkadaşlar! Milletimiz, tek bir adam gibi, gösterdiği sarsılmaz vahdet ve gayret sayesinde bu muvaffakiyeti ihraz etmiştir. Milletimizin sulh işlerinde de sulhtan sonraki işlerde de aynı himmet ve gayret ve vahdeti göstererek; bu zaferi itmam edeceğine şüphe yoktur. Bu zafer, bize bir imkân bahşediyor. Biz, bu imkânı memleketimizin, milletimizin münevver, mesut ve müreffeh istikbali için kullanacağız.

Arkadaşlar! Sözlerime hitam vermeden evvel kemal-i iftiharla şunu arz edeyim: Bu hareketi yapan bir ordunun babalarından ve analarından ibaret olan milletimiz bütün cihana karşı en yüksek mevki-i hürmeti ve mevki-i izzeti kazanmıştır. Milletimiz bîperva iftihar edebilir. Bu, en kuvvetli şeraitle hakkıdır ve böyle bir milletin âciz bir ferdi olmakla en büyük saadeti hissediyorum. Bu muharebe meydanlarında, emsalsiz kahramanlıklar ve şehamet göstermiş olan zabitlerimizin, neferlerimizin ve kumandanlarımızın her biri ayrı, ayrı bir menkıbe, bir destan teşkil eden harekâtını kemal-i tebcille ve hürmetle ve takdirle yâd ediyorum. Ve bu şehamet meydanlarında rahmet-i rahmana kavuşan şühedamızın muazzez ervahına hep beraber fatihalar ithaf edelim. Arkadaşlar! En son sözüm budur. Şehamet meydanında ölenlerin analarına ve babalarına tâziyeler değil, fakat tebrikâtımızı isal edelim.

27. BARIŞ HAKKINDA VAKİT GAZETESİ BAŞMUHARRİRİNE İZMİR'DE VERDİĞİ DEMEÇ *

4 Teşrîn-i Evvel 1338 (4 Ekim 1922)

İstanbul'a benden çok çok selam. Yakında birbirimizi der-âğuş ederiz. Âmâl-i milliye dâhilinde sulh istihsal edilecektir. İstihsâli yakındır. Her şeyde orduyu istimale lüzum yoktur. Artık bütün cihan bizimle beraberdir. İnsaniyet bizimle beraberdir. İngiliz milletinin akl-ı selimi bizim tarafımızdadır. Hatta şimdiye kadar yanlış yola gitmiş olan bazı garp ricali bile nihayet hakikati görmüşler, bizimle beraber olmuşlardır.

* *Vakit*, 4 Ekim 1922, No: 1727, s.2.

28. BÜYÜK TAARRUZ'UN ZAFERLE SONUÇLANMASI ÜZERİNE İZMİR'DE FIGARO GAZETESİ MUHABİRİ RICHARD DANIN'E VERDİĞİ MÜLAKAT *

13 Teşrîn-i Evvel 1338 (13 Ekim 1922)

- Devletmeab, İstanbul'u almak ve Üsküdar üzerine yürümek istediğinizi temin ediyorlar. İhraz ettiğiniz muzafferiyetten sonra projelerinizin neden ibaret olduğunu sorabilir miyim?

- Bütün Türk toprakları halas olmadıkça tevakkuf etmeyeceğim.

- Paşa hazretleri, Türk toprakları demekle ne murad ediyorsunuz?

- Avrupa'da, İstanbul ve Meriç'e kadar Trakya; Asya'da Anadolu, Musul arazisi ve Irak'ın nısfı.

- Devletmeab, İngilizlerle aranızda bir harp ve cidâl vukuundan korkmuyor musunuz?

- Ben İngilizlerle değil, Yunanlarla harp ediyorum.

- Fakat Trakya'yı, Boğazlarda İngiliz donanması ve İngiliz kıtaatı ile çarpışmaksızın, elde etmek hemen de gayr-ı kabil bir hareket-i askeriye değil midir?

- Trakya'ya gitmek için, Üsküdar ve Karadeniz'den geçeceğim. Bu bapta muayyen itilaflar akdetmişimdir. Yirmi dört saatte en iyi kıtaatımı Trakya'ya geçirmeğe kifayet edecek nakliye gemilerim de mevcuttur. Bu askerler bir işaretime muntazır bulunuyorlar.

Arzuma rağmen, 1453 senesinde İstanbul'un suret-i feth ve istilasını düşündüm. Kemal Paşa da bu şehri Sultan Mehmet Han-ı Sâni gibi aksi cihetten almayı düşünüyordu.

- Ya Padişah, dedim. Zat-ı devletinizle hem fikir midir?

- Padişah ehemmiyetsiz bir kukladır. Ben Türkiye Büyük Millet Meclisi ile bu Meclis-i Âli'nin bana tevdi ettiği memuriyetten başka bir şeyle meşgul bile olamam.

- Katliamlar icrasını sizin emretmiş olmanız mümkün müdür?

- Hayır, bunları menetmek için bence kabil-i icra her şeyi yaptım. Eğer devriyelerim arasından geçmiş iseniz zabitlerimin başıbozuk halkı taarruzdan men için

* *TBMM Tutanak Dergisi*, Devre I, Cilt 23, 13 Ekim 1338, s. 264-278.

ellerinden geleni yaptıklarını öğrenmiş olmanız lazım gelir. Ezcümle Amerikan Koleji Müdürü'ne taarruz etmiş olanlar idama mahkûm edilmişlerdir.

- Fransa'nın teşebbüsü üzerine müttefikin tarafından gönderilen davetname hakkında ne düşünüyorsunuz?

- Bunu tamamıyla tasvip ve kabul ediyorum. Türkler gayr-ı kabil-i içtinap birçok zayiata uğradı. Harp ve kan borçlarını ödedi. Makedonya'yı ve Suriye'yi terk ettik. Fakat artık arkada kalan ve sırf Türk olan her yeri ve her şeyi isteriz. Bunları kurtarmaya azmettik ve kurtaracağız.

- Bunları ne pahasına kurtarabileceksiniz?

- Bu hususta herkesi, hatta İngilizleri bile memnun edebilecek esaslar dairesinde bir anlaşma yapmak suretiyle.

29. BURSA'DA BELEDİYE HEYETİNİ KABULÜ SIRASINDA YAPTIĞI KONUŞMA *

17 Teşrîn-i Evvel 1338 (17 Ekim 1922)

Muhterem Bursa halkının hakkımızda göstermiş olduğu samimi tezahürattan fevkalade mütehassisim. Bugün, saadetini hissettiğimiz zaferi, mahzâ milletimizin azm ü imanı, kudreti ve Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının süngüleri kazanmıştır. Üzerinde başka türlü hiçbir kuvvet, hiçbir tazyik yoktur ve olmamıştır. Milletin ve ordularının kabiliyeti bütün âmâli milliyemizi istihsal edecek derecededir. Memleketin vüsatı menab-ı halkın say ü kabiliyeti ve ordularının süngüleri vakti sulhte de her türlü netayici istihsal edecektir. Üç buçuk sene süren bu mücahededen sonra ilim nokta-i nazarından, maarif nokta-i nazarından, iktisadiyat nokta-i nazarından mücahedatımıza devam edeceğiz ve eminim ki, bunda da muvaffak olacağız. Fabrikacı olacağız. Sanatkâr olacağız. Bundan sonra zihniyetimizi hep buna hasredelim.

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Ekim 1922, s. 1.

30. BURSA'DA KENDİSİNİ KARŞILAYAN ÇOCUKLARA HİTABEN YAPTIĞI KONUŞMA *

17 Teşrîn-i Evvel 1338 (17 Ekim 1922)

Küçük hanımlar, küçük beyler!

Sizler hepiniz atinin bir gülü, yıldızı, bir nur-ı ikbalisiniz. Memleketi asıl ufuklara gark edecek sizsiniz. Kendinizin ne kadar mühim, kıymetli olduğunuzu düşünerek ona göre çalışınız. Sizlerden çok şeyler bekliyoruz; kızlar, çocuklar!

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Ekim 1922, No: 638, s.1.

31. TÜRKİYE'NİN BARIŞ KOŞULLARI HAKKINDA UNITED PRESS MUHARRİRİNE VERDİĞİ DEMEÇ *

24 Teşrîn-i Evvel 1338 (24 Ekim 1922)

- Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin sulh programındaki nikat-ı esasiyesi nelerdir?

- Misak-ı Millî.

- Boğazlar meselesinin halli için teklif buyurduğunuz suret-i hal nedir?

- İstanbul ve Marmara'nın emniyeti masun kalmak şartıyla boğazların cihana açık bulunması esas maksadımızdır. Bu hususta alakadar devletler ile beraber bulacağımız şekil makul ve muteber olacaktır.

- Petrol arazisini talep edecek misiniz?

- Musul vilâyeti hudud-ı millîmiz dâhilindedir.

- Amerika Cemahir-i Müttehidesi hakkında ne türlü bir siyaset-i iktisadiye takip edeceksiniz?

- Amerika'nın menafi-i milliyemizi azami derecede tatmin edebilecek olan vâsi sermaye ve menâbiinden istifadeye ehemmiyet atfederiz.

- Amerika ve Avrupa efkâr-ı umumiyesine daha bazı şeyler bildirmek arzu buyuruyor musunuz?

- Amerika, Avrupa ve bütün cihan-ı medeniyet bilmelidir ki, Türkiye halkı her medeni ve kaabiliyetli millet gibi, bilâ kayd u şart hür ve müstakil yaşamağa katiyen karar vermiştir. Bu meşru kararı ihlale müteveccih her kuvvet, Türkiye'nin ebedî düşmanı kalır. Bu hususta cihan-ı insaniyet ve medeniyetin vicdan-ı hâlisi muhakkak Türkiye ile beraberdir. Memleketimizin zulmen uğradığı tahribatı imar ve senelerden beri türlü türlü mevâni altında tazyik edilen hayat-ı iktisadiyemizin meşru küşayişini temin ve fen ve irfan içinde çalışkan bir hayata kavuşmak umde-i sulhiyemizdir.

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Ekim 1922, No: 642, s.1

32. İSTANBUL'DAN GELEN VE DİĞER ÖĞRETMENLERE BURSA ŞARK TİYATROSU SALONUNDA YAPTIĞI KONUŞMA *

27 Teşrîn-i Evvel 1338 (27 Ekim 1922)

Hanımlar, Beyler!

İstanbul'dan geliyorsunuz. Safa geldiniz. İstanbul'un nur ocaklarını temsil eden Heyet-i Aliyyeniz karşısında duyduğum zevk bîpâyandır. Kalplerinizdeki hissiyatı, dimağlarınızdaki fikirleri doğrudan doğruya gözlerinizde ve alınlarınızda okumak benim için fevkalade mucib-i mazhariyettir. Bu dakika muvacehenizde duyduğum en samimi hissi, müsaadenizle söyleyeyim: isterdim ki çocuk olayım ve sizin nur saçan daire-i tedrisinizde bulunayım. Sizden feyiz alayım, siz beni yetiştirensiniz. O zaman milletim için, daha nâfî olurdum; fakat maalesef gayr-ı kabil-i istihsal bir arzu karşısında bulunuyoruz. Bu arzunun yerine başka bir talepte bulunacağım. Bugünün evlatlarını yetiştiriniz. Onları memlekete, millete nâfi uzuvlar yapınız. Bunu sizden talep ve rica ediyorum.

Muallim Hanımlar, Muallim Beyler!

İhtimal ki muallime demediğim için beni tahtıe ediyorsunuz. Ben lisanımızda "taî te'nis" kullanmak zaruretinde olmadığımızı zannediyorum. Evet, muallim hanımlar ve muallim beyler, bilirsiniz ki, milletimiz büyük bir felaket geçirdi. Devletimiz bir izmihlal tehlikesine maruz kaldı, mevcudiyetimiz aleyhine birçok cinayetler irtikâp edildi. Çok çalıştık, bugüne ait muvaffakiyeti istihsal ettik.

Hanımlar, Beyler!

Bir milleti, duçar olduğu herhangi bir felaketten kurtarmakta, bir milleti irşat etmekte, ricalinin haiz olduğu büyük ehemmiyet gayr-ı kabili inkârdır. Hatta diyebiliriz ki, bugünü görmek; millet ricalinin iffet ve namusu, gayret-i milliye-i vatanperveranesi ve bilhassa menafi-i istihkar hisleri sayesinde müyesser olmuştur. Fakat bugün, vasıl olduğumuz nokta, halas-ı hakiki noktası değildir. Bu fikrimi izah edeyim: bir milletin maruz-ı felaket olması demek, o milletin hasta, mariz olması demektir. Binaenaleyh halas, heyet-i içtimaiyedeki marazı teşrih ve tedavi etmekle elde edilir. Marazın tedavisi ilmî ve fennî bir tarzda olursa şifabahş olur. Yoksa bilakis maraz müzmin olur ve gayr-ı kabil-i tedavi bir hâle gelir. Bir heyet-i içtimaiyenin

* *İkdam*, 30 Ekim 1922, No: 9202, s. 1.

marazı ne olabilir? Milleti millet yapan, terakki ve tefeyyüz ettiren kuvvetler vardır: Fikir kuvvetleri ve içtimai kuvvetler.

Fikirler, mânâsız, mantıksız safsatalarla mâli olursa, o fikirler marîzdir. Kezâlik hayatı içtimaiye akıl ve mantıktan âri, bifaide ve muzir birtakım akideler ve ananelerle meşbû olursa meflûç olur.

Evvela fikir ve içtimaiyat kuvvetlerinin menbalarını tathirden başlamak lazımdır. Memleketi, milleti kurtarmak isteyenler için, hamiyet, hüsn-i niyet fedakârlık elzem olan evsaftandır. Fakat bir heyet-i içtimaiyedeki marazı görmek, onu tedavi etmek, heyet-i içtimaiyeyi asrın icabatına göre terakki ettirebilmek için, bu evsaf kâfi gelmez; bu evsafın yanında ilim ve fen lazımdır. İlim ve fen teşebbüsatının merkez-i faaliyeti ise mekteptir. Binaenaleyh mektep lazımdır. Mektep namını hep beraber hürmetle, tazimle zikredelim. Mektep genç dimağlara, insanlığa hürmeti, millet ve memlekete muhabbeti, şeref-i istiklali öğretir. İstiklal tehlikeye düştüğü zaman onu kurtarmak için takibi muvafık olan en salim yolu belletir. Memleket ve milleti kurtarmaya çalışanların aynı zamanda mesleklerinde birer namuskâr mütehassıs ve birer âlim olmaları lazımdır. Bunu temin eden mekteptir. Ancak bu tarzda her türlü teşebbüsatın mantıki neticelere isali mümkün olur.

Hanımlar, Beyler; Memleketimizin en mâmur, en lâtif, en güzel yerlerini üç buçuk sene kirli ayaklarıyla çiğneyen düşmanı mağlup eden zaferin sırrı nerededir. Bilir misiniz? Orduların sevk ve idaresinde ilim ve fen düsturlarını rehber ittihaz etmektedir. Milletimizi yetiştirmek için asıl olan mekteplerimizin, darülfünunlarımızın teessüsünde aynı mesleği takip edeceğiz. Evet, milletimizin siyasi, içtimai hayatında, milletimizin fikrî terbiyesinde de rehberimiz ilim ve fen olacaktır. Mektep sayesinde, mektebin vereceği ilim ve fen sayesindedir ki Türk milleti, Türk sanatı, iktisadiyatı, Türk şiir ve edebiyatı, bütün bedayiiyle inkişaf eder

Hanımlar, Beyler!

Memleketimiz içinde efkâr-ı medeniyenin, terakkiyat-ı asriyenin bilâ ifate-i ân intişar ve inkişaf etmesi lazımdır. Bunun için bütün erbab-ı ilim ve fennin bu husta çalışmayı bir vecibe-i namus bilmesi iktiza eder.

Muallim hanımlarımız, muallim beylerimiz, şairlerimiz, ediplerimiz, muharrirlerimiz aleddevam millete bu felaket günlerini ve onun hakiki sebeplerini açık ve kati olarak terennüm edecekler, takrir edecekler, bu kara günlerin dönmemesi için dünya yüzünde medeni ve asri bir Türkiye'nin mevcudiyetini tanımak istemiyenlere, onu tanıtmak zaruretinde olduğumuzu ihtar edecekler.

Hanımlar, Beyler!

Görülüyor ki, en mühim ve feyizli vazifelerimiz maarif işleridir. Maarif işlerinde behemehâl muzaffer olmak lazımdır. Bir milletin halas-ı hakikisi ancak bu

suretle olur. Bu zaferin temini için hepimizin yekcan ve yekfikir olarak esaslı bir program üzerinde çalışması lazımdır. Bence bu programın esaslı noktaları ikidir:

1. Hayat-ı içtimaiyemizin ihtiyaca tetabuk etmesi.
2. İcabat-ı asriyeye tevafuk etmesidir.

Gözlerimizi kapayıp mücerret yaşadığımızı farz edemeyiz. Memleketimizi bir çenber içine alıp cihan ile alakasız yaşayamayız. Bilakis müterakki, mütemeddin bir millet olarak medeniyet sahasının üzerinde yaşıyacağız. Bu hayat ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve her ferd-i milletin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur.

Hiçbir delil-i mantıkiye istinat etmeyen birtakım ananelerin, akidelerin muhafazasında ısrar eden milletlerin terakkisi çok güç olur; belki de hiç olmaz. Terakkide kuyut ve şurutu aşamayan milletler hayatı makul ve ameli müşahede edemez. Hayat felsefesini vâsi gören milletlerin taht-ı hâkimiyet ve esaretine girmeye mahkûmdur.

Muallim Hanımlar, Muallim Beyler! Bütün bu hakikatlerin milletçe hüsn-i telakki ve hüsn-i hazmedilebilmesi için her şeyden evvel cehli izale etmek lazımdır. Binaenaleyh maarif programımızın, maarif siyasetimizin temel taşı, cehlin izalesidir.

Bu izale edilmedikçe, yerimizdeyiz. Yerinde duran bir şey ise geriye gidiyor, demektir. Bir taraftan umumi olan cehli izaleye çalışmakla beraber, diğer taraftan hayatı içtimaiyede bizzat ameli, müessir ve müsmir uzuvlar yetiştirmek lazımdır. Bu da ilk ve orta tedrisatın ameli bir tarzda olmasıyla mümkündür. Ancak bu sayede heyet-i içtimaiyeler iş adamlarına, sanatkârlarına malik olur. Bittabi deha-yı millîmizi inkişaf ettirecek, hislerimizi layık olduğu dereceye isal için âli meslek erbabını da yetiştireceğiz. Çocuklarımızı da aynı tahsil derecelerinden geçirerek yetiştireceğiz.

Hanımlar, Beyler!

Katiyen bilmeliyiz ki, iki parça hâlinde yaşayan, milletler zayıftır, marizdir. Çocuklarımıza ve gençlerimize vereceğimiz tahsilin hududu ne olursa olsun, onlara esaslı olarak şunları öğreteceğiz:

Milletine,

Türkiye Devleti'ne,

Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne,

Düşman olanlarla mücadele esbap ve vesaitiyle mücehhez olmayan milletler için hakk-ı beka yoktur. Mücadele lazımdır. Hanımlar, Beyler! İtiraf edelim ki, biz üç buçuk sene evveline kadar cemaat hâlinde yaşıyorduk. Bizi istedikleri gibi idare ediyorlardı. Cihan bizi, temsil edenlere göre tanıyordu. Üç buçuk senedir, tamamen millet olarak yaşıyoruz. Bunun maddi ve bariz şahidi, şekl-i hükûmetimiz ve mahiyet-i hükûmetimizdir ki, onu kanun Büyük Millet Meclisi diye tevsim etti.

Bütün cihan bir an tereddüt etmesin ki, Türkiye devletinin yegâne ve hakiki mümessili yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Hasis menfaatleri için ve şahıslarını mahfuz bulundurmak kaygısıyla istiklal-i millet ve memleketi düşmanlara tevdide beis görmeyen, imhayı istiklalimiz şeraitini muhtevi Sevres muahedenamesini kabul eden hâkimlerin, sultanların, padişahların menakibini, bu gasıplarını Türk milleti artık, ancak yalnız tarihte okur.

Hanımlar, Beyler!

Ordularımızın ihraz ettiği zafer, sizin ve sizin ordularınızın zaferi için yalnız zemin hazırladı. Hakiki zaferi siz ihraz ve idame edeceksiniz ve behemehâl muvaffak olacaksınız. Ben ve sarsılmaz imanla bütün arkadaşlarım, bizi takip edeceğiz ve sizin tesadüf edeceğiniz mevanii kıracağız. Son bir söz sizin kıymetli bir heyet hâlinde Bursa'ya gelmeniz, yalnız Bursa'yı değil, bütün Anadolu'daki kardeşlerinizi memnun etti. Ve İstanbul'dan getirdiğiniz selamları bütün millete tabliğ edeceğiz. Ben de sizden rica edeceğim ki, oradaki kardeşlerimize selamlarımızı tebliğ ediniz. İstanbul'un talihi, İstanbul'da yaşıyan halis Türklerin kalp ve vicdanlarındaki arzu gibi tecelli edecektir.

33. SALTANATIN KALDIRILMASINA DAİR ALINAN KARARLA İLGİLİ OLARAK TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA *

1 Teşrîn-i Sânî 1338 (1 Kasım 1922)

Arkadaşlar! İstanbul'da gayr-ı meşru bir sıfatı, şahsına atfeden Tevfik Paşa, evvela hususi ve mahrem olarak ordularımızın Başkumandanına, müteakiben onu jurnal eder tarzda açık bir telgrafname ile Meclis-i Âli'ye müracaatta bulundu. Dikkat buyurulursa gelen telgrafname ile efkâr-ı umumiye-i İslâmiye teşviş edilmek isteniyor.

Bu telgrafnamedeki zihniyet, istiklalimizi imhaya çalışan düşmanlarımıza karşı davayı mukaddesimizi müdafaada fiilen ve hukukan muvaffakiyetlere mazhar olan hükûmet-i milliyemizi duçar-ı zaâf etmeye matuftur. Mâna ve mantıktan âri olan bu telgrafnamenin muhteviyatı, Meclis-i Âlinizin mevcudiyetiyle tahakkuk eden bir şekli, bir hakikati tekrar mevzubahis etmemizi istilzam eyledi. Şekl-i idaremizde mündemiç bulunan hakikat, Türkiye halkının mukadderatına bilfiil ve bizzat vazi'ül-yed olması, hâkimiyet-i milliyesini, saltanat-ı milliyesini üç seneden beri kendi elinde bulundurarak dava-yı mukaddesi müdafaa etmekte bulunmasıdır.

Bu hakikatin tecellisi, bir bâtılın zevalini müeddi oldu. Bu bâtıl, gayr-ı meşru, gayr-ı makul olan şey, bir milletin hukuk-ı hâkimiyet ve saltanatının bir şahıs uhdesinde temsil edilmesiydi.

Bu nokta üzerinde bütün milletin ve arzu-yı millete tebaan milletvekillerinden terekküb eden heyet-i celilenizin tabii surette vermiş olduğu kararı, birçok defalar, birçok arkadaşlarımızın muhtelif vesilelerle ifade etmiş olmalarına rağmen ben de bir arkadaşınız sıfatıyla bu kürsüden aynı şeyi tekrar edeceğim. Beni beş, on dakika daha dinlemek lûtfunda bulunmanızı rica ediyorum.

Arkadaşlar! Tavzih-i tahkikat için hep beraber Türk tarihi ve İslâm tarihi üzerinde kısa ve seri bir nazar geçirmeye muvafakat buyurur musunuz?

Efendiler! Bu dünyayı beşeriyette asgari yüz milyonu mütecaviz nüfustan mürekkep bir Türk millet-i azîmesi vardır ve bu milletin saha-i arzdaki vüsati nisbetinde saha-i tarihte de bir derinliği vardır.

---

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 24, 1.11.1338, Çarşamba, s.305-306; *Millet Meclisi Tutanak Dergisi* D. I, C. 24, s. 305-306

Efendiler! Bu umku isterseniz iki mikyasla ölçelim; 1'inci vahid-i kıyasi, edvar-ı kablet-i tarihiyeye ait mikyastır. Bu mikyasa göre Türk milletinin cedd-i îlâsı olan Türk namındaki insan; 2'nci, ebülbeşer Nuh Aleyhisselam oğlu Yafes'in oğlu olan zattır. Tarih devrinin tedarik-i vesaikte pek müsamahakâr olan ilk safhalarına biz de müsamaha edelim; fakat en bariz ve en katî ve en maddi delâil-i tarihiyeye istinadan beyan edebiliriz ki, Türkler on beş asır evvel Asya'nın göbeğinde muazzam devletler teşkil etmiş ve insanlığın her türlü kabiliyatına tecelligâh olmuş birer unsurdur. Sefirlerini Çin'e gönderen ve Bizans'ın sefirlerini kabul eden bir Türk devleti, ecdadımız olan Türk milletinin teşkil eylediği bir devlet idi.

Arkadaşlar! Yine malumdur ki: Dünya yüzünde yüz milyonluk bir Arap kütlesi vardır ve bunların Asyaî kısmı Cezîretü'l-Arab'da mütekâsif olarak arz-ı mevcudiyet eder.

Mazhar-ı nübüvvet ve risalet olan Fahr-i Âlem Efendimiz bu kütle-i Arap içinde, Mekke'de dünyaya gelmiş bir vücudu mübarek idi.

Ey arkadaşlar! Tanrı birdir, büyüktür. Âdat-ı ilahiyenin tecelliyatına bakarak diyebiliriz ki, insanlar iki sınıfta, iki devirde mütalâa olunabilir. İlk devir, beşeriyetin sabavet ve şebabet deviridir. 2'nci devir, beşeriyetin rüşt ve kemal devridir. Beşeriyet 1'inci devrede tıpkı bir çocuk gibi, tıpkı bir genç gibi yakından ve maddi vasıtalarla kendisiyle iştigal edilmeyi istilzam eder. Allah, kullarının lazım olan nokta-i tekemmüle vusulüne kadar içlerinden vasıtalarla dahi kullarıyla iştigali lazıme-i ulûhiyetten add eylemiştir. Onlara Hazret-i Âdem Aleyhisselam'dan itibaren mazbut ve gayr-ı mazbut nâmütenahi denecek kadar çok nebiler, peygamberler ve resuller göndermiştir. Fakat Peygamberimiz vasıtasıyla en son hakayık-ı dinîye ve medeniyeyi verdikten sonra artık beşeriyetle bilvasıta temasta bulunmağa lüzum görmemiştir. Beşeriyetin derece-i idrak, tenevvür ve tekemmülü her kulun doğrudan doğruya ilhamat-ı ilahiye ile temas kabiliyetine vasıl olduğunu kabul buyurmuştur ve bu sebepledir ki, Cenab-ı Peygamber. Hatemü'l-enbiya olmuştur ve kitabı, kitab-ı ekmeldir. Son peygamber olan Muhammed Mustafa (Sallâllahü Aleyhi Vesellem) (1394) sene evvel rumi Nisan içinde Rebiulevvel ayının on 2'nci pazartesi gecesi sabaha doğru tanyeri ağarırken doğdu, gün doğmadan.

Bugün o gündür. İnşaallah büyük tesadüftür. Filhakika arabî tarihiyle bu akşam yevm-i vilâdetin sene-i devriyesine tesadüf ediyor. Hazret-i Muhammed, eyyam-ı sabavet ve şebabeti geçirdi. Fakat henüz peygamber olmadı. Yüzü nurani, sözü ruhani, reşit ve rüiyette bîbedel, sözünde sadık ve halim ve mürüvetçe saire faik olan Muhammed Mustafa, evvela bu evsaf-ı mahsusa ve mütemayizesiyle kabilesi içinde "Muhammedü'l-Emin" oldu.

Muhammed Mustafa, peygamber olmadan evvel kavminin muhabbetine, hürmetine, itimadına mazhar oldu. Ondan sonra ancak kırk yaşında nübüvvet ve

kırk üç yaşında risalet geldi. Fahr-i Âlem Efendimiz nâmütenahi tehlikeler içinde, bîpayan mihnetler ve meşakkatler karşısında (20) sene çalıştı ve din-i İslâm'ı tesise ait vazife-i peygamberisini ifaya muvaffak olduktan sonra vasıl-ı âlâ-yı illiyyîn oldu. Kendisinin mazhar-ı irşadatı olan bütün müslîmin ve bilhassa Ashab-ı Güzin birçok gözyaşları döktüler. Fakat muktaza-yı beşeriyet olan bu hâli teessürün bîfaide olduğunu derhâl idrak eden erbab-ı fetanet, Peygamberin arkasından ağlamak değil, mesalih-i ümmeti bir an evvel hüsn-i temşiyete mazhar edecek tedbir almak kanaatiyle toplandılar. Resul-ü Ekrem'e halife olacak bir emîr intihabı mevzubahis edildi. Zât-ı Risaletpenahi, yarigârı olan Hazret-i Ebubekir'den şahsen çok hoşlanırdı ve enfas-ı vapesinini yaşarken Ebubekir'in kendisine halef olması muvafık olacağını muhtelif tarzlarda işaret dahi buyurmuşlardı. Buna nazaran toplanıp resmen bir intihap yapmaktan başka bir iş kalmamış olduğuna hükm olunabilirdi.

Hâlbuki bu intihap keyfiyeti o kadar basit olmadı. Bilakis mesele çok müzakerelere, çok münakaşalara ve çok esaslı ihtilaflara maruz kaldı. Emr-i intihapta mühim olarak, üç muhtelif nokta-i nazar tebarüz etti. Bu nokta-i nazarlardan birisi makamı hilafete istihkak, mesalih-i ümmeti rüyet edebilmek için lazım olan kudret ve kifayetin kaide ittihazı idi. Buna nazaran makamı hilafet en kuvvetli ve en nüfuzlu ve en reşit kavmin olacaktı. Bu nokta-i nazar Cumhur-ı Sahabenin idi.

2'nci nokta-i nazar; o güne kadar nusret-i İslâm'a hizmet eden kavmin hilafete müstahak addedilmesiydi. Bu Ensarın nokta-i nazarıydı.

3'üncü fikir ise kuvveti karabeti iltizam etti. Bu da Haşimilerin nokta-i nazarı idi. Bu üç nokta-i nazardan ittifak-ı ârâ ile birini tercih etmek ve emri intihabı intac eylemek mümkün olamadı. En nihayet teşettüt ve fetretin derhâl önüne geçmek lüzumuna kani olan Hazret-i Ömer'in tesiriyle Hazret-i Ebubekir'e biat olundu. Görülüyor ki, ilk halifenin intihabında temayülât-ı umumiyenin tabii temerküzünden ziyade şahsi tesir, tespiti şekletmiştir.

Efendiler! Bu muhalefet ve münakaşatın nabemehâl olduğunu zannetmeyelim. Hakikaten emr-i hilafet, milel-i İslâmiyece en büyük bir maslahattır. Çünkü Efendiler, Hilafet-i Nebeviye, ehl-i İslâm arasında bir rabıta olan bir emarettir. Ve ehl-i İslâm'ın kelime-i vahide üzere içtimalarını temin eden bir emarettir.

Emaret ise Cenab-ı Hakk'ın bir sır ve hikmetidir ki, teessüsü, daima satvet ve kuvvetle meşruttur. Ve andan maksad-ı asli de def'i fesat ve hıfz u asayişi bilât ve tanzim-i umur-i cihat ile mesalih-i âmmeyi hüsnü tanzim ve tesviyeden ibarettir. Bu dahi ancak satvet ve kuvvete menuttur. Âdetullah bu veçhile cari ola gelmiştir.

Buna nazaran yukarıda izah ettiğim üç muhtelif nokta-i nazardan birincinin -ki kuvveti ve nüfuzu olan kavmin, milletin vâris-i hilafet olması noktasıydı- diğer nikat-ı nazara müreccah ve galip olması tabiidir ve Hazret-i Ebubekir'in bittesir

makam-ı hilafeti işgal etmesi isabet oldu. İşte bu suretle Zaman-ı Saadet'ten sonra hilafet unvanıyla bir emaret-i İslâmiye teşekkül etti.

Fakat Efendiler! Peygamberin vefatıyla derhâl her tarafta irtidat başladı, irtica başladı, isyan başladı. Hazret-i Ebubekir bunları bertaraf etti. Vaziyete hâkim oldu. Bir taraftan da tevsi-i hudud-ı emaret-i İslâmiye'ye tevessül eyledi. Ebubekir son demlerine yaklaşınca, kendi intihabındaki müşkülâtı tahattur etti ve Hazret-i Ömer'i vasiyetname ile bizzat intihap ve millete takdim eyledi.

Hazret-i Ömer'in zaman-ı hilafetinde memalik-i İslâmiye fevkalade denecek derecede süratle tevessü etti. Servet çoğaldı. Hâlbuki bir milletin içinde servet ve gına husulü beynennas ağrazı bünyeviyenin hudusunu ve bu da ihtilal ve fitnenin zuhurunu bâis olmak bu âlemi kevn-i fesadın muktaza-yı ahvalindendir. İşte bu nokta; Hazret-i Ömer'in zihnini tahdiş ediyordu. Bir de Hazret-i Ömer tahattur ediyordu ki: Resulü Ekrem, mahrem-i esrarı olan havas-ı ashabına şunu demişti: "Ümmetim, düşmanlarına galebe edecek Mekke, Yemen, Kudüs ve Şam'ı fethedecek Küsra ve Kayser'in hazinelerini taksim eyleyecektir ve fakat ondan sonra aralarında fitne ve ihtilal ve nefsaniyetler hâdis olarak mülûk-i salife mesleğine gireceklerdir."

Hazret-i Ömer, birgün Huzeyfe ibni Yeman (Radiyallahüanh) Hazretlerine deniz gibi temevvüç edecek fitneyi sorduğu zaman aldığı cevapta: "Senin için andan beis yok, senin zamanınla anın arasında kapalı bir kapı vardır." dedi. Hazret-i Ömer sordu: "Bu kapı kırılacak mı, yoksa açılacak mı?"

Huzeyfe: "Kırılacak!" dedi.

Hazret-i Ömer: "Öyle ise artık kapanmaz" dedi ve izhar-ı teessüf etti. Hakikaten kapı kırılmak mukadderdi. Çünkü memalik-i İslâmiye vüsat bulmuştu, iş çoğalmıştı. Bu şekl-i emaret ve bu tarz-ı idare ile her yerde adalet-i kâmile icrası müşkül olmuştu. Hazret-i Ömer, bunu idrak ediyor ve sıkılıyor ve Allahına yalvararak diyordu ki: "Yarap! Ruhumu kabzet!"

Ömer, bir gün ağlarken sebebi soruldu: "Nasıl ağlamayım ki, Fırat kenarında bir oğlak zayi olsa korkarım ki Ömer'den sorulur" diye cevap verdi.

Evet; Hazret-i Ömer (Radiyallahüanh) artık Hilafet unvanı altındaki tarz-ı emaretin bir devlet idaresine nâkâfi olduğunu bir zatın kendi faziletinde, kendi kudretinde ve hatta kendi mehabetinde olsa dahi bir devletin idaresine nâkâfi olduğunu bütün mâna-yı camiiyle idrak eylemişti. Hatta bu endişe ile idi ki; Ömer, kendinden sonra artık bir halife düşünemez oldu. Kendisine oğlunu tavsiye ettikleri zaman (Bir haneden bir kurban yetişir) dedi. Abdurrahman bin Avfi çağırdı: "Ben, seni veliahd eylemek istiyorum" dedi. O da: "Bana, kabul et, deyu rey ve nasihat eyler misin?" dedikte Ömer: "Edemem, ya Avf!" dedi.

Abdurrahman: "Vallahi ben de ebediyyen bu işe giremem" dedi. En nihayet Ömer, en makul noktaya temas etti. Emaret, devlet ve millet işini meşverete havale

etti. Ömer'den sonra ashabı şûra ve bütün halk, mescidi lebalep doldurdu. Ve orada bazı şayan-ı dikkat vaziyetlerle yine idare-i ümmeti intihap ettikleri bir halifeye tevdi ettiler.

Hazret-i Osman, halife oldu. Fakat kırılmaya mahkûm olan kapı artık kırılmıştı. Memalik-i İslâmiye'nin her tarafında bin türlü kîl ü kal ve adem-i hoşnudi başladı. Zavallı Osman, âciz ve naçiz bir vaziyete düştü. O kadar ki, Şam Valisi Muaviye, onun hayatını muhafaza etmek için nezd-i himayekârisine davet etti. Buna muvafakat edemeyen Hazret-i Osman, taraf-ı velâyetpenahiden, muhafaza-i nefs için asker göndermeyi teklif etti. Bunların hiçbirisine meydan kalmadı. Her tarafta isyan eden muhtelif mıntakalar halkı Medine'de evinin içinde Hazret-i Osman'ı taht-ı muhasaraya aldı. Ve zevce-i muhteremesinin yanında şehid etti. Birçok gürültülü ve kanlı vakayiden sonra Hazret-i Âli (Keremallahüveçhe) Makamı Hilafete getirildi. Tekrar edelim ki, kapı kırılmıştı.

Aynı ırktan olmakla beraber, Irak başka bir şey, Yemen başka bir şey, Suriye başka bir şey ve Hıtta-i Hicaziye de bambaşka bir şeydir. Hicaz'da bir halife, Suriye'de kuvvete istinad eden bir vali ile Sıffin'de karşı karşıya gelmeğe mecbur oldu. Muaviye, Hazret-i Ali (Keremallahüveçhe) nin hilafetini tanımıyor ve bilakis onu hûn-ı Osman ile itham ediyordu.

Vazifesi, âlemi İslâm'da ahkâm-ı Kur'aniyenin temini tatbikatından ibaret olan halife, mızraklarına Mesahif-i Şerife geçirilmiş Emeviye ordusunun karşısında muharebeyi kat'a mecbur oldu. Bizzarure tarafeyn hakemlerinin vereceği karara tebaiyete söz verdi.

Muaviye'nin murahhası Amr ibnil Âs ile Hazret-i Ali'nin murahhası Ebu Mus-el-Eş'ari tahkimnameyi tanzim için karşı karşıya geldikleri zaman Hazret-i Ali hazır bulunuyordu. (Emîrü'l-müminîn Ali ile Muaviye arasında tahkinmamedir) diye yazılan cümleye derhâl Muaviye'nin murahhası itiraz etti ve dedi ki: (O Emîrü'l-müminîn kelimesini oradan kaldır. Sen yalnız emrinde bulunanların emîri olabilirsin! Şam ahalisinin Emîri değilsin).

Hazreti Ali, isminin başındaki sıfatının kaldırılmasına muvafakat etti. Bundan sonra iki taraf murahhasının yekdiğerine karşı kullandığı âdi hile, cümlece malumdur. Bunda muvaffak olan Amr ibn-il Âs, Muaviye'ye hilafetini tebşir etti.

Diğer taraftan Hazret-i Ali de hükkâmın hükmüne sadık kalacağına söz verdiği hâlde biraz tereddüdü müteakip icra-yi hilafete devam etti. Görülüyor ki, Resulullah'ın vefatından yirmi beş sene kadar kalil bir zaman sonra âlem-i İslâmiyet içinde, İslâm'ın en büyük zevatından ikisi karşı karşıya iddia-yı hilafet ile arkalarından sürükledikleri aynı din ve aynı ırktaki insanları kanlar içinde bırakmakta beis görmediler. En nihayet, hiylesinde muvaffak olanı, sâf ve nezih olanını mağlup ve

evlad-ı ayalini mahvü perişan eyledi. Ve bu suretle hilafet unvanı altındaki emaret-i İslâmiye'yi yine hilafet unvanı altında saltanat-ı İslâmiye'ye tahvil etti.

Saltanat-ı Emeviye, büyük istilalar yapmakla beraber baştan nihayete kadar hûnin ve elîm vakayi ile ancak doksan seneyi doldurabilmiş ve Hicretin 132'nci senesinde Arap milleti, Salâtin-i Emeviye'yi başlarından atmış ve yerine başka namda bir devlet tesis eylemiştir. Bu devlete Devlet-i Âbbasiye ve devletin res'ikârında bulunan insanlara da halife derlerdi.

Merkez-i faaliyeti Irak'ta bulunan Hilafet-i Abbasiye'nin mevcudiyetine rağmen Endülüs'te dahi (Halife-i Resulullah) ve (Emîr'il-müminîn) unvanlarıyla asırlarca saltanat sürmüş hükümdarlar mevcuttu.

Beyanatıma mukaddeme olarak izah etmişim ki, bundan (1500) sene evvel, yani Hicret-i Nebevi'den iki buçuk asır evvel Orta Asya'da muazzam bir Türkiye Devleti mevcuttu. KablelİslamIslam mevcut olan bu devletlerin sahibi Türkler, bundan (1000) sene evvel İslâm'ı kabul ettiler. Evvela şarka doğru tevsi-i memalik ederek Çin hududuna kadar icra-yı nüfuz eylediler. Hulefa-yi Âbbasiye zamanında bu civanmert Türkler, asalet ve şecaatle benam olan Türkler, asker olarak Suriye'ye, Irak'a kadar geldiler. Hulefa-yi Abbasiye'nin taht-ı idaresinde bulunan bu yerlerde iktisab-ı nüfuz ettiler. En yüksek idare ve emri kumanda makamatına irtika eylediler. Dördüncü asr-ı hicrîde idi ki, Selçuk Hükûmeti namı altında muazzam bir Türk devleti teşekkül etti. Bu devletin namı altında icra-yı faaliyet eden Türkler, bir taraftan Kafkasya'ya, diğer taraftan cenuba İran ve Irak'a ve Suriye'ye ve garba, Anadolu'ya nüfuz eyledi. Bağdat'ta oturan hulefa-yi Âbbasiye bu Türk devleti muazzamasının daire-i nüfuzuna girmişti. Filhakika bu Türk devleti beşinci asır evasıtında Maveraünnehr ve Harezmî, Şam ve Mısır'ı ve Anadolu kıtasının çoğunu ve birçok memaliki zapt ile hududunu Kâşgar'dan ve Seyhun mecrasından Akdeniz'e ve Bahr-i Ahmer ve Bahr-i Umman'a kadar tevsi etti ve Bağdat'ta bulunan hulefa-yi Abbasiye'yi, yed-i ihtiyar ve idaresine aldı.

Bağdat'ta, aynı merkezde Melikşah namında Türk hâkimiyetini temsil eden bir zatla halife namını taşıyan Muktedibillâh yanyana oturdular ve akraba oldular.

Bu vaziyeti ve bu manzarayı biraz tahlil etmek isterim:

Türk Hakanı ki, muazzam bir Türk Devleti'nin hâkimiyet ve saltanatını temsil ediyor, yanında bir hilafet makamının ayrıca mahfuziyetinde bir beis görmüyor. Eğer böyle bir mahzur görseydi zaten yed-i idaresine aldığı makamı ortadan kaldırmak ve o makama ait sıfat ve salahiyeti kendi makamında memzuç bulundurmak mümkündü. Hazret-i Selim'in takriben beş asır sonra Mısır'da yaptığını eğer isteseydi Melikşah, daha o zaman Bağdat'ta yapmış olurdu.

Müşarünileyhin belki yalnız düşündüğü bir şey var idiyse, o da Türkiye Selçuk Devleti'ne daha sadık ve makam-ı hilafete elyak diğer birinin Halife Muktedibillâh'a halef olmasını temindi.

Filhakika Muktedibillâh'ın veliahdı olan oğlunu azil ve onun yerine kendi torununu ikame için halifeyi tazyik etti. Melikşah ölmeseydi bu böyle olacaktı.

Şimdi Efendiler! Makam-ı hilafet mahfuz olarak onun yanında hâkimiyet ve saltanat-ı milliye makamı ki, -Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir- elbette yanyana durur ve elbette Melikşah'ın makamı karşısında âciz ve naçiz bir makam sahibi olmaktan daha âli bir tarzda bulunur. Çünkü bugünkü Türkiye Devleti'ni temsil eden Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Çünkü bütün Türkiye halkı, bütün kuvasiyle o makamı hilafetin istinatgâhı olmayı doğrudan doğruya yalnız vicdani ve dinî bir vazife olarak taahhüt ve tekeffül ediyor.

Mütalâat-ı tarihiye silsilesi üzerinde birkaç adım daha beraber atalım:

Bu adımlarımız bizi bugünkü şekl-i idaremizin ne kadar tabii ne kadar zaruri ve Türkiye için ve bütün âlemi İslâm için ne kadar nafi ve musip olduğu neticesine isal edecektir. Efendiler: Orta-Asya'da devlet üstüne devlet teşkil etmiş olan Türkler daha garbda İran Selçukileri ve Anadolu'da da Rum Selçukileri namı altında pek muazzam ve pek mütemeddin devletler teşkil etmişlerdir. Konya'da merkez-i hükûmetlerini tesis etmiş olan Rum Selçukileri, malum-ı âlileri üzere (699) senesine kadar muhafaza-i mevcudiyet eyliyorlar. Mâruf İslâm-Türk devletleri icra-yı faaliyet ederken Cengiz Han namındaki cihangir Karakurum'dan çıkarak (559) senesinde hudutlarını Çin denizine, Bahr-i Baltık'a, Bahr-i Siyah'a kadar tevsi eyliyor. Cengiz'in torunu Hülâgû idi ki (656) sene-i hicriyesinde Bağdad'ı zaptederek Halife-i Abbasi Mutasımı idam ediyor bu suretle dünya yüzünde fiilen hilafete hatime veriyor.

İrtihal-i Fahr-ı âlemden sonra 1'inci Halife-i Resul Ebubekir ne dünyayı istemiş ne de dünya ana teveccüh eylemişti, 2'nci Halife Hazret-i Ömer, heyet-i içtimaiyedeki temevvücatın gayr-ı kabil-i tevkif olduğu kanaatini hayatında yakinen idrak ederek muztaribirruh olarak vefat etti.

Hazret-i Osman'a gelince: Mukadder olan tehacümat için de kanını Kitabullah'a akıtarak terki dünya eyledi.

Hazret-i Ali, hilafeti uhdesinde tekarrür ettirememek ve Ehl-i Beyt-i Resul'ün hukukunu muhafaza edememek bedbahtisiyle giryan oldu.

Emeviler, doksan seneden fazla hilafeti muhafaza edemediler. En nihayet nüfuz-ı hilafeti Bağdat surlarına kasra mecbur olan Abbasi halifelerinin sonuncusu Mutasımı evlat ve ayaliyle ve sekiz yüz bin kişi Bağdat ahalisiyle beraber Hülâgû'ya kurban verdiler.

Hulefa-yi Abbasiye'nin zâfını görmekle (Halife-i Resulullah) ve (Emîrü'l-müminîn) unvanlarını almış olan ve nüfuz-ı hilafetleri Elhamra sarayının kapısından çıkamamaya mahkûm kalan Endülüs'teki halifelerin de beşinci asr-ı hicrî iptidasındaki akıbet-i feciası malumdur.

Bağdat'ta Hülâgû'nun ihdas eylediği vaka-i mühimme neticesinde küre-i zemin üzerinde halife ve makam-ı hilafet mâdum bir hâle getiriliyor. Bundan üç sene sonra, yani (659) tarih-i hicrîsinde idi ki, hulefa-yı Abbasiye neslinden Elmustansırbillâh isminde bir zat Hülâgû'dan kurtulup Mısır Hükûmeti'ne iltica etti ve bu zat Mısır Meliki tarafından halife tanındı. Bundan sonra on yedi zat halife unvanını haiz olarak ve fakat hiçbir salahiyeti, hiçbir tesir ve nüfuzu olmayarak doğrudan doğruya Mısır Hükûmeti'nin himayesinde yekdiğerini istihlâfla imrar-ı hayat eylemiştir.

Selçukî Devleti'nin idaresinde teşettüt-i umumi hâsıl olması üzerine Türkler, (699) tarih-i hicrîsinde Selçuk Devleti yerine Osmanlı Devleti'ni ihyaen tesis eylediler.

Bu devletin ulularından Yavuz Hazretleri (924) tarih-i hicrîsinde Mısır'ı zapt eylediği zaman orada idam eylediği Mısır hükümdarından başka, unvanı halife olan bir zat buldu. Halife sıfatının böyle bir şahs-ı âciz tarafından kullanılması âlemi İslâm için şiyn olduğuna şüphe etmediğinden o sıfatı Türkiye Devleti'nin kuvasına istinad ettirerek ihya ve îlâ eylemek üzere aldı.

Efendiler! Osmanlı Devleti ki 699'da teessüs etmişti, hilafeti aldığı 924 yılından ancak elli sene sonrasına kadar tarih-i cihanda devri itilâ denilen ve muvaffakıyet-i mütevaliye ve azîme ile mâli olan takriben üç asırlık bir devir yaşad. Ondan sonra efendiler inhitat başlıyor.

Efendiler! Devri inhitatın her safhası Türkiye Devleti'nin hudutlarını biraz daha darlaştırıyor, Türk milletinin maddi ve manevi kuvvetlerini biraz daha fazla taksir ediyor, devletin istiklalini darbeliyor arazi, servet, nüfus ve haysiyet-i millet azamî bir süratle mahv u tebah oluyor.

Nihayet Âli Osman'ın 36 ncı ve sonuncu Padişahı Vahidettin'in devri saltanatında Türk milleti, en derin hufre-i esaretin önüne getiriliyor. Binlerce seneden beri istiklal mefhumunun timsal-i aslisi olan Türk milleti bir tekme ile bu hufrenin içine yuvarlanmak isteniyor. Fakat bu tekmeyi vurdurmak için bir hain, bîşuur, bîidrak bir hain lazımdı. Nasıl ki, kanunen idamı lazım gelenlerin bile ipini çekmek için kalb ve vicdan-ı ulviyet-i insaniyeden mücerret bir mahlûk aranır. İdam hükmünü verenlerin böyle âdi bir vasıtaya ihtiyaçları vardır. O kim olabilir?

Türkiye Devleti'nin istiklaline hatime veren, Türkiye halkının hayatını, namusunu, şerefini imha eden, Türkiye'nin idam kararını ayağa kalkarak ve bütün endamıyla kabul etmek istidadında kim olabilir?

Maatteessüf bu milletin hükümdar diye, sultan diye, padişah diye, halife diye başında bulundurduğu Vahidettin. Vahidettin, bu hareket-i denaatkâranesiyle yalnız kendinin layık olduğu bir muameleyi kabul etmiş olmaktan başka hiçbir şey yapmış olmadı.

Vahidettin, bu hareketiyle kendini öldürdü ve temsil eylediği şekl-i idarenin indirasını zaruri kıldı. Fakat Efendiler; millet hiçbir vakit bu hareket-i hiyanetkâranenin kurbanı olmaya razı olamazdı. Çünkü millet, icab-ı taamül olarak başında bulunanın mahiyet-i hareketini suhuletle idrak edecek rüşt-i kabiliyette idi. Millet, tarihin vuzuhundan, asırlardan beri duçar olduğu felaketlerin esbabını bir anda halas edebilecek hassasiyet ve intibahta idi.

Millet, şahısların hırs-ı saltanat, hırs-ı tahakküm, hırs-ı istiladan başlayarak temin-i menfaat ve rahat ve tevsi-i sefahet ve rezalet ibzal ve israfat gibi hasis maksatlar için vasıta ve kuvvet olmak yüzünden kendi benliğini unutacak mertebede geçirdiği gafletlerin netayic-i elîmesini derhâl halas edebilecek rüşt ve kemalde idi. Artık milletin en makul ve meşru ve en insani salahiyetini istimal etmek zamanı geldiğinde tereddüdü kalmamıştı. Tarih-i cihanda bir Cengiz, bir Selçuk, bir Osman devleti tesis eden ve bunların hepsini hadisat ile tecrübe eyleyen Türk milleti, bu defa doğrudan doğruya kendi nam ve sıfatında bir devlet tesis ederek bütün felaketlerin karşısında meftur olduğu kabiliyet ve kudretle ahz-i mevki etti. Millet mukadderatını doğrudan doğruya eline aldı ve millî saltanat ve hâkimiyeti bir şahısta değil, bütün efradı tarafından müntehap vekillerinden terekküb eden bir Meclis-i Âli'de temsil etti. İşte o Meclis, Meclis-i Âlinizdir; Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Milletin saltanat ve hâkimiyet makamı yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Ve bu makam-ı hâkimiyetin hükûmetine, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti derler. Bundan başka bir makam-ı saltanat, bundan başka bir heyet-i hükûmet yoktur ve olamaz.

"Kendine sıfat-ı hilafeti izafe eden bu mevkii şahsi, münhedim olunca makam-ı hilafet ne olacaktır?" suali vârid-i hatır olur.

Efendiler! Hulefa-yı Abbasiye devrinde Bağdat'ta ve ondan sonra Mısır'da hilafet makamının, asırlarca müddet saltanat makamıyla yanyana ve fakat ayrı ayrı bulunduğunu gördük. Bugün dahi saltanat ve hâkimiyet makamıyla makam-ı hilafetin yanyana bulunabilmesi en tabii halâttandır. Şu farkla ki, Bağdat'ta ve Mısır'da saltanat makamında bir şahıs oturuyordu. Türkiye'de o makamda asıl olan milletin kendisi oturuyor. Makam-ı hilafette dahi Bağdat ve Mısır'da olduğu gibi bîkudret veya mülteci bir şahsı âciz değil, istinatgâhı Türkiye Devleti olan bir şahsı âli oturacaktır.

Bu suretle bir taraftan Türkiye halkı asrî bir devlet-i mütemeddine hâlinde her gün daha rasin olacak, her gün daha mesut ve müreffeh olacak, her gün daha çok

insanlığını ve benliğini anlayacak, eşhasın hıyaneti tehlikesine kendisini maruz bulundurmayacak ve diğer taraftan makam-ı hilafet de bütün âlemi İslâm'ın ruh ve vicdanının ve imanının nokta-i rabıtası, kulûb-i İslâmiye'nin badî-i inşirahı olabilecek bir izzet ve ulviyette tecelli edecektir.

Efendiler! Türkiye Devleti'nin, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükûmeti mefhumlarının millet ve memleketimiz için ne kadar kuvvet ve feyzi halas-ı saadet vâdettiğini izaha lüzum göremem. Üç senelik tecarib-i fiiliye ve bunun semerat-ı mesudesi kâfi fikir ve kanaat verebilir itikadındayım. Bundan sonra makam-ı hilafetin dahi Türkiye Devleti için ve bütün âlemi İslâm için ne kadar feyizkâr olacağını da istikbal bütün vuzuhuyla gösterecektir.

Türk ve İslâm-Türkiye Devleti iki saadetin tecelli ve tezahürüne menba ve menşe olmakla dünyanın en bahtiyar bir devleti olacaktır.

Bu maruzat ve izahatıma nihayet vermek için Heyet-i Aliyyenize şunu arzedeyim ki, bütün rüfekamın mevzubahis olan meselenin esasında tamamen müttehit ve müttefik olduğunu, büyük bir kanaat-i vicdaniye ve muhakeme-i fikriye ile beraber olduğunu görüyorum. Bu hâl milletimizin cidden teşekkürünü mucip bir hâldir. Heyet-i celilenizin nâmütenahi takdirat ve tebrikâtı istilzam eden bir hakkıdır. Deminden mufassal bir takrir okunmuştu, şimdi okunan bir iki takrir daha var. Her üçünün muhteviyatı, arzettiğim gibi nikat-ı esasiyede, birdir. Binaenaleyh, yapılacak şey bu üçünü daha sarih ve daha güzel bir tarzda tespit etmek ve heyet-i celilenizin rey-i katisine iktiran ettirerek bir an evvel ilan etmek ve bu sayede bütün düşmanlarımızın aleyhimizde aldığı tedbirlere mâni olmaktır.

34. BARIŞ KOŞULLARI İLE İÇ VE DIŞ SİYASİ SORUNLAR HAKKINDA LE PETIT PARISIEN MUHABİRİNE BURSA'DA VERDİĞİ DEMEÇ *

2 Teşrîn-i Sâni 1338 (2 Kasım 1922)

-Bana Avrupalıların ve bilhassa Fransızların Şark'taki menafiinden bahsediyorsunuz. Her şeyden evvel şurası bilinmek lazımdır ki, Büyük Millet Meclisi Hükûmeti kapitülasyonların ibkasını asla kabul etmeyecektir. Şayet tebaa-i ecnebiye eskiden olduğu gibi, bundan sonra da kapitülasyonlardan istifade etmeyi düşünüyorlarsa, aldanıyorlar. Kapitülasyonlar bizim için mevcut değildir ve asla mevcut olmayacaktır. Türkiye'nin istiklali her sahada tamamen ve kâmilen tasdik olunmak şartıyla kapılarımız bütün ecnebilere genişçe açık kalacaktır.

Türkiye ile Düvel-i Muazzama arasında bilahare akd olunacak mukaveleler mucibince biz ecnebilerle münasebat-ı hasene tesis ve idame edeceğiz.

Size temin ederim ki, bu sebepten dolayı müttefikler mehafilinde beliren endişeler lüzumsuzdur. Biz memleketimizde bir hayli muamele yapmakta olan Fransızlarla dost geçinmek istiyoruz.

Memleketimizde vücut bulan yeni vaziyetin netayicinden ecnebileri tevahhuşa getirerek Avrupa'da aleyhimize bir cereyan-ı efkâr ihdas etmek isteyenler bizim düşmanlarımızdır. Hâlbuki Türkiye bize de onlara da kâfi gelecek kadar vâsi ve zengindir.

Birtakım mesail-i iktisadiye vardır ki, biz bunları kendi menabiimizle ve yalnız kendi sermayemizle halledemeyiz. Bize yardım edecek dostlar aramağa mecburuz. Halkımızın Fransa hakkında hissiyat-ı dostâne perverde etmesi pek tabiidir, çünkü Fransa efkâr-ı umumiyesinin Türklere müsait olduğunu gördük ve her gün görüyoruz.

- Ankara Hükûmeti ile İngiltere arasında bir itilaf akdi için elyevm müzakere cereyan ediyor mu?

- Lloyd George düştü, mevki-i iktidara yeni bir kabine geldi, ancak biz henüz bununla münasebete girmedik, İngilizlerin Türklere karşı besledikleri hissiyat ve âmâli hakkında bir hüküm verebilmek için, herşeyden evvel İngiliz diplomatlarının

* Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara, 1988, s. 362.

açık kalb ile konuştuklarını görmek isteriz. Gerçi İngiliz milletinin kısm-ı azamı şimdi Türkiye'ye karşı hasmane hissiyat perverde etmiyorlarsa da siyasette bu kabil hissiyat müspet ve tarafeyn için mucib-i memnuniyet bir neticeye vasıl olmaya kâfi değildir.

- Türklerin sulh konferansında serd edecekleri teklifâtın hutut-ı esasiyesini lütfen beyan buyurur musunuz?

- Şeraitimiz çok açık ve çok sadedir. İstiklalimizin bilâ kayd u şart tasdikini talep ediyoruz. Bu mücmel cümlede programımızın bütün hutut-ı esasiyesi mündemicdir. Hudud-ı millîmiz dâhilinde bulunan toprakların bize verilmesinde ısrar edeceğiz. Ondan sonra bu topraklar dâhilinde tamamıyla müstakil yani kapitülasyonsuz bir Türkiye yaşamasını istiyoruz. İşte bütün istediklerimiz budur.

Şu aralık âlem şümul bir mesele ortaya çıkmıştır ki bu da Boğazlar meselesidir. Boğazlardan serbestî-i mürurun temini bizim için bir esas olduğunu bütün âlem bilir. Boğazların küşadı ve serbestîsi bizim tarafımızdan taht-ı temine alınmıştır.

Biz, bu meselede bir tek şart vazediyoruz. O da İstanbul ve Marmara denizinin emniyeti meselesidir. Bu meselenin yalnız Türkiye'nin arzu ve menafi-i hususiyesi dairesinde hallolunamayacağını bilmez değiliz. Bu işte Avrupa'nın menafi-i umumiyesi de nazar-ı dikkate alınmak lazım geldiğini biliyoruz ve bunun için konferansta tespit edilecek bir şekli kabule biz de hazırız.

- Şu hâlde Mösyö Poincare tarafından sulh konferansının iki safhaya tefriki suretiyle ortaya atılan teklifi siz de kabul ediyor musunuz?

- Türkiye ve müttefikler ve Yunanistan arasında sulh akdi için tanzimi lazım gelen mesâil bilhassa işbu devletleri alakadar eder. Ancak, Çanakkale meselesinin halli için hususi bir konferans akdedilmesi ve bu konferansa bütün alakadar devletlerin ve bilhassa Sovyet hükûmetinin iştirak eylemeleri şayan-ı tercihtir.

- Ankara Büyük Millet Meclisi hükûmetinin Anadolu'da sakin ecnebilere karşı tarz-ı hareketi Bolşevikler tarafından ittihaz edilmiş olan tedabire pek benziyor. Ezcümle İzmir ve bazı bankalarda ve hatta Fransız bankalarındaki ecnebiye ait kasaların zorla açılması İstanbul'da müttefikin mahafilinde pek elîm bir tesir hâsıl etmiştir. Türkiye'de Komünist bir idare mi tesis etmek istiyorsunuz?

- Yeni Türkiye'nin eski Türkiye ile hiçbir alakası yoktur. Osmanlı hükûmeti tarihe geçmiştir. Şimdi yeni bir Türkiye doğmuştur. Gerçi millet değişmemiştir. Aynı Türk unsuru bu milleti teşkil ediyor. Ancak, tarz-ı idare değişmiştir. Ankara'da hükûmet-i milliye teessüs etmeden evvel İstanbul'da bir sultan ve bunun bir hükûmeti vardı. Millet memleketin işlerine, vazifesi kanun yapmaktan ibaret olan bir meclis vasıtasıyla iştirak edebiliyordu. Bu tarz-ı hükûmet, millete hahişkâr olduğu istiklal ve hürriyeti vermeğe kâfi değildir. Bu tarz-ı hükûmetin verdiği fena neticeler meydandadır.

Millet ölmek istemiyor, yaşamak ve bunun için de ne lazımsa onu yapmak istiyordu. İşte bunun içindir ki üç seneden beri tarz-ı idaresini değiştirdi. Yukarıda izah ettiğim bir meşrutî hükûmete bedel, doğrudan doğruya milletten çıkan bir hükûmeti kabul etti.

Bu yeni hükûmet taraf-ı milletten mansup ve aynı zamanda hem kuvve-i icraiyeyi, hem de kuvve-i teşriiyeyi haiz mebuslardan teşekkül eder. Bu mebusların bazıları umur-ı idarenin teferruatını tanzime ve halk komiserleri vazifesini ifaya memurdurlar. Hakikatta hâkim olan ve herşeyi idare eden merci Millet Meclisi'dir. Zannıma göre yeryüzünde buna benzeyen diğer bir hükûmet de vardır.

Şurasını unutmamalı ki bu tarz-ı idare bir Bolşevik sistemi değildir. Çünkü biz ne Bolşeviğiz ne de Komünist. Ne biri ne diğeri olamayız. Çünkü biz milliyetperver ve dinimize hürmetkârız. Hulâsa bizim şekl-i hükûmetimiz tam bir demokrat hükûmetidir. Ve lisanımızda bu hükûmet "halk hükûmeti" diye yâd edilir.

Bu hükûmet doğrudan doğruya milletin arzularını tatmine hadim, millet ve memleketin idaresine bizzat sahiptir. Bu itibarla kendi mukadderatını kendisi tayin eder. Şuabât-ı idaremizin kâffesinde tatbik edilecek olan usul de budur.

- İstanbul'a avdetinizde Padişah'ı tanıyacak mısınız?

- Hilafeti muhafaza edeceğiz. Şu şartla ki, Büyük Millet Meclisi ve millet halifenin istinat edeceği bir mesnet ve kuvvet olacaktır.

- Hilafette şimdiki usul-i veraseti muhafaza edecek misiniz?

- Bu babda kati birşey söyleyemem. Mamafih şimdiki usulün muhafazası müreccah olacağı zannındayım. Çünkü en sade ve en sehlüttatbik usûl budur. Esasen bu mesele yalnız Türkiye'ye ait olmayıp bütün âlem-i İslâm'ı alakadar eden bir meseledir.

- Bazı mebusların bana İstanbul'da söyledikleri gibi İstanbul şehri bâdema Türkiye'nin payitahtı olmayıp merkez-i hilafetin de Bursa veya Ankara'ya nakledileceği doğru mudur?

- Bu babda hiçbir karar-ı kati ittihaz edilmemiştir. Müstakbel payitahtımızı intihap için sulhun akdini beklemeliyiz.

35. ABDÜLMECİT EFENDİ'YE HALİFE SEÇİLDİĞİNE DAİR KARARI BİLDİRMEK ÜZERE MECLİS'TEN BİR HEYETİN SEÇİLEREK GÖNDERİLMESİYLE İLGİLİ TEZKERE DOLAYISIYLA YAPTIĞI KONUŞMA *

20 Teşrîn-i Sâni 1338 (20 Kasım 1922)

Efendiler!

Şüphe yok ki, Zât-ı Hilafetpenahiye, efendi demek, onun kadr-i şerefini tenkis eder. Bu kullandığımız efendi kelimesi maatteessüf taammüm ettiğinden bertaraf edilemiyor. Bu Rum kelimesidir. Rum unvanıyla halifenin şerefi yükseltilmek isteniliyor! Halife hazrettir ve ona hazret denilir. Ona lisanımızda başka bir unvan yoktur. Sonra vuku bulan ifadatta tabii bizim Meclisimiz, bizim milletimiz, hakikati ifade edecek tabirler kullanıyor. Zât-ı Hilafetpenahi, hadimü'l-müslimîn, hadimü'l-haremeyn, onun hakiki tâbirleri budur. Herkes şahsen istediği elkabı kullanabilir. Fakat hakiki unvanı Halife-i Müslimîn'dir. Hadimü'l-Haremeyn'dir ve hazrettir.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 25, 20.11.1338, Pazartesi, s. 14-15.

36. SEÇİM KANUNU'NUN DEĞİŞTİRİLMESİ HAKKINDAKİ TEKLİF DOLAYISIYLA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA *

2 Kânun-ı Evvel 1338 (2 Aralık 1922)

Efendim!

Bu teklif-i kanuni bir maksad-ı mahsus ihtiva ediyor ve bu maksad-ı mahsus doğruca şahsa taalluk ettiğinden müsaade ederseniz birkaç kelime ile fikrimi arz etmek istiyorum.

Erzurum Mebusu Süleyman Necati ve Mersin Mebusu Salâhattin ve Canik Mebusu Emin Beyefendiler tarafından teklif olunan layiha-i kanuniye, doğrudan doğruya benim şahsımı vatandaşlık hukukundan ıskat etmek nokta-i nazarına matuftur.

On dördüncü maddede yazılı olan satırları gözden geçirecek olursanız orada deniliyor ki:

"Büyük Millet Meclisi'ne aza intihap olunabilmek için Türkiye'nin bugünkü hudutları dâhilindeki mahaller ahalisinden olmak meşruttur. Veya daire-i intihabiye dâhilinde mütemekkin olmak meşruttur. Ondan sonra muhacereten gelenlerden Türk ve Kürtler tarih-i iskânlarından itibaren beş sene mürur etmişse intihap olunabilirler."

Maalesef mahall-i tevellüdüm bugünkü hudutlar haricinde kalmış bulunuyor. Saniyen herhangi bir daire-i intihabiyenin beş sene mütemekkini dahi değilim. Mahall-i tevellüdüm bugünkü hudud-ı millîmizin haricinde kalmıştır. Fakat bu böyle ise bunda benim katiyen bir kast ve kabahatim yoktur. Bunun sebebi bütün memleketimizi, milletimizi mahv ü muzmahil etmek isteyen düşmanların harekâtında muvaffak olmaktan kısmen men edilememiş olmasıdır. Eğer düşmanlar tamamen maksatlarında muvaffak olmuş olsalardı Allah muhafaza etsin buraya vazi'ül-imza olan Efendilerin dahi memleketleri hudut haricinde kalabilirdi. Bundan başka bu maddenin talep ettiği şartı haiz bulunmuyorsam yani beş sene mütemadiyen bir daire-i intihabiyede sakin olamamışsam o da bu vatana ifa ettiğim hidemat yüzündendir. Eğer bu maddenin talep ettiği şartı ihraza çalışsaydım İstanbul'u kazandır-

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 25, 2.12.1338, Cumartesi, s. 159-160.

maktan ibaret olan Arıburnu ve Anafartalar'daki müdafaatımızı yapmamaklığım lazım gelirdi. Eğer ben bir yerde beş sene oturmaya mahkûm olsaydım Bitlis ve Muş'u aldıktan sonra Diyarbakır istikametinde tevessü eden düşmanın karşısına çıkmamaklığım, Bitlis ve Muş'u kurtarmaktan ibaret olan vazifemi yapmamaklığım lazım gelirdi. Bu Efendilerin talep ettiği şeraiti ihraz etmek isteseydim Suriye'yi tahliye eden orduların enkazından Halep'te bir ordu teşkil ederek düşmana karşı müdafaa etmemekliğim ve bugün hudud-ı milliye dediğimiz hududu fiilen tespit etmemekliğim lazım gelirdi. Zannediyorum ki; ondan sonraki mesaim cümlenin malumudur. Hiçbir yerde beş sene oturmayacak kadar sarf-ı mesai etmiş bulunuyorum. Ben zannediyorum ki, bu hidematımdan dolayı milletimin muhabbetine ve teveccühüne mazhar oldum.

Belki bütün âlem-i İslâm'ın muhabbet ve teveccühüne mazharım. Binaenaleyh, bu teveccühata mukabil vatandaşlık hukukundan ıskata maruz kalacağımı asla hatıra getirmezdim. Tahmin ediyorum ve ediyordum ki, ecnebi düşmanlar bana suikast etmek suretiyle de memleketimdeki hizmetimden beni tecride çalışacaklardır. Fakat hiçbir zaman hatır-ı hayalime getiremezdim ki, Meclis-i Âli'de velev üç kişi olsun aynı zihniyette bulunabilsin. Binaenaleyh ben anlamak istiyorum. Bu Efendiler daire-i intihabiyeleri halkının ciddi olarak...

Buraya vâzı'ül imza olan Efendilere söylüyorum. Bilmek istiyorum ki, bu Efendiler daire-i intihabiyeleri halkının ciddi olarak tercüman-ı fikir ve hissi midirler? Yine Efendilere karşı soruyorum. Mebus olmak itibarıyla tabii şamil bir sıfatı cami bulunuyorlar. Binaenaleyh demek istiyorum ki millet bu Efendilerle hem fikir midir?

Saniyen Efendiler! Beni vatandaşlık hukukundan ıskat etmek salahiyeti bu Efendilere nereden verilmiştir? Bu kürsüden resmen Heyet-i Aliyyenize ve bu Efendilerin daire-i intihabiyeleri halkına ve bütün millete soruyorum ve cevap istiyorum.

Benim müstesna olduğuma dair bir kanun yoktur.

37. HALK FIRKASI'NI KURMAKLA İLGİLİ KARARI HAKKINDA HÂKİMİYET-İ MİLLİYE, YENİGÜN VE ÖĞÜT GAZETELERİ MUHABİRLERİNE VERDİĞİ DEMEÇ *

6 Kânun-ı Evvel 1338 (6 Aralık 1922)

Cenab-ı Hakk'a şükürler olsun ki, millet üç buçuk senelik kahramanane cidalden sonra kendisini ebediyen esaret zinciriyle bağlamak isteyenleri mağlup etmiş ve istiklaline sahip olmuştur. Bilumum mütemeddin milletler arasında hür ve müstakil olarak milletimizin ahz-ı mevki edeceği sulh günleri de inşallah gecikmeyecektir.

Bu mesut günlere ne büyük fedakârlıklar ve zahmetler mukabilinde erişeceğimizi asla hatırdan çıkarmamak ve istikbalde hayat-ı milleti tehdit edecek tehlikelere düşmemek için, ona göre şimdiden hazırlanmak ve çalışmak vatanını seven bilcümle efradı milletin borcudur.

Filvaki vatanımıza ve istiklalimize göz dikenlere yalnız askerlikçe galebe etmek kâfi değildir. Memleketimiz hakkında istila emelleri besleyecek olanların her türlü ümitlerini kıracak veçhile siyaseten, idareten ve iktisaden kuvvetli olmak lazımdır. Hiç şüphe yoktur ki, ziraat ve ticaretimizin geri olması, memleketimizin ekseri aksamının harap ve ahalimizin fakir bulunması, vesait-i münakalemizin mahdut olması, maarifin herkese ve her yere layıkıyla nüfuz edemeyerek hayatı içtimaiyemizin en büyük düşmanı olan cehil vesaire gibi sebepler milletimizi fakir ve zayıf düşürmekten hâlî kalmamış ve kalmayacaktır.

Binaenaleyh halas ve istiklal için yaptığımız cidali itinam etmek ve Cenab-ı Hakk'ın milletimizi meftur kıldığı istidat ve kabiliyeti azami derecede inkişaf ettirmek ve memleketimize bahş eylediği bilcümle menabii kuvvet ve servetten azami surette istifade ederek esbab-ı zaferimizi izale eylemek için bundan böyle hiçbir fırsat ve vakti fevt etmeyerek çalışmaya mecburuz. Ancak bu mesai senelerle takip ve tatbik edilecek bir programa müstenit olmazsa akamete mahkûmdur. Bu bîmana olduğu kadar milletimizin ihtiyacat-ı âcile sin çaresâz olacak bir programa müstenit olmıyan ıslahat teşebbüsleri, şahsi ve keyfi olmaktan kurtulamaz. Bu gibi teşebbüsler sahipleri olan şahısların tebeddülü ile hatta şahs-i nüfuzunun tenakusu ile söner gider. Diğer cihetten herhangi bir programın uzun bir devr-i mesaiye rehber olması için memlekette bilcümle vatanperveranın ona müzahir olması icap eder. Hakika-

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Aralık 1922, s. 1.

ten azîm bir kitle-i vatanperveranın ıslahat emellerini ihtiva etmeyen bir programın muvaffakiyetli ve müstemir olması ümit olunamaz.

Bu millî maksat ve mülahazaları nazar-ı dikkatte bulundurarak milletimin, her sınıf halkında ve hatta âlem-i İslâm'ın en uzak köşelerinde beni ebediyen müftehir bırakacak surette gördüğüm teveccüh ve itimada kesb-i liyakat etmek için en mütevazı bir ferdi millet sıfatıyla hayatımı, sonuna kadar vatan hayrına vakfeylemek emeliyle sulhun istikrarını müteakip halkçılık esası üzerine müstenit ve Halk Fırkası namıyla siyasi bir fırka teşkil etmek niyetindeyim.

Başka memleketlerde müteşekkil bu gibi fırkaların programlarını gözden geçirmiş isem de bunları tamamıyla memleket ve milletimizin hakiki ihtiyaçlarını tatmine kâfi bulmadım. Bu sebeple şimdiden böyle bir programın esaslarını tespit eylemek üzere bilcümle vatanperveranın, erbab-ı ilim ve fennin müzaheret ve müşareketine müracaatı vazife addeyledim. Köylülerimizi ve halkımızı ezen ve fakir düşüren adaletsiz vergilerin ne suretle ıslahı lazım geleceğine ve ticaret ve ziraat ve sanayiimizi inkişaf ettirecek maddi, iktisadi tedabire ve orman ve maadin gibi tabii servetlerimizden menafi-i umumiye namına daha kolaylıkla istifadeyi temin için ne gibi ıslahat-ı kanuniye yapılması lazım geleceğine, arazi ve emlâke temellük hususunda herkes için daha emniyetbahş tadilat-ı kanuniye yapılması lazım gelip gelmeyeceğine, evkaf umurunun ne suretle şayan-ı ıslah bulunduğuna ve memlekette hangi nikat-ı nazardan ne gibi ameliyat ve inşaatı nafia yapılabileceğine ve askerlik müddetinin tadiline velhasıl milletimizi elyevm hâl-i tedennide bırakan esbab ve âvamilin suret-i izalesine müteallik erbab-ı ihtisasın gönderecekleri mülakat kemal-i ehemmiyetle nazar-ı itibara alınacaktır. Bu hususta beyanı mütalaa edecek zevata şimdiden teşekkür ederim. İstiklal mücadelâtı esnasında olduğu gibi saadet-i milliyenizi temine matuf olacak mesai devresinde dahi umum milletin müzaheretine ve bilcümle münevveran ve vatanperveranın müşareketine mazhar olacağımı ümit ederim.

38. BARIŞTAN SONRA GÖREV VE EMELLERİ HAKKINDA GAZETECİLERİN SORUSU ÜZERİNE VERDİĞİ CEVAP *

6 Kânun-ı Evvel 1338 (6 Aralık 1922)

İstiklal mücadelesinde unutulmaz müzaheretlerine müteşekkir olduğum vatandaşlarımdan bu münevver kısmın gayretlerine istinaden halk fırkası teşkil ve ümran ve irfan mücadelesine devam edeceğim.

* *Vakit*, 7 Aralık 1922, s. 1.

39. BARIŞ KONFERANSI VE İNKILÂPLAR HAKKINDA VAKİT GAZETESİ MUHABİRİNE VERDİĞİ DEMEÇ *

12 Kânun-ı Evvel 1338 (12 Aralık 1922)

- Lozan Konferansı'ndan henüz maatteessüf bir fikr-i sarih edinemiyorum. Fazla hararet ve münakaşa görüyorum. Pek haklı olan nokta-i nazarlarımızı henüz tasvipkâr bulmuyorlar. Nokta-i nazarımızı tasvip ettirmek için bizim irademizin, ordumuzun kuvveti lazımdı.

- Paşa hazretleri, hem 10 Temmuz'un, hem 1 Teşrîn-i Sânî'nin muvaffak bir kahramanıdırlar. İki inkılap arasındaki farkı lisan-ı devletlerinden işitmek isteriz.

- Bu iki inkılap arasındaki fark tarif olunamayacak derecede büyüktür, zannederim. Birincisi, milletin tabiaten aradığı hava-yı hürriyeti teneffüs ettiğini zannettiren bir harekettir. Fakat 2'ncisi, milletin hürriyet ve hâkimiyetini fiilen ve maddeten tespit ve ilan eden bir inkılâb-ı mesuttur ve şüphe yok yalnız Türkiye'de değil, bütün cihanda nazar-ı ehemmiyete alınmaya layık bir teceddüttür.

- Bazıları iki inkılâbın tazammun ettiği şekl-i idare arasında bir fark olmadığına kani görünüyorlar. Mesela: "Meşrutiyette gayrı mesul bir mevkide tutulan hükümdar, vakıa kendiliğinden bir başvekil nasbeder görünmektedir. Fakat bir tahlil ve tecrübesinden sonra bu başvekili itimadıyla yerinde tutup tutmamak yine millet meclisinin elindedir. Bütün icra işlerinde sadrazamın imzası olmadan hükümdarın imzası bir kıymet ifade etmez. Şu hâlde bu günkü İcra Vekilleri Heyeti'ni dünkü Heyet-i Vükelâ ile karşılaştırırsak, iki şekl-i idarede büyük bir fark görmemek lazım gelir" diyorlar.

- 10 Temmuz inkılâbı bir hükümdar-ı müstebidle millet arasında en nihayet kuyut ve şurut ile muvazene arayan bir zihniyeti istihsale matuf idi; Hâlbuki son inkılap usûl-i meşrutiyeti dahi hürriyet ve istiklal-i millet için kâfi göremez ve bilâ kayd u şart hâkimiyeti milletin uhdesinde tutan esaslı bir umdeye istinat eder. Bu umdenin teallûk şekli hiçbir vakitte eski eşkâl ile mukayese kabul edemez.

Bugün Türkiye devleti doğrudan doğruya bir meclis, bir şûra hükûmeti ile idare olunur. Ve ilelebet böyle idare olunacaktır.

---

* *Vakit*, 12 Aralık 1922, No: 1796, s. 1.

Türkiye Devleti'nin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin mahiyet-i asliyesini anlayabilmek için, teşkilat-ı esasiyesini dikkatle mütalâa etmek lazımdır. Bu hususta benim tarafımdan verilen bir nutku gözden geçirmek de muvafık olur.

- Teşkilat-ı esasiye kanunumuzun mütalâası bazılarınca bir noktadan bir madde ilavesine ihtiyaç hissettirdiği kanaatini hâsıl etmişti; Meclisin iki seneden ibaret müddet-i içtimaı bitmeden meclis haricindeki efrad-ı milletin ârasını yoklamak lüzumu hâsıl olsa bunun icrasına nasıl imkân verilebilecektir?

- Bunun için bir madde ilavesine lüzum yoktur. Vaziyet-i hakikiye muvacehesinde meclis buna dair usulü dairesinde bir karar ittihaz edecek mevkidedir.

- Paşa hazretleri, sulh müzakeresinde bulunuyoruz; bugünkü meclis müddet-i içtimaını, gaye-i millînin tahakkuku ile takviye ve tahdit etmiştir. Meclis Heyet-i Vekile'yi sulh muahedesinin imzasına mezun kılmak gibi bir karar ittihaz edince kendisi gaye-i milliye vasıl olmuş sayılabilecek midir?

- Şüphesiz meclis şayan-ı kabul göreceği sulh şeraitini tasdik ettiği gün, hikmet-i mevcudiyeti olan vezaif-i milliyeyi ikmal etmiş olacaktır ve teşkilat-ı esasiye kanununda musarrah olduğu üzere iki sene devam etmek üzere yeni intihabat icra olunacaktır.

- Paşa hazretleri memleketimizin her noktasını tanımış, ihtiyacına nüfuz ve vukufunu da muvaffakiyetleriyle ispat etmiştir. Bilhassa istiladan kurtarılan yerleri nazar-ı dikkate alarak eğer faaliyet-i milliyeyi bir sıra numarası altına almak icap etse, en başa hangi nevi icraatı geçireceklerdir?

- Buna dair badessulh ilan edeceğim programda izahat-ı kâfiye göreceksiniz.

- Vahidettin'in ilk hareketleri hakkındaki hükmünüzü meclisteki beyanat-ı devletleriyle öğrenmiştik. "Türkiye'nin idam kararını ayağa kalkarak bütün endamıyla kabul eden Vahidettin'in bu hareket-i denaetkârânesiyle yalnız kendisinin layık olduğu bir muameleyi kabul etmiş olmaktan başka hiçbir şey yapmış olmadığını" söylemiştiniz. O zaman kaçmamıştı; bu son şeniası üzerine hükmünüzü ne suretle ikmal ve ifade buyurursunuz?

- Benim tarafımdan fazla söz söylemeye hacet yoktur. Hareket-i vâkıası söylediğim sözleri müeyyit bulunuyor.

- İstanbul halkı ve İstanbul'daki memurlar hakkındaki tehassüsatınız nasıldır? İstanbul gazetelerinin millî müdafaadaki hizmetlerini nasıl telakki ediyorsunuz?

- Bunların hepsi bidayetinden beri çok fedakârane ve vatanperverane çalışmışlardır. Son zamanlardaki fiilî tezahürleri de sabık hareketlerini tetviç etmiştir. İstanbul halkı, memur ve gazetecilerini başlı başına şayan-ı istinat bir kuvvet telakki edebiliriz.

40. İNGİLTERE İLE İLİŞKİLER VE BARIŞ KONFERANSI HAKKINDA MORNING POST MUHABİRİ GRACE ELISON'A VERDİĞİ DEMEÇ *

22 Kânun-ı Evvel 1338 (22 Aralık 1922)

- Hiç şüphe etmiyorum ki günün birinde İngiltere ile Türkiye arasındaki ananevi dostluğa avdet edeceğiz. Buna karşı hiçbir engel görmüyorum. Yegâne arzumuz istiklalimize riayet edilmesinden ibarettir. Ecnebilerden nefret ettiğimiz hakkındaki rivayet esassızdır. Bizde bu gibi hisler yoktur. Ben, hükûmet tarafından irtikâp edilen hatalardan dolayı o hükûmetin ait bulunduğu millete husumet besleyecek bir adam değilim. Bonar Law hükûmeti hakkında henüz bir şey söyleyemem. Muhafazakâr hükûmetin ne suretle hareket edeceğini görmeyi tercih ederim. Arzumuz gerek İngiltere ile gerek diğer devletlerle münasebat-ı dostâneye girişmektir.

- Konferansın iyi neticeler vereceğini zanneder misiniz?

- Konferans hararetli devreler geçirecektir. Fakat sulh ile neticelenecektir. Buna şüphe yoktur. Fakat biz namahdut surette bekleyemeyiz. Devletler metalibimizin meşru olduğunu hiç şüphesiz takdir edebilirler. Uğrunda bu kadar fedakârlıklarla üç buçuk sene dövüştüğümüz istiklalimizi ihlal edecek şartları kabul etmemize intizar edemezler. Bu cihetle hâl-i harbin uzatılmayacağını ümit ederim. Büyük Millet Meclisi samimi olarak sulh istiyor. Cidden sulh istediğimizi herkes idrak edebilir. Çünkü memleketimizi imar edebilmek için sulha muhtacız.

* *Vakit*, 27 Aralık 1922, s. 2-3.

41. LOZAN BARIŞ KONFERANSI HAKKINDA LE JOURNAL MUHABİRİ PAUL HERRIOT'A ÇANKAYA'DA VERDİĞİ DEMEÇ *

25 Kânun-ı Evvel 1338 (25 Aralık 1922)

- Türkiye'ye karşı daima niyyat-ı hasene perverde etmiş olan Fransız kavminin Türkleri, içinde bulundukları hâl-i harpten çıkmış görmek arzusunda bulunduğuna ve Türk mutalebâtının haklı ve makul olduğunu takdir ettiğine samimi surette kaniyim. Binaenaleyh Lozan'daki murahhaslarınızın ihtiyar ettikleri hatt-ı hareketten derin surette mütehayyirim ve bu murahhasların memleketiniz efkâr-ı umumiyesinin hakiki tercümanı olduklarına inanamıyorum.

Konferansın bu kadar uzun müddet devamını da beklemiyordum. Konferans bir ayı mütecaviz zamandan beri işe başladığı hâlde nazar-ı tetkikine arz olunan mesailden hiçbirini halletmedi. Beş hafta zarfında hiçbir noktada tamamen itilaf hâsıl olmadığı cihetle bu konferansın ne zaman hitam bulacağı cây-i sualdir. Hâlbuki Türkiye'nin mutalebâtı umum dünyaca ve bilhassa Lozan'da içtima eden hükûmetlerin mümessilerince ta evvelden malumdu. Murahhaslarımız hiçbir yeni talepte bulunmadılar. Kendilerinin mutalebâtı memleketimizin yaşaması ve istiklalini temin etmesi için lazım gelen şeraitin hadd-i asgarîsini ihtiva etmektedir. Benim fikrimce konferanstaki murahhaslar bir parça hüsn-i niyet perverde etseydiler müzakeratın bu kadar uzaması için ortada hiçbir sebep kalmazdı.

İstanbul ve Marmara denizinin selameti ve taarruzdan masuniyeti hakkında teminat-ı lazıme verilmek şartıyla Boğazlar serbestîsini en evvel teklif eden biziz. Bugüne kadar bunu yapmadılar. Bu kabil teminat talebinde bulunduğumuzdan dolayı bizi ciddi surette tahtie edemezler. Bugün bizi Lozan'a davet eden zevatın konferansın küşadından mukaddem İstanbul'un bize iade edileceğini vadeden insanlar olduğunu derhatır edince bu vaadin bize hulus-ı niyetle yapılmış olmasından şüphe etmeğe başlıyoruz. Çünkü İstanbul'un selamet ve emniyeti için elzem olan şerait hakkında bugün bizimle pazarlık yapılmak isteniliyor. Mamafih bu hususta ki fikrimi beyan etmeyi Boğazlar meselesinin halledildiğini öğreneceğim güne talik ediyorum.

Musul vilâyetinin hudud-ı millîmize dâhil araziden olduğunu biddefeat ilan ettik. Lozan'da elyevm karşımızda ahz-ı mevki etmiş olanlar bunu pekâlâ bilirler.

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Ocak 1923, s.1.

Vatanımızın hudutlarını tayin ettiğimiz zaman büyük fedakârlıklara katlandık. Menafiimize mugayir olmakla beraber müsalemet perverane hareket ettik. Artık millî arazimizden en ufak bir parçasını bizden koparmaya çalışmak pek haksız bir hareket olur. Buna katiyen muvafakat edemeyiz.

İngilizlerin bu hakikatı tanımakta tereddüt ettiklerine mütehayyirim. Tereddüt ediyorlar cümlesini istimal ederken fikrimi nâtamam bir surette beyan etmiş oluyorum.

Diğer taraftan bu meselede Fransa ve İtalya'nın takip ettiği pek bîtarafane tarz-ı hareket hayretimi celp etmekten hâlî kalmıyor. Lakin şimdiye kadar Lozan bize şayan-ı hayret ve taaccüp diğer manzaralar da ihzar etmekten geri durmadı. Kapitülasyonların konferansta birçok içtimaları işgal etmiş olması sebebini bir türlü anlayamıyoruz. Bu meselenin mevzubahis ve müzakere edilmesi bile izzet-i nefs-i millîmize tevcih olunmuş bir hakarettir. Kapitülasyonların Türk milleti için ne derece menfur bir şey olduğunu size tarife muktedir değilim. Bunları diğer şekil ve namlar altında gizleyerek bize kabul ettirmeye muvaffak olacaklarını tasavvur ve tahayyül edenler bu bapta pek çok aldanıyorlar. Zira Türkler kapitülasyonların idamesi kendilerini pek az bir vakitte ölüme sevk edeceğini pekiyi anlamışlardır. Türkiye, esir olarak mahvolmaktansa, son nefesine kadar mücadele ve mücahedede bulunmaya azmetmiştir.

Ümit ederim ki, bizimle sulh yapmak istediklerini beyan edenler nokta-i nazarlarında ısrar etmeyerek, bu meselede Türk milletinin azim ve iradesi aleyhine yürümek kabil olamayacağını anladıklarını yakında göstermeğe müsaraat edeceklerdir.

Ekalliyetlere gelince, bu bapta mübadele meselesini derpiş etmiştik. Diğer devletlerin murahhasları da bu zeminde bizim fikrimizi takip ve tasvip eylemiştiler. Lakin bir fesat ve hıyanet ocağı bulunan, memlekette tohum-ı nifak ve şikak saçan, Hristiyan hemşehrilerimizin huzur ve refahı için de mucib-i şeamet ve felaket olan Rum Patrikhanesi'ni artık topraklarımız üzerinde bırakamayız. Bu tehlikeli teşkilatı memleketimizde muhafazaya bizi mecbur etmek için ne gibi vesile ve sebepler irae olunabilir?

Türkiye'nin Rum Patrikhanesi için arazisi üzerinde bir melce göstermeye ne mecburiyeti var? Bu fesat ocağının hakiki yeri Yunanistan'da değil midir?

Hükûmet-i merkeziyemiz bütün bu noktalar üzerinde heyet-i murahhasamıza Misak-ı Millî ahkâmıyla tevafuk eder surette talimat-ı katiye vermiştir. İsmet Paşa hazretleri salahiyet-i kâmileye maliktir ve Lozan Konferansı mesaisinde meşhut olan teahhuratın hiçbirinden hükûmetimize tevcih-i mesuliyet ve atf-ı kabahat edilemez.

Devletlerin hüsn-i niyetimizi anlayarak şanlı, muzaffer ordumuzu harpte tutmak kabil olamayacağını takdir ile makul bir müddet zarfında konferansa nihayet vermeğe şitap edeceklerini hâlâ ümit ediyoruz.

- Lozan Konferansı'nın müzakeratı sizi tamamen memnun edeceği fikrinde misiniz?

- Biz konferanstan yalnız müsait bir netice bekliyoruz. Mutalebât-ı milliyemizi tatmin etmeyecek bir neticeyi biz nazar-ı itibara almayacağız. Lakin şimdilik konferansın böyle menfi bir neticeye vasıl olacağını farz etmek için meydanda bir şey yoktur. Türk milleti de bütün dünya ile birlikte Lozan Konferansı'nın hitamını sabırsızlıkla bekliyor. Konferans temenni edilen sulhu getirmeyecek olursa, herhâlde bundan dolayı bize hiçbir mesuliyet teveccüh edemez.

Âlem-i medeniyetin unutmaması lazım gelen bir mühim nokta daha vardır. Büyük Millet Meclisi tarafından idare edilmekte olan yeni Türkiye, Bâb-ı Âli'nin taht-ı idaresindeki eski Osmanlı İmparatorluğu değildir. Yeni Türkiye şeref ve haysiyetini, kudret ve kuvvetini müdrik ve hukukunu muhafaza için mevcudiyetini tehlikeye ilka etmeğe de hazır ve amadedir.

1923

1. ANKARA HACI BAYRAM MAHALLESİ MUHTAR SEÇİMİNDE OY KULLANIRKEN YAPTIĞI KONUŞMA *

10 Kânun-ı Sânî 1339 (10 Ocak 1923)

Mahallemizin heyet-i ihtiyariye intihabı münasebetiyle vuku bulan bir içtimada hazır bulunmak benim için en büyük saadettir. Bu içtimain maksadı, memleketimizi kurtarmak ve mazharı saadet etmek için çalışanlarca çok haiz-i ehemmiyettir. Ben birkaç sene evvel memleket ve milletin tabiisinin ne suretle kabil olacağını düşündüğüm zaman en küçük heyet-i içtimaiye ve en küçük kitle-i beşeriyeden ıslahata başlamak lazım olduğunu bulmuştum. Tetkik edilecek olursa üç buçuk senelik mesaimiz, bu geceki hedefe vasıl olmaktı. Bunu görmekle bahtiyarım. Söylediğiniz sözlerin uyandırdığı teyakkuz ve intibah bende en kıymetli hisleri tevlit etmiştir. Diyorsunuz ki fikri istibdat ve irtica bir daha yer bulamayacaktır. Ben de aynı kanaatteyim. Bunu sizin gibi gençlerden işitmek mucib-i şereftir. Filhakika memlekette istibdat ve irticaın yeri kalmamıştır. Bu fikir değil, temas edilebilecek bir his olsa onun gideceği yerin milletin zaten takip ettiği yer olduğuna şüphe yoktur.

Bugün milletin üç buçuk seneden beri namütenahi fedakârlıklarla ve milletin fedakâr evlatlarından mürekkep ordumuzun dereler vücuda getirecek kadar döktüğü kanlarla ihraz ettiği muvaffakiyet iki nokta-i nazardan haiz-i ehemmiyettir. Bu ehemmiyetli noktadan birincisi memleketimizin kıymetli aksamını kirli ayaklarıyla çiğneyen düşmanı son noktaya kadar tard etmiş, olmaktır. Bundan daha mühimi Teşkilat-ı Esasiye kanunumuzun 1'inci maddesini teşkil eden keyfiyettir. Yani hâkimiyet-i milliyenin bilâ kayd u şart milletimizin uhdesinde tahakkuk ve teeyyüt etmiş olmasıdır. Bu tarihimizin ve cihan tarihinin takdirler ve tahsinler ile karşılayacağı bir muvaffakiyettir. Asırlardan beri Osmanlı namı altında yaşayan milletimiz, binlerce sene muhtelif devletler yapan milletimiz ilk defa olarak bu kadar medeni, bu kadar parlak, bu kadar dinî bir muvaffakiyet istihsal eylemiştir.

Bu muvaffakiyetin nasıl istihsal edildiğini düşünür isek onu muhafaza ve idame etmek hususunda millete teveccüh eden vazifenin azameti ve ehemmiyeti suhuletle takdir olunur. Bunu yerinde tutmak, Allah göstermesin geriye değil daha ileriye

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Ocak 1923, s. 1.

giderek yükseltmek teali ettirmek lazımdır. Bu akşamın bende bıraktığı intibah bu ümniyenin behemehâl husulpezir olacağına itminan ve kanaati tammeden ibarettir. Memnuniyetimi tekrar ediyorum. Muhatablarımın bende hâsıl ettiği hislerden dolayı teşekkür ediyorum.

2. LOZAN KONFERANSI VE HALK FIRKASI HAKKINDA İLERİ GAZETESİ BAŞYAZARI CELAL NURİ BEY'E VERDİĞİ DEMEÇ *

14 Kânun-ı Sânî 1339 (14 Ocak 1923)

Lozan Konferansı hararetli ve pek ciddi bir safhaya dâhil olmuştur. İtilaf devletleri murahhasları henüz hukuk-ı tabiiye ve meşruamızı layıkıyla takdir edecek bir vaziyet irae etmiyor. Cihanın ahval-i umumiyesini, asrın ve hadisatın doğurduğu yeni fikir cereyanlarını ve bunların müteveccih bulunduğu hedeflere nasıl mahirâne hatvelerle yürümekte olduğunu tetkik edenler Türkiye'nin bir ân evvel hâli sükûn ve huzura kavuşmasına mümanaatın katiyen kendi aleyhlerinde olduğunu bariz bir surette görmektedirler.

Cepheyi teftişten maksadım orduları yakından görmektir. Son muzafferiyetten bugüne kadar talim ve terbiye ile geçmiş günlerin semeratını tetkik edeceğim. Aynı zamanda halk ile de yakından temasa gelmek ve onlarla hâl ve atiye ait hasbihâllerde bulunmak isterim.

Halk Fırkası hakkında esnayı seyahatimde bulacağım fırsatlardan istifade ederek bazı izahlarda bulunmak niyetindeyim. Benim fırka teşkil etmem hakkında endişeli mütalaada bulunanları tenvir edeceğim. Ben öyle bir fırka teşkilini tasavvur ediyorum ki, bu fırka milletin bütün sunufunun refah ve saadetini temine matuf bir programa malik olsun. Milletimizin şeraiti buna müsaittir.

* *Öğüt*, S 156.

3. ESKİŞEHİR'DE HALKLA YAPTIĞI KONUŞMA *

15 Kânun-ı Sânî 1339 (15 Ocak 1923)

Milletimiz fakir düşmüştür. Memleketimiz harap olmuştur. Bu fakrın ve harabinin esbabı muhtelifesi vardır. Bunların en mühimmi iktisadi mesailde geriliğimizdir ve bu geriliği tevlit eden yegâne sebep de yolsuzluktur. Bugün dünya yollara fevkalade ehemmiyet vermiştir. Deniz yolları, kara yolları vücuda getirmişlerdir. Hatta Avrupalılar deniz yollarından gelerek bize rekabet bile ediyorlar, nitekim buğday mahsulü memleketimizde mebzulen yetiştiği hâlde, yollarımızın olmaması yüzünden bir taraftan diğer tarafa nakledemiyor ve dünyanın öbür ucundan mesela Amerika'dan gelen unları yemeye mecbur oluyoruz. Yollarımızı asrın terakkiyatı hâl-i hazırın icap ettirdiği bir hâl-i mükemmeliyete isal etmek lazımdır. Ancak bu suretle memlekette hüküm süren fakr u sefalete çaresâz olabiliriz.

Badehu matbuata nakl-i kelam ile cehl-i umuminin izalesi için mekteplerin kâfi olmadığını, tahsil-i sininden yukarı olanları da düşünmek lazım geldiğini ve bu vazifeyi de ancak matbuatın yapacağını dermeyan buyurmuşlar ve memleketimizin efkâr ve temayülâtı derece-i temeddünü hakkında ancak matbuat vasıtasıyla harici tenvir etmek ve bu suretle aleyhimizdeki cereyanlara, kanaatlere nihayet vermek mümkün olabileceğini ilave etmişlerdir. Bunun üzerine istiklal gazetesi sahibi Basri Bey, paşa hazretlerinin beyanat ve mütalaatını teyit ettikten sonra ajansların muntazaman gelmediğinden ve matbuat ile vaki olan neşriyata hükûmet memurlarının hasmâne nazarla baktıklarından şikâyet eyledi. Paşa hazretleri muntazaman tâmim edilmediğine şimdi müttali olduklarını beyan ile bademe ajansların her tarafa tebliği için daire-i aidesinin nazar-ı dikkatini celp eyleyeceklerini irade buyurdular. Gazetelerdeki neşriyata memurinin hasmane bir nazarla baktıkları keyfiyetine de şu suretle cevap vermişlerdir:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ve onun siyaset-i hakikiyesini takip eden taşra memurini sizin tasvir ettiğiniz zihniyette olmamak lazımdır. Gazeteler mevcut olan kavanin dairesinde hürdür. Ancak ilimin haricine çıktıkları zaman takibe maruz kalır. Gazeteler kanunun ve menafii umumiyenin hilâline ve muamelâta şahite vakıf oldukları takdirde neşriyatı lazımede bulunmalıdırlar.

Paşa hazretleri adliye mesailine nakl-i kelam ederek kanunlarımızın icabat-ı asriyeye tevfikan tanzim ve ıslah edilmesi lüzumundan bahsettikten sonra uzun bir

* Fazıl Hüsnü Dağlarca, *İzmir Yollarında*, Yapı Kredi Yayınları, 2009, s. 6-9.

nutuk irat buyurmuşlardır. Paşa hazretleri bu nutkunda Eskişehirlilerin mücadele-i milliyemize ifa ettikleri hidemattan lisan-ı sitayişle bahis ve Lozan Konferansının iki üç senelik mesaili değil, üç dört asırlık mesaili tetkik ve halletmeye çalıştığını, murahhaslarımızın istiklal için feda-yı canı göze almış bir milletin mümessilleri olarak müdafaatta bulunduklarını ve bunların blöfle veya sair suretle aldatılmaları imkânı olmadığını ve Avrupa devletlerinin eski zihniyetlerini terk etmek mecburiyetinde bulunduklarını beyan buyurarak demişlerdir ki:

Bu zihniyetin tebeddül ettiğine şimdiden hüküm vermek doğru değildir. Mamafih bu tereddüdümüz baki kalmak şartıyla müspet bir zemin üzerinde kati merahil edildiği zan olunabilir. Fakat eski Avrupa zihniyetinin tebeddülünü gösteren kuvvetli delâilin mevcut olmamasına binaen bu müspet istikametin bir ân içinde güvenli olması da mümkündür. Biz bütün milletçe, hükûmetçe ve meclisçe samimi surette sulh ve müsalemete taraftarız. Filhakika sulh hem kendi menfaatimiz hem de cihanın menfaati iktizasındandır. Buna muarız kaldığımızı müteaddit vesilelerle ispat ettik. Eğer Avrupa devletleri aleyhimizdeki fikirlerini tashih ve bunu fiilen izhar ederlerse, sulhun akdine hiçbir mâni kalmaz. Buna rağmen behemehâl harbi idame etmek isterlerse şimdiye kadar olduğundan ziyade kuvvetli bulunduğumuza ve daha esaslı netayiç istihsal edeceğimize emniyetimiz berkemaldir.

Badehu bu muvaffakıyatın esasını reni şeklimizde aramak lazım geldiğini beyan buyurarak, mazideki seyyîatın milleti hiçbir zaman temsil etmeyen hükûmet şekil ve tarzlarından inbias eylediğini ve üç senelik mücadelâtımızdaki muvaffakiyetin esbab-ı hakikiyesi ise idare-i hükûmeti milletin kendi eline almasından ibaret, bulunduğunu ispat ile teşkilatı esasiye kanununun bazı murad-ı mühimmesini dûr ü dıraz tahlil ve teşrih buyurmuşlardır.

4. ARİFİYE'DE HOCA HARUN EFENDİ'NİN KONUŞMASINA VERDİĞİ CEVAP *

16 Kânun-ı Sânî 1339 (16 Ocak 1923)

Lozan Konferansı'na murahhaslarımız gitti. Konferans devam ediyor. İnşallah arzu ettiğimiz neticeyi alacağız. Vakıa düşmanlarımız çok çetindir. Memleketimizi bir müstemleke hâline getirmeye uğraşıyorlar. Fakat bu defaki heyet-i murahhasımız her vakit karşılarına çıkanlar gibi değildir. Neticeye emniyetle intizar edelim. Bu hususta hayatımıza kastetmekte taannüt edilecek olursa ordularımız hukukumuzu müdafaaya daima amadedir.

Aynı zamanda şimdilik Lozan Konferansı bizim için nâümit bir vaziyette değildir. Biz sulh arzu ediyoruz.

Evvela, sulhperver olduğumuz için sulhu arzu ediyoruz. Saniyen, mütemadi muharebeler dolayısıyla memleket sulhe, tanzim ve imara çok muhtaçtır. Fakat sulh olmayacak olursa yine mücadeleye devam edecek ve mutlaka memleket için elzem olan neticeyi elde edeceğiz. Bizim mücadelemiz bitmemiştir. Asıl sulhten sonra elbirliğiyle çalışmayı elden bırakmamak lazımdır. Karşımızdaki düşmanlar böyle çalışıyorlar. Tarihimizle müspettir ki, şimdiye kadar nihayetsiz zaferler elde etmişizdir. Tarihimiz birçok parlak muzafferiyetler kaydeder. Fakat zaferle beraber her şey bırakılmış ve semerelerini toplamayı ecdadımız ihmal etmiştir.

Gösterdiğiniz itimada teşekkür ederim. Ancak emniyet ve itimat asar-ı fiiliyeye ibtina etmelidir ki, devamlı olsun! Ve devamlı olursa faydalı olur. Alelamya itimatlar çabuk sarsılabilir. Tarihimiz geçmişte nihayetsiz muzafferiyetler kaydettiği için halk herhangi bir harekât-ı askeriyenin neticesine karşı izharı itimat edebilir. Ancak bu gibi muzafferiyetleri müteakip de halk daima ihmal edildiğini görmeye geçmiş günlerin telkinatıyla alışmıştır.

İşte bu nokta-i nazardan elbirliğiyle çalışmak ve halka şimdiye kadar kaçırılan fırsatların o memleketin maruz kaldığı âvakib-i elimenin yegâne saiki umur-ı mülk ve milletin daima mahdut bazı eşhasın elinde baziçe olmasından ve hâkimiyet-i milliyenin daima mühmel ve âtıl bırakılmış bulunmasından ileri geldiğini telkin ve hâkimiyet-i milliyeye karşı vaki olacak en küçük bir taarruz ve tecavüzü kemal-i celadetle karşılamak lazım geldiğini yine elbirliğiyle tenvir ve irşat etmeliyiz. Halk hâkimiyet-i milliyeyi benimsemeli ve memlekette yegâne hâkim ve amilin kendisin-

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Ocak 1923, s. 1.

den ibaret olduğunu unutmamalıdır. Memleketimiz asıl sulhten sonra faaliyet ve fedakârane gayret ister.

Halk üç buçuk, dört seneden beri nihayetsiz, gayret ve fedakârlık ve sarfiyatta bulundu. Ancak sulhten sonra müttehiden ibraz edeceğimiz faaliyet ve gayretlerdir ki, bu masarifatın semerelerini toplatacaktır. Memleket iktisaden çok gayrete muhtaçtır. İktisadiyatımızın ıslah ve tanzimine vereceğimiz ehemmiyet derecesinde memlekete bir refah temin edeceğiz.

Biz haddimizi bilir kimseleriz. Tûl-i emel sahibi değiliz. Bugün esaret elemleri altında inleyen birçok dindaşlarımız vardır. Bunlar için de kendi muhitlerinde istiklallerini kesp etmeleri ve kemal-i istiklal ile memleketlerinin refah ve itilâsına sarf-ı gayret eylemeleri en büyük temennilerimizdendir.

5. İSTANBUL GAZETELERİ TEMSİLCİLERİNE GENEL DURUM VE HÜKÛMETİN YAPTIĞI ÇALIŞMALARLA İLGİLİ İZMİT'TE VERDİĞİ DEMEÇ *

16 Kânun-ı Sânî 1339 (16 Ocak 1923)

İstanbul'un kıymetli erkân-ı matbuatı ile böyle bir temasa mazhar olduğumdan dolayı suret-i mahsusada memnun bulunuyorum. Memnuniyetimin en mühim sebebi, bence de tabii olarak şayan-ı arzudur ki, benim ve bilcümle rüfekayı mesaimin vaziyeti dâhiliye ve hariciyeyi nasıl olması lazım geleceği tasavvurunda bulunduğumuzu bütün millet ve cihan bir ân evvel bilsin. Bunu teminde bilcümle matbuatın olduğu gibi, çok mühim olan İstanbul matbuatının ifa edeceği hizmetin derecesi suhuletle takdir olunabilir. Vuku bulan mülakatlarda mezkûr üç esaslı zemin üzerinde çok teferruatlı ve hatta münakaşalı müdavele-i efkâr edildi. Ve benim arzu ettiğiniz her nokta ve bütün teferruat üzerindeki beyanatımı dinlediniz, bu suretle muttali olduğunuz hususatın birkaç kelime ile hulâsasını yapmak lazım gelirse denebilir ki:

1. Millet üç buçuk seneden beridir iktiham ettiği müşkülât ve fedakârlığın mütebariz ve müspet netayicini görmekle, takip olunan hatt-ı hareketin mutlaka hedef-i saadete vusulünden emindir. Bugünkü muvaffakiyatı behemehâl tespit ve teyit ettirmek için, lüzum gösterilirse, şimdiye kadar olduğundan daha vâsi bir azim ve itminanla fedakârlığını ve gayretini idameye müheyyadır. Milletin mutlaka sulh veya mutlaka harp arzusu gibi, başlı başına bir ifade-i katîyesi yoktur. Millet ananesinin bariz bir şiarının ifadesini kullanmaktadır. "Hayırlı olanı isteriz!" hayırlı olan, bizi şimdiye kadar hayır ve selamete isal edenlerin hükmedecekleri tarzdır. Milletin bu ifade ile kastettiği Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükûmetidir. Bunların düşündüğü behemehâl sulhu istihsal etmektir.

Buna milletin ve memleketin ihtiyacı olduğu kadar bütün cihanı medeniyetin kati ihtiyacı vardır. Bir kere hâl-i harbi idame etmekle evvela arzu-yı millîyi yerine getirememek, saniyen cihan-ı medeniyetin huzur ve sükûnuna mâni olmak gibi mesuliyetlerin faili olmak doğru olmadığı kanaati samimiyesindedir. Şimdiye kadar olduğu gibi, bilhassa bugün bütün gayreti samimi olarak istihsali sulh için her türlü tedabire tevessül etmektir. Ve bütün kalbini bilaistisna cihana açık olarak göster-

* *Tanin*, 20 Ocak 1923, No: 99, s. 1-2.

meyi temine çalışmaktır. İtilaf devletlerinin bu hakikati anlamamalarına ihtimal vermemektedir. Eğer devletlerin ve milletlerin konferanstaki mümessilleri bu ihtimalin hilâfına harekete devamda ısrar gösterirler ve cihanı insaniyet ve medeniyetin tehalükle intizar eylediği sulhun akdini akim bırakırlar ise, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti bundan çok müteessir olacaktır. Bu insani teessürü kendisini elbette zaaf ve tereddüdü kalbe duçar edemez. Üç buçuk seneden beri istihsali uğrunda ihtiyar olunmadık fedakârlık kalmayan hukuk-ı asliye-i milliyesini behemehâl istihsal ve teminden ibaret olan vazifesini, yine bütün milletin kabiliyetine, kudretine, azmine ve kendisine olan emniyet ve itimadına istinaden şimdiye kadar olduğundan daha büyük bir faaliyetle ifaya devam edecektir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin muzaffer orduları yeni zaferler istihsali aşkından müstağni değildirler. Fakat bu zafer aşkı milletin selamet ve saadetini temin aşkından münbaistir. 2'ncisinin husulü, birinciyi hâsıl-ı telakki ettirebilir.

2. Hükûmet hâl-i harp ve hah-ı intizamının devamına rağmen milleti, şimdiden yeni usulümüzde idarenin mütekefil olduğu menafi-i hakikiyeden müstefit edebilmek için lüzumu veçhile çalışmakta, her gün yeni bir teşebbüs almakta veya yeni bir teşebbüsün esaslarını düşünmektedir. Memleketin en ücra köşelerinde bile huzur ve asayişi halk o derece temin edilmiştir ki, bunu zaman-ı sabıkın en sakin bir devresindeki hâl ile mukayese etmek nâbemehâl olur. Herkes emniyetle ve bilhassa çok büyük ümitlerle tarlalarında veya sanatları başında faaliyete geçmiş bulunuyor. Ve sây ve amellerinin kendilerinden gasp edilmeyecek semerelerinin iktitafından emindirler. İktisat, maarif işleri, muavenet-i içtimaiye himmetleri şimdiden kabil-i temas yeni neticeler vermiştir. Ziraat mektepleri mevcut olanlardan maada Bursa'da, Balıkesir'de, İzmir'de, Adana'da, Erzincan'da beş mektebe malik olmakla tezyit edilmiştir. Harbin ve inkılâbatın atalete koyduğu ziraat bankaları yeniden hâl-i faaliyete vazedilmiş ve birçok şubeler ihdas ederek halkın muavenetine şitap etmeye başlamıştır. Birçok mülteci ve muhacirler refah ile münasip yerlere sevk ve iskân edilmiştir. Bunun daha iyi temini için hususi muavenet bankaları tesis edilmek üzeredir. Köylülere mühim miktarda iki buçuk milyon liralık alât ve edevat-ı ziraiye tevzi edilmiş ve bu hususiaki tevziata devam edilmektedir. Ayrıca köylülere alât ve edevat-ı ziraiye vermek ve bunları icabında tamir etmek için sermayesinin yüzde yetmişine iştirak ettiğimiz bir şirket ile anlaşılmak üzeredir. Bu çiftçilerin çok memnuniyetini ve menfaatini mucip olacaktır. Nafıa teşebbüsat-ı kariben fiile münkalip olabilecek ümitbahş bir zemindedir. Bunun neticesinde memleketin bilcümle merakizi mühimmesi yekdiğerine az zamanda şimendöferle kesb-i irtibat edecektir. Mühim hazain-i madeniye açılacaktır. Memleketimizin baştan nihayete kadar harap manzarasını mamureye tahvil etmekten ibaret olan gayenin temel taşları her yerde gözleri tesrir edecektir. Çalışmak ve mesut olmak ihtiyacında bulunan bütün halkımız için, ameleler için, geniş ve emin çalışma sahaları davetlerini yapmakta

gecikmeyecektir. Tüccarlarımız yüzlerinin güleceği günden uzak değildirler. Memleketi mâmur ve milleti mesut etmek için tasavvur ve teşebbüs edilen bütün bu işlerde takip olunacak programın esas noktalarına fiilen tevessül edilmiş addolunabilir. Bu mebdein mütekâmil hututu, amîk tetkikat ile tersim edilecektir. Bilhassa faaliyet-i iktisadiyeyi istinat ettireceğimiz esaslar her türlü vukufla beraber bilhassa doğrudan doğruya memleketimiz topraklarını koklayarak ve bu topraklarda bizzat çalışan insanların sözlerini işiterek tespit olunacaktır. Sanayi ve ticaretimiz için dahi aynı mütalaa yapılacaktır. Bunun içindir ki, şubatın on beşinde İzmir'de belki beş bin kişinin toplanabileceği bir kongre yapılacaktır. Bu kongre bizzat millete ve bir taraftan da diğer milletlere anlatacaktır ki, yeni Türkiye devleti temellerini süngü ile değil, süngünün dahi istinat ettiği iktisadiyatla kuracaktır. Yeni Türkiye devleti cihangir bir devlet olmayacaktır.

Fakat yeni Türkiye devleti bir devleti iktisadiye olacaktır. Bu devleti en kuvvetli temeller üzerinde çok az zamanda kurmak hususunda Japonlardan az müstait olmadığını bilfiil ispat edecektir.

Hindistan ile Avrupa arasındaki hutut-ı iktisadiyeyi, Süveyş'ten Boğazlar ve Kafkasya'dan geçen yolları elinde bulundurmakla ancak kabiliyet-i hayatiyesi mahfuz duracağına zahip olan eski Osmanlı İmparatorluğu ile bu yolları terk etmiş olan ve kabiliyet-i hayatiyesini izhar ve ispat için bu yollara ihtiyacı olmadığını beyan eden yeni Türkiye arasındaki farkı, hayat-ı kabiliyetinin tekemmül farkını görmek için cihan çok zaman intizarda bırakılmayacaktır.

Bu saydığım teşebbüsat-ı iktisadiye ve sınaiye içinde bahsettiğim şirketlerin, istiklal ve hâkimiyet-i milliyemize hürmetkâr milletlerin emniyetle hükûmetimizle temas eylemeleri ve kanunlarımız dairesinde anlaşmaları ile faaliyete geçebileceklerini söylemeye hacet yoktur. Filhakika memleketimizi az bir zamanda mâmur etmek için milletimizin gayr-ı kâfi sermayesi karşısında haricin sermayesinden, vesaitinden, ihtisasından istifade etmek hakiki menfaatimiz iktizasındandır. Hükûmetimiz, izahına lüzum olmayan esasatın riayetkârı kalacak olan her devlet ve millete karşı bu hususta emniyet ve samimiyetle ahz-ı mevki edecektir.

3. İçinde bulunduğumuz vaziyette çok kuvvetli olduğumuzu temin ve teşebbüsat-ı müstakbelemizde behemehâl muvaffak olacağımızı bize vadeden keyfiyet, milletin inkılap ile ve mücadele ile tesis etmiş olduğu bugünkü hükûmetimizin şekli ve mahiyetidir. Hükûmetimiz, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, millîdir; tamamıyla maddidir, hakikatperesttir. Mevhum ve mefkûreler arkasında, o mefkûrelere vasıl olmak için değil, fakat isal etmek hülyasıyla milleti kayalara çarparak, bataklıklara batırarak en nihayet kurban ederek mahvetmek gibi cinayetten hazer eden bir hükûmettir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bütün programlarının umdesi şu iki esastır:

İstiklal-i tam, bilâ kayd u şart hâkimiyet-i milliye.

1'inci umdesinin ifadesi "Misak-ı Millî"dir. 2'nci ve hayati olan umdesinin beyanı "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu"dur. Millet, Misak-ı Millî'nin medlulünü güzide evlatlarından teşkil ettiği kahraman ordularıyla fiilen istihsal eylemiştir. Bunun usulen ve siyaseten ifade dahi olunacağına şüphe yoktur. "Teşkilatı Esasiye Kanunu"nun ruh-ı aslisi ise bu kanunun kitaplara geçmesinden evvel milletin dimağında ve vicdanında temerküz eylemiş olmasıyla ve ancak bunun ifadesi olmak üzere tesis ettiği meclise verdiği vazife-i asliye ile ve senelerden beri ahkâmını fiilen tatbik edegelmekte olmasıyla ve en nihayet kanun şeklinde enzar-ı cihana vaz eylemesiyle tahakkuk eylemiştir. Hâkimiyet bilâ kayd u şart milletindir. Ve arzu ve irade-i hakiki-i millîyi tatbik eder ve ancak bu sayede millet mukadderatına sahip olur. Hadisat ve tecârib-i tarihiyemiz bize milleti koyun sürüsü hâlinde keyfin, arzu ve ihtirasların ve hiçbir suretle tatmin edilemeyen menfaatlerin istihsaline sürüklemekle mahvını müntiç mahiyete inkılap eden idare tarzlarının artık memleketimizde mahall-i tatbiki kalmadığını göstermiştir. Millet hâkimiyetini değil, hâkimiyetin bir zerresini dahi ahara terk ve ferağın mucip olabileceği felaketin, izmihlalin, hüsranın elemini her ân kalp ve vicdanında hissetmektedir. Zaten iradenin ve hâkimiyetin gayr-ı kabil-i tecezzi ve taksim olduğunu ilmen ve hakikaten düşündükten sonra böyle bir nazariyenin fiile tatbikine kalkışmak ancak nazari ve suni bir işe bizzarure tevessül etmekten başka bir suretle kabil-i tefsir değildir. Millet ve memleketimiz için ise bu zaruret mündefi olmuştur. Milleti hâkimiyetinden mahrum eden hail, milletin galeyan ve bihakkın tuğyan ile biraz zahmetli ve fakat binnetice muvaffakiyetli surette ortadan kaldırılmıştır. Madumun ihyasına kalkışmak ise bittabi gayr-ı mümkünün mümkün olduğu zehap ve butlanında temerrüt olur. Bu, mütemerritlerin ki milletin hüsranını bilerek veya bilmeyerek mucip oluyorlar, nedamet-i hakikiyesini ve hüsran-ı elimini mucip olmaktan başka bir netice vermez.

Artık millete karşı namuskârane, açık, katî ilanı hakikat edenler çoktur. Milletimiz ise hakayık-ı hüsn-i telakkiye ve icabatını tatbike çok müsait ve müstaittir. Bu istidadı ispat için yakın tarihin bile verebileceği misaller mebzuldür. Felaketini müdrik milletimiz ne şeyhülislamların muktaza-yı dindir diye irticaa davet eden fetvalarını ve ne de halife ve padişahın camilerden çalınan âyât ve ahadis-i nebeviye ile müzeyyen ve mürekkep sancakları başlarında taşıyan hilafet ordularına ve ne de mücadele-i milliyeye devamın hiçbir şey istihsal edilemedikten başka büsbütün mucib-i mahv ve izmihlal olacağını beyan ile milleti istiklal ve hâkimiyetinde müsamahakâr kılmaya sarf-ı makderet eden Bâb-ı Âli ricalinin mesai-i gafilâne ve cahilanesine ve en nihayet ne de tayyareler ile halifenin, padişahın beyannamelerini muharip ordumuz saflarına atan ve halife namına hareket ettiğini söyleyen Yunan ordusunun iğfalâtına zerre kadar iltifat göstermedi ve göstermeyecektir. Bilhassa bundan sonra katiyen göstermeyecektir. Çünkü bu millet asırlardan beri bu gibi

mürtecilerin, cahillerin, riyakârların menfaatperestlerin, serserilerin sözlerine inanmak saffetini gösterdiğinden dolayıdır ki, bugün çamurdan ve sazdan izbelerde oturmaya mahkûm, çıplak ayaklar ile ve çıplak vücutlar ile çamurların, karların, yağmurların bîamân şamarları altında yeniden aklını başına toplamak mecburiyetinde kalmıştır.

4. Türkiye Büyük Millet Meclisi ve hükûmeti, memleketin bütün vicdanlı ve namuskâr münevveran-ı millete ve memlekete karşı, evvela bu millet ve memleketin birer evladı olmak itibarıyla, saniyen mensup oldukları heyet-i içtimaiyenin cihan-ı medeniyette kadr ve menziletini yükselttikçe bunun kendileri için ne derece mucib-i şeref ve bahtiyar olacağını düşünmekle kendilerine müteveccih vazifenin memleketi ve milleti, medeniyet-i hâzıranın ve icabat-ı insaniyenin zaruri kıldığı mertebe-i tekemmüle getirmek için bütün mevcudiyetleri ile her türlü şuabat-ı mesaide en doğru yolları aramak, bulmak ve bunun en doğru olduğunu millete anlatmakla beraber, üzerinde seri ve geniş hatvelerle yürümeyi ve bütün milleti yürütmeyi temin etmektir. Bunda muvaffakiyetin istilzam eylediği evsafı düşünürsek, bu evsaftan mevcut olanlarını mevki-i istifadeye koymak ve mevcut olmayanlarını istihsale çalışmak hususundaki gayretin ne kadar vâsi ve ne kadar ciddi olması lazım geleceğini takdir ederiz. Hedef-i millî malum olmuştur. Ona isal edecek yolları bulmak müşkül değildir, mühim olan, çetin olan o yollar üzerinde çalışmaktır. Denebilir ki, hiçbir şeye muhtaç değiliz, yalnız tek bir şeye çok ihtiyacımız vardır; çalışkan olmak. Emraz-ı içtimaiyemizi tetkik edersek asıl olarak bundan başka, bundan mühim bir maraz keşfedemeyiz, maraz budur. O hâlde ilk işimiz bu marazı esaslı surette tedavi etmektir. Milleti çalışkan yapmaktır. Servet ve onun netice-i tabiiyesi olan refah ve saadet yalnız ve ancak çalışkanların hakkıdır.

Bilâistisna bizim efradı milletimiz çalışmaya haheşkerdir. Fakat sarf olunan mesaiden azami istifade, sâyde tatbik olunan usul ile mütenasiptir. Evvela usullerimizi en çok semerebahş tarz-ı medenide tespit etmeliyiz. Bir de mesai müteferrik oldukça netayici, o mesainin muhassala hâlinde vereceği neticeden çok dûndur. Bunun için milletin ihtiyacat-ı içtimaiyesini ve mazideki zararlarını tatmin ve telafi edebilecek en makul programı tespit etmeye mecburuz. Program bütün milletçe, tatbik olunmalıdır. Bu ancak bir teşekkül-i siyasi ile mümkün olur.

5.İşte bu hakikatin istilzam ve icbarı üzerinedir ki, bütün sunufu yekdiğerine lazım-ı gayr-ı müfarik olan, çünkü menfaatleri de yekdiğerinden tehalüf eylemeyen, halkımızın müşterek ve umumi olan menafi ve saadetini temin için "Halk Fırkası" namı altında bir fırka teşkili tasavvur edilmektedir. Fakat millî maksatlardan ziyade şahsi menfaatler esasına müstenit siyasi teşekküllerden ve bu teşekkülâtın iğfallerinden, müsademelerinden tevellüt etmiş olan tarzların elan cezasını çekmekte olan milleti aynı mahiyette bir takım bisût iştigallere sevk etmek kadar kebairden günah yoktur.

Bu ifade ile beyan edilmek istenilen şudur ki, ismi fırka olan halk teşekkülünden maksat evladı milletten bir kısmının, sunuf-ı ahaliden bazılarının, diğer evlat ve sunufun zararına menafiini temin etmek değildir. Belki birbirinden ayrı ve hariç, olmayıp halk namı altında bulunan umum milleti müşterek ve müttehit bir surette müşterek ve umumi olan refah-ı hakikiye isal için faaliyete getirmektir. Vuku bulması lazım gelen mesainin tarz ve derecesi hâli tabiisini bulmuş, herhangi bir milleti emniyet ve huzur içinde takip ettiği tarzdan ve dereceden başkadır. Çok fazladır. Çünkü millet ve memleketimiz en büyük ve bütün cihanda hayretbahş zaferlerinden sonra dahi emniyet ve huzur içinde kendini görememek bedbahtlığına mahkûmdur. Mazi, karanlık ve meşum mazi millete ancak böyle bir miras bırakmıştır.

6. Mondros mütareke ahkâmının haksız ve adaletsiz bir surette fiilen bozulmuş olmasından bütün memleket için çok felaketler tevellüt etmiştir. Bu felaketlerin en fecime sahne olan yerlerden biri de İstanbul'dur, İstanbul yalnız ecanibin tecavüzüne, tazyikine, tezliline göğüs germemiştir. İstanbul aynı zamanda asırlardan beri milletin başında taşıdığı bir tacidarın ve onun vesaitinin dahi verdiği elemlerle giryan olmuştur. İstanbul tazyiki, tecavüzü her yerden daha çabuk ve daha derin bir hassasiyetle duyulabilecek hâl-i hususiye maliktir. Filhakika bu beldede milyona yakın unsur-ı İslâm vardır. Bu beldede büyük imparatorlukları idare için kurulmuş vâsi makinelerin binlerce hadimleri vardır. Bu beldede bütün memleket için, memleketin her tarafında çalışmış ve vazifesini ikmal ettikten sonra istirahate geçmiş olduğunu zanneden binlerce mütekait ve yine binlerce dul ve yetimler vardır. Bütün bu saydığımız insanlar temin-i hayat ile hazin bir manzaranın şahidi bulunuyorlar. Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti teessüs ettiği günden İstanbul idaresine vazıü'l-yed ettiği güne kadar bu hâl-i teessürle daima düşünmüştür, İstanbul'un imdadına yetişmek için kalbinin daima darabanını duymuştur. Bugün ki, bu belde ile ve orada taşıyanlarla temas etmiştir, elbette senelerden beri kalbini yakan bu lîra ve hazin hâle çaresiz olmayı en mühim vezaifinden addeder ve bu vazifesini ifa etmekle şüphesiz bahtiyar olacaktır. Ancak en iyi tedbiri bulmak ve onu içinde bulunulan vaziyetin müsaadesini nazar-ı dikkate alarak nâfi bir surette derhâl memnuniyetbahş asarını gösterebilecek tarzda tatbik etmenin bir günde ve bir ayda mümkün olabileceğini iddia etmek bittabi mantıki olamaz. Böyle bir iddia sahibi olanların idare-i maslahat meslekcilerinin göz boyamak maksadıyla alabilecekleri muvakkat tedbirlerin geçici ve geçtikten sonra kıymetsizliği taayyün edecek tatbikatıdır. Sabır ile emniyet etmek lazımdır ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti İstanbul'u ve İstanbul'da yaşayanların kâffesini layık olduğu veçhile düşünmektedir ve bu insanların hâl ve atisini temin etmek için en müspet tedbirleri alacaktır, İstanbul bizzat Türk ve İslâm olan anasırın medine-i dilrübası olarak kalmak tabii olduğu kadar, o insanların hayatını, refahını temin edecek esbabı dü-

şünmek ve tatbik etmek de tabiidir. Bütün memleketimizin her şûbe-i mesaideki memur ihtiyacı düşünülürse İstanbul'da mevcut memurlarımızın atiye ait hiçbir endişeye düşmelerine mahal yoktur. Yeniden mütehassıs memur yetiştirmek kolay bir şey olmadığı muhtaç-ı izah değildir. Elbette mevcut olan memurlar lüzumu gibi tavzif olunacak ve mazide olduğundan daha müsait ve daha refahbahş şerait dâhilinde sarf edecekleri mesai ile yeni Türkiye'yi tarsin edeceklerdir. Milletimiz ve efrad-ı milletten olmakla beraber hadim-i millet olan memurlarımız, zabitlerimiz daima ve daima muhabbet-i milliye ve vataniye ile ve büyük bir saffet ve necabeti ruhiye ile mütehalli bulunmuşlardır. Bu kadar nezih olan milletin efradından bazılarının lüzumundan fazla sâf olmaktan başka bir kusur göstermemiş olanlarına karşı vazifemiz olan şunun ve bunun mesayi-i idaresi devrinde tesadüfen bulunmuş olmakla maznun mevkiinde bulundurmak değil, belki onlara suisevk ve idare kabiliyetinde olanların bir daha aynı devri ihya etmelerine mümanaat lazım geldiğini samimi bir surette anlatmak olmalıdır.

6. BATI ANADOLU SEYAHATİ SIRASINDA İZMİT'TE YAPTIĞI KONUŞMA *

18 Kânun-ı Sânî 1339 (18 Ocak 1923)

Ölmüş zannedilen milletimiz yeniden bunca kabiliyet-i hayatiyesini izhar ederek kadınlarıyla, çocuklarıyla el ele vererek cihanda mevcut olduğunu ispat eden harikalar göstermiş ve bunun netice-i katiyesi olarak Lozan Konferansı'na davet olunmuştur. Lozan'da henüz müspet bir netice yoktur. Fakat bu netayici istihsal için sarf-ı mesai ediliyor. Millet Misak-ı Millî'nin medlul-i hakikisini, kuvveti ve süngüsü ile maddeten istihsal etmiştir. Şimdi Lozan'da yapılacak şey maddeten istihsal edilen bu neticeyi usulen ve resmen tespit ve tasdik ettirmekten ibarettir. Bu netice er geç istihsal edilecektir. Çünkü hukukumuz gayet meşru ve sarihtir. Bunu istihsal için kuvvetimiz de vardır, kudretimiz de kâfidir. Ordularımız ve ordularımızı vücuda getiren milletimiz kuvvetlidir. Ve bu milleti yaşatan vatan, namütenahi menabi-i servete maliktir. Bu kuvvetlerin fevkinde bir kuvvetimiz vardır ki, o da idrak edip bilfiil elinizde bulundurduğumuz ve bulunduracağımızı fiilen ispat eylediğimiz hâkimiyet-i milliyemizdir. Hâkimiyet-i milliyemiz için tehlike var mıdır? Dediler. Buna cevaben en kati bir surette derim ki, hayır, hayır, hayır! Hâkimiyet-i milliyemiz için tehlike yoktur ve olamaz. Çünkü milletimiz asırların çok acı darbelerinden ve felaketlerinden mütenebbih olmuştur. Bunu eski umk-ı irticaa götürmenin imkân-ı maddisi kalmamıştır.

Badehu makamı hilafetin vaz-ı hâsiri ile müstakil yeni Türkiye devletinin ve onu idare eden Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti esasat hazırlayıcısının tearuz edip etmediği hakkındaki suale cevap verdikten sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmetinin şerh-i şerif ahkâmından ibaret olan şûra, adalet ve ulülemre itaat esasına tevfikan teşekkül ettiğini ve Türkiye devleti için hilafetin mevzubahis olmayıp ancak bu zan, âlem-i İslâm nazar-ı dikkate alındığı zaman varit olabileceğini, çünkü makam-ı hilafetin yalnız Türk'e değil yüce âlem-i İslâm'a ait bulunduğunu beyan ile demişlerdir ki:

Türkiye Büyük Millet Meclisi, halifenin değildir ve olamaz. Türkiye Büyük Millet Meclisi yalnız ve yalnız milletindir. Milletin intihap ettiği vekillerden mürekkeptir. Bu meclis yalnız ve yalnız milletin emrine mutavaat etmek mecburiye-

* Fazıl Hüsnü Dağlarca, *İzmir Yollarında*, Yapı Kredi Yayınları, 2009, s. 27-28.

tindedir. İsmi ve makamı ne olursa olsun millet bu hakkını bir şahsa tevdi ve teslim edemez.

Bu âlem-i İslâm'ın elyevm hâli esarette bulunmasına binaen hilafet meselesini hâl ve tespit edecek seviyeye vasıl oluncaya kadar, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin makamı hilafeti bir nokta-i ümid olarak muhafaza edeceğini izah ettikten sonra demişlerdir ki:

Makam-ı hilafeti bu suretle tanıdıktan sonra bu makamı Türkiye milletinin hâkimiyetini ihlal edecek bir makam diye telakki etmek doğru değildir. Elyevm halife olan zâtıâlinin bizim ile beraber aynı hakayıkı takdir buyurduğunu zannederim. Ancak bir mahzur tevellüt ederse bunu yalnız bu makama atfetmek lazım gelmez. Bunu yapmak için evvel be evvel, efkârını şeriat kisvesine sokan bazı cühela, menfaatperest ve dalkavuklar zuhur edebilir. Bunların yapacağı telkinatı ve mahiyetini evvelden tanıyıp ona göre tecehhüz eylemek her ferdin ve milletin vazifesidir. Şurasını açıkça söylemek lazımdır ki, bu milletin üç buçuk seneye sığdırdığı dava çok azametlidir. Bunu hazm için kuvvetli dimağlar lazımdır. Fransızlar ihtilal-i kebiri geri kat etmek için tam bir asır çalışmışlardır. Felsefe-i hayatın garip bir tecellisidir ki, her nafi ve yeni şeye karşı mutlaka bir kuvvet çıkar. Buna bizim lisanımızda (irtica) derler, işte bu irticanın imhası için tedabir-i muktaziyeyi evvelden almış olmak lazımdır. Bütün millet emin ve müsterih olsun ki, inkılâbı yapanlar bu gibi menfi kuvvetleri çıktığı noktalarda imha edecek kudret ve kabiliyet ve tedbire maliktirler.

Katiyetle tekrar ederim ki, milletin hâkimiyeti müebbettir. Dinen, hadiseten, ilmen, fennen, kanunen, müebbet bulunan bu hâkimiyeti ihlal ve izrar edecek ne bu memleketin dâhilinde ne de haricinde kuvvet yoktur ve olamaz.

Bütün âlem-i İslâm'ın halas-ı hakikisine kadar hüsn-i muhafazasını deruhte etmiş olduğumuz makamı hilafetin mevcudiyeti, Türkiye devletinin ne istiklali ne idaresi ve ne de hâkimiyeti ile tearuz teşkil etmez. Bu makam ve bu makamda oturan zatıâlinin, mevcudiyeti, sebebiyet verilmedikçe müvellid-i mehazir telakki edilemez. Fakat şurası katiyen malum olmalıdır ki, herhangi bir makam ve şahıs tarafından bir mahzur tevlit edildiği gün orada nazariyat biter, ameliyat ve tatbikat başlar.

Paşa hazretleri bundan sonra iktisat, ziraat hususatında müstakbelen takip edilecek hattıhareketi dûr ü dıraz şerh ve izah eylemişler ve şimdiye kadar milletimizi fakir düşüren esbap ve âvamili yegân yegân tadat ederek, gerek meclisçe, gerek bütün efrad-ı milletçe bunların izalesi çarelerinin taharrisi lazım geldiğini serd ve Almanya'nın iki misli büyük olan Anadolu'da mütemadi harpler ve suiidareler yüzünden şayan-ı dikkat bir surette azalan nüfusun tezyidi için milleti refaha, memleketi ümrana isal eylemeye çalışmak icap ettiğini ve sulhun bugünden sonra bütün kudret ve kabiliyetimizi bir noktada cem ve teksif etmek mecburiyetinde bulun-

duğumuzu dermeyan eylemişlerdir. Maarif, adliye ve sıhhat-i umumiye mesailinde müstakilen takibi icap eden hat ve hareketi bertafsil izah eylemişlerdir.

Badehu Halk Fırkası hakkında vaki olan suale verdikleri cevapta, şimdiye kadar bazı müteşebbislerin yapamadıkları ve yapamayacakları bazı kapalı vaatler ile programlar vücuda getirdiklerini, hâlbuki bunların memlekete hiçbir faydası dokunmadığını izah ile Halk Fırkası programının bütün efradı milletin muhassala-i efkâr ve âmâli olacak ve tatbik edilebilecek bir surette tanzimi icap ettiğini ve işte bu makamda Halk Fırkası hakkında bütün milletin efkâr ve mütalaatına müracaat ettiklerini beyanla demişlerdir ki: Öyle bir fırkanın ruh-ı aslisi istiklal-i tam ve bilâ kayd u şart hâkimiyet-i milliyedir. Bu milletin mukadderatını ellerine tevdi edeceğimiz insanlardan mürekkep meclis ve onun hükûmetinin dikkatle takip edeceği, fakat hiçbir taraftan milletin istiklaline ve hâkimiyetine göz dikilmemesinden ve bu istiklal ve hâkimiyete dikilecek gözleri çıkarmaktan ibaret bulunacaktır.

Paşa hazretleri müteakiben hıyanet-i vataniyede bulunanların, aff-ı umumi esas itibarıyla kabul edilse dahi, katiyen affedilemeyeceklerini söylemişlerdir. Avrupa'da tahsil gören gençlerin mütehassıs oldukları şuabatta müsmir bir surette hizmetlerinden istifade edileceğini beyan ettikten sonra ihtiyat zabitanının badessulh terfihlerini nazar-ı dikkate alıp almadıkları hakkındaki suale de şu cevapta bulunmuşlardır: İhtiyat zabiti demek, milletin münevver sınıfına ithal ettiği evlad-ı vatan demektir. Fakat evlad-ı vatan nur-ı irfanıya yaptığı vazifeden gayrı, orduya dâhil olarak düşman kurşununa göğüs gererek vazife-i vataniyesini fiilen de ifa etmiştir. Esasen sahibi irfan olduklarından dolayı kendilerine millet muhtaçtır. Orduda, muharebe meydanlarında ölüm ile mücadele yapmış, tecrübe görmüş, cüret ve cesaretine revnak vermiş olan bu gençleri millet terfih etmeyi bir vazife bilir. Gerek ihtiyat zabitanı ve gerekse tarihin ordumuzda şeref ve şan ile bahsedeceği zabitanımız emin, müsterih olmalıdırlar ki millet kendilerine gayet parlak bir istikbâl hazırlıyor.

7. BATI ANADOLU SEYAHATİ SIRASINDA BURSA'DA ŞARK SİNEMASI'NDA YAPTIĞI KONUŞMA *

22 Kânun-ı Sânî 1339 (22 Ocak 1923)

Bir gün buralardan gelen haber, vekillerimizden mürekkep Büyük Millet Meclisi'nde heyecan feryatlar, elemler husule getirmişti. Kürsüye çıkan bütün hatipler, bu cennetâsâ belde için ağlamışlar ve herkesi ağlatmışlardı. Maatteessüf ben de arkadaşların izhar ettikleri teessüre maddeten iştirakten memnundum. Bilakis onları müteselli etmek, onlara metanet vermek vazifesiyle mükelleftim. O günkü müzakerat esnasında demiştim ki: "Bursa anavatanın kıymettar bir cüzüdür. İnfikâki muvakkattir, behemehâl istirdat olunacaktır". Filhakika ordumuz düşmanları ciddi bir mağlubiyete uğratmak için zamana muhtaçtı. O zamana kadar Bursa'dan bir fedakârlık talep etmek mecburiyeti vardı.

İşte bu suretle Bursalılar uzun müddet i'tisafa göğüs gerdiler. Sabır ve metanet gösterdiler. Nihayet ordumuz lazım gelen kuvvet ve kudreti iktisap etti. Geldi ve kardeşlerini kurtardı.

Pek ziyade alkışlanan bu mukaddemeden sonra, Paşa Hazretleri Bursa'nın ehemmiyet-i tarihiye ve hazırasıyla bîpayan menabi-i servetinden, ezcümle meşhur-ı cihan olan kaplıcalarından, ipekçilik, halıcılık, arabacılık vesaire gibi sanatlarından bahsetmişler ve bunları hâl-i iptidaide bırakmakla memleketin pek çok mutazarrır olduğunu ve menabi-i servetten şimdiye kadar layıkıyla istifade edemeyen halkın bundan sonra her hususta şart-ı faaliyet etmesi lazım geldiğini beyan buyurmuşlardır. Badehu muhasebelerini hasbihâl tarzında yapmayı münasip görerek hazirunun ne gibi hususatta tereddüde düştüklerini ve kendilerinden, hangi meseleyi öğrenmek istediklerini sual etmişlerdir. Bunun üzerine birçok zevat, muhtelif zeminlere ait yirmiyi mütecaviz sualleri beyan ettikten sonra sırasıyla cevaplarını vermişlerdir.

Âbidata dair olan 1'inci suale cevaben Paşa Hazretleri demişlerdir ki: Âbidattan bahseden arkadaşımızın maksadı heykel olsa gerektir. Dünyada mütemeddin, müterakki ve mütekâmil olmak isteyen herhangi bir millet behemehâl heykel yapacak ve heykeltraş yetiştirecektir. Âbidatın şuraya buraya hatırat-ı tarihiye olarak rekzinin mugayir-i din olduğunu iddia edenler, ahkâm-ı şeriyyeyi layıkıyla tetebbu ve tetkik etmemiş olanlardır. Cenab-ı Peygamber'in din-i İslâm'ı tesisinden bu âna kadar bin üç yüz bu kadar sene geçmiştir. Hazret-i Peygamber'in evamir-i ilahiye-

* *İzmir Yollarında,* Ankara İstihbarat Matbaası, 1339, s. 31-42.

yi tebliği esnasında muhataplarının kalp ve vicdanında putlar vardı. Bu insanları tarik-i Hakk'a davet için evvela o taş parçalarını atmak ve bunları ceplerinden ve kalplerinden çıkarmak mecburiyetinde idi. Hakayık-ı İslâmiye tamamıyla anlaşıldıktan ve hâsıl olan kanaat-i vicdaniye kuvvetli hadîsat ile de teeyyüt eyledikten sonra bir takım münevver insanların böyle taş parçalarına taâbbüdünü farz ve zan etmek âlem-i İslâm'ı tahkir etmek demektir. Münevver ve dindar olan milletimiz terakkinin esbabından biri olan heykeltraşlığı azami derecede ilerletecek ve memleketimizin her köşesi ecdadımızın ve bundan sonra yetişecek evlatlarımızın hatıratını güzel heykellerle dünyaya ilan edecektir. Bu işe çoktan başlanmıştır. Mesela Sivas'tan Erzurum'a giderken yol üzerinde güzel bir heykele tesadüf edersiniz. Sonra Mısırlılar İslâm değil midir? İslâmlık, yalnız Türkiye ve Anadolu halkına mı münhasırdır? Seyahat edenler pek âlâ bilirler ki, Mısır'da birçok eâzımın heykelleri vardır. Milletimiz din ve dil gibi kuvvetli iki fazilete maliktir. Bu faziletleri hiçbir kuvvet, milletimizin kalp ve vicdanından çekip alamamıştır ve alamaz, insanlar mütekâmil olmak için bazı şeylere muhtaçtır. Bir millet ki resim yapmaz, bir millet ki heykel yapmaz, bir millet ki fennin icap ettirdiği şeyleri yapmaz; itiraf etmeli ki o milletin tarîk-i terakkide yeri yoktur.

Hâlbuki bizim milletimiz, evsaf-ı hakikiyesiyle mütemeddin ve müterakki olmaya layıktır ve olacaktır.

Badehu ecnebi sermayesinin memleketimize girmesiyle halkımızın bundan mutazarrır olup olmayacağı hakkındaki suale geçerek memleketin vaziyet-i umumiyesini tasvir etmişler ve memleketimizin yoldan mahrum olduğunu, şehirlerin harap, köylerin perişan bir hâlde bulunduğunu limanlarımızın, fabrikalarımızın mevcut olmadığını, mâdenlerimizi işletmediğimizi ve işletecek hâlde bulunmadığımızı beyan ile bunlardan layıkıyla istifade etmek için, pek çok tedbirler ittihazına mecbur olduğumuzu ve bu meyanda ecnebi sermayesinin de muzır olmayacak bir surette memleketimize girmesine müsaade etmek lazım geleceğini söylemişlerdir. Ancak ecnebi sermayesinin girdiği yerlerde ika ettiği mazarratları dûr ü dıraz teşrih ve ezcümle Hindistan Türk ve İslâm imparatorluğunun bir İngiliz arazi şirketine verilen imtiyazlar neticesinde münkariz olduğunu izah etmişlerdir.

Müteakiben ziraatin terakkisi için ne gibi tedabir ittihaz edildiği sualine cevaben:

Halkımızın ekseriyeti çiftçidir ve çobandır ve bu memleketin çok kuvvetli olmasının sebebi de halkımızın çiftçi ve çoban olmasıdır. Hâlbuki şimdiye kadar birçok esbap ve avâmil tesiriyle ne çiftçiliğini ve ne de çobanlığını yapabilmiştir.

Dedikten sonra zürra'a tohumluk ve alât tedariki için iki buçuk milyon lira tahsis edildiğini beyanla şimdiye kadar takip edilen siyasetlerin memleket halkını kendi işini düşünmekten ve görmekten menettiğini ve bundan sonra şahsi siyasetler yeri-

ne devlet ve millet siyaseti takip olunacağını ve azalan insan kuvvetinin telafisi için makinelerden istifade edileceğini izah eylemişlerdir.

Badehu Avrupa'nın vaziyet-i umumiyesiyle sulh meselesine nakl-i kelam ederek Avrupa devletlerinin vaziyet-i umumiyelerinden ve Türkiye'nin cihan siyasetindeki mevkiinden bahsetmişlerdir. Sulh hakkındaki hakikat-i hâlde sulh bizim için ne kadar nafî ise, muhataplarımız için de o kadar nafî ve lazımdır. Çünkü bundan sonra memleketimizin imar ve ihyası için çalışmak istiyoruz. Onların da bu lüzumu idrak etmemelerine imkân yoktur. Ancak onlar bizim atimize müteredditane bakarak yaptığımız inkılâbın esaslı bir inkılap olmadığını ve günün birinde behemehâl devrileceğimizi zannetmişlerdi. İşte bu hayal, sulhu şimdiye kadar uzaklaştırmıştır. Fakat hamdolsun, milletimizin ve meclisimizin izhar ettiği vahdet ve Lozan'da bulunan heyet-i murahhasamızın davamızı müdafaa hususunda gösterdiği iktidar ve basiret, düşmanlarımızın bu kerre hayalâta sapmalarına imkân bırakmayacaktır.

Badehu sulh konferansında şimdiye kadar müzakere edilen meseleler hakkında izahat vermişler ve ekalliyetler meselesine nakl-i kelam ederek mübadelenin İstanbul hariç olmak üzere esas itibarıyla kabul edildiğini ve Patrikhane'nin mesail-i siyasiye ile iştigal etmemek üzere İstanbul'da kalabileceğini, bu şart hilâfında hareketi görüldüğü takdirde derhâl hudut haricine çıkarılabileceğini söyledikten sonra demişlerdir ki:

Muhataplarımızın şimdiye kadar gösterdikleri zihniyet eskisine nispetle daha salah bulmuş gibi görünüyor. Milletimiz bir ân evvel sulha kavuşmak istiyor. Milletten mülhem olan bütün vekillerimiz ve ricalimiz de aynı fikirde bulunuyor. Fakat buna rağmen hâl-i harbin sulha inkılap etmemesi bir emr-i vaki olur ve yeniden harp başlarsa bunun mesul müsebbibi Türkiye halkı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti değil, bizi mahvetmek için kafalarından suikasti çıkarmayanlar olacaktır.

Badehu Ermeni, Asurî ve Keldaniler namına hareket ettiklerini iddia edenler tarafından ortaya atılan millî yurt meselesini mevzuu bahsederek bunun tarafımızdan kaale bile alınmayacağını ve Musevilerin memleketimizde hakiki bir vatandaş gibi yaşadıklarını ve bundan sonra da aynı emniyet ve istirahatle yaşayabileceklerini söylemişlerdir.

Müteakiben halkın bir noktadan tenvir ve irşadı hakkındaki suale intikal ederek demişlerdir ki:

Milletimiz, üç buçuk senelik bir zamana sıkıştırılması imkânı olmayan çok büyük bir inkılâbın amili olmuştur. Filhakika asırlardan beri tebaiyet etmeye alıştığımız bir şekl-i idarenin haricine çıkarak dünyada mümasili bulunmayan bir devlet kurduk. Fakat bu teceddüdün mutlaka makûs bir hareketi icap ettireceğini hatırımızdan çıkarmamak lazımdır.

Bu harekete tabir-i mahsusasıyla "irtica" derler. Yaptığımız işler ve aldığımız neticelere göre bu gibi irticalara her vakit intizar olunabilir. Kan ile yapılan inkılaplar daha muhkem olur, kansız inkılap ebedileştirilemez. Fakat biz bu inkılâba vasıl olmak için lüzumu kadar kan döktük. Bu kanlarımız, yalnız muharebe meydanlarında değil, aynı zamanda memleketin dâhilinde de döküldü. Biliyorsunuz ki Hendek'te, Bolu'da, Konya'da, Yozgat'ta vesair memleketlerimizde birçok isyanlar vukua geldi. Ve bunların hepsi tenkil edildi. Şayan-ı temennidir ki, bu dökülen kanlar kâfi gelsin ve bademe kan dökülmesin. Mesut inkılâbımızın aleyhinde fikir ve his taşıyanları tenvir ve irşat etmek münevverana terettüp eden vazaif-i milliyenin en mühimmi ve en birincisidir.

Badehu tenvir ve irşadın başlı başına nazar-ı dikkate alınmayan layık bir mesele olduğunu, fakat mevcut devlet teşkilatı içinde münhasıran tenvir ve irşat ile iştigal eden bir vekâlet olmadığı ve bu vazifenin elyevm matbuat müdiriyet-i umumiyesi tarafından ifa edilmekte olduğunu ve tenvir-i efkâr için gazetelere, kitaplara muhtaç olduğumuzu izah etmişlerdir.

Müteakiben Balkan hükûmetlerinin vaziyet-i hazırasına nakl-i kelam ederek Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk ve Romanya hükûmetlerini hâlen işgal eden mesailden bahsetmişler ve Yugoslavya hakkında şu sözleri söylemişlerdir:

Yugoslavya Balkanlarda kuvvetli bir hükûmet olmuştur. Sırpların böyle bir devlet teşkil etmiye hakları vardır. Bunu da fiilen ispat etmişlerdir. Malumdur ki, Avusturya ve Macaristan Sırbistan'a tecavüz ve Sırp nüfusuna muadil olan ordularını Sırbistan'a sevk etti. O azametli ordular karşısında bu küçük kavim merdane bir vaziyet aldı, çarpıştı ve kudret ve kuvvetinin muadil olduğu noktalarda düşmanlarını daima mağlup ve rezil etti. Gayr-ı kabil-i mukavemet olan düşman savleti karşısında kademe kademe çekilerek bütün vatanı düşman işgaline terk etmek mecburiyetinde kaldı. Sırp milletinin evlatlarından mürekkep olan bu ordu ve milletin mukadderatını tedvir eden rical, bundan katiyen nevmit olmadı ve ellerinde hiçbir nokta-i istinad kalmadığı hâlde "behemehâl namuskâr bir millet olacağız" dediler, işte bu azmin neticesidir, bugün eski Sırbistan yerine büyük bir Yugoslavya hükûmeti teşekkül etmiş oldu.

Paşa Hazretleri badehu millî inkılâbımızın esasatına dair olan suale geçerek, Osmanlı İmparatorluğu ile yeni Türkiye devleti arasında bir mukayese yapmışlar, birincisinde meşhut olan zaaf ve aczi ve 2'ncisindeki kudreti teşrih ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin mutlakıyet, meşrutiyet ve Cumhuriyet şekillerinden hiçbirine benzemediğini ve bunların fevkinde olduğunu ispat ile Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun talebe, asker, genç, ihtiyar her ferdi millet tarafından nusus-ı kur'aniye gibi ezberlenmek icap ettiğini söylemişlerdir.

Badehu hilafet meselesine nakl-i kelam ederek hilafetin yalnız Türkiye halkına değil bütün İslâm âlemine şümulü olması hasebiyle bu makam hakkında bir karar vermek Türk milletinin salahiyet haricinde bulunduğunu, makam-ı hilafetin bir nokta-i irtibat olarak mahfuz bulundurulduğu ve işte bu makama Türkiye'nin hâkimiyet-i milliyesini takyit mahiyetinde hiç bir salahiyetin verilemeyeceğini ve zat-ı hilafetpenahinin de aynı fikir ve kanaati musip bulduklarını zanneylediklerini izah eylemişlerdir.

Badehu Halk Fırkası hakkında izahat vermişler ve memleketin her hususta geri kaldığını, buna müttehit bir çare bulmak icap ettiğini ve bu maksatla herkesin fikrine müracaat eylediklerini, erbab-ı vukuf tarafından gönderilecek mütalaalar tetkik olunduktan sonra kabil-i tatbik bir fırka programı vücuda getirileceğini ve şimdiye kadar istihsal edilen netayici muhafaza için milletle beraber çalışmaktan nükûl edemeyeceğini söyleyerek sözlerine şu suretle nihayet vermişlerdir.

Milletimizi şimdiye kadar söylediğim sözlerle ve harekâtımla aldatmamış olmakla müftehirim. "Yapacağım. Yapacağız. Yapabiliriz" dediğim zaman onların Filhakika yapılabileceğine kail ve kani idim. Nitekim Sakarya muharebesi başlamadan evvel "düşmanı memleketimiz içinde boğacağız" demiştim. Bana bazı mühim telakki edilen yerlerden müracaatlar vaki olarak milleti beyhude yere kırdırmayınız demişler; Romenlerden, Bulgarlardan, Yunanlardan bahsederek halasımızı atiye talik etmenin muvafık olacağını söylemişlerdi. Fakat milletin kabiliyetini, azmini, imanını nazar-ı dikkate alarak onlara "Hayır yapacağız!" demiştim. Şimdi de milleti refaha, terakkiye, memleketi ümrana sevk etmek için mevcut kabiliyetimizi nazar-ı dikkate alarak "Bunu da yapacağız!" diyorum.

8. NAPOLYON İLE SAVAŞ VE BARIŞ HAKKINDA MORNING POST YAZARI GRACE ELLISON'A VERDİĞİ DEMEÇ *

23 Kânun-ı Sânî 1339 (23 Ocak 1923)

- Size parlak tarihî zaferiniz hakkında tebriklerimden başka bir şey getirmedim. Keşke Napolyon'a ait bir eser getirseydim.

- Ne diye getirecektiniz. Napolyon, beni askerlerden başka alakadar etmez.

- Sizin Napolyon'a çok muhabbetiniz olduğu söyleniyor.

- Bu garip rivayet nereden çıktı? Napolyon ve sevkü'l-ceyşi hakkında tetkikatta bulundum. Fakat diğer herkes hakkında aynı tetkikatı icra ettim. Sakarya Muharebesi'ni Osterliç Muharebesi ile kıyas etmek bir iltifat sayılmaz. Ben, Napolyon'u hiç sevmiyorum. Çünkü Napolyon her şeye kendi şahsını sokardı. Mücadelesi muayyen bir dava için değil, kendi şahsı içindi. İşte bu cihetle bu gibi adamlar için gayr-ı kabil-i içtinap olan felakete uğradı.

- Muvaffakiyet ibraz edeceğinizde şüphe ettiğiniz oldu mu?

- Hiçbir zaman. Henüz elimizde harp levazımı bulunmadığı zamanlarda bile işin bugünkü neticeleri alacağını hesap etmiştim. Taarruzumuzu tehir etmemize sebep, kan dökmemekti. Bu maksatla taarruzdan evvel Fethi Bey'i Londra'ya gönderdik. Sulhu kanla değil, mürekkeple imza etmek istiyorduk.

* *Vakit*, 23 Ocak 1923, s. 2.

9. BATI ANADOLU SEYAHATİ SIRASINDA ALAŞEHİR'DE YAPTIĞI KONUŞMA *

25-26 Kânun-ı Sânî 1339 (25-26 Ocak 1923)

Muhterem arkadaşlar!

Hakkımda gösterdiğiniz tezahürattan dolayı beyanı teşekkür ederim. Birkaç ay evvel buradan geçerken, bu güzel şehrin ateşler içinde bırakıldığını görmüştüm. Bundan hepimiz dilhunuz. Fakat sizin gibi gayur halkın harap ve türap olan bu şehri tekrar imar ve ihya edeceğine hepimiz emindik. Bu anda aldığım malumat bu emniyetin süratle fiil hâline geldiğini gösteriyor. Bundan bahtiyarım.

Arkadaşlar! Şehrinizin Yunan istilası altındaki sefaletini pek âlâ tahattur ediyorsunuz. Ben bu elim hâtıraları tekrar etmekle yaralarınızı tazelemek istemem. Yalnız sizi ve bütün milleti felakete sürükleyen esbabı layıkı ile düşündüğünüzden eminim. Yunanları İzmir'e çıkaran bittabi sizin arzu ve temayülünüz değildi. Ve olamazdı. Onların İzmir'e çıkmasına ve memleketimizin daha şarkına ilerlemesine kendi kuvvet ve teşebbüsleri de kâfi değildi. Bizi çiğneten bizim başımızda bulunan ve büyük tanıdığımız makamlardı. O makamlar ki, onların saadetine, sıhhatine gece gündüz dua ederdik. Pek kati olarak bilmeniz icap eder ki, bizi halasa isal eden şey o şekil hükûmeti yıkarak, yerine milletin efkâr ve anasırını temsil eden bir hükûmet tesis etmek olmuştur. O hükûmet Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'dir. Eğer milletimiz kendi hâkimiyetini bilâ kayd u şart elinde tutan bir hükûmet teşkil etmemiş olsaydı, bugün istihsal ettiğimiz zaferlere hiçbir vakit nail olamazdık ve memleketimizde şimdiye kadar Sevres muahedesi tatbik edilecek, bütün millet ecnebilerin kölesi olacaktı.

Arkadaşlar! Artık bu felaketli günler gelmeyecektir. Bütün düşmanlarımız, bütün cihan anlamıştır ki, hâkimiyetini pek kıskanç bir surette müdafaa ve muhafaza eden milletimiz memlekete ayak basacak düşmanları kovacak ve mahvedecektir. Memleketimizin mâmur ve milletimizin mesut olması, her ferdin azami fedakârlığı ile hâkimiyet-i milliyeyi muhafaza etmesi ile kabil olacaktır. Arzumuz haricen istiklal, dâhilen bilâ kayd u şart hâkimiyet-i milliyeyi sürdürmekten ibarettir.

Hâkimiyet-i milliyemizin velev bir zerresini haleldar etmek niyetinde bulunanların kafalarını parçalayacağınızdan eminim.

---

* *İzmir Yollarında,* Ankara İstihbarat Matbaası, 1339, s.43-44.

Arkadaşlar! Bundan sonra pek mühim zaferlere kavuşacağız. Fakat bu zafer süngü zaferleri değil, iktisat, ilim ve irfan zaferleri olacaktır. Ordumuzun şimdiye kadar istihsal ettiği muzafferiyetler memleketinizi halası hakikiye sevk etmiş sayılamaz. Bu zaferler ancak müstakbel zaferimiz için kıymetli bir zemin hazırlamıştır. Muzafferiyat-ı askeriyemizle mağrur olmayalım. Yeni ilim ve iktisat zaferlerine hazırlanalım.

10. BATI ANADOLU SEYAHATİ SIRASINDA SALİHLİ İSTASYONU'NDA YAPTIĞI KONUŞMA *

26 Kânun-ı Sânî 1339 (26 Ocak 1923)

Gösterdiğiniz hissiyata teşekkürler ederim. Buraya kadar, bu kadar erken gelmekliğinizin hakiki hissiyatınızı izhar şevkiyle olduğunu anlıyorum. Bundan fevkalade bahtiyarım. Ben de size karşı aynı hissiyatla mütehassisim. Muhterem ahali; çok zulüm ve çok elem gördünüz. Fakat artık bunlardan ebediyen kurtuldunuz. O kara günler artık tekerrür edemez. Çünkü milletin intibah ve teyakkuzu pek büyüktür. Bundan sonra memleketimizi kati halasa isal için pek kuvvetli ve esaslı tedbirler ittihaz eylemek icap eder. Bu tedbirlerin en mühimini ve en birincisi ilim ve irfandır. İşte şurada gördüğüm küçük mektepliler, ilim ve irfan ordularını teşkil edeceklerdir.

Bu itibarla atiye emniyetle bakabiliriz. Muhterem ahali; biliyorsunuz ki, hayatımızı, istiklalimizi, namusumuzu kurtaran Misak-ı Millîmize olan irtibat-ı tammımızdır. Millet ve milletten doğan ordumuz bu Millî Misakı süngülerle tahakkuk ettirmiştir. Bunu siyaseten ifade ettirmek için heyet-i murahhasamız Lozan'da faaliyetle çalışmaktadır. Memleket dâhilinde çalışırken diğer taraftan hemen karşımıza çıkması muhtemel düşmanları yere sermek için daima müheyya bulunmalıyız. Bu millet üç buçuk seneden beri çok fedakârlık yapmıştır, icap ederse bundan sonra da hayat ve namusu için daha çok fedakârlık yapacaktır.

* *İzmir Yollarında,* Ankara İstihbarat Matbaası, 1339, s. 45-46.

11. BATI ANADOLU SEYAHATİ SIRASINDA KASABA (TURGUTLU) İSTASYONU'NDA YAPTIĞI KONUŞMA *

26 Kânun-ı Sânî 1339 (26 Ocak 1923)

Hakkımda gösterdiğiniz asar-ı muhabbet ve samimiyete teşekkür ederim. Belediye Reisi Beyefendi'nin bütün memleket halkı namına söyledikleri sözlerden fevkalade mütehassis oldum. Halkın memleketi halas-ı hakikiye isal için çalışanlarla beraber olduğu hakkındaki teminatı son derece kıymettardır. Memleket ve milletin selameti için çalışanlar, milletin müzaheret ve itimadından emin bulunmazlarsa elbette kuvveti kalp ile çalışamazlar. Gerek ben ve gerekse rüfeka-yı muhteremem bu emniyet ve itimadı hüsn-i istimal etmeye çalışacak ve inşallah muvaffak da olacağız. Biliyoruz ki, büyük sefaletler ve felaketler geçirdiniz. Evleriniz yakıldı, hemşerilerinizden birçoğu şehit edildi. Fakat bütün bu cenk sizin için, heyetimiz için bir dersi intibah ve teyakkuz olmuştur. Biz bu intibahla çalışacak olursak artık o kara günlerin avdetine imkân kalmaz. Milletimiz bu ziyanı az zamanda telafi edecektir. Ve hatta etmiş gibidir. (Mektep çocuklarını işaretle) kalbimize ümitler veren şu karşımızdaki hanımlar ve binlerden fazla ahalimiz, ordularımızı bunlar temin edeceklerdir.

* *İzmir Yollarında*, Ankara İstihbarat Matbaası, 1339, s.46-47.

12. BATI ANADOLU SEYAHATİ SIRASINDA MANİSA İSTASYONU'NDA YAPTIĞI KONUŞMA *

26 Kânun-ı Sânî 1339 (26 Ocak 1923)

Muhterem Beyefendi ve muhterem ahali!

Livanız dairesine girdiğim dakikadan buraya gelinceye kadar halkın şahidi olduğum tezahüratı beni son derece mütehassis etmiştir. Bilhassa şu dakikada gördüğüm tezahürattan fevkalade müteşekkirim. Bu tezahürat beni zahirî değil fakat manevi gözyaşlarına gark etmiştir. Bunlar beni müteessir ve mesrur etmiştir. Birkaç ay evvel buradan geçtiğim zaman bu ahaliyi burada görmemiştim. Buralar ateşler içinde idi. Şimdi lehülhamd o günlerin geçtiğini ve halkın bir araya geldiğini ve çalışmaya başladığını gördüm. Şundan dolayı çok bahtiyarım. Muhterem ahali bütün efradımız çok çalışkandır. Feyizli araziye malik bulunuyorsunuz. Bu çalışkan ahalimizin mesaisi ile az zamanda çok nafi neticeler elde edileceğine eminim. Belediyeniz halkı namına söylediğiniz sözlerden çok mütehassis oldum. Bundan sonra gerek ben ve gerek rüfaka-yı mesaim memleketin saadet ve selameti için var kuvvetimizle çalışacağız. Ancak mesaimizin muvaffakiyetle tetevvücü için bütün milletin şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da müzahereti elzemdir. Bizim kuvvetimiz milletin emn ve itimadıdır. Biz bu itimada mazhar oldukça bu neticeyi hep beraber iktitaf edeceğiz. Tezahüratınızdan dolayı teşekkürat-ı mahsusamı tekrar ederim.

* *İzmir Yollarında*, Ankara İstihbarat Matbaası, 1339, s. 48-49.

13. İZMİR KARŞIYAKA'DA ANNESİNİN MEZARI BAŞINDA YAPTIĞI KONUŞMA *

27 Kânun-ı Sânî 1339 (27 Ocak 1923)

Zavallı validem bütün millet için mefkûre olan İzmir'in mukaddes topraklarına tevdi-i vücut etmiş bulunuyor. Arkadaşlar, ölüm hilkatin en tabii bir kanunudur. Fakat böyle olmakla, beraber bazen ne hâzin teceliller arz eder. Burada yatan validem, zulmün, cebrin bütün milleti felaket uçurumuna götüren bir idare-i keyfiyenin kurbanı olmuştur. Bunu izah etmek için müsaade buyurursanız hayatı ıztırabının bariz birkaç noktasını arz edeyim. Abdülhamit devrinde idi. 1320 (1905) tarihinde mektepten henüz erkân-ı harp yüzbaşısı olarak çıkmıştım. Hayata ilk hatveyi atıyordum. Fakat bu hatve hayata değil, zindana tesadüf etti. Hakikaten bir gün beni aldılar ve idare-i müstebidenin zindanlarına koydular. Orada aylarca kaldım. Validem bundan ancak mahbustan çıktıktan sonra haberdar olabildi. Ve derhâl beni görmeye şitap etti. İstanbul'a geldi. Fakat orada kendisiyle ancak üç beş gün görüşmek nasip oldu. Çünkü tekrar idare-i müstebidenin hafiyeleri, casusları, cellâtları ikametgâhımızı sarmış ve beni alıp götürmüşlerdi. Validem ağlayarak arkamdan takip ediyordu. Beni menfama götürecek olan vapura bindirilirken benimle görüşmekten menedilen validem göz yaşlarıyla Sirkeci rıhtımında elemler ve kederler içinde terkedilmiş bulunuyordu. Menfada geçirdiğim tehlikeler onun hayatını ıstıraplar ve gözyaşları içinde geçirmiştir. Başka bir nokta daha: Mütareke zamanında Anadolu'ya geçtiğim vakit, validemi mustarip bir hâlde İstanbul'da terke mecbur olmuştum. Yanımda kendisinin terfik ettiği bir adamım vardı. Bunu Erzurum'dan İstanbul'a gönderdiğim zaman validem bu adamın yalnız olarak geldiğinden haberdar olduğu dakikada, benim hakkımda halife ve padişah tarafından verilmiş olan idam kararının infaz edildiğini zan eylemiş ve bu zan kendisini felce duçar etmişti. Ondan sonra bütün mücadele seneleri onun hayatını elem, ıstırap içinde geçirtmişti. Padişah ve hükûmetinin ve bütün düşmanların daima tazyik ve işkencesi altında kalmıştı. İkametgâhı bin türlü sebep ve vesilelerle basılır ve taharri edilir kendisi iz'aç olunurdu. Validem üç buçuk senelik bütün gece ve gündüzlerini gözyaşları içinde geçirdi. Bu gözyaşları ona gözlerini kaybettirdi. Nihayet pek yakın zamanda onu İstanbul'dan kurtarabildim. Ona kavuşabildim ki, o artık maddeten ölmüştü, yalnız manen yaşıyordu.

* *İzmir Yollarında*, Ankara İstihbarat Matbaası, 1339, s. 51-53.

Validemin ziyanından şüphesiz çok müteessirim. Fakat bu teessürümü izale ve beni müteselli eden bir husus vardır ki, o da anamız vatanı mahv ve harabiye götüren idarenin artık bir daha avdet etmemek üzere mezar-ı âdeme götürülmüş olduğunu görmektir. Validem bu toprağın altında, fakat hâkimiyet-i milliye ilelebet payidar olsun. Beni müteselli eden en büyük kuvvet budur. Evet, hâkimiyet-i milliye ilelebet devam edecektir. Validemin ruhuna ve bütün ecdat ruhuna müteahhit olduğum vicdan yeminimi tekrar edeyim. Validemin medfeni önünde ve Allah'ın huzurunda ahd ü peyman ediyorum, bu kadar kan dökerek milletin istihsal ve tespit ettiği hâkimiyetin muhafaza ve müdafaası için icap ederse validemin yanına gitmekte asla tereddüt etmeyeceğim. Hâkimiyet-i milliye uğrunda canımı vermek, benim için vicdan ve namus borcu olsun.

14. İZMİR'DE HÜKÛMET KONAĞINDA TERTİP EDİLEN ZİYAFETTE YAPTIĞI KONUŞMA *

27 Kânun-ı Sânî 1339 (27 Ocak 1923)

Muhterem efendiler!

Bu gece İzmir halkını bihakkın temsil eden kıymetli heyetinizin muvacehesinde bulunmak benim için büyük bir saadet oldu. İzmir halkının geçen defa olduğu gibi, bilhassa bu defa hakkımda izhar eylemiş olduğu samimi tezahürata karşı hissettiğim memnuniyeti doğrudan doğruya kendilerine ifade etmek mümkün olamadı. Fakat bunu Heyet-i Aliyyenize arz ve Heyet-i Aliyyeniz vasıtası ile bütün halka iblâğı mümkün olacağını zannediyorum. Binaenaleyh bütün teşekküratımı Heyet-i Aliyyenize arz ediyorum. Dermeyan edilen kıymetli sözler arasında bilhassa milletin ve kahraman ordumuzun istihsal ettiği muvaffakıyat ve muzafferiyatı benim şahsımda temsil edilmiş görmekten dolayı hassaten teşekkür ederim. Fakat bir noktayı kaydetmek mecburiyetindeyim. Ve bunu gayet ehemmiyetli olarak arz ederim ki, bütün bu muvaffakiyat yalnız benim eserim değildir ve olamaz. Bütün muvaffakiyat bütün milletin azim ve imanıyla tevhid-i mesai etmesi neticesidir. Kahraman milletimizin ve güzide ordumuzun ihraz ettiği muvaffakiyat ve muzafferiyattır.

Efendiler! Bir millet, bir memleket için necat ve selamet ve muvaffakiyet istiyorsak bunu yalnız bir şahıstan hiçbir vakit talep etmemeliyiz. Herhangi bir şahsın muvaffakiyeti demek, o milletin muvaffakiyeti demektir. Bir milletin muvaffakiyeti demek mutlaka kuvâ-yı umumiye-i milliyenin bir istikamette tahassülüyle, teşekkül etmesiyle mümkündür. Binaenaleyh bilelim ki, vasıl olduğumuz muvaffakiyet, milletin tevhid-i kuvâ etmesinden, teşrik-i faaliyet etmesinden ileri gelmiştir. Eğer aynı muvaffakıyatı ve muzafferiyatı atide tetevvüç ettirmek istiyorsak, aynı esasa istinat edelim ve aynı surette yürüyelim. Çünkü muvaffakiyet ancak bu suretle kabil-i istihsaldir.

Efendiler! Bu güzel İzmir'i dördüncü defadır ziyaret ediyorum. 1'inci ve 2'nci ziyaretlerim çok gamlı ve kasvetli zamanlarda olmuştur. Bunlar menfaya giderken ve gelirken yaptığım ziyaretlerdir. 3'üncü ziyaretim ise kahraman ordumuzun düşman ordusunu nihayete kadar mağlup, perişan ve imha ettikten sonra buraya vasıl olunduğu zaman, ona karışarak buraya geldiğim zamandır. Bir de şimdi gelmiş bu-

* *İzmir Yollarında*, Ankara İstihbarat Matbaası, 1339, s. 57 – 66.

lunuyorum. 1'inci ve 2'nci ziyaretlerimde İzmir'in bende hâsıl ettiği intibaatı ifade etmek lazım gelirse, diyebilirim ki bu intibaım çok elim, çok hazin ve çok kederli hissiyat ile malidir. Bilmem, bu intibaların menşei o zaman hâkim olan istibdadın umumi olan tazyikatından mıdır, yoksa bu güzel memlekette yaşayan insanlar içinde âdeta onlara karşı hâkim, onlara karşı mağrur ve müftehir birtakım insanların bulunuşu mu idi? Yoksa o insanların bu memleketin, hakiki evlatlarından daha mesut, daha müreffeh, daha zengin oluşu muydu? Fakat belki hepsi idi.

3'üncü defa buraya girdiğim zamanki hissiyat evvelki hissiyat ile gayr-ı kabil-i mukayese bir hâlde ve mahiyette idi. İzmir'i arkadaşlarımla beraber şarktan gelen yol üzerinde, Belkahve sırtlarından seyrettiğim zaman İzmir'in güzel limanı İtilaf devletlerinin harp gemileriyle dolu, sokakları henüz düşman ayakları ile çiğneniyor, top, mitralyöz ve tüfek sedaları işitiliyordu. Bir gün sonra idi ki, bizzat içeriye girdik. Hâlâ şehrin cenup tarafından toplar patlıyor ve zavallı insanlar, turanın iyi insanları düşmanın mutazarrırı bulunuyordu. Bu defa ki intibaatımı hulâsa etmek lazım gelirse, diyebilirim ki hem teessür ve hem de sürür saltanat-ı meşrute idi ve daha evvelki ismi de mutlakiyet idi. Yalnız beş altı yüz sene değil, bütün Türk tarihini karıştırdığımız her zamanda memleketi harabiye sevk eden ve milleti, hiçbir zaman kendi saadeti ile iştigale müsaade etmeyen serseri bir idare idi ve o idare tesis ettiği devletleri tarihe tevdi etmek mecburiyet ve mahkûmiyetinde kalmıştır.

Hâlbuki bugünkü tarzı idare ki milletin hâkimiyetini bilâ kayd u şart kendi uhdesinde bulunduruyor. Milletin mukadderatını doğrudan doğruya şunun bunun elinde değil, kendi elinde tutuyor. Böyle bir idare elbette bu milletin şerefine, namusuna ve saadetine daha mutabık gelir. Hâkimiyeti bilâ kayd u şart milletin uhdesinde tutan bir idare dedim. Hakikaten efendiler, bugün dünya yüzünde hâkimiyet ile bu kadar alakadar olan, hâkimiyeti bu kadar kuvvetli bir surette tecelli ettiren hiçbir şekl-i idare mevcut değildir. En çok terakki ve temeddün etmiş tarz-ı idarelere bakınız. Onlarda da noksan o kadar azimdir ki, bugün bizim içinde bulunduğumuz şekle gelebilmek için mutlaka yeniden bir inkılap yapmaya mecbur olacaklardır.

Bilâ kayd u şart tabiriyle tasrih olunan hâkimiyeti, milletin uhdesinde tutmak demek bu hâkimiyetin bir zerresini; sıfatı, ismi ne olursa olsun, hiçbir makama vermemek, verdirmemek demektir. Bununla kast ettiğim mânayı suhuletle anlayabilirsiniz.

Efendiler! Henüz kurtulmuş değiliz, atılan hatveler bundan sonra atılması lazım gelen hatvelerin mebdeidir. İnsan mebdede iken neticeye vasıl olduğunu iddia ederse dünyanın en derin gafletleri içinde kendisini pûyân görür. Biz daha çok hatveler atmak mecburiyetindeyiz. Bu hatveler hem çok seri hem de çok uzun olmalı-

dır. Binaenaleyh bu hatveleri doğru ve muayyen bir istikamet dâhilinde atabilmek için, kendi mukadderatımıza kendimiz sahip ve hâkim olmak mecburiyetindeyiz.

Milletimizin netice-i mesaisi olmak üzere ve ordumuzun çok parlak ve çok kati muzafferiyetlerinin netice-i tabiiyesi olmak üzere, Lozan sulh konferansında çalışan heyet-i murahhasamızın vasıl olduğu zemin, kati ve ciddi bir zemindir. Kati ve ciddi bir safhadır. Çok memuldur ki, bu safha, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, hükûmetinin emeli gibi sulh ile neticelensin. Fakat bizim için sulh demek, hayatı hakikiyemizin teminine yarayan sebepleri istihsal etmek demektir.

Bu esbaptan âri olarak yalnız sulh yapmak kendi kendimizi aldatmak olur. Milletimiz çok aldanmıştır. Ve asırlardan beri aldatıla gelmiştir. Ve bu aldatılmak yüzünden duçar olduğu felaketleri birer birer hatırından geçirmektedir. Artık aldanmamaya karar vermiştir. Artık hukukunu hiçbir suretle, hiçbir şekilde hiçbir kimseye vermemek niyet-i katiyesindedir. Buna nazaran bizi aldatmamak şartı ile sulh yapmaya amadeyiz. Ve çok kuvvetle ümit ediyoruz ki, beşeriyet ve medeniyetin hakiki arzusu olan bu arzu-yı insani, o medeniyet ve o heyet-i içtimaiyeyi temsil eden murahhas heyetleri tarafından katiyetle idrak olunacak ve müşterek bir neticeye vusul mümkün olacaktır. Hakikatte bu netice maddeten istihsal edilmiştir. Yalnız bunun resmî ifadesi kalmıştır. Buna ümitle intizar ediyoruz. Hiçbir zamanda bu ümidin inkisarına biz sebebiyet vermiş olmayacağız.

Efendiler! Son söz olmak üzere şunu arz edeyim ki, İzmir ahalisi çok münevverdir, çok faaldir. Fakat münevver olmayı faydalı kılabilmek için behemehâl dediğim gibi, kendi kendimize hâkim olmak ve benliğimizi muhafaza etmek lazımdır. Bugünkü şekl-i idareyi çok kıskanç olarak bütün millet muhafaza edecektir. Bu memleket ahalisinin buna kudretyab olduğuna ve ilelebet kudretyab olacağına katiyen mutmainim ve bundan dolayı atiye müsterihane bakmaktayım.

15. LOZAN BARIŞ KONFERANSI HAKKINDA İZMİR'DE BASIN MENSUPLARINA YAPTIĞI AÇIKLAMA *

30 Kânun-ı Sânî 1339 (30 Ocak 1923)

- Herkesin endişe ile alakadar olduğu Lozan Konferansı'nın inkıtâa uğraması ihtimali var mıdır? Ve inkıtâdan ne gibi netayiç tevellüt edebilir, bu bapta fikr-i devletleri?

- Biz de Lozan Konferansı'nı dikkatle takip ediyoruz. Çünkü biliyorsunuz, konferansa davet olunduğumuz zaman ordularımız bütün cihanı hayrete ve takdire mecbur edecek çok parlak ve çok kati bir muzafferiyetin amili bulunuyordu. Harekât-ı askeriyemizi tehir edebilecek karşımızda hiçbir mâni kalmamıştı. Buna rağmen, İtilaf devletlerinin hüsn-i niyetine ve tekliflerinin samimiyetine inanarak, ordularımızı tevkif ederek pek insani hislerle heyet-i murahhasamızı Lozan'a gönderdik. Bizim bu harekâtımızı tenkit eden dostlarımıza İtilaf devletlerinin artık hüsn-i niyetlerine emniyet edilebileceği kanaatini beyan ettik. Maatteessüf bütün samimiyetimize ve ciddiyetimize rağmen, bugüne kadar uzayıp gelen konferansın son safhası hakkında İtilaf devletlerinin zihniyetinde tebeddül olmadığını, hâlâ eski Osmanlı devletini boğazlayan ve milletimiz için en şedit ve en kahhar bir darbe-i intibah olan sabık tavr u harekâtı başka şekil ve surette yeni Türkiye devletine kabul ettirmek istiyorlar, son dakikaya kadar İtilaf devletlerinin hak ve hakikati teslim etmelerine intizarla beraber bütün cihan-ı medeniyetin temayül-i samimisine rağmen, harbi idame etmek mesuliyetinden çekinmezlerse bilmeli ki, hükûmetimiz vatan ve millete karşı taahhüt eylediği vazifeyi hüsn-i ikmal edebilmek için tevessüle mecbur olduğu tedbirleri düşünmekten ve almaktan bir an geri kalmamıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ricali eski Bâb-ı Âli ricali ile mukayese edilmek istenilirse ve bundan çıkacak neticelere göre hareket olunursa, bu tarz-ı hareketin mutlaka hatâ -âlût olacağına şimdiye kadar bütün dünyanın şahit olduğu vekayi ve hadisat en yakın ve bariz delillerdir. Yeni Türkiye ricali miskin ve mütevehhim değildir. Kendini bildiği kadar muhataplarını da bilir. Kendi yapacağını takdir ettiği kadar muhataplarının da yapabileceğini nazar-ı dikkate alır.

* *Akşam*, 6 Şubat 1923, s.1.

- Cemiyet-i Akvamın Paris'te içtima edeceği söyleniyor. Eğer Cemiyet-i Akvam Musul hakkındaki San-Remo kararını tadil etmezse hükûmetimiz ne yapmak niyetindedir?

- Musul vilâyeti Türkiye devletinin hudud-ı millîsi dâhilindedir, buralarını ana vatandan koparıp şuna buna hediye etmek hakkı kimseye ait olamaz. Cemiyet-i Akvam ile bu meselenin münasebeti yoktur.

- Öteden beri harekât-ı milliyeyi Fransa hariciye nezaretinin resmî vasıta-i neşr-i efkârı olan Tan ve daha bazı Fransız gazeteleri terviç ettikleri hâlde, Lozan'da Fransız heyet-i murahhasasının mutalebât-ı meşruamızın adem-i kabulü hususunda gösterdiği harekât-ı mütenakıza hakkında ne düşünüyorsunuz?

- Filhakika Fransız heyet-i murahaslarının tavır ve hareketine bakılırsa, bu heyetin Fransız milletinin tercüman-ı efkâr ve hissiyatı olmadığına zâhip olunur. Bunun sebebini bulmak güç değildir. Hatta suhûletle herkes tahmin edebilir. İtiraf etmek lazımdır ki, biz Fransız heyet-i murahhasasından bu yolda bir harekete intizar eylemezdik.

- İtilaf Devletleri müzakeratı kat' ederlerse, faaliyet-i askeriye olur mu? Yoksa vesait-i diplomatikiye ile çare-i hâl aramakla mı vakit geçirilir?

- Uzun müddet atalette kalmayı istilzam edecek olan diplomasi tariki şimdiye kadar mücerrep olduğuna göre hiçbir semere vaat etmez.

16. İZMİR'DE ANADOLU, AHENK, SADA-YI HAK, ŞARK VE YENİ TURAN GAZETELERİ MUHARİRLERİ İLE GÖRÜŞMESİ SIRASINDA YAPTIĞI KONUŞMA *

30 Kânun-ı Sânî 1339 (30 Ocak 1923)

İtilaf devletlerinin henüz Türkiye'nin ve Türkiye halkının mevcudiyetinin ve inkişafının katiyen zaruri kıldığı şeraiti kabul ve tasdik edici bir zihniyete gelmedikleri anlaşılıyor. Bütün medeni milletler ve memleketler için hiçbir vakit mevzubahis edilemeyecek olan bir takım muhill-i istiklal mutalebatı Türkiye için caiz görmekte olan İtilaf devletlerinin gösterdiği inat ve ısrar bütün cihanın hayret ve istiğrab ile karşılayabileceği bir mahiyettedir. Türkiye menafiinin aleyhinde hareket eden Fransız ve İtalyan heyet-i murahhasaları, İngiliz heyet-i murahhasları âdeta müsabaka ediyor gibidir. Türkiye istiklal-i tammını temin edecek bir sulh ister. Ben müteyemmen görülmedikçe cihan-ı medeniyetin hiss-i insanisine ve memleket ve milletimizin kuvvet ve kudretine istinaden insanca yaşayabilmek için muhtaç olduğumuz esbab-ı hayatiyeyi ve istiklali temin edinceye kadar, başladığımız işte devam olunacaktır. Milletin ciddi kararı budur. Milletimizin bu kararını behemehâl tatbik için her türlü tedbirler zaten emniyetle alınmış bulunuyor.

Badehu halk ile temaslarından mütehassıl intibaata ve Halk Fırkası'na nakl-i kelam ile buyurmuşlardır ki:

Seyahat ettiğim yerlerde halkın çok samimi ve kalbi tezahüratına şahit oldum. Bundan fevkalade mütehassisim. Birkaç gün kalmak fırsatına malik olduğum yerlerde doğrudan doğruya halk ile hasbihâllerde bulundum. Ve tamamen anladım ki, halkımız çok mütenebbih ve müteyakkız bir hâldedir. Bir devlet istiklal-i tammına ve bir millet bilâ kayd u şart hâkimiyetine malik ve sahip bulunmadıkça o devlet ve millet için hayat, refah ve şeref olamayacağımı takdir eden milletimiz, bu levazımı temin etmedikçe yaşamak mümkün olamayacağına kani olmuştur. Milletimizin bütün hakayıkı anlamakta gösterdiği rüşt ve kabiliyet şayan-ı iftihardır. Artık bu milleti esir ve bu memleketi müstamere veya malikâne yapmak hevesinde bulunanların ne büyük gaflette oldukları anlaşılır. Memleketin âmâl ve ihtiyacat-ı hakikiyesine tamamen mutabık bir sulh yapmak imkânı hâsıl olduktan sonra, zayiat-ı maziyeyi az zamanda sürat ve emniyetle telafi etmek mecburiyetindeyiz. Bilhassa iktisat

* *İzmir Yollarında*, Ankara İstihbarat Matbaası, 1339, s. 67-70.

ve irfan mesaisinde çok büyük azim ve gayret lazımdır. Bu mesaiyi esaslı umdelere istinat ettirmek ve doğru istikametlerde mütevali kılabilmek için bütün milletin sây ve gayretini ahenkdar ve müsmir kılmak maksadıyla bade's-sulh Halk Fırkası namı altında bir teşekkül-i siyasiye lüzum olduğu kanaatindeyim. Bence bizim milletimiz yekdiğerinden çok farklı menafii takip edecek ve bu itibarla yekdiğeriyle mücadele hâlinde buluna gelen muhtelif sunufa malik değildir. Mevcut sınıflar yek-diğerinin lazım ve melzumu mahiyetindedir. Binaenaleyh Halk Fırkası bilcümle sunufun hukukunu ve esbab-ı terakki ve saadetini temine hasr-ı iştigal edebilir. İzmir'de halk ile umumi bir muhasebe yapmaya fırsat bulursam bu bapta daha ziyade tafsilât veririm.

Bir muharririn hâkimiyet-i milliyenin kabil-i takyit olup olmadığı hakkındaki sualine cevaben de Paşa hazretleri hâkimiyetimizin kabil-i takyit olmadığını beyandan sonra demişlerdir ki:

Teşkilat-ı Esasiye kanunumuz esasen bunu kâfildir. O kanun ki, alelade şunun ve bunun vazettiği bir kanun, bir nüsha olmayıp yazılmadan evvel bir milletin efal ve harekâtıyla ve bunların netayiciyle ifade ve tespit olunduktan sonra üç buçuk seneyi mütecaviz bir zamandan beri muvaffakiyetle tatlik edilmekte olan bir kanundur. Bu kanunun mevadd-ı esasiyesini ihlal eden herhangi bir makama hak ve salahiyet vermek mümkün değildir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 1'inci maddesi mucibince hâkimiyet bilâ kayd u şart milletindir. Milletimiz için hiçbir noktasının her ne şekil ve mânada olursa olsun tebeddülüne müsaade edilmek imkânı yoktur. Bu düstur milletçe nusus-ı Kur'aniye mertebesinde mühimdir. Çünkü nusus-ı Kur'aniye dahi bunu müeyyittir.

Bunu müteakip muharrir, Paşa hazretlerinden yeni intihabatın ne vakit yapılacağını sormuş ve müşarünileyh şu cevabı vermişlerdir:

Sulh yapmaya İtilaf devletleri mâni olmazlarsa şerait-i sulhiyye Meclisçe tasdik olunduktan sonra deruhte ettiği ve büyük şeref ve muvaffakiyetle ifa ede gelmekte bulunduğu vazife-i tarihiyesini ikmal etmiş olacaktır. Bu takdirde gaye-i milliyenin istihsaline kadar Meclisin münakit bulunmasını istilzam eden muvakkat madde-i kanuniyenin icabı yapılacaktır.

17. İZMİR'DE ESKİ GÜMRÜK BİNASINDAKİ TOPLANTIDA YAPTIĞI KONUŞMA *

31 Kânun-ı Sânî 1339 (31 Ocak 1923)

Muhterem İzmir Halkı, Aziz hemşerilerim,

Sizi böyle yakından vicahen selamlamak benim için çok büyük bir bahtiyarlıktır. Gerek bundan beş altı ay evvel muzaffer ordumuzun içinde geldiğim vakit ve gerekse bu defaki gelişimde halkın bana karşı gösterdiği samimi tezahürattan dolayı çok müteşekkirim. Mümkün olsaydı teşekküratımı bütün İzmir halkına ayrı ayrı arz ederdim. Fakat maddeten imkân yoktur. Hissiyatımın umum hemşerilerime tebliğini burada hazır bulunanlardan rica ederim.

Hanımlar, Efendiler!

İzmir kırk asırlık bir ecdat yurdudur, İzmir bu kadar derin bir tarihe malik olmakla beraber mevki-i coğrafisi hasebiyle iktisadi ve siyasi çok büyük bir ehemmiyete maliktir. İşte buna binaendir ki, Türkiye'yi mahvetmek isteyen düşmanların evvel be evvel nazarları bu tarihî, bu mühim beldeye initaf eder. Nitekim düşmanlarımız en evvel burasını işgal etmişler, ondan sonra daha şarka ilerlemişlerdir. İzmir'in işgali bütün milletin kalbinde derin bir yara husule getirmiştir. Herkes İzmir için feryat ediyordu, İzmir, halkın elemlerini, feryatlarını, azim ve imanını ifade etmek için bir parola olmuştu. Muhtelif nokta-i nazarlardan çok kıymetli olan İzmir elbette düşmanların elinde bırakılamazdı ve nitekim bırakılmadı.

Efendiler, ben şimdi burada müstahzar bir nutuk irat edecek değilim. Maksadım halkça, kardeşçe hasb-i hâlde bulunmaktır. Bu dakikadaki muhatabınız, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan değildir. Sade bir mebus ve sizi çok seven bir hemşeriniz Mustafa Kemal'dir. Binaenaleyh benden neler öğrenmek istiyorsanız serbest olarak sormanızı rica ederim.

Bunu müteakip üçü hanım olmak üzere on dokuz kişi tarafından otuzu mütecaviz sual irat edilmiştir. İşbu sualler yeni Türkiye devletinin esasat-ı hazırası, kadınların hayat-ı içtimaiyemizdeki mevkiinin ne olmak lazım geleceği ve sulh

* *İzmir Yollarında*, Ankara İstihbarat Matbaası, 1339, s. 71-85.

konferansında cereyan eden müzakerat, ziraat ve ticaret ve sanayiin terakkisi, Halk Fırkası'nın takip edeceği esaslar ile mesail-i saireyi ihtiva ediyordu.[1]

Kudret-i fatıra insanları iki cins olarak yaratmıştır. Bunlar yekdiğerlerinin lazım ve melzumudur. Hazreti Âdem ile Hazreti Havva'nın nasıl yaratıldığına dair olan nazariyat mütehaliftir, bunlardan bahsetmeyeceğim. Ondan sonraki devirlerden iptidar edeceğim. Şuna kani olmak lazımdır ki, dünya yüzünde gördüğümüz her şey kadının eseridir. Nitekim hepimiz padişahlar hakkında mevhum telakkiler besliyorduk, bunlar validelerimizin verdiği sakim telkinatın neticesi idi. Bir heyet-i içtimaiye, cinsinden yalnız birinin icabat-ı asriyeyi iktisap etmesiyle iktifa ederse o heyet-i içtimaiye yarıdan fazla zaaf içinde kalır. Bir millet terakki ve temeddün etmek isterse bilhassa bu noktayı esas olarak kabul etmek mecburiyetindedir. Bizim heyet-i içtimaiyemizin âdem-i muvaffakiyetinin sebebi kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz tekâsül ve kusurdan neşet etmektedir, insanlar dünyaya mukadder oldukları kadar yaşamak için gelmişlerdir. Yaşamak demek faaliyet demektir. Binaenaleyh bir heyet-i içtimaiyenin bir uzvu faaliyette bulunurken diğer uzvu atalette olursa o heyet-i içtimaiye meflûçtur. Bir heyet-i içtimaiyenin hayatta çalışması ve muvaffak olması için çalışmanın ve muvaffak olabilmenin mütevakkıf olduğu bütün esbap ve şeraiti tekabbül etmesi icap eder. Binaenaleyh bizim heyet-i içtimaiyemiz için ilim ve fen lazım ise bunları aynı derecede hem erkek ve hem de kadınlarımızın iktisap etmeleri lazımdır. Malumdur ki, her safhada olduğu gibi hayat-ı içtimaiyede dahi taksim-i vezaif vardır. Bu umumi taksim-i vezaif arasında kadınlar kendilerine ait olan vezaifi yapacakları gibi aynı zamanda heyet-i içtimaiyenin refahı, saadeti için elzem olan mesai-i umumiyeye dahi dâhil olacaklardır. Kadının vezaif-i beytiyesi en ufak ve ehemmiyetsiz vazifesidir.

Kadının en büyük vazifesi analıktır. İlk terbiye verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse bu vazifenin ehemmiyeti layıkıyla anlaşılır. Milletimiz kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir. Bugünün levazımından biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini temindir. Binaenaleyh kadınlarımız da âlim ve mütefennin olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün derecat-ı tahsilden geçeceklerdir. Sonra ka-

1 Metin şu özet şeklindeki açıklama ile devam etmektedir: "*Paşa hazretleri bu sualleri tesbit ettikten sonra, her birine ayrı ayrı müdellel bir surette cevap vermişlerdir. Paşa hazretleri tarihe intikal eden Osmanlı devletinin mebde-i teşekkülünden an-ı inkirazına kadar geçirdiği muhtelif safhaları teşrih ve bu devletin Fatih devrinde Bizans ve Roma İmparatorluklarını devirerek cihangirane bir garp siyaseti ve Yavuz devrinde İran, Suriye ve Mısır'a doğru teveccüh etmekle bir ittihad-ı İslâm siyaseti ve Kanuni devrinde ise hem şark hem garp siyasetlerini beraber takip eylediğini fakat hiçbirinde muvaffak olamıyarak unsur-ı asli olan Türk milletinin badi-i felâketi olduğunu izah ve yeni Türkiye devletinin bu siyasetlerden hiçbirine iltifat etmeyerek kendi millî hudutları dâhilinde milletin refah ve saadetine müstenid bir siyaset takip edeceğini ve etmekte olduğunu beyan buyurduktan sonra kadınların hayat-ı içtimaiyetimizdeki mevkilerine nakl-i kelâm ederek demişlerdir ki:"*

dınlar hayat-ı içtimaiyede erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin muin ve müzahiri olacaklardır.

Efendiler, affedersiniz, bir noktayı izah için bir ân tevakkuf edeceğim. Efendiler, dediğim zaman hanımefendiler ve beyefendiler demektir. Mucib-i suhulet ve hanımlarla efendilerin vahdet-i tammını ifade etmek için bu tarz-ı hitabı münasip gördüm.

Düşmanlarımız bizi dinin taht-ı tesirinde kalmış olmakla itham ve tevakkuf ve inhitatımızı buna atfediyorlar. Bu hatadır. Bizim dinimiz hiçbir vakit kadınların erkeklerden geri kalmasını talep etmemiştir. Allah'ın emrettiği şey, Müslim ve Müslimenin beraber olarak iktisab-ı ilm ü irfan eylemesidir. Kadın ve erkek bu ilm ü irfanı aramak ve nerede bulursa oraya gitmek ve onunla mücehhez olmak mecburiyetindedir. İslâm ve Türk tarihi tetkik edilirse görülür ki, bugün kendimizi bin türlü kayıtlarla mukayyet zannettiğimiz şeyler yoktur. Türk hayat-ı içtimaiyesinde kadınlar ilmen, irfanen ve diğer hususlarda erkeklerden katiyen geri kalmamışlardır. Belki daha ileri gitmişlerdir. Bugün bu memleketi nazar-ı tetkikten geçirelim. Göreceğimiz iki safha vardır. Birisi tarlalarda erkeklerle beraber çalışan merkeplerine binerek öteberi satmak için kasabalardaki pazar yerine giden oralarda bizzat yumurta ve tavuğunu, buğdayını satan ve ondan sonra levazımatını bizzat mubayaa eden, köyüne dönen ve mesai-i umumiyesinde kocalarına, kardeşlerine yardım eden kadınlar... Ben bu kadınlar arasında kocalarından daha iyi iş anlayanlara ve hesap yapanlara tesadüf ettim.

Bir gün Akşehir civarında bir köye gittim. Çok yağmur yağıyordu ve soğuk vardı. Kendimi belli etmeyerek bir evin önünde duran bir kadına: "Hemşire yağmur var, soğuk var, beni kabul eder misiniz?" dedim. Hiç tereddüt etmeyerek: "Buyurun" dedi ve beni bir odaya aldı. Odada ateş olmadığı ve yeni bir ateşin yakılması uzun bir zamana mütevakkıf olduğu için: "İsterseniz bizim odaya gidelim. Orada hazır ateş var" dedi. Gittik, müteakiben komşulardan birkaç kadın ve birkaç erkek geldi. Beraber konuşmaya başladık. Konuşurken bana en mühim sualleri soran kadınlar oldu. Askerin vaziyetini, düşmanın hâlini, en mühim düşmanın hangisi olduğunu sordular ve bunları sorarken hiçbir telaş ve tekayyüde lüzum görmediler, insanca konuştular. Fakat bilahare benim kim olduğumu anlayınca, telâş gösterdiler ve söyledikleri şeylerden kendilerine bir zarar geleceğini zannederek korktular. Çünkü şimdiye kadar resmî bir adamla açıkça konuşmayı büyük bir kabahat telakki etmişlerdi.

Efendiler, memleketimizde cehil varsa umumidir, yalnız kadınlarımıza değil, erkeklerimize de şamildir. Diğer bir manzaraya kasabalarda, şehirlerde tesadüf ediyoruz. Bu da ekseriya ecnebi romanlarında okunan kafes efsaneleridir. Şüphe yok ki bu sakim âdatı tamim eden saraylar olmuştur.

Kasaba ve şehirlerde ecanibin nazar-ı dikkati en çok şekl-i tesettür üzerinde tesebbüt ediyor. Buna bakanlar kadınlarımızın hiçbir şey görmediklerini zannediyor. Mamafih icab-ı din olan tesettür, kısaca ifade etmek lazım gelirse, denebilir ki kadınların külfetini mucip ve muhalif-i adap olmayacak şekl-i basitte olmalıdır. Şekl-i tesettür kadını hayatından, mevcudiyetinden tecrit edecek bir şekilde olmamalıdır. Bu sadette son söz olarak diyorum ki, bizi analarımızın adam etmesi lazım idi. Onlar edebildikleri kadar etmişlerdir. Fakat bugünkü seviyemiz, bugünkü icabat ve ihtiyacat-ı esasiyeye gayr-ı kâfidir. Başka zihniyette, başka kemalde adamlara muhtacız. Bunları yetiştirecek olan bundan sonraki validelerdir. Bu maruzatımın istiklalini, şerefini, hayat ve mevcudiyetini temin ve idame etmeyi umde ittihaz eden yeni Türkiye devletinin esaslarından birini teşkil etmesi lazımdır ve inşallah edecektir.[2]

Bütün cihan görmüş ve anlaşılmıştır ki, Osmanlı İmparatorluğu tarihe karışmıştır. Devletimiz yeniden bir devlet vücuda getirmiştir ki adına "Türk devleti" derler ve bu devlet, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükûmeti tarafından idare olunur.

Osmanlı devleti maatteessüf ölmüştür. Bâb-ı Âli hükûmeti maatteessüf ölmüştür; afedersiniz, hata ettim! Maatteessüf demeyecektim, maaliftihar ölmüştür. Çünkü onlar ölmeseydi milleti öldüreceklerdi. Sonra mükerreren hakaret ve tecavüze maruz bırakılan Meclis-i Mebusanlar da ölmüştür. Onun yerine Meclis-i Mebusan değil, Türkiye Büyük Millet Meclisi kaim olmuştur.

Unutmamalıdır ki milletin hâkimiyetini bir şahısta yahut mahdut eşhasın elinde bulundurmakta menfaat bekleyen cahil ve gafil insanlar vardır. Hükümdarlar, kendilerini mevhum bir kuvvetin mümessili tanırlar ve bundan zevk alırlar. Fakat onların etrafındaki menfaatperestler bunu din kisvesine büründürerek bütün milleti iğfale, izlâle çalışırlar. Nitekim şimdiye kadar çalışmışlardır. Nihayet milletin kulağı bu terennümatla dolar ve o telkinatı icab-ı din ve mahz-i hakikat telakki eder. Bu gibilere mürteci ve hareketlerine irtica derler. Yakın safahat-ı tarihiyemizi tetkik edersek birçok misallere tesadüf ederiz. Fakat buna bütün cihan kani olmalıdır ki, milletimizi bu gibi telkinatla ihlal ve iğfal etmenin imkânı kalmamıştır. Fetva ile veyahut şu, bu gibi telkinatla milleti irticaa sevk etmek isteyenlerin yeri zindan olacaktır. Katiyetle ve bilâ perva söylerim ki, hâkimiyet-i milliyemizin her zerresini şu

2 Gazetedeki açıklama şu şekildedir: "*Badehu yeni Türkiye devletinin esasatı hakkındaki teşrihatına devamla mevcut olan hükûmet şekillerini izah ve birçok mütefekkirlerin, yüksek zekâların en münasip şekil olarak arayıp bulamadıkları şekl-i hükûmeti milletimizin bulduğunu ve tatbik ettiğini beyan buyurmuşlar ve demişlerdir ki:*"

veya bu suretle takyit etmek isteyenler en koyu mürtecidir. Öylelere karşı milletin yapacağı şey onları parçalamaktır.[3]

Konferansta cereyan eden müzakeratın son günlerdeki tecelliyatı bütün millet ve memlekette menfiye daha yakın mülahazat tevlit ettiği için, bir iki söz söylemek istiyorum. Biz konferansa büyük bir hüsn-i niyetle ve sulh ve sükûnun biran evvel avdetini temin hususundaki arzu-yı ciddimizle gittik.

Bu arzumuzun ciddiyetine memleketimizi imar etmek, milletimizi saadete, refaha isal eylemek hususundaki azm-i katimizden daha büyük, daha bariz bir debi olamaz. Harb etmekliğimiz esbab-ı hayatiyemizi muhafaza mecburiyetinden ileri gelmiş ve gelmektedir. Hâlbuki muhataplarımızda aynı samimiyeti bulmadık. Bizim zihniyetimizle onların zihniyeti arasında büyük farklar vardı. Bu defa o farkların zail olmadığını gördük. Biliyorsunuz ki, garp âlemi, Osmanlı devletini yıkmak için ortaya Şark Meselesi namı ile bir mesele çıkarmıştı. Garp öyle zannediyordu ki, Osmanlı Devleti'ni yıkmakla onu vücuda getiren unsur-ı asliyi de yıkacaktı. Gerçi muvaffak oldu. Fakat 2'ncisinde olamadı ve olamayacaktır. Garp âlemi hâlâ bir hakikati görmek ve itiraf etmek istemiyor ki, o da eski Osmanlı Devleti'nin mahv ve münkariz olduğu ve yeni Türkiye devletinin saha-ara-yı zuhur olduğudur. Türk milleti kendi ismine izafetle bir devlet vücuda getirmiş, azim ve kudreti ile yeniden meydana çıkmıştır.

Bu evsafını şimdiye kadar zulüm ve gadr edenlerden intikam almak ile ispat etmiştir. İntikamdan bahsettiğim zaman bunun Osmanlı Devleti'nin evaili zuhurunda olduğu gibi birtakım milletlerin üzerine hücum etmek olduğu anlaşılmasın. Bizim intikamımız zalimlerin zulmüne karşıdır. Onlarda hiss-i zulüm baki kaldıkça bizde de hiss-i intikam devam edecektir.[4]

İtilaf devletlerinin bize teklif ettikleri muahede projesi istiklal-i tam isteyen milletimiz için hiçbir vakit şayan-ı kabul görülemez.

"Biz sulh istiyoruz!" dediğimiz zaman, "istiklal-i tam istiyoruz" dediğimizi herkesin bilmesi lazımdır. Bunu istemeye hakkımız ve kudretimiz vardır. On sene, yirmi sene sonra zelilâne ölmekten ise şimdiden şeref ve haysiyetle ölmeyi müreccah görmeliyiz.[5]

3 Mustafa Kemal Paşa, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun bazı hükümleriyle ilgili açıklamalar yaptıktan sonra konuşmasına barış konferansına değinerek devam etmiştir.

4 Söz konusu devletlerin Musul, adli ve malî kapitülasyonlar ve Boğazlar sorunlarında çıkardıkları zorluklara ve Türk heyeti ile Müttefik devletlerin karşılıklı verdikleri projeler hakkında açıklamalar yaptıktan sonra konuşmasına devam etmiştir.

5 Sovyet Rusya ilişkilerin dostluk ve samimiyete dayandığına, Avrupalı ve Balkanlı devletlerin durumlarına değindikten sonra köylülerin her konuda aydınlatılarak refah seviyelerinin yükseltileceğine, eğitim ve ekonomide yeni düzenlemeler yapılacağına vurgu yapmıştır. Konuşmasına medreseler hakkında sorulan soruya cevap vererek devam etmiştir.

Bizde en ziyade göze çarpan bir nokta vardır ki, o da herkesin bu gibi mesaile temastan içtinabıdır. Medreseler ne olacak, evkaf ne olacak, dediğiniz zaman derhâl bir mukavemete maruz kalırsınız. Bu mukavemeti yapanların ne hak ve salahiyetle yaptıklarını sormak lazımdır. Bizim dinimiz en makul ve en tabii bir dindir. Ve ancak bundan dolayıdır ki son din olmuştur. Bir dinin tabii olması için akla, fenne, ilme ve mantığa tetabuk etmesi lazımdır. Bizim dinimiz bunlara tamamen mutabıktır, İslâm hayat-ı içtimaiyesinde hiç kimsenin bir sınıf-ı mahsus hâlinde muhafaza-i mevcudiyete hakkı yoktur. Kendilerinde böyle bir hak görenler ahkâm-ı diniyeye muvafık harekette bulunmuş olmazlar. Bizde ruhbanlık yoktur, hepimiz müsaviyiz, dinimizin ahkâmını mütesaviyen öğrenmeye mecburuz. Her fert dinini, diyanetini, imanını öğrenmek için bir yere muhtaçtır. Orası da mekteptir.

Milletimizin, memleketimizin darülirfanları bir olmalıdır. Bütün memleket evladı kadın ve erkek aynı surette oradan çıkmalıdır. Fakat nasıl ki her hususta âli meslek ve ihtisas sahipleri yetiştirmek lazım ise, dinimizin hakikat-i felsefiyyesini tetkik, tetebbu ve telkin kudreti ilmiye ve fenniyesine tesahup edecek güzide ve hakiki ulema-yı kiram dahi yetiştirecek müessesat-ı âliyeye malik olmalıyız.[6]

Ordumuz babalarına ve ecdadına layık evlatlardan mürekkep olduğunu göstermiştir. Bundan sonra ordumuzu daha mükemmel bir hâle getireceğiz. Bu da bittabi ordunun refah ve saadetini temin ile mümkün olacaktır. Zabitlerimizi hayat kaygısı içinde bırakmak asla caiz olamaz. Hayat dediğim zaman muharebe meydanlarında terk edeceğimiz hayatı kastetmiyorum. Bizim zabitlerimiz bunu kemal-i iftihar ile terke hazırdırlar. Hayattan maksadım gerek kendilerinin ve gerek ailelerinin derd-i maişetten azade bulunmalarını temin edecek esas ki refahtır, bunu temin etmektir. Etmeyen bir millet en esaslı bir noktada tekâsül etmiş demektir. Fakat milletimiz zabitlerinin, askerlerinin ve devlet makinesini işleten memurlarının refahını elbette nazar-ı dikkate alacaktır. Milis zabıtana gelince ordumuzda böyle bir zabitlik sınıfı yoktur. Yalnız muharebe esnasında zabitlik sıfat ve salahiyeti ile hizmet eden, kahramanlık eden bir takım fedakâran vardır. Bunlar ya evvelce zabit idiler yahut heyecan-ı vatanperveraneleri sevkile zabitlik etmişlerdir. Böyle tehlikeli bir anda vatanperverliklerini ispat ve izhar edenlerin mükâfatsız kalmamaları lazımdır. Bunlar ya ordunun içinde vazifelerine devam etmektedirler yahut ordu teşekkül ettikten sonra ihtisas ve kabiliyetlerile mütenasip olarak memleket dâhilinde kendilerine iş bulmuşlardır. Çoklarını bilirim ki böyledir. Fakat her ne suretle olursa olsun, hizmet edenler milletten büyük mükâfatlar intizar ediyorlarsa katiyen doğru bir harekette bulunmuş olmazlar. Milletten çok şey talep etmemeliyiz. Hizmet edenler namus vazifelerini ifa etmiş olmaktan başka bir şey yapmamışlardır.

6 Konuşmasının devamında Halk Fırkası'nın programına değinmiş ve bu fırkanın Türk milletine refah ve saadet getireceğine vurgu yapmıştır. Subay ve memurların durumlarının iyileştirilmesi hakkındaki soruya cevap vererek konuşmasını sürdürmüştür.

18. ANADOLU GAZETESİ MUHABİRİNE TÜRKİYE'NİN İSTEDİĞİ BARIŞIN NİTELİĞİ HAKKINDA YAPTIĞI AÇIKLAMA*

1 Şubat 1339 (1 Şubat 1923)

Lozan Konferansı müzakeratı son günlerde nahoş bir safha göstermektedir. Müttefikler, Türkiye'nin halkımızın mevcudiyet ve inkişafı için suret-i katiyede zaruri olan şartları henüz kabul ve tasdik edecek bir zihniyete gelmedikleri anlaşılıyor. Medeni milletler, memleketler için mevzubahis edilmeyecek birtakım muhill-i istiklal şerait ve metalibi Türkiye için caiz görmekte olan müttefiklerin inat ve ısrarı cihanın hayretle, istiğrapla karşılaması lazım gelen bir hadisedir.

Türkiye menafii aleyhindeki harekâta Fransız ve İtalyan murahhaslarının İngiliz murahhasları ile âdeta müsabaka ediyor gibi iştirak ettikleri görülmektedir.

Biz istiklalimizi temin eden bir sulh istiyoruz. Bunu müyemmen görmedikçe yaşayabilmek için muhtaç olduğumuz esbab-ı hayatiyeyi temin etmek üzere istiklal-i tâmme erinceye kadar başladığımız işte devam edeceğiz. Milletin ciddi kararı budur. Milletimizin bu kararını behemehâl tatbik için her türlü tedabir zaten ittihaz edilmiş bulunuyor.

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Şubat 1923, No: 729, s.1.

19. LOZAN KONFERANSI'NIN KESİLMESİ HAKKINDA VAKİT GAZETESİ MUHABİRİNE YAPTIĞI AÇIKLAMA*

5 Şubat 1339 (5 Şubat 1923)

Lozan'da mesail-i iktisadiyeden dolayı inkıta olmuştur. Bu haberi belki yarın okuyacaksınız. Zerre kadar hayrete düşmeyiniz. İdamesi mesuliyeti bize ait olmayan ve olmayacak olan muhasematın safahatı ne olursa olsun bizim hukuk-ı meşruamızı her suretle temine muvaffak olacağımıza mutmainiz. Milletimizin azmi, kuvvetimiz, kabiliyetimiz bunu kâfildir; zamindir.

* *Vakit*, 6 Şubat 1923, s. 3.

20. AKHİSAR'DA YAPTIĞI KONUŞMA*

5 Şubat 1339 (5 Şubat 1923)

Hoca Efendi hazretlerinin sözlerine çok derin, çok ciddi surette mütehassis oldum. İzhar olunan hissiyata teşekkür ederim. Cihan bilir ki, memleketimizin bazı aksamı düşmanın zulümlerine ve işkencelerine maruz kaldı. Sizi kurtarmak için çalışan orduya bütün milletle beraber Akhisar ahalisinin de bir an duadan fariğ olmadıklarını biliyorum. Efendiler, yalnız biz zulüm görmedik, bütün ehl-i İslâm zulüm gördü ve esaret altında kaldı, düşmanlar bizi esaret zinciri altında bırakmak istediler, fakat milletimizin azm ve hamiyeti bu zincirleri parçaladı, istiklalini elde etti. Ehl-i İslâm'ın duçar olduğu zulüm ve sefaletin elbette birçok müsebbipleri vardır. Âlem-i İslâm hakikat-i diniye dairesinde Allah'ın emrini yapmış olsaydı, bu akibetlere maruz kalmazdı. Allah'ın emri çok çalışmaktır, itiraf ederim ki, düşmanlarımız çok çalışıyor. Biz de onlardan ziyade çalışmaya mecburuz. Çalışmak demek, boşuna yorulmak, terlemek değildir. İcabat-ı zamana göre ilim ve fen ve her türlü ihtiraat-ı medeniyeden azami derecede istifade etmek zaruridir. Hepimiz itirafa mecburuz ki, bu hususiaki hatalarımız çok büyüktür. Sizin de anladığınız ve şimdi beyan ettiğiniz üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti en meşru ve en muvafık bir surette teşekkül etmiştir. Dinimizin talep ettiği çalışmak sayesindedir ki, üç buçuk senelik az bir müddet zarfında pek mühim netice elde edilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, pek âlâ bilirsiniz ki eski Babıâli1 hükûmeti değildir, eski Osmanlı Devleti değildir. Onlar artık tarihe karışmıştır. Düşmanlarımız Osmanlı Devleti'ni yıkarak unsur-ı asli olan Türk milletini de imha etmek istiyorlardı. Hâlbuki Türk milleti yeni bir iman ve kati bir azm-i millî ile yeni bir devlet kurmuştur. Bu devletin istinat ettiği esaslar "istiklal-i tam" ve "bilâ kayd u şart hâkimiyet-i milliye"den ibarettir. Millet bu hâkimiyetten bir zerresini feda etmeyecektir, gözünü açmıştır. Bizim dinimiz milletimize hakir, miskin ve zelil olmağı tavsiye etmez. Bilakis Allah da Peygamber de insanların ve milletlerin izzet ve şerefini muhafaza etmelerini emrediyor. Her yerde olduğu gibi buradaki temastan da anladım ki, millet, hâkimiyetini muhafaza hususunda büyük bir azim ve kudret göstermektedir. Hakikati gören ve anlayan milletimiz elbette bundan sonra candan ve gönülden çalışacak, nail-i refah ve saadet olacaktır.

---

* Ocak Reisi Dr. Şemsettin'in konuşmasına verdiği cevap. *İzmir Yollarında*, Ankara İstihbarat Matbaası, 1339, s. 90-92.

21. AKHİSAR TÜRK OCAĞI'NDA YAPTIĞI KONUŞMA *

5 Şubat 1339 (5 Şubat 1923)

Muhterem efendiler,

Beyefendinin memleket namına ve Türklük namına söylediği sözlerden fevkalade mütehassis oldum. Şahsıma ait olan teveccühkâr kelimelere karşı suret-i mahsusada beyan-ı teşekkür ederim. Efendiler, dünyada hiçbir millet yoktur ki, büyük veya küçük, zulümlere maruz kalmamış olsun. Çünkü her millet yaşamak mecburiyetindedir. Yaşamak için mücahede şarttır. Şimdiye kadar pek çok milletler birçok darabata maruz kalmışlardır. Bu darabatın neticesi iki manzara arz eder. Birincisi bu darbeler bir milletin benliğini, mevcudiyetini mahveder, 2'ncisi, bu darabat şekl-i hazırı yıksa bile unsur-ı asliyi imha edemez. Bu gibi darbelere maruz kalan bir memlekette 2'nci neticenin husule gelebilmesi için o memleketin istinad ettiği milletin çok kuvvetli olması lazımdır. İşte Türk milleti böyledir. Türk milleti maruz kaldığı darbeler karşısında muhafaza-i mevcudiyet etmiştir. Gerçi hariçten gelen bu darabatın sonuncusu Osmanlı devletini yıktı, fakat unsur-ı asli olan Türk milletini mahvedemedi. Türk milleti idame-i mevcudiyet edebilmenin ne gibi esbap ve şeraite mütevakkıf olduğunu takdir ederek onları ihzar ve yeni bir devlet vücuda getirdi. Efendiler, filhakika Akhisar düşman darbelerinin ilk hedeflerinden birini teşkil etti, fakat bu darbe karşısında dağılmadı. Derakap bir namus cephesi vücuda getirerek mücahedeye fedakârane bir surette devam etti. Bundan dolayı bütün Akhisarlılar milletin tahsinine sezadır. Bugün Akhisarılarla yakından temas etmekliğim vesilesi ile ben de kendilerini tebrik ederim.

Badehu Lozan Konferansı müzakeratına nakl-i kelam ederek demişlerdir ki: Sulhun tesisi lüzumu gayr-ı kabil-i inkâr bir hakikattir. Biz bunu samimi olarak takdir etmiş bulunuyoruz.

Muhataplarımızdan aynı samimiyeti memul ederek muzaffer ordularımızı tevkif ve heyet-i murahhasamızı Lozan Konferansı'na izam eyledik. Fakat hakikatin tasavvur ettiğimiz gibi tezahürünü görmek henüz mümkün olmadı. Heyet-i murahhasamızdan her gün aldığımız malumattan tasavvuratımızı teyit etmesini beklerken, aksi neticeye şahit oluyoruz. Konferansta gösterdiğimiz bütün hâr niyetlere

* Ocak Reisi Dr. Şemsettin'in konuşmasına verdiği cevap. *İzmir Yollarında*, Ankara İstihbarat Matbaası, 1339, s. 90-92.

ve samimiyetlere rağmen, muhataplarımız hâlâ bizi imha etmek istemekte ve bize müstakil bir devlet muamelesi yapmamak zihniyetinden uzaklaşmadıklarını göstermektedirler. Hâlâ bize muhill-i istiklal olan imtiyazatı kabul ettirmek ısrarında bulunuyorlar. Bu ısrarda ileri gidenlerin İtalyanlar ve bilhassa Fransızlar olduğunu hayretlerle görüyoruz. Nihayet Lozan müzakeratı mesail-i iktisadiyeden dolayı inkıtaa uğramıştır. Bunu bittabi gazeteler yazacak ve hepiniz okuyacaksınız. Bundan zerre kadar hayrete düşmemekliğiniz icap eder. Mesuliyeti bize ait olmayan ve olmayacak olan muhasamatın safahatı ne olursa olsun, bizim, hukuk-ı meşruamızı her suretle temine muvaffak olacağımıza mutmainiz. Milletin azmi, kuvvet ve kabiliyeti bunu kâfildir ve zâmindir. Bundan sonra Belediye tarafından verilen bu ziyafetin Türk Ocağı binasında tertip edilmesindeki isabetten bahs ve elli altmış asırlık muazzam bir tarihe malik olan Türk milletinin milliyetine ve şerefine fevkalade ehemmiyet vermesi lazım geldiğini bildirmiştir.

22. LOZAN KONFERANSI'NIN KESİLMESİ HAKKINDA VATAN GAZETESİ MUHABİRİNE YAPTIĞI AÇIKLAMA *

6 Şubat 1339 (6 Şubat 1923)

Lozan'da mesail-i iktisadiyeden dolayı inkıta olmuştur. Bu haberi yarın belki okuyacaksınız. Zerre kadar hayrete düşmeyiniz. İdamesi mesuliyeti bize ait olmayan ve olmayacak olan muhasamatın safahatı ne olursa olsun bizim hukuk-ı meşruamızı her suretle temine muvaffak olacağımıza mutmainiz. Milletin azmi, kuvvetimiz, kaabiliyetimiz bunu kâfildir, zâmindir.

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Şubat 1923, s. 1.

23. BALIKESİR PAŞA CAMİİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

7 Şubat 1339 (7 Şubat 1923)

Ey millet, Allah birdir. Şanı büyüktür. Allah'ın selameti, âtıfeti ve hayrı üzerinize olsun. Peygamberimiz efendimiz hazretleri, Cenab-ı Hakk tarafından insanlara hakayık-ı diniyeyi tebliğe memur ve resul olmuştur. Kanun-ı esasisi, cümlemizce malumdur ki, Kur'an-ı azimü'ş-şandaki nususdur. İnsanlara feyz ruhu vermiş olan dinimiz, son dindir. Ekmel dindir. Çünkü dinimiz akla, mantığa, hakikate tamamen tevafuk ve tetabuk ediyor. Eğer akla, mantığa ve hakikate tevafuk etmemiş olsaydı, bununla diğer kavanin-i tabiiye-i ilahiye beyninde tezat olması icap ederdi. Çünkü bilcümle kavanin-i kevniyeyi yapan Cenab-ı Hakk'tır.

Arkadaşlar; Cenab-ı Peygamber mesaisinde iki dara, iki haneye malik bulunuyordu. Biri kendi hanesi, diğeri Allah'ın evi idi. Millet işlerini, Allah'ın evinde yapardı. Hazret-i Peygamber'in isr-i mübarekelerine iktifaen bu dakikada milletimize; milletimizin hâl ve istikbaline ait hususatı görüşmek maksadıyla bu dar-ı kutside Allah'ın huzurunda bulunuyoruz. Beni buna mazhar eden Balıkesir'in dindar ve kahraman insanlarıdır. Bundan dolayı çok memnunum. Bu vesile ile büyük bir sevaba nail olacağımı ümit ediyorum. Efendiler, camiler birbirimizin yüzüne bakmaksızın yatıp kalkmak için yapılmamıştır. Camiler itaat ve ibadet ile beraber din ve dünya için neler yapılmak lazım geldiğini düşünmek yani meşveret için yapılmıştır. Millet işlerinde ber ferdin zihni başlı başına faaliyette bulunmak elzemdir, işte biz de burada din ve dünya için, istikbal ve istiklalimiz için, bilhassa hâkimiyetimiz için neler düşündüğümüzü meydana koyalım. Ben yalnız kendi düşüncemi söylemek istemiyorum. Hepinizin düşündüklerinizi anlamak istiyorum. Âmal-i milliye, irade-i milliye yalnız bir şahsın düşünmesinden değil, bilumum efrad-ı milletin arzularının, emellerinin muhassalasından ibarettir. Binaenaleyh benden ne öğrenmek ne sormak istiyorsanız serbestçe sormanızı rica ederim.[1]

Hutbeler hakkında irad edilen sualden anlıyorum ki, bugünkü hutbelerin tarzı, milletimizin hissiyat-ı fikriyesi ve lisanı ile ve ihtiyacat-ı medeniye ile mütenasip görülmemektedir. Efendiler, hutbe demek nâsa hitap etmek, yani söz söylemek

* *Hâkimiyet-i Milliye, 11 Şubat 1923, No: 736, s.2.*.

1 Mustafa Kemal Paşa minberde yaptığı konuşmasını, daha sonra aşağıya inerek sürdürmüştür. Kendisine yirmiyi aşkın soru gelmiş ve hutbelerle ilgili soruya verdiği cevapla açıklamalarına devam etmiştir.

demektir. Hutbenin mânası budur. Hutbe denildiği zaman bundan bir takım mefhum ve mânalar istihraç edilmemelidir. Hutbeyi irat eden hatiptir. Yani söz söyleyen demektir. Biliyoruz ki, Hazret-i Peygamber zaman-ı saadetlerinde hutbeyi kendisi irat ederlerdi. Gerek Peygamber efendimiz ve gerek Hulefa-yı Raşidin hutbelerini okuyacak olursanız görürsünüz ki gerek peygamberin gerek Hulefa-yı Raşidin'in söylediği şeyler o günün meseleleridir, o günün askerî, idari, mali ve siyasi, içtimai hususatıdır. Ümmet-i İslâmiye tekessür ve memalik-i İslâmiye tevessüa başlayınca, Cenab-ı Peygamber'in ve Hulefa-yı Raşidin'in hutbeyi her yerde bizzat kendilerinin irat etmelerine imkân kalmadığından halka söylemek istedikleri şeyleri iblâğa bir takım zevatı memur etmişlerdir. Bunlar herhâlde en büyük rüesa idi. Onlar cami-i şerifte ve meydanlarda ortaya çıkar, halkı tenvir ve irşat için ne söylemek lazımsa söylerlerdi. Bu tarzın devam edebilmesi için bir şart lazımdı. O da milletin reisi olan zatın halka doğruyu söylemesi, halkı dinlemesi ve halkı aldatmaması. Halkı ahval-i umumiyeden haberdar etmek son derecede haiz-i ehemmiyettir. Çünkü her şey açık söylendiği zaman halkın dimağı hâl-i faaliyette bulunacak, iyi şeyleri yapacak ve milletin zararına olan şeyleri reddederek şunun veya bunun arkasından gitmeyecektir. Ancak millete ait olan işleri milletten gizli ettiler. Hutbelerin halkın anlayamayacağı bir lisanda olması ve onların da bugünkü icabat ve ihtiyaçlarımıza temas etmemesi, Halife ve Padişah namını taşıyan müstebitlerin arkasından köle gibi gitmeye mecbur etmek içindi. Hutbeden maksat ahalinin tenvir ve irşadıdır, başka şey değildir. Yüz, iki yüz, hatta bin sene evvelki hutbeleri okumak, insanları cehl ve gaflet içinde bırakmak demektir. Hutebanın herhâlde nâsın kullandığı lisanla görüşmesi elzemdir. Geçen sene Millet Meclisi'nde irat ettiğim bir nutukta demiştim ki "minberler halkın dimağları, vicdanları için bir menba-ı feyiz, bir menba-ı nur olmuştur". Böyle olabilmek için minberlerden aksedecek sözlerin bilinmesi ve anlaşılması ve hakayık-ı fenniye ve ilmiyeye mutabık olması lazımdır. Huteba-yı kiramın ahval-i siyasiye, ahval-i içtimaiye ve medeniyeyi her gün takip etmeleri zaruridir. Bunlar bilinmediği takdirde halka yanlış telkinat verilmiş olur. Binaenaleyh hutbeler tamamen Türkçe ve icabat-ı zamana muvafık olmalıdır. Ve olacaktır.[2]

Dünya yüzünde Osmanlı devletinin inkırazından sonra bir Türkiye devleti teşekkül etmiştir. Bu devlet İran ve Afganistan gibi müstakil ve Müslümandır. Yeni Türkiye devletini milletin vekillerinden mürekkep olan Türkiye Büyük Millet Meclisi idare eder. Bu şerait dâhilinde halifeye, yalnız Türkiye devleti nam ve hesabına kanun-ı mahsus ile verilmiş olduğundan başka, bir hak ve salahiyet verilmek

2 Konuşmasına hilafet makamının sadece Türkiye'ye ait değil tüm İslâm âlemine ait olduğunu belirtmiş ve bu makama görev ve yetki vermenin Türkiye devletinin yetki ve sorumluluğu dışında olduğunu açıklamıştır. Konuşmasına hilafet ve ardından Lozan Konferansı ile ilgili yaptığı açıklamalarla devam etmiştir.

icap ederse milletin hâkimiyeti takyit edilmiş ve binnetice bu hâkimiyet inkısama uğratılmış olur ki, bu eski hâlin avdetinden başka bir şey olamaz.

Maatteessüf adli, mali kapitülasyonlar mesailinde muhataplarımız eski zihniyetlerini tebdil etmemişlerdir. Bu mesailde İtalyanlar ve bilhassa Fransızlar müşkülât ihdas etmişlerdir. Bu iki sebepten dolayı Lozan Konferansı'nın mesai-i ciddiyesi tevakkuf etmiştir. İtilaf devletleri heyet-i murahhasaları, hükûmetleriyle temasta bulunmak üzere Lozan'dan müfarekat etmişlerdir. Bizim heyet-i murahhasamızın da hükûmet ve Büyük Millet Meclisi ile müşavere etmek üzere gelmesi memuldur. Biliyorsunuz ki Lozan'da İtilaf heyet-i murahhasası aylardan beri devam eden mesaiden sonra bize bir sulh projesi vermişlerdir. Bu proje kapitülasyonlar hakkında ihtiva ettiği mevaddan dolayı milletimizce katiyen kabil-i kabul değildir. Kapitülasyonlar bir devleti behemehâl münkariz eder. Devlet-i Osmaniye ile Hindistan Türk ve İslâm İmparatorlukları bunun en büyük delilidir. Efendiler, biz hukuk-ı meşrua ve hayatiyemizi dünya-yi medeniyet ve insaniyete tasdik ve teslim ettirmek için çalışıyoruz. Bunu tasdik ve teslim ettirmek için icap eden her türlü tedbirlere tevessülde tereddüt göstermeyeceğiz. Milletin irade-i hakikiyesinin bu merkezde olduğuna kaniyim.[3]

Bu milletin siyasi fırkalardan çok canı yanmıştır. Şunu arz edeyim ki, memalik-i sairede fırkalar behemehâl iktisadi maksatlar üzerine teessüs etmiş ve etmektedir. Çünkü o memleketlerde muhtelif sınıflar vardır. Bir sınıfın menfaatini muhafaza için teşekkül eden siyasi bir fırkaya mukabil diğer bir sınıfın menfaatini muhafaza maksadıyla bir fırka teşekkül eder. Bu pek tabiidir. Güya bizim memleketimizde de ayrı ayrı sunuf varmış gibi teessüs eden siyasi fırkalar yüzünden şahit olduğumuz neticeler malumdur. Hâlbuki Halk Fırkası dediğimiz zaman bunun içinde bir kısım değil, bütün millet dâhildir. Bir defa halkımızı gözden geçirelim. Biliyorsunuz ki, memleketimiz çiftçi memleketidir. O hâlde milletimizin ekseriyet-i âzimesi çiftçi ve çobandır. Bu böyle olunca buna karşı büyük arazi ve çiftlik sahipleri varid-i hatır olur. Bizde büyük araziye kaç kişi maliktir? Bu arazinin miktarı nedir? Tetkik edilirse görülür ki, memleketimizin vüsatine nazaran hiç kimse büyük araziye malik değildir. Binaenaleyh bu arazi sahipleri de himaye edilecek insanlardır. Sonra sanat sahipleriyle kasabalarda ticaret eden küçük tüccaran gelir. Bittabi bunların menfaatlerini, hâl ve atilerini temin ve muhafaza mecburiyetindeyiz. Çiftçilerin karşısında olduğunu farz ettiğimiz büyük arazi sahipleri gibi bu ticaret erbabının karşısında da büyük sermaye sahibi insanlar yoktur. Kaç milyonerimiz var? Hiç. Binaenaleyh biraz parası olanlara da düşman olacak değiliz. Bilakis memleketimizde

3 Osmanlı borçlarının Türkiye'den ayrılan devletlere de paylaştırılacağından söz etmiş ticaret, tarım ve sanayiye ayrı bir önem verileceğini belirtmiş ve kadınların sosyal hayatta erkeklerle eşit haklara sahip olacaklarını açıklamıştır. Konuşmasını Halk Fırkası hakkında sorulan bir soruya cevap vererek sürdürmüştür.

birçok milyonerlerin hatta milyarderlerin yetişmesine çalışacağız. Sonra amele gelir. Bugün memleketimizde fabrika, imalâthane vesaire gibi müessesat çok mahduttur. Mevcut amelemizin miktarı yirmi bini geçmez. Hâlbuki memleketi teali eylemek için çok fabrikalara muhtacız. Bunun için de amele lazımdır. Binaenaleyh tarlada çalışan çiftçilerden farkı olmayan ameleyi de himaye ve sıyanet etmek icap eder. Bundan sonra münevveran ve ulema denilen zevat gelir. Bu münevveran ve ulema kendi kendilerine toplanıp halka düşman olabilir mi? Bunlara terettüp eden vazife halkın içine girerek onları irşat ve ilâ etmek ve onlara terakki ve temeddünde pişva olmaktır, işte ben milletimizi böyle görüyorum. Binaenaleyh mesalik-i muhtelife erbabının menafii yekdiğerine memzuç olduğundan, onları sınıflara ayırmak imkânı yoktur ve heyet-i umumiyesi halktan ibarettir.

Halk Fırkası halkımıza terbiye-i siyasiye vermek için bir mektep olacaktır. Beni çok seven ve hayatımı düşünen bazı arkadaşlarım bana böyle bir fırka-i siyasiye teşkil etmemekliğimi tavsiye etmişlerdir. Filhakika vazife-i milliyenin hitamında köşeye çekilerek istirahat etmekliğim benim için bir menfaattir. Bunu yapabilmek için şimdiye kadar istihsal olunan neticelerin tespit olunduğu gibi devam edeceğine itimat etmek icap eder. Fakat bu hususta henüz biendişe olamam. Hiçbirinizin biendişe olmamanızı tavsiye ederim. Şimdiye kadar istihsal ettiğimiz muvaffakiyetler üç dört seneye sığmayacak kadar çoktur. Her tarafta olduğu gibi bizde de yeni hareketler ve cereyanlar karşısında onu hazmedemeyen kuvvetler zuhur edebilir.

Maatteessüf bu daima vardır. Nitekim bu hususta ahkâm-ı şeriyeye gayr-ı muvafık ve maalesef mecliste aza bulunan bir zat tarafından risale de yazılmıştır. Bu teşebbüs eski Osmanlı devletini iadeden başka bir şey değildir. Bunu yapan o zat hükûmet ve millet nazarında mürtecidir.

Efendiler, şunu katiyetle bilmek icap eder ki, kazanılan şey hayat ve namustur. Buna tecavüz, hayat ve namusumuza tecavüzdür. Her ferdin bu gibi hareketlere dikkat etmesi ve onlara karşı son derece müteyakkız bulunması lazımdır, işte bu nokta-i nazardan milletin içinde bir fert olarak ve tekrar milletin intihabatına nail olur isem, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde aza sıfatıyla çalışmayı vazife telakki ediyorum.

Efendiler ne ben ve ne siz şahıslarımız üzerinde vaziyetler ihdasına kalkışmayalım. Biz hepimiz o suretle çalışalım ki, kuracağımız şey millî bir müessese olsun. Bu da millete terbiye-i siyasiye vermekle olur.

Asrın bize verdiği dersten milletimizin lüzumu kadar mütenebbih olduğunu görüyorum. Milletimizin evsaf-ı mahsusası her işimizde muvaffakiyetimizin zaminidir. Muvaffakiyetimiz bittabi vahdetle olacaktır. Eğer millet müşterek gayeye müştereken sarf-ı faaliyet ederek yürürse, behemehâl muvaffak olacaktır, işte bunları düşünerek mesai-yi müstakbelede de muvaffak olacağına kani bulunuyorum.

Arkadaşlar, buraya gelinceye kadar birçok yerlere uğradım. O yerlerin halkıyla yani kardeşleriniz, dindaşlarınız ve hemdertlerinizle aynı suretle muhasebelerde bulundum ve onların da sizin gibi memleketin hâl ve atisiyle fevkalade alakadar olduklarını gördüm. Sonra yine bu seyahatim esnasında ordumuzu gördüm. Askerler, zabitlerimiz ve kumandanlarımızla temasa geldim.

Netice-i tetkikat ve teftişatım bizi mağrur edecek bir hâldedir. Çünkü vaziyetimiz pek kuvvetlidir, memleketimiz halkında ve ordusunda gördüğüm kudret ve kabiliyet, bilhassa azim ve celadet hakkımızı behemehâl istihsale kâfi ve kâfildir.

24. İZMİR'DE TOPLANAN TÜRKİYE İKTİSAT KONGRESİ'NİN AÇILIŞINDA YAPTIĞI KONUŞMA*

17 Şubat 1339 (17 Şubat 1923)

Efendiler,

Aziz Türkiyemizin iktisadi tealisi esbabını aramak ve bulmak gibi vatani, hayati ve millî bir gaye-i mukaddese için bugün burada toplanmış olan sizlerin, muhterem halk mümessillerinin huzurunda bulunmakla çok mesut ve bahtiyarım. Efendiler, uzun gafletlerle ve derin lâkaydi ile geçen asırların bünye-i iktisadiyemizde açtığı yaraları tedavi etmek, tedavi çarelerini aramak ve memleketi mamuriyete, millî bir refaha, saadete ve servete isal edecek yolları bulmak için vuku bulacak mesainizin çok kıymetli ve muvaffakiyetli netayice iktiran etmesini temenni eylerim.

Arkadaşlar, sizler doğrudan doğruya milletimizi teşkil eden halk sınıflarının içinden geliyorsunuz ve onlar tarafından müntehap olarak geliyorsunuz. Bu itibarla memleketimizin, milletimizin hâlini, ihtiyacını ve milletimizin emellerini ve elemlerini yakından biliyorsunuz. Herkesten daha iyi biliyorsunuz. Sizin söyleyeceğiniz sözler, alınması lüzumunu beyan edeceğiniz tedbirler; doğrudan doğruya halkın lisanından söylenmiş gibi telakki olunur. Bu, en büyük isabetlere maliktir. Zira halkın sesi, hakkın sesidir. Efendiler, tarih, milletlerin itilâ ve inhitatı esbabını ararken birçok siyasi, askerî, içtimai sebepler bulmakta ve saymaktadır. Şüphe yok, bütün bu sebepler, hadisat-ı içtimaiyede müessirdir. Fakat bir milletin doğrudan doğruya hayatı ile itilâsı ile inhitatı ile alakadar ve münasebettar olan milletin iktisadiyatıdır. Tarihin ve tecrübenin tespit ettiği bu hakikat, bizim millî hayatımızda ve millî tarihimizde de tamamen mütecemmidir. Hakikaten Türk tarihi tetkik olunursa bütün itilâ ve inhitat esbabının bir iktisat meselesinden başka bir şey olmadığı anlaşılır. Efendiler, tarihimizi dolduran bunca muvaffakiyetler, zaferler veyahut mağlubiyetler, izmihlal ve felaketler, bunların, kâffesi; vukua geldikleri devirlerdeki ahval-i iktisadiyemizle münasebettar ve alakadardır. Yeni Türkiyemizi layık olduğu mertebeye isal edebilmek için, behemehâl iktisadiyatımıza 1'inci derecede ehemmiyet vermek mecburiyetindeyiz. Çünkü zamanımız tamamen bir iktisat devresinden başka bir şey değildir. Efendiler, bir milletin esbab-ı hayatiyesini, refah ve saadetini teşkil eden iktisadiyatla iştigal etmemesi iştigal edememesi nazar-ı dikkati calip bir keyfiyettir. Fakat biz itiraf etmeye mecburuz ki, iktisadiyatımıza lüzumu

* *İzmir Yollarında*, Ankara İstihbarat Matbaası, 1339, s. 103-126.

kadar ehemmiyet vermemiş bulunuyoruz. Bir milletin doğrudan doğruya esbab-ı hayatiyesi ile iştigal edememesi, o milletin yaşadığı edvar ile ve edvarı tespit eden tarihi ile çok alakadardır. Binaenaleyh biz de eğer iştigal edememiş isek, esbab-ı hakikiyesini geçirdiğimiz edvarda ve bilhassa tarihimizde arayabiliriz. Fakat böyle bir tetkik yaptığımız zaman, maatteessüf itirafa mecburuz ki, biz henüz şimdiye kadar hakiki, ilmî, müspet mânası ile millî bir devir yaşayamadık. Binaenaleyh millî bir tarihe malik olamadık. Bu noktayı biraz izah edebilmiş olmak için hep beraber Osmanlı tarihini hatırlayalım. Osmanlı tarihinde bütün gayretler, bütün mesai, milletin arzusu, âmâli ve ihtiyacat-ı hakikiyesi nokta-i nazarından değil, belki şunun bunun âmâl-i mahsusasını, ihtirasatını tatmin nokta-i nazarından vuku bulmuştur. Mesela Fatih İstanbul'u zapt ettikten sonra, yani Selçuk saltanatı ile Şarkî Roma İmparatorluğu'na tevarüs eyledikten sonra, Garbî Roma İmparatorluğu'nu da zapt ederek azametli bir saltanat kurmak istedi. Böyle vâsi bir emel takip eyledi. Böyle bir emeli takip ve tatbik edebilmek için bütün milleti, unsur-ı asliyi arkasından bu hedefe doğru sevk etti. Mesela Yavuz Sultan Selim, Fatih'in açtığı garp cephesini tespit etmekle beraber bütün Asya'yı birleştirerek büyük bir İslâm imparatorluğu vücuda getirmek üzere böyle bir meslek-i siyasi takip etti. Unsur-ı asliyi bunun arkasında dolaştırdı. Kanuni Süleyman her iki cepheyi azami derecede tevsi etmek, bütün Bahr-i Sefid'i bir Osmanlı havuzu hâline getirmek, Hindistan üzerinde nüfuzunu tesis eylemek gibi çok azametli, şahane bir siyaset takip etti. Bu siyasetin tatbiki için unsur-ı asliyi kullandı.

Arkadaşlar, bütün bu etvar ve harekât, tahkik olunursa, görülür ki bu azametli, kudretli padişahlar takip ettikleri siyaset-i hariciyede kendi emelleri, hırsları ve arzularına istinat etmişlerdir. Büyük ve şahane arzularına istinat etmekle beraber teşkilat-ı dâhiliyelerini siyaset-i dâhiliyelerini bu mevlûd-ı ihtirasat olan siyaset-i hariciyelerine göre tanzim etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Hâlbuki siyaset-i hariciye, teşkilat-ı dâhiliye ve siyaset-i dâhiliyeye istinat ettirilmek zaruretindedir, yani teşkilat-ı dâhiliyesinin tahammül edemeyeceği derece-i vüsatte olmamalıdır. Yoksa hayalî, haricî siyasetler peşinde dolaşanlar, nokta-i istinatlarını kendiliğinden kaybederler. Filhakika Osmanlı hakanları, asıl olan noktayı unuttular. Hissiyatları ve emelleri üzerine bütün harekât ve efali bina ettiler. Teşkilat-ı dâhiliyelerini siyaset-i hariciyelerine uydurmak mecburiyetinde kalınca zapt ettikleri memalikte bütün anasırı; lisanları, dinleri, ananeleri, her şeyi başka başka olan ve birçok milletlerden ibaret bulunan bu anasırı, olduğu gibi muhafazaya kalkıştılar ve onlara bütün bu şeyleri mahfuz bırakabilecek istisnalar, imtiyazlar bahşettiler. Buna mukabil unsur-ı asli uzun seferler yapmakla, fütuhat meydanlarında ölmekle, zapt olunan memleketlerin kendisini ve halkını beslemekle ve onlara bekçilik etmekle kendi kendini tahrip ediyordu. Bu itibarla millet, unsur-ı asli; kendi evinde, kendi yurdunda ve kendi hakiki esbab-ı hayatiyesini istihsal için çalışmaktan ta-

mamen mahrum bir hâlde bulunuyordu. Bu tacidarlar, milleti böyle diyar diyar dolaştırmakla, onlara kendi yurtlarını düşünmeye müsaade etmemekle de iktifa etmiyorlardı. Belki fütuhat dairesi dâhiline gelen halkı memnun edebilmek için, sonra ecnebileri memnun edebilmek için doğrudan doğruya, unsur-ı aslinin hukukundan ve menabi-i hayatiye ve iktisadiyesinden birçok şeyleri lütuf olarak, ihsan olarak, atiyye olarak onlara bahşediyorlardı. Mesela Fatih zamanında Cenevizlilere ve Patrik'e verilen imtiyazlar ile açılan yol, kendisinden sonra daima tevessü etmiş ve tarsîn edilmiş bulunuyordu. Bu imtiyazaat, bu istisnaiyet, hükûmetin en kuvvetli, en azametli zamanında vuku buluyordu. Mahzâ ve mahzâ bir müsaadei şahane, bir ihsan-ı şahane olmak üzere vuku buluyordu. Cümleniz hatırlayabilirsiniz: Kanuni Sultan Süleyman zamanında Venediklilerle ticaret muahedenamesi yapılmıştı. Fakat padişah Venediklilerle ticaret muahedenamesi yapmayı kendi şerefine ve izzet-i nefsine mugayir buldu. Zira onun zihniyetine göre muahede, yekdiğerine müsavi milletler arasında yapılırdı. Hâlbuki Venedik o zaman Osmanlı Devleti'ne müsavi olmak şöyle dursun, onun doğrudan doğruya taht-ı vesayetinde idi. Binaenaleyh Zat-ı Şahane böyle bir hükûmetle muahede yapamazdı. Fakat ona müsaadatta bulunabilirdi. Ve müsaadatta bulundu. İşte bu müsaade kelimesi kapitülasyonlar kelimesi ile tercüme edilmiştir. Hâlbuki biliyorsunuz, kapitülasyon kelimesi, bir kale içinde muhasara olunan, esbap ve vesait-i tedafüiyesini kullandıktan sonra arz-ı teslimiyete mecbur olanlar hakkında kullanılan bir kelimedir. İşte böyle bir kelimeyi, padişahların müsaadesini tercüme ederken kullanmış bulundular. Bu ufak tafsilâtı iki noktadan tekrar edeyim: Millet esbab-ı hayatiyesi ile iştigalden memnu olarak diyar diyar dolaştırılıyor ve bu yeni diyarlar halkı birçok istisnalara, birçok imtiyazlara malik olarak çalışıyordu. Yani fatihler, unsur-ı asliyi peşine takarak kılıçla fütuhat yaparken, kılıç sallarken zapt olunan memalik ahalisi kazandıkları istisnalar, mümtaziyetlerle sapana yapışıyorlar; toprak üzerinde çalışıyorlardı. Arkadaşlar, kılıç ile fütuhat yapanlar, sabanla fütuhat yapanlara mağlup olmaya ve binnetice Terk-i mevki etmeye mecburdurlar. Nitekim Osmanlı saltanatı da böyle olmuştur. Bulgarlar, Sırplar, Macarlar, Romenler sabanlarına yapışmışlar, muhafaza-i mevcudiyet etmişler, kuvvetlenmişler; bizim milletimiz de böyle Fatihlerin arkasında serserilik etmiş ve kendi ana yurdunda çalışmamış olmasından naşi bir gün onlara mağlup olmuştur. Bu bir hakikattir ki, tarihin her devrinde ve cihanın her yerinde aynen vaki olmuştur. Mesela Fransızlar Kanada'da kılıç sallarken oraya İngiliz çiftçisi girmiştir. Bu medeni sabanla kılıç mücadelesinde nihayet muzaffer olan sabandır. Ve Kanada'ya sahip oldu. Efendiler, kılıç kullanan kol yorulur, nihayet kılıcı kınına koyar ve belki kılıç o kında küflenmeye, paslanmaya mahkûm olur. Lakin saban kullanan kol gün geçtikçe daha ziyade kuvvetlenir ve daha çok kuvvetlendikçe daha çok toprağa malik ve sahip olur.

Efendiler, Osmanlı Fatihleri, hakanları, müstevlileri, unsur-ı asli ile beraber sabanın önünde mağlup olup ricata başladıktan sonra, asıl felaketlerin büyüğü başladı. Sırf şahane bir ihsan olarak ecnebilere bahşedilmiş olan ve lûtf-i mahsus olarak memleket dâhilindeki anasır-ı gayr-ı müslimeye verilmiş olan her şey hukuk-ı müktesebe telakki edildi.

Fakat ecnebiler yalnız bu hukuku muhafaza ile de iktifa etmediler. Belki her gün onları biraz daha tezyit etmek için çareler aradılar ve buldular. Anasır-ı dâhiliye muhafazaya muktedir oldukları teşkilat-ı dâhiliyelerine istinaden, haricin daima teşvikine ve tergibatına ve müzaheretine sığınarak devletin ve unsur-ı aslinin imhasıyla siyasi bir mevcudiyet iktisabı için çalışmaktan geri durmadılar. Ecnebiler bir taraftan anasır-ı dâhiliyeyi teşvik ediyorlardı, diğer taraftan da kendileri müdahale ediyorlar ve her müdahalede yine devlet ve milletin aleyhine olmak üzere yeni yeni birtakım imtiyazlar, haklar alıyorlardı. Bu takibat-ı mütemadiye altında zaten fakir düşmüş olan anayurtta, unsur-ı asli devlete verebilecek parayı güç tedarik ediyordu. Hâlbuki tacidarlar, saraylar, bab-ı âliler behemehâl debdebeye, dârata malik olabilmek için, onu idame edebilmek, zevk ve ihtiraslarını temin edebilmek için her ne bahasına olursa olsun, bu parayı tedarik etmek çaresine düşmüşlerdir. O çareler de istikrazlar oldu. O kadar çok istikrazlar yapıyorlardı, o kadar fena şerait dâhilinde istikrazlar yapılıyordu ki, bunların faizlerini de ödemek mümkün olamadı. En nihayet bir gün Osmanlı devletinin iflâsına hükmettiler. Umum maliyesi hemen kontrol altına alınmış ve başımıza düyun-ı umumiye belâsı çökmüş bulunuyordu.

Efendiler, milletin duçar olduğu bu hazin hâlin, bu sefaletin esbabını arayacak olursak doğrudan doğruya devlet mefhumunda buluyoruz. Biliyorsunuz ki Osmanlı devleti, saltanat-ı şahsiye ve son beş on sene zarfında da saltanat-ı meşruta esasına istinaden idare-i hükûmet ediyordu.

Arkadaşlar, saltanat-ı şahsiyede her hususa tacidarların arzusu, iradesi ve emeli hâkimdir. Mevzu-i bahis olan yalnız odur. Milletin emelleri, arzuları, ihtiyaçları mevzu-i bahis olmaktan çok uzaktır. Bütün millet âmâl ve iradatından tecerrüt etmiş bulunuyordu. Çünkü tacidarlar kendilerini Allah tarafından gönderilmiş bir şahsiyet farz ederlerdi. Bir de tacidarların etrafını alan menfaatperestan vardı. Onlar da padişahların zihniyetleri ile zihniyetlenirler ve padişahın bu zihniyetini, bu arzusunu bir lâzime-i semaviye ve bir lazıme-i Kur'aniye gibi herkese telkin ederlerdi. Bu gayet koyu ve sürekli telkinat karşısında hakikaten bir gün bütün halk bu arzu ve iradelerin yapılması lazım gelen ve bilâ kayd u şart icap eden iradat-ı semaviye gibi olduğuna kani olurlardı. Böyle idare ve hâkimiyetten tecerrüde rıza gösteren bir milletin akıbeti elbette felakettir, elbette musibettir. Arkadaşlar! Son tevakkuf ettiğim noktada artık Osmanlı devleti hakikatte ve fiilen mahrum-i istiklal bir hâle getirilmişti. Filhakika bir devlet ki, kendi tebasına vazettiği bir vergiyi ecnebilere vazedemez. Gümrük muamelâtını, rüsumunu memleketin ve milletin ihtiyacatına

göre tanzim etmekten memnudur. Ve bir devlet ki, fazla olarak ecnebiler üzerinde hakk-ı kazasını tatbikten mahrumdur. Böyle bir devlete bittabi müstakil denilemez. Devletin ve milletin hayatına vuku bulan müdahalat yalnız bu kadar değil, daha fazla idi. Doğrudan doğruya milletin ihtiyacat-ı hayatiyesinden olan, mesela şimendifer yapmak için, mesela fabrika yapmak için, mesela her şey yapmak için devlet serbest değildi. Behemehâl müdahale vardı. Binaenaleyh hayatını teminden menettirilen bir devlet müstakil olabilir mi? Arz ettiğim gibi hakikatte devlet istiklalini çoktan kaybetmişti ve Osmanlı ülkesi ecnebilerin serbest bir müstameresinden başka bir şey değildi ve Osmanlı halkı içindeki Türk milleti de tamamen esir bir vaziyete getirilmişti. Bu netice arz ettiğim gibi milletin kendi iradesine ve kendi hâkimiyetine malik bulunamamasından ve bu irade ve hâkimiyetin şunun bunun elinde istimal edilegelmiş olmasından neşet ediyor. O hâlde katiyetle diyebiliriz ki biz millî bir devir yaşamıyorduk ve millî bir tarihe malik bulunmuyorduk.

Mesela, Osmanlı tarihi baştan nihayetine kadar hakanların, padişahların, şahısların, en nihayet zümrelerin hâl ve hareketini kaydeden bir destandan başka bir şey değildir. Mazinin, asırların elimize tarih diye uzattığı kitabın mahiyeti bundan ibarettir. Arkadaşlar, milletin hâkimiyetine sahip olmaması yüzünden dâhil olduğu Harb-i Umumi'den kıymetli evlatlarımızdan mürekkep kahraman ordularımızın Galiçya'da, Romanya ve Makedonya'da, Kafkas dağlarında, Sina çöllerinde duçar olduğu zahmetleri hatırlatmaya lüzum görülecek kadar çok zaman geçmemiştir ve en nihayet bu Harb-i Umumi'nin şeameti neticesi de cümlenizin malumudur. Bilhassa Mondros Mütarekesi'yle açılan mütareke devrinin manzarası, bir an için tekrar düşünmüş olursanız göreceksiniz ki, baştan nihayete kadar bir manzara-i inhilalden başka bir şey değildi. Devletler her türlü uhûd ve hukuk-i insaniye ve medeniyeden tecerrüt ederek memleketimizin en kıymetli ve en feyizkâr yerlerini çiğnediler. İzmir'i, Bursa'yı, Eskişehir'i ta Sakarya'ya kadar; sonra bütün Adana ve havalisini ve Trakya'yı İstanbul'u, en aziz yerlerimizi çiğnediler. Fakat düşmanların bu tarz hareketinden daha elim ve feci ve daha çok şayan-ı teessüf olan bir nokta varsa, o da bu memleketin asırlarca başında bulunan ve bu milletin irade ve hâkimiyetini istimal eden insanların dahi düşman saflarına geçmiş olmasıdır. Ve arkadaşlar biliyorsunuz, bu düşmanlar yani dâhilî düşmanlar, haricî düşmanların yapmadığı ve yapmaya muktedir olamayacağı şenî ve feci efal ve harekâtı irtikâpta tereddüt göstermemişlerdir. Haricî düşman kuvvetleri, saydığım aziz vatan topraklarında bulunurken, padişahın iradesiyle, çıkarttığı fetvalarla ve hilafet orduları ile bu masum millet şurada burada izlâl ve iğfal olunuyordu. Filhakika vatanımızın şurasında burasında isyanlar başlamıştı. Zaten çoktan beri manen ve fiilen istiklalinden mahrum edilmiş olan Osmanlı Devleti'nin inkırazına muvaffakiyet hâsıl olmuştu.

Osmanlı devleti tamamen münkariz olmuştu. Fakat düşmanlarımız aynı zamanda Osmanlı Devleti'ni kuran Türk milletinin de, unsur-ı aslisinin de, bu mem-

leketin hakiki halkının da mahv ve muzmahil olduğunu zannettiler. İşte bunda çok aldandılar. Osmanlı Devleti ve Osmanlı Devleti gibi çok devletler kurmuş olan Türk milleti mahvolmamıştır. Bilakis hayatına vurulan bu darbelerden, haricî düşmanların ve dâhilî düşmanların bu acı ve nefret edilecek darbelerinden birdenbire bütün teyakkuzlarını, bütün intibahlarını takındı ve hayatını, şerefini, namusunu kurtarmak için kemal-i azimle başını kaldırdı; müttehiden ve mütesaniden ortaya atıldı.

İşte milletimiz o dakikadan itibaren millî devreye girdi, halk devresinin mebdeine girdi. Millet bu mebdeden başladığı gün kendisini hedefe isal eden yolların ve bizzat hedefin bulunduğu ufukların zulmetler içinde bulunduğunu hepimiz hatırlarız. Fakat bu hâl milletimizi yeise düşürmedi. Kemal-i azim ile mukaddes hedefe hatvelerini attı. Efendiler, milletimiz halas-ı katiye ve halas-ı hakikiye mazhar olabilmek için, iki umdeye istinadın farz ve şart olduğunu anladı; büyük ve bariz kanaatlerle anladı. O umdelerden birincisi Misak-ı Millî'nin ifade ettiği ruhi mânadır. 2'ncisi Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzun tespit ettiği gayr-ı kabil-i tebdil hakayıktır. Biliyorsunuz ki Misak-ı Millî, milletin istiklal-i tammını temin eden ve bunu temin edebilmek için iktisadiyatında inkişafına mâni olan bütün sebepleri bir daha ve katiyen avdet etmemek üzere lâğveden bir düsturdur. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu da Osmanlı İmparatorluğu'nun, Osmanlı Devleti'nin öldüğünü idrak ve ifade ve onun yerine yeni Türkiye Devleti'nin kaim olduğunu ilan eyleyen bir kanundur ve bu devletin hayatının da bilâ kayd u şart hâkimiyetin milletin uhdesinde kalmasıyla mümkün olacağını ifade eden bir kanundur. Hâkimiyetin bilâ kayd u şart milletin uhdesinde kalabilmesi için, halkın bizzat kendi mukadderatını idare etmesi esasını şart kılan bir kanundur. "Artık Türkiye halkı için yegâne mümessil, teşrii ve icraî salahiyeti haiz olan kendi meclisidir, Türkiye Büyük Millet Meclisidir" diyen bir kanundur ve Bâb-ı Âli hükûmeti yerine. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmetini koyan bir kanundur.

Efendiler, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve bunun hükûmetinin milletten aldığı veçhe istiklali tam ve bilâ kayd u şart hâkimiyet-i milliye umdelerine istinaden memleketi mamur etmek ve milleti zengin, müreffeh ve mesut etmekten ibarettir. Böyle olmakla beraber Teşkilat-ı Esasiye Kanunu bir madde-i mahsusa ile Meclis'in vazifesini dahi tasrih eder. O vezaif ki, doğrudan doğruya milletin hukuk ve salahiyeti iken asırlarca şunun ve bunun elinde kalmıştır. Artık bu hukuk ve salahiyetin hiçbir sebep ve suretle hiçbir makama ve şahsa terk ve tevdi olunamayacağını katiyetle ifade etmek için bir madde-i mahsusa koymuştur. Efendiler, milletimizin bu iki esasa istinaden çalışmaya başladığı günden bugüne kadar geçen zaman, çok zaman değildir; üç buçuk, dört seneden ibarettir. Fakat milletimizin kazandığı muvaffakiyet, muzafferiyet bu üç buçuk dört seneye sığamayacak kadar çoktur, taşkındır, coşkundur, yüksektir, kuvvetlidir. Hakikaten o irade-i seniyelerle, hila-

fet ordularıyla ve bin türlü teşvikat ve tezviratla vukua getirilen isyanların kâffesi bastırılmıştır. Millet tüfeksiz, topsuz, her türlü malzemesiz ve parasız bulunduğu bir zamanda yeniden dünyanın en kuvvetli ve en muazzam ordusunu teşkile kudretyab olmuştur. Ve bu ordu daha henüz hâli teşekkülde iken birinci İnönü, ikinci İnönü, Sakarya Meydan Muharebelerini ve zaferlerini ihraz etmiştir. Ve en nihayet bütün cihanı hayretlerde bırakan, bütün cihanı ister istemez takdirlere sevk eden en son muzafferiyeti kemal-i şiddet ve muvaffakiyet ile ihraz ederek topraklarımızı ve mukaddes vatanımızı çiğneyen düşman ordularını bire kadar mahvetmiştir. Fakat Efendiler, istiklal-i tam için şu düstur vardır, hâkimiyet-i milliye için bir kanun vardır, diyoruz. Bugün de büyük bir muzafferiyetin amilleri ve failleri bulunduğumuzu ifade ediyoruz. Bu noktada çok kati olan bir hakikati hep beraber tekrar etmek mecburiyetindeyiz. Bu kadar büyük, bu kadar mukaddes ve azametli hedefler yalnız kâğıt üzerinde düsturlarla ve kanun maddeleriyle ve sadece hırslarla, arzularla husul bulamaz. Tahakkuk-ı tammını temin edebilmek için yegâne kuvvet, hakiki en kuvvetli temel iktisadiyattır.

Siyasi, askerî muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsunlar, iktisadi muzafferiyetler ile tetviç edilemezlerse husule gelen zaferler payidar olamaz, az zamanda söner. Bu itibarla en kuvvetli ve parlak zaferimizin dahi temin edebildiği ve daha edebileceği semerat-ı nafiayı tespit için iktisadiyatımızın, hâkimiyet-i iktisadiyemizin temin ve tarsîn ve tevsii lazımdır. Efendiler, bu kadar feyizli ve bu kadar kuvvetli olan yeni hükûmetimizin, düşmansız kalacağını farzetmek doğru değildir. Bu güzel temellerin dahi içine kundak koyarak onu münhedim etmeye çalışacaklar olacaktır. Onun hayatına, feyzine karşı suikastlar tertip etmeye teşebbüs edecekler bulunacaktır. Bütün bunlara karşı en kuvvetli silahımız iktisadiyattaki vüsat, rasânet ve muvaffakiyetimiz olacaktır. Efendiler, dâhil olduğumuz halk devrinin, millî devrin, millî tarihini dahi yazabilmek için kalemlerimiz sapanlar olacaktır. Bence halk devri, iktisat devri, mehfhumu ile ifade olunur.

Öyle bir iktisat devri ki, onda memleketimiz mamur olsun, milletimiz müreffeh olsun ve zengin olsun. Bu noktada bir felsefeyi size hatırlatayım "El kanaatü kenzi lâyüfnâ". Kanaati, kenzi lâyüfnâ farz etmek, fakrı fazilet bilmek felsefesine de iktisat devri artık hitam versin.

Efendiler, bu felsefeyi, mutlaka yanlış tefsir etmek yüzünden bu millete, bu memlekete çok büyük fenalık edilmiştir. Biliriz ki, Allah dünya üzerinde yarattığı bu kadar nimetleri, bu kadar güzellikleri insanlar istifade etsin, mütenaim olsun diye yaratmıştır ve azami derecede müstefit olabilmek için de, bugün kâinattan esirgediği zekâyı, aklı insanlara vermiştir. Eğer vatan denilen şey kupkuru dağlardan, taşlardan, merzagî sahalardan, çıplak ovalardan ve vatan; şehirler, köylerden ibaret olsaydı, onun zindandan hiçbir farkı olmazdı. Ve filhakika bu değimiz felsefenin sahipleri bu kıymetli vatanımızı böyle zindan ve cehennem yapmaktan başka

bir şey yapmamışlardır. Hâlbuki bu vatan evlat ve ahfadımız için cennet yapılmaya layık, elyak bir vatandır. İşte bu memleketi böyle mamure hâline, cennet hâline getirecek olan, esbap ve âvamil-i iktisadiye ve faaliyet-i iktisadiyedir. Binaenaleyh öyle bir iktisat devri lazımdır ki, artık milletimiz insanca yaşamasını bilsin, insanca yaşamanın neye mütevakkıf olduğunu öğrensin ve o esbaba tevessül etsin. Cümlemizin arzumuz şudur ki, bu memleketin efradı ellerinde nümuneleriyle ziraatin, ticaretin, sanatın, sâ'yin, hayatın bir mümessili olsun. Ve artık bu memleket böyle fakir ve bu millet hakir değil, belki memleketimize zengin memleketi, zenginler memleketi, bu yeni Türkiye'nin adına da çalışkanlar diyarı denilsin, İşte millet böyle bir devir içinde bulunuyor ve böyle bir devri ilâ edecektir. Ve böyle bir devrin tarihini yazacaktır. Ve böyle bir devirde, böyle bir tarihte en büyük makam, en büyük hak çalışkanlara ait olacaktır. Efendiler, Türkiye İktisat Kongresi tarihte ilk defa ihraz-ı mevki-i bülent edecek bir kongredir. Sizler memleketin ihtiyacını ve milletin kabiliyetini ve bunun karşısında bütün dünyada mevcut olan çok kuvvetli iktisat teşkilatını nazar-ı itibara alarak, yapılması lazım gelen tedbirleri ve tatbiki elzem olan bütün yenilikleri kemal-i vuzuhla ifade etmelisiniz. Ta ki o tedbirler, o yenilikler tatbik olundukça memleketimiz feyizlere, nurlara müstağrak olsun. Arkadaşlar, Türkiye Büyük Millet Meclisiniz ve hükûmetiniz, tabii milletin âmâli dairesinde, terakkiye, teceddüde tamamen muhiptir. Tamamen taraftardır. Bunun için memleket ve millete nafi olarak ittihaz edeceğiniz tedabir kemal-i memnuniyetle nazar-ı dikkate alınacaktır. Buna şüphe etmiyorum. Efendiler, iktisadiyat sahasında düşünürken ve konuşurken zannolunmasın ki, biz ecnebi sermayesine hasım bulunuyoruz. Hayır, bizim memleketimiz vâsidir. Çok sâ'y ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Binaenaleyh kanunlarımıza riayetkâr olmak şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız ve şayan-ı arzudur ki, ecnebi sermayesi bizim sâ'yimize ve servet-i sabitemize inzimam etsin. Bizim için ve onlar için faydalı neticeler versin; fakat eskisi gibi değil. Filhakika mazide ve bilhassa Tanzimat devrinden sonra, ecnebi sermayesi memlekette müstesna bir mevkie malik oldu. Ve ilmî manasıyla denebilir ki, devlet ve hükûmet ecnebi sermayesinin jandarmalığından başka bir şey yapmamıştır. Artık her medeni devlet gibi, millet gibi, yeni Türkiye dahi buna muvafakat edemez. Burasını esir ülkesi yaptıramaz.

Arkadaşlar, son söz olarak demiştim ki, biz memleketimizi artık esir ülkesi yapamayız. Belki cümlemizin nazar-ı dikkatini celp etmiş olan Lozan Konferansı'nın son müzakeresi bu nokta ile alakadardır. Konferans'ın şimdilik tâlika uğrayışı hep aynı meseleden, aynı noktadan münbaistir gibi telakki olunabilir. Ordularımız en büyük bir zaferi ihraz etmişlerdi ve meşy-i muzafferanesini tevkif edecek hiçbir mâni mevcut değildi. Böyle bir zamanda İtilaf Devletleri, hukuk-ı tabiiyemizi, hukuk-ı meşruamızı müzakerat ile dahi tasdik edeceklerini ve mesailin müzakerat ile dahi hallolunacağını söylediler ve bizi konferansa davet ettiler. Milletimiz, Mec-

lisimiz ve Hükûmetimiz samimi olarak sulh taraftarı bulunduğu için, muzaffer ordularımızı durdurdu ve heyet-i murahhasamızı Lozan'a gönderdi. Aylardan beri müzakereler ve münakaşalar cereyan ediyor. Fakat henüz muhataplarımız bizimle üç senelik, dört senelik bir hesabı rüyet etmiyorlar, üç yüz ve dört yüz senelik bir hesabı rüyete başlamışlardır. Ve hâlâ muhataplarımız eski Osmanlı Devleti'nin tarihe inkılap ettiğini ve bugün yeni Türkiye Devleti'nin mevcut olduğunu ve bu Türkiye Devleti'ni kuran milletin çok azimkâr ve celadetli bir millet olduğunu ve bu milletin artık istiklal-i tammından ve hâkimiyet-i milliyesinden zerre kadar fedakârlık yapamayacağını anlamamışlardır. İşte bunu anlayamamak yüzünden duçar-ı tereddüt olmuşlar, duçar-ı tevakkuf olmuşlardır. Arkadaşlar, onlar istedikleri kadar tereddüt edebilirler. Fakat bu millet karar-ı katisini vermiştir. Bu millet için tereddüt devirleri çoktan geçmiştir. Devletlerin heyet-i murahhasamıza verdikleri son proje bittabi heyetimizce şayan-ı kabul görülmedi. Diğer heyet-i murahhasalar gibi bizim heyet-i murahhasamız da vaziyeti hükûmete ve icap ederse Meclis'e arz etmek üzere memlekete avdet etmek üzeredir. Tabii izahat ve istizahat olacaktır. Ancak bütün millet, bütün cihan bilsin ki, en nihayet ve en nihayet millet istiklal-i tammının temin edildiğini görmedikçe yürümeye başladığı yolda bir an tevakkuf etmeyecektir.

Efendiler, hiç kimseden fazla bir şey istemiyoruz. Dünyanın her medeni milletinin tabiaten malik olduğu şeylerden bizi mahrum etmemelidirler ve haklarımızı teslim etmelidirler. Çünkü hakkımız tabiidir, meşrudur, makuldür ve bize lazımdır. Biz bu haktan vazgeçmeyeceğiz ve ne kadar haklı isek bu hakkımızı müdafaa ve muhafaza için de memleketimizin, milletimizin kabiliyet ve kudreti o kadardır. Efendiler, görülüyor ki, bu kadar katî ve yüksek bir zafer-i askerîden sonra dahi bizi sulha kavuşmaktan men eden sebep doğrudan doğruya esbab-ı iktisadiyedir. Mülahazat-ı iktisadiyedir. Çünkü bu devlet, bu millet hâkimiyet-i iktisadiyesini temin ederse o kadar kuvvetli temel üzerinde yerleşmiş ve teali etmeye başlamış olacaktır ve artık bunu yerinden kımıldatmak mümkün olamayacaktır. İşte düşmanlarımızın, hakiki düşmanlarımızın muvafakat, bir türlü rıza göstermedikleri budur.

Efendiler, bu fiilen vaki olmuştur. Sulh denilen şeyin temini için ecnebilerin bu hakikati itiraf etmemekteki tereddütlerine mantıki mâna vermek mümkün değildir. Çok şayan-ı arzudur ki, pek yakın bir zamanda onlar da bu hakikati itiraf ederler ve bütün cihan-ı medeniyetin pek büyük hahiş ve tahassürle intizar ettiği sulhun inikadına mâni olmak mesuliyetinden içtinap ederler. Biz şimdiden esbab-ı hayatiyemizi temine başlamış bulunuyoruz. Ve bittabi hâl-i sulhun inikadında daha büyük inkişafat oluyor. Fakat muvaffak olmak için çok çalışmak lazım olduğunu bilmeliyiz. İktisadiyat, diyoruz. Fakat arkadaşlar, iktisadiyat demek, her şey demektir. Yaşamak için, mesut olmak için, mevcudiyet-i insaniye için ne lazımsa onların kâffesi demektir. Ziraat demektir, ticaret demektir, sâ'y demektir, her şey

demektir. Bütün bu hususatta elan memleket ve milletimizin ne hâlde olduğunu sizler çok güzel bilirsiniz. Tavsif etmek istemeyeceğim ancak memleketimizin vüsati ve nüfusumuzun bu vüsatle ne kadar gayr-ı mütenasip olduğunu da hatırlayınız. Bu vâsi ve feyizli toprakları işleyebilmek, işletebilmek için noksan olan el emeğini, behemehâl fennî alât ile telafi etmek mecburiyetindeyiz. Memleketimizi bundan başka şimendifer ile ve üzerinde otomobiller çalışır şoselerle şebeke hâline getirmek mecburiyetindeyiz. Çünkü garbın ve cihanın vesaiti bunlar oldukça, şimendiferler oldukça bunlara karşı merkepler ve kağnı ile ve tabii yollar üzerinde müsabakaya çıkışmanın imkânı yoktur. Memleketimiz ziraat memleketidir. Bu itibarla halkımızın ekseriyeti çiftçidir, çobandır. Binaenaleyh en büyük kuvveti, kudreti bu sahada gösterebiliriz ve bu sahada mühim müsabaka meydanlarına atılabiliriz. Fakat aynı zamanda sanatımızı da tezyit ve tevsi etmek mecburiyetindeyiz. Eğer sanat hususunda yine müsamahakâr olursak o hâlde asar-ı sanayide yine haricin haraçgüzarı oluruz. Mahsulât ve mamulâtın mübadelâtı ve servete inkılâbı için, ticarete ihtiyacımız vardır. Ticaretimizin ağyar elinde kalması, memleketimizin servetinden lüzumu kadar istifade edememeği bâis olur. Fakat bütün bunlar söylenildiği kadar basit ve kolay olmayan şeylerdir. Bunda muvaffak olabilmek için hakikaten memleketin ve milletin ihtiyacına mutabık esaslı program üzerinde bütün milletin müttehit ve hemahenk olarak çalışması lazımdır. Heyet-i aliyyeniz bu esasatın en kıymetlilerini inşallah bulup ortaya koyacaksınız. Arkadaşlar, bence yeni devletimizin, yeni hükûmetimizin bütün esasları, bütün programları iktisat programından çıkmalıdır. Çünkü demin dediğim gibi her şey bunun içinde mündemiçtir. Binaenaleyh evlatlarımızı o suretle talim ve terbiye etmeliyiz, onlara o suretle ilim ve irfan vermeliyiz ki, âlem-i ticaret, ziraat ve sanatta ve bütün bunların faaliyet sahalarında müsmir olsunlar, müessir olsunlar, faal olsunlar, ameli bir uzuv olsunlar. Binaenaleyh maarif programımız, gerek iptidai tahsilde, gerek orta tahsilde verilecek bütün şeyler, bu nokta-i nazara göre olmalıdır. Maarif programlarımız gibi şuabat-ı devlet için tasavvur olunacak programlar dahi, iktisat programına istinat etmekten kendini kurtaramazlar. Esaslı bir program tatbik etmek ve bu program üzerinde bütün milleti hemahenk olarak çalıştırmak lazımdır.

Bizim halkımızı menfaatleri yekdiğerinden ayrılır sunuf hâlinde değil; bilakis mevcudiyetleri ve muhassala-i mesaisi yekdiğerine lazım olan sınıflardan ibarettir. Bu dakikada samilerim çiftçilerdir, sanatkârlardır, tüccarlardır ve ameledir. Bunların hangisi yekdiğerinin muarızı olabilir. Çiftçinin sanatkâra, sanatkârın çiftçiye ve çiftçinin tüccara ve bunların hepsine, yekdiğerine ve ameleye muhtaç olduğunu, kim inkâr edebilir.

Bugün mevcut fabrikalarımızda ve daha çok olmasını temenni ettiğimiz fabrikalarımızda kendi amelemiz çalışmalıdır. Müreffeh ve memnun olarak çalışmalıdırlar ve bütün bu saydığımız sınıflar aynı zamanda zengin olmalıdır ve hayatın

lezzet-i hakikisini tadabilmelidir ki, çalışmak için kudret ve kuvvet bulabilsin. Binaenaleyh programdan bahsolunduğu zaman, âdeta denebilir ki, bütün halk için bir sâ'y Misak-ı Millîsidir. Ve böyle bir sâ'y Misak-ı Millîsi mahiyetinde olan program etrafında toplanmaktan hâsıl olacak olan şekl-i siyasi ise alelade bir fırka mahiyetinde tasavvur edilmemek lazım gelir ve bade's-sulh vukua gelebilecek olan böyle bir şekl-i siyasinin şimdiye kadar olduğu gibi milletin azim ve iman ile ve vahdet ve tesanüdünün birbirine müzahir olması ile muvaffak olacağı hakkındaki kanaatim kavidir ve tamdır.

Efendiler, heyet-i aliyyenizin bugün akdetmiş olduğu Türkiye İktisat Kongresi çok mühimdir, çok tarihîdir. Nasıl ki Erzurum Kongresi, Sivas Kongresi felaket noktasına gelmiş olan bu milleti kurtarmak hususunda Misak-ı Millî'nin ve Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun ilk temel taşlarını tedarik hususunda amil olmuş, müessir olmuş, müteşebbis olmuş ve bundan dolayı tarihimizde, tarih-i millîmizde ve hayat-ı milliyemizde en kıymetli ve yüksek hâtırayı ihraz etmiş ise, kongreniz dahi milletin ve memleketin hayat ve halas-ı hakikisini temine medar olacak düsturun temel taşlarını ve esaslarını ihzar edip ortaya koymak sureti ile, tarihte en büyük namı ve çok kıymetli bir hâtırayı ihraz edecektir. Bu kadar kıymetli ve tarihî kongrenizi küşat etmek şerefini bana bahşettiğinizden dolayı hassaten arz-ı teşekkürat ederim. Ve böyle bir kongreyi akdeden sizlersiniz. Bundan dolayı sizi şayan-ı tebrik görürüm. Ve tebrik ederim. Kongre küşat edilmiştir efendim.

25. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN DÖRDÜNCÜ YASAMA YILININ AÇILIŞINDA YAPTIĞI KONUŞMA*

1 Mart 1339 (1 Mart 1923)

Muhterem Efendiler;

Türkiye Büyük Millet Meclisi, dün Üçüncü içtima senesini ikmal etti. Bugün dördüncü millî senemiz hulûl eylemiştir. Zaman yürürken Türkiye'nin millî davası da bilâ fasıla ve daima ileri doğru yürümüştür. İdrak ettiğimiz her yeni sene bizi matlup neticeye biraz daha takrip etmiştir.

Geçirdiğimiz son senenin hadisat-ı umumiyesini ve netice-i mesaisini hayalden mütecerrit olarak bir cümle ile ifade etmek lazım gelirse, diyebilirim ki, geçen sene zarfında gayemize daha ziyade yaklaşmış bulunuyoruz. Şu saatte ilk gününü idrak ile mesut olduğumuz dördüncü senenin millî gayemizin şerait-i muayyene dâhilinde tamami-i tecellisine saha-i sudur olmasını Cenab-ı Hakk'tan niyaz ederim.

Meclis'teki tekmil rüfeka-yı muhterememle beraber bütün millete yeni millî seneyi tebrik eylerim.

Efendiler! Malumunuzdur ki geçen senenin nısf-ı evveli esnasında bütün kuvvet ve mesaimizi Yunan ordusunu vatanımızın harim-i ismetinde boğmaktan ibaret olan ilk mühim vazifenin teminine hasrettik ve muvaffak olduk. Fakat millî zaferin netayic-i katiye-i siyasiyesi henüz istihsal edilemedi. Bu sebeple senenin nısf-ı diğeri de istihzarat-ı harbiyemizi aynı dikkat ve aynı gayretle temadi ettirmekle geçti.

Demek istiyorum ki Üçüncü içtima senesinde doğrudan doğruya memleket ve milletin ümran ve saadetine ve refah-ı iktisadiyesine sarf edilen mesai, geçen diğer senelerimizde olduğu gibi, muharebe cephelerine münhasır olan menabi ve kuvamızdan tasarruf edebildiğimiz aksam ile istihsal kılınan neticelerden ibaret kalmıştır. Böyle olmakla beraber millî idaremiz, bir taraftan büyük bir düşman ordusunu imha edebilecek kudrette bir ordu vücuda getirirken ve diğer taraftan da devlet makinesinin bütün şuabatında hâlin ve zamanın icap ettirdiği bazı zaruretler ve ihtiyaçlar kısmen olsun tatmin edilebilmiştir. Bundan da fazla olarak geçmiş idare sistemlerinin devamlı sulh seneleri esnasında dahi ihmal ettiği bazı hayatî zaruretlerin icabatını, ifa kudretini göstermiştir.

---

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 28, 1 Mart 1339, Perşembe, s. 2-18; *Millet Meclisi Tutanak Dergisi,* Devre I, Cilt 28, s. 2-18.

Efendiler! Dâhil olduğumuz senenin bir sulh senesi olması ihtimali kadar bir harp senesi olması ihtimali de vardır. Bu 2'nci ihtimale göre tedbirli bulunmak elbette daha muvafıktır. Bu sebeple yeni senenin mesai-i dâhiliyesi için geniş tasavvuratı mevzubahis etmekten ihtiraz edeceğim.

Eğer harp devam ederse bizi en büyük netayic-i muvaffakiyete isal eden mücerrep ve amelî sistem dairesinde harp mesaisine devam edeceğiz. Bu mesaide şimdiye kadar olduğu gibi mazlum milletimize en büyük mazhariyetler ihsan buyuran Cenab-ı Hakk'ın eltaf-ı subhaniyesine ve milletimizin hiçbir müşkül karşısında inhina kabul etmeyen azim ve iradesine istinat eyleyeceğiz.

Bu takdirde Türkiye Büyük Millet Meclisi orduları şimdiye kadar olduğu gibi, vazife-i milliyesinin icabatını kahramanâne ifa edecektir.

Hayat ve istiklal için milletin vaz eylediği mütevazı esasat dairesinde bir sulha kavuşursak, o zaman bütün menabi-i kuva ve semere-i istihsalâtımızı inkişafat-ı dâhiliyeye müteveccih mesai üzerinde teksif edeceğiz.

Arkadaşlar! Sulh devrinde yapmaya mecbur olduğumuz şeyler pek çoktur. Millet ve memleketin ümran ve serveti, irfan ve medeniyeti ve hayat ve sıhhati için, kati ve ciddi bir program dairesinde ilk sulh günlerinden itibaren bütün milletin ahenkli mesaisini temin eylemek akdem-i vezaif olacaktır. Bu bapta şimdiden, fazla mütalâat serdinden sarf-ı nazarla son sene zarfında muhtelif şuabat-ı idariyemizin icraatını hulâsa edeceğim.

Efendiler, geçen seneler zarfında Dâhiliye Vekâleti, memlekette emniyet ve asayişin suret-i katiyede takririni istihdaf eden bu maksada vusul için tertibat-ı mahsusa aldı. Cihet-i askeriyenin de muavenetiyle Karadeniz sahilinde ve Amasya, Tokat livaları dâhilinde Rumların Pontusçuluk namı altındaki teşkilatını akim bıraktırdı. Suret-i mütemadiyede devam eden takibat ile işbu teşkilatın şekavet şebekesi tarumar edildi.

Ötede beride zuhur eden adi eşkıya çeteleri kırk sekize baliğ olmuştu. Bunlara karşı tertibat-ı mahsusa alınarak tamamen tenkil edilmiş ve bu kırk sekiz çeteden, efradı kısmen istîsal olunan yalnız sekiz çete kalmıştır. Aynı itina ile devam eden takibatın kariben onların da izale ve imhasıyla neticelenmesi muhakkaktır.

Emniyet ve asayiş-i dâhiliyenin yegâne amili olan jandarma sınıfının tanzim ve ıslahı ehemm-i umur olduğundan jandarma mekteplerinin tezyidi faaliyetine çalışıldı. Bunun netayicinden olarak Ankara'daki zabit mektebi ile karakol kumandanları mektebinin ve Kayseri ile Giresun'daki efrad-ı cedide ve karakol kumandanları sınıflarını havi mekteplerin yetiştirdikleri 30 zabit ve 270 küçük zabit ile 950 nefer kıtaata tevzi edildi. Efrad-ı cedide ve karakol kumandanları sınıflarını havi olmak üzere Kars'ta da bir mektep açıldı. Mekteplerde hâlen tedrisatına devam edilen 800 efrad-ı cedide ile 80 küçük zabitin devre-i tahsiliyeleri hitam bulmak üzeredir.

Yeni açılan Kars mektebinde de 200 efrad-ı cedide ile 50 küçük zabitin tedrisatına başlanılmıştır. Memleketin emniyet ve asayişini temin ile uğraşan jandarma kıtaatı aynı zamanda vazife-i adliyelerini de hüsn-i suretle ifa eylemiştir. 338 senesi zarfında mümkünü'l-tenfiz 84516 celp ve 59460 ihzar, 17388 tevkif, 708 ahz-ı girift ve 1476 mehil kararnamesi, 6516 ilâm ve 6561 davetiye müzekkeresi hükmünü icra eylemiştir. 338 senesi zarfında vukua gelen 16651 cürmün 38518 şahıstan ibaret bulunan maznunlarından 21419'u derdest ile cihet-i adliyeye teslim edilmiştir. Derdest edilen eşhastan birçoğunun müteaddit cürümlerde methaldar olmaları itibarıyla maznunlardan derdest olunanların miktarı daha ziyade addolunmak icap eder. Bu arada efrad-ı askeriyenin celp ve cemi, bekaya ve firari derdesti ve vesait-i nakliye celp ve sevki gibi mesail-i mühimmenin ifası dahi ilave olunursa jandarma idaresinin meşkûr bir hizmet ifa eylediği görülür.

Hükûmet-i milliyenin havza-i idaresine intikal eden İstanbul'da da intizam ve asayiş şayan-ı memnuniyet bir hâlde temin olunmuştur.

Temin-i inzibat ve asayişten sonra Dâhiliye Vekâleti'nin en ziyade ehemmiyet verdiği mesele memurların kavanin-i mer'iye ahkâmını hüsn-i tatbik eylemelerinin temini idi. Filhakika 337 senesinde mülkiye heyet-i teftişiyesinin ilgası dolayısıyla murakabesiz kalan umur ve muamelât-ı mülkiyede intizamsızlık görülmüş ve yer yer şikâyetler vukua gelmişti.

Vaki olan teklif veçhile heyet-i teftişiyenin iadesine Meclis-i Âlice muvafakat buyurulmuş ve müfettişlerin bir kısmı 338 Mayısında, aksam-ı mütebakiyesi muahhar tarihlerde vazifeye başlamış olmalarına rağmen 94 memur hakkında tahkikat icra ve ikmal edilmiş ve bu tahkikatın netice-i kanuniyesi olarak 3 mutasarrıf, 5 kaymakam, 2 tahrirat müdürü, 2 komiser azledilmiş ve 3 memur ile 1 jandarma yüzbaşısının eli işten çektirilmiş, 85 memur hakkında da derdest-i icra bulunmuştur. Heyet-i teftişiye bu müddet zarfında 3 nahiye, 83 muhasebe-i hususiye, 38 hapishane, 48 jandarma, 28 polis, 48 nüfus, 48 meclis-i idare, 55 belediye ve 32 tahrirat kalemi ki ceman 332 daireyi ve Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'nin gösterdiği lüzum üzerine de 15 Hilâl-i Ahmer şubesini teftiş eylemiş ve bu teftişatın icabatı ifa kılınmıştır. Heyet-i teftişiyenin bu ilk devreye ait mesaisi muamelâtın salahına ve memurinde hiss-i vazifenin tenmiyesine hizmet eylemiştir. Bu sene kadrosunun kabulünde tam kadro ile ve vaktinde işe başlayacak olan heyet-i teftişiye umur-ı dâhiliyenin salahı için bir nâzım-ı hakiki olacaktır.

338 senesinde idare-i hususiyelerce ifa edilen hidemat-ı mahallîye: 3 zükûr, 1 inas darülmuallimîn ve 5 zükûr, 3 inas idadi ve 134 zükûr, 30 inas iptidai ve 10 sanayi ve 2 çırak mektebi açılmıştır.

338 senesi varidat-ı hususiyesinden inşaat-ı nafia için 536510 ve mekâtip inşaatı için 190000 ve hastaneler için 32530 ve matbaa ve kütüphaneler tesisatı için

200360 ve fidanlık ve numune bahçesi için 5000 ve damızlık hayvanat mubayaası için 12400 ve alât-ı ziraiye mübayaası için 15250 lira tahsis edilmiştir.

Geçen seneye kadar belediye rüesasının hakk-ı intihabı memurin-i mülkiyede idi. Hâkimiyet-i milliye esasatına münafi ve birçok şikâyeti dai olan işbu usulün ref'i ile intihap hakkının belediye azalarına verilmesi hakkında Meclis-i Âlice kabul edilmiş olan kanunun tatbikine başlanılmıştır. Meclis-i Âli'de müzakeresine devam edilmekte olan Nevahi Kanunu'ndan başka Meclis-i Âli'ye takdim edilmiş olan vilâyet şûraları layiha-i kanuniyesinin de biran evvel intacı idare-i umumiyemize büyük küşayiş bahşedecektir.

Posta ve telgraf umurunda muhaberat-ı mühimmenin kesret ve ehemmiyeti cihetiyle hutut-ı mevcude muhaberatı istiap edememekte idi. Bundan mütevellit teehhüratı izale için hutut-ı esasiyeye ilaveten iki bin elli kilometre telgraf hattı temdit edildi. Cephelerde dahi muhaberat-ı askeriyeyi temin için askerî hatlar inşa olundu. Bundan başka muamelât-ı tüccariyeye suhulet bahş olmak üzere havalename ve koli muamelâtı birçok merakize ve Suriye'ye teşmil edildi. Bilâd-ı müstahlasada pek az zamanda teşkilat-ı idare ikmal edilerek muamelât ve mesalih-i umumiyenin intizam-ı cereyanı temin edilmiştir. İşgalin devam ettiği müddetçe ve idare-i milliyenin teessüsüne takaddüm eden günlerde gasp edilmiş olan emval-i menkule ve gayr-ı menkuleye müteallik mesaili tetkik ve rüyet için ol baptaki talimat veçhile menhubat komisyonları teşkil edilmiş ve menafi-i vataniyeyi muhill surette hareket ve düşman ile teşrik-i mesai edenler haklarında da takibat-ı kanuniye icrasına devam olunmakta bulunmuştur.

Hilâl-i Ahmer, Himaye-i Etfal, Müdafaa-i Hukuk, Asker Ailelerine Yardımcı Cemiyeti gibi müteşekkil heyetlerin ve bilhassa Hilâl-i Ahmer'in ibraz eyledikleri mesai-i meşkûre takdirlere sezadır.

Yeni sene zarfındaki umur-ı dahiliyeye ait tasavvurata gelince:

Jandarmanın tensik ve ıslahı ve jandarma mekteplerinin tezyidi ve bu cümleden olarak İzmir, İstanbul, Adana'da karakol kumandanları sınıflarını muhtevi birer efrad-ı cedide ve Edirne, Bursa, Konya ve Sivas'ta karakol kumandanları mektepleri tesisi tasavvur olunmaktadır. Jandarma tahsisatının tezyidi hakkında kabul edilmiş olan kanun yeni senenin vazife-i asayişini ehemmiyetli bir tarzda teshil eyleyecektir. Her şube-i idarede olduğu gibi jandarma vezaif ve muamelâtının murakabeye tâbi tutulması ve işbu murakabenin hüsn-i ifası erbab-ı ihtisastan intihap olunacak müfettişlerin vücudu ile kaim bulunduğundan 339 senesi bütçesine müfettişler tahsisatı ilave olunmuştur.

Şuabat-ı idare-i hükûmette, Şûra-yı Devlet, memleketin hayat-ı idariye ve iktisadiyesi ile alakadar bir şube-i mühimme olmak hasebiyle gün geçtikçe mütezayit bir surette his edilmekte olan bu lüzumun bir an evvel temini için Meclis-i Âli Dâ-

hiliye Encümenince derdest-i tanzim olan layiha-i kanuniyenin icap ve ihtiyaç ile mütenasip bir şekilde kesb-i kanuniyet etmesi şayan-ı temennidir.

Gerek Harb-i Umumi'de ve gerek Mücadele-i Milliye hengâmında hudud-ı milliye üzerinde bulunan ahali, beliyye-i muhaceretle musap oldukları gibi düşmanların işgali altına girmek felaketine duçar olan aksam-ı memalikimizdeki kuyudat-ı nüfusiye kâmilen mahvedilmiş olduğundan gerek nüfus-ı umumiyenin tetkik ve tespiti ve gerek sicillât-ı nüfusiyenin yeniden vücuda getirilmesi için bir tahrir-i umumi icrasına ihtiyac-ı mübrem vardır.

Efendiler, nüfus meselesi bir memleketin en mühim mesail-i hayatiyesindendir. İdarî, askerî, malî ve iktisadi mesailde memleket nüfusunun miktar-ı sahihini bilmek ne kadar elzem ise her sene yapılacak ihsaiyyat ile nüfusun tezayüt veya tenakus miktarı anlaşılmadan esbab-ı tezayüdün idamesi ve esbab-ı tenakusun izalesi için tedabir ittihaz etmek kabil olamayacağı derkârdır. Binaenaleyh yeniden tahrir-i nüfus icrasına pek acil ve mübrem bir lüzum muhakkaktır.

Nihayetsiz gavail ve iştigalat hasebiyle şimdiye kadar millî hükûmetin meşgul olamadığı nüfus meselesinin yeni sene zarfında ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınması ve umumi bir tahrir-i nüfus hakkında vekâletçe mutasavver layihanın bir an evvel Meclis'e takdimiyle iktisab-ı kanuniyet etmesi temenni olunur.

Efendiler, taksimat-ı mülkiyemiz esasen memleketin coğrafi ve iktisadi icabatına henüz tevfik edilmemiş bulunuyor. Taksimat-ı mülkiyede askerî, mali ve adli teşkilat dahi nazar-ı dikkate alınarak esaslı tadilat icrası için dört vekâlet müsteşarlarından mürekkep bir komisyon tarafından tetkikat-ı lazıme ifa ettirilmektedir. Hitam-ı tetkikatı müteakip kanun layihası tanzim ve takdim olunacaktır.

Telgraf umurunda muhabere şebekesinin mevsim-i sayfta tamiratına başlanacağı gibi merkeze nispetle şebekesi muhtac-ı tadil ve ikmal olan vilâyat-ı garbiyede iki bin kilometreye karib hutut-ı cedide ve vilâyat-ı şarkiyede dahi şebekenin ihtiyacatına göre bazı tadilat icra ve yeniden hatlar inşa olunacaktır. Bu maksatla şimdiden direk ve levazım-ı saire tedarikine tevessül olunmuştur.

Aynı suretle vilâyat-ı mezkûredeki kaza merakizinin cümlesine ve mühim nevahiye posta ve telgrafhaneler tesis ve buralarda posta, paket ve kıymetli mektup teati ve havale muamelâtının teşmili derpiş olunmuştur. Telgraf muhaberatının tezyidi sürat ve intizamı için süratle muhabere temin edecek sistemde yeni usul makineler vaz olunacaktır. Posta esfarı tezyit olunacağı gibi vilâyat-ı şarkiyede tamamen teessüs edememiş olan sürücülükler ihdasıyla esfara mübaşeret olunacaktır.

Telgrafçılık fenninin tedrisi maksadıyla alât-ı lazıme-i tedrisiyeden bil-istifade Telgraf Mektebi Âlisi ihya ve münasip vilâyatta baş müdüriyetler makarlarında dershaneler küşat olunacaktır. Burada gerek memurin-i mevcudeden münasiplerine

gerek yeniden alınacaklara mesleki dersler gösterilerek sunuf-ı memurin müstakbel vazifelerine ihzar olunacaktır.

İstanbul'da sabit iki telsiz istasyonunun muhaberat-ı hariciyeye küşadına ve kezalik bilâd-ı mühimmede telefon tesisatı için talepnamelere göre en nafi şerait dairesinde şehir dâhilî ve haricî telli ve telsiz telefon muhaveratı vücuda getirilmesine sâ'y edilecektir.

Efendiler, hapishaneler meselesi pek mühimdir. Islah-ı hâl için hürriyet-i şahsiyesi nezedilen evlad-ı vatanı müddet-i cezaiyesi hitamında cemiyet-i beşeriyete hadim olacak bir uzuv olarak yetiştirmek esbabını temin için Dâhiliye Vekâleti uzun uzadıya tetkikat ve ihsaiyatta bulundu. Mevcut hapishanelerden kabil olanların usul-i fennîsine muvafık bir surette tamirine ve yeniden hapishaneler inşasına tevessül için bir inşaat programı tanzim eyledi. İşbu program mucibince her sene için muayyen bir nispette inşaata devam olunmak üzere 339 senesinde icabat-ı asriyeye muvafık şekilde bir hapishane-i umumi ile beş liva ve 28 kaza hapishanesinin inşası kararlaştırılmış ve sene-i atiye bütçesine tahsisat ilave edilmiştir.

Efendiler, vaziyet-i dâhiliye hakkındaki maruzatımı burada ikmal ederek umur-ı sihhiyemize nakl-i kelam ediyorum. Ahval-i sıhhiye-i memleket lehül-hamd mucib-i memnuniyet bir manzara arz etmektedir (Elhamdülillah sesleri). Mesai-i sıhhiyemizin mühim bir kısmı emraz-ı müstevliyenin men ve tahdid-i sirayetine sarf edildi. Bu türlü hastalıklardan yalnız çiçek ile lekeli humma bazı menatıkta mahdut bir şekl-i istila almak istidanı göstermiş ise de vaktiyle ittihaz olunan ve devam edilen tedabir-i mania ve tahaffuziye ile önlerine geçilmiştir. Memleketin büyük bir kısmı düşman tarafından bir harabe şeklinde ve mazlum ahalisi amik bir sefalet içinde terkedildiği, dâhilden harice ve hariçten dâhile mütemadi bir muhaceret cereyanının devam etmekte olduğu, vaziyet-i hâzıra karşısında bu gibi haftalıkların görülmesi o kadar şayan-ı istigrap olmayıp belki oldukları yerlerde süratle itfasında gösterilen muvaffakiyet müstelzim-i memnuniyettir. Emraz-ı müstevliye ve sâriyeye karşı mücadele esbabı düşünülürken bittabi en evvel hatıra tedabir-i sıhhiyenin tatbikine amil-i yegâne olan etibba ve sıhhiye memurları gelir. Geçen sene dâhil-i memlekette memuren istihdam olunan etibba miktarı 337 ve sıhhiye memurlarının adedi 434 idi. Memleketin ihtiyacatını teminden uzak olan bu miktarların bu sene, kısmen memalik-i baide tebabet maaşlarının tezyidi ve kısmen etıbba-yı askeriyeden bir kısmının terhis ve istihdamı suretiyle teksiri ve aynı zamanda mektepten çıkacak tabiblerimize hizmet-i mecburiye tahmil ve fazla tabip yetiştirilmesi esbabına tevessül suretleriyle bugün görülen boşlukların doldurulması mutasavverdir. Müstevli ve sâri hastalıklara karşı insanları muhafaza hususunda büyük hizmetleri görülen aşıları ihzar ile meşgul hıfzıssıhha müessesatımız kemal-i muvaffakiyetle mesaisine devam ve mücadeleye nafi hidemat ifa etmektedirler. 337 senesi zarfında üç milyon kişilik çiçek aşısı yapabilen Sivas müessesesi geçen sene zarfında beş milyon kişilik

çiçek aşısı, beş yüz otuz yedi kilogram kolera, dört yüz yedi kilogram tifo aşıları istihsal etmiş ve bunlar ahaliye vafi surette tatbik edilmiştir. Elyevm İstanbul ve Sivas'ta bulunan her biri bakteriyolojihane, kimyahane, telkihhane ve daülkelp tedavihanesinden mürekkep hıfzıssıhha müesseselerinden 3'üncüsünün de bu sene Diyarbekir'de tesisi ve bu sayede uzak mesafelerin kat'ından mütevellit mahzurların tehvini mukarrerdir. Emraz-ı sâriyeye karşı mühim bir vasıta-i mücadele olan tathir ve tebhir vesaiti gittikçe teksir ve düşman tarafından tahrip edilenler tamir ve mevcutları ıslah ediliyor. Bu suretle kariben Afyon-Karahisar, Eskişehir ve Niğde tebhir müesseseleri faaliyete gireceklerdir. İzmir'de ve Ankara'da her türlü vesait ile mücehhez birer tebhirhane inşası derdesttir. Esasen şehirlerin müdafaa-i sıhhiyesinin istilzam ettiği tebhirhanelerden mahrum yerlerde mahallî meclisleri tarafından verilecek tahsisatla ve merkezden yapılacak muavenetle bir an evvel bunların ikmali otuz dokuz senesinin tahakkukunu hedef ittihaz ettiği âmalden birisi olduğu gibi dâhilde başlıca güzergâhlarda ve hariçten gelecek emraz-ı istilaiyeye karşı müdafaa için hududlarımızda tahaffuz tertibatı projesi de mütalâa edilmektedir. Kapitülasyonların fiilî ilgası semeresi olarak beynelmilel bir idare hâlinden çıkarılıp elyevm doğrudan doğruya Vekâlet'in şuabatı idaresinden biri hâline gelen sabık karantina umur-ı sıhhiyesi de, en müşkül şerait içinde devr-i teslim edilmiş olmasına rağmen, kemal-i muvaffakiyetle idame ve tedvir edilmektedir. Bir harabe hâlinde tesellüm edilmiş olan Sinop ve Klâzumen tahaffuzhanelerinin iade-i faaliyetine çalışılmaktadır. Münhasıran emraz-ı sâriye ve intaniye hastalarının kabulüne mahsus hastanelerin bulunmaması memleketimiz için büyük bir nâkısa olduğu düşünülerek bu sene İstanbul'da ve Anadolu'nun nikat-ı muhtelifesinde olmak üzere beş adet emraz-ı sâriye hastanesinin tesis ve küşadı sıhhî programımıza ithal edilmiş ve elyevm İzmir'deki faaliyete başlamış ve İstanbul'dakiler de derdest-i küşat bulunmuştur. Gerek mecalis-i mahalliyenin faaliyeti ve gerek numune müesseselerimizin memleketimize hüsn-i tevzii suretleriyle Anadolu'nun her tarafında mühim merakiz-i sıhhiye tesisi daire-i imkân ve tahakkuka girmektedir. Emraz-ı müstevliye nispetinde mühim ve hatta memleketimizde bunlardan daha fazla tahribata sebep olan sıtma, frengi ve verem hakkında da tebadir ittihazından geri durulmuyor. Sıtma hastalığının memleketimizdeki intişar ve tahribatının derecesine karşı bir tedbir-i kâfi olduğu iddia edilmemekle beraber şüphesiz pek müessir bir amil olan, İstanbul kimyahanesinde mamul devlet kinini kurslarının bin kiloya karib mevcudu Ziraat Bankası vasıtasıyla bütün mülhakata tevzi edilmek üzere bulunmuş ve 250 kilo miktarında da meccani surette kinin dağılmıştır. Yine geçen sene tahsisatından mütebaki para ile hariçten yeniden bin kilo kadar kinin sipariş edilmiştir. Sıtma hastalığının kökünden kal'i için yegâne çare olan teybis ve ıslah-ı arazi meselesine şehir ve köylerin şerait-i hıfzıssıhhasının ıslah ve istikmaline ise şerait-i tabiiye avdet

eder etmez başlamak icraatı nafia ve sıhhiyemizin en mübrem ve mühimlerinden biri olacaktır. Frengi mücadelesi her yerde faaliyet-i mutadesiyle devam etmektedir.

Tahripkâr emraz-ı beledimizden şüphesiz başlıcası olan verem hastalığına karşı şimdiye kadar ahval ve şeraitin maateessüf tatbikine müsaade ve imkân bahş etmediği tedabire başlangıç olmak üzere İstanbul'da veremliler tedavihanesi açmak ve bu suretle yeni ve pek lüzumlu bir mücadelenin ilk temel taşını koymak mutasavverdir.

Vekâlet'e merbut emraz-ı umumiye hastanelerinde geçen sene zarfında yirmi bini mütecaviz hasta tedavi edildi ve bütün müessesatın laboratuvarlarında 30.000 muayene icra olundu.

Umur-ı sıhhiyemizin nüfusa ait bahislerini istikbale ait esaslı icraat programına terk ederek muavenet-i içtimaiye umuruna geçiyorum.

Efendiler, geçen senelerde yalnız vilâyat-ı şarkiye mültecilerinin istirdat olunan yurtlarına iadesine ve memleketleri o zaman henüz istihlâs edilmemiş olan Garbî Anadolu mültecilerinin iaşesine ve iskân mıntakalarında tetkikat icrasına münhasır kalan muavenet-i içtimaiye işleri, bu sene daha şümullü bir zemin-i mesaide çalışmış ve maddeten kabil-i temas birçok neticeler elde etmiştir. Garbî Anadolu'daki vilâyetlerimizin istihlâsı üzerine evvel emirde oralı mültecileri memleketlerine göndermek vazifesiyle karşılaşan hükûmetimiz, düşman tarafından yakılan köyler ve şehirlerdeki muhtac-ı muavenet halkın süknalarını tamire tahsis ettiği mebaliğin sarfına nezaret ve dikkat etmekle beraber, iskân, iaşe, ilbas hususunda azami yardımı ifa etmiştir.

İstihlâs-ı vatan uğrunda şehit olanların eytamı, bütçenin müsaadesi nisbetinde yer yer tesis edilen darüleytamlara yerleştirilmektedir. Bugün devlet tarafından küşat edilen darüleytam müesseselerinde on bine yakın yetim mevcuttur. Harbin, bilhassa Yunan tasallutunun, hükûmetin sine-i şefkat ve himayesine bıraktığı yetimlerin adedi, himaye edilebilenlere nisbetle maatteessüf lâakal yirmi misli fazladır. Şu kadar ki bu dil-suz adedin pek büyük bir kısmı memleketimiz halkının mütehalli oldukları hissiyat-ı insaniye sayesinde mühlik sefaletten masun bulunmaktadır. Maahaza müessesat-ı mevcudenin, hiç olmazsa yirmi bini mütecaviz bir adedi kabul edecek derecede tevsii lazımdır.

Hayatın her safhasında muavenete arz-ı ihtiyaç edebilecek olanları himaye ve sahabete müvekkil müessesat-ı hayriyeden numuneler tesisi mukarrerdir. Şimdiden bunlardan birkaç darülirda çocuk yuvası, darüleytam, etfal hastanesi, bimarhane, darülaceze tesisine başlanmış, hatta bazıları da faaliyete girmiştir.

Efendiler, sene-i sabıka zarfında umur-u adliyemizin tarz-ı cereyanında da şayan-ı kayıt nikat mevcuttur. Evvelki seneden itibaren tatbikine başlanarak büyük faydalar görülen hâkim-i münferit teşkilatının tevsiine devam olunmuştur, olunmaktadır.

İstihlâs edilen vilâyatımızda da derhâl teşkilat-ı adliye icrasına başlanarak Şubat 339 gayesine kadar yeniden on dört istinaf mahkemesi ile doksan bidayet mahkemesi ve o miktarda mahkeme-i şer'iye küşat edilmiş ve işbu mahkemelere beş yüz altmışı mütecaviz hâkim tayin edilmiştir. Adliye müfettişlerinin miktarı yirmi ikiye iblâğ edildi. Merkezde bir heyet-i teftişiye teşkil olundu. Devair-i teftişiye bir müfettişin azami altı ay zarfında devir ve ikmal edilebileceği sahalara hasredilmek sayesinde bademe hiçbir mahkemenin nihayet altı aydan fazla müddet, teftiş ve murakabeden azade kalmaması esbabı istikmal olunmuştur. 338 senesi nısf-ı ahirinde hukuk-ı aile, muhakemat, mecellenin kitabü'l-büyu'u, kanun layihalarıyla, mehakim-i iptidaiyenin seyyar bir hâlde ifa-yı vazife edebilmesini, men-i müskirat cezalarının temyiz ve itiraza tâbi olmasını, mütekabil ahkâmı kabul eden memalik-i ecnebiyede ika-ı cürm eden tebaanın imkân-ı teczıyesini, Tecil-i Takibat Kanunu'ndan istifade eden eşhasın hem fiil ve fer'an zimethal rüfekasının da tecil-i vakiden istifadelerini temin edecek tadilat layihaları ile bahusus hâkimlerin refah-ı hâllerini ve bir usul dairesinde terakkiyat-ı meslekiyelerini temin maksadıyla tanzim kılınan layiha ihzar ve Meclis-i Âli'ye arz edilmiştir. Şimdiye kadar bir nizamnamesi bulunmadığından dolayı mühmel kalan cinayet mahkûmin-i gıyabiyesinin emvali hakkındaki ahkâm-ı kanuniyenin suver-i tatbikiyesini natık bir nizamname layihası ihzar olunmuştur.

Yeni sene zarfındaki tasavvurat-ı adliyemiz meyanında Tadil ve İhzar-ı Kavanin Komisyonları vardır. Şimdiye kadar kanun hâlinde tedvin edilmemiş olan veraset, vasiyet gibi ahkâm-ı hukukiyemizin kanun-ı medenimiz olan Mecelle'ye ilavesi ve Mecelle'nin de ihtiyacat-ı asrîyeye muvafık bir şekilde tadil ve ıslahı, berrî ve bahrî ticaret kanunlarıyla usul-i muhakemat-ı cezaiye ve kavanin-i cezaiyenin tadili ve ayrı ayrı ahkâmı muhtevi bulunan usul-i muhakemat-ı hukukiye ile usul-i muhakeme-i şer'iyenin tevhidi maksatlarıyla her biri beşer zattan mürekkep ceman yedi komisyon kariben ifa-yı vazifeye davet olunacaktır. Bundan başka istikbal-i adlimizi temin maksadıyla Anadolu'da asri esaslar dairesinde bir hükkâm mektebi vücuda getirilmesi vekâlet-i aidesince düşünülmektedir.

Efendiler, geçirdiğimiz sene zarfında saha-i iktisattaki icraatımız pek büyük olmamakla beraber bütün mesaimizi kasr ve tahdide saik olan hâl-i harbe rağmen şayan-ı memnuniyettir.

Erbab-ı ziraate muavenetle mükellef olan Ziraat Bankası şube ve sandıkları dört ay evveline kadar yalnız yüz on iken bugün üç yüzden fazla bir miktara çıkarılmış bulunuyor. Bu bankaya son iki ay zarfında iki milyon liraya karib bir sermaye tedarik edilmiş ve bilhassa düşmandan kurtarılan aksam-ı vatanda vasi mikyasta ikrazata başlanmıştır. İkrazatın her hâlde istihsalâta hasr ve sarfı, banka meclisi idarelerinin ıslahı ve itibar-ı şahsi muamelesinin icrası gibi mühim esasat dairesinde olmak üzere ihzar edilmiş olan layiha kesb-i kanuniyet ettiği takdirde bankanın hayat-ı

iktisadiyemizdeki mevki ve tesiri yükselecektir. Köylülerimize bir kredi müessesesi göstermek ve bahusus ahvalin istikrarı takdirinde tarlalarına dönecek askerlere bir itibar temin eyleyebilmek üzere bir Köy Bankaları Kanunu yapılmış ve Meclis'e takdim kılınmıştır. Memleket hayvanatında evvelce baş göstermiş olan veba-yı bakari kâmilen itfa olunmuş ve bu hususta baytarlarımızın şayan-ı sitayiş mesaisi sebkat eylemiştir. Serum dar'ül istihzaratımız bundan altı ay evvel yalnız 250 litre kadar serum istihsal ederken bugünkü istihsalât 1000 litreye baliğ olmuştur. İhracat resminin lağvından itibaren Zonguldak kömür istihsalâtı artmaya başlamıştır. İktisat Vekâleti'ne merbut olup adetleri birden yediye iblâğ olunan ziraat mektepleri tedrisata başlamış ve İstanbul sanayi ve ticaret mektepleri de Vekâlet emrine alınmıştır. Bu sene zarfında Halkalı Ziraat Mektebi'nin Eskişehir veya Adana havalisine ve İstanbul Orman Mektebi'nin de Bolu'ya nakli mukarrerdir.

Senenin nısf-ı ahiri esnasında zürraa ve muhtacine muavenet olmak üzere iki milyon liradan fazla tahsisat sarf edilmiştir. Yine aynı müddet esnasında tergîp ve teşvik ile yeniden teessüs eden ve hükûmet tarafından tasdik olunan ticaret şirketlerinin miktarı kırkı mütecavizdir. Memleketimizin vüs'atine nisbetle nüfusumuz az olduğundan ziraat hususunda makine ve alât-ı fenniye istimaline diğer memleketlerden daha ziyade bir mecburiyet vardır. Bu ihtiyacı temin etmek ve halka taksitle alât ve edevat-ı ziraiye satmak ve müsait şeraitle işbu alât ve edevatın tamiratını deruhte eylemek üzere İktisat Vekâleti tarafından bir ecnebi sahib-i teşebbüsüyle mukavelename tanzim edilmiş ve tarih-i tasdikinden itibaren üç ay zarfında muameleye başlaması takarrür eylemiştir. Dâhil olduğumuz sene zarfında dahi teşebbüsata devam olunacak ve bilhassa memlekete makine ithaline ve tedrisat-ı iktisadiyeye ehemmiyetle çalışılacaktır. Bu meyanda İzmir ve Trabzon'da iki ticaret mektebi küşadı mukarrerdir. Kezalik yeni sene zarfında ticaret, ziraat, sanayi ve ameleye ait devlet kredi tesisatına ehemmiyet-i mahsusa atfolunacak ve ameleye mahsus ayrıca resmî bir yardım sandığı vücuda getirilecektir. Ormanlarımızın asrî bir surette idaresi ve ormanlarımızdan azami derecede temin-i istifade için mütehassıslarına tanzim ettirilen 250 maddelik bir Orman Kanunu Meclis'e takdim kılınmıştır.

Efendiler, vesait-i nafiamızın en mühim aksamını şimendiferler teşkil etmektedir. Bu babta maruzatta bulunmazdan evvel düşman tahribatından ve malzeme fıkdanından mütevellit her türlü müşkülata rağmen şimendiferlerimizin orduya ve memleketin hayat-ı iktisadiyesine ifa ettikleri ve etmekte oldukları hidematı şükranla yâd eylerim.

Ankara-Yahşihan ve temdidi demiryolunda 23.000 metre mikâp hafriyat, 1500 metre mikâp kâgir inşaat yapılmıştır. Gelecek sene zarfında işbu hattın 40 kilometre daha temdidi ile İzzettin mevkiine isali için çalışılacaktır.

Erzurum-Erzincan hattından Kükürtlü civarındaki linyit madenlerine temdit edilmekte olan şube hattı itmam edilmek üzeredir. Kop ve Deveboynu geçitlerinin istikşafatı icra edilmiştir. 339 senesi bidayetinden itibaren Nafia Vekâleti'nce cihet-i askeriyeden devren alınan ve ceman beş yüz kilometreye baliğ olup tamirat-ı esasiyeye muhtaç bir vaziyette bulunan Arpaçay-Sarıkamış-Erzurum-Kükürtlü ve Geliran-Bayezit Hanzir hatları mülhak bir bütçe ile idareye başlanacak ve nevakıs-ı inşaatın itmamı ve işletmenin intizamı ve linyit ocakları daha fennî bir şekilde işletilerek mahrukat ihtiyacatının tehvini temin olunacaktır.

Gebze-Eskişehir-Ankara ve Eskişehir-Yenice demiryollarının tul-i kâmili olan yedi yüz elli kilometrelik bir saha dâhilinde düşman tarafından tahrip olunan yirmiyi mütecaviz cesim köprü ile her ray ikişer üçer mahallinden atılmak suretiyle yüz elli kilometre tul üzerinde icra edilen tahribat nisbeten cüzi bir zamanda tamir edilerek münakalat-ı umumiyenin iadeten tesis edilmiş olduğu menatık-ı muhtelifede tamirat-ı mukteziye icrasına devam edilmektedir.

Mühim bir yekûnda düşman tarafından tahrip edilen alât ve edevat-ı muharrike ve müteharrike noktalarının telafisine ve demiryollarından matlup ve muntazar bulunan intizamın teminine çalışılmaktadır. Memurin ve müstahdemini ve muamelâtı kâmilen Türk ve Türkçe olan işbu hatlar hem tesisat ve hem de muamelât nokta-i nazarından yakın bir zamanda daha ziyade tekemmül edecektir. Aydın demiryollarıyla İzmir-Kasaba ve temdidi, Soma-Bandırma ve Mudanya-Bursa demiryolları ve İzmir rıhtım ve tramvayları istihlâsı müteakip imtiyazlı şirketlerine teslim ve tarafımızdan komiserler ikame edilmek suretiyle idare ve işletilmelerine devam edilmektedir. Düşman tarafından işbu hutut üzerinde yapılan tahribat süratle tamir ve münakalât iadeten tesis edilmiştir.

Yenice-Nusaybin demiryollarının bazı aksamında icrası müktazi tamiratın ikmali muntazardır, İstanbul ve Edirne Vilâyetinde millî idarenin tesisini müteakip Şark Demiryollarına, Dersaadet rıhtımlarına, tramvaylarına ve Beyoğlu-Galata tüneline murakabemiz teşmil edilmiştir. Müessesat-ı mezkurede elyevm tatbik edilen tarifelerin gerek idare ve işleme umurunu ve gerek alakadar ahalinin menfaatini temin ve telif edecek bir şekl-i mutedile tayin ve tespit için tetkikat ve muhaberat icra edilmekte olup neticesi yakinen Meclis-i Âlinize arz edilecektir.

Anadolu'nun mühim ticaret nikatından biri olan Mersin'de bir liman inşa ve işletilmesi hakkında müracaat eden talib-i imtiyaz ile müzakerat icra edilmiş ve tarafeynce bilitilaf tanzim kılınan mukavelât layihaları Meclis'e takdim kılınmıştır.

Her memleketin hayat damarlarını teşkil eden demiryollarını tevsian Anadolu'ya tatbik etmek ve malum olan istikametlerde en esaslı hatları inşa ederek işletmek üzere müracaat eden talib-i imtiyazlar ile vekâlet-i aidesi arasında müzakerat icra edilmiş ve binnetice tarafeynce bilitilaf tayin ve tespit kılınan mevad ve ahkâm-ı

muhtevi mukavelât ve müteferriatına ait levayih Meclis-i Âlinize takdim kılınmıştır.

Efendiler! Demiryol ve limanlar ve mümasilleri gibi pek muhtaç olduğumuz tesisat-ı cesimenin yeniden inşa ve işletilmelerindeki siyasetimiz, kavanin-i hâzıra ve müstakbelemize tâbi olmak ve bu bapta kabul ettiğimiz millî prensiplere tetabuk etmek şartıyla müracaat edecek ecnebi sermayelerini memnuniyetle kabul etmektir. Mevcut müessesatın mukavele ve şartnamelerine mütekabilen riayet gerek bu müesseselerin ve gerek memleketimizin menfaati için lazımdır.

Yollara gelince: Anadolu ve Rumeli'de işgal altındaki sancaklarımızın istirdadıyla tarik-i umumiyemiz 8100 kilometreye ve tarik-i hususiyemiz de 16.000 kilometreye baliğ olmuştur. Yollar hakkında şimdiki mesaimiz bazı mevzii tamirata inhisar etmektedir. Vasi bir yol inşaat planının tatbikatı için henüz bir fırsat zuhur etmemiştir. Nafia Vekâleti'nce bir sene zarfında turuk-ı umumiye için bedel-i keşfi beş yüz bin liraya baliğ olan kırk beş adet ve turuk-ı hususiye için bedel-i keşfi 28.000 liraya baliğ olan 51 adet ve kezalik Dâhiliye, Maliye ve Maarif Vekâletlerinden muhavvel bedel-i keşfi ceman 110.000 liraya baliğ olan 85 adet evrak-ı keşfiye tetkik ve tasdik edilmiştir. Bazı mahallerde elektrik tevzii, su isalesi nehirlerde seyr-i sefain, bataklık teybisi ve arazi iskası gibi teşebbüsat-ı nafia hakkında imtiyaz talebini havi mahdut müracaatlar vuku bulmuş ve bunlar hükûmetçe tetkik edilmiştir. Efendiler, alelumum inşaat-ı nafia ihtiyacı memleketimizin her tarafında şiddetle mahsûs olup bu hayatî ihtiyacatımızın temin ve ikmali zımnında her fırsattan istifade için hazır bulunmaktayız.

Mamafih yeni senemizin bütçesi turuk-ı umumiye ve hususiye için oldukça mühim tahsisatı ihtiva eyleyecektir. Mühendis ve fen memuru mevcudumuzun ihtiyacat-ı müstakbeleye kâfi gelemeyeceği için Anadolu'nun üç muhtelif noktasında mühendis namzedi mektepler küşadına teşebbüs edilmiştir.

Efendiler! Umur-ı maliyemizden bahse geçmeden evvel geçen sene bugün bu mevzu üzerinde söylediğim sözleri müsaadenizle aynen tekrar edeceğim:

Bünye-i devleti yaşatmak için harice müracaat etmeksizin memleketin menabi ve varidatiyle temin-i idare çare ve tedbirlerini bulmak lazım ve mümkündür. Azami tasarruf şiar-ı millîmiz olmalıdır. Binaenaleyh usul-i malimiz halkı tazyik ve izrar etmekten içtinap ile beraber mümkün olduğu kadar harice arz-ı ihtiyaç ve iftikar etmeden varidat-ı kâfiye temin etmek esasına müstenittir.

Efendiler! Geçirdiğimiz sene millî cidalimizin en muazzam hadisesini kaydeylemiştir. Aynı sene zarfında o muazzam hadiseyi vücuda getiren büyük ordunun bilumum masarifi temin edildiği gibi idare-i umumiye-i devletin istilzam eylediği bütün sarfiyat dahi hariçten hiçbir istikraz yapılmaksızın icra olunmuştur.

Bundan başka 338 senesi zarfında millî hazine 337'den müdevver düyun-ı devletin üçte ikisini tesviye eylemiştir. Bütün ihtiyacat-ı mevcudemize rağmen memleketin tabaka-i müstahsilesini teşkil eden köylü ve çiftçiyi himayeden, ağnam rüsumu mutadesinden üç misli tenzil edilmiş ve evvelce ihtiyac-ı mübrem muvacehesinde bilumum ashab-ı maaştan kat edilmiş olan yüzde yirmilerin iadesi suretiyle devlet hizmetinde bulunanların vüs'at-i maişeretlerine çalışılmıştır.

Efendiler! Mesai-i iktisadiyemiz meyanında arz eylediğim bir noktayı yakından tatbik hasebiyle burada da tekrar etmekte fayda tasavvur ediyorum. Düşmandan istihlâs olunan mahaller ahalisine devlet veznelerinden vuku bulan tediyat ve sarfiyat yekûnu iki buçuk milyon liraya baliğ olmaktadır.

Yeni hulûl eden sene zarfındaki siyaset-i maliyemizde daima halkı fazla bir tazyika maruz bırakmadan işlerimizi görmek gayesini istihdaf eyleyecektir. Maruzat-ı mesbukamın diğer bir noktasında da izah eylediğim gibi 339 senesinin sarfiyatı bu senenin bir sulh veya bir harp senesi olması şıklarına göre tahavvül edebilir. Mamafih yeni sene için tasavvur edilmekte olan bazı hususat hakkında arz-ı malumat edeyim:

Düşmandan istihlâs edilen mahaller ile harikten müteessir olan yerlerde inşaat-ı cedideyi teşvik ve teshil eylemek üzere bunların beş sene vergiden muafiyeti hakkında bir layiha-i kanuniye tanzim olunarak Meclis-i Âlilerine takdim kılınmıştır. Emlâk, arazi ve temettü vergilerinin tayin-i makadiri için 339 sene-i maliyesinden itibaren Tahrir-i Müsakkafat Kanunu'yla Tahrir-i Umumi Nizamnamelerinin tatbiki düşünülmektedir. Memleketin hayat-ı sanat ve ticareti için ehemmiyet-i mahsusayı haiz bulunan temettü vergisi kanununun yeniden ve ıslahen ihzar ve teklifi mutasavverdir.

Tekaüt maaşları mukabilinde mütekaidine hazinenin taht-ı tasarrufunda bulunan emlâk ve arazi-i emiriyeden münasip birer mahal tefrik ve tahsisi ve mevadd-ı harbiye müessesatından gayr-ı devlete ait bilumum fabrikaların uzun müddetle icarları, tasavvurat-ı maliyemizden zikre şayan bulunanlardır.

Efendiler, maarif hususundaki bir senelik mesaimiz dahi pek parlak olmamakla beraber muhat olduğumuz müşkülâta ve bilhassa fıkdan-ı vesaite nisbetle oldukça kabil-i temas neticeler vermiştir. Maarif Vekâleti'nce geçen bir sene zarfında mütareke ve cidal devrelerinin vilâyet merkezlerinde kapalı bıraktığı darülmuallimînlerden on üçünün tekrar küşadı, muhtelif livalarda yeniden on yedi zukûr, bir inas sultanisi teşkilatının ikmali, altı erkek, iki inas idadisi küşadı gibi müspet işler görülmüştür. Bütün sene mekteplerdeki muallim boşluğunun doldurulmasına çalışılmış, memalik-i müstahlise mekteplerine kudret-i tedrisiye ve hamiyet-i milliyesi mücerreb muallimler gönderilmiş, İstanbul ve Anadolu'da mevcudu kalmayan talimatnamelerin en lüzumlularından bir kısmı bastırılarak maarif idarelerine irsâl

edilmiştir. Geçen sene bütün vilâyet ve livalardaki maarif kütüphanelerine meccanen birçok kitaplar sevk edilmesi ve şüheda çocuklarına on beş bin kadar kitap dağıtılması da şu mesai silsilesine ilave edilebilir. Bu esnada muntazaman içtimaatına devam eden Telif ve Tercüme Heyeti, ahalinin ve erbab-ı tetebbuun muhtaç olduğu asardan on beş kadar kitap telif ettirerek bunlardan bazılarını matbaaya vermiştir.

Efendiler, şimdiye kadar yapılabilen şeylerin maarif-i umumiye ihtiyacatımızdan binde birini bile tatmine kâfi olmadığını itiraf etmek hakikatperestlik levazımındandır.

Mamafih harbin bilhassa maarif idaresi ve mektepler üzerinde gösterdiği tesirat-ı fevkalade karşısında temin edilebilecek muvaffakiyetlerin ancak temin edilebilenlerden ibaret kalacağını tasdik etmek de insafperverlik şiarı add olunmak lazım gelir. Cephelerdeki zabitan saflarında boşalan yerlere mektepler, gençliğin yüksek ve münevver unsurlarını vermiştir. Bu iki kere kıymetli anasırın mekteplerimizin tedris kürsülerine avdet edeceği ve cephelerde sarf olunan mühimmatın kısmen mekteplerimizde haritaya ve kitaba tahavvül edeceği tam bir sulh ve sükûn devresinden sonradır ki maarif idaresi o kürsüler üzerinde cehle karşı sarsılmaz bir istihkâm vücuda getirecek ve istikbali oradan feth ve teshir edecektir.

Efendiler, terbiye ve tedriste tatbik edilecek usul, malumatı insan için fazla bir süs, bir vasıta-i tahakküm yahut medeni bir zevkten ziyade maddi hayatta muvaffak olmayı temin eden amelî ve kabil-i istimal bir cihaz hâline getirmektir. Maarif Vekâletiniz bu esasa ehemmiyet vermektedir.

Amelî ve şâmil bir maarif için hudud-ı vatanın merakiz-i mühimmesinde asrî kütüphaneler, nebatat ve hayvanat bahçeleri, konservatuvarlar, darülmesailer, müzeler ve sanayi-i nefise meşherleri tesisi lazım olduğu gibi bilhassa şimdiki teşkilat-ı mülkiyeye nispetle kaza merkezlerine kadar bütün memleketin matbaalarla teçhizi icap etmektedir. Bütün bu güzel şeylerin bir an içinde vücuda getirilmesi gayr-ı mümkün olmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman zarfında bu neticelerin istihsali ehemmiyetle şayan-ı temennidir.

Memleketin darülfünun ve serbest meslekler hayatında takip edeceği yolu en asrî bir zihniyetle idrak eden iyi bir darülfünun heyetine ve bir hayli meslek ve fikir adamlarına malik olduğumuzu kemal-i şükran ile tezkâr edebiliriz.

Darülfünun, istiklal-i tabiisi dâhilinde serbest mesleklere verdiği istikameti gittikçe daha mükemmel bir hâle isal edecek vesait-i maneviyeye maliktir.

Yeni sene zarfında memleketimizde ilk ve orta tahsilin mümkün mertebe ıslahı için Anadolu on beş darülmuallimîn mıntıkasına ayrılacaktır.

Buralarda tam devreli birer sultani mektebi ile iki yüz talebelik bir darülmuallimîn-i iptidai bir de darülmuallimat bulunacaktır. Bu mekteplerin terbiye ve ted-

risat heyeti takriben altmış kişiye baliğ olacaktır. Bu suretle memleketin muhtelif aksamında kuvvetli anasırdan mürekkep birer merkez-i irfan kurulmuş olacaktır.

Bu merkezlerde ilmî müsamereler ve konferanslar tertip etmek ve halkın okuyup yazmayan kısmını en kolay vesaitle okutarak onlara 1'inci derecede lazım olan malumatı verecek gece dersleri açmak, matbuat-ı mahalliyede bilhassa terbiye-i umumiye ve halk bilgilerine ait neşriyatla meşgul olmak heyet-i mualliminin muntazaman ifa edeceği vezaiften olacaktır. Mekteplerin tatilinde yirmi beş, otuz merkezde bütün köy imamlarını cem ederek kendilerine üç aylık bir tatbikat dersi vermeyi Maarif Vekâleti bu seneki teşebbüsatı meyanına ithâl eylemiştir.

Efendiler, iptidai tahsilin muhtaç olduğu müessesattan biri de leylî iptidai mektepleridir. Hükûmetin son zamanlardaki tetkikat ve müşahedatı her tarafta leylî iptidailere karşı umumi bir temayül hâsıl olduğunu göstermiştir. Birkaç vilâyetin küçük yavrularını bir yere toplamanın vahdet-i terbiye, yurt sevgisi ve kardeşlik üzerine icra edeceği tesir meydandadır. Bu sebeple Maarif Vekâletiniz bu mekteplerin açılmasını her türlü vesaitle teşvik edecektir.

Efendiler! Mekteplerde tedrisat vazifesinin şayan-ı itimat ellere teslimini, evlad-ı memleketin o vazifeyi kendine hem bir meslek, hem bir mefkûre addedecek fâzıl ve muhterem muallimler tarafından yetiştirilmesini temin için muallimlik, sair serbest ve yüksek meslekler gibi, tedricen terakkiye ve her hâlde temin-i refaha müsait bir meslek hâline konulmalıdır. Dünyanın her tarafında muallimler, cemiyet-i beşeriyenin en fedakâr ve muhterem unsurlarıdır.

Vatanın fedakâr evlatlarından mürekkep olan muallim ve müderrislerin terfi ve ikdarına ait olarak ihzar edilen kanun layihası yakında Meclis-i Âli'ye arz edilecektir.

Efendiler, telif ve tercüme işleri hâkimiyet-i milliyenin istinatgâhı ve millî harsın en mühim vasıta-i intişarıdır. Şu iki maksada ait neşriyatı bu sene azami bir gayretle tevsi için darülfünun medreselerini de bu işe teşrik edecek esasat hazırlanmıştır. Bir taraftan tab edilen ve yeniden telifi kararlaştırılan kitapları meccanî olarak her tarafa dağıtmak ve halkı okumaya alıştırmak için hükûmetçe sarf-ı mesai edilecektir.

"Devlet Kitabı" namı altında meccanî olarak neşredilecek amelî ve basit ifadeli eserlerle halkımıza hakayık-ı hayatiyeyi öğretmek çok faideli bir usul olarak şayan-ı tavsiyedir.

Efendiler, Şer'iye Vekâleti, geçen sene zarfında birisi Şûra-yı iftanın diğeri de Tetkikat ve Telifat-ı İslâmiye namıyla iki heyet vücuda getirmiştir. Usul ve âdatın tagayyür ve tebeddülü ile vuku bulan hadisatın, nâsın ihtiyacatını nazar-ı dikkate almak suretiyle hallini temin etmek, Şûra-yı iftanın bilcümle mesaisini istinat ettireceği esas olmalıdır. Tetkikat ve Telifat-ı İslâmiye Heyeti'nin vezaifi meyanında hikmet-i İslâmiye'yi garp nazariyat-ı ilmiye ve felsefeleriyle mukayese ve akvam-ı İslâmiye'nin itikadı, ilmî, içtimai, ihsai ve iktisadi hayatlarına ait şuunatı tetkik ve

netayicini neşreylemek zikre şayan ehemmiyet-i haizdir. Tetkikat için bir kütüphane tesis edildi, İstanbul'dan, Avrupa'dan ve Mısır'dan bir kısım mühim kitaplar celp olundu. Ehemmiyetli birçok kitap da Avrupa ve Mısır'a sipariş edildi. Şer'iye Vekâleti, medreselerin tevhidini ve asri müessese hâline ifrağını istihdaf eylemektedir. Vekâlet, asri müçtehit ve müfessirlere menşe olmak üzere bir külliye-i İslâmiye vücuda getirmeye büyük ehemmiyet atfetmektedir.

Efendiler, evlad-ı memleketin müştereken ve mütesaviyen iktisaba mecbur oldukları ulûm ve fünun vardır. Âli meslek ve ihtisas erbabının tefrik olunabileceği derecat-ı tahsile kadar, terbiye ve tedriste vahdet, heyet-i içtimaiyemizin terakki ve tealisi nokta-i nazarından çok mühimdir. Bu sebeple Şer'iye Vekâletiyle Maarif Vekâleti'nin bu hususta tevhid-i fikir ve mesai eylemesi temenniye şayandır.

Efendiler, geçen sene zarfında Evkaf Vekâleti mebani-i dinîye ve hayriye tamirat ve inşaatında oldukça mühim bir faaliyet göstermiştir. Vuku bulan tamirat yekûnu memleketin muhtelif noktalarına ait olmak üzere 126 cami ve mescid-i şerif ile 31 medrese ve mektep, 22 su yolu ve çeşme, 175 akar ve 26 hamama baliğ olmuştur.

339 senesinde İstanbul'a ait olup şimdiye kadar teşkilatsızlık yüzünden ihmal edilen bentler tamiratı, ciddiyetle nazar-ı itibara alınarak bu hususta bir kanun layihası tanzim ve Heyet-i Vekile'ye derdest-i tevdidir ve kanun-ı mezkûrun Meclis-i Âlice tasdiki hâlinde İstanbul'da susuzluk tehlikesine maruz kalan ahali ve mebani-i diniyenin su ihtiyacı mümkün mertebe tehvin olunacaktır.

Yekûnu mühim bir miktara baliğ olan evkaf sarfiyatının hiç bir teftişe tâbi olmadan icra edilmesi gayr-ı muvafık görüldüğü gibi mütemadiyen halk tarafından vuku bulan şikâyetin bir an evvel tahkiki kabil olmamakta bulunduğundan yeniden heyet-i teftişiye teşkilatı bütçeye vaz olunmuştur.

Mahiyye yirmi beş, elli kuruş gibi cüzi bir meblâğla ifa-yı hizmet etmekte olan hademe-i hayrattan 487 zatın maaşatına zam, şimdiye kadar 13006 lira yapılmış ve bu sene zarfında bir o kadar lira zammı mukarrer bulunmuştur.

Efendiler, geçen sene arz etmiştim, bu sene de tekrara mecburum ki evkaf meselesi mühimdir. Memleket ve milletin hakiki menfaati nokta-i nazarından tetkik ve icabat-ı asriyeye muvafık bir şekilde hallolunmak lazımdır, elzemdir.

Efendiler, bundan sonra vaziyet-i hariciyemize nakli kelam ediyorum: Malumdur ki takip ettiğimiz siyaset, siyaset-i sulhperverânedir. Memleketimizi hiç bir hak ve adalete istinat etmeyerek çiğnemek ve çiğnetmek teşebbüsü muzaffer ordumuzun fedakârâne ve can siperâne gayretiyle layık olduğu akamete uğratılmış ve milletimiz, tarihin nadir kaydettiği bir muzafferiyet iktisap ederek sevgili yurdumuzu kurtarmıştır.

Sulh-i âlemi tesis için her fırsattan istifade arayan hükûmetimiz büyük muzafferiyetten sonra da harekâtı tevkif ederek mütarekeyi temin etmiş ve uzun teahhur-

lar ve müşkilat ile ancak Teşrin-i Sânî'nin yirmisinde açılan Lozan Konferansı'na hakiki bir arzu-yı itilaf ile iştirak eylemiştir.

Heyet-i murahhasamız bütün konferans esnasında Türkiye'nin her medeni ve kabiliyetli millet gibi yaşamaktan başka bir emeli olmadığını sabr ü sebat ile izah ediyordu. Konferanstan katî netice hâsıl olmadı.

Türkiye milletinin idari, malî ve iktisadi bütün hukuk-ı istiklal ve hayatına malik olması, hiçbir milleti izrar etmeyen ebedî bir hakk-ı mükteseptir. Bu kadar tabii bir hakikati kabul etmek, sulh-i âlemi tesis etmek için kâfidir, fakat senelerden beri olduğu gibi Türk milletinin hukuk-ı hayatiyesini herhangi bir şekil içine kapayarak ruhen, fiilen ve hakikat-i ahvalde onu kabul etmemek ısrarı ne netice verirse versin, Türk milleti o neticeyi huzur-ı kalp ve istirahat-i vicdan ile kabul etmektedir. Ve kabul edecektir.

Görüyorsunuz ki sulh-i cihanı temin eylemek evvel ve ahir müttefiklerin elindedir.

Ancak talik devrinin süratle hitam bularak vaziyetin inkişaf etmesi zaruridir.

Afgan ve İran gibi kardeş büyük milletlerle aramızda caygîr bulunan münasebat-ı samimiye ve dostaneyi takviye, nuhbe-i âmalimizdir.

Rus Şûralar Cumhuriyeti'yle Moskova Muahedesi ahkâmı dairesinde münasebat-ı samimiyemizi tarsin etmek ve her iki milletin kavanin-i mevcudesini telifen münasebat-ı iktisadiyemizi ileri götürmek hususları şark Moskova Muahedesi ahkâmına tevfikan tarafeyn arasında ticari ve iktisadi münasebatın tanzimi ve bir konsolosluk mukavelesi akdi zımnında merkez-i hükûmetimizde tarafeyn murahhaslarından mürekkep konferans, müzakeratına devam etmektedir.

İki milletin menafiini mezc ve telif ederek müzakeratın hüsn-i hitama ermesi memuldür. Komşularımız Kafkas Cumhuriyetlerine gelince:

Malumunuz olduğu üzere Kars Muahedesi'yle aramızda mevcut münasebat-ı dostane-i hemcivari tarsin ve takviye edilmiştir. Ve yine Kars Muahedesi ahkâmına tevfikan Tiflis'e izam eylediğimiz heyet-i murahhasa Kafkas Cumhuriyetleriyle konsolosluk, müzaheret-i adliye, posta ve telgraf, şimendifer mukavelat müzakeratını hüsn-i suretle hitama erdirerek akd-i imza etmiş ve bera-yı tasdik iş bu mukavelat Meclis-i Âlinize arz kılınmıştır. Aynı zamanda Tiflis'te Rus Şûralar Cumhuriyeti ile posta ve telgraf ve şimendifer mukavelatı akd-i imza olunmuştur. Muhterem komşularımız olan Kafkas cumhuriyetleriyle ve onların müttefiki olan Rus Şûralar Cumhuriyeti ile münasebat-ı hemcivari ve dostanemizi bu suretle mukavelata rapt ederek taht-ı intizama almak bizim için mucib-i memnuniyettir. Uzun müddetten beri Yunanistan'da ıstırapta bulunan sivil üseramızın mübadelesi için Lozan'da akdedilen mukavele ahkâmı mevki-i tatbike konmuştur.

Efendiler, Avrupa'da komşularımız olan hükümatla aramızda tezad-ı menafi yoktur. Mütekabilen hukuka riayet, Balkanlarda dahi dost olmak için kâfidir. Kendileriyle münasebat-ı kadimemiz bulunan dost devletlerle bir an evvel münasebat-ı resmiyeye girişilmek üzere sefaret ve şehbenderlik tesisi arzu-yı halisindeyiz.

Efendiler, cihanın münasebat-ı siyasiye-i hazırası hemen münasebat-ı iktisadiyeye müstenit olduğundan biz de iktisadiyat-ı hariciyemize bir ehemmiyet-i mahsusa atfediyoruz.

Efendiler, maruzatımı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin çelik bir kütle hâlinde ifa-yı vazife etmiş ve etmeye müheyya ordusuna intikal ettiriyorum.

Sözlerimin bu aksamını derin bir hürmet ile ifadeye başlamadan evvel -Başkumandan sıfatıyla dahi olsa- timsal-i namus ve şehamet olan o kutsi camianın bir ferdi olmakla iftihar ettiğimi arz etmeliyim.

Efendiler! Garp Cephesi'nde Yunanlar karşısında bulunan ordumuz 26 Ağustos 1338'de taarruza geçerek kazandığı seri muzafferiyetler ile cümlenin malumu olan tarzda kısa bir müddette Garbi Anadolu'yu Yunanlardan tathir etmiştir. Aynı darbenin tesiriyle düşmanlarımız Şarkî Trakya'nın da tahliyesiyle hükûmetimize teslimine icbar edilmiştir. Cihan kubbesi altında cereyan eden hadisat-ı harbiye arasında bütün evsafıyla en müstesna bir mevkii haiz bulunan bu muazzam hareketin takdir-i ehemmiyetini tarihe tevdi ederim. Zaferin her türlü sitayişin fevkinde bulunan kahraman amilleri hakkında da fazla söz söylemeyi zait addediyorum.

El-cezire Cephesi'ne gelince: Memleketin cenub-i şarkî hududunun Misak-ı Millî dâhilinde temini için silaha müracaat ihtimali düşünülerek icap eden tedabir-i askerîye ittihaz edilmiştir.

Anadolu'da gerek Yunan ordusu ve gerek Pontus şakileri tarafından icra edilmiş olan bîmisal zulüm ve vahşetin tespit ve tevsikine çalışılmaktadır. Tespit olunanları neşredilerek peyderpey âlem-i medeniyete iblâğ olunmaktadır. Ordunun, Harb-i Umumi'nin verdiği tecarüp ve tebellür ettirdiği netayice göre, mükemmelen talim ve terbiyesi için gerek Harb-i Umumi esnasında ve gerek bade'l-harp mütehassısin-i askerîye tarafından neşredilen en müfit mecmua ve resail-i askerîye celp edilerek tercüme, tab ve teksir edilmiş ve binlerce nüshası orduya tevzi edilmiştir.

Bundan başka sunuf-ı muhtelife için kurslar küşadı suretiyle ordunun talim ve terbiyesinin yüksek bir seviyeye isaline çalışılmıştır ve daima çalışılacaktır.

Efendiler, ordunun muharebeye ihzarı hususunda Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nce sebk eden mesaiden de bahsetmek faydalı olacaktır.

Bilhassa İstanbul'da bulunmakta iken esbab-ı muhtelife tesiriyle henüz orduya iltihak edemeyen fakat kalpleri öz vatanın derdiyle çarpan zabitanın vazifelerine esbab-ı iltihakları temin edilmiş ve ayrıca Ankara talimgâhından sonra tecrib-i harbi-

ye ve en yeni fennî bilgilerle mücehhez olarak yetiştirilen birçok arkadaşlar orduya iltihak ettirilmişlerdir.

Geçirdiğimiz sene zarfında esliha ve mühimmat tedariki hususunda buhranlı bir mesai sebkat etmiş ve kısmen hariçten kısmen de dâhilden tedarik edilen malzeme ile temin-i maksada muvaffakiyet hâsıl olmuştur. İmalât-ı harbiye fabrikalarının bu sene zarfındaki faaliyetleri dahi şayan-ı teşekkürdür.

Azim ve imanımız önünde yıkılarak esliha, mühimmat ve vesaitini meydan-ı muharebede terke mecbur olan Yunan ordusunun metrukâtından istifade olunarak muhtelif merkezlerde yeni ve ihtiyat silah ve cephane depolarımız ve fabrikalarımız teessüs etmiştir. Bu vüs'atle teessüs eden ve gün geçtikçe daha ziyade vüs'at ve mükemmeliyet peyda etmekte olan müessesat-ı harbiyeye lazımı veçhile fennî dimağlar yetiştirilmesi için de ihzaratta bulunulmaktadır.

İstihsal-i zafer için geri hidematının tanzimi hususunda sebk eden mesai pek meşkûr ve şayan-ı takdirdir. Bu kelimeleri telaffuz ederken ifade etmek istediğim hiss-i şükran, yalnız devair-i resmiyeye maksur değildir. Bütün kudret-i hayatiyelerini, bütün vasıtalarını, rabıtalarını ordunun hizmetine amade kılan ve kadın ve çocuklarıyla ordu nakliyatına iştirak eden muhterem halkın kürsi-i milletten ifade eylediğim takdir ve şükrana pek ziyade istihkakı vardır.

Efendiler, meselenin heyecan bahş safahatı üzerinde biraz daha ısrar etmek mecburiyet-i vicdaniyesini hissediyorum. Oğullarını ve kocalarını cephenin ateş hattına gönderen ihtiyar babalar ve analarla, genç kadınlar kağnı ve öküzden ibaret bir terkib-i mukaddes olan hayat vasıtalarının başına geçerek orduyu takip etmişler ve malzemelerinin iptidailiğine rağmen ruhlarındaki gayret ve hiss-i fedakâri ile düşmanın binlerce otomobilden mürekkep bir manzume-i nakliye teşkil eden vesait-i fenniyeleriyle rekabet eylemişlerdir.

Ordunun bu sene vermiş olduğu muharebelerde umur-ı sıhhiyenin tarz-ı cereyanı takdir ile yâda sezadır. Emraz-ı sâriye mücadelesi, teçhizat-ı sıhhiye nevakısının ikmali, zabitan-ı sıhhiyenin itmamı ve istihbarat-ı sıhhiyenin tanzimi üzerinde tekâsüf eden vezaif-i sıhhiyede de muvaffakiyet-i kâmile görülmüştür. Hassaten sevkiyat hududu üzerinde kesretle görünen humma-yı racıa ve lekeli humma menabii taharri ve takip edilerek ve çıktığı köylere kadar mücadele teşmil edilerek cepheye temiz efrat sevkiyatı temin edilmiştir.

Vaktiyle tekmil teşkilat-ı bahriye ve mühimmat depolarıyla üssülharekelerimizin ve inşaat tezgâhlarımızın İstanbul'a sıkıştırılmasındaki mahzur, işbu mücadelede tamamıyla tahakkuk etmiştir. Düşmanın ablukasına ve malik olduğu vesait-i bahriyesine rağmen mensubin-i bahriyemiz birkaç gemi ile harikalar göstererek hiçbir şey zayi etmeksizin nakliyat-ı bahriyeyi temin eylemek suretiyle meşkûr hizmetler ifa etmişlerdir.

Millî ordu teşkilatının diğer senelere nispetle büyük bir vüs'at arz etmesine rağmen iaşe ve ilbas işleri şayan-ı memnuniyet bir tarzda ikmal edilmiştir.

Harita Dairesi'nin bu sene zarfında orduya yetiştirdiği haritaların son zaferin iktisabında büyük dahli olmuş ve bu haritalar sayesinde ordu, hedef-i zafere suhuletle yürümüştür. Son zaferde Yunan ordusunun bıraktığı üseranın tanzim-i refahı hâllerine çalışılmak üzere bir üsera şubesi teşkil edilmiş, düşmanın üsera ve ahalimize reva gördüğü mezalime mukabil düşman esirlerine karşı kendi efradımıza olduğu kadar şefkat ve himaye gösterilmiştir.

Yeni sene zarfında ordumuz bütün şuabatıyla ve mütemadiyen terakkiye devam edecektir.

Efendiler, yeni senenin mevzu-i iştigalatı meyanında ordu ve mensubinin temin-i refah ve tefeyyüzü meselesi ve malûl silah arkadaşlarımızın temin-i istikbali, ehemmiyetli bir mevki teşkil etmektedir.

Efendiler, maruzatımı ikmalden evvel vücud-i millînin re's-i idaresini teşkil eden Meclis-i Âlinizin mesai-i mesbukasını da icmalen kaydetmek istiyorum. Bu sene zarfında Teşrîn-i Sânî'de Meclis-i Âli'nin ittihaz ettiği tarihî kararın tabii bir neticesi olmak üzere Abdülmecit Hazretleri Meclis-i Âlice müspet ve musaddak olan fart-ı liyakat ve ehliyetlerine binaen makam-ı muallâ-yı hilafete intihap buyurulmuşlardır.

Meclisimizin bir sene zarfında vuku bulan içtimaları 201'dir. Bu içtimalar 377 aleni, 102 hafî olmak üzere 479 celseyi ihtiva etmektedir.

Sene zarfında Meclis'e ceman 419 layiha ve teklif-i kanuni takdim edilmiştir.

Tezkere ve takrir suretinde gelip de kanuniyet kesp eden evrak miktarı 17 olduğundan gelen layiha ve tekliflerin yekûnu 436'ya baliğ olur. Buna 2'nci seneden 3'üncü seneye devredilen 314 kıtadan ibaret olan levayih ve tekâlifi de ilave edersek geçen sene zarfında Meclis'e mal olan miktarın yekûnu 750 olarak tezahür eyler.

İşbu 750 layiha ve tekliften sene zarfında 113'ü kanun ve 9'u tefsir olarak kabul edilmiş ve 24'ü de reddedilmiştir. İade ve istirdat suretiyle 7'si mevki-i muameleden kaldırılmıştır. 52'si ait olduğu diğer kanunlarla tevhid edildi.

Altısı da karar şeklinde çıktı ki Üçüncü içtima senesinde muameleleri ikmal olunan miktar 211 olup yeni seneye heyet-i umumiyede ve encümenlerde olmak üzere 539 teklif ve layiha devredilmiştir. Bundan başka diğer birçok mazbatalar vesaire müzakere edilerek bu suretle ittihaz olunan mukarrerat yekûnu da 137'ye baliğ olur.

Bütün bu muamelâtın tafsilâtını derdest-i neşr olan Üçüncü içtima senesine mahsus Meclis hulâsa-i mesaisini muhtevi bir risalede göreceksiniz, geçirdiğimiz

sene zarfında dahi diğer senelerde olduğu gibi bazı rüfekamız Meclis haricinde de güzide hizmetler ifa eylemişlerdir.

Üçüncü içtima senesine 347 aza ile başlamıştık. Bir sene zarfında üç arkadaşımızın zıyaıyla müteellim olduk. Merhumlar hakkında Cenab-ı Hakk'ın rahmet ve gufranını niyaz ederim. Rufeka-yı kiramdan yedi zat diğer suretlerle infikâk ve aramızdan gaybubet etmiş bulunuyor. Yine bu sene zarfında intihap suretiyle bir arkadaşımız Meclis'e iltihak etmiştir.

Şu hâlde dördüncü millî seneye 341 aza ile ibtidar eyliyoruz.

Efendiler, son ifadelerimle son millî senenin hudud-ı mesaisine ait icmali ikmal etmiş bulunuyorum. Geçen seneki maruzatım, hutut-ı umumiyeden ve teceddüt yolunda muhit-i millîde tebellür etmiş arzuların intakından ibaretti. Bu sene, yalnız yapılmış ve yapılması mukarrer bulunmuş şeylerden bahsettim.

Efendiler, sözlerim burada en hayatî bir noktaya intikal ediyor. Hayatî diyorum ve bunu söylerken kelimenin en mutlak mânasını kastediyorum. Efendiler, geçirdiğimiz sal-i millînin muhassal-ı mesaisini en mütevazı bir lisan ile arz eylediğimi zannederim. Bütün noksanlarımıza rağmen hak-bîn olan her sahib-i insaf bu netayiç önünde kâfi bir hiss-i memnuniyet duyacaktır. Bugün dâhil bulunduğumuz yeni senenin başındaki bu umumi vaziyetimizi yalnız bundan üç buçuk, dört sene evvelki hâl ile değil, belki ona takaddüm eden asırlarda Osmanlı Devleti'nin hâliyle mukayese edecek olursak ve bu mukayesemizi ciddi bir tetkike istinat ettirirsek alacağımız netice şudur:

Bugün maziden kuvvetliyiz. Bugün maziye nispetle daha büyük bir kabiliyet ve kudret-i hayatiyeye malikiz!

Bu rüçhanı yapan nedir? Bunu gayet sarih olarak tekrar ve tekrar etmek mecburiyetindeyiz. Bunun esbab-ı hakikiyesi iki düsturun mefhumunda mündemiçtir. Bu düsturlardan birisi Misak-ı Millî, 2'ncisi hâkimiyeti bilâ kayd u şart milletin elinde tutan Teşkilatı Esasiye Kanunumuzdur.

Millet ancak hâkimiyet-i milliyesini eline alarak kurduğu yeni devlet ve yeni mahiyetteki idare sayesinde kendi hayatı ve memleketin mahfuziyeti için zaruri olan şeraiti ve pek büyük olan muzafferiyatı temin eylemiştir. Fakat bugüne kadar istihsal edilmiş olan esaslı noktaları mahfuz bulundurmak ve atiye teâli ve terakki ümitlerinin emniyetle mahfuz bulunduğundan kani olmak için evvel emirde hâkimiyet-i milliyemizin her şeyden masun olarak milletin vicdanında, kalbinde ve bütün maneviyatında gayr-ı kabil-i izale bir surette mahkûk olduğunu görmek ve bilmek lazımdır.

Benim bildiğime göre millet bu hakikat-i hayatiyeyi bütün şümulüyle idrak etmiştir.

Efendiler, hâkimiyet-i milliye ve onun mahfuziyetini mütekeffil olan bugünkü şekil ve mahiyet-i idaremiz yalnız saadet-i atiyemizi değil, belki şerefimizi, namusumuzu ve bütün evsaf-ı maneviyemizi temin eder.

Efendiler, mücbir hadisatın sevk ve tesiri altında toplanan Meclis-i Âliniz bu devlet ve milletin şekil ve mahiyetini en kati bir tarzda tespit etmiş ve Teşkilatı Esasiye Kanunu ile onun ahkâm-ı katıasını teyit ve takviye eden 1 Teşrîn-i Sânî 338 kararını müttefikan kabul ederek yeni Türkiye Devleti'nin esaslarını vaz eylemiştir.

Misak-ı Millî ismi altında tanıyarak tahakkuku uğrunda bütün milletin ifna-yı hayatı göze aldığı berat-ı necatımızın kudret, kuvvet ve mahiyeti ne ise 1 Teşrîn-i Sânî 1338 kararının da kıymet ve ehemmiyeti odur. Misak-ı Millî, vatanın, düşman-ı haricî muvacehesindeki vaziyet ve mevkiini tespit eden mukaddes bir düstur olduğu gibi, 1 Teşrîn-i Sânî 1338 kararı da asırlardan beri cehl-i dalâlin hâmisi, nikbet ve şeametin vâlidi bulunan ve milletimiz için dâhilî ve daimî bir düşman olan saltanat-ı ferdiyeye ve onun temsil ettiği meşum bir şekl-i idareye tevcih edilmiş bir silah-ı mukaddestir. Asırlarca ve asırlarca müddet mert ve kahraman bir azme saha-i tecelli olmuş bir vatanı düşmana teslim etmek cüretini gösterenler o cüreti ancak o idarenin ruhunda, şeklinde ve mahiyetinde bulmuşlardı. Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun en büyük istihkak ve evsafı vekâletle vaz ve tesis eylediği şekl-i idare zaman ile mukayyet değildir ve olamaz.

Binaenaleyh haricî düşmanlarımızın şu veya bu menbadan aldıkları haberleri şu veya bu surette tefsir ederek şimdiye kadar olduğu gibi boş ümitlere kapılmaları kadar büyük gaflet olamaz.

Efendiler, düstur-ı halasımız olan Misak-ı Millî'yi safha-i tarihe yazan, milletin demir elidir, istihsal olunacak neticeye de milletin kendisi nigehban olacaktır.

Millet yalnız kendi kolları ve kendi kanıyla değil, aynı zamanda kendi başı ve kendi dimağıyla kazandığı cevher-i hâkimiyet ve istiklali, son felakete kadar büyük bir saffet ve gafletle kendisine rehber tanıdığı ve derin bir teslimiyetle hafız-ı hayatı addeylediği eşhas ve eşkâle artık emniyet edemez. Millet bundan sonra hayatına, istiklaline ve bütün varlığına bizzat kendisi nigehban olacak ve bütün aktar-ı vatanda yine yalnız kendisi ve kendi iradesi hükümran kalacaktır.

Efendiler, Misak-ı Millî netayici istihsal olunduktan sonra dahi millî idareyi gevşettiğimiz dakikada büyük mahasalın elden gitmesi muhakkaktır.

Millet buna agâhtır ve millet iksir-i hayatı bizzat keşfetmiştir. Binaenaleyh 1 Teşrîn-i Sânî kararı ebedîdir!

Efendiler, Misak-ı Millî, yalnız istihsali anına kadar muhafaza-i kıymet edecek bir düstur mevkiinde iken onun neticesi olarak kazanılan istiklal ancak 1 Teşrîn-i Sânî 1338 kararının temin-i bekasıyla nail-i ebediyet olabilir. Binaenaleyh 1 Teşrîn-i

Sânî 38 kararı kanunların ve bütün mukarreratın fevkinde bir kıymet ve kuvveti haizdir.

Efendiler, heyet-i içtimaiyede en yüksek hürriyetin, en âli müsavat ve adaletin temin-i istikrarı ve mahfuziyeti ancak ve ancak tam ve kati manasıyla hâkimiyet-i milliyenin müesses bulunmasıyla daimdir. Binaenaleyh hürriyetin de müsavatın da, adaletin de nokta-i istinadı hâkimiyet-i milliyedir. Heyet-i içtimaiyemizde, devletimizde hürriyet bîpayandır. Ancak onun hududu, onu bîpayan yapan esasın mahfuziyetiyle kaim ve mahduttur.

Bir insan, belki kendi arzusuyla hürriyet-i şahsiyesini bertaraf etmek ister fakat bu teşebbüs koca bir milletin hayatına ve hürriyetine iras-ı zarar eyleyecekse, muazzam ve pür şeref bir hayat-ı millet bu yüzden sönecekse ve o milletin ensâl ve ahfadı bu yüzden mahvolacaksa bu teşebbüsat hiçbir vakit meşru ve şayan-ı kabul olamaz.

Ve hele böyle bir hareket hiçbir vakit hürriyet namına müsamaha ile telakki edilemez.

Hiç şüphe yok, devletimizin ebet müddet olması için, memleketimizin kuvvetlenmesi için, milletimizin refah ve mesudiyeti için hayatımız, namusumuz, şerefimiz, istikbalimiz için ve bütün mukaddesatımız ve nihayet her şeyimiz için behemehâl en kıskanç hislerimizle, açık teyakkuz ve intibahlarımızla ve bütün kuvvetimizle hâkimiyet-i milliyemizi muhafaza ve müdafaa edeceğiz.

Binaenaleyh hâkimiyet-i milliye cevher-i mukaddesinin vasıta-i tecellisi olan bugünkü şekil ve mahiyet hükûmetimizin düşmanlarını derhâl menetmek ve hürriyet-i milliyenin mahfuziyetini temin ve müdafaa eylemek pek tabiidir.

Efendiler, nihayetsiz bir hürriyet kabil-i tasavvur değildir, hakların en büyüğü olan hakk-ı hayat bile mutlak değildir; intihara karar veren bir zatın netice-i cürmü, hududu yalnız şahsına maksur olduğu hâlde zabıta onu men ile mükelleftir. Aynı zatın aynı hareketini biraz büyük mikyasta tasavvur eder ve düşündüğümüz cürmü bir şahıstan bir aileye teşmil eylersek müteşebbisin mevkii derhâl hunhar bir cani manzarası arz eder. Binaenaleyh hâkimiyet-i milliye düşmanlığı, müstesna bir mevki-i izzet ve şerefi haiz bulunan bir milletin her şeyine bir anda kastetmek cürmünden başka bir şey değildir.

Bunu elbette bütün milletin maddi ve manevi evsaf-ı güzidesinden mürekkep zabıta-i âliye-i milliye katiyen meneder.

Efendiler, izahını iltizam ettiğim mevzuu kendi hayatımıza ve kendi Meclisimizin tarihine tatbik ile teşrih eyleyelim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ferda-i küşadında kendi meşruiyetine kavlen, fiilen, tahriren ve her hangi vasıta ile tariz edenleri Meclis hangi hak ile hain-i vatan addettiyse, Misak-ı Millî'ye aleyhtarlık edenleri hangi esbab-ı siyasiye ve içtimaiye

ile hain tanıdıksa ve nihayet bütün ihtişam ve şevketiyle, bütün kavanin ve kudretiyle Meclis'in ve Millî Misak'ın aleyhinde vaziyet alan asırdîde bir idare ile onun mensuplarını hangi sebepler ve hangi haklarla hıyanetle vasfeyledikse bugünkü hâkimiyet-i milliye düşmanlarını da aynı haklar ve aynı sebeplerle hain telakki ederiz. Hâkimiyet-i milliyenin ifade-i kanuniyesi olan Teşkilat-ı Esasiyemize ve onun bir sened-i teyidi olan 1 Teşrîn-i Sânî 38 kararına muhalefet edenleri aynı hak ile men ederiz, ensâl-i müstakbelemizin selameti ve vatanın istikbali namına men ederiz.

Muhterem ve Muazzez Arkadaşlarım!

Bu izahatımdan sonra hep beraber enzar-ı ihtiramımızı mutaf-ı vicdanımız olan muhit-i millete nasbedelim. Orada faziletin, vefa ve sadakatin, arzu-yı teceddüdün, aşk-ı hâkimiyet ve istiklalin intifa napezir ateşi yanmaktadır.

Bu mukaddes ateş kendi içindeki cehli, zulmeti yakacak ve istiklalimiz önüne dikilecek olan bütün mânileri yıkacaktır.

Efendiler, millet önünde, onun istihkak-ı istiklali önünde, onun liyakat terakki ve teceddüdü önünde her kuvvet, ancak milletin irade ve emeline uymak suretiyle yaşayabilir.

Milletin irade ve emeline uymayanların talihi hüsrandır, izmihlaldir.

Efendiler, bu muazzam iradenin huzurunda kemal-i hürmet ve inkıyat ile eğilelim!

26. ADANA TÜRK OCAĞI'NDA YAPTIĞI KONUŞMA*

15 Mart 1339 (15 Mart 1923)

Muhterem arkadaşlar.

Genç kardeşimizin gençlik namına söylediği sözler bende çok büyük hisler, rikkatler ve azîm emniyet ve itimatlar hâsıl etti. Bütün ciddiyetimle arz ederim ki, bu intibâat vicdanımda çok büyük saadetlere zemin-i inkişaf olmuştur. Bende bu hissiyatın tecellisine sebebiyet verdiklerinden dolayı kendilerine teşekkür ederim. Bu dakikada muvacehelerinde bulunmakla mesut olduğum Adana gençlerinin de aynı hassasiyete malik bulundukları haşiyelerinde okunmaktadır. Bu hassasiyette bulunan ve hassasiyetlerini ifadedeki kuvvetlerini gösteren sizin gibi gençlere malik bulundukça bu vatan ve milletin, şimdiye kadar ihrazına muvaffak olduğu zaferlerin üstüne daha azametli zaferler koyabileceğine hiç şüphe etmiyorum. Genç arkadaşlarım; ben ve benim gibi sevdiğinize şüphe olmayan arkadaşlarla beraber vicdanımıza terettüp eden vazifeyi yaptık. Bu hususta bize cesaret veren siz ve sizi vücuda getiren büyük kalpli analar ve babalarınız ve bu millettir. Acı günlere ait olmakla beraber, bu memlekete ait kıymetli bir hâtırayı yâd etmek isterim. Efendiler, bende bu vakayiin ilk teşebbüs hissi bu memlekette, bu güzel Adana'da vücut bulmuştur. Suriye felaketini müteakip Yıldırım Orduları Grubu Kumandanlığı ile buraya gelmiştim. O zaman memleket ve milletin nasıl bir atiye sürüklenmekte olduğunu görmüştüm ve buna mümanaat için derhâl teşebbüsatta bulunmuştum. Fakat o zaman için bu teşebbüsümü müsmir kılmak mümkün olamadı.

Efendiler, memleketiniz, güzel Adana'nız bilirsiniz ki, tarihin malum devirlerinden beri tamamen bir Türk memleketidir. Fakat bu Türk memleketi vatanın aksam-ı sairesinden daha az sadmeler, felaketler, inkılaplar geçirmemiş değildir. Lakin bu memleketin güzide evlatları daima o felaketlere mukabele etmiş, mukavemet göstermiş, muhafaza-i mevcudiyet için çalışmışlardır. Bana milletin halası yolunda ilk teşebbüs hissinin bu mukaddes topraklardan olması hasebiyle, hemşehrisi olmakla mübahi olduğum bu toprakları tebcil ederim.

Arkadaşlar, genç kardeşimizin söylediği gibi üç dört sene içinde yapılan şeyler, ihraz edilen muvaffakiyat ve inkilâbat bu müddete sığmayacak kadar kesiftir. Bu kesafeti ancak sizin gibi evlatlara malik bir millet omuzlarında taşıyabilir. Arkadaşımızın anlattığı dönüm noktalarından suhuletle geçilmemiş; bu millet namütenahi

* Ferit Celal Güven'in gençler adına yaptığı konuşmaya verdiği cevaptır. *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Mart 1923, s.1.

yoksulluk elim ıstıraplar içinde bırakılmıştır. En büyük düşmanlık da bu milletin başında bulunanların, bu millet içinde ifsadatta bulunmaları idi. Yer yer dâhilî isyanlar oldu, birçok kanlar aktı ve millet neticede hakikatin nerede olduğunu anladı. Bütün milletin iftihar edeceği bu netayici, henüz emin addetmek gaflet olur. Henüz hakikati görmekten uzak kimseler var. Lakin bilerek veya bilmeyerek milletin şerefine ve haysiyetine mütearız kimseler olsa bile bu gibiler sizin gibi vicdanlı ve dimağları inkişaf etmiş gençler karşısında baş kaldırmağa imkân bulamayacaklardır. Efendiler, millet vasıl olduğu mertebe-i saadette daha çok seneler dikkat ve intibahla hemahenk olarak çalışmağa mecburdur. Hakiki zafer muharebe meydanlarında muvaffak olmak değil, asıl zafer muvaffakiyetlerin menabiini kuvvetlendirmek, milleti yükseltmektir. Memleketimiz baştan nihayete kadar hazainle doludur. Biz o hazineler üstünde aç kalmış insanlar gibiyiz. Hepimiz bütün bu hazaini meydana çıkarmak ve servet ve refahımızın menabiini bulmak vazifesiyle mükellefiz. Bu vezaifin suhuletle ifa edileceğini kabul etmek doğru değildir. Eminim ki gençler yalnız nazariyatla meşgul değillerdir. Sanatın, ziraatin, ticaretin ne olduğunu anlayan ve bunları filen tatbik eden gençlerdir. Hakiki muzafferiyete ancak bu gibi müsmir sahalardaki faaliyetle varacağız. Huzurunuz beni memnun ve mesut etti. Asıl en büyük saadetim ise sizin hissettiklerinizi, bütün milletin de hissetmesi vatanımızın en ücra yerlerinin de sizin gibi tenevvür eylemesi ve hakayıkı vuzuhla görmesi olacaktır. Ancak ondan sonradır ki milletimiz yekpare bir çelik kütlesi manzarası arzedecektir. Cümlenize teşekkür eder ve bahtiyarlığımı arz ederim.

27. ADANA'DA LİSE BİNASINDA ŞEREFİNE VERİLEN YEMEK SIRASINDA YAPTIĞI KONUŞMA*

15 Mart 1339 (15 Mart 1923)

Muhterem efendiler,

Bu dakikada kıymetli Adana'nın her sınıfından, her tabakadan vatandaşlarından mürekkep bir heyet-i aliyyenin huzurunda bulunmakla müteşekkirim. Çok arzu ederim ki, tahassüsatımı bütün Adanalıların heyet-i umumiyesine arz edeyim. Lakin buna imkân-ı maddi yoktur. Bu arzu-yı kalbimin, umuma iblâğına delaletinizi heyet-i aliyyenizden rica ederim. Efendiler, pekiyi bileceksiniz ki, Adanamızın yevm-i halasından bugüne kadar her vesileden istifade ederek buraya gelmek istiyordum. Maatteessüf şimdiye kadar buna muvaffak olamadık. Bugün çok vicdani olan bu arzumun tahakkukunu görmekle bahtiyarım.

Aziz vatanımızın diğer kısımlarında bazı seyahatler yapmış ve oralardaki dindaş ve kardeşlerimiz ile temaslarda ve uzun hasbihâllerde bulunmuştum. Burada o kadar müsait fırsat bulamayacağımızı zannediyorum. Yalnız bugünkü meşhudatım ve dinlediğim nutuklar ve Adanalıların üzerimde bıraktığı intibâat bende şu itminanı hâsıl etti ki, Adanalılarla fazla görüşmeğe ihtiyaç yoktur. Çünkü söyleyeceklerimi onlar vazıh surette anlamış bulunmaktadırlar.

Efendiler, Belediye Reisi Beyefendi Hazretlerinin Adana halkı namına şahsıma ait taltifatını çok kıymetli buluyorum. Arkadaşlarımız ve milletin bütün efradı gibi, millî davamızda benim de mesaim sebketmiş ise de bu mesaide kuvvet-i icraat ve muvaffakiyet varsa bunu şahsıma atfetmeyiniz. Ancak ve ancak bütün milletin şahsiyet-i maneviyesine atfediniz. Ben milletin bu âli, manevi şahsiyeti içinde bir ferd-i nâçiz olmakla bahtiyarım. Efendiler, millet heyet-i umumiyesiyle manevi bir şahıs hâlinde ve bir kitle-i vahdet şeklinde tecelli eyledi ve bu vahdet-i ulviyeyi muhafaza ederek ona düşman olanları bertaraf eyledi.

Atiye itminanla, yürümekte devam edilecektir. Bugüne kadarki mesai-i milliyemizin kıymeti pek yüksek, muvaffakiyet ve muzafferiyetlerimizin derecesi pek kuvvetlidir. Fakat düşmanlarımız o kadar çok ve kalplerinde, vicdanlarında ve kafalarında aleyhimize besledikleri hissiyat ve efkâr o kadar kavidir ki, elde ettiğimiz bu kadar muzafferiyat ile o hissiyat ve efkârın bertaraf edildiğini zannetmek gaflete

* Belediye Başkanı Ali Münif Yegena'in konuşması sonrasındaki yaptığı açıklama. *Tanin*, 19 Mart 1923, s.1.

düşmek olur. Tarihi yapan akıl, mantık, muhakeme değil, belki bunlardan ziyade hissiyattır. Düşmanlarımızın hakkımızda uzun asırlarla tekâsüf eden hissiyatını yalnız bugünkü hadisat ile silebileceğimizi zannetmek, hakikati ifade etmek olmaz. Biz bunu zaferlerle değil, ancak bugünkü terakkiyatı kabul, bugünkü ilmin ve medeniyetin talep ettiği hususatın kâffesine tevessül ve bütün medeni milletlerin seviye-i irfanlarına bilfiil muvasalat etmekle yapacağız. Milletimizin kabiliyeti, çalışmaya olan aşkı, bize bu ulvi merhaleyi suhuletle katettirmeğe kâfidir. Ben şimdiden büyük milletin o merhaleye muvasalatını görmekteyim. Bilhassa bugün ve bu geceki meşhudatım, bu emniyeti daha çok takviye etti. Hemşehrileri olmakla mübahi olduğum Adanalılara bir daha teşekkür ederim. Buradaki takdirkâr tahassüsatımın bütün hayatımca baki kalacağına emniyet buyurabilirsiniz.

28. ADANA TÜRK OCAĞI'NDAKİ TOPLANTIDA ÇİFTÇİLERE YAPTIĞI KONUŞMA*

16 Mart 1339 (16 Mart 1923)

Aziz çiftçi kardeşlerim;

Diyebilirim ki hayatımda yaşadığım en ulvi, en sade, en mesut ve samimi gece bu gecedir. Çünkü bu gece çok derin hürmetlerle, muhabbetlerle merbut olduğumuz milletimizin ekseriyet-i azimesini teşkil eden çiftçilerimizle bir sofrada bulunuyorum. Bu sofrada onların emekleriyle husul bulmuş ekmeği onlarla beraber yiyoruz.

Arkadaşlar, dünyada fütuhatın iki vasıtası vardır. Biri kılıç, diğeri sapan. Başka yerde de söyledim ve burada bir daha tekrarı faydalı buluyorum. Zaferinin vasıtası yalnız kılınçtan ibaret kalan bir millet, bir gün girdiği yerden kovulur, terzil edilir, sefil ve perişan olur. Öyle milletlerin sefaleti, perişaniyeti o kadar azîm ve elîm olur ki, kendi memleketinde bile mahkûm ve esir bir hâlde kalabilir. Onun için hakiki fütuhat yalnız kılınçla değil, sapanla yapılandır. Milletleri vatanlarında takarrür ettirmenin, millete istikrar vermenin vasıtası sapandır, sapan, kılınç gibi değildir. O kullanıldıkça kuvvetlenir. Kılınç kullanan kol çok geçmeden yorulduğu hâlde sapanını kullanan kol zaman geçtikçe toprağın daha çok sahibi olur. Kılınç ve sapan bu iki fatihten birincisi, 2'ncisine daima mağlup oldu. Tarihin bütün vakaları ve hadiseleri hayatın bütün müşahedeleri bunu teyit ediyor. Milletimiz çok büyük elemler, mağlubiyetler, facialar görmüştür. Bütün olanlardan sonra yine bu topraklarda bulunuyorsa bunun hikmet-i aslisi şundadır: Çünkü Türk çiftçisi bir eliyle kılıncını kullanırken, diğer elindeki sapanla topraktan ayrılmadı. Eğer milletimizin ekseriyet-i azîmesi çiftçi olmasaydı biz bugün dünya yüzünde bulunmayacaktık.

Arkadaşlar; felaketler, elemler, mağlubiyetler milletler üzerinde birtakım amiller vücut bulmasına sebebiyet verir. Bu amillerin başlıcası, öyle kara günlerinden sonra milletlerin intibah ve vakarını bulması, kendi benliğini duymasıdır. Uzun asırların elemli netayici nihayet bizim milletimizde de bu havası tevlit eyledi. Kemal-i emniyetle söylerim ki, milletimiz baştanbaşa böyle bir intibaha nail olmuş, tamam ve kâmil bir millet hâlindedir. Vuzuhla ve kemal-i iftiharla ilan ederim ki, bu millet millî benliğini idrak ve bunu bütün dünyaya ispat eylemiştir. Milletimiz son zaferleri hep bu havası, bu idraki sayesinde kazandı. Milletleri yükselten bu havasa

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Mart 1923, s.1.

bir amil daha ilave edelim; intikam hissi... Milletlerin kalbinde hiss-i intikam olmalı. Bu alelade bir intikam değil, hayatına, ikbaline, refahına düşman olanların mazarratlarını izaleye matuf bir intikamdır. Bütün dünya bilmeli ki, karşımızda böyle bir düşman oldukça onu affetmek elimizden gelmez ve gelmeyecektir. Düşmana merhamet aciz ve zaaftır. Bu, insaniyet göstermek değil, insanlık hassasının zevalini ilan etmektir. Arkadaşlar, milletleri kurtaran bu havası ve âvamilin inkişafını en ziyade çiftçilerimizden temin etmeliyiz. Çünkü çiftçi ve çoban bu millet için unsur-ı aslidir. Vakıa diğer unsurlar bu unsur-ı asli için lazım ve faydalıdır. Lakin hiçbir tevehhüme kapılmadan bilmeliyiz ki o unsur-ı asli olmazsa diğer anasır da yoktur.

Hemşehrisi olmakla müftehir bulunduğum bu vilâyetin kuvve-i inbatiyesindeki, toprağındaki serveti anlamak için Adana ile Mısır arasında ufak bir mukayese yapacağım. Bilirsiniz ki, Mısır toprağı feyziyle, münbit ve mahsuldar olması ile "Altın yuvası" denmekle tanınmıştır. Hâlbuki güzel Adanamız hiçbir vakit Mısır'dan aşağı değildir. Bunu anlamak için muayyen birkaç noktayı işaret edeceğim. Bildiğime göre Mısır'ın asıl kıymetli sahası olan delta kısmı 16 bin kilometre murabbaındadır. Hâlbuki Adana'nın aynı kıymette bulunan toprakları 50 bin kilometre murabbaındadır. Bu saha içinde ovalar parçası ile Seyhan ve Ceyhan arası 20 bin kilometre murabbaındadır. Görüyorsunuz ki, yalnız bu kısım bile mesaha itibarıyla Nil deltasından büyüktür. Sonra Mısır toprakları asırlardan beri işlene işlene çok eskimiştir. O topraklar yorgundur, ancak gübre ve fen sayesinde kuvvetini muhafaza edebilmektedir. Hâlbuki Adana toprakları henüz genç, dinç, her türlü feyze hazır ve amadedir. Mısır toprakları vesait-i fenniyeden istifade edebilmek sayesinde ancak bire on veriyor, Hâlbuki Adana alelade ve basit hâllerde bire on daima vermektedir. İtina edildiği takdirde bire yirmi, otuz verebilir. Adana'nın Mısır'a müreccah hâvassı yalnız bunlardan ibaret değildir. Bizim vilâyetimiz denizli, körfezli, limanlı, ovalı, dağlı, tepeli, güneşli, yağmurlu, sıcaklı, serinli muhtelif iklimlerin heyet-i umumiyesinden mürekkep bir mecmuadır. Bu mecmua içinde hububata ait havastan başka, Mısır bu vilâyetin ormanlarında yetişen keresteden mahrum bulunmaktadır. Bu vilâyetin ağnam ve hayvanatından Mısır mahrumdur. Meyvelerin her nevi Mısır'da yetişmez. Bu itibarla da Adanamız Mısır'a müreccahtır.

Arkadaşlar, buraya kadar Adana ile Mısır arasında hep göğüslerimizi kabartacak, bizi şükür ve iftihara sevk edecek mukayeseler yaptım. Bir de elem verecek makûs mukayeseler de var, onları da söyleyeyim. Biliyorsunuz ki, Mısır'ın hayatı Nil'dir ve Nil'in, menba-ı hayat oluşu ise tesisat-ı fenniye sayesindedir. Adana'yı da üç büyük nehir irva ediyor. Fakat bu nehirler ilim ve fennin o tesisatından mahrum olduğu için, tuğyanlar da fayda yerine zarar veriyor. Gayr-ı muntazam cereyanlar yüzünden münakalat münkati, hâsıl olan bataklıklar yüzünden ovalar sıtmalıdır. Bu hastalıklar yüzünden halk çalışmaya gayr-ı muktedir kalıyor ve vilâyetin nüfusu tenakusa mahkûm oluyor. Demin dedim ki, Adana vilâyetinin yalnız ova ve nehir-

ler arası bile Mısır'dan fazladır. Hâlbuki bir de her iki kıtanın nüfusunu düşününüz. Adana'daki 400 bin nüfusa mukabil Mısır'da on beş milyon nüfus var. Bunun dokuz milyonu Adana ovasından daha küçük olan Mısır deltasında bulunuyor. Demek ki, deltanın nüfusu Adana ovasından yirmi misli fazladır. Ve demek ki, bu feyizli vilâyetin ovaları daha yirmi misli nüfusu müreffeh, mesut, zengin etmeğe kâfidir. Bu nüfusu bugünkü şerait-i tabiiye ve müşküle içinde az zamanda temine imkân yoktur. Tezyid-i nüfusa ait bütün tedbirlerimizi ittihaz etmekle beraber bu tedabir ne kadar geniş ve kuvvetli olursa olsun, bu nüfus boşluğunu telafiye kâfi değildir. Bu boşluğu ancak makina ile telafi edeceğiz.

Arkadaşlar, Adana vilâyeti bir devleti başlı başına idareye kâfi bir servet menbaıdır. Harb-i Umumi'den evvel Mısır yedi buçuk milyon kantar pamuk istihsal ediyordu. Bu pamuk 35 milyon altın lira getirirdi. Vüs'ati, kuvve-i inbatiyesi itibarıyla Mısır'dan aşağı kalmayan Adana'nın bu miktarda pamuk istihsaline hiçbir mânia yoktur. Adana senevi 35 milyonu yalnız pamukla pekâlâ temin edebilir. Biz bunların inşallah hepsini temin edeceğiz. Yalnız bunun için bir şeye ihtiyaç vardır: İktisadiyatımızda istiklal-i tam. Güzel vatanımızı fakre, memleketi harabiye sürükleyen esbab-ı muhtelife içinde en kuvvetli ve en ehemmiyetlisi iktisadiyatımızda istiklalden mahrumiyetimizdir. Şayan-ı şükr ve mahmidettir ki, bu istiklali bugün fiilen istihsal etmiş bir mevkide bulunuyoruz. Ancak fiilen sahip olduğumuz bu istiklali düşmanlarımıza şeklen ve resmen de tasdik ettirmek lazımedendir. Devletin ve milletin son hedefi işte bu noktayı temine matuftur. Kuvvetle ümit ediyoruz ki, bu noktayı teminde muvaffakiyet hâsıl olacaktır. Bu nokta o kadar hayatî ki, onu behemehâl elde edeceğiz.

Devletler şimdiye kadar bize şu ve bu mesailde alâyişli müsaadelerde bulunuyorlar gibi görünüyorlar. Lakin iktisadî esaretle bizi felce uğratıyorlardı, öteden beri bize bazı şeyleri vermiş gibi, bizim bazı haklarımızı tanımış gibi vaziyet alırlar, hakikatte iktisatta elimizi kolumuzu bağlarlardı. Bu esarete katlanan rical memnundu. Çünkü zahiren azametli bir istiklal temin etmişlerdi. Fakat hakikat-i hâlde milleti manen hufre-i meskenete atmışlardır. Bunlar iktisadi mahkûmiyeti gayr-ı müdrik bedbaht hayvanlardı. Fakat artık bugün milletimiz hayat noktasının nerede olduğunu pek güzel anlamıştır. Bilhassa Adana'nın münevver halkı, bu hakayıkı çok iyi idrak etmekte bulunuyor. Arkadaşlar, şimdiye kadar büyük muzafferiyetler kazandık. O zaferleri hayat için, saadet için, milletin refahı için kâfi sandık; bu suretle gafletten gaflete düştük. Hâlbuki zafer ve fütuhattan sonra derhâl sanat ve iktisadiyat sahasında seri hatvelerle yürümek lazımdı.

Bilirsiniz, Ruslar İsveç'in mahkûmu idi. Büyük Petro çok kanlı mücadelattan sonra Rus istiklalini temin etti. Fakat istiklali kurtarır kurtarmaz derhâl memleketin içinde ziraat ve sanatı asırların icabatına göre yürütmeğe tevessül etti. Bizler de selamet-i hakikiyeye ermek istiyorsak, çok kan dökerek kazandığımız muzaffe-

riyetlerden sonra çok fedakârlık yaparak ziraat, ticaret, sanat sahasında emniyetli adımlarla yürümeğe bakalım.[1]

Arkadaşlar,

Milletimizin içinde bulunduğu bu gafletin sebeb-i aslisi nedir? Bu millet ki asırların gafleti içinde en nihayet gözünü açtığı zaman, kendini âdem mezarının kenarında bulmuştu. Bir an ve bir adım daha, artık ebediyen gözünü açmamaya mahkûm kalacaktı. Bundan sonra inşallah milletin intibah gözleri bir daha kapanmayacak, artık bundan sonra o gözler nurlu, şuleli ve dikkatli kalacaktır. Fakat bunun böyle olmasını temin için eski hâlin sebeb-i aslisini aramak ve bir daha tekerrürüne meydan bırakmamak lazımdır.

Bizi mezara götüren o sebeb-i asli nedir? Bunu hiç şüphesiz mahiyet-i idaremizde aramalıdır. Demin arkadaşımız Ramazan Ağa çok güzel izah etti: "Ben hiç mektep, medrese görmedim, cahilim kusura bakmayın" dedi. Keşke mektep, medrese görmeyenlerin hepsi Ağa hazretleri gibi olsaydı. Çünkü kendileri çok âlimce ve daha hakiki malumat sahibidir. Ümmî olan Ramazan Ağa, cahil olmadığını demin musahabemiz esnasında pek güzel ispat etti. Ezcümle demiştir ki:

"Eski Osmanlı hükûmeti sopaya malikti. Biz çalışırız, mahsulatımızı elimizden alırlar. Yine karşımızda sopayı görürdük. Dinleyecek makam yoktu. İşitirdik birtakım insanların sarayları, cariyeleri varmış, onların başında sultan varmış. Meğer bizim bütün mal ve mülkümüz onlarınmış. Bizi her şeyden mahrum eden meğer o saraylar, o sultanlarmış."

Evet arkadaşlar, o saraylar ve o sarayların etrafını çeviren hainler asırlarca bu milleti gaflette bıraktılar; onu nura koşmaktan menettiler. Onlar bu milleti ve bu memleketi yalnız iki zamanda düşünürlerdi. Biri paraya, diğeri askere muhtaç oldukları zaman! Bir baştan memleketi soyarlar, diğer yandan milletten aldıkları askerle Viyana'yı, Mısır'ı, İran'ı zapt için fütuhata kalkarlardı. Hâlbuki milletin o fütuhatta hiçbir emel-i millîsi, arzu-yı vicdanisi ve menfaati yoktu. Onların hırsı, onların şan ve şerefi için, bu milletin evlatları bir daha dönmemek üzere onların arkasından sürüklenirlerdi. Sonra onların, saraylardaki debdebe ve dârâtı temin için paraya ihtiyaçları vardı. Bu parayı milletten sopa ile alırlardı. Bütün bunların neticesi milleti fakre, harabiye, nihayet ölümün kıyısına götürdü, işte bu tarz-ı idareye padişahlık idaresi denir. Arkadaşlar, bu idareyi bir daha dirilmemek üzere tarihe gömdük. Bugün eski idareden büsbütün ayrı yeni bir Türkiye devleti var.

1 Mustafa Kemal Paşa kağnının otomobille, yelken gemisinin vapurla rekabet edemeyeceğini belirtmiş ve ülkedeki taşıtların geri kaldığını ve bu yüzden yabancılarla rekabet edilemediğini ortaya koymuştur. Ayrıca, sadece kendini bilmek değil aynı zamanda dış dünyanın da hangi taşıtları kullandığını ve hangi taşıtlarla donatılmış olduğunu öğrenmek gerektiğini vurgulamıştır. İslâm âleminin durumu ile ilgili açıklamalar yaptıktan sonra konuşmasına devam etmiştir.

Bunu idare eden Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'dir. Kemal-i cesaretle diyebiliriz ki, bugün bir halk hükûmetimiz vardır. Bu halkın mukadderatı artık ebediyen bu halkın elindedir. Vakıa bugün bu hükûmetin bütün prensiplerini, bütün usullerini bu yeni idarenin icabatına göre tatbik edemedik. Lakin insafla düşünmeli, yeni idarenin hayatı kaç seneliktir ve nasıl bir zamanda doğdu ve nasıl şeraitle büyüdü? Arkadaşlar, bir hükûmet iyi midir, fena mıdır? Hangi hükûmetin iyi veya fena olduğunu anlamak için, hükûmetten gaye nedir? Bunu düşünmek lazımdır. Hükûmetin iki hedefi vardır. Biri milletin mahfuziyeti, 2'ncisi milletin refahını temin etmek. Bu iki şeyi temin eden hükûmet iyi, edemeyen fenadır. Eski Osmanlı hükûmeti bu iki gayeyi temin etmiş midir? Bu suale kemal-i katiyetle verilecek cevap menfidir. O hükûmet bir defa milleti muhafaza edemediği gibi, daima ve daima kırdırmıştır. Bilir misiniz, yalnız son kırk beş seneden beri Yemen'de mahvolan askerlerimiz ve dönmeyen evlatlarımızın adedi bir buçuk milyona karibdir? Balkanları, Suriye'yi, şurayı, burayı düşününüz.

Birçok yerlerde bekçilik yapmak için öldürülen hadsiz, hesapsız evlatlarımızı düşününüz. O hükûmetin bu milleti nasıl doğrattığını anlarsınız. O hükûmet 1'inci gayesini yapamadı. Bari 2'nciyi yaptı mı, bari kalanlar mesut ve zengin midir? Bunu hiç düşünmeye mahal yok. Maatteessüf memleket baştan nihayete kadar harâbezardır. Her yerde baykuşlar ötüyor. Milletin yolu yok, serveti yok, hiçbir şeyi yok. Bütün millet acınacak bir fakr u sefalet içindedir.

İşte eski tarz-ı hükûmet milleti bu hâlde bıraktı. Çiftçi arkadaşlar, herkes sizler gibi vicdanı, saf ve nezih kalpli olsaydılar onlara eski hükûmetin fenalığını anlatmağı zait addederdim. Fakat kendisini malumatlı zanneden birtakım akılsız ahmaklar, vicdansız hainler var. Bunlar benim fena olarak izah ettiğimi, size iyi olarak anlatacaklardır. Onlara verilecek cevabın ne olması lazım geldiğini sizlere terk ediyorum.

Şimdiki şekl-i hükûmetimiz, bizim için en iyi ve en muvafık olanıdır. Henüz üç buçuk dört yaşında olan bu hükûmetin, bu müddet zarfında yaptığını vahid-i kıyasi olarak alınız ve aynı vahitle bundan sonrayı da tetkik edin. Bu tarz-ı hükûmetin dört senede ne yaptığını düşününce, bundan sonra da ne yapılabileceğini anlarız. Dört senelik kısa bir zaman içinde mevcudiyet-i milliyemizi, şerefimizi, şahsiyetimizi kurtardık. Bütün dünyaya karşı yalnız bugünkü mevcudiyetimizi muhafaza ile kalmadık, asırların omuzlarımıza yüklettiği seyyiatı da temizledik ve onların faili olmadığımızı cihan-ı beşeriyete fiilen ispat ettik. Vakıa bu tarz-ı hükûmet, bu kısa müddet içinde milleti müreffeh ve mesut yapamadı. Bin türlü mihnet ve meşakkatler içinde ilk adımlarını atan bu tarz-ı hükûmetin semeratını henüz maddi bir hâlde görmüş değiliz. Lakin yapılan şeyler bize, yapılacak şeyleri de pek güzel gösteriyor. Hepimiz vicdanlarımızda en kuvvetli kanaatler ve emniyetlerle biliyoruz ki,

milletimiz behemehâl zengin, müreffeh ve mesut olacaktır. Hükûmetimizin tarz ve mahiyeti bu gayeyi temine kâfidir, kâfildir ve kudreti iyidir.[2]

Gerek bu gece burada ve gerek dünden beri her yerde, muhterem hemşehrilerim Adanalıların hakkımda gösterdikleri çok kıymetli, çok hararetli ve samimi takdirat ve tecveccühattan bütün mevcudiyetimle mütehassis ve minnettarım.

Yalnız şunu bir hakikat olarak biliniz ki şeref hiçbir vakit bir adamın değil, bütün milletindir. Eğer yapılan işler mühimse, gösterilen muzafferiyetler barizse, inkılâbat calib-i dikkatse her fert kendini tebrik etmelidir. Çünkü böyle büyük şeyleri ancak çok kabiliyetli olan büyük milletler yapabilir ve bu milletin her ferdi böyle en kabiliyetli ve büyük bir millete mensup olduğunu düşünerek kendini tebrik etsin.[3]

Üç dört sene evvel mebde-i teşebbüsatımda, kuvvetli sözler söylemiştim. Bu milletin derece-i kabiliyetini yakından ve içinden görmek itibarıyla kuvvetli sözler söylemiştim. O zaman onları hiffet telakki eden hafif dimağlı kimseler vardı. Fakat sırf milletimizin ruhundaki büyük kabiliyete güvenerek vukuundan evvel söylediğim o sözlerin, hakayık ve fiiliyat ile maddeten teeyyüt ettiğini görmekle bahtiyarım. Hiçbir sözümde milletime karşı ricat vaziyetinde kalmadım. Onları söylerken bir hayalperest gibi, hayal terennüm eden bir şair gibi değil, onları söylemekliğim bu milletteki kabiliyet unsurlarını bilmekliğimden idi. Yine aynı anasıra güvenerek siz muhterem çiftçilere katiyetle söylüyorum ki, atiye ait söylediklerim de kolaylıkla kabil-i husuldür ve husul bulacaktır. Yeter ki birbirimize olan emniyet ve itimat münselip olmasın.

İyi biliniz ki, bu emniyet ve itimadı ihlale sâi olanlar vardır. Sizi iğfal ve izlâl etmek isteyenlere açıkça sorunuz. Biliniz ki o iğfalkârlar açık sözden kaçınırlar. Onlar kulaktan kulağa söylemeyi tercih ederler. Siz onlara "fısıldama istemiyoruz" deyiniz. O hainlerin fısıltısı kısılsın, millet her şeyi açıkça öğrensin ve açıkça sorsun.[4]

Behemehâl şu ve bu sebepler için, milleti harbe sürüklemek taraftarı değilim. Harp zaruri ve hayatî olmalı. Hakiki kanaatim şudur: Milleti harbe götürünce vicdanımda azap duymamalıyım, öldüreceğiz diyenlere karşı, "ölmeyeceğiz" diye harbe girebiliriz. Lakin hayat-ı millet tehlikeye maruz kalmayınca, harp bir cinayettir.

2 Mustafa Kemal Paşa konuşmasını millî iradeden vazgeçilmeyeceğini, millî egemenliğin artık kimseye bırakılmayacağını, egemenliğin bir millet için hayat, namus ve her şey olduğunu önemle vurgulayarak sürdürmüştür. Bu milletin elinden egemenliğini almak isteyen hain ve sahtekârların asla muvaffak olamayacağını belirttikten sonra konuşmasına devam etmiştir.

3 Mustafa Kemal Paşa konuşmasının bu bölümünde milletteki dayanışmadan, düşünce, duygu ve azim birliğinden söz etmiş ve bu sayede Yunan'ın denize döküldüğünü belirterek bundan sonraki günlerde daha fazla dayanışmaya ihtiyaç bulunduğunu belirtmiştir.

4 Mustafa Kemal Paşa burada harp ve sulh hakkındaki kanaatlerini açıkladıktan sonra sözlerine devam etmiştir.

İnşallah iyi ve şerefli bir sulh yapacağız. Sulhun imzasıyla önümüzde bir çalışma devri açılacak. O zaman Türkiye Büyük Millet Meclisi vazife-i tarihiyesini ikmal etmiş olacağı için, tabiatıyla yeni intihabat yapılacaktır. Muhterem çiftçiler, yeni intihabı çok mühim bir vatan meselesi olarak telakki ediniz. Çünkü bundan sonra içtima edecek olan Meclis'in memlekete, millete yapmağa mecbur olduğu vazifeler çok güç, çok ağır, çok mühimdir. İçinizde memleketi ve milleti en çok seven, aklına, ferasetine, vicdanına en çok güvendiğiniz insanları intihap ediniz. Ancak bu sayede Meclis sizin arzularınızı ifaya, layık olduğunuz refahı temin kudretine malik olacaktır. Bana gelince millet beni tekrar intihap ederse, bu yeni Meclis'e dâhil olurum. O zaman vazifemi emniyetle yapabilmek için, bir Halk Fırkası teşkili emelindeyim. Fırkanın programını zaman-ı lazımında bütün millete bildireceğim. Memnun olursanız iyi bulduğunuz yerler olursa onu kabul, memnun olmadığınız yerler olursa onları da bana bildirirsiniz. Ben de tashih ederim, istiyorum ki, o program şahsi olmasın, bütün milletin programı olsun.

Devletlere verdiğimiz son mukabil cevabı biliyorsunuz. Basit, meşru, hayatî olan şartlarımızı devletler kabul etmezler de bizi harbe sevk ederlerse, sakın telâş etmeyiniz. Emin olunuz ki o zaman belki şimdikinden daha kuvvetli bir devre nail olacak, daha müsait şerait temin edeceğiz. Ordularımız da her tarafta maddi ve manevi teminatı istihsale kâfi bir kudrettedir.

Muhterem çiftçiler, sizler hepimizin babasısınız, hepimizin efendimizsiniz.

29. ADANA TÜRK OCAĞI'NDA ESNAF CEMİYETİ'NİN VERDİĞİ ÇAY PARTİSİNDE YAPTIĞI KONUŞMA*

16 Mart 1339 (16 Mart 1923)

Adana'nın muhterem sanatkârları,

Hepinizi samimiyetle, takdirle, muhabbetle selamlarım. Arkadaşımızın verdiği izahattan fevkalade memnun oldum. Bir milleti yaşatmak için birtakım temeller lazımdır ve bilirsiniz ki, bu temellerin en mühimlerinden biri sanattır. Bir millet sanattan ve sanatkârdan mahrumsa tam bir hayata malik olamaz. Böyle bir millet bir ayağı topal, bir kolu çolak sakat ve alil bir kimse gibidir. Hatta kastettiğim mânayı bu söz de ifadeye kâfi değildir. Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş olur. Yalnız şunu söyleyeyim ki, milletlere ferden sanatkâr yetiştirmek kâfi değildir. İnsanlar ferdî olarak çalışırlarsa muvaffak olamazlar. Çünkü Allah insanları yaratırken onlara öyle bir hacet vermiştir ki, her insan hem cinsi insanlarla çalışmaya mecbur ve mahkûmdur. Bu iştirak faaliyeti âdeta bir ihtiyaç-ı ilahi olunca, maksatları birleştirmenin nasıl zaruret olduğunu kolayca anlarız. İlk hakikat olarak anlarız ki, herhangi sanatta emniyetle terakki arzu edilirse aynı meslek ve sanatta bulunan insanların mütesanit bir şekil altına girmesi lazımdır. Sizlerin bir sene evvel kendi sanatlarınız dâhilinde birer şekil aldığınızı işitmek ve teşkil ettiğiniz cemiyetle bu şekillerin böyle umumi bir mecmua husule getirdiğini görmek, benim için en ciddi ve en ferah-âver bir bahtiyarlıktır. Bir millet sanata ehemmiyet vermedikçe büyük bir felakete mahkûmdur. Birçok unsurlar o felaketin derecesini fark etmez. Fark ettiği gün de ne kadar müthiş bir faaliyetle çalışmak lazım geldiğini tahmin eyleyemez. Artık tarihe karışan Osmanlı hükûmeti, maatteessüf asırlarca yanlış bir zihniyet sahibi oldu. Çünkü onlar sanatı ve sanatkârları kendi milletlerinden yetişmiş görmekten zevk almazlardı. Hatta en şevketli Osmanlı padişahlarından biri, zannedersem Kanuni Sultan Süleyman, askerlerinden bir Türk Müslümanın saraçlık sanatına sahip olduğunu görünce, fevkalade meyus müteessir olmuştu. Onların nazarında sanatkârların gayr-ı müslimden olması müreccahtı. Onlar sanattaki hayat menbalarını başka milletlerin elinde bulundurmanın zararlarını göremiyorlardı. Asil milletimiz sanattan mahrumdu. Sanatkârlar azdı. Mevcut olanlar da

* Esnaf Cemiyeti Yönetim Kurulu Başkanı Ahmet Remzi Yüregir'in konuşması üzerine yaptığı açıklama. *Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Mart 1923.

icap eden derecede sanatta mahir değildi. Arkadaşımız beyanatında demişlerdir ki, Adanamıza müstevli olan anası-rı saire, şunlar, bunlar, Ermeniler sanat ocaklarımızı işgal etmişler ve bu memleketin sahibi gibi bir vaziyet almışlardır. Şüphesiz haksızlık ve küstahlığın bundan fazlası olamaz. Ermenilerin bu feyizli ülkede hiçbir hakkı yoktur. Memleketiniz sizindir, Türklerindir. Bu memleket tarihte Türk'tü, o hâlde Türk'tür ve ebediyen Türk olarak yaşayacaktır. Gerçi bu güzel memleket kadim asırlardan beri çok kere ecnebi istilalarına maruz kalmıştı. Aslında Türk ve Turanî olan bu ülkeleri İraniler zapt etmişlerdi. Sonra bu İranileri mağlup eden İskender'in eline düşmüştü. Onun ölümüyle memalik taksim edildiği vakit Adana kıtası da Silifkelilerde kalmıştı. Bir aralık buraya Mısırlılar yerleşmiş, sonra Romalılar istila etmiş, sonra Şarkî Roma yani Bizanslılar eline geçmiş, daha sonra Araplar gelip Bizanslıları kovmuşlar; en nihayet Asya'nın göbeğinden tamamen kaynayan Türkler soyundan ırkdaşlar buraya gelerek memleketi, hayat-ı sabıka ve asliyesine iade ettiler. Memleket en nihayet yine sahib-i aslilerinin elinde takarrür etti. Ermeniler vesairenin burada hiçbir hakkı yoktur. Bu bereketli yerler koyu ve öz Türk memleketidir. Arkadaşlar, bu memleketin halkı üzerinde kimsenin hak ve salahiyeti olmadığı gibi bu memleketi harice muhtaç ettirmemek de size terettüp eden bir vazifedir. Sanatın ehemmiyetini takdir etmeli ve bu takdirin bugünün icabatına göre, lazım gelen vesaite tevessül ile olacağını, anlamalıyız. Sizler ki çok çalışıyorsunuz. Çok çalışanlar o nispette havaya, sükûna, istirahate muhtaçtırlar. Cuma günlerini teneffüs ve tatil günü yapmakla çok makul bir iş yapmış oldunuz. Birer haftada bir günlük tatil hem sıhhatiniz için hem de din icabı olarak lüzumludur. Biliyorsunuz ki, şeriatta Cuma namazından maksat herkesin dükkânlarını kapatarak, işlerini bırakarak bir arada toplanmaları ve İslâmların umuma ait meseleler hakkında dertleşmeleri idi. Cuma günü tatil yapmak şeriatın da emri icabıdır. Bu kadarcık bir hakikati size herhangi bir zatın, mebus olsun, ben olayım, hacı olsun, hoca olsun "bu yapılan şey mugayir-i dindir" demesi kadar küstahlık, dinsizlik, imansızlık olamaz. Muhterem sanatkârlar, aziz arkadaşlar, bizi yanlış yola sevk eden habisler bilirsiniz ki alelekser din perdesine bürünmüşler, sâf ve nezih halkımızı hep şeriat sözleriyle aldatagelmişlerdir. Tarihimizi okuyunuz, dinleyiniz. Görürsünüz ki, milleti mahveden, esir eden, harap eden fenalıklar hep din kisvesi altındaki küfür ve melanetten gelmiştir. Onlar her türlü hareketi dinle karıştırırlar. Hâlbuki elhamdülillah hepimiz Müslümanız, hepimiz dindarız, artık bizim dinin icabatını öğrenmek için şundan bundan derse ve akıl hocalığına ihtiyacımız yoktur. Analarımızın, babalarımızın kucaklarında verdikleri dersler bile, bize dinimizin esasatını anlatmağa kâfidirler. Buna rağmen hafta tatili dine mugayirdir gibi, hayırlı ve akla, dine muvafık meseleler hakkında, sizi iğfal ve izlâle çalışan habislere iltifat etmeyin. Milletimizin içinde hakiki ve ciddi ulema vardır. Milletimiz bu gibi ulemasıyla müftehirdir. Onlar milletin emniyetine ve ümmetin itimadına mazhardırlar. Bu

gibi ulemaya gidin. "Bu efendi bize böyle diyor, siz ne diyorsunuz?" deyiniz. Fakat suret-i umumiyede buna da ihtiyaç yoktur. Bilhassa bizim dinimiz için herkesin elinde bir miyar vardır. Bu miyar ile hangi şeyin bu dine muvafık olup olmadığını kolayca takdir edebilirsiniz. Hangi şey ki akla, mantığa, menfaat-i âmmeye muvafıktır; biliniz ki o bizim dinimize de muvafıktır. Bir şey akıl ve mantığa, milletin menfaatine, İslâm'ın menfaatine muvafıksa kimseye sormayın. O şey dinidir. Eğer bizim dinimiz aklın, mantığın tetabuk ettiği bir din olmasaydı ekmel olmazdı, âhir din olmazdı.

Arkadaşlar, cemiyetinizi teşkil edeli henüz bir sene olmuş, bir sene uzun bir zaman değildir ve düşününüz ki, bu bir seneyi de harp içinde geçirdiniz. Buna rağmen bir sene içinde elde ettiğiniz neticelerden memnun ve müsterih olmalısınız. İnşallah harp muvaffakiyetle biter. Sulh günleri gelecektir. Çalışmanızın semeratını asıl o zaman göreceksiniz. Yalnız gördüklerimizle iktifa etmeyelim. Bu görgü bugün için kâfi değildir. Babalarımız, babalarımızın babaları sanatla, millete hayat ve saadet verecek sahalarla lüzumu kadar iştigal ettirilmemiş, kendi evlerini ve kendi işlerini bırakmışlar; yabancıların bekçiliğini yapmışlar. Hâlbuki bizi mahvetmek isteyenler sanatın her şubesinde terakki etmişlerdir. Bugünkü tezgâhla Amerika ve Avrupa'ya karşı mücadelenin nasibi mağlubiyettir. Kendi derecemizi bilelim. Munsif olalım. Neyi öğrenmek lazımsa onu öğrenelim. Bize din de Allah da bunu emrediyor.

Büyük dinimiz çalışmayanın insanlıkla alakası olmadığını bildiriyor. Bazı kimseler asri olmayı kâfir olmak sanıyorlar. Asıl küfür onların bu zannıdır. Bu yanlış tefsiri yapanların maksadı, İslâmların kâfirlere esir olmasını istemek değil de nedir? Her sarıklıyı hoca sanmayın, hoca olmak sarıkla değil, dimağladır.

Bu gece milletin hakiki tabakasına mensup siz esnaf ve sanatkârlarla bir sofrada bulunmakla çok memnun ve mesudum. Bu memnuniyet ve saadetim asıl siz sanatkârların ufak dükkânlarınız yerine muhteşem fabrikalar yapıldığını gördüğüm gün, en hakiki ve en yüksek derecesini bulacaktır.

Bir senelik faaliyetiniz, yaptığınız teşkilat bana bu neticeye varacağımız emniyetini verdi. Şimdiden memnuniyetlerimi izhar ederim.

30. MERSİN'DE MİLLET BAHÇESİNDE YAPTIĞI KONUŞMA*

17 Mart 1339 (17 Mart 1923)

Aziz kardeşler,

Genç ve çok kıymetli doktorumuz Reşit Bey'in sözleri bence iki nokta-i nazardan kabil-i taksimdir.

Birincisi doğrudan doğruya kalbinin, vicdanının ve muhterem Mersin halkının vicdanının, benim kalbimdeki hissiyata tercüman olan hissiyatıdır. Buna teşekkür ile iktifa edeceğim. Hakikaten muhterem doktorun dediği gibi, benim için dünyada en büyük mevki ve mükâfat milletin bir ferdi olarak yaşamaktır. Eğer Cenab-ı Hakk beni bunda muvaffak etmiş ise, şükür ve hamdlar ederim. Bugün olduğu gibi ömrümün nihayetine kadar milletin hadimi olmakla iftihar edeceğim.

Muhterem Mersin halkı, bugün hakkımda gösterdiğiniz samimi ve heyecanlı tezahürattan size ayrıca teşekkür ederim. Ayrıca itiraf etmek mecburiyetindeyim ki, geldiğim günden bu ana kadar hissiyatımın, memnuniyetimin derecesini biliyorum, mutmain ve emin bulunuyorum ki, her taraftaki kardeşlerim gibi burada da bana muhabbet ve itina eden kardeşler var. Mersinliler, memleketiniz Türkiye'nin çok mühim bir noktası bulunuyor, çok mühim bir ticaret noktasıdır. Memleketiniz bütün dünya ile Türkiye'nin en mühim bir irtibat noktasıdır. Bunu sizler benden iyi biliyorsunuz. Memleketinize sahip olabilmek için çektiğiniz elemler, azaplar, mahrumiyetler büyük olmuştur. Bunu sizler takdir edersiniz. Hepimiz arzu edelim ki acı günler tekerrür etmesin. Buna hakikaten layık olmak lazımdır. Muharebe meydanlarında kıymetli evlatlarımızın süngü ve silahlarının muzafferiyeti kâfi değildir. Bu muzafferiyet ve muvaffakiyet çok büyüktür. Ancak hakiki refah ve saadete malik olabilmek için, asıl bundan sonra çalışmak lazımdır. Sizin için zafer ve terakki sahası iktisadiyatta, ticarettedir. Bunu takdir ediyorsanız, çok çalışmağa mecbursunuz. Aksi takdirde memleketin sahib-i hakikisi olduğunuzu söyleseniz bile, kimseyi inandıramazsınız. Bu hakikatle dolu sözlerimle bu hakikati ifade ediyorum. Gönül arzu eder ki; burada bir saat, bir gün değil, uzun müddet kalayım, daha hususi hasbihâller yapalım. Fakat şimdilik buna imkân yoktur. Sözümü kesmek mecburiyetindeyim. Son söz olmak üzere bu memleketin hakiki sahibi

* Dr. Reşit Galip Bey'in yaptığı konuşmaya verdiği cevap. *Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Mart 1923, s.1.

olunuz, diyeceğim. Burada geçirdiğim saatler benim için pek kıymetli olmuştur. Derin muhabbetlerle cümlenize veda ediyorum; Allahaısmarladık arkadaşlar.

31. TARSUS'TA ÇİFTÇİLER YURDU'NDA YAPTIĞI KONUŞMA*

18 Mart 1339 (18 Mart 1923)

Tarsus'un Muhterem Çiftçileri!

Namınıza beyanatta bulunan arkadaşınız beni çok mütehassis eden sözleriyle sizlerin kalbinizde, vicdanlarınızda, dimağlarınızda mevcut hissiyat ve düşüncelerin, bence malum olduğunu ifade eylediler. Bu söz hakikaten doğrudur. Ben ne düşündüklerinizi bilen ne hissettiklerinizi duyan ne dertleriniz olduğunu anlayan bir arkadaşınız, bir kardeşiniz olmakla iftihar etmekteyim. Bildiğim, duyduğum, anladığım bu şeylerin esası sizlerde, büyük kalplerinizde mevcut olan cevherdir. Bu kıymetli cevherdir ki, bu milleti kazadan belâdan, izmihlalin felaketinden kurtardı ve milletin en kuvvetli istinat temeli oldu. Sizler için, memleket için, her taraftan çiğnenen vatanı kurtarmak için, diğer arkadaşlarla beraber hizmete atılmaklığım, bana muvaffakiyetimize güvenmek cesaretini veren, hep sizlerin kalp ve vicdanlarınızdaki hissiyata vâkıf bulunuşumdandı. Aziz çiftçiler, şimdiye kadar sizi anlayan, sizin büyük ruhunuzu takdir eden bu arkadaşınızın sizin için, sizin refahınız ve istikbaliniz için neler düşündüğünü, bundan sonra da inşallah maddi semereleriyle öğrenmiş olacaksınız. Bu husus için şimdi burada fazla söz söylemeyi zait addediyorum. Yalnız bir iki kelime arz edeyim: Şimdiye kadar yani üç buçuk sene evvele kadar vatanın birçok unsurları içinde en çok zahmet, meşakkat, elem çeken sizdiniz. Herkesten çok çalışan siz olduğunuz hâlde, en çok cefayı çeken sizdiniz. Vatan en çok sizin emeğinize istinat ettiği hâlde en az bahtiyar ve mesut olan yine sizdiniz. Bunun sebebi sizinle iştigal edilmemesi idi. Sizi düşünen pek az kimse vardı. Siz çiftçiler o eski hükûmette, umumiyetle hemen hiç düşünülmüyordunuz. Sizi ne zaman düşünürlerdi, bunu pekiyi bilirsiniz. Sizi ya harp olunca ya hazinelerini doldurmak lazım gelince hatırlarlardı. Binaenaleyh çalışan sizdiniz; kazanan, ölen sizdiniz. Neticede siz sefalete mahkûm olurdunuz ve sizin faaliyetinizden, fedakârlığınızdan başkaları istifade ederdi. Artık bundan sonra böyle olmayacaktır. Artık her şeyden evvel kendinizi düşünecek, kendi evinizi mamur kılacak, kendi refahınızı temin eyleyecek, 2'nci derecede başkalarını düşüneceksiniz. Hepinizin malumudur ki, milletin ekseriyeti sizlersiniz ve yine malumunuzdur ki, memleketimiz şu iki şeyin memleketidir: biri çiftçi, diğeri asker. Biz çok iyi çiftçi ve çok iyi asker yetiştiren

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Mart 1923, s.1.

bir milletiz, iyi çiftçi yetiştirdik: çünkü topraklarımız çoktur, iyi asker yetiştirdik: çünkü o topraklara kasteden düşmanlar fazladır. O toprakları sürenler, o toprakları koruyan hep sizlersiniz. Bundan sonra da daha iyi çiftçi ve daha iyi asker olacağız. Lakin bundan sonra asker oluşumuz artık eskisi gibi başkalarının hırsı, şan ve şöhreti, keyfi için değil; yalnız ve yalnız bu aziz topraklarımızı muhafaza etmek içindir.

Memleketimizin her yerinde ve her noktasında olduğu gibi, siz Tarsus çiftçileri de burada tarlalarınızı çiğneyen düşmana karşı, sapanı bırakarak, silahla karşı koydunuz. Tarsus'ta düşmanla burun buruna harp ettiniz. İçinizde mücahitlikle iştihar eden kahramanlar çıktı. Onlar hem kendileri için hem memleketiniz için hem bütün vatan için kahraman oldular. Elhamdülillah bunlara muavenet edenler, bu mücahitlere zahir olanlar himmetlerinin mesut neticesini görmekten mahrum kalmadılar. O mücahedeler dünyayı hayretlere düşüren kıymetli neticeler verdi. Emin olunuz; böyle bir neticeyi dünyada hiçbir millet kolaylıkla istihsal edememiştir. Milletimiz çok cevherli, çok kabiliyetli, diğer milletlere çok faik olduğunu bu mücahedede gösterdiği şuurla, azimle, hamasetle pek güzel ispat etti. Bu kabiliyeti bundan sonra da imar sahasında gösterecektir. Çiftçilerimizin gayretiyle memleketimizin mahsuldar tarlaları birer mamure menbaı olacaktır. Şüphesiz bu mamureyi, cihandaki düşmanlara karşı müdafaa için kıymetli bir ordumuz da bulunacaktır. Muhterem çiftçiler, hep yalnız sizden ve askerden bahsettiğim için, buraya kadar yalnız bu iki unsur üzerinde söz söylediğim için diğer unsurlara o kadar ehemmiyet vermediğim mânasını anlamayınız. Sırtınıza giydiğiniz elbise, ayağınıza geçirdiğiniz kunduradan en ufak şeylere kadar sanat sahiplerine muhtaçsınız.

Bütün bu ihtiyacınızı temin için paranızı düşmanlara vermemek lazımdır. Kazancınızın heba olmaması için, başkalarına haraçgüzar olmamak için dindaşınız olan, kendinizden olan sanatkârlara koşacaksınız, onlara yardım etmek hem borcunuz hem menfaatinizdir. Sonra mahsulâtı memleket içinde istihlâk etmek sizin gayretinizle mütenasip olmaz. Elbette yalnız şahsi ihtiyacınızı temin etmek için çalışmıyorsunuz, ihtiyacınızdan fazla mahsulâtı harice sevk ve onları altına kalbedeceksiniz. Bunu yapabilmek için tüccarlara ihtiyacınız vardır. Eğer tüccarlar bizden olmazsa millî servetin ehemmiyetli bir kısmı şimdiye kadar olduğu gibi yine ağyarda kalacaktır. Onun için millî ticaretimizi yükseltmeğe mecbursunuz. Bütün bu basit fakat hayati hakikatleri bilerek, bilmeyenlere de yolu ile veya zor ile anlatarak gayemize yürüyeceğiz. Hepiniz pek güzel anlamışsınızdır ki, bizi o gayeye varmaktan men eden iki kuvvet vardır. Biri haricî düşmanlardır. Bunlar bizi bir müstemleke hâline koymak için terakkimizi istemeyenlerdir. Fakat çiftçi arkadaşlar, muhterem babalar, bizim için bunlardan daha muzır, daha mühlik bir sınıf daha vardır: O da içimizden çıkması muhtemel olan hainlerdir. Aklı eren, memleketi seven, hakikati gören kimselerden böyle düşman çıkmaz. İçimizde böyleleri çıkarsa onları ya aklı ermeyen cahiller ya memleketi sevmeyen fenalar ya hakikati

görmeyen körlerdir. Biz cahil dediğimiz vakit mutlaka mektepte okumamış olanları kastetmiyoruz. Kastettiğim ilim, hakikati bilmektir. Yoksa okumuş olanlardan en büyük cahiller çıktığı gibi, hiç okumak bilmeyenlerden de bilhassa sizlerin içinizde görüldüğü gibi, hakikati gören hakiki âlimler çıkar. Sözlerime hitam verirken bir daha tekrar dikkatinizi şu noktaya celp ediyorum. Paramızı, hayatımızı haricî düşmanların tasallutundan kurtarmak, bu memleketin haricî düşmanlara esir olmasına müsaade etmemek ne kadar lazımsa, aynı zamanda ve onlardan daha fazla bir teyakkuzla dâhilî düşmanlara, dâhildeki muzır adamlara da dikkatle bekçilik yapmak ve onların her hareketlerini gözden kaçırmamak mecburiyetindeyiz. Biz ancak bu gayretle, bu intibahla çalışarak muvaffak olacağız. Bütün dünya Türkiye'nin mevcudiyet-i muhteremesine gıpta edecek ve milletimize layık ve müstahak olduğu yüksek mevkii ayıracaktır. Böyle bir millete mensubiyetimden dolayı çok bahtiyar ve müftehirim.

32. TARSUS'TA GENÇLİK YURDU'NDA YAPTIĞI KONUŞMA*

18 Mart 1339 (18 Mart 1923)

Tarsus gençlerini takdirle selamlarım. Fertler hayatta üç devre geçirir. Devletlerin hayatı da bu edvarı geçirebilir. Eski Osmanlı hükûmeti bu edvar-ı hayatiyenin üçünü yaşadıktan sonra tarih-i ademe karıştı. Onun yerine tarih-i cihanda bir yeni Türkiye devleti kaim oldu. Yeni Türkiye devleti bütün Türklük secayasını, yani onun dinç, azimkâr, faziletli âvamilini kendisinde cem etmiştir. Gençler, biz size maziden, mazinin hurafatından, mevcudat-ı maziyeden âri bir mevlud çıkardık. Hadisattan, hadisatın zaruretinden çıkan bu mevlud, sizin pek kıymettar iştirakinizle, münevver müzaheretinizle çıktı. Bu mevludu büyütüp yükseltmek bizlerden sizlere teveccüh eder. Bu vazifede muvaffak olacağınıza gördüğüm delâil sayesinde pek çok kuvvetlerle iman edenlerdenim. Muhterem gençler, hayat mücadeleden ibarettir. Bundan dolayı hayatta yalnız iki şey vardır. Galip olmak, mağlup olmak. Size, Türk gençliğine terk ve tevdi ettiğimiz vedia-i vicdaniye, yalnız ve daima galip olmaktır ve eminim daima galip olacaksınız. Milletin esbap ve şerait-i tealisi için yapılacak şeylerde, atılacak hatvelerde katiyen tereddüt etmeyin. Milleti o merhale-i tealiye götürmek için dikilecek haillere hep birlikte mâni olacağız. Bunun için dimağlarınıza irfanlarınıza, malumatınıza, icap ederse bileklerinize, pazularınıza, bacaklarınıza müracaat edecek, fakat neticede mutlaka ve mutlaka o gayeye varacağız. Gerek burada ve gerek seyahat ettiğim bütün yerlerde genç arkadaşlarınız, hep sizler gibi hisli, azimkâr ve cesurdur. Binaenaleyh şimdiden atinin parlak ufuklarını görmekle mesuttur. Bu millet sizin gibi evlatlarıyla layık olduğu mertebe-i kemali bulacaktır. Beni çok memnun ettiniz. Huzurunuzla ve bilhassa azimkâr sözlerinizle mesudum. Size, arkadaşlarınıza ve Tarsus halkına müteşekkirim.

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Mart 1923, s.1.

33. KONYA'DA HÜKÛMET BİNASINDA ESNAF VE TÜCCARLARIN DÜZENLEDİĞİ ZİYAFETTE YAPTIĞI KONUŞMA*

20 Mart 1339 (20 Mart 1923)

Muhterem efendiler,

Bundan evvelki ziyaretlerimde olduğu gibi, bu defa dahi muhterem Konyalıların hakkımda gösterdikleri samimi ve hararetli tezahürattan dolayı çok mütehassisim. Bütün Konyalılara teşekküratımın bildirilmesini rica ederim. Belediye Reisi Beyefendinin kendi şahsı namına, Konya halkı namına, Konya'nın uleması, esnafı, tüccaranı namına şahsım için izhar ettikleri takdirkâr hissiyata da ayrıca teşekkür ederim. Memleketimizde, gidebildiğim her yerde, uğradığım her beldede muhterem halkımızın çok samimi, çok hararetli, çok kalbi tezahüratını, büyük ruhlu milletimizin her yerde muhabbet, emniyet ve itimadını görmekle mesut ve bahtiyarım. Fakat milletimin bu muhabbetine, bu emniyet ve itimadına kesb-i liyakat ettiğimi iddia edemem. Bu emniyet ve itimada, ancak bundan sonra da tarihe, millete, vatanıma karşı uhdeme düşen vazife-i namusu en son hadde kadar ifa ile kesb-i liyakat etmeğe gayret edeceğim.

Kadızade Ahmet Efendi'nin kalbi ve samimi sözleri beni başkaca mütehassis etti. Kendilerine suret-i mahsusada teşekkür ederim. Efendiler, bilmem hatırınızda mı, üç sene evvel de Konya halkıyla karşı karşıya gelmiş, kendileriyle müdavele-i efkârda bulunmuş, o zaman milletin içinde bulunduğu elim şeraiti Konyalılarla baş başa konuşmuştum. O zaman mukaddes topraklarımız her taraftan çiğnenmiş bulunuyordu. Düşmanlar bütün memleketimize hâkimdi. O zaman demiştim ki; muhterem Konyalılar, bu milletin namusunu, hayatını, istikbalini kurtarmak için onun bütün mevcudiyetine kasteden kuvvetleri mahvetmeye bu milletin kabiliyeti, asaleti, azmi kâfi ve vâfidir. Bu sözümün sıdkını vukuat ispat etti. Çünkü bu milletin azmi, tesanüdü, hamaseti sayesinde nihayet düşman muzmahil ve perişan edildi. Haricî düşman artık bizim için, bir düşman olmaktan çıkmıştır, istiklalimizi mahva çalışanlar artık bizim için korkunç değildir. Onun tehlikeli olamaması için icap eden tedabir alınmıştır. Biz haricî düşmanı bu hâle, milletin birliğiyle getirdik. Lakin düşman yalnız hariçte değildir. Dâhilde de bu milletin hayatıyla oynamak isteyen düşmanlar var. Haricî düşmana karşı ittihaz ettiğimiz tedabiri, gösterdiğimiz

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 26 Mart 1923, s.1.

birliği dâhilî düşmana karşı da daha şiddetle, daha teyakkuzla göstermeliyiz. Süngü ile silahla, kanla istihsal ettiğimiz zaferden sonra, irfan, ilim, fen, iktisadiyat gibi sahalarda muzaffer olmak için çalışacağız. Milleti refah ve ikbale götürecek bu sahalarda emniyetle, muvaffakiyetle yürüyebilmek ise yalnız bir şarta mütevakkıftır. Bu şart bulunmazsa o sahalarda muvaffakiyetimiz imkânsızdır. Bu şart şudur: milletin doğrudan doğruya kendi hâkimiyetine kendinin sahip olmasıdır. Üç buçuk dört seneden beri tatbik edilerek milleti halasa erdiren, bundan sonra da ebediyen tatbiki ile milleti ikbale götürecek olan bu tarz-ı idare için tehlikelerin hepsi zail olmuş değildir. Lakin hâkimiyetine doğrudan doğruya sahip olmanın kıymetini pekiyi anlayan ve pekiyi bilen millet, bu mukaddes hâkimiyetine karşı baş gösterecek her tehlikeyi kahredecektir. Konyalılar tarihin her inkılap devrinde acı, tatlı günler gördüler. Tarihin bu dersindeki ehemmiyeti herkes gibi muhterem Konyalıların da takdir edeceğine eminim. Bu emniyetledir ki, Konya'nın millî hâkimiyetin istikrarında en kudretli istinat noktalarından biri olacağına büyük kanaatim var. Konyalıların ziraat, ticaret sahasında ibraz ettikleri faaliyet, malik bulundukları akl-ı selim ve memleket sevgisi beni pek haklı olarak bu emniyete götürmektedir. Muhterem Konyalılarla böyle bir sofrada bulunmaktan dolayı memnunum ve mesudum. Cümlenize teşekkürler ederim.

Söylevin sona ermesi üzerine Konya tüccarlarından Kaşıkçızade Tahir'in, hükûmetin ticaretimizi geliştirmek için ne gibi fikirlere sahip olduğunu sorması üzerine Mustafa Kemal Paşa tekrar ayağa kalkarak sözlerine devam etti: Arkadaşlar, Kaşıkçızade Tahir Efendi biraderimizin bu sualini muhtaç-ı tavzih ve tenvir buluyorum. Kendileri soruyor ki hükûmetin ticaret hakkında ne gibi düşünceleri vardır. Evvel emirde şunu söyleyeyim ki, bendeniz içinizde hükûmet namına değil, meclis namına değil, ordu namına değil, sadece bir mebus gibi belki de yalnız bir arkadaşınız, bir kardeşiniz gibi bulunuyorum. Onun için sualinize hükûmet namına cevap vermeye salahiyetim yoktur. Malum-ı âliniz hükûmetimiz Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'dir. Hükûmet Meclis'in kendisidir. Meclis ise bana şu ve bu hususta bizim nokta-i nazarımızı izah et diye bir karar ve o karar neticesinde bir salahiyet vermiş değildir. Eğer hükûmet kelimesinden maksadınız meclis değil de meclisin şuabat-ı devlette kendi namına icra-yı hükûmete tevkil ettiği Heyet-i Vekile maksut ise onların namına da söz söylemeye salahiyettar değilim. Çünkü yine malumu âlinizdir ki, Heyet-i Vekile azası Teşkilat-ı Esasiye ahkâmına göre ferden ve gerekse heyet-i mecmualarıyla Meclis'e karşı mesuldürler. Binaenaleyh kendi mesuliyetleri tahtında ifa-yı vazifeye mecbur zevat namına söz söylemekten kendimi men etmeyi muvafık buluyorum. Eğer sualinizi "Sen ne diyorsun? Senin ticaretimiz hakkındaki fikrin nedir?" diye soraydınız o zaman cevap vermekte beis görmezdim ve kabul ediyorum ki asıl maksadınız da budur. Ben de bu suretle fikrimi arz ediyorum: Efendiler, ticaret hakkındaki düşünceleri iki şekilde tespit eyliyorum.

Biri bugüne ait ve bugünün istilzam ettiği düşünceler, diğeri atiye ait yani sulhten sonra milletin arzu ve amaline ait düşünceler. Eğer bugün için ticaretimiz hakkında ne düşünüyorsun diye sorarsanız, bu suale bir tek cevap vereceğim. Bugün için düşündüğüm yegâne şey kapitülasyonlardır. Maddeten, fiilen, kanla kaldırılmış olan kapitülasyonların bir daha dirilmemek üzere ademe gömülmesini temin etmektir. Ticaretimizin de sanayimizin de her nevi iktisadiyatımızın da inkişaf ve tealisi ancak bunun ile kaimdir. Bugüne ait olan bu cihet temin edildikten sonra, yarına ait olan Türkiye ticaretinin dünya ticareti ile rekabet edebilmesi için, düşünülmesi lazım gelen şeyleri bittabi siz tüccarlar benden daha iyi bilirsiniz. Ticaret için iki şey lazımdır. Biri, harice çıkarılacak mahsulât mercilerini temin etmektir. Bu olmazsa ticaret yoktur. Bunları harice sevk edebilmek için seri ve emin vasıtalara muhtacız. Binaenaleyh bütün kuvvetimizle bir ân evvel otomobiller, şoseler ve şimendifer yapmaya mecburuz. Saniyen ticarette düşüneceğimiz 2'nci iş ihracat ve ithalâtımıza tavassut vazifesini gören ticareti ağyar elinden kurtarmaktır. Maatteessüf bu ticaret kendimizde değildi. Millî ticaret müesseseleri birer birer elimizden çıkmıştı. Artık halkımızın tüccar sınıfını zengin edebilmek için, ticaretin hariç ellerde bulunmasına mâni tedabiri ittihaz etmek mecburiyetindeyiz. Arkadaşlar, ithalâttan ziyade ihracattır ki, memleketi zengin yapacaktır. Hâlbuki ihracatımız ancak sahillerimize kadar gidiyor ve oradan bu ihracat, memalik-i ecnebiyeye sevk edilirken ağyar eline geçiyor. Kazancımızın kısm-ı mühimmi bu suretle bizden çıkıyor. Onun için ihracat menbalarımız bizden olan tüccarlarımızın elinde bulunmalıdır. İşte ticaretimiz için başlıca düşünülecek şeyler bunlardır. Bunların her birini bugünkü medeniyete göre, medeniyetin bugünkü icabatına göre, cihan ticaretinin bugünkü esasatına göre kolaylıkla temin edeceğimizi zannetmek gafletine düşmemelidir. Lakin güç de olsa, az da olsa müşkilat da çeksek, bu gayeye yürüyecek ve inşallah muvaffak olacağız.

34. KONYA TÜRK OCAĞI'NDAKİ ÇAY PARTİSİNDE GENÇLERE HİTABEN YAPTIĞI KONUŞMA *

20 Mart 1339 (20 Mart 1923)

Muhterem gençler.

Türk Ocağı namına hakkımda söylenen sözlerden, izhar olunan muhabbet ve emniyetten dolayı ocak aza-yı kiramına suret-i mahsusada teşekkür ederim.

Arkadaşlar, hakikaten bu millet asırlarca kendi arzusu hilâfında, milletin âmâl ve menafii hilâfında olarak sevk ve idare edilmiş, millet hiçbir devre-i tarihiyede meftur olduğu kabiliyeti inkişaf ettirecek saha-i mesaiye malik olamamıştır. Ve bu âdem-i mazhariyet yüzünden birçok felaketlerin zebunu kalmıştır. O acı felâketler milleti mevte kadar isal edebilecek mahiyeti haizdi. Şayan-ı teşekkürdür ki, en son ölüm darbeleri millette en hayati intibahları tevlite medar oldu. Ancak o sayededir ki, üç buçuk dört senedir milletin hemahenk mesaisi neticesindedir ki, millet cümlemizi memnuniyette, dünyayı hayrette, düşmanları dehşette bırakan muzafferiyata, muvaffakiyata ve tevfikata mazhar oldu. Bizi kendi benliğimize sahip yapan bu intibaha; bize kendimizi bulduran bu hakiki teyakkuza daha evvel malik bulunsa idik, daha eskiden kendi mevcudiyetimiz, kendi selametimiz, kendi gayemiz için çalışmış olsaydık, bugünkü netice daha parlak olur ve biz son badirelere düşmeyerek dünyanın en bahtiyar milleti olurduk. Milletimiz en yüksek derece-i temeddünde, en parlak mertebe-i kemalde, en şanlı izzet-i ikbalde iken, diğer birtakım milletler ancak milletimizin darebatı karşısında kendi benliklerini bularak o darebatı geçirdikten sonra bugünkü vaziyetlerini bulmuşlar, biz ise onlardaki intibaha bedel, çok derin gafletler içinde puyan olup gelmişizdir.

Arkadaşlar, her yerde söylüyoruz, her yerde söylüyor ve tekrar ediyoruz, milletin bugünkü muzafferiyatı pek parlak olmakla beraber henüz milletimizi hakiki halasa mazhar kılmamıştır. Belki bundan sonraki mesaimiz, zaferi istihsalde olduğu gibi aynı himmetle, aynı fedakârlıkla yapılacak mesai neticesindedir ki, asıl gayeye vasıl olacağız. O gayeye varmak için de her şeyden evvel bizi şimdiye kadar gaflet içinde bırakan esbab ve âvamili tahlil etmek, meydana çıkarmak, vird-i zeban etmek lazımdır. Bu hakayıkı, vicdan-ı milletin kulağına isal etmek, bu hakayıkı milletin vicdanına iyice hak etmek için onları bir daha, beş daha söylemek, onları daima ve daima tekrar etmek lazımdır. Milleti uzun asırlar gaflette bırakan esbab-ı müte-

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 26 Mart 1923, s.1.

nevvia arasında hakiki noktayı, bir kelime ile ifade etmiş olmak için diyebilirim ki, bütün sefaletlerimizin sebeb-i katisi zihniyet meselesidir, insanlar ve insanlardan mürekkep olan cemiyetler her şeyden evvel bütün fertleriyle salim bir zihniyete sahip olmalıdırlar. Zihniyeti zayıf, çürük, sakîm, sehiv olan bir heyet-i içtimaiyenin bütün mesaisi hebadır. İtiraf mecburiyetindeyiz ki, bütün İslâm âleminin cemiyat-ı içtimaiyesinde hep yanlış zihniyetler hüküm sürdüğü içindir ki, şarktan garba kadar İslâm memleketleri düşmanların ayakları altında çiğnenmiş ve düşmanların zincir-i esaretine geçmiştir,

Bu fikrimi izah etmek arzusuyla bir az daha tafsilât vermek isterim. Cümlenizce malumdur ki, Cenab-ı Peygamber ahkâm-ı nususu tebliğe memur olduğu tarihte, etraf ülkelerde muhtelif akvam vardı. Din-i İslâm'ı bütün beşeriyete kabul ettirmek için, fisebilillâh sell-i seyfeden mücahidin-i Arap, asırlarca yüksek medeniyetler yaşamış millî mazilerine ve örf ü ananelerine sahip birçok akvamı, Türkler, İraniler, Mısırlılar, Bizanslılar gibi akvamı az zamanda daire-i İslâmiyet'e aldılar. Yine fennen, ilmen, maddeten görüyorsunuz ki, herhangi bir kavim yeni bir şekil alınca, devleti bütün esasatıyla tekabbül etmekte, hazmetmekte, duçar-ı müşkülat oluyor. Daima uzun bir mazinin kendi mevcudiyetinde yaşadığını görüyor. Daima asırlık medeniyetinin kendi bünye-i içtimaiyesinde tekarrür ettirdiği itiyadata, itikadata merbut kalıyor ve böyle her yeni bir şey alan kavimlerde yeniyle eskinin birbirine karıştığını, yeni şeyin esasatıyla kendinde mevcut eski esasatın mezcedildiğini görüyoruz. Bu kaide-i tabiiye, kabul-i İslâm eden milletlerde de aynen tecelli eyledi. Din-i Mübin-i İslâm'ın çok ulvi, çok kıymetli esasat ve hakayıkını bu milletler olduğu gibi almamakta muannit bulundular. İslâmiyet'in ilk parlak devirlerinde mahsul-i mazi olan âdat-ı sakime bir zaman için kendini göstermeye ve ika-ı nüfuza muktedir olamamışsa da biraz sonra hakayık-ı İslâmiye'ye temessük, esasat-ı İslâmiye'ye tevfik-i harekât etmekten ziyade mazinin mevrusatından olan adat ve itikadatı, dine karıştırmaya başlamışlardır.

Bu yüzden cemiyet-i İslâmiye'ye dâhil birtakım kavimler İslâm oldukları hâlde sükûta, sefalete, inhitata maruz kaldılar. Mazilerinin sakîm veya batıl itiyadat ve itikadatıyla İslâmiyet'i teşviş ettikleri ve bu suretle hakikat-i İslâmiye'den uzaklaştıkları için kendilerini düşmanların esiri yaptılar.

Bu akvam-ı İslâmiye'nin içinde bizim milletimiz olan Türkler ananat ve teamül-i millî itibarıyla sakîm şeylere malik değillerdi. Türk ananat-ı içtimaiyesinin pek çoğu hakikat-i İslâmiye'ye mutabık ve yakındı. Lakin Türkler bulundukları saha, yaşadıkları menatık itibarıyla bir taraftan İran ve diğer taraftan Arap ve Bizans milletleriyle hâl-i temasta idiler. Şüphe yok ki, temasların, milletler üzerinde tesirleri görülür. Türklerin temas ettiği milletlerin o zamanki medeniyetleri ise tefessühe başlamıştı. Türkler bu milletlerin sakîm âdatından, fena cihetlerinden müteessir olmaktan men-i nefs edememişlerdir. Bu hâl kendilerinde müşevveş, gayr-ı ilmi,

gayr-ı insani zihniyetler tevlitinden hâlî kalmamıştır. İşte sükûtumuzun belli başlı sebeplerinden birini bu nokta teşkil ediyor.

Yine biliyorsunuz ki, İslâm âlemine dâhil cemiyet ile âlemi Hristiyaniyet kitleleri arasında birbirini gayr-ı kabil-i af gören bir husumet mevcuttur. İslâmlar, Hristiyanların, Hristiyanlar İslâmların ebedî düşmanları oldular. Birbirlerine kâfir, mutaassıp nazarıyla baktılar. İki dünya yekdiğeriyle asırlardan beri bu taassup ve husumetle yaşadı. Bu husumetin neticesidir ki, İslâm âlemi Garbın her asır bir şekil ve reng-i nevin alan terakkiyatından uzak kalmıştı. Çünkü ehl-i İslâm o terakkiyata adem-i tenezzülle, nefretle bakıyordu, aynı zamanda, iki kitle arasında uzun asırlardır devam eden husumet ilcasıyla İslâm âlemi silahını bir an elinden bırakmamak mecburiyetinde bulunuyordu. İşte silahla bu iştigal-i daimî, hiss-i husumetle garbın teceddüdatına adem-i iltifat, inhitatımızın esbab ve âvamilinden diğer mühim bir sebebini teşkil eder. Bu saydığım sebeplerden başka asıl bizim milletin, bilhassa, münevveranımızın çok dikkatle, çok ehemmiyetle nazar-ı itibara alacağı bir sebep vardır ve bence bu sebep şimdiye kadar terakki edemeyişimizin, en son kademede kalışımızın unutmayalım memleketimizin baştanbaşa bir harabe oluşunun sebeb-i aslisidir. İnhitatımızın bu ana sebebini şu nokta teşkil ediyor: İslâm âlemi iki sınıf ayrı heyetlerden mürekkeptir. Biri ekseriyeti teşkil eden avam, diğeri ekalliyeti teşkil eden münevveran. Bozuk zihniyetli milletlerde ekseriyet-i azime başka hedefe, münevver denen sınıf başka zihniyete maliktir. Bu iki sınıf arasında zıddiyet-i tamme, muhalefet-i tamme vardır. Münevveran kitle-i asliyeyi kendi hedefine sevk etmek ister; kitle-i halk ve avam ise bu sınıf-ı münevvere tâbi olmak istemez. O da başka bir istikamet tayinine çalışır. Sınıf-ı münevver telkinle, irşatla kitle-i ekseriyeti kendi maksadına göre iknaa muvaffak olamayınca, başka vasıtalara tevessül eder. Halka tahakküm ve tecebbüre başlar; halkı istibdatta bulundurmaya kalkar. Artık burada asıl tahlilî noktaya geldik. Halkı ne 1'inci usûl ile ne de tahakküm ve istibdat ile kendi hedefimize sürüklemeye muvaffak olamadığımızı görüyoruz neden?

Arkadaşlar,

Bunda muvaffak olmak için münevver sınıfla halkın zihniyet ve hedefi arasında tabii bir intibak olmak lazımdır. Yani sınıf-ı münevverin halka telkin edeceği mefkûreler, halkın ruh ve vicdanından alınmış olmalı. Hâlbuki bizde böyle mi olmuştur. O münevverlerin telkinleri milletimizin umk-ı ruhundan alınmış mefkûreler midir?

Şüphesiz hayır, münevverlerimiz içinde çok iyi düşünenler vardır. Fakat umumiyet itibarıyla şu hatamız da vardır ki, tetkikat ve tetebbuatımıza zemin olarak alelekser kendi memleketimizi, kendi tarihimizi, kendi ananelerimizi, kendi hususiyetlerimizi ve ihtiyaçlarımızı almayız. Münevverlerimiz belki bütün cihanı, bütün diğer milletleri tanır, lakin kendimizi bilmeyiz.

Münevverlerlerimiz milletimi en mesut millet yapayım der. Başka milletler nasıl olmuşsa onu da aynen öyle yapalım der. Lakin düşünmeliyiz ki, böyle bir nazariye hiçbir devirde muvaffak olmuş değildir. Bir millet için saadet olan bir şey diğer millet için felaket olabilir. Aynı sebep ve şerait birini mesut ettiği hâlde diğerini bedbaht edebilir. Onun için bu millete gideceği yolu gösterirken dünyanın her türlü ilminden, keşfiyatından, terakkiyatından istifade edelim, lakin unutmayalım ki, asıl temeli kendi içimizden çıkarmak mecburiyetindeyiz.

Milletimizin tarihini, ruhunu, ananatını sahih, salim, dürüst bir nazarla görmeliyiz. İtiraf edelim ki, hâlâ ve hâlâ münevveranımızın gençleri arasında halk ve avama tetabuk muhakkak değildir. Memleketi kurtarmak için bu iki zihniyet arasındaki ayrılığı durdurmak, yürümeye başlamadan evvel bu iki zihniyet arasındaki tetabuku tevlit etmek lazımdır. Bunun için de biraz avam kitlesinin yürümesini tacil etmesi, biraz da münevverlerin çok hızlı gitmemesi lazımdır. Lakin halka yaklaşmak ve halkla kaynaşmak daha çok ve daha ziyade münevverlere teveccüh eden bir vazifedir.

Gençlerimiz ve münevverlerimiz ne için yürüdüklerini ve ne yapacaklarını evvela kendi dimağlarında iyice takarrür ettirmeli, onları halk tarafından iyice kabil-i hazım ve kabil-i kabul bir hâle getirmeli, onları ancak ondan sonra ortaya atmalıdır. Ben çok ümitvârım ki, gençlerimiz bunu yapacak derecede yetişkindir. Biliyorum ki ihtiyarlarımız gibi gençlerimizin de tecrübeleri vardır. Zira milletimizin yakın senelere ait gördüğü elîm dersler, yakın senelerin en kesif vakayi ile meşbu oluşu, devrimizin gençlerini eski devirlerin ihtiyarları kadar ve belki onlardan fazla vakayiin şahidi, binaenaleyh gençlerimizi ihtiyarlar kadar tecrübe sahibi yaptı. Herhangi gencimiz yaşadığı devrin belki üç misli nispetinde vakayie şahit olduğu için her gencimiz üç misli yaş sahibi addedebilir, onları da ihtiyarlar gibi tecrübeli telakki eyleyebiliriz. Gençlerimizin gördükleri bu tecrübelerden istifade ederek faal, memlekete hadim ve azm-i imanla mücehhez olarak vazifelerini bihakkın ifa edeceklerine eminim.

Arkadaşlar,

Bizim halkımız çok temiz kalpli, çok asil ruhlu, terakkiye çok kabiliyetli bir halktır. Bu halk eğer bir defa muhataplarının samimiyetle kendilerine hadim olduklarına kani olursa her türlü hareketi derhâl kabule amadedir. Bunun için gençlerin her şeyden evvel millete emniyet bahşetmesi lazımdır.

Bunun için mefkûremizi vuzuhla ifade etmeliyiz. Onu imanla duymak ve onu çok sebatkârane takip etmeliyiz. Şahsi menafiimizden, hasis emellerimizden tecerrüde ancak böyle canlı ve alevli mefkûre sayesinde muvaffak olacağız. Gençlerin kardeşleriyle, babalarıyla, tecrübedide ihtiyarlarıyla, ruh-ı İslâmiyet'e vâkıf hakiki ulema-yı kiramıyla beraber mesaisinde muvaffakiyete mazhar olacağı muhakkaktır.

Fakat bütün hüsn-i niyete, gösterilen bütün sebata, azim ve metanete, ibraz edilen bütün vahdet ve tesanüde rağmen yine en güzel, en musib, en doğru zihniyetleri ve mefkûreleri bozmağa çalışacak insanlara tesadüf edilecektir, öylelerine karşı bütün efrad-ı millet çok şedit mukabelede bulunmalıdır. Hepimiz için öylelerine karşı kahir bir kitle-i vahdet şeklinde tecelli etmekliğimiz en zaruri bir lazıme-i vicdaniyedir.

Zira bu hususta müfsitlik yapacak insanlara müsamaha göstermek, ulvicenap ibraz etmek eser-i terbiye değil, belki bir milletin saadetine, şerefine, namusuna göz dikmiş insanlara müsamahadır ki, hiçbir vakit, hiçbir fert buna müsaade edemez. Hiç kimse buna müsaade etmek hakkına malik değildir ve siz de olmamalısınız.

Arkadaşlar,

Bir milletin namuskâr bir mevcudiyet, şayan-ı hürmet bir mevki sahibi olması için, o milletin yalnız âlim ve mûtefennin bulunması kâfi değildir. Her ilmin, her şeyin fevkinde bir hassaya sahip olması lazımdır ki, o da o milletin muayyen ve müspet bir seciyeye malik bulunmasıdır. Böyle bir seviyeye malik olmayan fertler ve böyle fertlerden mürekkep milletler hiçbir dakika hakiki bir devlet teşkil edemezler. Böyle milletler birer fesat ocağı olurlar. Benim bildiğime göre memleketimizde çok senelerden beri açılmış ve elan mukaddes ateşlerle yanan ve alevi her mensup olanın kalp ve vicdanını münevver kılan Türk Ocakları'nın esas gayesi millete böyle müspet bir seciye vermektir. Türk ocakları milletin harsı üzerinde mühim tesirler yapmalıdır. Zaten bunu yapıyorlar ve daha ziyade yapacaklardır. Biz milliyet fikirlerini tatbikte çok gecikmiş ve çok tekâsül göstermiş bir milletiz.

Bunun zararlarını fazla faaliyetle telafiye çalışmalıyız. Bilirsiniz ki, milliyet nazariyesini, millet mefkûresini inhilale sâi olan nazariyatın dünya üzerinde kabiliyet-i tatbikiyesi bulunamamıştır. Çünkü tarih, vukuat, hadisat ve müşahedat hep insanlar ve milletler arasında, hep milliyetin hâkim olduğunu göstermiştir ve milliyet prensibi aleyhindeki büyük mikyasta fiili tecrübelere rağmen yine milliyet hissinin öldürülemediği ve yine kuvvetle yaşadığı görülmektedir.

Bahusus bizim milletimiz, milliyetinden tegafül edişinin çok acı cezalarını gördü. Osmanlı İmparatorluğu dâhilindeki akvam-ı muhtelife hep millî akidelere sarılarak, milliyet mefkûresinin kuvvetiyle kendilerini kurtardılar. Biz ne olduğumuzu, onlardan ayrı ve onlara yabancı bir millet olduğumuzu sopa ile içlerinden, kovulunca anladık. Kuvvetimizin zaafa uğradığı anda bizi tahkir, tezlil ettiler. Anladık ki, kabahatimiz kendimizi unutmaklığımızmış. Dünyanın bize hürmet göstermesini istiyorsak evvela bizim kendi benliğimize ve milliyetimize bu hürmeti hissen, fikren, fiilen bütün efal ve harekâtımızla gösterelim; bilelim ki millî benliğini bulmayan milletler başka milletlerin şikârıdır.

Mevcudiyet-i milliyemize düşman olanlarla dost olmayalım. Böylelerine karşı bir Türk şairinin dediği gibi; "Türküm ve düşmanım sana, kalsam da bir kişi" diyelim. Düşmanlarımıza bu hakikati ifade ettiğimiz gün, kanaatimize, mefkûremize, istikbalimize yan bakan her ferdi düşman telakki ettiğimiz gün, millî benliğe uzanacak her eli şiddetle kırdığımız, milletin önüne dikilecek her haili derhâl devirdiğimiz gün, halas-ı hakikiye vasıl olacağız. Ve sizler gibi münevver, azimli, imanlı gençler sayesinde bu halasa vasıl olacağımıza emin olabiliriz.[1]

Bu suali soran arkadaşımızı, müsaadeleriyle bir noktada tenkit edeceğim. Sualleri mühimdir. Ancak vuzuha malik değildir. Evvela soruyorum. Bu suali sorarken bu ibham bulutlarına ne ihtiyaç vardı. Bu meseleden bahsederken adem-i vuzuha sebep nedir? Biz bir şeyi vicdanen iyi yaptığımıza, sözlerimizin hakikat olduğuna kani isek ondan olduğu gibi açık, vazıh, tereddüt ve ibhamdan âri olarak bahsetmeliyiz. Ben kendilerinin sualini izah edeyim: buyurdular ki, bu millet esasen her şeye kabiliyetlidir, fakat bazı insanlar vardır ki hakikati idrak edecek kadar mütekâmil değildir. Bu sebeple, halkın saf vaziyetinden istifade ederek, halka muzır fikirler vererek, halk için müfsit mevkiinde kalabilirler. Bunlara karşı tedbir var mıdır? Eğer sual böyle irat edilse idi, işte burada hazirun içinde muhtelif mesleklerde bulunan arkadaşlar var, asker var, tüccar var, ulema var, vesair mesleklerden ve sınıflardan zevat var. Şüphesiz hepimiz aynı kanaatte olduğumuzu söylerdik.

Her şeyden evvel şunu en iptidaî bir hakikat-i diniye olarak bilelim ki, bizim dinimizde bir sınıf-ı mahsus yoktur. Ruhbaniyeti reddeden bu din, inhisarı kabul etmez. Mesela ulema, behemehâl tenvir vazifesi ulemaya ait olmadıktan başka dinimiz de bunu katiyetle men eder. O hâlde biz diyemeyiz ki, bizde bir sınıf-ı mahsus vardır. Diğerleri dinen tenvir hakkından mahrumdur. Böyle telakki edersek kabahat bizde, bizim cehlimizdedir. Hoca olmak için, yani hakayık-ı diniyeyi halka telkin etmek için, mutlaka kisve-i ilmiye şart değildir. Bizim ulvi dinimiz her Müslim ve Müslimeye amme taharrisini farz kılıyor ve her Müslim ve Müslime ümmeti tenvir ile mükelleftir.

Efendiler, bir fikri daha tashih etmek isterim. Milletimizin içinde hakiki ulema, ulemamız içinde milletimizin bihakkın iftihar edebileceği âlimlerimiz vardır. Fakat bunlara mukabil kisve-i ilmiye altında hakikat-i ilimden uzak, lüzumu kadar taallüm edememiş, tarik-i ilimde layığı kadar ilerleyememiş hoca kıyafetli cahiller de vardır. Bunların ikisini birbirine karıştırmamalıyız.

Seyahatlerimde, birçok hakiki münevver ulemamızla temas ettim. Onları en yeni terbiye-i ilmiye almış, sanki Avrupa'da tahsil etmiş bir seviyede gördüm. Ruh

1 Türk Ocağı üyelerinden Operatör Eyüp Sabri Bey'in *"Milletimizin inkılâbına muhalefet eden ve kendisini din irşadıyla mükellef telâkki eyleyen bir sınıf var, bu sınıfa karşı ne gibi tedabir alınmıştır?"* sorusu üzerine ayağa kalkarak konuşmasına devam etmiştir.

ve hakikat-i İslâmiye'ye vakıf olan ulemamızın hepsi bu mertebe-i kemaldedir. Şüphesiz ki, bu gibi ulemamızın karşısında imansız ve hain ulema da vardır, lakin bunları onlara karıştırmak musib olmaz.

Efendiler, hakiki ulema ile dine muzır ulemanın yekdiğerine karıştırılması Emeviler zamanında başlamıştır. Hazret-i Peygamber'in zaman-ı saadetlerinde, Peygamberimizin irtihalinden sonra Hulefa-yı Raşidin hazeratının zamanlarında, hep doğrudan doğruya Hazreti Peygamberin irşadıyla İslâm olan Hulefa-yı Raşidin'in tenviriyle selamette bulunan kitle-i ümmet arasında hakiki nezahat, kalbî hürmet, ulvi bir irtibat vardı. Vakta ki Muaviye ile Hazreti Ali karşı karşıya geldiler, Sıffin vakasında Muaviye'nin askerleri Kur'an-ı Kerim'i mızraklarına diktiler ve Hazreti Ali'nin ordusunda bu suretle tereddüt ve zaaf husule getirdiler. İşte o zaman dine mefsedet, İslâmlar arasına münaferet girdi ve o zaman hak olan Kur'an, haksızlığı kabule vasıta yapıldı. En mütehakkim hükümdarlardan olan Muaviye'nin nasıl bir hile neticesinde sıfat-ı hilafeti de takındığını biliyorsunuz. Ondan sonra bütün müstebit hükümdarlar hep dini âlet edindiler; ihtiras ve istibdatlarını terviç için hep sınıf-ı ulemaya müracaat eylediler. Hakiki ulema, dini bütün âlimler hiçbir vakit bu müstebit tacidarlara inkıyat etmediler. Onların emirlerini dinlemediler, tehditlerinden korkmadılar. Bu gibi ulema kamçılar altında dövüldü, memleketlerinden sürüldü, zindanlarda çürütüldü, darağaçlarında asıldı. Lakin onlar yine o hükümdarların keyfine dini âlet yapmadılar. Fakat hakikat-i hâlde âlim olmamakla beraber, sırf o kisvede bulundukları için âlim sanılan, menfaatine düşkün haris ve imansız bir takım hocalar da vardı. Hükümdarlar işte bunları ele aldılar ve işte bunlar, muvafık-ı dindir diye fetvalar verdiler. İcap ettikçe yanlış hadisler bile uydurmaktan çekinmediler. İşte o tarihten beri saltanat tahtında oturan, saraylarda yaşayan, kendilerine halife namı veren müstebit hükümdarlar bu gibi hoca kıyafetli cerrarlara iltifat ve onları himaye ettiler. Hakiki ve imanlı ulema her vakit ve her devirde onların mebguzu oldu.

Üç buçuk dört sene evveline kadar, berhayat olan Osmanlı hükümdarları da aynı şeyleri yapmışlar, aynı hud'alardan istifade etmişlerdi. Osmanlı tarihinden bu hususta uzun misaller iradına lüzum yok, son Osmanlı hükümdarı Vahidettin'in harekâtı gözünüzün önündedir. Onun emriyledir ki, bile bile ölüme götürülen milleti kurtarmak isteyenler âsi ilan edildi. Onun emriyle millet ve vatanı kurtarmak için kan döken aziz ordumuzun bağîler sürüsü olduğuna dair fetvalar veren ulema kıyafetli kimseler çıktı. Onlar bu fetvaları Yunan tayyarecileriyle ordumuzun içine atıyorlardı. İşte bu noktada suali soran arkadaşımıza yerden göğe kadar hak veririm. Ulema içinde böyle hainleri himaye, şeni hareketlerini şer'a tatbik, din kisvesi ve şeriat sözleriyle milleti izlâl ve iğfal eden âlimlerin onlar için bu tabiri kullanmak istemem böyle şerre âlet olan insanların yüzündendir ki, dört halifeden sonra din daima vasıta-i siyaset, vasıta-i menfaat, vasıta-i istibdat yapıldı. Bu hâl

Osmanlı tarihinde böyle idi. Abbasiler, Emeviler zamanında böyle idi. Fakat şurayı enzar-ı tefekkürünüze arz ederim ki, böyle adi ve sefil hilelerle hükümdarlık yapan halifeler ve onlara dini âlet yapmağa tenezzül eden sahte ve imansız âlimler tarihte daima rezil olmuşlar, terzil edilmişler ve daima cezalarını görmüşlerdir. Hulefa-yı Abbasiye'nin sonuncusu biliyorsunuz ki, bir Türk tarafından parçalanmıştı. Dini kendi ihtiraslarına âlet yapan hükümdarlar ve onlara delalet eden hoca namlı hainler hep bu akıbete duçar olmuşlardır. Böyle yapan hulefa ve ulemanın arzularına muvaffak olamadıklarını tarih bize lâyetenahi misallerle izah ve ispat etmektedir. Artık bu milletin ne öyle hükümdarlar, ne öyle âlimler görmeğe tahammülü ve imkânı yoktur. Artık kimse öyle hoca kıyafetli sahte âlimlerin tezvirine ehemmiyet verecek değildir. En cahil olanlar bile o gibi adamların mahiyetini pek âlâ anlamaktadır. Fakat bu hususta tam bir emniyet sahibi olmaklığımız için bu intibahı, bu teyakkuzu, onlara karşı bu nefreti, halas-ı hakiki anına kadar bütün kuvvetiyle hatta mütezayit bir azimle muhafaza ve idame etmeliyiz. Eğer onlara karşı benim şahsımdan bir şey anlamak isterseniz, derim ki, ben şahsen onların düşmanıyım. Onların menfi istikamette atacakları bir hatve, yalnız benim şahsi imanıma değil, yalnız benim gayeme değil, o adım benim milletimin hayatıyla alakadar, o adım milletimin hayatına karşı bir kasıt, o adım milletimin kalbine havale edilmiş zehirli bir hançerdir. Benim ve benimle hem fikir arkadaşlarımın yapacağı şey mutlaka ve mutlaka o adımı atanı tepelemektir.

Şüphe yok ki arkadaşlar, millet birçok fedakârlık birçok kan bahasına, en nihayet elde ettiği umde-i hayatiyesine kimseyi tecavüz ettirmeyecektir. Bugünkü hükûmetin, Meclis'in, kanunların, Teşkilat-ı Esasiye'nin mahiyet ve hikmeti hep bundan ibarettir.

Sizlere bunun da fevkinde bir söz söyleyeyim. Farz-ı muhal eğer bunu temin edecek kanunlar olmasa, bunu temin edecek Meclis olmasa, öyle menfi adım atanlar karşısında herkes çekilse ve ben kendi başıma yalnız kalsam, yine tepeler ve yine öldürürüm.

35. KONYA HİLÂL-İ AHMER KADINLAR ŞUBESİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

21 Mart 1339 (21 Mart 1923)

Muhterem Hanım ve Beyefendiler;

Bu dakikada Konya'nın çok güzide kıymetli hanımlarıyla, çok muhterem münevver hemşirelerimizle ve kendilerine refakat eden arkadaşlarıyla hep bir arada bulunmaktan çok memnun ve mütehassisim. Bize böyle samimi, memnuniyetbahş, kıymettar dakikalar ihzar eden Konya Hilâl-i Ahmer Kadınlar Şubesi'ni teşkil eden hanımefendilere suret-i mahsusada teşekküratımı arz ederim. Bilhassa Hemşiremiz Hanımefendi'nin, cemiyetlerinin tercüman-ı hissiyatı olarak hakkımda beyan buyurdukları fevkalade temdihata karşı minnettarım. Hanımefendi hemşiremiz irat ettikleri nutukla memleketimizin kırk senedir yaşadığı hayatı, geçirdiği edvarı pek kıymetli ve pek veciz surette hulâsa buyurdular. Bunu tavzih için bir kelime bile tahattur ve ilave etmek istemiyorum. Sözlerini bu suretle tasviple tezkâr ettikten sonra şunu ilave edeyim ki, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin ve bilhassa bu ulvi cemiyette pek büyük bir faaliyet ve dirayetle ibraz-ı fedakâri eyleyen muhterem hanımlarımızın harekât-ı askeriyede, Millî Mücadele'nin muvaffakiyete isalinde gösterdikleri himmet ve muavenet orduya yapılan hizmetlerin kıymetlilerinden birini teşkil etmektedir. Ordunun Başkumandanı sıfatıyla heyet-i aliyyelerine takdim-i teşekkürat eylerim.

Şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da azimkârane çalışarak memleketimize daha çok hizmetler ifa edeceğinize eminim.

Hanımlar, Efendiler;

Bu son senelerin inkılap hayatında, hummalı fedakârlıklarla mahmul mücadele hayatında, milleti ölümden kurtararak halasa ve istiklale götüren azm-i faaliyet hayatında her ferd-i milletin mesaisi, gayreti, himmeti, fedakârlığı sebkeylemiştir. Bu meyanda en ziyade tebcil ile yâd ve daima şükran ile tekrar edilmek lazım gelen bir himmet vardır ki, o da Anadolu kadınının ibraz etmiş olduğu çok ulvi, çok yüksek, çok kıymetli fedakârlıktır. Dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir milletinde, Anadolu köylü kadınının fevkinde kadın mesaisi zikretmek imkânı yoktur ve dünyada hiçbir milletin kadını "Ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi halasa

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 29 Mart 1923, s.1.

ve zafere götürmekte Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi halasa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar himmet gösterdim" diyemez.

Hanımlar ve Efendiler;

Kadınlarımız hadd-i zatında hayat-ı içtimaiyede erkeklerimizle her vakit yan yana yaşadılar. Bugün değil, eskiden beri, uzun zamanlardan beri, kadınlarımız erkeklerle baş başa, hayat-ı cidalde, hayat-ı ziraatte, hayat-ı maişette, erkeklerimizden yarım hatve geri kalmayarak yürüdüler. Belki erkeklerimiz memleketi istila eden düşmana karşı süngüleriyle, düşmanın süngülerine göğüslerini germekle düşman karşısında ispat-ı vücut ettiler. Fakat erkeklerimizin teşkil ettiği ordunun hayat menbalarını kadınlarımız işletmiştir. Memleketin esbab-ı mevcudiyetini hazırlayan kadınlarımız olmuş ve kadınlarımız olmaktadır. Kimse inkâr edemez ki, bu harpte ve ondan evvelki harplerde milletin kabiliyet-i hayatiyesini tutan hep kadınlarımızdır. Çift süren, tarlayı eken, ormandan odunu, keresteyi getiren, mahsulâtı pazara götürerek paraya kalbeden, aile ocaklarının dumanını tüttüren, bütün bunlarla beraber, sırtıyla, kağnısıyla, kucağındaki yavrusuyla, yağmur demeyip, kış demeyip, sıcak demeyip cephenin mühimmatını taşıyan hep onlar, hep o ulvi, o fedakâr, o ilahi Anadolu kadınları olmuştur. Binaenaleyh hepimiz bu büyük ruhlu ve büyük duygulu kadınlarımızı şükran ve minnetle ebediyen taziz ve takdis edelim.

Fakat muhterem hanımlar ve muhterem beyler, cümlenizce malumdur ki, kadınlarımızın bu kadar fedakârlığına, kadınlarımızın bu kadar hizmetine, erkeklerden hiçbir yerde geri kalmayan bu kadar ehliyetlerine rağmen düşmanlarımız ve Türk kadınının ruhunu bilmeyen sathi nazarlar kadınlarımıza bazı isnadatta bulunmaktadırlar. Kadınlarımızın hayatta âtılane yaşadıklarını, ilim ile irfan ile münasebetleri bulunmadığını, hayat-ı medeniye ve hayat-ı içtimaiye ile alakadar olmadıklarını, kadınlarımızın her şeyden mahrum kaldıklarını, onların Türk erkekleri tarafından, hayattan, dünyadan, insanlıktan, kâr ü kisbden uzak tutulduğunu söyleyenler vardır. Fakat hakikat-i hâl böyle midir? Şüphesiz ki Türk kadınını bu suretle görmek, Türk kadınını görmemektir. Ecnebilerin ve bizi düşman nazarıyla görenlerin tarif ve tasvir ettikleri kadınlar, bu vatanın asıl kadını, Anadolu'nun asıl Türk kadını değildir, öyle kadınlar bizim asıl hayatımızda ve asıl memleketimizde yoktur. Türk kadınını yanlış görüp yanlış anlatanlar, bilhassa büyük şehirlerimizde, müterakki, medeni zannedilen yerlerde bazı Türk hanımlarının manzara-i hariciyelerine bakarak aldanıyorlar. O kadınların haricî manzaralarını aleyhimizdeki suitefsirlere müsait bir zemin olarak alıyorlar. Milletin umumi hayatına nispetle pek mahdut ve naçiz olan o kadınları, onların manzara-i hariciyelerinden çıkardıkları mânayı bütün Türk kadınlığına teşmil ediyorlar. İşte ilk tashih edilecek hata ve ilk ilan edilecek hakikat buradadır. Manzara-i hariciyeleriyle düşmanlarımıza ve bilhassa içimizdeki bedbahtlara bilerek ve daha ziyade bilmeyerek haklı bir sermaye-i tezvir veren manzaralara, hepiniz biliyorsunuz ve herkes biliyor ki, en ziyade mem-

leketimizin en büyük şehri olan, asırlarca devletin pay-ı tahtı ve makam-ı hilafeti bulunan İstanbul'da tesadüf ediliyor. Düşmanlarımız bu manzaradaki kadınlardan aldıkları intibaat ile acı hükümler veriyor ve diyorlar ki: Türkiye mütemeddin bir millet olamaz, çünkü Türkiye halkı iki parçadan mürekkeptir. Kadın ve erkek diye iki kısma ayrılmıştır, Hâlbuki bir heyet-i içtimaiye aynı gayeye bütün kadınları ve erkekleriyle beraber yürümezse terakki ve temeddün etmesine imkân-ı fennî ve ihtimal-i ilmî yoktur.

Muhterem Hanımlar, düşmanlarımızı aldatan bu manzara-i hariciye bilhassa kadınlarımızın şeklinden, tarz-ı telebbüsünden ve suret-i tesettüründen neşet ediyor. Onların aldanmalarına saik olan diğer bir nokta da ecnebilerle temas edebilecek mevkide bulunan kadınlarımızın etvar ve harekâtının millî etvar ve harekâtımızın timsali olmayıp, belki Avrupa etvar ve harekâtının mukallidi olarak görülmesidir. Filhakika memleketimizin bazı yerlerinde, en ziyade büyük şehirlerinde, tarz-ı telebbüsümüz, kıyafetimiz bizim olmaktan çıkmıştır. Şehirlerdeki kadınlarımızın tarz-ı telebbüs ve tesettüründe iki şekil tecelli ediyor ya ifrat ya tefrit görülüyor. Yani ya ne olduğu bilinemeyen, çok kapalı, çok karanlık bir şekl-i haricî gösteren bir kıyafet veyahut Avrupa'nın en serbest balolarında bile kıyafet-i hariciye olarak arz edilemeyecek kadar açık bir telebbüs. Bunun her ikisi de şeriatın tavsiyesi, dinin emri haricindedir. Bizim dinimiz kadını o tefritten de bu ifrattan da tenzih eder.

O şekiller dinimizin muktezası değil, muhalifidir. Dinimizin tavsiye ettiği tesettür hem hayata hem fazilete uygundur. Kadınlarımız şeriatın tavsiyesi, dinin emri mucibince tesettür etselerdi ne o kadar kapanacaklar ne o kadar açılacaklardı. Tesettür-i şer'i, kadınlar için mucib-i müşkülat olmayacak, kadınların hayat-ı içtimaiyede, hayat-ı iktisadiyede, hayat-ı maişette ve hayat-ı ilimde erkeklerle teşrik-i faaliyet etmesine mâni bulunmayacak bir şekl-i basittedir. Bu şekl-i basit heyet-i içtimaiyemizin ahlak ve adabına mugayir değildir.

Tarz-ı telebbüsümüzü ifrata vardıranlar, kıyafetlerinde aynen Avrupa kadınını taklit edenler düşünmelidir ki, her milletin kendine mahsus ananesi, kendine mahsus âdatı, kendine göre millî hususiyetleri vardır. Hiçbir millet aynen diğer bir milletin mukallidi olmamalıdır. Çünkü böyle bir millet ne taklit ettiği milletin aynı olabilir, ne kendi milliyeti dâhilinde kalabilir. Bunun neticesi şüphesiz ki hüsrandır.

Bizim tesettür meselesinde nazar-ı itibara alacağımız şey, bir yandan milletin ruhunu, diğer yandan hayatın icabatını düşünmektir. Tesettürdeki ifrat ve tefritten kurtulmakla bu iki ihtiyacı da temin etmiş olacağız. Tarz-ı telebbüsümüzde milletin ruhi ihtiyacını tatmin için, İslâm ve Türk hayatını iptidadan bugüne kadar layıkıyla tetkik ve etrafıyla tavzih etmekliğimiz lazımdır. Bunu yaparsak görürüz ki, şimdiki tarz-ı telebbüsümüz ve kıyafetimiz onlardan başkadır, lakin onlardan daha iyidir diyemeyiz. Bizim kadın hayatımızda, kadının tarz-ı telebbüsünde teceddüt yap-

mak meselesi mevzubahis değildir. Milletimize bu hususta yeni şeyleri bellettirmek mecburiyeti karşısında değiliz. Belki ancak dinimizde, milliyetimizde, tarihimizde zaten mevcut olan âdat-ı mergubeye intizam-ı cereyan vermek mevzubahis olabilir. Biz başlı başımıza ferden her türlü şekilleri tatbik edebilir, kendi zevkimize, kendi arzumuza, kendi terbiye ve seviyemize göre istediğimiz kıyafeti ihtiyar eyleyebiliriz. Ancak bütün milletin şayan-ı kabul göreceği şekilleri, bütün milletin hayatında kabiliyet-i tatbikiyesi olan kıyafetleri herhâlde temayülât-ı umumiyede aramak ve o şekillerin muvaffakiyetini temayülât-ı umumiyeye tevafukta görmek lazımdır. Bazı milletlerin zevk âlemlerini memleketimizde tatbike kalkmak bittabi hatadır. Bu yol hayat-ı içtimaiyemizi feyz ve fazilete isal etmez.

Daha selametle, daha dürüst olarak yürüyeceğimiz yol vardır. Büyük Türk kadınını mesaimizde müşterek kılmak, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadınını ilmi, ahlaki, içtimai, iktisadi hayatta erkek şeriki, refiki, muavin ve müzahiri yapmak yoludur. Eğer kadınlarımız şer'in tavsiye, dinin emrettiği bir kıyafetle, faziletin icap ettirdiği tavr u hareketle içimizde bulunur; milletin ilim, sanat, içtimaiyat hareketlerine iştirak ederse bu hâli, emin olunuz; milletin en mutaassıbı dahi takdirden men-i nefs edemez. Bilakis o hâlin aleyhinde söylenecek sözlere karşı, belki onun müteşebbislerinden daha fazla, müdafii olur.

Benimle temas eden bazı ecnebi muhabirleri bilhassa bir İngiliz muhabiresi, ismini hatırıma getiremedim, bir sıra makaleler yazmış. Bu makalelerin birinde tesadüf etmiştim, diyor ki: Mustafa Kemal Paşa ve rüfekası memlekette çok teceddüdattâ bulunabilirler, birçok yenilikler yapabilirler, pek çok şeyleri değiştirebilirler; lakin yalnız bir şey yapamazlar, o da kadınların tarz-ı telebbüsünü değiştirmektir.

Bu İngiliz muhabiresi bundan bahsettiği zaman hep İstanbul'da gördüğü bazı hanımların fazla müsamahalı kıyafetlerini düşünüyordu. Nitekim makalesinin müteakip kısımlarında bu hususu izah ediyor ve diyor ki: çünkü o hanımlar o kadar şık, o kadar zarif, o kadar incedirler ki bütün Avrupa kadınları onları kendilerine model ittihaz etseler layıktır!

İşte bir ecnebi muhabiresinin bu şahadetinden de anlaşılıyor ki bizim kadınlarımız, bazı yerlerde, Avrupa kadınlarını bile gıptaya sevk edecek kadar ilerlemişlerdir ve eğer kadınlarımız yalnız bu ciheti düşünür ve yalnız şıklıkta, zarafette Avrupa kadınlarını bile geçmeyi hedef ittihaz ederse kadınlık hayatında, dolayısıyla bütün milletin hayatında varmak istediğimiz mesut inkılâba vasıl olmakta suhulete mazhar olamayız. Şekl-i tesettür meselesinde suhuletle, emniyetle yürüyebilmek dinin, eski anane-i milliyenin, akıl ve mantığın, ahlak ve faziletin emrettiği şekl-i tabii ve şekl-i basiti kabul etmektir. Şer-i mübinimizin tarif ettiği şekilden istifade ve onu hayatımıza tatbik etmek maksada vusul için kâfidir.

Kadınlarımızın her millette olduğu gibi, bizim milletimiz için de ne kadar yüksek ehemmiyeti olduğunu söylemeğe lüzum yoktur. Bizim milletimizde kadın eskiden bu ehemmiyeti hakikaten en ulvi derecede ihraz eylemiştir. Büyük atalarımız ve onların anaları, tarihin, vukuatın şahadetiyle sabittir ki, cidden yüksek faziletler göstermişlerdir. Burada birçok noktalardan sayabileceğimiz o faziletlerin en büyüğü ve en ehemmiyetlisi kıymetli evlatlar yetiştirmeleriydi. Hakikaten Türk milletinin bütün cihanda yalnız Asya'da değil Avrupa'da dahi azîm satvetler göstermiş olması, mutantan harekât icra eylemiş bulunması, hep öyle kıymetli ataların faziletli evlatlar yetiştirmesi ve daha beşikten çocuklarının ruhuna mertlik ve fazilet telkin eylemesi sayesinde idi. Şunu söylemek istiyorum ki, kadınlarımızın vezaif-i umumiyede uhdelerine düşen hisselerden başka kendileri için en ehemmiyetli, en hayırlı, en faziletkâr bir vazifeleri de iyi valide olmaktır. Zaman ilerledikçe, ilim terakki ettikçe, medeniyet dev adımlarıyla yürüdükçe, hayatın, asrın bugünkü icabatına göre evlat yetiştirmenin müşkülâtını biliyoruz. Anaların bugünkü evlatlarına vereceği terbiye eski devirlerdeki gibi basit değildir. Bugünün anaları için evsaf-ı lazımeyi haiz evlat yetiştirmek, evlatlarını bugünkü hayat için faal bir uzuv hâline koymak, pek çok yüksek evsafın hamili olmaya mütevakkıftır. Binaenaleyh kadınlarımız hatta erkeklerden daha çok münevver, daha çok feyizli, daha fazla bilgili olmaya mecburdurlar. Eğer hakikaten milletin anası olmak istiyorlarsa böyle olmalıdırlar.

Çok büyük şükranla görüyoruz ve görmekteyiz ki, her yerde hanımlarımız erkeklerle fikir ve nur yolunda müsabaka edercesine yürüyorlar. Yine şükranla ifade etmek lazımdır ki, hiçbir yerde kadınlarımız erkeklerin dûnunda değildir. Hemen her yerde kadın ve erkek seviyesi arasında bir teadül görmekteyim. Bu hâl şayan-ı iftihardır. Kadınlarımızın, daha namüsait şerait altında erkeklerden geri kalmayışı ve belki aynı şerait tahtında erkeklerden ileri gidişi mucib-i mefharettir. Lakin kadınlarımız bununla mağrur olmalı değil, bilhassa münevver hanımlarımız ecanibin, düşmanların ve içimizdeki bedhahanın kendilerine atf ve isnat etmek istedikleri gayr-ı vaki ve gayr-ı muhikk noksanların hakikaten gayr-ı varit ve gayr-ı muhikk olduğunu göstermek mecburiyetindedirler. Bunu fiilen, maddeten, telebbüsleriyle, tavr u hareketleriyle, her şeyleriyle izhar ve ispat eylemişlerdir.

Şunu ilave edeyim ki, kadınlık meselesinde şekil ve kıyafet-i zahiriye 2'nci derecededir. Asıl mücadele sahası, kadınlarımız için şekilde ve kıyafette muvaffakiyetten ziyade, asıl muzaffer olunması lazım gelen saha nur ile irfan ile fazilet-i hakikiye ile tezeyyün ve tecehhüz etmektir. Ben muhterem hanımlarımızın Avrupa kadınlarının dûnunda kalmayacak, bilakis pek çok cihetlerde onların fevkine çıkacak nur ve irfanla tecehhüz edeceklerine katiyen şüphe etmeyen ve buna suret-i katiyede emin olanlardanım. Sözlerime hitam vermeden evvel sözlerini dikkatle dinlediğim hemşiremiz Hanımefendinin benim ve refikam Lâtife'nin hakkında kardeşçe ibraz buyurdukları tebriklerden dolayı kendilerine ayrıca teşekkür eder, Konya hanımlarına

pişvalık eden sizlerin huzurunda bize mesut dakikalar geçirttiğiniz için cümlenize teşekkürler ederim.

36. KONYA SULTANİSİ'NDE VERİLEN ÇAY PARTİSİNDE YAPTIĞI KONUŞMA*

21 Mart 1339 (21 Mart 1923)

Muhterem Efendiler,

Konya irfan yurdunun muhterem müdürünü, güzide heyet-i talimiyesini ve onların feyizbâr daire-i tedrisinde bulunan kıymetli talebelerini çok samimiyetle, hürmetle, takdirle selamlarım.

Müdür Beyefendi'ye hassaten takdim-i teşekkürat etmeyi bir vazife bilirim.

Şundan dolayı ki, Müdür Beyefendi hakikaten bir irfan yurdunun reisine layık kıymetli beyanatta bulundular ve bugün milletin ruhuna, vicdanına, fikrine istikamet verebilecek mahiyette bir zemin-i kelam intihap buyurdular. Osmanlı tarihini bütün ince noktalarına temas suretiyle müfit surette hulâsa ve herkesin ders-i intibah alabileceği kıymetli neticelere rapteden bu güzel hulâsanın münakkahiyet ve kıymetini ihlal etmemek için, ilave suretiyle değil, yalnız o hulâsadaki fikirleri teyiden şunu söyleyeyim ki, büyük milletimiz hakikaten asırlardan beri birtakım mecnunların, müsriflerin, sefihlerin baziçe-i âmâl ve ihtirasatı olmuştur. Millet uzun asırlar buna katlanmış, mukadderatını kendi elinde değil, eşhasın keyif ve hevesine tâbi bulunduran bu idare neticesinde çok belâlar, çok felaketler, çok elemler görmüş ve nihayet o idare milleti dört sene evvel kati surette esaretin, izmihlallerin, ölümün kenarına getirmişti. Şayan-ı şükr ve mahmedettir ki, millet mezar-ı ademe girmeden evvel silkinerek kendini topladı ve asırlardan beri tesahup etmediği benliğine bu defa azm-i kati ile bütün şuur ve imanıyla sarılarak saha-i cihanda yeni ve herkese telkin-i hürmet eden bir mevcudiyet hâlinde tecelli eyledi. Milleti asırlarca aharın vasıta-i hırs-ı teneffuu kılan en büyük düşmanı, müdür beyefendi vazıh, kat'i, müdellel bir ifade ile bildirdiler. Bu, cehildir; milleti kendi benliğine sahip yapmayan, milleti asırlarca kendi hakkında gafil bulunduran hep bu cehildir. Hükümdarların, şunun bunun milleti esir gibi, köle gibi istihdamları, bütün vatanı kendi hususi malikâneleri gibi telakki eylemeleri, hep milletin bu cehlinden istifade edilmek sayesinde idi. Felah-ı hakikiyi istiyorsak her şeyden evvel, bütün kuvvetimiz, bütün süratimizle bu cehli izaleye mecburuz. Burada cehli yalnız okuyup yazmak mânasına almıyorum; üç buçuk dört sene evvel kendisini esaret ve ölüme boyun eğmesi hakkında hükümdarının verdiği emirlere, neşrettiği fetvalara, gön-

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 29 Mart 1923, s.1.

derdiği ordulara karşı kıyam etmekle bu cehli yırttığını ve bu cehilden sıyrıldığını ispat etti. Lazım gelir ki, millet bir daha o cehle düşmesin, hepimize düşen vazife, dimağları bir daha bu cehle düşmemek için hazırlamaktır, bunu yapmak için aklen, mantıken, şer'en hiçbir mâni mutasavver değildir. Bu yolda önümüze herhangi bir hail çıkarsa, tarik-i savabımızda herhangi bir kara kaya tekevvün ederse, derhâl o haili yıkmak, o kayayı parçalamak; memleketin şerefini, namusunu, hayatını düşünenler için borçtur, farzdır, emr-i ilahidir. Bu hususta muvaffakiyetimizi teshil edecek çarelerin en başında tenvir ve irşat bulunuyor. Milleti tenvir ve irşat yolunda muvaffakiyetle yürütebilecek dindaşlarımız lehülhamd çoktur. Genç, ihtiyar bütün münevverler, bütün memleketini sevenler bu nurlu vazifeye koşacaktır ve koşuyor. Yalnız şunu bilmeliyiz ki, bu kanaatler içinde, bunların başında bulunması lazım gelen her mahaldeki, her beldedeki ulema-yı kiramın çok yüksek mevkileri, ifa edecekleri çok hayırlı vazifeler vardır. Bu gibi ulemamızın himmetiyle, hakiki erbab-ı ilmin hakiki esasat-ı şer'iyeye tevessüllerle, bugünkü idaremizin asıl şer'in ve dinin ruhundan alınmış olduğunu ve hakikat-i İslâmiye'nin bize asıl bugünkü şekli emrettiğini anlatmakla ifa edecekleri vazifeler cidden kıymetli ve mühimdir.

Bütün İslâm âleminin medar-ı iftiharı olan İbni Rüşdler, İbni Sinalar, İmam-ı Gazaliler, Farabiler gibi yüksek düşünceli simaların milletimizin sınıf-ı uleması içinde nurlu dimağlarıyla arz-ı mevcudiyet edeceklerine eminim.

Efendiler,

Acı, kara günlerden sonra milletin içine düşürüldüğü ölüm mezarından kurtulması, milletin bugünkü mevki-i şerefini bulması hakkında, şükr ü mahmidete layık, teşebbüsat ve faaliyette bulunan arkadaşların gayelerine varmakta muvaffak olabilmesi ancak milletin münevverlerinin milleti her hadisede, her vakada tenvir ve irşat eylemeleri, milleti daima hedef-i umumiye tevcih eylemeleri sayesinde mümkün olmuştur. Biz bugünkü noktaya bu sayede bütün münevverlerin müzahareti, bütün kuvvetlerin tevhit edilmesi sayesinde vasıl olmuştuk. Muhterem müdür beyin kıymetli beyanatı arasında hepimize nokta-i istinat olan bu ciheti bir daha tecelli ettirerek ileri, daima ileri yürümek için gösterdikleri arzu ve iştiyaka arz-ı minnettari eylerim.

İşte heyetinizin muvacehesinde bir daha ilan ediyor, bütün milletimin sem'i ıttılalara vasıl olması için, cihanın işitmesi ve dostun düşmanın duyması için bir daha arz ediyorum ki, milletimin böyle bütün münevver kuvvetinin, milletimin hakiki ulemasının, milletimdeki zevat-ı ilmiyenin tenvir ve irşadına mazhar olarak, bütün seyahat ettiğim yerlerde şükran ile hamd ü sena ile gördüğüm veçhile, milletin çiftçisiyle, esnafıyla, tüccarıyla, bütün köylüsüyle itimadına mazhar oldukça ileri, daima ileri, bilâ perva ileri yürüyecek, attığım adımların yalnız benim adımlarım olmadığını bilerek, bütün münevver kitlenin, bütün hayırhah tabakanın, bütün

saf ve büyük ruhlu halkın benimle beraber geldiğini bilerek kuvvetle, metanetle, azimle daima ve daima ileri yürüyeceğim.

Muhterem Efendiler!

Böyle mecmua hâlinde yapacağımız halas ve inkılap hareketinin de düşmana karşı yaptığımız istiklal hareketi gibi behemehâl muvaffakiyetle neticeleneceğine şüphe yoktur. Bu 2'nci gayemize de her gün daha çok muvaffakiyetle varmak için herkesin, her ferd-i milletin ruh ve vicdanında şu kanaat sarsılmaz surette yerleşmelidir ki, artık bu millet mazide olduğu gibi şunun, bunun hevesat ve ihtirasatını şan ve şerefini, agraz ve menfaatini tatmin için değil, ancak kendine ait menfaatler için, kendisine lüzumlu ve faydalı gördüğü şeyler için yürüyecek ve bu millet artık ancak bu zihniyetle ilerleyecektir.

Böyle adımların nasibi de bittabi Allah'ın emrettiği, Allah'ın bu millete mukadder kıldığı zafer ve muvaffakıyat olacaktır.

37. AFYONKARAHİSAR BELEDİYE BİNASI ÖNÜNDE YAPTIĞI KONUŞMA*

23 Mart 1339 (23 Mart 1923)

Muhterem Ahali,

Evvelce müteaddit defalar şehrinize gelmiştim. Lakin o zamanlar sizi meyus, düşünceli, elemli görürdüm. Çünkü düşman yakınınızda idi ve içinize girmek ihtimali vardı. Nitekim düşman içinize girdi, burada aylarca icra-yı zulm, icra-yı gadr, icra-yı şenaat eyledi. Çok elemler, ıstıraplar, matemler çektiniz. Lakin emin olunuz, ben bütün çektiğiniz elemleri, duyduğunuz ıstırapları biliyordum, ben de sizin elemlerinize iştirak ediyor, ben de sizin hıçkırıklarınızla beraber hıçkırıyor, ben de sizinle beraber ağlıyordum. Elhamdülillah bugün cümlenizi çok şen, çok şatır, çok sevinçli görüyorum. Sizi böyle görmekle ben de sizinle beraber bahtiyarım, mesudum. Bütün o elemli, karanlık günlerden sonra elhamdülillah, işte size şetaret bahşeden güneşli günlere erdiniz. Sizi bu günlere mazhar eden Cenab-ı Hakk'ın sizlerden bundan sonra beklediği noktayı da tabii pekiyi bilirsiniz. Cenab-ı Hakk artık hepinizden bir daha öyle kara günlere düşmemenizi bekliyor.

Ey Ahali,

Gördüğünüz bütün o felaketlerden sonra, sizleri o felakete sürükleyen esbabı elbette pek salim fikirlerle anlamışsınızdır. Ve o felaketlerden, nasıl kurtulduğunuzu elbette vuzuhla takdir etmişsinizdir. Sizler ve bütün millet o felaketlere kendi benliğine hâkim olmadığı, mukadderatını şunun bunun eline verdiği, şunun bunun esiri olduğu için giriftar olmuştu. O felaketlerden ancak millî benliğinize hâkim olduğunuz için kurtuldunuz; gayeye doğru yekpare bir millet hâlinde yürüdünüz; üzerinize çöken felaketlere tahammül gösterdiniz, sebat gösterdiniz ve ancak bu sayede muvaffak oldunuz.

Bundan sonra da hâkimiyetinizi hırz-i can edinerek hâkimiyet-i milliyenize, namusunuza, mukaddesatınız gibi dört elle sarılarak hem ahenk mesai ile yekpare bir hâlde istikbale doğru yürüyecek, bugünden daha saadetli, daha şerefli, müreffeh ve mesut günlere kavuşacağız.

Ey Ahali,

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Nisan 1923, No: 779, s.3.

Cenab-ı Hakk müttehit, mütesanit çalışan, şerefini, namusunu muhafaza eden kavimleri mesut eder. Biz de bundan evvel olduğu gibi bundan sonra da bu ittihat, bu tesanütle çalışırsak, Allah'tan böyle bir saadete haklı olarak intizar edebiliriz.

Şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da ben ve arkadaşlarım, sizler için, milletin saadeti ve selameti için, milletin kendi hâkimiyetine sahip olarak bir daha şunun bunun esiri olmaması ve layık olduğu ikbale mazhar olması için, gücümüzün yettiği kadar hasr-i mesai edeceğiz. Bu mesaimizde bize kuvvet verecek, bize istinat olacak sizlersiniz. Sizlerde bu emniyet ve itimadı gördükçe bütün arkadaşlarımla emin ve kuvvetli olarak çalışacağız, ileride daha müsait zamanlarda, daha etraflı görüşmek üzere şimdilik Allahaısmarladık, ey muhterem ahali.

38. AFYONKARAHİSAR BELEDİYE MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

23 Mart 1339 (23 Mart 1923)

Efendiler,

Karahisar'ın muhterem ahalisini temsil eden belediye heyetiyle bu gece burada bulunmaktan mesut ve memnunum ve Karahisar belediyesiyle hazirunu ve Karahisar halkını hürmetle selamlarım. Karahisar'ın düşmanın gadr u cefasına düşmeden evvelki bir günü hatırlıyorum. Yine burada, bu dairenin içinde; şu odada muhterem Karahisar halkıyla karşı karşıya dertleşmiştik. O günkü hazin vaziyeti tamamen tahattur etmekteyim. O zaman düşman Karahisar'ı işgal edebilecek bir vaziyette ve ordumuz henüz buna mâni olamayacak bir mevkide idi. Halk vaziyeti lisan-ı hâl ile benden anlamak istiyor, ben hakikati izahtan imtinaa çalışıyorum. Nazarlarımızın mütekabil mânalarında gelecek felaketin endişeleri okunuyordu. Ağzımdan tesliyetbahş kelimeler dökülmekle beraber masum halk benim çehremden, tereddüdümden, vaz-ı tavrımdan hakikati sezmişti. Lakin buna rağmen metindi, mütevekkildi, azm-i iman ile mukadderatına tevekkül gösteriyordu. O mukadderat ki, bu beldenin Yunan'ın pençesine düşmesiydi. İşte bu beldenin halkı o zaman onu metanetle karşılamıştı; bunu bilahare fiilen de ispat etti.

Bu belde muvakkat bir zaman için bizden ayrı kaldı. Buna rağmen zehirli çenber içindeki kardeşlerin tecellüdünü ve yüksek hissiyatını öğreniyorduk. Düşmanın her türlü tazyike, hunharlığına rağmen halkın yine vatanperverane hissiyatını göstermekten içtinap etmediklerini öğrenmekle iftihar ediyordum. Nihayet bu kıymetli beldeyi düşmandan kurtarmak ve düşmanı vatandan atmak zamanı gelmişti. Son taarruz vaki oldu. Karahisar ve Karahisar'ın fedakâr ve muhabbetli halkına, aylarca düşmanın gadr ü zulmünü çeken cefakâr ahalisine biran evvel kavuşmak için bu şehre girdim. Lakin kendileriyle o zaman temasa meydan kalmadı. Düşmanı takip etmek zarureti burada kalmaya mâni teşkil ediyordu. O günden bu güne kadar muhterem Karahisarlılarla yakından temas etmeyi çok derin iştiyaklarla arzu ediyordum. Maatteessüf birtakım mevaniin haylületiyle buna muvaffak olamadım. Nihayet bugün Karahisarlıların içinde bulunmakla, o arzu ve iştiyakımın tahakkukunu görmekle memnun ve bahtiyarım. Bilhassa hakkımda gösterdiği çok samimi, çok hararetli tezahürat bende hürmetler, muhabbetler, hassasiyetler hâsıl etti.

* Belediye binasında verilen ziyafette Belediye üyelerinden Hafız Bekir Efendi'nin konuşmasına cevap olarak söylemiştir. *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Nisan 1923, s.1.

Bugün muhterem Karahisar halkına alenen teşekkür etmiştim, şükranlarımın bir defa daha halka iblâğını burada heyet-i aliyyenizden tekrar rica ederim. Bekir Efendi Hazretlerinin maziye ait mütalaatı, Harb-i Umumi'yi müteakip mütareke zamanlarına ve milletin o zamanki ahvaline dair muhakematı çok şayan-ı istifade ve istifazadır. Bu hakayiki bu kadar vuzuh ve kuvvetle gören, mazi ile hâl arasında bu kadar güzel mukayeseler yapan Efendi hazretlerine teşekkürü vecibe bilirim. Evvela kendi şahsi hislerini göstermiş saniyen halkın hissiyatına salahiyet ve belâgatle tercüman olmuştur. Ve söylediği sözlerde bilinmesi lazım gelen hakikatlere ihata ile muttali oluşu şayan-ı iftihardır. Hakikaten bütün efrad-ı millet ve bütün halk bu hakayıkı tanıdıktan, milletin çektiği acıları ve gördüğü felaketleri böyle idrak ettikten, halas yolunu böyle vuzuhla anladıktan sonra o kara günlerin avdetine imkân ve ihtimal yoktur. Ben bir ferd-i millet sıfatıyla sizlerde bu vukuf ve idraki görmekle haz ve saadetler içindeyim. Bekir Efendi hazretlerinin beyanatı sırasında bilmünasebe hakkımda ibzal buyurdukları iltifatkârane sözlerden dolayı hassaten teşekkür ederim. Her vakit tekrar mecburiyetinde kalıyor ve tekrarı da faydalı görüyorum ki, eğer ben milletime herhangi bir hizmette bulunmuşsam, eğer ben herhangi bir teşebbüsle ön ayak olmuşsam bu hizmet ve teşebbüsün menba-ı aslisi hürmetler ve muhabbetlerle merbut olduğum, bundan sonra da hürmet ve muhabbetle saadet ve ikbaline hasr-ı vücut, vakf-ı hayat edeceğim aziz milletime, sizlere racidir. Efendiler, bir millette güzel şeyler düşünen insanlar ve fevkalade işler yapmaya kabiliyetli kahramanlar bulunabilir, lakin öyle kimseler yalnız başına hiçbir şey olamazlar, meğerki bir hiss-i umuminin amili, ifadesi, mümessili olsunlar. Ben milletimin efkâr ve hissiyatına yakından vakıf olmaktan, aziz milletimde gördüğüm kabiliyet ve ihtiyacı ifadeden başka bir şey yapmadım. Onun bu kabiliyet ve hissiyatına olan vukufumla müftehirim. Milletimdeki bugünkü muzafferiyatı tevlit edebilecek hassayı görmüş olmak, bütün bahtiyarlığım işte bundan ibarettir. Bekir Efendi Hazretleri tarihî bir zemin üzerinde idare-i kelam ettiler. Bazı cihangirlerden, fatihlerden bahis buyurdular.

Filhakika vakayi-i tarihiyeyi bu suretle tetkikten, kahramanlar ve cihangirleri vakayi-i tarihiye ile karşılaştırarak mukayeseden tevellüt edecek faideler pek çoktur. Ben de bu noktadan şunu arz ederim ki, tarihte şanlar, şöhretler kazanmış pek çok insanlar millî noktadan fazileti haiz değildir. Mesela hakikaten kudret-i askeriye sahibi olan, Moskova'ya kadar giden, yangınlar harabeler üstünden Fransız ordusunu sürükleyip eriten Napolyon'u düşününüz. Onun hareketleri Fransız milletinin hakiki ve millî menfaatlerini değil, kendi âmâl-i cihangiranesini tatmin içindi. Bunu tatmin için Fransa'nın milyonlarca güzide evladını eritti ve nihayet hepinizin

bildiğiniz akıbete uğradı. Bizim Osmanlı tarihindeki en büyük ve şanlı görülen harekâtı da aynı noktadan tetkik, aynı mahiyette mukayese etmek mümkündür.[1]

Efendiler,

Milletlerden ibaret heyet-i içtimaiyeler, birer hükûmet teşkili zaruretindedirler. Lakin bu zaruret heyet-i içtimaiyenin kendisini muhafaza etmesi içindir. Hükûmetlerin maksad-ı teşekkülü, gayesi, mefhumu bundan ibarettir. Hâlbuki bizim eski hükûmetlerimiz bunu düşünmediler, hükûmetlerimizin başındakiler şark ve garba seri harekât icra ettiler, yalnız haricî siyasetler yapmak istediler. Hâlbuki haricî siyaset bir heyet-i içtimaiyenin teşekkül-i dâhilîsi ile sıkı surette alakadardır. Çünkü teşekkül-i dâhiliye istinat etmeyen haricî siyasetler daima mahkûm kalırlar. Bir heyet-i içtimaiyenin teşekkül-i daimîsi ne kadar kuvvetli, metin olursa, siyaset-i hariciyesi de o nispette kavi ve rasîn olur. Hâlbuki Osmanlı hükümdarları asla âmâl-i hariciyelerini, siyaset-i hariciyelerini şark ve garbın uzak iklimlerine yapılan o zararlı sergüzeştleri milletin ihtiyacat ve teşekkülat-ı dâhiliyesine göre icra etmediler; bunun için bütün o seferler zayıf neticeler verdi. Nihayetinde ne o haricî emeller takarrür eyledi, ne de dâhilî vaziyette bir istikrar husule geldi. Bütün edvar-ı tarihiyede muhtelif milletlerde, muhtelif insanların yaptığı harekât hep bu şekilde tetkik ve mütalaa edilebilir. Böyle devletlerin âkıbeti izmihlaldir. Nitekim Osmanlı Devleti de milleti değil şahısları düşündüğü için, milletin hayatî ihtiyaçlarını temin değil, eşhasın şan ve ihtirasını tatmin ile hareket ettiği için inhitata ve sükûta başladı. Nihayet ademin mezarına gömüldü. Milletimiz bu kadar sarsıntılardan sonra, asırların bu kadar tahribatından sonra, binihaye yoksulluklara rağmen yeniden intibah bulmuş, azm-ü iman ile yeniden ayağa kalkmış, münkariz Osmanlı Devleti yerine yeni Türkiye Devleti hâlinde arz-ı mevcudiyet eylemişse, bu milletimizin kendi hukukuna, kendi hâkimiyetine, kendi benliğine sahip olmasından, hukukundan ve millî menfaatleri haricinde emellerden içtinap eyleyerek yürümesinden husule gelmiştir. Milletimiz aynı yolda yürüdükçe hakikaten ebet müddet olacağına şüphemiz olmamalıdır. Bu yolda yürüdükçe şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da Cenab-ı Hakk'ın lütfu bizimle beraber olacaktır.

Benim şahsen kuvvet ve kudretim, halkın bana gösterdiği emniyet ve itimattan ibarettir. Bu itimat devam ettikçe ben de bu itimada kesb-i liyakat etmekte devam edecek ve atiye bu mütekabil emniyetle hep beraber yürüyerek inşallah pek az zamanda millete refah ve saadet verecek olan büyük gayemize varacağız.

1 Mustafa Kemal Paşa konuşmasının bu bölümünde Fatih Sultan Mehmet'in batı siyasetinden, Yavuz Sultan Selim'in doğu ve güneyde yapmak istediklerinden bahsetmiş ve Kanuni Sultan Süleyman'ın bu iki siyaseti birleştirerek gerçekleştirdiği fetihlere değinmiş, konuşmasına devam etmiştir.

39. AFYONKARAHİSAR TÜRK OCAĞI'NDA GENÇLERE HİTABEN YAPTIĞI KONUŞMA*

23 Mart 1339 (23 Mart 1923)

Muhterem genç arkadaşlarım;

Afyonkarahisar'ın Türk Ocağı'nda geçen bu kıymetli zamanlar pek çok inşirahımı ve bahtiyarlığımı mucip oldu. Genç arkadaşımızın memleketin ehemmiyet ve ahalisinin kabiliyet ve faaliyeti hakkındaki izahatından fevkalade memnun kaldım. Hakikaten Karahisar üç şimendifer hattının nokta-i telakisinde bulunmakla beraber mevkiinin bu ehemmiyetiyle mütenasip bir manzara-i ümran göstermiyorsa kabahat halkta, kabiliyet ve faaliyeti pek bariz olan halkta değil; bütün kabahat, bütün Anadolu'yu baştanbaşa harabe hâlinde bırakan idare-i sabıkadadır.

O idare yüzündendir ki, Anadolu bu hâlde kaldı. Sarayların terfihi içindir ki, Anadolu böyle bakımsız bırakıldı. O idareyi kökünden atıp koparan milletin intibah ve teyakkuzu, artık bundan sonra Anadolu'nun az zamanda bu harabezar hâlinden kurtarılacağına berat-ı istiklaldir.

Ocağınızın henüz bir buçuk aylık ömrü olmasına rağmen ibraz ettiği mesai ve iktitaf eylediği semeratı cidden şayan-ı takdir görürüm. Memleketin âlimleri, muallimleri, münevverleri tarafından kıymetli mesai neticesinde iktitaf edilen bu semerat daha ilk hatvede el ile hissedilecek bir şekilde tecelli etmektedir. Bize serbestî-i harekâtımızı, serbestî-i tefekküratımızı, serbestî-i faaliyetimizi bahşeden millî idaremizin sayesinde kusurlarımızı, noksanlarımızı, zararlarımızı, mahrumiyetlerimizi az zamanda telafiye muvaffak olacağımıza eminim.

Arkadaşımızın şahsım hakkında gerek ocak namına gerek halkın hissiyatı namına, okuduğu destandan ayrıca mütehassisim. Milletin her vesile ve her vasıta ile böyle emniyet ve itimadını gördükçe kuvvetim artıyor, vaktim olmadığı için görülen zarurete binaen kıymetli beldenizden bu gece harekete mecbur olduğum için, sizlerle uzun müddet hasbihâlde bulunamayacağıma müteessirim. Yalnız bu teessürümü şununla tadil etmekteyim ki, memleketiniz güzergâh üstündedir. Buraya

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Nisan 1923, s.1.

suhuletle gelinmek her vakit mümkündür. İnşallah ileride daha etraflı ve mufassal görüşmek mümkün olur.[1]

Arkadaşlarım;

Ben zannediyorum ki, efrad-ı umumiye-i milletin hiçbirinden fazla yüksekliğe malik değilim. Bende fazla teşebbüs görüldüyse bu benden değil, milletin muhassalasından çıkan bir teşebbüstür. Sizler olmasaydınız, sizlerin vicdani temayülâtımz bana nokta-i istinat teşkil etmemiş olsaydı; bendeki teşebbüsatın hiçbiri olamazdı. Millete ait meziyetleri yalnız eşhasa atfeden zihniyet, eski idarelerin sistem ve usul meselesinden neşet ediyordu. Vaktiyle mevcut devlet ve devletlerin mahiyet-i teşekkülü sırf bir şahsın menafiini ve arzularını tatmine matuf idi. Eşhasın bu arzu ve emellerine hadim olan millet, gösterilen büyüklüklerin şerefinden katiyen nasibedar olamaz, ancak hata ve beceriksizlik olursa onlar millete atfolunurdu. Bugün bu hâl mevcut değilse, millet kendi büyüklüğünü olduğu gibi cihana göstermişse, fazlalık bende değil, şekl-i hazırın mahiyetindedir. Bu şekil mevcut oldukça, bu mevkie çıkacak herkesin yapacağı şey bundan başka türlü olamaz. Arkadaşımızın hakkımdaki sözleri beni mütehassis etti. Fakat bana karşı söylediğiniz sözlerin asıl samimiyeti, bana karşı gösterdiğiniz harekâtın asıl ciddiyeti, ancak bugünkü şekl-i idarenin muhafazasında göstereceğiniz celadetle sabit olacaktır.

1 Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözlerinden son derece etkilenen bir genç ayağa kalkarak; *"Büyük Gazimiz, siz bütün bir tarihsiniz ve bizler de böyle canlı bir tarihin karşısında bulunmakla tarihi kimseler olduk. İleride bizim bir bu nasibimizi ve sizin büyüklüğünüzü düşünen ahfadımız, sizin için diyecekler ki: o da bizim gibi bir insan mı idi, bizim gibi yürür, bizim gibi konuşur mu idi, acaba onun gözleri de bizim gibi mi görür, kulakları bizim gibi mi işitirdi?"* demiştir.

40. KÜTAHYA'DA ÖĞRETMENLERE HİTABEN YAPTIĞI KONUŞMA*

24 Mart 1339 (24 Mart 1923)

Muallime Hanımlar ve Muallim Efendiler;

Bu irfan sakfı altında hepinizi bir arada görmekten ve cümlenizi de selamlamaktan fevkalade memnun ve bahtiyarım. Müdür Beyefendinin çok güzel tasvir ve izah eylediği memleketimizi, heyet-i içtimaiyemizi hedef-i hakikate, hedef-i saadete isal için iki orduya ihtiyaç vardır. Biri vatanın hayatını kurtaran asker ordusu, diğeri milletin istikbalini yoğuran irfan ordusu. Bu iki ordunun her ikisi de kıymetlidir, âlidir, feyizlidir, muhteremdir, fakat bu iki ordudan hangisi daha kıymetlidir, hangisi yekdiğerine müreccahtır. Şüphesiz böyle bir tercih yapılamaz, bu iki ordunun ikisi de hayatidir.

Yalnız siz, irfan ordusu mensupları, sizlere mensup olduğunuz ordunun kıymet ve kutsiyetini anlatmak için şunu söyleyeyim ki, sizler ölen ve öldüren 1'inci orduya niçin öldürüp niçin öldüğünü öğreten bir orduya mensupsunuz.

Muhterem muallime Hanımlar ve muallim Beyler, biz iki ordudan birincisine, vatanı çiğnemeye gelen düşman karşısında kan akıtan 1'inci orduya, bütün dünya bilir ve bütün dünya şahit oldu ki, pek mükemmelen malikiz. Vatanın dört sene evvel düştüğü büyük felaketten sonra yoktan var olan bu ordu vatanı yok etmeye gelen düşmanı vatanın harim-i ismetinde boğup mahvetti. Yalnız işimiz, yalnız bu orduya malikiyetle bitmiş, gayemiz yalnız bu ordunun zaferiyle hitama ermiş değildir. Bir millet irfan ordusuna malik olmadıkça, muharebe meydanlarında ne kadar parlak zaferler elde ederse etsin o zaferlerin payidar neticeler vermesi ancak irfan ordusuyla kaimdir. Bu 2'nci ordu olmadan 1'inci ordunun semeratı uful eder. Milletimizi hakiki saadet ve selamete isal etmek istiyorsak ve milletimize emin ve müstefîz bir ati bahş eylemek istiyorsak, bizi ölümden kurtaran ve hayata götüren bugünkü şekl-i idaremizin ebediyetini istiyorsak, bir an evvel büyük, mükemmel, nurlu bir irfan ordusuna malik olmak zaruretinde bulunduğumuzu inkâr edemeyiz.

Eski idarelerin, eski hükûmet gençlerinin en büyük fenalıklarından biri de irfan ordusuna layık oldukları büyük ehemmiyeti vermemeleridir. Eğer bu ehemmi-

* Kütahya Lisesi binasındaki çay partisindeki konuşmasıdır. *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Nisan 1923, No: 779, s.4.

yet verilseydi istikbali ellerine tevdi ettiğimiz sizlere, istikbal kadar emin bir mevki verilmek lazım gelirdi. Henüz üç buçuk dört senelik bir hayata malik olan millî idaremiz de, vakıa irfan ordusuyla layık olduğu kadar iştigal edememiştir. Fakat bundaki zarureti milletin münevverleri olan sizler elbette ki herkesten daha iyi takdir edersiniz. Bütün kuvvetlerimizi yalnız cepheye hasrettiğimiz, bütün metanetimizi cephedeki orduda temerküze mecbur olduğumuz bu kısa müddet içinde, bittabi irfan ordusuyla layıkıyla meşgul olamazdık. Lakin Cenab-ı Hakk'a binlerce hamd ü sena olsun ki, düşman karşısındaki aziz ordular için sarf ettiğimiz bütün emekler mesut semeratını verdi. Artık bundan sonra aynı kuvvet, aynı faaliyet, aynı himmetle irfan ordusu için çalışacak ve birincide olduğu gibi bu 2'nci ordudan dahi emeklerimizin, faaliyetlerimizin, himmetlerimizin mesut ve muzaffer semerelerini aynı parlaklık ve aynı feyz ü bereketle istihsal edeceğiz.

Arkadaşlar, asker ordusuyla irfan ordusu arasındaki müşabehet ve mutabakatı arz etmiş olmak için şunu da ilave edeyim: kıymetli bir eserde ordunun ruhu, heyet-i zabitan ve kumanda heyetidir deniliyor. Hakikaten böyledir. Bir ordunun kıymeti zabitan ve kumanda heyetinin kıymeti ile ölçülür. Siz muallime hanımlar ve muallim beyler, sizler de irfan ordusunun zabitan ve kumanda heyetisiniz. Sizin ordunuzun kıymeti de sizlerin kıymetinizle ölçülecektir. İstiklal mücadelesinde, üç dört senedir, düşmanı topraklarımızda mahvetmek için yaptığımız harpte ordunun ruhu olan zabitan ve kumanda heyet ve erkânı kıymetlerinin yüksekliğini nasıl ibraz ve ispat etmişse, bundan sonra yapacağımız nur ve inkılap mücadelesinin, milletimize bir karanlık gibi çöken cehl-i umumiyi mağlup ve makhur etmek harbinde dahi irfan ordusunun ruhu olan siz muallime hanımlar ve muallim beylerin aynı kabiliyeti ihsas ve irae edeceğinize eminim. Hepinizi bu emniyetle selamlarım. Muhterem arkadaşlar.

41. SEÇİM KARARI ALINMASI DOLAYISIYLA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

1 Nisan 1339 (1 Nisan 1923)

Muhterem ve Aziz Arkadaşlarım!

Yeni Türkiye devletinin ruh-ı bünyanı hâkimiyet-i milliyedir. Milletin bilâ kayd u şart hâkimiyetidir. Bir milletin hâkimiyetini müdrik olabilmesi ve onu emniyetle mahfuz tutabilmesi, birtakım evsaf-ı mahsusaya ve terbiye-i mümtazeye malikiyetiyle kaimdir. Bir milletin ki terbiye-i siyasiyesinde, terbiye-i içtimaiyesinde, hubbü'l-vatanperverisinde noksan vardır, öyle bir millet hâkimiyetini lüzumu derecede kuvvetle elinde tutamaz. Milletimiz üç buçuk, dört seneden beridir, büyük kahramanlıklarla, namütenahi fedakârlıklarla eline aldığı hâkimiyetini bugüne kadar kendine layık bir surette, heyet-i içtimaiye için, vatanı için netayiç verebilecek tarzda hüsn-i istimal eylemiştir. Bunu pek çok asarıyla muvaffakıyatıyla ispat etmiştir. Milletimizin muhterem vekillerinden mürekkep olan Heyet-i Aliyyeniz dahi milletimizin evsafını senelerce devam eden mesainizle mükemmel bir surette izhar eylemiş bulunuyorsunuz. Meclis-i Âlinin bugün; ittihaz etmiş olduğu karar-ı mübeccel ile bütün bu evsaf, bütün bu meziyetler bilhassa milletimizin rüştü kemali bir kat daha îlâ edilmiş ve bütün cihana, bu hakikati görmek istemeyen cihana, ilan ve izhar olunmuştur. Bu kararla yeni Türkiye devletinin üssülesası ve feyyaz desatir-i milliyesi, yüce mefkûreleri gayr-ı kabil-i tezelzül bir surette bir kere daha tespit ve tasrih olunmuştur.

Arkadaşlar! Türkiye devletinde ve Türkiye devletini kuran Türkiye halkında tacidar yoktur, diktatör yoktur! Tacidar yoktur ve olmayacaktır. Çünkü olamaz.

Milletin hakiki mümessilleri olan aza-yı kiram! Sizler, bugünkü kararınızı; yalnız vicdanınızdan ve dimağınızdan sadır olan, sanih olan hakiki ve samimi hislerle vermiş bulunuyorsunuz, memleketin, milletin saadeti için, refahı için atisini temin için gördüğünüz lüzum üzerine vermişinizdir ve bundan dolayı Heyet-i Aliyyeniz cidden şayan-ı takdirdir ve şayan-ı tebriktir. Ben de Heyet-i Aliyyeniz içinde bir aza ve bir arkadaş olmakla fevkalade memnun ve mesudum. Bütün cihan bilmelidir ki artık bu devletin ve bu milletin başında hiçbir kuvvet yoktur, hiçbir makam yoktur. Yalnız bir kuvvet vardır. O da hâkimiyet-i milliyedir. Yalnız bir makam vardır.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 28, 1 Nisan 1339, Pazar, s. 293.

O da milletin kalbi, vicdanı ve mevcudiyetidir, inşallah milletin yeni vekillerinin vüruduna kadar Heyet-i Aliyyeniz, uhdelerine tevdi edilen vezaifi şimdiye kadar olduğu gibi o zamana kadar da hüsn-i ifa buyurursunuz.

42. İSTANBUL'DA YAPILACAK OLAN SEÇİMLE İLGİLİ VATAN GAZETESİ MUHABİRİNE VERDİĞİ DEMEÇ*

11 Nisan 1339 (11 Nisan 1923)

İntihabat başlıyor, birkaç güne kadar her tarafta defterlerin tanzimi ikmal edilecek ve vatandaşlar reylerini vermeğe davet edileceklerdir. İntihabatta İstanbul da vazifesini yapmak için hazırlanmalıdır. İstanbul'un hususi mahiyeti vardır. Binaenaleyh ona göre vazifesini hakkıyla ifa etmelidir. Halk, son iki gün zarfında neşrettiğim umdeler etrafında toplanarak, vatana merbutiyetini göstermelidir. Umdelerimize sadık olmaya azmetmiş kimseleri seçerek kendini tahlise hizmet etmelidir.

İstanbul'un intihabatında entrikalar çevrildiğini biliyorum. Fakat İstanbullular, İstanbul'un henüz işgal altında bulunduğunu hatırlarından çıkarmamalıdırlar. İstanbul henüz kurtarılmış değildir; kurtarılmak için tesanüde ihtiyaç vardır. Şimdiye kadar ihraz ettiğimiz zaferleri ancak vahdet ve tesanüt sayesinde temin ettik. Zaferin semeresini toplamak için de bu yolda devam etmek lazımdır. Düşman elinde iken düşmana yardım etmemeliyiz.

Matbuatın umdelerimizi tahlil ederek halka anlatması lazımdır. Ben peyderpey beyannameler neşrederek halkı tenvire gayret edeceğim.

İntihabatta namzetliklerinin vaz edilmesi için müracaat edenler çoğalmaktadır. Bunların aralarından seçilecek isimler tespit edilmektedir. Namzetlerin kâffesi henüz kararlaştırılmamıştır. Tetkikata devam edilmektedir.

Deruhte ettiğim vazifeyi ikmal ettikten sonra siyasiyattan çekileceğimi evvelce söylemiştim. Bu fikrimde sabitim ve bu taahhüdümü tekrar ederim. Ancak, henüz sulh akdedilmemiş, atimiz taayyün etmemiş iken milleti bir hâl-i tezebzüpte nasıl bırakabilirim? Başladığım işi bitirmeliyim. Ondan sonra siyasiyattan çekilmek hakkındaki arzumu tatbik edeceğim.

Çalışmak vakti gelmiş, artık çalışmak lazım... Evet, çalışmak lazımdır. Bilhassa gençler çalışmalıdır.

* *Vatan Gazetesi*, 11 Nisan 1923, No: 17, s. 1.

43. İTTİHAT VE TERAKKİ FIRKASI HAKKINDA ANADOLU AJANSI MUHABİRİNE VERDİĞİ DEMEÇ*

14 Nisan 1339 (14 Nisan 1923)

İttihat ve Terakki Fırkası namına teşrik-i mesai için hiçbir teklif almadım. Esasen bugün kimse İttihat ve Terakki Cemiyeti veya Fırkası namına hareket etmek salahiyetini haiz değildir ki böyle ve bu nama müracaat vaki olabilsin. Çünkü herkesçe malum olduğu üzere, mezkûr cemiyet mütarekenin ferdasında o vakit ki İttihat ve Terakki merkez-i umumisinin davetiyle merhum Talât Paşa'nın riyaseti altında akt edilen kongresi kararıyla Teceddüt Fırkası'na inkılap etmiş ve bütün hukuk ve emvâlini mezkûr fırkaya devrederek İttihat ve Terakki namının tarihe tevdi edildiğini ilan etmişti. Vaktiyle zaten birçoğumuz o cemiyetin müessis ve azasından bulunuyorduk. Son kongresi kararıyla tarihe intikal eden mezkûr cemiyetin müntesipleriyle bilahare teşekkül eden Teceddüt Fırkası mensuplarının kısm-ı küllisi büyük milletimizin azm-ı bülendinden doğan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne iştirak veya iltihak etmiş ve bu cemiyetin programını kabul eylemiştir.

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Nisan 1923, No: 790, s.1.

44. LOZAN KONFERANSI HAKKINDA VERDİĞİ DEMEÇ*

8 Temmuz 1339 (8 Temmuz 1923)

Gerçi henüz son raporları okumadım. Fakat sulh mutlaka olacaktır. Çünkü bütün dünya daha fazla hâl-i harpte kalmaya tahammül edemez.

* *Vakit*, 9 Temmuz 1923, s.1.

45. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN İKİNCİ DÖNEMİNİN AÇILIŞINDA YAPTIĞI KONUŞMA*

13 Ağustos 1339 (13 Ağustos 1923)

Efendiler;

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 2'nci intihap devresine dâhil olmuş bulunuyoruz. Yeni meclisimizi teşkil eden heyet-i celilenizi kemal-i hürmetle selamlarım. Bu devr-i intihabiye, aynı zamanda, yeni Türkiye devletinin, yeni tarihinde mesut bir intikal zamanına tesadüf ediyor. Bunu memleketimizin, milletimizin saadet ve selameti için, Heyet-i Aliyyenizin muvaffakiyeti için fal-i hayır addediyorum.

Filhakika, dört senelik istiklal mücahedemiz, milletimizin şanına layık bir sulh ile neticelenmiştir. Lozan'da imza edilmiş olan muahedename, Heyet-i Aliyyenizin tasdikine iktiran ettiği takdirde bütün manasıyla hür ve müstakil olarak mesut bir mesai sahasına dâhil olmuş bulunacağız. İstihsâl edilen netayic-i mesudenin muhafazasında, Lozan Muahedesi'nden tefrik edilen meselelerin hâl-i katisinde ve milletimizi huzur ve refaha nail eden feyizli hizmetlerde muvaffakiyet-i tammenizi bütün kalbimle temenni ederim.

Efendiler! Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin inikadına takaddüm eden faaliyet-i milliye devrinde milletimizin nail-i teveccüh ve itimadı olmuştum. İlk Meclisin riyasetini ve kahraman ordularımızın başkumandanlığını ifa etmiştim. Bu suret ve sıfatla en büyük millî şereflere mazhar oldum. Heyet-i celileniz tarafından da makam-ı riyasete intihap edilmekliğim kalbimdeki minnet ve şükran hislerini ikaz eylemiştir. Bu asil teveccüh-i millînin yüksek kıymeti ile münasip bir surette çalışmaya devam edeceğimi ve sulhun küşad edeceği mesai sahasında da -müzaharetinize ve umum milletin itimadına müsteniden- temin-i muvaffakiyet için bütün kuvâ-yı maddiye ve iradiyemi sarf edeceğimi huzurunuzda, muvacehe-i millette taahhüt eylerim.

Efendiler, müntahap ve mutemet reisiniz olmak şerefi bugün uhdeme bazı maruzatta bulunmak vazifesini tahmil ediyor. Bugüne takaddüm eden vaziyet ve vazifelerim itibarıyla da bu maruzatımın hüsn-i telakki buyurulacağını ümit ederim. Bütün teellümat ve ıstırabatını ve bütün huzuz-ı muvaffakıyatını milletle beraber yaşadığımız safahat-ı cidalin tafsilâtı malumunuzdur. Ben bu tafsilâtı başlıca üç safha üzerinde hulâsa ve mütalâa edeceğim:

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, Cilt 1, 13.8.1339, Pazartesi, s. 36-42.

Mondros Mütarekesi'nden Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve Hükûmetinin teessüsüne kadar ve ilk Meclisimizin geçirdiği seneler ve nihayet yeni Meclisimizin dâhil bulunduğu devir.

Öyle zannediyorum ki bizi bugüne kadar getiren ve bugünün vaziyetini tevlit eyleyen millî hadisatın mühim noktalarını ve yeni vazifelerimizin azamet ve şümulünü bu üç safha ihtiva edebilir. Yeni Türk Devleti'nin küşat eylediği sulh devrinin ilk Meclisi olan heyet-i celilenizin muvacehesinde âtıl ve münkariz Osmanlı İmparatorluğu'ndan ve onun son büyük hadisesi olan Harb-i Umumi'den bahsetmeyi bîlüzum addediyorum. Onun için sözlerime Mondros Mütarekesi'nden başlayacağım:

Efendiler! Mondros Mütarekenamesi'nin akdinden ilk Millî Meclisimizin küşadına kadar geçen devir; bir milletin feci maceralarıyla, şeref ve haysiyetine vuku bulmuş en ağır tecavüzatın feci maceraları ile doludur. Malum olduğu üzere Osmanlı Hükûmeti'yle müttefikler arasında akdedilmiş olan bu mütareke ferda-i imzasından itibaren düvel-i galibe tarafından fiilen ve hükmen parçalandı, İngiliz, Fransız, İtalyan istila orduları vatanımızın aziz parçalarına çöktüler. İstanbul ve Boğazlar düşman kuvâ-yı berriye ve bahriyesine saha-i cevalân oldu.

Yunan orduları İzmir rıhtımını kana boyadı. En güzel mamurelerimizi tahribe başladı. Kadın ve çocuklarımız namus ve iffetimiz ve pek çok meâbit, asar ve âbidatımız dâhil olduğu hâlde Türk namı altındaki her şeye tecavüz edildi. Her gün Ayasofya'ya haç asmak tehdidiyle en ince hislerimiz rencide edildi. Esirler hakkında bile reva görülmeyen bir cebirle asırların hamule-i şerefini omuzlarında taşıyan zabitlerimiz, düşman zabitlerine merasim-i ihtiramiye ifasına mecbur tutuldu. Timsal-i namusumuz olan sancağımız hakaret gördü.

Bu meşum mütarekenin tatbikatına nezaret etmek üzere Anadolu'nun en ücra yerlerine kadar tesis-i nüfuz eden ecnebi zabitleri istihbarat şebekeleri namı altındaki fesat ocakları dâhilî düşmanlarımızın teşvikiyle halkımıza hatıra gelmeyen zulüm ve hakaretleri reva gördüler. Hükûmetin nüfuzu, milletin haysiyeti bu mütecaviz zabitlerin elinde baziçe oldu.

Hulâsa, Türklüğün vicdanı müthiş bir imtihan karşısında kaldı. Bu nihayeti gelmeyen tecavüzatın vasıl olacağı neticeyi, bu neticenin fecaatini idrak etmemek mümkün değildi. Tarihin ve ananatın şevkiyle vatanın taht-ı şehametinde oturan Osmanlı Padişahı ve Halife ve onun hükûmeti ise yalnız şahsi ve hasis menfaatlerini temin için tamamıyla düşmanlara teslim-i nefs eylemişti... Vatana ihanet hususunda onlara peyrev olmuştu.

Vaziyet tamamen ümitsiz görünüyordu. Düşmanların kuvvet ve kudreti ezici, felaket, azîm ve nâkabil-i tahammüldü. Her hâlde esaret veya ölümden birini tercih eylemek mecburiyeti karşısında bulunuyorduk. Hürriyet ve istiklal için dünyada

hiç bir milletin karşı karşıya bulunmadığı müşkülâtla mücadele etmek lazım geliyordu. Erbab-ı idrak, manzaranın mağlup bir devletin tayin-i mukadderatı hududundan çıktığını gördü. Galip devletlerce Osmanlı Devleti'nin inkıraz-ı katisine karar verildiğini anlamakta müşkülât kalmadı.

Hakikaten Türkiye halkının haysiyet ve şerefine riayete asla lüzum görülmüyor, onu taht-ı esarete almak, Türkiye'yi taksim etmek ameliyesine mâni tasavvur edilmiyordu. Halkta bir intibah başlamıştı. Memleketin bazı taraflarında muhtelif unvanlar altında cemiyetler teşekkül ediyor ve düşmanlara karşı bizzat millet tarafından müsellâh müdafaanın esasları kuruluyordu. Garpta ve şarkta yapılan kongreler umumi intibahı teşdit etti. Nihayet Sivas Umumi Kongresi muayyen noktalar üzerinde bariz prensipler dairesinde muhtelif millî teşkilatı "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" namı altında tensik ve teşmil ederek kuvâ-yı umumiye-i milleti tevhit eyledi.

Efendiler, şayan-ı dikkat bir ciddiyet ve şümul kesp eden bu mesai düşmanların, bilhassa Padişah ve Halife olan zatın mukabil tedbirlerini intaç etti. Harekât-ı milliye müteşebbisleri hakkında takibat emirleri verildi. Tenkil tedabirinin tatbikat-ı fiiliyesine geçildi. Düşmanlar karşısında acz ve zilleti kabul eden saray ve hükûmeti bütün bakiye-i şevketiyle, bütün vesait-i sefilesiyle intibah-ı millîyi öldürmek, hakkına ve namusuna tecavüz edenler aleyhinde milleti mücahededen men etmek istiyor, memleketi parçalamak için düşmana piştarlık ediyordu.

Fakat Efendiler, Sivas Kongresi'ni yapanların azmi, katî ve millete istinadı kuvvetli idi. Bimehâl mesaiye devam olundu. Evvela, mebus intihabı ve Meclis'in inikadı temin edildi. Bu suretle millet, mevcudiyetini ispat için ilk esaslı muvaffakiyetini istibdada karşı ihraz etmiş oldu.

Efendiler, sarayın ve hükûmetinin vatan ve millet aleyhine müteveccih bütün bu cinayatına rağmen millet yine padişah ve halifeyi kurtarmak ve Osmanlı Devleti'ni ihya etmek için tam bir hulus ile çalıştı ve intihap edilen mebusların Osmanlı Hükûmeti'nin kanunları dairesinde içtimaını temin ile iktifa etti. Mebusların ecnebi süngüleri altında mutlak bir istiklal-i fikirle ifa-yı vazife eylemelerine imkân olamayacağı bedihî iken, Efendiler, henüz ekseriyete şâmil olan tereddüt ve sathiyyen mülahazat Meclis'in, maalesef İstanbul'da içtimaına muvafakatını zaruri kıldı.

Efendiler, düşmanlarca ve Bâb-ı Âlice İstanbul'da bulunacak bir Meclisin mütecellidane hareketi muhtemel görülmüyordu. Onlar nazarında bu Meclis'in içtimaıyla artık Anadolu'da bir teşekkül-i milliye meydan bırakılmayacak ve heyecan-ı millî bu suretle teskin edildikten sonra facia yine devam edecektir. Bu hakikati görenler Anadolu'daki mesai-i mücahidâneye devam ettiler. Bu sayede Anadolu teşkilatı taazzuv ediyor, kuvvetleniyordu. Anadolu'ya istinat eden Meclis de gayr-ı müsait vaziyetine rağmen vazifesine devam ediyordu.

Bu vaziyet düşmanlar için müsait bir manzara arz etmiyordu. İğfalkâr tedabirle nail-i maksat olmaktan nevmit kalan düşmanlar, kararlarını açıkça verdiler ve 16 Mart 1336'da İstanbul'un işgal-i fecii vuku buldu. Osmanlı Devleti'nin hayatına fiilen hatime verildi. Bu hadise Anadolu'da çalışanlar için gayr-ı muntazar değildi. Artık Osmanlı Devleti'ni kurtarmak ve onun saye-i amânında vatanın halasını, milletin istiklalini temin etmek imkânı külliyen zail olmuş bulunuyordu.

Millî bir meclisin içtimaa daveti bir emr-i zaruri hâline girdi. Nihayet 23 Nisan 1336 tarihinde bugün toplandığımız bu salonda heyet-i celilenize selef olan 1'inci Türkiye Büyük Millet Meclisi içtima eyledi. Türkiye tarihinde daima yüksek bir mevki muhafaza edecek ve ahfadın takdiratını kazanacak olan ilk Meclisimiz milletin kendi mukadderatına bizzat vazıü'l-yed olduğunu ilan etti. Hâkimiyet-i milliye esaslarını düstur-i harekât ittihaz etti ve kuvvetli bir halk hükûmetinin esasını vaz eyledi.

Efendiler, Anadolu'da yeniden millî bir devletin kurulması milletimizin rüşt-i kiyasetini gösteren şayan-ı takdir bir eser-i intibah idi; fakat düşmanlarla beraber Padişah ve halife olan zat, bundan memnun olmadı. Paris'te imza ettikleri Sevr Muahedesi'ni cebren millete kabul ettirmek için müşterek tedabir aldılar. Anadolu'nun millî heyecanlarını bastırmak için müracaat olunmadık şeytanet bırakmadılar. Bir taraftan dini siyasete alet ittihaz ederek Anadolu mücahitlerini idama mahkûm ettiler. Ahaliyi mahut fetvalarla mukateleye teşvik eylediler. Bir taraftan da bazı pespayelerin ceplerini doldurarak Kuvâ-yı İnzibatiye veya Hilafet Ordusu namıyla üzerimize saldırdılar. Sâf ve masum halkı birçok tasniat ile iğfal ederek dâhilde yer yer isyan ateşleri yaktırdılar.

Efendiler, ilk Meclisimizin küşadı günü İstanbul'dan idare olunan kıyam, Ankara'nın sekiz saat mesafesine kadar gelmiş bulunuyordu. Samsun ve havalisinde siyasi ve zalim bir isyan, bütün muhite hâkim olmak istidadını gösteriyordu. Vatanın şarkı, garbı ve cenubu düşman ateşleri içinde yanıyordu, işte mebde-i hareketimizdeki manzara...

Muhterem Efendiler! Bugünkü parlak neticeye vüsul kolay olmadı. Mebde-i hareket ile nokta-i muvasalat arasındaki mesafenin azametini ve istimal edilen zamanın azlığını nazar-ı dikkat-i âlinize arz etmek isterim. Bu hususta hâtıramızı daima kuvvetle muhafaza edelim! Çünkü bu, bizim için müstakbel mesaimizde azim ve metanet menbâıdır.

Efendiler; mütalâatımın 2'nci safhasına geçerken arz eyleyeyim ki, selefiniz olan Meclis-i Âli, ilk günlerin dehşeti karşısında meftur olmadı. Milletten aldığı büyük salahiyet ve kudretle vazifesine devam etti. Yeni devletin hükûmeti celadetle mücadeleye atıldı. Teşvikata kurban olan halk daire-i masuniyete irca edildi. Topsuz, tüfeksiz, cephanesiz, vasıtasız enkaz hâline getirilmiş olan ordu ihya edildi. İlk

mücadele günlerinde elim bir ıztırar ile vücuda getirilen gayr-ı muntazam kuvvetler derhâl kuvâ-yı nizamiyeye kalbedildi. Bu intikali, menafi-i mülahazatına münafi bulan bazı müfrezelerin ihanetkârane mukavemeti kal olundu. Talih ve huzur-ı memleket muntazam bir ordunun yed-i emanetine tevdi edildi.

Efendiler! Millî ordunun daha ilk teşekkülü günlerinde gördüğü büyük ve kıymetli hizmetler, milletin daima hâtır-nişân-ı minnet ve şükranı olacaktır. Yekdiğerini takiben faik düşmanlara karşı istihsal edilen Ermenistan Zaferi, birinci İnönü Zaferi, ikinci İnönü Zaferi ve Cenup Cephesi muharebatında gösterilen fedakârâne mukavemet safhaları, millî ordunun tarih-i şerefinde ilk kıymetli hadiseler olarak daima parlaklığını muhafaza edecektir.

Efendiler! Mücadele seneleri teakup ettikçe genç ordumuz şehamet temelleri üzerinde mütemadiyen yükseldi. İrade-i milliyenin tevcih ettiği en mühim vezaifi, kahramanane ifa kudret ve haşmeti gösterdi. Ankara'ya yürüyen mağrur Yunan ordusunu Sakarya Meydan Muharebesi'nde mağlup ve ricate mecbur etti. Nihayet tekmil Yunan'ı, Asya-yi Suğra Ordusu Afyon Karahisar-Dumlupınar Meydan Muharebesi'nde tamamen boğdu ve bütün aksamıyla Anadolu topraklarına serdi, imha etti. Her safhası vatan için, ahfâd-ı ensalimiz için şerefli hadiselerle dolu büyük bir menkıbe-i celadet teşkil eden Anadolu muharebelerinin heyecanbahş tafsilâtını lisan-ı tarihe terk ediyorum.

Fakat Efendiler! Millet; milletin ruh sanatı, musikisi, edebiyatı ve bütün bediiyatı bu kudsî cidalin ilâhî teranelerini müebbet bir vatan aşkının vecdleriyle daima terennüm etmelidir.

Efendiler, arz eylediğim vakayi-i harbiyeye pek mühim siyasi faaliyetlerimiz terafuk etmiştir. Ezcümle Ruslarla elyevm ahkâmı cari bir dostluk muahedenamesini akdettik; Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan ve Afganistan ile de aynı mahiyette muahedeler akdeyledik. Şark Cephesinde kazandığımız bu zafer neticesinde Ermenilerle musalâha yaptık. O zaman, garp devletleriyle temasımıza gelince: Yalnız Fransızlarla mahdut şeraiti ihtiva eden Ankara İtilafı'nı yapabildik. Hâlbuki her büyük muharebeden evvel veyahut sonra istihsal-i sulh için samimane çalıştığımız hâlde her müracaatımız ya ret ile veyahut istiskal ile mukabele gördü.

Efendiler, ne yapalım ki, kuvâ-yı maddiye ile müeyyet olmayan hakların akamete mahkûmiyetini ifade eden kaide-i külliye-i ezeliye bizim hakkımızda müsamahakâr bir istisna göstermedi. Milletin iradesi, fiilî ve katî bir zaferin timsali hâlinde teşahhus etmedikçe, peri-i sulh, âguş-i huzurunu bize açmadı.

Efendiler! İlk Meclisimiz memleketi düşman ayaklarından kurtarmak milleti hayatbahş bir sulha götürmek gayesine yürürken aynı zamanda yeni Türkiye Devleti'nin bünyanını tesis ve tarsîn ediyordu. Bu maksatla kanunlar vaz' etti, kararlar

ittihaz eyledi, devletin muhtelif şuabatının ihtiyaç gösterdiği bir hayli mesaili halletti.

Efendiler, giden Meclis -vaziyet-i dâhiliyemizi ve harekât-ı askeriyemizi teşviş ve sulhumuzu işkâlden geri durmamış olan bazı mahdut kimselerin vücuduna rağmen- vazifesini hüsn-i ifa etmiş ve suret-i umumiyede vatan ve millet için mucib-i halas ve hayat olmuştur.

Muhterem Efendiler! Dört senelik mesaiden sonra kati muzafferiyetimiz üzerine Mudanya Mukavele-i Askeriyesi yapıldı ve sulh müzakeratı devresine geçildi. Bu müzakeratın cereyanında da tesadüf ettiğimiz müşkülât pek çoktur. Fakat ben bunu pek tabii buluyorum. Çünkü bu sulh müzakeratında tesviye olunan hesabat dört senelik değil dört yüz senelik bir devrin miras-ı seyyiâtı idi.

Hakikaten Osmanlı İmparatorluğu en haşmetli, azametli ve kuvvetli devirlerinden itibaren milletin istiklali zararına, menafi-i hayatiyesi zararına o kadar çok şey feda eylemiş idi ki netice yalnız kendisinin mahv ve münkariz olmasından ibaret kalmadı, belki kendinden sonra da memleketin sahib-i hakikisi olan milleti ispat-ı hak ve mevcudiyet için azîm müşkülâta maruz bıraktı. Müşkülât, muvaffakiyetle iktiham olundu. Binnetice imza olunan muahede heyet-i celilenizin manzur ve malumu olacaktır. Ben burada yalnız bugüne kadar olan mesai ile olan neticelerini hulâsa etmek isterim.

Efendiler, şarkta Trabzon'u, cenupta Adana'yı ihtiva edecek büyük Ermenistan'dan eser kalmamıştır. Ermeniler tabii olan hudutları dâhilinde bırakılmıştır. 93 seferinde Türk vatanından cebren ayrılan Elviye-i Selâse tekrar sancağımız altına alınmıştır. Şimalde Karadeniz'in en güzel ve en zengin sahilleri üzerinde tesis edilmek istenilen Pontus Hükûmeti taraftarlarıyla beraber tamamen bertaraf edilmiştir. Cenupta nüfuz mıntakaları unvanı altında memleketimizi parçalamak ümitleri kâmilen kırılmış ve milletin azim ve celadeti karşısında Türkiye'yi parçalamanın ham bir hayal olduğu kabul ettirilmiştir. Türkiye'ye, her medeni memleketin müstefit olduğu haklar tanıttırılmıştır. Yine cenupta servet ve kabiliyeti itibarıyla vatanımızın en parlak bir ümidi olan Adana ve onun gibi birçok güzel şehirlerimiz, muztarip oldukları istiladan kurtarılmıştır.

Garpta en mâmur yerlerimiz, İzmir ve Bursa gibi şehirlerimiz, Paşaeli ve tarihî Edirnemiz ve dünyanın iştiyakını celbeden güzel İstanbulumuz esaret ve işgal boyunduruğundan kurtarılmıştır. Bundan maada bizi diğer medeni milletler sırasından geri bıraktıran adli, siyasi, iktisadi ve malî zincirler kırılmıştır, parçalanmıştır.

Efendiler! Bugüne kadar istihsal eylediğimiz muvaffakiyat, bize ancak terakki ve medeniyete doğru bir yol açmıştır. Yoksa terakki ve medeniyete henüz isal etmiş değildir. Bize ve ahfadımıza düşen vazife bu yol üzerinde tereddütsüz ilerlemektir. Şurasını hatırdan çıkarmamalıdır ki, bu kadar fedakârlıkların semeresini elimizden

kaçırmamak ve geçen musibet ve felaketlerin bir daha avdetini gayr-ı mümkün kılacak tedabir almak bizim için her günün düşüncesi olmalıdır. Fakat emin olalım ki, bunun için kuru bir dikkat ve teyakkuz, safdilâne bir kıskançlık kâfi değildir.

Efendiler, asırlarca devam eden bir suiidarenin bu nesle tahmil eylediği vezaif tadat edilmeyecek tenevvü ve müşkülat arz eylemektedir. Bu sebeple yapmaya mecbur olduğumuz mühim ve çok işleri salim ve neticebahş bir sisteme rapt etmek mecburiyetindeyiz. Mahdut vesaitle büyük işler görmenin tecrübe olunan yegâne usulü, kuvvetlerimizi dağıtmamak, vesait-i mevcudenin kısm-ı azamını gayelerimizden en mühimi olanlar üzerinde teksif etmektir. Şüphesiz dâhil olacağımız sulh devrinde bütçemizin bahşedeceği müsaadeyi evvel emirde yeni devletimizin temin-i bekasına, şevket ve kudretle ebed karar olmasına hasredeceğiz. Fakat bunun için esas bazı noktalar vardır ki onları daima göz önünde tutmalıyız. Benim, ilk vârid-i hatırım olan mühim nokta asayiştir.

Efendiler! Hükûmetin hikmet-i vücudu, memleketin asayişini, milletin huzur ve rahatını temin eylemektir. Bütün memlekette müstakar bir asayişin füyuzanı hükümran olmalıdır. Millet vâsi bir huzur ve emniyet içinde müsterih bulunmalıdır. Memleketimizin her hangi bir köşesinde halkın emniyetini devletin vahdet ve asayişini ihlale tasaddi edenler devletin bütün kuvvetlerini karşılarında bulmalıdırlar.

Sonra Efendiler, Türkiye devletinin istiklali mukaddestir. O, ebediyen müemmen ve masun olmalıdır. İstiklal-i devletin, hayat-ı millet ve memleketin hâris-i yegânesi ise kahraman ordumuzdur. Binaenaleyh, teşkilat-ı askeriyemizin itina-yı mahsusla tanzim ve ilâsı en mühim esaslardandır.

Efendiler, bugün vasıl olduğumuz sulhun, sulh-i ebedî olacağına inanmak, elbette safdillik olur. Bu, o kadar mühim bir hakikattir ki ondan bir an bile gaflet, milletin bütün hayatını tehlikeye ilka eder. Şüphesiz, hukukumuza, şeref ve haysiyetimize hürmet edildikçe mütekabil hürmette katiyen kusur etmeyeceğiz. Fakat ne çare ki zayıf olanların hukukuna hürmetin noksan olduğunu veya hiç hürmet edilmediğini çok acı tecrübelerle öğrendik. Onun için Efendiler, bütün ihtimalâtın talep edeceği hazırlıkları yapmakta asla teahhur edemeyiz.

Efendiler! Memleketin dâhilî ve haricî emniyeti esbabı istikmal edilirken usul-i adlimizin sürat-i mümkine ile ıslahına ehemmiyet-i mahsusa atf olunmalıdır. Nafia, İktisat ve Maarif umurunun ne kadar hayatî olduğunu, milletin muvaffakiyetini, refah ve saadetini temin hususunda ne kadar müstacel ve mübrem bulunduğunu takdir buyurursunuz.

Efendiler! Millete karşı, müteahhit olduğumuz ve her biri başlı başına haiz-i ehemmiyet sair bilcümle mesaili amelî ve ilmî usuller dairesinde halle tevessül eylemek cümle-i vezaifimizdendir.

Münasebat-ı hariciyemiz hakkında fazla bir şey söylemeye lüzum görmüyorum. Bu hususdaki katî şiarımız cihanca malum olmuştur. Bütün komşularımızla ve diğer devletlerle dostane geçinmeye ve mütekabil hürmet ve vefakârlığa müstenit siyasetimizin devam edeceğine şüphe yoktur. Şurasını tavzih etmek isterim ki sulh devrine hakiki bir samimiyetle ve ciddi bir sükûn arzusuyla giriyoruz. Heyet-i Aliyyenizin dinlemek lûtfunda bulunduğunuz bütün bu mütalaatıma müsaade buyurursanız birkaç söz daha ilave edeyim:

Efendiler! Bir an için teferruattan tecerrütle vatan dediğimiz kutsi mevcudiyete umumi bir nazarla bakalım. Onun hayat namına, ümran namına her mazhariyetten mahrum bir siyah toprak sahasından ibaret bırakılmış olduğunu görürüz. O siyah toprak sahasının altında defineler ve üstünde asil ve kahraman bir millet yaşıyor. İşte biz, bütün bu uzun ve tahammülü müşkül mücadeleleri bu aziz miras-ı ecdadın hür ve müstakil sahibi olduğumuzu ve ilelebet olacağımızı ispat için yapmış bulunuyoruz. Vatanın ve istiklal-i milletin mesuliyeti namına yapmış bulunuyoruz. Bundan sonraki faaliyetlerimizin de hedef-i aslisi aynı mesuliyetin ve huzur ve emniyetin temin ve teyidi olacaktır.

Bu sayede memleketimizi mamur ve halkımızı mesut ve müreffeh edeceğiz. Ümidimiz, azmimiz ve bilhassa milletimizin ve Meclis-i Âlinizin göstereceği vahdet ve tesanüt terakki ve medeniyet yolundaki mesaimizde elbette zâmin-i muvaffakiyet olacaktır.

Muhterem Arkadaşlar! Maruzatıma hitam vermeden evvel cümlenizi büyük bir vazifenin ifasına davet etmek istiyorum. Geçirdiğimiz buhranlı günlerin şerefli kahramanlarını hep beraber takdis edelim. Onlar arasında muharebe meydanlarında düşman silahıyla göğüsleri delinmiş bahtiyarlar olduğu gibi yangınlarda, ateşlerde yakılmış bedbaht çocuklar, kadınlar ve ihtiyarlar vardır. Onlar arasında namuslarına tecavüz edilmiş, ebediyen ağlamaya mahkûm genç kızlar da vardır. Onlar arasında yurtlarını kaybetmiş aileler, evlatlarını gömmüş analar vardır ve yine onlar arasında muharebedeki vazife-i namusunu şerefle ifa ederek bugün memleketlerine dönmüş gaziler vardır. Onlardan câm-i şehadeti nûş etmiş olanların ruhlarına Fatihalar ithaf edelim.

Efendiler, bugün bihakkın iftihar edebileceğimiz bütün muvaffakiyatın sırrı yeni Türkiye Devleti'nin bünyanındadır. Filhakika, Türkiye Devleti'nin, bu yeni müessesenin istinat eylediği esaslar, mahiyet itibarıyla kendine takaddüm eden tarihî müesseselerin esaslarından başkadır. Bunu bir kelime ile ifade etmek lazım gelirse diyebiliriz ki yeni Türkiye Devleti bir halk devletidir, halkın devletidir. Müessesat-ı maziye ise bir şahıs devleti idi, eşhasın devleti idi. Bir milletin saha-i âlemden tamamen silinmesi için, bir milletin mecmua-i beşeriyette tamamen inhilal ettirilebilmesi için Tufan-ı Nuh kadar harikulade mesâip ve hadisat lazımdır. Fakat eşhas,

kendiliğinden mahkûm-i zevaldir. Binaenaleyh halk müessesesi ile şahıs müessesesi arasında hayat ve zeval nispetleri de bunun aynıdır.

Efendiler, dünyanın belli başlı milletlerini esaretten kurtaran, hâkimiyetlerine kavuşturan büyük fikir cereyanları, köhne müessesata ümit bağlayanların, çürümüş idare usullerinde rehâ kuvveti arayanların bîaman düşmanıdır. Avusturya, Almanya, Rusya ve hatta dünyanın en muhafazakâr bir medeniyete mensup Çin İmparatorlukları o büyük fikir cereyanlarının kahhar sadmeleriyle, gözlerimizin önünde devrilmiştir.

İşte Efendiler, yeni Türkiye Devleti, cihana hâkim o büyük ve kadir fikrin Türkiye'de tecellisidir, tahakkukudur. Cihan içtimai ve siyasi icabatından doğan ve binlerce senelik Türk tarihinin netice-i tekâmülü olan devletimiz, devam ve istikrarın bütün evsaf ve şeraitini haizdir.

Efendiler! Bu şeraitin mesut inkişafını teminde, heyet-i celilenizin mazhar-ı muvaffakiyat olmasını Cenab-ı Hakk'tan niyaz ederim.

46. SPORUN GAYESİNE DAİR YAPTIĞI KONUŞMA*

16 Ağustos 1339 (16 Ağustos 1923)

Biz henüz Avrupa derecesine gelmedik. Sporda tek ve sarih bir gaye gözetmek lazımdır. Sporu ya propaganda için yapacağız yahut da bedeni tekâmülümüzü temin için yapacağız.

* Ankara Türkocağı toplantısında Ali Sami (Yen) Bey'in verdiği bilgi üzerine yaptığı konuşmadır. *Vakit*, 17 Ağustos 1923, s. 1.

47. ÇANKAYA KÖŞKÜ'NDE SUPHİ NURİ BEY İLE SOHBET SIRASINDA YAPTIĞI KONUŞMA*

5 Eylül 1339 (5 Eylül 1923)

Ellerimiz deniz kıyısında ve ellerimiz zincirlerle bağlı bir hâlde bulunuyor ve: "Ah bir kere hür olsak da şu denizde bir yüzsek" diyorduk. İşte bugün hürriyetimizi aldık ve zincirlerimizi kırdık, denizde yüzmemize bir mâni kalmadı. Fakat bir türlü suya giremiyoruz. Ayağımızı denize sokuyoruz, soğuk var. Dalsak da yüzme bilmediğimiz için batacak, boğulacağız. Demek, gaye hür olmaktan ibaret değilmiş. İş, yüzmeyi öğrenmekte ve kurtulmanın çaresine bakmaktaymış. İşte meydan. Ordu vazifesini yaptı. Memleketin ilim ye irfan erbabı, memurları, mebusları, iş adamları resikâra geçtiler. Kendilerini göstersinler. Bu vatanı hür ve mesut bir hâle getirsinler.

Biz, pek müthiş ve bîaman düşmanlara göğüs gerdik. Nihayet galebe çaldık. Bugünkü idari müşkülâtımız vakıa pek büyüktür. Fakat çalışmakla biz bunları da, Yunanları olduğu gibi, tepeleyeceğiz ve nihayet galebe çalacağız. Bu gayemizin istihsali için 5-10 sene kâfi değildir.

Bugünkü memurlarımız, fen adamlarımız, ilmimiz ve kudretimiz de kâfi değildir. Galebe yavaş yavaş hâsıl olacak ve memleket, yetiştireceği memurlarıyla, fen adamlarıyla, asarıyla nihayet birçok sene sonra sulh ve ıslahat vadisinde muzaffer olacaktır.

* *Müşterek Gazetesi*, 9 Eylül 1923, s. 2.

48. CUMHURİYET'İN İLANI SÜRECİNDE, DOĞULULUK VE BATILILIK KONUSUNDA NEUE FREIE PRESSE MUHABİRİNE VERDİĞİ DEMEÇ*

27 Eylül 1339 (27 Eylül 1923)

- Yeni Türkiye Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ilk maddelerini size tekrar edeceğim:

"Hâkimiyet bilâ kayd u şart milletindir. İcra kudreti, teşrii salahiyeti milletin yegâne hakiki mümessili olan Meclis'te tecelli ve temerküz etmiştir".

Bu iki kelimeyi bir kelimede hulâsa etmek kabildir: "Cumhuriyet". Yeni Türkiye'nin emr-i teceddüdü daha nihayet bulmamıştır. Harpten sonra Türk teşkilat-ı esasiyesinin inkişafı henüz kati bir şekil almış addedilemez. Tadilat ve tashihat yapmak ve daha mükemmel bir hâle getirmek elzemdir. İkmaline başlanan bu iş henüz bitmemiştir. Kısa bir zaman zarfında Türkiye'nin bugün fîilen almış bulunduğu şekil kanunen de tespit edilecektir. Yakın bir atide bu meseleye ait hükûmet teklifatı Meclis'e arz edilecektir. Bu teklifatın bütün mevaddı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun inkişaf ve ikmaline ait bulunacaktır. Bütün Avrupa ve Amerika'daki cumhuriyetler nasıl esas itibarıyla yekdiğerinden ayrı değilse, aralarındaki fark nasıl yalnız şekle ait bulunuyorsa, Türkiye'nin de bu cumhuriyetlerden farkı sırf bir şekil meselesidir. Diğer cumhuriyet usulüyle idare edilen memleketlerde olduğu gibi bizim de hâkimiyete malik bir parlâmentomuz vardır. Yalnız bizde Büyük Millet Meclisi hem teşriî hem de icraî salahiyete maliktir. Başka yerde olduğu gibi bizde de vekiller kendi vekâletlerine ait işlerden mesuldürler. Başka yerlerde yeni Türkiye devleti icra vekillerinin millet meclisi elinde bir oyuncak olduğu zannediliyor. Bu hatadır, vekillerin mesuliyetine ve vazifesine ait mesele de, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılacak tadilat ile tespit edilmiş olacaktır. Netice itibarıyla reis-i cumhurdan, reis-i hükûmetten ve mesul vekillerden müteşekkil bir hükûmet teşkil edeceğiz.

Yeni Türkiye'nin payitahtı meselesine gelince, bunun cevabı kendiliğinden zahir olur: Ankara Türkiye Cumhuriyeti'nin payitahtıdır.

- Avrupa'da Türkiye'nin Avrupa'ya ve Garplılığa husumeti bulunduğu fikri vardır. Türk matbuatında da bu nokta hakkında bir münakaşa açılmıştı. Bu münakaşada Garplılık müdafaa ediliyor veya aleyhinde bulunuluyordu. Bu hususta ne düşünülüyor?

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 27 Eylül 1923, No: 926, s.1.

- Asırlardan beri düşmanlarımız Avrupa akvamı arasında Türklere karşı kin ve husumet fikirleri telkin etmişlerdir. Garp zihinlerine yerleşmiş olan bu fikirler, hususi bir zihniyet vücuda getirmişlerdir. Bu zihniyet hâlâ her şeye ve bütün hadisata rağmen mevcuttur. Ve Avrupa'da hâlâ Türk'ün her türlü terakkiye hasım bir adam olduğu, manen ve fikren inkişafa gayr-ı müstait bir adam olduğu zannedilmektedir. Bu azim bir hatâdır. Cevabımı basitleştirmek için size şu misali serdedeceğim: Farz ediniz ki, karşınızda iki adam var; bunlardan biri zengin ve emrine her türlü vesait müheyya; diğeri de fakir ve elinde hiçbir vasıta mevcut değil. Bu vesait fıkdanından başka 2'ncinin manevi ruhu da diğerinden hiç farkı ve mâduniyeti yoktur. İşte Avrupa ile Türkiye yekdiğerine karşı bu vaziyettedir. Bizi mâdun olmaya mahkûm bir kavim olarak tanımakla iktifa etmemiş olan garp, harâbîmizi tâcil için, ne yapmak lazımsa yapmıştır. Garp ve Şark zihinlerinde yekdiğerine muarız iki prensip mevzubahis olduğu vakit, bunun en mühim menbaını bulmak için Avrupa'ya bakmalı. İşte Avrupa'da mütemadiyen mücadele ettiğimiz bu zihniyet mevcuttur.

İmparatorluk zamanında sultanın hükûmetleri Türk milletinin Avrupa ile temasına mâni olmak için ellerinden geleni yapmışlar ve milletin arzu ve iradesinden uzak ve ayrı olarak icra-yı hükûmet etmişler ve Türk milletini terakkiden hariç bırakmışlardır.

Biz milliyetperverler gözleri açık adamlarız. Gözlerimizi her gün daha ziyade açmaktayız ve gerek dâhilde ve gerek hariçte olup biteni görüyoruz. Milletimizin mütemeddin milletlerle temasını teshil etmek menafiimiz mukteziyatındandır.

Bu temasın, münasebetlerin yeniden tesisini yalnız arzu etmekle kalmıyoruz; onları inkişaf ettirmek için her şey yapıyoruz.

Matbuatla milliyetperver Türkiye'nin ecnebi düşmanı olduğu ilan edilirse, büyük bir hata irtikâp edilmiş ve hakikaten mevcut olan şeyin aksi iddia edilmiş olur.

2'nci noktaya gelince, yani Türk matbuatından da Garplılık ve Şarklılık münakaşası açıldığına gelince, matbuat istediği bahiste, istediği veçhile tefsiratta bulunabilir. Matbuat hiçbir veçhile tehâkküm ve nüfuza tâbi tutulamaz. Benim bu hususta şahsi nokta-i nazarım şudur ki, muhafazakâr olan ve bu hususta yalnız olan Tevhid-i Efkâr'ın karşısında, Türk matbuatının ekseriyeti var. Bu matbuat Garplılaşmak veçhesini müdafaa ediyor. Tevhid-i Efkâr'ın fikri bizim inkişafımızın Garp usulünde vaki olmasını tadil edemez. Onun hareketi Garp matbuatına karşı aksülâmel diye telakki edilebilir. O Garp matbuatı ki ekseriyeti mukaddema bizim aleyhimizde bulunuyordu. Vaki olan tebeddülata rağmen, eski metotlarını değiştirmiyorlar.

- Lozan sulhu hakkındaki fikr-i devletleri?

- Lozan sulhu, heyet-i umumiyesi itibarıyla bizi tatmin ediyor. Biz bu muahedeye tamamıyla riayet edeceğiz. Buna rağmen, şunu söylemekten kendimizi men

edemeyiz ki, daha düşmanlarımız vardır ve bunların kuvveden fiile çıktığını ahiren Avrupa akvamının zihinlerinde vaki olan Türkiye'ye müsait yeni bir temayül vasıtasıyla görmek istiyoruz.

Muallak mesail için dostane tarz-ı tesviyeler bulunacağını ümit etmek istiyoruz. Uzak bir atide değil, yakın bir istikbalde şimdiye kadar halledilemeyen mesâilin kati suret-i halle iktiran ettiğini görmek istiyoruz.

49. SUBAYLARIN MAAŞLARI VE OLAĞANÜSTÜ ÖDENEKLERİ HAKKINDA KANUN TASARISI DOLAYISIYLA TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA *

21 Teşrîn-i Evvel 1339 (21 Ekim 1923)

Muhterem Efendiler!

Zabitanımızın ve kumandanlarımızın terfih hâli hususunda gerek Heyet-i Vekile'nin, gerek Muvazene-i Maliye Encümeni aza-yı kiramının ve gerek bütün rüfeka-yı kiramın tamamen müttefik olduğunu büyük şükranlarla görüyorum.

Efendiler! Çok kıymetli ve çok yüksek ordumuzun Başkumandanı sıfatıyla, hakiki ve asil olan başkumandanın; yani Meclis-i Âli'nin huzurunda bulunduğumu arz etmekle pek mübahiyim. Bu itibarla zaten; sizin olan ordunun, zabitan ve kumanda heyetinin beyan-ı hâli zımnında vekilinizin bilvesile beyanatta, mütalaatta bulunmasını belki mazur görmezsiniz. Fakat bu mesele üzerinde bazı rüfekamız münakaşa açmış olduklarından ben de vekiliniz olmak sıfatıyla bu münakaşaya birkaç kelime ile iştirak etmeyi muvafık gördüm.

Arkadaşlar! Heyet-i Vekileniz, heyet-i celilenizden aldığı veçhe dairesinde ordunun ve devleti teşkil eden şuabatın mensuplarını terfih etmek için düşündü ve bu meyanda yapmış olduğu teklifi, Muvazene-i Maliye Encümeni'ne gönderdi. Fakat dermeyan edilen mütalaattan Heyet-i Aliyyenizce anlaşıldı ki Heyet-i Vekile'nin Muvazene-i Maliye Encümeni'ne tevdi etmiş olduğu bu teklif üzerinde gerek Müdafaa-i Milliye Vekâleti ve gerekse Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti ittifak etmemiş bulunuyorlardı. Bu münasebetle meseleye temas etmek mecburiyetinde kaldım ve Heyet-i Vekile'nin yaptığı teklifi hakikaten maksadı teminden uzak gördüm. Heyet-i Vekile'yi bir noktada mazur görmek muvafıktır. O da bütün devlet bütçesinde bir muvazene tesisine ait kanaat ve temayüldür. Bizzat bu teklifat üzerinde tetkikat yaptıktan sonra; zabitanımızın ve ordumuzun hayatına yakından vukufum itibarıyla, vasıl olduğum kanaat şu oldu ki Heyet-i Vekile'nin teklifinden başka bir zemin üzerinde, meseleyi mütalâa etmek. Bunun üzerine Müdafaa-i Milliye Vekâletiyle ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetiyle meseleyi beraber tetkik ettik. Birbirimizden ayrı olarak değil, Başkumandan sıfatıyla ben ve Müdafaa-i Milliye Vekili ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisiyle bir diğer teklif üzerine ittifak

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, Cilt 2, 21 Ekim 1339, Pazartesi, s. 851-852.

ettik ki Muvazene-i Maliye Encümeni'nin müzakere ettiği teklif, en nihayet bu olmuştur. Bu teklifte Muvazene-i Maliye Encümeni ve Heyet-i Vekile ittifak etti. Ve en nihayet huzur-ı âlinize kadar isal olunabildi.

Arkadaşlar! Huzur-ı âlinize, Muvazene-i Maliye Encümeni tarafından sevk olunan bu teklif en makul bir tekliftir. Ve bu teklifi ortaya koyarken, zannederim, bütün o arkadaşlar ve bendeniz, hiçbir vakit de hissiyata tâbi olmadık. Bilakis kendimizi, tamamıyla hissiyattan maddiyata sevk ettik. Maddiyata istinat ettik, hakikate baktık; madde ve hakikat, bu teklifin kabulünü zaruri kılmaktadır. Birçok rüfekamızın tekrar ettikleri gibi ben de arz etmek isterim ki ordumuzun başında ölüme giden, seve seve kanını akıtan, vücutlarını parça parça etmekten zevk alan zabitan ve kumandanlarımızın kahramanlığını söylemek abestir. Fakat buna bir kelime daha ilave ederek, mevzubahis olan bir fikri tenvir etmek isterim: Memleketimiz ve milletimiz her ne vakit felaketlere maruz kaldıysa, hiç şüphesiz ki bütün evlad-ı vatan, evlad-ı memleket en büyük fedakârlığı ihtiyardan çekinmemiştir. Yalnız bütün bu evlad-ı memleketi, vatanın müdafaası için ölüme sevk etmek mesuliyetini üzerine alan ve aynı zamanda onların ilerisinde göğsünü düşman kurşunlarına geren zabitlerdir, kumandanlardır. Eğer bizim zabitanımızın ve kumandanlarımızın bu memlekete ve bu millete ifa ettikleri vezaif-i mühimmeyi izhar ettikleri hüdapesendane fedakârlıkları nazar-ı dikkate alarak bunlara bir şey vermek mevzubahis olursa, bittabi çok mahcup kalabiliriz. Esasen zabitanımızı ve kumandanlarımızı taltif etmek lazımdır. En büyük mükâfata layık olan zabitlerimizdir, kumandanlarımızdır. Ve zannederim ki bunda bütün arkadaşlarımız müttefiktir. Hâlbuki arkadaşlar; bugün burada mevzubahis olan mesele, bu memleketi kurtarmış olan, istiklal-i milleti kurtarmış olan zabitan ve kumandanlarımızın taltifi değildir, Efendiler, terfihidir. Binaenaleyh Efendiler, çok rica ederim, sefaletten ve perişaniden zabitan ve kumandanlarımızın kurtarılması nokta-i nazarına matuf olan bir teklif üzerinde, fazla münakaşayı caiz görmeyiniz. Bunu da ilave etmek mecburiyetindeyim ki Efendiler, millet güzide evlatlarına, kahraman evlatlarına hakikaten mükâfat etmek ister ve bunu yapamayacağından naşi belki de çok çok meyus ve mükedderdir. Fakat bu millet, bu fedakâr evlatlarını hiç olmazsa terfih etmek için, en son lokmasını dahi vermekten zevk alabilir. Arkadaşlar! Cümlenizce malumdur ki bugüne kadar devam etmekte bulunan sefer, hâl-i seferberi, yarın nihayet bulacaktır. Bunun mânası şudur ki vatanın müdafaası için, silah altında duran, kuvve-i maddiyeyi teşkil eden askerlerimizden birçoğu, memleketlerine, köylerine gidecekler; tarlalarında çalışacaklardır. Bu, ordunun maddeten duçar-ı zaaf olmasıdır. Fakat bu memleketin müdafaasını emniyetle omuzlarına almış olan heyet-i celilenizin elinde, güvendiği bir nokta vardır. Ben, heyet-i celilenize tercüman olarak arz edeyim ki, bu nokta manevi kuvvettir; işte Efendiler, o manevi kuvvet ordunun kumandasını deruhte etmiş olan zabitanın ve kumandanların yarattığı kuvvettir. Zabitanımızın manevi

ve yüksek kudret ve kuvvetine güvenerek efradın birçoğunu memleketlerine bırakabiliyoruz. Bununla bit-tabi devletin orduya tahsis etmiş olduğu paranın yarıdan ziyadesini de devletin şuabat-ı sairesine vermiş oluyoruz.

Arkadaşlar, devlet makinesini emniyetle yürütebilmek için bazı rüfekamızın dediği şuabat-ı saire-i idariyeyi de düşünmek lazımdır. Zannederim ki bu bariz hakikate muarız olacak hiçbir arkadaşımız mevcut değildir. Behemehâl bu şuabat-ı idaremize mensup olanları da terfih etmek lazımdır, vazifemizdir, bunu yapacağız; çünkü bütün millete ve kâinata karşı ifade etmişizdir, taahhüt etmişizdir; bunu yapmamak elbette bizim için bir namus ve haysiyet meselesi olacaktır.

Fakat Efendiler, zabitanın, o memurları da o şuabat-ı devleti de ve bütün millet ve memleketi de kurtarmış olan, vatanı daima emniyet içinde tutacak olan heyet-i zabitanın, maaşatı ve terfih-i hâli mevzubahis olurken mi bu meseleyi halletmek isteyeceğiz? Onlar için zaman mı yoktu?

Bazı arkadaşlarımız zabitana yapılacak zamm-ı maaş ve zamm-ı tahsisat üzerindeki kanaat-i fikriye ve vicdaniyesini temerküz ettirebilmek için diğer memurinin ne aldıklarını ne alacaklarını, bunlarla mukayeseyi düşünüyor... Şüphe yok; tevazün ve teadül, aynı derecede terfih düşünülebilir. Fakat neden dolayı zabitan filan ve filan şuabatın tahsisatına göre maaş almalıdır veyahut ancak onlar gibi refah-ı hâle mazhar olmalıdır. Zannediyorum ki Efendiler; bütün milletin temayül-i hakiki ve hiss-i vicdanisi herkesin fevkinde olarak kendisinin hayatını, haysiyetini, istiklalini müdafaa eden ve daima müdafaa edecek olan zabitan ve kumanda Heyet-i Aliyyesinin refahıdır, saadetidir. Hiç şüphe etmem ki diğer şuabat-ı devlete mensup olanlar, kemal-i fahr-i meserret ile bunu, zabitanın hâlini vahid-i kıyasi görebilirler ve bu hiç kimsenin izzet-i nefsine ağır gelmez ve gelmemektedir; para verirken mi mukayese yapacağız Efendiler?

Niçin, Efendiler, ölüme giderken mukayese yapılmıyor? Ölmek lazım geldiği vakit bütün milleti önüne katarak veyahut arkasına düşerek ölüme giderken böyle müsabakalar, mukayeseler mevzuubahis olmuyordu?

Arkadaşlar, gerek benim söylediğim bu sözler ve gerek diğer bazı rüfekanın yapmış olduğu münakaşalar hiç şüphe yok ki, müşterek olan nokta-i nazarı temin-den başka bir şeye matuf değildir. Zannetmiyorum, zabitanın terfih-i hâline taraftar olmayacak bir fert bulunabilsin, içimizden yalnız bir muarız olduğunu gördük, o da Hilmi Bey biraderimiz; dermeyan ettiği mütalaata nazaran hakikaten muarız olmakta haklı imiş. Eğer imkân-ı maddi olsaydı hepimiz kendisine iştirak ederdik... Fakat demin de arz ettiğim gibi, biz gayr-ı mümkünü istihsal için uğraşmıyoruz, mümkün olabilen bir şeyin tahassülünü temenni ve rica ediyoruz.

Muhterem Efendiler! Heyet-i celileniz ki başkumandansınız, başkumandanlığı şahsiyet-i maneviyenizde temerküz ettiriyorsunuz; ben sizin muvakkat bir vekilini-

zim, size karşı maruzatta bulunduğumdan beni mazur göreceksiniz. Ve bu teklifi kabul ederek orduya karşı kadirşinaslığınızı göstereceksiniz.

Arkadaşlar! Gayet samimi ve sarih bir söz söyleyeceğim. Beni mazur görünüz! Bunda hiçbir mâna ve hiçbir maksat yoktur, belki hususi bir nokta-i nazar vardır. Bunu açık ve katî söylüyorum. Kaymakam Bey'den kaç para kesiyorsun ve bundan yüzbaşıya kaç para zammediyorsunuz? Arkadaşlar, zabitanın hepsi aynı nokta-i nazardan mütalâa olunmalıdır. Umumun faziletine ve liyakatine hürmet lazımdır. Aynı zamanda birbirinden büyük olanların emeği o nispettedir.

Efendiler! Zabitan ve kumanda heyetinin terfih hâllerine müteallik olan bu kanunu kabul etmekle heyet-i celileniz orduya karşı zaten taşımakta olduğumuz büyük takdiri ve kadirşinaslığı izhar buyurmuş oldunuz. Bundan dolayı ordu namına arz-ı teşekkür ederim. Ordu; bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da memleket ve milletin menafi-i âliyesini müdafaa, heyet-i celilenizin takdiratına liyakat kesp edecek surette çalışmakla bahtiyar olacaktır, mesut olacaktır.

50. CUMHURBAŞKANI SEÇİLMESİ ÜZERİNE TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA *

29 Teşrîn-i Evvel 1339 (29 Ekim 1923)

Muhterem Arkadaşlar!

Mühim ve cihanşümul hadisat-ı fevkalade karşısında muhterem milletimizin teyakkuz ve intibah-ı hakikisine bir vesika-i kıymettar olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzun bazı maddelerini tavzih için encümen-i mahsus tarafından heyet-i celilenize teklif olunan kanun layihasının kabulü münasebetiyle Yeni Türkiye Devleti'nin zaten ve cihanca malum olan, malum olması lazım gelen mahiyeti, beynelmilel maruf unvanıyla yâd edildi. Bunun icab-ı tabiiyesi olmak üzere, bugüne kadar doğrudan doğruya Meclisinizin riyasetinde bulundurduğunuz arkadaşınıza ifa ettirdiğiniz vazifeyi Reis-i cumhur unvanıyla yine aynı arkadaşınıza, bu âciz arkadaşınıza tevcih buyurdunuz.

Bu münasebetle şimdiye kadar mükerreren hakkımda izhar buyurmuş olduğunuz muhabbet ve samimiyet ve itimadı bir defa daha göstermekle yüksek kadirşinaslığınızı ispat etmiş oluyorsunuz. Bundan dolayı heyet-i celilenize bütün samimiyet-i ruhiyemle arz-ı teşekkürat ederim.

Efendiler, asırlardan beri şarkta mağdur ve mazlum olan milletimiz, Türk Milleti, hakikatte meftur olduğu hasailden muârra telakki ediliyordu. Son senelerde milletimizin fiilen gösterdiği kabiliyet, istidat, idrak, kendi hakkında suizanda bulunanların ne kadar gafil ve ne kadar tetkikten uzak, zevahirperest insanlar olduğunu pek güzel ispat etti. Milletimiz, haiz olduğu evsaf ve liyakatini hükûmetinin yeni ismiyle cihan-ı medeniyete daha çok suhuletle izhara muvaffak olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti cihanda işgal ettiği mevkie layık olduğunu asarı ile ispat edecektir. Arkadaşlar, bu müessese-i âliyeyi vücuda getiren Türk milletinin son dört sene zarfında ihraz ettiği zafer, bundan sonra da birkaç misli olmak üzere, tecelliyatını gösterecektir. Âcizleri mazhar olduğum bu emniyet ve itimada kesb-i liyakat etmek için pek mühim gördüğüm noktadaki ihtiyacımı arz etmek mecburiyetindeyim. O ihtiyaç, heyet-i âlinizin şahsım hakkındaki teveccüh ve itimadının, müzaheretinin devamıdır. Ancak bu sayede ve Allah'ın inayetiyle, şahsıma tevcih buyurduğunuz ve buyuracağınız vezaifi hüsn-i ifaya muvaffak olabileceğimi ümit ederim. Daima

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, Cilt 3, 29 Ekim 1339, Pazartesi, s. 99.

muhterem arkadaşlarımın ellerine, çok samimi ve sıkı bir surette yapışarak onların şahıslarından kendimi bir an bile müstagni görmeyerek çalışacağım, milletin tevecc-cühünü daima nokta-i istinat telakki ederek, hep beraber ileriye gideceğiz. Türkiye Cumhuriyeti mesut, muvaffak ve muzaffer olacaktır.

51. FRANSIZ OKULLARI, TÜRK-FRANSIZ İLİŞKİLERİ VE KÜLTÜREL KONULAR HAKKINDA GAZETECİ MAURICE PERNOT'A VERDİĞİ DEMEÇ *

29 Teşrîn-i Evvel 1339 (29 Ekim 1923)

- Fransa'nın, bağımsızlığını kaybetmektense ölüme karar vermiş olan, bir milletin mücadelesini yakından takip etmesi konusunda ne düşünüyorsunuz?

- Türkler; memleketinizin muhabbetine itimat edebileceklerini bilirler. Her zaman Fransa hürriyet için kahramanâne mücadelede dünyaya misal teşkil etmiştir.

- Fakat zat-ı asilânelerine itiraf ederim ki, son aylar zarfında Fransızların Türklere hissiyatı daha az umumi idi. Türkiye'nin hasımları vatandaşlarımın muhabbetini Türkiye'nin üzerinden çekip almağa çalıştılar. Ve evvela Türk hükûmetinin Türkiye'de mekteplerimizin, lisanımızın, nüfusumuzun inkişafına mâni olacak tedabir ittihaz edeceğini, sonra Türk milliyetperverlerinin güya ecnebi düşmanı olduklarını ileri sürdüler. Bu iki nokta hakkında zat-ı asîlâneleri bana tavzihatta bulunabilirler mi?

- Mektepleriniz için bu biraz da eski bir hikâyedir. Fransız mektepleri, Türk milletine büyük hizmetler etmiştir. Biz, hepimiz Fransa'nın hars menbaından içtik. Ben bile çocukken bir müddet bir Fransız mektebine gittim. Fakat bazen ecnebi mekteplerinin vazife hudutlarını geçtiğini, rollerinden çıktıklarını, gayr-ı fennî propaganda gayeleri takip ettiklerini ve bunun için halkımızın Türk olmayan unsurlarına istinat ettiklerini gördük.

- Bu şikâyet, belki bazı ecnebi mektepleri için varit olabilir. Merzifon'daki Amerikan mektebini kapattığınız için kimsenin size bir diyeceği yoktur. Fakat Türkiye'de bir Fransız mektebine karşı gerek siyasi gerek dinî herhangi bir propaganda isnat edildiğini bilmiyorum.

- Fransız mekteplerinin ekserisi rahipler ve hemşireler tarafından idare edilmektedir. Şu hâlde mesleki bir mahiyeti vardır. Binaenaleyh, dinî bir propagandada bulunduklarından endişe edebiliriz. Mamafih, istiyoruz ki mektepleriniz kalsın. Fakat Türkiye'de bizim mekteplerimizin bile haiz olmadıkları imtiyazatı ecnebi mekteplerinin malik olması gayr-ı kabil-i kabuldür. Müesseseleriniz, aynı sınıfta Türk müessesatına mevzu olan kanun ve nizamata riayet ettikçe baki kalabilir. Zaten bu

* *Tanin*, 11 Şubat 1924, s.1.

mesele Ankara murahhasları ile Fransız mümessilleri arasında müzakere edilmiş ve esaslı prensipler üzerinde itilaf hâsıl olmuştur.[1]

2'nci, ecnebi düşmanlığı noktasına gelince: Şu bilinsin ki, biz ecnebilere karşı herhangi hasmâne bir his beslemediğimiz gibi, onlarla samimâne münasebatta bulunmak arzusundayız. Türkler bütün medeni milletlerin dostlarıdır. Ecnebiler memleketimize gelsinler; bize zarar vermemek, hürriyetlerimize müşkilat irasına çalışmamak şartıyla burada daima hüsn-i kabul göreceklerdir. Maksadımız yeniden mukarenet peyda etmek, bizi başka milletlere bağlayan revabıtı tezyit etmektir. Memleketler muhteliftir, fakat medeniyet birdir ve bir milletin terakkisi için de bu yegâne medeniyete iştirak etmesi lazımdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun sükûtu, garba karşı elde ettiği muzafferiyetlerden çok mağrur olarak, kendisini Avrupa milletlerine bağlayan rabıtaları kestiği gün başlamıştır. Bu bir hata idi, bunu tekrar etmeyeceğiz.

Bu maksatlardan, Fransa'da pek büyük memnuniyetlerle malum olacak şey, siyasetimizin, ananelerimizin, menafiimizin bizi fikr ü temayül itibarıyla bir Avrupa Türkiyesi, daha doğrusu garba teveccüh etmiş bir Türkiye arzu etmeğe meylettirmesi olacaktır.

Şüphe mi ediyorsunuz? Fakat siz, tarihimizi nazar-ı itibara almalısınız. Türklerin asırlardan beri takip ettiği hareket, devamlı bir istikameti muhafaza etti. Biz daima Şark'tan Garp'a doğru yürüdük. Eğer bu son senelerde yolumuzu değiştirdikse, itiraf etmelisiniz ki, bu bizim hatamız değildir. Bizi siz mecbur ettiniz. Ricat arızî ve gayr-ı ihtiyarî oldu. Takdir etmelisiniz ki, şarkta ikametgâh intihabına mecbur olduğumuz için, ırkımızın beşiği ile alakadar olması itibarıyla mümkün olduğu kadar yakın garbî bir ikametgâh intihap ettik. Fakat vücutlarımız şarkta ise fikirlerimiz garba doğru müteveccih kalmıştır.

Memleketimizi asrîleştirmek istiyoruz. Bütün mesaimiz Türkiye'de asrî, binaenaleyh garbî bir hükûmet vücuda getirmektir. Medeniyete girmek arzu edip de, Garp'a teveccüh etmemiş millet hangisidir? Bir istikamette yürümek azminde olan ve hareketinin ayağında bağlı zincirlerle işkâl edildiğini gören insan ne yapar? Zincirleri kırar, yürür. Fakat tahaddüs eden vakayi, Türkiye'nin bilâ kayd u şart hâkimiyet-i müstakillesine sahip olması neticesine vardı. Bundan sonra memleketimize gelecek ecnebiler, samimiyetle bizi hükm ü esaretlerine almaktan feragat ederlerse,

1 Pernot konuşmanın bu bölümünde şu açıklamayı yapmıştır: "*Bu sırada bir fasıla-i sükût oldu. Mustafa Kemal Paşa sıcaktan başındaki astragan kalpağı çıkardı. Karşımda büsbütün başka bir adam gördüğümü zannettim. Sarışın ince saçları kalpak altında göremediğim geniş ve teazzuv etmiş alnını açık bırakıyordu. Kendi kendime karşımda bir Türk mü, yahut bir İslâv mı mevcut olduğunu düşündüm. Yavaş yavaş evvelâ bilihtiyar kapalı duran bu çehre canlandı, sesteki ihtizazlar değişti, Paşa devam etti...*"

hüsn-i kabul göreceklerdir. İlga edilen uhûd-ı atika, Türk milletinin bir hezimeti neticesi değildi. Bu, Türkiye'ye zorla kabul ettirilmiş bir boyunduruk değil, Padişahlarımızın birkaç ecnebi devlete kemal-i lûft-i mürüvvetle takdim ettikleri bir hediye idi. Devletler bu hediyeden aleyhimize istifade ettiler. Uhûd-ı atika memleketimizi fakre düşürdü, harabetti. Eğer ecnebi düşmanlığından, o kadar pahalı elde edilen bir istiklale halel verecek her şeyden nefret mânası çıkarılırsa, evet, bizim ecnebi düşmanı olduğumuz söylenebilir. Size açıkça söyledim ve sonuna kadar açık sözlü olacağım. Henüz emniyetimiz yerinde değildir, evvelce Türkiye'de ecnebi teşebbüsatının, ecnebi maksatlarının bize telkin ettiği endişeler kâmilen zail olmuş değildir. Eğer bazen ihtiyatkâr hareket ediyorsak, ifrat derecede şüpheli davranıyorsak, bize çok pahalıya mâl olan hürriyetimizi kaybetmek hususundaki korkumuzdandır. Bu hürriyetin bir küçük kısmını sakat etmektense, hepsini birden feda etmeği tercih ederiz.

- Dinî mesele muvacehesinde ittihaz ettiğiniz tavr u hareketinizi tarif ve bu vâdide ittihaz edilen bazı tedabirden ne maksat takip edildiğini beyan eder misiniz?

- İttihaz ettiğimiz bütün tedbirler bir cümle ile hulâsa edilebilir: Hâkimiyet-i milliyeyi ilan ettik. Kelimeler üzerinde oynamayalım. Bugünkü Türk hükûmeti az çok cumhuriyettir. Bu bizim hakkımızdır, fenalık nerede? Menşelerimizi hatırlayınız. Tarihimizin en mesut devresi, hükümdarlarımızın halife olmadıkları zamandır. Bir Türk Padişahı hilafeti her nasılsa kendisine mâl etmek için nüfuzunu, itiyadını, servetini istimal etti. Bu sırf bir tesadüf eseridir. Peygamberimiz, tilmîzlerine dünya milletlerine İslâmiyet'i kabul ettirmelerini emretti, bu milletlerin hükûmeti başına geçmelerini emretmedi. Peygamberin zihninden asla böyle bir fikir geçmemiştir. Hilafet demek, idare, hükûmet demektir. Hakikaten vazifesini yapmak, bütün Müslüman milletlerini idare etmek isteyen bir halife, buna nasıl muvaffak olur? İtiraf ederim ki, bu şerait dâhilinde beni halife tayin etseler, derhâl istifamı verirdim.

Fakat tarihe gelelim, hakayıkı tetkik edelim. Araplar Bağdat'ta bir hilafet tesis ettiler, fakat (Kurtuba) da bir hilafet daha vücuda getirdiler. Ne Acemler, ne Afganlılar, ne Afrika Müslümanları, İstanbul halifesini asla tanımadılar. Bütün İslâm milletleri üzerinde ulvi vazife-i ruhaniyesini ifa eden yegâne halife fikri, hakikatten değil, kitaplardan çıkmış bir fikirdir. Halife hiçbir zaman Roma'daki Papa'nın Katolikler üzerindeki kuvvet ve iktidarını gösterememiştir.

Son ıslahatımızın sebep olduğu tenkitler, gayr-ı hakiki, mevhum bir fikirden, ittihad-ı İslâm fikrinden mülhemdir. Bu fikir asla hakikat olmamıştır.

Biz, halifeyi eski ve muhterem bir ananeye hürmeten ibka ettik. Halifeye hürmetimiz vardır, gerek kendi, gerek ailesinin ihtiyaçlarını temin ediyoruz. İlâve edeyim ki, İslâm âleminde Türkler halifenin maddi ihtiyaçlarını fiilen temin eden yegâne millettir. Cihanşümûl bir hilafeti terviç edenler şimdiye kadar her türlü

iştirakten mücanebet etmişlerdir. O hâlde, ne iddia ediyorlar? Yalnız Türkler bu müessesenin hamûlesine tahammül etsinler ve yine yalnız onlar halifenin nüfuz-ı hâkimanesine riâyet... bu iddia müfritanedir.

- Şu hâlde yeni Türkiye'nin siyasetinde dine mugayir hiçbir temayül ve mahiyet olmayacak demek?

-Siyasetimizi dine mugayir olmak şöyle dursun, din nokta-i nazarından eksik bile hissediyoruz.

-Zat-ı asîlâneleri, düşündüklerini bendenize daha iyi izah buyururlar mı?

-Türk milleti daha dindar olmalıdır, yani bütün sadeliği ile dindar olmalıdır demek istiyorum. Dinime, bizzat hakikate nasıl inanıyorsam, buna da öyle inanıyorum. Şuura muhalif, terakkiye mâni hiçbir şey ihtiva etmiyor. Hâlbuki Türkiye'ye istiklalini veren bu Asya milletinin içinde daha karışık, suni, itikadat-ı bâtıladan ibaret bir din daha vardır. Fakat bu cahiller, bu âcizler sırası gelince, tenevvür edeceklerdir. Onlar ziyaya takarrüp edemezlerse, kendilerini mahv ve mahkûm etmişler demektir. Onları kurtaracağız.

52. İSTANBUL HALKI VE CUMHURİYET HAKKINDA TERCÜMAN-I HAKİKAT GAZETESİ MUHARİRİNE VERDİĞİ DEMEÇ*

4 Kânun-ı Evvel 1339 (4 Aralık 1923)

İstanbul halkının bu kılıncı bana göndermekle, gösterdiği muhabbet ve tevecc-ühe müteşekkirim. Tercüman-ı Hakikat'in böyle bir iş için önayak olması, beni cidden mütehassis etmiştir.

İstanbul'un saf, samimi ve mütevazı kitlesine minnettarım. En müşkül dakikalarımızda kalbimiz onlarla beraber çarpmıştır. İstanbul ahalisi son senelerde çok elemli ve felaketli dakikalar geçirmişlerdir. Bir hâlde ki, elde ettikleri nimet-i istiklal ve hürriyeti takdir etmeyecek vaziyette değillerdir. Her zaman masum insanları baştan çıkarmak için uğraşanlar olmuştur. Böylelerinin sözlerine kulak asmamak, onlara tertip olunacak en iyi cezadır.

Mücadele hayatımızda elîm dakikalar yaşadık. Konya'ya bir aralık gitmiştim. Orada ahaliye, halka, kötü çobanlarının sözlerine kanmamalarını tavsiye ettim, fakat maatteessüf o zamanki tavsiyem müsmir olmadı ve bildiğiniz elîm akıbeti verdi. Emin olunuz ki, hiç kabahati olmayan masumların duçâr-ı gadr olması kadar beni müteessir eden bir hadise yoktur.

Cumhuriyetimiz öyle zannolunduğu gibi zayıf değildir. Cumhuriyet bedava da kazanılmış değildir. Bunu istihsal için mebzûlen kan döktük. Her tarafta kırmızı kanımızı akıttık. İcabında müessesatımızı müdafaa için lazım olanı yapmaya âmâdeyiz.

Cumhuriyet serbestî-i efkâr taraftarıdır. Samimi ve meşru olmak şartıyla her fikre hürmet ederiz. Her kanaat bizce muhteremdir. Yalnız muarızlarımızın insaflı olması lazımdır.

Bu memleket, dünyada hiçbir milletin başına gelmeyen bir badireden yıkık-dökük kurtulmuştur. Müşkülâtla ancak canımızı kurtardık. Şimdi, şu şerait dairesinde ve henüz resmen hâl-i sulha bile girmemişken, hükûmetleri hiçbir şey yapmamakla ittiham etmek, bilmem ne dereceye kadar haklıdır? Memleket baştanbaşa şûrezardır. Hain düşman, taş taş üstünde bırakmamıştır. Bütün buraları imara

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Aralık 1923, No: 984, s.1.

mecburuz. Memlekette şakavet vardır. Bunu tamamen kökünden halledeceğiz. Pek az zamanda memlekette tam emniyeti tesis edeceğiz.

Şöyle böyle pamuk ipliğine bağlanmış bir intizam ve asayiş değil, en müterakki addolunan memleketlerdeki kadar sükûn gelecektir. Bu noktada Fransa'ya veya İngiltere'ye gıpta etmeyecek bir hâle behemehâl geleceğiz. Zaten bu yoldan hayli yürüdük.

Memleket behemehâl asrî, medeni ve müteceddit olacaktır. Bizim için bu, hayat davasıdır. Bütün fedakârlığımızın semere vermesi buna mütevakkıftır. Türkiye, ya yeni fikirle mücehhez, namuslu bir idare olacaktır veyahut olamayacaktır. Halk ile çok temasım vardır. O saf kitle, bilmezsiniz, ne kadar teceddüt taraftarıdır.

İcraatımızda hiçbir zaman bu mevâni, kesif tabakadan gelmeyecektir. Halk müreffeh, müstakil, zengin olmak istiyor; komşularının refahını gördüğü hâlde, fakir olmak pek ağırdır. İrticakâr fikirler perverde edenler muayyen bir sınıfa istinat edebileceklerini zannediyorlar. Bu, katiyen bir vehimdir, bir zandır. Terakki yolumuzun önüne dikilmek isteyenleri ezip geçeceğiz. Teceddüt vadisinde duracak değiliz. Dünya müthiş bir cereyanla ilerliyor. Biz bu ahengin haricinde kalabilir miyiz?

1924

1. BİRİNCİ İNÖNÜ ZAFERİ'NİN YILDÖNÜMÜ DOLAYISIYLA HÂKİMİYET-İ MİLLİYE GAZETESİNE VERDİĞİ DEMEÇ*

10 Kânun-ı Sânî 1340 (10 Ocak 1924)

Birinci İnönü Muharebesi, 6 Kânun-ı Sânî 337 günkü vaziyet üzerinden mütalâa olunmalıdır. O gün, Garp Cephesi kuvâ-yı asliyesi Gediz ve şarkında toplanmış bulunuyordu. Bu kuvvet, yeni Türkiye Devleti'nin tesisine ve millet meclisinin mevcudiyet ve meşruiyetine isyan eden hain kuvvetleri tenkil vazifesini almıştı. Bursa istikamet-i umumiyesine karşı Bilecik-Pazarcık hattında zaif bir fırka terkedilmişti. Uşak-Afyon istikametinin temini için de müctemi kuvâ-yı asliyenin tesiri kâfi görülmüştü. Ankara'da henüz hâl-i teşekkülde yalnız bir fırka vardı. Yunan ordusunun mühim kuvvetler ile Bursa'da ve Uşak'ta bulunduğu malum idi. Âsi kuvvetler kısm-ı küllisi ile Simav'da ve bir kısım kuvvetle Emet'te toplanmış duruyordu. İşte bu vaziyet içinde bulunduğumuz gün, düşman ordusunun mühim faaliyetinden haberdar olduk. Filhakika, üç kuvvetli düşman fırkası, Bursa'da İnegöl ve Yenişehir yollarıyla yürüyüşe girdi. Bu istikametteki münferit fırkamıza temas etti. Uşak-Dumlupınar yolundan da iki düşman fırkası harekete başladı. Kânun-ı Sânî'nin altıncı günü öğleden sonra şu karar verildi: Gediz'den bir fırka ve Ankara'daki fırka İnönü mevziinde tahşid edilecek Bilecik-Pazarcık hattındaki münferid fırka mezkûr mevazıa kadar çekilerek orada toplanacak olan fırkalar ile birleşecek, Bursa'dan ilerliyen düşman kuvvetleriyle İnönü mevazıında katî muharebe kabul olunacak, Gediz'de bırakılacak olan yalnız bir fırka Kütahya'ya kadar çekilerek Bilecik, Dumlupınar mevazıından gelmiş olan kuvvetler tekrar oraya avdet edecek ve Afyonkarahisar istikametini müdafaa edecek.

Zaten Garp Cephesi kuvâ-yı umumiyesi de bundan ibaretti. Bu planın tatbikine 7 Kânun-ı Sânî'den itibaren başlandı. 8 Kânun-ı Sânî günü tarafeyn kuvvetleri İnönü mevzilerinde muharebe temasına geldi. 9'uncu ve 10'uncu günlerde İnönü mevazıını ihtiva eden Gündüzbey, Kavalca hatt-ı umumisinde kanlı ve buhranlı safhalar oldu. Meydan muharebesi tarafeyn kuvvetlerinin müteakiben yetişmesiyle bir tesadüfî meydan muharebesi şeklinde inkişaf etti. Dokuzuncu günü yalnız sol cenahta vuku bulan ciddi muharebeler 10'uncu günü bütün cephe boyunca ve bütün şiddetiyle cereyan etti.

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Ocak 1924, No: 1020, s.1.

Hayat ve istiklal gayemiz istila ve tecavüz hırsıyla çarpışıyordu. Nihayet ayın on 1'inci günü sabahı muharebe meydanı meşru gayenin muzafferiyet fecrine bir sâha-i tecelli oldu. Yeni Türkiye Devleti'nin küçük, fakat millî mefkûreli genç ordusu, en dar bir hesapla üç misli düşmanı İnönü Meydan Muharebesi'nde mağlup etti. Sevkû'l-ceyş sanatının en nazik icabatını isabetle tatbik etti. Hutût-ı dâhile istimalinde tarih-i harbe parlak bir misâl yazdı.

Yeni Türkiye Devleti'nin hâris-i istiklali, mütevazı bir mevcudiyet içinde gayr-ı kabil-i itfa bir ateşin imha edici alevleriyle kendini ve yeni devletin bünyesindeki rasanet-i ulviyeyi birinci İnönü Meydan Muharebesi'nde cihana ispat etti.

2. HARP OYUNLARI NEDENİYLE İZMİR'E GELEN GAZETECİLERE YAPTIĞI AÇIKLAMA*

5 Şubat 1340 (5 Şubat 1924)

Muhterem Beyefendiler;

Türkiye Cumhuriyeti'nin kıymetli matbuat erkânını bir arada görmekten, onlarla bir sofrada bulunmaktan çok memnunum. Büyük, mühim bir inkılap oldu. Bu inkılap milletin selameti namına, hak namına yapıldı. Milletimiz demokratik bir hükûmet tesis etmek sayesinde düşman ordularını imha etti. Vatanı istiladan kurtardı. Kahraman ordumuzun şehamet meydanlarında kazandığı zaferi siyaset sahasında da müsmir kıldı: Türkiye'nin yeni idaresi efaliyle, muvaffakiyetle mahiyetini tanıttıktan sonra cihanca malum ve maruf unvanıyla mevcudiyetini tasrih ve teyit etti. Bazılarının telakki ve tefsir etmek istedikleri gibi, geri dahi gitmesi muhtemel bir intizar, bir tereddüt vaziyetinde bulunmadığını ispat etti. Türk tarihinde bir Cumhuriyet devri açtı.

Muhterem Efendiler;

Sultanların boğdukları zannolunan ruh-i millet, saltanat taç ve tahtı parçalanarak ihya edildi. Milletin teyakkuzuna, milletin terakki ve tekâmül ve istidadına güvenerek, milletin azminden asla şüphe etmeyerek Cumhuriyetin bütün icabatını yapacağız.

Arkadaşlar;

Türkiye matbuatı milletin hakiki sada ve iradesinin tecelligâhı olan Cumhuriyetin etrafında çelikten bir kale vücuda getirecektir. Bir fikir kalesi, zihniyet kalesi. Erbab-ı matbuattan bunu talep, Cumhuriyetin hakkıdır. Bugün milletin samimi olarak müttehit ve mütesanit bulunması zaruridir. Umumun selameti ve saadeti bundadır. Mücadele bitmemiştir. Bu hakikati milletin kulağına, milletin vicdanına lüzumu gibi isalde matbuatın vazifesi çok ve çok mühimdir.

Efendiler;

Kabul etmeliyiz ki, cihan henüz yeni Türkiye devleti hakkında, Türkiye Cumhuriyeti hakkında daha fazla tenevvür etmek ihtiyacındadır. Milletin, hususiyle münevver ve mütekâmil vatandaşların müşterek hedef etrafında olduklarını gayr-ı kabil-i ret ve cerh delâil ile göstermeliyiz. Millî işlerde muhtelif mesai erbabının

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Şubat 1924, s.1.

yekdiğerine yardım etmesi, mesainin müşterek hedefte temerküz edecek surette telif olunması lazımdır. Birçok müşkülât ve mesail karşısında bulunduğumuzu müdrikiz. Bunların kâffesini tetkik ile azim ve iman ile ve millet aşkının sarsılmaz kuvvetiyle birer birer hâl ve intaç edeceğiz. O millet aşkı ki her şeye rağmen sinemizde sönmez bir kuvvet, metanet ve ateş menbaıdır.

3. HARP OYUNLARI NEDENİYLE İZMİR'DE KOMUTANLARA YAPTIĞI KONUŞMA*

15 Şubat 1340 (15 Şubat 1924)

Muhterem arkadaşlar;

Bir buçuk sene oluyor ki, birbirimizi görmek fırsatları azaldı. Ondan evvel muharebe meydanlarında yekdiğerimizi sık sık görebiliyorduk.

Benim kıymetli arkadaşlarım;

Sizi uzun zaman görmemekten mütahassıl iştiyakım büyüktür. Bu iştiyakın tatminini tesadüfe bırakmak istemedim. Burada İzmir'de bir mülakat tertibini düşündüm. Bütün ordu arkadaşlarımızı celp ve davet etmekteki âdem-i imkân takdir buyurulur. Bu sebeple bütün ordu namına büyük kumandanların ve buraya gelebilecek rüfekanın içtimaını temin ile iktifa ettik. Bu dakikada huzurunuzda bulunmakla çok memnun ve bahtiyarım. Şahıslarınızı ve şahıslarınızda kahraman Cumhuriyet ordularını kemal-i hürmetle selamlarım.

Arkadaşlar;

İzmir büyük kumandanlar içtimaı, bizi muharebe meydanlarında birbirimize rapteden ve şüphe etmem ki, ölünceye kadar merbut bırakacak olan birçok hâtıralarımızı ihya edecektir. Aynı zamanda bu içtimaı ordumuz, milletimiz ve vatanımız için de faideli kılmak gibi gayet mühim ve çok ciddi bir maksat temin edilecektir. Filhakika beraber geçireceğimiz günler zarfında bir harp oyunu yapmak suretiyle, vatanın ve menafi-i aliye-i milletin müdafaasını beraber derpiş edeceğiz. Bu mesaimizde son senelerin muzafferiyetlerle dolu muharebelerinin, meydan muharebelerinin, cumhuriyet ordusuna ve onun kıymetli kumanda heyet-i aliyesine kazandırdığı tecrübeler netayicini tetkik edeceğiz. Cihanın fen ve sanatta en son terakkiyatını göz önünde bulunduracağız. Fedakâr ve kahraman ordumuzun vesait ve levazımatını, tâlim ve terbiyesi esaslarını icabat-ı hakikiyeye tevfik etmeğe çok dikkat edeceğiz. Arkadaşlar; ehemmiyet ve ciddiyetle beyan ederim ki, Türkiye Cumhuriyeti mukaddes tanıdığı istiklal ve hâkimiyetini müdafaada müsamahakâr olamaz.

Askerî iştimalâtımıza ait vezaif dünden tevdi olunmuştur. Bunu Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili Müşir Paşa Hazretleri tarafından devama başlanmadan evvel

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Şubat 1924, s.1.

mühim telakki ettiğim bir nokta hakkında heyet-i aliyenizin tamamıyla tenevvür etmesini münasip görüyorum. O nokta da cihanın vaziyet ve muvazene-i siyasiyesi ve bizim vaziyet-i hariciyemizdir. Bu hususta Başvekil ve Hariciye Vekili İsmet Paşa Hazretlerinin mütalaalarını rica ederim.

4. HARP OYUNLARI SONRASINDA İZMİR'DE KOMUTANLARA YAPTIĞI KONUŞMA*

22 Şubat 1340 (22 Şubat 1924)

Arkadaşlar:

Müşir Paşa Hazretleri kemal-i zevkle takip ettiğimiz harp oyununun cidden üstadane bir surette idare buyurmuşlardır. Tarafeyne esas olan vaziyeti umumiyenin tertibinde, cidden, vaziyet-i hakikiyeye büyük bir isabetle temas ettiler. Oyunun sevk ve idaresi esnasında bugün çok kıymetli mütalaatını ve çok esaslı nokta-i nazarlarını işittik: Müstefit olduk. Kendilerine hassaten takdim-i teşekkürat eylerim. Ordumuz Paşa Hazretleri gibi bir reise malik olmakla bihakkın iftihar edebilir. Başvekil Paşa Hazretleriyle Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretlerinin de mebdeinden nihayetine kadar bu askerî iştigali takip buyurmuş olmalarının memleketimiz için, ordumuz için çok faydalar temin edeceğine şüphe yoktur.

Hepimiz için asıl olan milletin, vatanın temin-i hayat ve selametidir. Yollarımızın ve şimendiferlerimizin, vaziyet-i iktisadiyemizin ıslah ve ihyası ve milletimizin tenevvürü nispetinde, tabii, millî müdafaamız kesb-i suhulet eder. Hükûmetin bütün iştigalâtı esaslarına temas eden bu mesaide hazır bulunmak lüzumunu takdir buyurmuşlardır. Bundan dolayı kendilerine teşekkür ederim.

Zaten kıymet ve liyakatleri mücerrep olan kumandan ve erkân-ı harp arkadaşlarımızın bu münasebetle bir defa daha kıymet-i askeriyelerinin şahidi olmakla memnun ve müftehirim. Kendilerine hararetle, teşekkür ederim.

Arkadaşlar, Müşir Paşa Hazretleri tarafeyn harekâtını safha safha pek güzel bir surette hulâsa ve her noktayı kıymetli mütalaalarıyla tenvir ve tezyin buyurdular. Buna dair söz söylemeyi zait addederim. Bilhassa bu tetkik ve iştigal neticesinde orduca ve hükûmetçe ve cümlemizce nazar-ı dikkate alınmak icap eden nikatı vuzuhla tefrik ve temyiz ettiler. Bunlar, şüphe yok kemal-i ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınacaktır.

Arkadaşlar;

Memleketin müdafaası ve milletin menafi-i âliyesinin muhafazası mesuliyetini deruhte eden büyük kumanda makamatının malik oldukları bütün kuvvetleri ve bütün vasıtaları en mühim hedef üzerinde teksif etmesi lazım geldiğine dair cüm-

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Şubat 1924, s.1.

lenizce malum olan kaideyi, düsturu bu münasebetle hatırlatmak isterim. 1'inci derecede haiz-i ehemmiyet olan hedefi, meydana çıkarmak ciddi ve esaslı tetkik ve mütalaaya değer. En mühim hedef üzerinde istihsal olunacak muvaffakiyet 2'nci, 3'üncü derece hedefler üzerinde bidayette ihtiyar olunacak fedakârlıkları daima telafi eder. Bu düstur bütün vakt-i hazar tertibat ve tedabirine hâkim ve nafiz olduğu gibi, seferin bidayetinden nihayetine kadar ihmal edilmemesi lazım gelen bir noktadır. Bu esasa göre tasavvur olunacak ve taht-ı karara alınacak tedabir ve tertibatın mevki-i tatbike vaz'ına mâni ahval ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınmalıdır. Meşkûk tedbirlere tevdi-i mukadderat etmekten fevkalade içtinap etmek lazımdır. Birçok felaketler gördük, talihin bunca darbelerine maruz kaldık. Bunlar bize memleket müdafaasında her vakit çok dikkatli olmak için icabeden dersi katiyetle vermiştir zannederim.

Arkadaşlar;

Arazinin ve birtakım ahvalin, şeraitin, fevkalade fırsatların muharebenin neticesi üzerine tesirleri gayr-ı kabil-i inkârdır, fakat daima şayan-ı emniyet ve istinat olan; adet ve kıymettir. Türkiye bütün bir cihan-ı husumete karşı kazandığı maddi ve manevi zaferlerle lâyemut bir mevcudiyete malik olduğunu parlak bir surette ispat etti. Bu hakikat ordumuzun kıymeti sayesinde tecelli etti. Benim için ordumuzun kıymetini ifadede vahid-i kıyasi şudur:

Türk ordusunun bir cüz-i tammı, muadilini behemehâl mağlup eder; iki mislini tevkif ve tespit eder. Şimdilik bundan fazlasını talep etmiyorum. Çünkü fazlasını milletimizin meftur olduğu cengâverlik zaten temin etmektedir. Fakat bu kıymeti behemehâl muhafaza etmek lazımdır. Bunu askerî bir esas, bir düstur olarak nazar-ı dikkatte tutmalıdır. Bu noktayı bilhassa bütün arkadaşlarımdan talep ederim. Türk ordusunun bir cüz-i tammı, muadilini behemehâl mağlup, iki mislini tevkif ve tespit eder. Bu kıymet mahfuz kaldıkça teşkilatımızı, tâlim ve terbiyemizi, sevk ve idaremizi bu hedef ve gayeye yürüttükçe, Türkiye'nin her türlü taarruzdan, tecavüzden masun ve mahfuz kalacağına kimsenin şüphesi kalmaz.

Arkadaşlar;

Netice-i katiye daima taarruzla alınır; fakat müdafaa ile ifa olunan birçok vezâif de vardır. Bu noktada bütün arkadaşlarımın nazar-ı dikkatlerini bir hususa celp etmek isterim. Netice-i katiye talep olunan zamana gelmeden evvel, hakiki ve ciddi taarruz zamanından evvel cüz-i tamların kıymet-i harbiyelerini tenkis etmekten, adedî tenakusunu mucip olmaktan içtinap etmek lazımdır. Bunun için taarruz, müdafaa, işgal muharebesi ve muharebe-i katiyenin mahiyetini, tatbik olunacağı zaman ve hâlin temyizi hususunda arkadaşların zaten mevcut olan sekinetleri muhafaza olunmalıdır. Buna nazarî ve ameli iştigalâtımızda çok dikkat etmeliyiz. Bir de alınan vazife ile sarf olunacak faaliyet-i askeriyenin ciddi bir alakası vardır.

Bunun için vazife verenlerin, vazife alanların kullanacağı vasıtayı, faaliyet-i askeriyeyi tayinde duçar-ı tereddüt olmalarına sebebiyet vermemeleri lazımdır. Maksatta sarahat çok mühimdir.

Arkadaşlar; bütün bu dikkatli tetkikimizden ve hazırlık lüzumuna müştereken kanaatimizden maksat hiç şüphe yok ki, behemehâl harp etmek değildir. Harb-i Umumi'den sonra bütün cihan sulh ve sükûna muhtaçtır. Türkiye ki birçok harplere sahne olmuştur. Namütenahi felaketler görmüştür. Onun sulh ve sükûn ihtiyacı daha fazladır, işte biz bu hazırlığımızla muhtaç olduğumuz sulh ve sükûnu temin etmek istiyoruz. Bîtaraflıkları bütün cihanca kabul ve tasdik olunan devletler vardır ki onlar da sulh ve sükûn ve huzurları için tabii müdafaalarına ehemmiyet vermekte, ordularına fevkalade itina etmektedirler. Bu, dikkat ve intibaha şayandır. Biz de herkes gibi müdafaa-i tabiiyemize layık olduğu kadar ehemmiyet vermeğe mecburuz.

Arkadaşlar;

Türkiye Cumhuriyeti yalnız iki şeye güvenir. Biri millet kararı, diğeri en elîm ve en müşkül şerait içinde dünyanın takdiratına bihakkın kesb-i liyakat eden ordumuzun kahramanlığı; bu iki şeye güvenir. Arkadaşlar! Taht-ı kumandanızda bulunan ordular, cidden kahramanlığına güvenilir ordulardır. Bu ordular tarihte emsali nâmesbuk kahramanlıklar, fedakârlıklar göstermiştir. Şanlı zaferler kazanmıştır. Millet ve memleketin cidden minnet ve şükranına istihkak kesp eylemiştir.

Arkadaşlar, Türkiye en zayıf zannolunduğu bir zamanda en kuvvetli olduğunu ispat etmiştir; ordusu sayesinde. Ordumuz vatan içinde zafer kazanmıştır. Bu hadise Türkiye'nin fevkalade hayatiyetine, ulvi azmine ve lâyemut mevcudiyetine en bariz delildir. Düşmanın vatan içine girmiş olması düşman lehine birçok esbap ve âvamil tevlit eder. Bütün bunları iktiham ederek düşmanı vatan içinde mağlup etmek, mahvetmek başlı başına bir mevcudiyet, büyük bir eser-i kuvvettir. Vatan dâhilinde mağlubiyetin akıbeti fevkalade mühliktir vahimdir. Bu hakikati teyit eden yakın ve uzak tarihî misaller çoktur.

Arkadaşlar, en büyük tehlikeler karşısında, uçurumun kenarına gelmişken bu kadar büyük hayatiyet ve kabiliyet gösteren, azim ve ruh gösteren milletimizin masun ve mesut yaşamaya istihkakı vardır. Bunu bütün mevcudiyetimizle temine çalışacağız. Bizi, bu maksada vusulden men eden mevani vardır. Arkadaşlar, bunlarla mücadele mevziinde bulunuyoruz. Fakat her şeye rağmen memleket ve milleti mesut etmekten ibaret olan maksat behemehâl hâsıl olacaktır. Çünkü bu maksat hakkın da maksududur.

Netice olarak beyan edeyim ki, bütün ihtimalata karşı kıymetli kumandanlarımızın, kahraman ordumuzun memleketi emniyet ve katiyetle müdafaa edebileceğine, milletin menafi-i âliyesini behemehâl müemmen bulunduracağına ait olan

kanaatim, bu defaki tetkikatımız vesilesiyle bir daha teeyyüt etti. Ankara'ya büyük bir huzur-ı kalple avdet ediyorum. Fevkalade memnun ve müsterih olarak cümlenize veda ediyorum.

5. İKİNCİ DÖNEM TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN İKİNCİ YASAMA YILININ AÇILIŞINDA YAPTIĞI KONUŞMA*

1 Mart 1340 (1 Mart 1924)

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Muhterem Azası!

Büyük Millet Meclisi'nin hayırlı ve feyizli eli, Türk milletinin mukadderatını idareye başladığının beşinci senesini idrak ediyoruz. Bu müteyemmin vesile ile de aza-yı kiramı hürmetle selamlarım.

Geçen sene esnasında Büyük Millet Meclisi, Türk Milleti'nin hakiki temayülâtına tâbi olarak şekl-i devleti, cumhuriyet şeklinde katiyen takrir eyledi. Cumhuriyet-i idare memlekette en tenha köşeye kadar hararet ve heyecanla kabul edildi. Millet; cumhuriyetin, Türk vatanını, asırların müterakim seyyiat-ı idaresinden kurtaracak ve memleketin müstahak olduğu itibar ve hürmeti muhafaza ve îlâ edecek, yegâne şekl-i idare olduğuna kanaatini en bariz bir surette izhar eyledi. Millet cumhuriyetin hâlen ve atiyen bilcümle taarruzattan katiyen ve ebediyen masun bulundurulmasını talep etmektedir. Milletin talebi, cumhuriyetin mücerrep ve müspet olan kâffe-i esasata bir an evvel ve tamamen ibtina ettirilmesi suretinde ifade olunabilir. Meclis-i Âli'nin kemal-i ehemmiyetle meşgul olduğu Teşkilat-ı Esasiye'de, milletin talebini hatt-ı hareket ittihaz etmek cümlemizin vazifesidir. Diğer taraftan, hükûmet için, asri ve medeni idarenin bütün icabatını basit ve seri bir surette memlekette tatbik ve inkişaf ettirmek icap eder. Vazifelerimizi milletin âmaline muvafık yolda hüsn-i ifaya muvaffakiyeti temenni ederim.

Geçen sene zarfında memleketin asayişinde ciddi semereler husule getirilmiştir. Emniyet ve asayişin muhafaza ve tarsini nokta-i nazarı; o derece mühimdir ki ahval-i hâzıra cidden şayan-ı memnuniyet olmakla beraber, bu hususta mütemadi alaka ve takibatta asla müsamahakâr olamayız; bunu beyan etmeyi zait addetmiyorum.

Memleketin vaziyet-i iktisadiyesinde ümitbahş emareler meşhuttur. Uzun senelerden beri, müterakim hasılât-ı mesaisini sarf etmek mecburiyetinde kalmış olan memleketimiz, iktisaden, mesai-i atiyesine dermanlı bir hâlde girmiş bulunuyor. İktisadi işlerde çalışmak hevesi, topraklarımızın feyiz ve bereketine haklı ve derin itimat, fakir ve gani bütün evlad-ı memlekette hiss olunmaktadır. İnkişaf-ı iktisat

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, Cilt 7, 1 Mart 1340, Cumartesi, s. 3-6.

için her vasıtadan ziyade lazım olan bu intibah, Meclis-i Âli ve hükûmet tarafından nafi kanunlar ve amelî tedbirlerle himaye ve teşci edilmek lazımdır.

Uhut icabından olan mübadele-i ahali icraatı devam etmektedir. Hükûmet-i cumhuriye birçok müşkülat ile beraber mevsimin de şedaidiyle mücadele etmek mecburiyetinde kaldı. Buna rağmen memleket dâhilinde nakil ve iskân işleri mebzûl vesaitin israfına mal olan geçmiş senelere nispetle kıyas kabul etmeyecek derecede hüsn-i cereyan etmektedir. Yeni vatandaşlarımızdan bir kısm-ı mühimmi daha şimdiden maişetlerini bizzat tedarik edebilecek vaziyete getirilmişlerdir. Mübadele işlerinde daha iktiham etmek mecburiyetinde olduğumuz müşkülat büyüktür. Bu mesele ile milletimiz cidden ve yakından alakadardır.

Muhterem Efendiler! Müdafaa-i memleket tedabirimizi lisan-ı sitayişle zikretmek isterim. Türkiye Cumhuriyeti, hukukunu büyük bir hassasiyet ile muhafazaya azimdir. Bunu ifade ederken bu uğurda tasavvur fevkinde müşkilât ile mücadele etmek mecburiyetinde kalmış olan müdafilerin lisan-ı hâline tercüman olmuş oluyorum. Muzaffer ordumuzun hâli, şayan-ı emniyet ve şayan-ı istinattır. Atide dahi çetin tecrübelerde ispat-ı kıymet etmiş olan kumanda heyetlerimizin yüksek kabiliyetlerini muhafaza ve tezyit ve muhafaza-i vatan için icabeden vesait-i medeniyenin kâffesini aleddevam tedarik ve temin mecburiyetlerimizi ihmâl etmemize imkân yoktur. Hizmet-i askeriyenin bir buçuk seneye tenzili için kabul olunan kanunu da memnuniyetle zikretmek isterim. Bu karar ile cumhuriyet, tedabir-i müsellahayı ancak zaruret hududunda kabul etmek ve evlad-ı memlekete vüsat-i hâl vermek için azamî suhuletleri temin eylemek şiarında olduğunu göstermiştir.

Malî ve iktisadi ıslahat ve tedabire bilhassa atf-ı ehemmiyet ediyoruz. Memleketimizin vaziyet-i maliyesi intizam, emniyet ve inzibat üzerine müessistir. Hakiki bir bütçe tesisi, vergilerin ıslahı ve her nevi israfata karşı daima teyakkuz ve mümanaat kararındayız. Memleketimizin kesb-i servet etmesi yolunu her şeyden evvel ziraatte ve sanayi-i ziraiyede arıyoruz.

Memleketin münakalâtı üzerine bilhassa nazar-ı dikkat-i âlinizi celp ederim. Bahrî nakliyatın evlad-ı memleket vesait ve kabiliyeti ile az zamanda elde edilen semerat, şimdiye kadar bize mâni olan siyasi kuyudun adem-i isabetini derhâl tebarüz ettirmiştir. Bu yolda kati semereleri az zamanda iktitaf etmek mecburiyetindeyiz.

Memleketin muhtaç olduğu şimendiferler hiç bir an nazarımızdan dûr olmayacaktır. Sivas şimendiferinin derhâl inşasına başlanması kararını esaslı bir inkişaf tedbiri addediyoruz. Memlekette her vasıta ile bir karış fazla şimendifer vücuda getirmek, fakat vaziyet her ne olursa olsun bir gün geri kalmamak düsturu milletin hakiki ihtiyacına tamamen mutabık olduğu kanaatindeyim.

Nüfusumuzun muhafaza ve tezyidi gayesini ehemmiyetle nazar-ı dikkate vaz' ederim. Sıhhat-i umumiye için esaslı olarak derpiş edilen tedabir aleddevam ikmal

ve tevsi olunmalıdır. Feyyaz ve velût olan Türk milleti mütemadi ve fennî takayyüdat-ı sıhhiyeye mazhar olunca Türk vatanını süratle dolduracak ve şenlendirecek kuvvette olduğuna kimsenin şüphesi yoktur.

Memlekette maarif nurunun yayılmasına ve en derin köşelere kadar nüfuz etmesine bilhassa nazar ediyoruz. Dört sene evvel maarife tahsis ettiğimiz vesaiti bugün on misline iblâğ etmiş bulunuyoruz. Evvel emirde vesaitin müsmir ve amelî olmasına ve asla israfa uğramamasına ehemmiyet veriyoruz. Bu cihet müemmen bulundurulmakla beraber maarifin vesaitini mütemadiyen tezyit etmek lüzumuna kanaatimizi muhafaza edeceğiz.

Diğer taraftan idare-i hususiyelerden ve memleketin müteferrik menabiinden maarife tevcih olunan mesainin merkezden alakadarâne takip olunmasını ve bu suretle mesai-i umumiyenin hedef-i tarakkiye sevk ve isalinin tesadüfe bırakılmamasını iltizam ediyoruz.

Milletin ara-yı umumiyesinde tespit olunan terbiye ve tedrisatın tevhidi umdesinin bilâ ifate-i an tatbiki lüzumunu müşahede ediyoruz. Bu yolda teahhurun zararları ve bu yolda tehalükün ciddi ve derin semereleri seri kararınıza vesile-i tecelli olmalıdır. Darülfünunun mevcudiyet ve tekemmülâtına ve yüksek bir Darülfünun'un milletin terbiye-i umumiyesinde, tekâmül-i medenisinde haiz olduğu katî tesirata bilhassa nazar-ı dikkati celp ederim. Türkiye'nin terbiye ve maarif siyasetini her derecesinde, tam bir vuzuh ve hiç bir tereddüde mahal vermeyen sarahat ile ifade etmek ve tatbik etmek lazımdır. Bu siyaset, her mânasıyla, millî bir mahiyette irae olunabilir.

Teşkilat ve ıslahat-ı adliyeye verdiğimiz ehemmiyeti, nasıl ifade etsek azdır. Gerçi bütçenin bugünkü hâlinde adliye için mühim menabi ayrılmıştır ve bu menabi mütemadiyen arttırılacaktır. Fakat bundan mühim olan nokta; adli telakkimizi, adli kanunlarımızı, adli teşkilatımızı, bizi şimdiye kadar şuuri, gayr-ı şuuri tesir altında bulunduran, asrın icabatına gayr-ı mutabık revabıttan bir an evvel kurtarmaktır. Millet, her mütemeddin memlekette olan terakkiyat-ı adliyenin, memleketin ihtiyacatına tevafuk eden esasatını istiyor. Millet; seri ve katî adaleti temin eden medeni usulleri istiyor. Milletin arzu ve ihtiyacına tabi olarak adliyemizde her güna tesirattan cesaretle silkinmek ve seri tarakkiyata atılmakta asla tereddüt olunmamak lazımdır. Hukuk-ı medeniyede, hukuk-ı ailede takip edeceğimiz yol ancak medeniyet yolu olacaktır. Hukukta idare-i maslahat ve hurafelere merbutiyet; milletleri uyanmaktan meneden en ağır bir kâbustur. Türk milleti, üzerinde kâbus bulunduramaz.

Cumhuriyetin makarrı olan Ankara'nın süratle imarı lazımedendir. Yeni ve asri bir devletin mesaisinde intizam ve semere; bir mâmure-i medeniye içinde kabil-i temindir. Memleketin mevcudiyeti hâlen ve atiyen Ankara'nın merkez-i idare olma-

sını nasıl katiyen istilzam etmiş ise cumhuriyet makarrının süratle inkişaf ve imarını da o derece zaruri kılmıştır. Gerçi merkez-i idarenin muhtaç olduğu emakin-i resmiye ve umumiyeyi birden temin etmek mümkün değildir. Bu emakini senelere taksim ederek fakat mütemadiyen ihdas ve inşa etmek, hem ihtiyacı ameli olarak ikmale, hem de birden büyük menabiin hasrından tevakkiye medar olacaktır.

Matbuatın hayat-ı umumiyede, hayat-ı siyasiyede ve cumhuriyetin tekâmülat ve terakkiyatında haiz olduğu yüksek vezaifi yâd etmek isterim. Matbuatın tam ve vâsi hürriyeti hüsn-i istimal etmesi, ne derecede nazik bir vaziyet olduğunu da beyana lüzum görmem. Her türlü kuyud-ı kanuniyeden evvel bir sahib-i kalemin ilme, ihtiyaca ve kendi telakkiyat-ı siyasiyesine olduğu kadar vatandaşların hukukuna ve memleketin, her türlü telakkiyat-ı hususiyenin fevkinde olan, yüksek menafiine de dikkat ve hürmet etmek mecburiyet-i maneviyesi, asıl bu mecburiyettir ki intizam-ı umumiyi temin edebilir; mahaza bu yolda zühul ve kusur olsa bile bu kusuru tashih edecek müessir ve vasıta; asla mazide zannolunduğu gibi hürriyet-i matbuatı takyit eden rabıtalar değildir. Bilakis hürriyet-i matbuattan mütevellit mahazirin vasıta-i izalesi, yine binnefs hürriyet-i matbuattır, kanaatindeyiz.

Aza-yı Kiram! Memleketin hayat-ı umumiyesinde orduyu siyasetten tecrit etmek umdesi, cumhuriyetin daima nasb-ı nazar ettiği bir nokta-i esasiyedir. Şimdiye kadar takip olunan bu yolda; cumhuriyet orduları vatanın emin ve metin harisi olarak mevki-i hürmet ve kuvvette kalmışlardır. Bunun gibi intisap ile mutmain ve mesut bulunduğumuz diyanet-i İslâmiye'yi, asırlardan beri müteamel olduğu veçhile bir vasıta-i siyaset mevkiinden tenzih ve ilâ etmek elzem olduğu hakikatini müşahede ediyoruz. Mukaddes ve lâhuti olan itikadat ve vicdaniyatımızı muğlâk ve mütelevvin olan ve her türlü menfaat ve ihtirasata sahne-i tecelliyat olan siyasiyattan ve siyasetin bütün uzviyatından bir an evvel ve katiyen tahlis etmek milletin dünyevî ve uhrevî saadetinin emrettiği bir zarurettir. Ancak bu suretle diyanet-i İslâmiye'nin maaliyati tecelli eder.

Efendiler, geçen sene esnasında siyaset-i hariciyemiz sulh ve sükûn vadisinde mütemadi terakki göstermiştir. Felaketli senelerin son asarı olan askerî işgaller kâmilen hitam buldu. Vatanın fiilen tamamiyetini vücuda getiren bu hadiseler; milletin tarihinde daima ıztırar ile fakat itimad-ı nefs ile ve iftihar ile yaşayacaktır.

İmza edilen muahedat Yunanistan devleti tarafından tasdik olunarak münasebat-ı siyasiyeye başlanmıştır. Muhacirlerimizin nakil ve iskânına müteallik müşkülatla beraber hükûmetimiz geçen hadisatın tesiratını tahfife saidir. Dürüst ve hakiki bir sulh menafiinin takdir olunacağını ümit ediyoruz. Muahedename; Romanya meclislerinde dahi tasdik edilmiştir. Münasebat-ı siyasiye ve resmiyenin teehhür etmemesi memûldur.

Muahedenamenin diğer devletler tarafından tasdiki ile mevki-i meriyete vaz'ı için intizar ettiğimiz zaman az değildir. Alakadar memleketlerin hayat-ı teşriiyesi ile izah oluna gelen teehhuratın yakında hitam bulacağını ümit ediyoruz. Tasdik muamelesinin yeni bir bedel ile karşılaştırılması elbette kabil-i tahakkuk değildir. Biz, sulh-i umumi gaye-i ulviyesinin müşterek menafii, milletler için bütün kuvvetini muhafaza etmektedir zannındayız. Cemahir-i Müttehide-i Amerika ile müsavat ve mütekabiliyet esası üzerine muahedename imza olunmuştur. Tasdiki, hükûmet tarafından Meclis-i Âlinize arz olunacaktır.

Lehistan Cumhuriyeti ile imza olunan muahedenin Meclis-i Âlice tasdikini memnuniyetle telakki ettik. Lehistan meclislerince tasdik olunan muahedename teati olunmak üzeredir. Avusturya Cumhuriyeti ile muhadenet muahedesi ve ticaret mukavelesi imza olundu. Bu da Meclis-i Âlinize arz olunacaktır. Macaristan ile olunan muhadenet muahedenamesi de yakında Meclis-i Âli'ye takdim olunacaktır. Almanya ile muahede akdi için Ankara'da müzakerata başlanmıştır.

Diğer devletlerle de münasebat tesisi için cumhuriyet hüsn-i temayülât ibraz etmekten hâli değildir. Bittabi nim-i resmî münasebet devresi hitam bulduğundan münasebat-ı resmîye yeni esasata göre munakit muahedat-ı cedideye ibtina edecektir.

İran milleti ile münasebatımız dostanedir. İran'ın âmal-i milliyesi dairesinde inkişaf ve terakki mesaisini memnuniyetle müşahede ediyoruz. Afgan ile münasebatımız dostane olmakta berdevamdır. Rusya Şûralar İttihad-ı Cumhuriyeti ile münasebatımızın dostane mahiyette muhafazasına ve fiilen inkişafına halisane atf-ı kıymet ediyoruz. Bazı müşkülat kısmen amelî olarak halledilmiştir. Hemen neticeye takarrüp etmiş olan konsolosluk mukavelesinin imzası teehhür etmeyecektir ümidindeyiz.

Efendiler! Cumhuriyetin siyaset-i hariciyede vechesi, müstakimâne ve halisane olarak sulhun ve muahedatın muhafazasına müteveccihtir. Münasebatı tevsi, mütekabilen hukuka riayet ve hukuka tarz-ı riayette mütekabiliyet hatt-ı hareketimizdir.

Muahedelerin mevki-i meriyete vaz'ından sonra Cemiyet-i Akvam'a, Türkiye Cumhuriyeti'nin de duhulü derpiş olunacak bir noktadır. Biz, Cemiyet-i Akvam'ın, kavimlere vasıta-i tahakküm olmayarak, milletler arasında ahenk ve muvazeneti temin, ihtilafatı, hak ve adil dairesinde tetkik ve halle medar olacak bir müessese hâlinde tecelli ve inkişaf etmesini temenni ediyoruz.

Muhterem Arkadaşlarım! Önümüzdeki senenin programında amelî ve feyizli mesai münderiçtir. Bu mesai terakki ve inkişafımız için çok ciddiyet ve katiyet talep eder. Bu mesaide muvaffakiyet cümle için bir devre-i imtihan olacaktır. Milletimizin yüksek kabiliyeti ile hissi gayreti ve Meclis-i Âli ile hükûmetinin hedefi, mesaisi-

nin tayininde ve tatbikatta isabeti, zamin-ı muvaffakiyettir. Bu hususta itminanımı katiyet ve samimiyetle izhar ve ifade ederim.

6. HİLÂFETİN KALDIRILMASI DOLAYISIYLA ANKARA'DA GAZETE MUHARRİRLERİNE YAPTIĞI AÇIKLAMA*

4 Mart 1340 (4 Mart 1924)

Son günlerde Meclisçe ittihaz olunan mukarrerat, milletçe tabii ve hakiki bir surette zaten arzu edilmekte olan hususattır. Bunları fevkalade olarak telakkiye mahal yoktur. Millet bunları lisan-ı hâl ile ve tabii bir tarzda istiyordu. Hakiki halas ve selamete karar vermiş olan bir milletten de başka türlü temayüle intizar edilemezdi. Bu mukarrerat millet ve memleket için herhâlde çok hayırlıdır ve pek az zamanda bütün bu iyilikler tebarüz edecektir. Mazideki tarz-ı harekete ait nedametler bu suretle telafi olunacaktır.

* *Tanin*, *Vakit*, *Tevhid-i Efkâr* gazetelerinin başyazarlarına yaptığı açıklamadır. *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Mart 1924, No: 1063, s.1.

7. HİLAFET VE DİĞER DİNÎ KURUMLAR HAKKINDA NEW YORK HERALD MUHABİRİNE VERDİĞİ DEMEÇ*

4 Mayıs 1340 (4 Mayıs 1924)

Hilafetle beraber Türkiye'de mevcut olan Ortodoks ve Ermeni kiliseleri patrikhaneleri ile Musevi hahamhanelerinin ortadan kalkması lazımdır. Hilafet ve bu muhtelif patriklikler asırlardan beri ruhanî daire-i salahiyetleri haricinde muazzam imtiyazat topladılar. Halkın mütalâasına müsteniden bahsedilen hukuk haricinde imtiyazat ile Cumhuriyet idaresinin tatbiki kabil değildir. Mazide bilhassa Abdülhamit'in hal'inden sonra Kanun-i Esasimizi ve Meşrutiyet kavaninimizi Garp'ın medeniyet makinesine imtisalen tadil etmeye çok çalıştık. Fakat bu teşebbüsümüz akim kaldı. Zira her hatvede patrikhaneler ve hilafet gibi siyasi, dinî müessesatın hukuku ile karşı karşıya geldik.

Asırlarca evvel Türk-Müslüman ecdadımız bu memlekette hükümran olduğu zamanlarda siyasi, dinî salahiyeti haiz rüesa tarafından idare edilmekte olan cemaatler buldular. O devirde itikadat-ı diniyeleri fatihlerin itikadatından farklı olan anasır-ı mahkûme ile telif-i beyn lüzumu hissedilmişti. Bu sebeple bu ilk fatihler, zir-i hâkimiyetine aldıkları muhtelif milliyetleri kendi mutat reis-i dinîleri vasıtasıyla idare etmeyi münasip buldular ve bu reislere, dinî reislere büyük bir salahiyet verdiler.

Halifenin ve patriklerin bu imtiyazatı kavaninimizin esasını teşkil etmişti. Bu nizamat vaktinde müdebbirane bile olsaydı yine bir tehdit teşkil eylerdi. Zira terakkiyatımızı tehir ve işkâl eyledi ve bu sebeple yalnız Türkiye, Avrupa'da komşusu olan bütün milletler arasında geride kaldı. Hükûmeti işlemiyordu. Patrikhanelerin veya hilafetin itirazatına maruz olmaksızın hiç bir ıslahat veya terrakkiperver fikri usul-i idaremize ithal edilemiyordu. Mamafih usullerimizden bazılarının tebdili zamanı geldi ve o vakit hilafette bütün tebeddülata karşı şedit bir husumet keşfettik. Patriklerin hiddetini tahrik etmeden usul-i tedrisimiz tebdil edilemezdi. Bunlar muavenet maksadıyla daima ecnebi hükûmetlere müracaat ediyorlardı.

Asırlardan beri Rusya, İstanbul Rum Patrikliği üzerindeki hegemonyası sayesinde işlerimiz üzerinde muzır bir nüfuz sahibi oldu. Rum, Ortodoks ve Ermeni patrikhaneleri vasıtasıyla idare usulümüz, diğer kilise idareleri ihdasını elzem kıldı.

* *Vakit*, 4 Mayıs 1924, s. 1.

O vakit Rum-Katolik Patriği'ni ve Yahudilerin hahambaşılarını tasdike mecbur olduk.

Protestanlık zuhur ettiği zaman, İstanbul'da bir Protestan kilisesi mümessilinin bulunmasını kabul zarureti karşısında kaldık ve Rum Patrikhanesi'nin imtiyazatına müşabih imtiyazlar verdik.

Son zamana kadar vergiler kiliseler vasıtasıyla tahsil edilirdi. Yani hükûmet, servetleri üzerine vergi vaz etmekle beraber, vergilerin tahsilini her mıntakada hususi reis-i ruhanîlere terk ederdi.

Tabir-i diğerle mesela beş yüz Protestan'dan mürekkep bir cemaatten bir kütle hâlinde vergi alınır ve bu vergilerin tevzi ve tahsili hakkında bir söz söylenemezdi. Sermaye vergileri de aynı suretle toplanmak lazım gelirdi.

Patrikhanelerin ve hilafetin imtiyazatına tevfikan, hükûmet tedrisat usulünü ıslah edemezdi. Türkiye'de yerleşmiş olan her cemaat, ister resmen salahiyet almış bulunsun, ister bulunmasın, kendi dinî mekteplerine ve liselerine malikti. İmparatorluk hududu dâhilinde de her millet kendi lisanını ve dinini talim ederdi. Fakat bu mektepler ihanet projelerine hizmet ettiler. Ermeniler Türk hâkimiyeti altında, açıkça müstakil bir kraliyet lehinde çalışıyor, ecnebi anasırın fiilî muavenetiyle hayallerini hiz-i fiile isal için mütemadiyen entrikalarda bulunuyorlardı.

Bizimle dört yüz sene yaşamış olan yerli Rumlar, günün birinde kendilerini gayr-ı müstahlâs addederek Türklerin boyunduruğundan kurtulacakları günü düşünmeye başladılar. Mekteplerinde kendi lisanlarını ve dinlerini talim ettiler ve taht-ı hâkimiyetinde yaşadıkları hükûmeti yabancı saydılar.

Diğer milletlerle aynı hâl vaki oldu. Türkiye'de mektepler ve kiliseler tahrikâtın ocağı idi. Gayr-ı Müslim anasır, hatta imparatorluk hududu dâhilindeki Müslüman Araplar, aynı maksatla mekteplerinde Türk lisanının talimini ihmal ettiler. Böyle bir vaziyete İngiltere, Fransa, Amerika veya her hangi bir milletin ne kadar zaman tahammül edebileceklerini sorarız.

8. CUMHURİYET GAZETESİ BAŞYAZARI YUNUS NADİ BEY'E VERDİĞİ MÜLAKAT*

6 Mayıs 1340 (6 Mayıs 1924)

Az zamanda çok merhale. Şüphe yok. İstanbulumuz güzeldir, fakat Ankaramız bütün noksanlarına rağmen, daha az güzel değildir. Onu bilhassa bizler biliriz, değil mi? Hususiyetle fazla olarak şimdi Ankara devletimizin merkezidir de. Filhakika Ankara, vaziyeti itibarıyla memleketimizde merkez-i idare olmak nokta-i nazarından çok cazip ve emniyetbahş bir noktadır. Bu sebeple benim kararlarım, harekât ve teşebbüsatım üzerinde tabii olarak tesirlerini göstermiştir. Hakikaten işe memleketin şarkında, şark hududundan başladım. Sonra daha garba gelmek zaruretini hissettim. Nihayet Ankara'da durdum ve memleket işlerini, milletin arzusu veçhile sevk ve idare etmek için başka yere gitmeye lüzum hissetmedim. Türkiye'nin ve Türk milletinin ve Türk milleti menafiinin en emin müdafaası da ancak Ankara'dan olabileceği hadiselerle sabit olmuştur. En müşkil şerait içinde, en az hazırlıklı olduğumuz hâlde en büyük darbelerin bertaraf edilebilmesinin kuvvetli amilleri meyanında Ankara'nın mevki-i coğrafîsi dâhildir.

Ankara'nın mevki-i tabii ve coğrafîsine kıymet ilave eden bir cihet daha vardır: Ankaralılar en acı ve felaketli günlerde millet her taraftan muhtelif vasıtalarla tesmim olunurken Ankaralılar, memleket ve milletin halas-ı hakikisine müteveccih teşebbüs hakkındaki iman ve itimatlarını bir an dahi sarsmamışlardır.

Ankara'ya ilk kabul olunduğum gün sadece bir vatandaş, bir ferd-i millet idim. Hiç bir sıfatım, salahiyetim ve unvanım yoktu. Böyle olmakla beraber Ankara ve havalisi kâmilen çocuklarıyla, kadınlarıyla, ihtiyarlarıyla beraber Ankara şehrinden Dikmen tepesine kadar bütün sahrayı doldurmuş ve beni istikbal etmiştir. İstasyondan hükûmet dairesine kadar uzayan caddenin iki tarafı eski Türk kıyafetine girmiş, bıçakları ve tabancaları ellerinde Ankara gençleriyle dolmuştu. Bu gençler ve onlarla beraber bütün halk: "Vatanı ve milleti düşmandan kurtarmak için hepimiz ölmeye hazırız, emrinizi bekliyoruz" diye bağırıyorlardı.

O zaman Ankara istasyonu ecnebi zabit ve askerlerinin taht-ı işgalinde bulunuyordu. O güne kadar Ankaralıları ölü ve Ankara'yı bir harabe zanneden bu ecnebiler, bu ulvi tezahür karşısında ilk endişelerini izhardan men-i nefs edememişlerdir.

* *Cumhuriyet*, 7 Mayıs 1924, s. 1.

Ben Ankara'yı coğrafya kitabından ziyade tarihte öğrendim ve Cumhuriyet merkezi olarak öğrendim. Hakikaten Selçukî idaresinin inkısamı üzerine Anadolu'da teşekkül eden küçük hükûmetlerin isimlerini okurken birtakım beylikler meyanında bir de Ankara Cumhuriyeti'ni görmüştüm. Tarih sahifelerinin bana bir Cumhuriyet merkezi olarak tanıttığı Ankara'ya ilk defa geldiğim o gün de gördüm ki orada geçen asırlara rağmen Ankara'da hâlâ o Cumhuriyet kabiliyeti devam ediyor. Türkiye'nin hemen bütün menatıkını gezdiğim ve gördüğüm için hükmettim ki o zaman isimleri Cumhuriyet olmayan diğer yerlerin bugünkü halkı da aynı kabiliyetten asla uzak değildir.

Beni, Türkiye'ye en münasip merkez Ankara olabileceğini düşünmeye sevk eden ilk vesile çok eskidir ve fennîdir. Bu noktaya ait mülahazatım her İstanbul'da bulunduğum defalar -hayatımın pek az günleri İstanbul'da geçmiştir- teyakkuz etmiştir. Bilhassa Harb-i Umumi'den sonra girdiğimiz Mütareke günlerinde İstanbul sokaklarını dolduran ecnebi süngüleri, Boğaziçi'nin sularını karartan düşman zırhlıları bu mülahazatımı fikr-i sabit hâline getirdi ve artık hiç bir şahsa, hiç bir fikre ve hiç bir programa zerre kadar iltifat etmeksizin bu boğucu havadan çıkmak hususundaki cihanca malum kararımı verdim.

Beni İstanbul'dan Samsun'a götüren vapur Boğaziçi'ni terk ederek Karadeniz'e girerken İstanbul afakına baktım. Orada her türlü müdafaadan menedilmiş, kalp ve vicdanları kan ağlayan, dimağları yanan İstanbul halkı için ağladım, gözlerim yaşardı. Fakat bu sevgili kardeşlerin behemehâl kurtulacağına o kadar emindim ki bu emniyet benim için medar-ı tesliyet oldu.

Bundan sonraki teşebbüsat ve vekayi hemen hemen cümlenizce malum olmuştur zannediyorum. Maahaza İstanbul'u terk ettiğim güne takaddüm eden vaziyetleri ayrı bir safha olmak üzere, o günden bu güne kadar cereyan eden vakayiin mazbut ve mahfuz olan vesaikini tasnif etmek suretiyle hatıratımı yazmak niyetindeyim. Bunu yapmayı nesl-i ati için, Türk Cumhuriyeti tarihi için bir vazife de telakki ediyorum. Bilirsiniz ki, herhangi bir tarihi elinize aldığınız zaman onun mutabık-ı hakikat olup olmadığına emniyet için istinat ettiği menabî ve vesaiki araştırılır. Bizim şimdiye kadar doğru bir tarih-i millîye malik olamayışımızın sebebi tarihlerimizin, hakiki karilerin vesaike istinat etmekten ziyade, ya birtakım meddahların veya birtakım hodgâmların hakikat ve mantıktan âri sözlerinden başka menba bulamamak bedbahtlığıdır.

İstanbul'u terk etmek zarureti İstanbul'da hâsıl olan şerait-i elimden idi. Anadolu'ya geçmekteki maksadım, Anadolu'nun ortasında ve Türk milletinin kütle-i azîmesi içinde Türk milletinin yüksek seciyesine ve sarsılmaz azim ve imanına istinat etmekti. Bundan başka hiç bir tedbirin memleket ve milletin derin yarasına devasaz olamayacağına kanaat-i katiye hâsıl etmiştim. Onun için Samsun'a ayak

bastığım dakikada aldığım ilk tedbir, Samsun ve havalisine dair maiyetimde bulunanlara icap eden evamir ve talimatı vererek hemen cenuba yürümek oldu. Fakat maatteessüf o günlerdeki ahval-i sıhhiyem beni on beş yirmi gün Havza banyolarından istifadeye mecbur kıldı. Bu esnada idi ki İstanbul'a davet olundum. Artık temdid-i tedaviye mahal kalmadı. İlk merhale olmak üzere Amasya'ya hareket ettim. Bugüne kadar geçen zaman zarfında Erzurum ve Trabzonluların teşebbüsleriyle akdi tasmim olunan Erzurum Kongresi hakkında Erzurum'la muhabere edilmiş ve orada hazır bulunmak üzere Erzurum'a hareketim mukarrer bulunmuş idi. Vakıa ben Sivas'ta umumi bir kongre yapmaya karar vermiştim. Fakat evvela Erzurum Kongresi'nde bulunmayı ve ba'de Sivas Umumi Kongresi'ni yapmayı faydalı ve müreccah buldum. Amasya'da da birkaç gün kalmak lüzumu hâsıl oldu. Havza'dan İstanbul'a davetim sebebiyle alelacele hareket etmiştim. Samsun ve havalisi kumandanına uzun zaman için talimat vermek üzere kendisinin bana mülâki olmasını emretmiştim. Bundan başka Ankara'da Kolordu kumandanına da tebdil-i nam ve kıyafet ederek gelmesini rica etmiştim. Bu kumandan resmen, doğrudan doğruya taht-ı emrimde değildi. Buna rağmen davetime kemal-i necabet ve fedakârî ile icabet etti, bir yüzbaşı üniforması ile müşkülatlı bir seyahat yaptı ve beni buldu. Ankara Kolordu Kumandanı, bana keşide ettiği bir şifrede beni seven bir arkadaşın refakatinde birkaç kişi daha olduğu hâlde İstanbul'dan Ankara'ya geldiğini ve muvasalâtının, bana bildirilmesini arzu ettiğini yazmıştı. Şifrede ismi zikredilmemiş olmakla beraber bu arkadaşın kim olabileceğini tahmin ettim ve onu da beraber getirmesini yazdım. Beklediğim zevat Amasya'ya geldiler. İcap eden hususatı kendileriyle görüştüm. Samsun ve Ankara kumandanları geldikleri yerlere avdet ettiler. Ben karargâhımla ve karargâhımda kalan arkadaşlarla beraber mukarrer olan seyahatime devam ettim. Sivas Umumi Kongresi'ne ait beyannameyi burada Erkân-ı Harbiye Reisime dikte ettim ve bunun müsveddesi altına bir hâtıra-i tarihiye olmak üzere hazır bulunanlara vaz-ı imza ettirdim. Buna vaz-ı imza etmekte tereddüt gösteren olduğunu söylersem istigrap etmeyiniz. Yazılan beyanname Türkiye merkezlerine gönderdiğim bir davetnameden ibarettir.

Tokat, Sivas, Erzurum, temasları gönlümde büyük inşirahlar uyandırdı, Anadolu'nun bu temiz halkı ile fakat halkı ile diyorum, dikkat buyurunuz, temas ettikçe teşebbüsümün isabetine dair kanaatim her gün daha çok artıyordu. Erzurum'dan tekrar Sivas'a Umumi Kongre'yi küşat etmek üzere geldiğim zaman ve bütün kongre esnasında biraz sıkıntı çektik ki, bunlar artık malum olmuş şeylerdir. Fakat her şeye rağmen memnun idik. Çünkü İstanbul'u mebusan intihabına mecbur etmiş idik. Yalnız benim unutamayacağım hazin bir mazhariyetsizlik vaki olmuştur. Tabii malumunuz olmuştur ki Sivas'ta bulunduğum sıralarda İstanbul'dan gönderilen İstanbul Hükûmeti'nin Bahriye Nazırı ile Amasya'da bir protokol imza ettik. O protokolün muhteviyatı meyanında esaslı olarak şu vardı:

"Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da inikadının mucib-i felaket olacağı hakikatini İstanbul Bahriye Nazırı teslim etmiştir. Meclis'in Anadolu'da münasip bir mahalde temin-i içtimaına çalışacaktır. Buna muvaffak olamadığı takdirde kendisi behemehâl nezaretten istifa edecek ve bütün kabinenin istifasını temine gayret edecektir."

İşte bu olmamıştır. Bu nokta-i nazarımın isabetini maateessüf hemen hiç kimseye tasdik ettiremedim. İnsanlar gariptir. Bazen en akıllılarının bile, hakikatlerin besateti karşısında nazarları butlana gider.

İstanbul'un 16 Mart işgalini takiben Kocaeli Şibh-i Cezire'si içinde Anadolu'ya geçerken Kuşçalı mevkiinde tesadüf ettiğim seyyar bir telgraf merkezi vasıtasıyla o zaman Ankara'da bulunan Paşa ile muhabere etmiş, kendilerine bazı sualler sorarak inşirahbahş cevaplar almıştım. Altı gün sonra Ankara'ya vardığımda vaziyeti bu teminatla müterafık bulmamakla beraber Paşa'nın en kati ve herkese emniyet veren bir huzur içinde olduğunu görmüştüm. Bu hatıraları yâd ettik. Onları Paşa da hatırladı ve izah etti:

Evet, Kuşçalı'dan çektiğiniz telgrafı hatırladım. Bana bazı sualler soruyordunuz. Mesela cihanla telsiz telgraf muhaberesi temin edilip edilmediğinden, cephane ve mühimmatın kâfi olup olmadığından, Yunan ordusunun vaziyetine nazar-ı dikkati celpten ibaretti zannederim. Suallerinizi cevapsız bırakmadım değil mi? Fakat bittabi Ankara'ya muvasalatınızda bütün hakayıkı anladınız. Bugün de tekrar edeyim ki suallerinizin yalnız 3'üncüsüne tam cevap vermiştim. 1'inci ve 2'nci sualinizi de cevapsız bırakamazdım. Erzurum merkezindeki telsizimizin faaliyete başladığını ve her şeyin düşmanı mağlup etmeye kifayet edeceğini söylemek suretiyle de hakikat haricinde cevap vermiş olmadığımı artık şimdi tasdik buyurursunuz. Hakikat-i hâlde sizin bana sorduğunuz telsiz telgraf merkezi mevcut değildi. Fakat bunun mevcut olmaması benim nazarımda zati maksat için 2'nci derecede idi. Mühimmat ve cephane de yoktu ve çok zamanlar tedarik dahi edilememişti. Siz buraya gelmeden kendi kendinize mutlaka bunu tahmin edebilirdiniz. Fakat böyle olmakla beraber çok mühim ve hayatî telakki ettiğiniz bu noktayı bana sormaktan bir zarar gelmezdi. Benim ise düşmanı mağlup etmek için aslolan azim ve iman-ı millînin mevcudiyetini gördükten sonra cephane vesairenin evvel ve ahir ve her hâlde kabil-i tedarik olacağına itimadım vardı. Size müspet cevap vermekte haklı idim.

Düşmanı behemehâl denize dökeceğimize dair olan itminanım ise hakikaten gayr-ı kabil-i tezelzül idi, daima o salabeti muhafaza etti. Çünkü hissiyat ve tahayyülâta değil, müşahede, tetkik ve hesaba müstenit tedabirin kahraman milletimiz tarafından tatbikatı büyük bir feragat ve emniyetle deruhte edilmiş bulunuyordu.

Afyon, kati neticeyi teminde çok hesaplı ve belki bu itibar ile daha büyük harekâta sahne olmuş ise de Sakarya'nın kıymet ve azameti hiçbir zaman eksilmez.

Gerçi Sakarya da hesapsız bir meydan muharebesi değildi. Fakat bunun hesabı yalnız muazzam milletimizin hamiyet ve ulviyetine bina edilmiş idi. Millet, kendisinde mevcudiyetine emin bulunduğumuz bu hamiyet ve ulviyeti fazlasıyla izhar etti. Büyük Millet Meclisi'nin tevdi ettiği salahiyetlerle mücehhez Başkumandan bir iki beyanname ile millete vaziyeti ve vazifeleri ihtar etti. Bu hitap bütün bir milleti, bütün bir hükûmet teşkilatını ayaklandırmaya kifayet etti. O zaman her taraftan koşuldu ve koşuldu ve ancak böylelikledir ki Sakarya'da Türk tarihinin harikası tahakkuk etti.

9. MACARİSTAN ELÇİSİ LADIASLAS TAHY DE TAHVAR ET TARKEO'NUN İTİMATNAME TAKDİM TÖRENİNDE YAPTIĞI KONUŞMA *

11 Mayıs 1340 (11 Mayıs 1924)

Elçi Efendi!

Macar Krallığı Guvernörü hazretlerinin zatıâlinizi fevkalade murahhas ve elçi sıfatıyla nezdime memur buyurduklarını müşir itimatnamelerini yeddinizden büyük bir mahzuziyet ile tesellüm ediyorum. Müşarünileyhin hakkımdaki hissiyat-ı meveddetkârânesine mütedair teminattan ve kahraman Macar milleti namına izhar eylediğiniz hissiyat ve temenniyat-ı biraderâneden samimâne mütehassis oldum. Türk halkı da Macar milleti hakkında hakiki dostluk hisleri perverde etmektedir. Memleketeyn beyninde teyemmünen mevcut revabıt-ı vifak ve ahengin mesainiz sayesinde bir kat daha takviyet pezir olacağı hakkındaki kanaatinize tamamıyla iştirak etmekteyim. Memuriyet-i âliyenizle emr-i ifasında nezdimde müstemirren mazhar-ı müzaheret olacağınızdan emin olunuz

Macar Krallığı Guvernörü hazretleri hakkında beslediğim yüksek hürmet ve samimi meveddeti kendilerine iblağ etmenizi rica eder ve zat-ı sefiranelerine beyan-ı hoş amedi etmekle iktisab-ı mesarr eylerim.

* *Vakit,* 12 Mayıs 1924, s. 2.

10. ANKARA'DAKİ MUALLİMLER BİRLİĞİ KONGRESİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA *

25 Ağustos 1340 (25 Ağustos 1924)

Muhterem Efendiler!

Evvela bu içtimaı tertip ve bilhassa hakkımda ibzal buyurdukları sözlerle bana da huzurunuzda birkaç söz söylemek fırsatını bahşettiklerinden Vasıf Beyefendi'ye suret-i mahsusada teşekkür ederim.

Hanımlar, Beyler!

Güzide heyetinizin içinde bulunmaktan mütehassıl sürurum bipayandır. Türkiye Muallimler Birliği'nin Ankara'da akdettiği ilk kongresini çok büyük memnuniyetle karşıladım. Memleketimizin sizler gibi, kıymetli muallim hanım ve beylerinin burada toplanması, Cumhuriyetimiz için çok feyizli neticelerin tecellisine vesile olacaktır.

Hanımlar, Beyler!

Türkiye Muallimler Birliği'nin bütün memlekette taazzuvuna, Konya'yı olduğu gibi Van'ı ve Hakkâri'yi de teşkilatı dâhiline almasına ve her köyde azaya malik bulunmasına derin bir alaka ile intizar edeceğim.

Muallimler;

Yeni nesli; Cumhuriyetin fedakâr muallim ve mürebbileri, sizler yetiştireceksiniz, yeni nesil, sizin eseriniz olacaktır. Eserin kıymeti, sizin maharetiniz ve fedakârlığınız derecesiyle mütenasip bulunacaktır. Cumhuriyet; fikren, ilmen, fennen, bedenen kuvvetli ve yüksek seciyeli muhafızlar ister. Yeni nesli, bu evsaf ve kabiliyette yetiştirmek sizin elinizdedir. Mümtaz vazifenizin ifasına âli himmetlerle hasr-ı mevcudiyet edeceğinize asla şüphe etmem.

Ben millî maarifimiz ve millî terbiyemiz hakkındaki nokta-i nazarlarımı muhtelif zamanlarda ve muhtelif vesilelerle söyledim. Fakat bu nokta-i nazarlarımı birkaç kelimede teksif ederek tekrar etmeyi faydasız görmüyorum.

Muallimler!

* Muallimler Birliği Kongresi üyelerine Maarif Vekili Vasıf Çınar tarafından Şehir Lokantasında verilen çay ziyafetinde söylenmiştir. *Hâkimiyet-i Milliye*, 26 Ağustos 1924, s.1.

Erkek ve kız çocuklarımızın, aynı suretle bütün tahsil derecelerindeki talim ve terbiyelerinin ameli olması mühimdir. Memleket evladı, her tahsil derecesinde iktisadi hayatta amil, müessir ve muvaffak olacak surette teçhiz olunmalıdır. Millî ahlakımız, medeni esaslarla ve hür fikirlerle tenmiye ve takviye olunmalıdır. Bu çok mühimdir; bilhassa nazar-ı dikkatinizi celp ederim. Tehdit esasına müstenit ahlak, bir fazilet olmadıktan başka itimada da şayan değildir.

Efendiler; bu nokta-i nazarımda sizin tamamen benimle beraber olduğunuza şüphe etmiyorum. Umumi maarif ve terbiye programımız da bu esasatı camidir. Fakat biliyorsunuz ki, nokta-i nazarların, programların kati ve vazıh olması çok mühim olmakla beraber feyiz ve eser verebilmesi, onların muktedir, müdrik ve fedakâr muallimlerimiz tarafından mekteplerimizde çok büyük dikkat ve himmetle tatbikine vabestedir. İşte bilhassa sizden rica edeceğim husus budur. Sizin muvaffakiyetiniz, Cumhuriyetin muvaffakiyeti olacaktır.

Arkadaşlar, yeni Türkiye'nin birkaç seneye sığdırdığı askerî, siyasi, idari, inkılâbat sizin, muhterem muallimler, sizin içtimaî ve fikrî inkılâptaki muvaffakiyetinizle teyit olunacaktır. Hiçbir zaman hatırlarınızdan çıkmasın ki, Cumhuriyet sizden "fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür" nesiller ister.

11. BAŞKUMANDAN MEYDAN MUHAREBESİ'NİN İKİNCİ YILDÖNÜMÜ DOLAYISIYLA DUMLUPINAR'DA YAPTIĞI KONUŞMA *

30 Ağustos 1340 (30 Ağustos 1924)

Efendiler,

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin verdiği kıymetli izahatla burada hazır olanlar "Afyonkarahisar-Dumlupınar Meydan Muharebesi"nin ve netice-i katiye veren 30 Ağustos muharebesinin suret-i cereyanı hakkında bir fikr-i icmal edinmişlerdir. Beş gün bilâ fasıla geceli gündüzlü devam eden en büyük meydan muharebesinin mahiyet-i hakikiyesi bugün verilen tafsilâttan ziyade, yarın tarihin hakemleri erbab-ı tetebbuun tetkik ve muhakemeleri okunduğu zaman daha bariz, daha şümullü bir surette anlaşılacaktır. Beni, milletim, Türk milleti, emniyet ve itimadına layık görerek bu harekâtın başında bulundurdu. Bu vazife ve memuriyetimin mesut hâtırasını milletime karşı daima en derin minnettarlıklarla mütehassis olarak haz ile iftihar ile muhafaza ediyorum. Vazifelerini milletin arzu-yı vicdanisine, ihtiyac-ı hakikisine, yalnız onun irade-i âliyesine tevfikan yapmış olanlara mahsus bir istirahat-i vicdan ile bugün muvacehenizde bulunurken hissettiğim bahtiyarlığı ifade edemem.

Efendiler, tıpkı bugün gibi otuz sekiz senesi Ağustosunun 30'uncu günü saat ikide, şimdi hep beraber bulunduğumuz bu noktaya gelmiştim. Bu üzerinde bulunduğumuz sırtlarda kahraman 11'inci Fırkamız, şu karşıki tepelerde muharebeye mecbur edilen düşman kuvâ-yı asliyesine taarruz için yayılarak ilerlemekte bulunuyordu. Şu gördüğümüz Çal Köyü alevler ve dumanlar içinde yanıyordu. Beni buraya kadar getiren saikin ne olduğunu izah için hatırladığım bir iki noktayı burada tekrar edeceğim.

29/30 Ağustos gecesi sabaha karşı Garp Cephesi harekât şubesi Müdürü Tevfik Bey, bermutat o saate kadar muhtelif karargâhlardan ve her taraftan gelen raporlara göre harita üzerinden tespit ve işaret ettiği vaziyet-i umumiyeyi cephe kumandanı İsmet Paşa'ya göstermiş ve o da derhâl, paşaya göster emriyle Tevfik Bey'i yanıma göndermişti. Karahisar'da Belediye dairesinde bana tahsis olunan odada yatmakta idim. Beni uyandıran Tevfik Bey'in gösterdiği haritaya baktım. Hemen yataktan fırladım. Arkadaşlar, haritada gördüğüm şey şu idi ki, ordularımız düşman kuvâ-yı

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1924, s.1.

mühimmesini şimalden, cenuptan, garptan ihataya müsait bir vaziyet almış bulunuyorlardı. Şu hâlde tasavvur ettiğimiz ve azami netayiç temin edeceğini ümit eylediğimiz vaziyetler tahakkuk ediyordu. Derhâl Fevzi ve İsmet paşaları çağırınız dedim. Üçümüz toplandık. Vaziyeti bir daha mütalaa ettik ve katiyetle hükmettik ki, Türk'ün hakiki halas güneşi 30 Ağustos sabahı ufuktan bütün şaşasıyla tulu edecektir. Bu karara göre ordulara yeni emir ve talimat yazıldı (saat 6.30 evvelde). Fakat vaziyet o kadar mühim, o kadar sürat ve şiddet talep ediyordu ki, bu tahriri emirlerle iktifa etmek muvafık-ı ihtiyat olamazdı. Onun için Fevzi Paşa Hazretlerinden, bizzat Altıntaş ve cenubundan hareket eden 2'nci ordumuzun ve bunun daha garbında bulunan süvari kolordumuzun nezdine giderek tasavvurumuza göre harekâtı tanzim buyurmasını kendilerinden rica ettim.

Dördüncü kolordusu ile istihdaf ettiğimiz düşman kısm-ı küllisini cenuptan takip eden 1'inci Ordu karargâhına da ben bizzat gidecektim. İsmet Paşa'nın karargâhta kalıp vaziyet-i umumiyeyi idare etmesini münasip gördüm. Fevzi Paşa Hazretleri şimale hareket ederken ben de otomobil ile şimendifer güzergâhını takiben garba hareket ettim. Akçaşar'da 1'inci Ordu karargâhına saat 9'dan evvel idi ki vasıl olmuştum. Ordu kumandanına bir taraftan cephenin tahrirî emri tevdi olunurken ben de kendisine şifahen vaziyeti izah ettim ve 4'üncü Kolordu'nun tekmil fırkalarıyla ve sürat ve şiddetle işte bu köyün, Çal Köyü'nün garbındaki düşman kısm-ı küllisini ihata edecek surette muharebeye mecbur etmesini emrettim. Ve ilave ettim ki, düşman ordusu behemehâl imha olunacaktır. Ordu kumandanı benim yanımda telefonla kolordu kumandanı Kemâlettin Sami Paşa'yı buldu. Benim oraya geldiğimi ve emrimin ne olduğunu tebliğ etti. Bir müddet bu karargâhta kaldım. Mütemadiyen gelen muhtelif rütbedeki esir zabitanlâ görüştüm. Bunlardan biri erkân-ı harp zabiti idi. Zavallı verdiği malumat meyanında istemeyerek başkumandan vazifesini alan General Trikopis'in ve 2'nci kolordu kumandanı General Digenis'in de bizim çevirmek istediğimiz çemberin içinde bulunduğunu ifade etmiş oldu. Derhâl yanımda bulunan ordu kumandanına: Kemâlettin Paşa'yı bulunuz. Bizzat Trikopis'le beraber bütün düşman generallerini behemehâl esir etmesini söyleyiniz dedim. Bu emir der-akab telefonla tebliğ olundu. Zavallı esir zabit benim bu emrimi işitir işitmez ikram ettiğim çayı içemeyerek büyük bir baygınlık geçirdi. Daha fazla bu ordu karargâhında kalamazdım. Muharebe vaziyetini gözümle görmek benim için mukavemetsiz bir ihtiyaç oldu. Ordu kumandanını da beraber alarak 4'üncü Kolordu kumandanının tarassut için bulunduğu şu istikametteki bir tepeye geldik (Arpalık civarında).

Çal Köyü garbında ve şimalinde patlayan topların tarrakalarını işitiyordum. Oradan vaziyeti dürbün ile tetkike uğraşmak bana sıkıntılı geldi. Daha ileriye, ateş yerine gitmek için katî bir lüzum ve ihtiyaç hissediyordum ve bu noktayı, şimdi üzerinde bulunduğumuz bu tepeyi gösterdim. Oraya gitmek lazımdır ve buyurun

gidelim dedim. Otomobillere atladık bu tepeye gelen yola dâhil olduk. Ara sıra güzergâhımızın soluna düşman mermileri düşüyordu. Dördüncü Kolordu'nun fırkaları şarktan garba güzergâhımızı kat ederek seri hatvelerle ilerliyorlardı. Biraz evvel dediğim gibi saat ikide şuraya çıkmış bulunuyorduk. Düşman kuvvetlerini gündüz gözüyle tamamen ihata etmek ve düşmanın muannidâne müdafaa ettiği muharebe mevzilerine süngü hücumlarıyla dâhil olarak netice-i katiye almak elzemdi. Bunun için bütün kıtaatın azami fedakârlıkla ilerlemesini ve bütün bataryalarımızın, hatta mesturiyete bakmaksızın, ateş mevzilerine girip düşman mevzilerini sarsmasını istiyordum. Yanımdaki kumandanlar bu nokta-i nazarlarımı anlar anlamaz derhâl ve en asabi bir surette faaliyete geçtiler. Maatteessüf şimdi ismini hatırlayamadığım, yanımda bulunan bir süvari zabitine birkaç kelime not ettirerek düşman mevzilerini şimalden saran 2'nci Ordu'ya gönderdim. Ve şifahen burada benden işittiklerini onlara da söylemesini emrettim. Bu zabit vazifesini yapmış ve birkaç saat sonra tekrar yanıma gelerek malumat da vermişti. 11'inci Fırka'nın kahraman kumandanı Derviş Bey bizzat ileriye atılarak bütün kuvvetiyle düşman mevziine ilerliyordu. Kolordu Kumandanı Kemâlettin Paşa cenuptan ve garptan düşmana saldırdığı diğer fırkalarına yeniden yeniye teşdit ve tesri harekât için emirlerini isal ediyordu. 2'nci Ordu'nun 16'ncı ve 65'inci fırkaları düşmanla ciddi muharebeye girişiyorlar, diğer fırkaları da ihata dairesini darlaştırıyorlardı. Bunları görüyordum. Süvari kolumuzun daha garptan düşmanın arkasını kesmek üzere bulunduğunu bana haber getiren süvari zabiti söylemişti.

Arkadaşlar! Saat ilerledikçe gözlerimin önünde inkişaf eden manzara şu idi: Düşman başkumandanının şu karşıki tepede son gayretiyle çırpındığını görüyor gibiydim. Bütün düşman mevzilerinde büyük bir heyecan ve helecan vardı. Artık toplarının, tüfeklerinin ve mitralyözlerinin ateşlerinde sanki öldürücü hassa kalmamıştı. Bu ovadan, şimalden ve cenuptan birbirini velyeden avcı hatlarımızın, guruba yaklaşan güneşin son şuabatıyla parlayan süngüleri her an daha ileride görülüyordu. Düşman mevaziini saran bir daire üzerinde mevzi almış olan bataryalarımızın fasılasız ve amansız ateşleri düşman mevaziini, içinde barınılmaz bir cehennem hâline getiriyordu. Güneş magribe yaklaştıkça ateşli, kanlı ve ölümlü bir kıyametin kopmak üzere olduğu bütün ruhlarda hissolunuyordu. Bir an sonra cihanda büyük bir inhidam olacaktı. Ve beklediğimiz halas güneşinin tulu edebilmesi için bu inhidam lazımdı. Zulmetler içinde bu inhidam vuku bulmalı idi. Hakikaten semanın karardığı bir dakikada Türk süngüleri düşman dolu o sırtlara hücum ettiler, Artık karşımda bir ordu, bir kuvvet kalmamıştı. Kâmilen mahvolmuş perişan bir bakiyetü's-süyuf kitlesi bulunuyordu. Kendilerinin dediği gibi pür havf ve lerzân, bişekil bir kitle, acaip bir halita hâlinde firar için fürce arıyordu. Artık gecenin koyulaşan zulmeti neticeyi gözle görmek için güneşin tekrar şarktan tulûuna intizarı zaruri kılıyordu.

Efendiler, ertesi günü tekrar bu muharebe meydanını dolaştığım zaman, ordumuzun ihraz ettiği zaferin azameti ve buna mukabil hasım ordusunun duçar edildiği felaketin dehşeti beni çok mütehassis etti, O karşıki sırtların gerilerindeki bütün vadiler, bütün dereler, bütün mahfuz ve mestur yerler bırakılmış toplarla, otomobillerle ve namütenahi teçhizat ve malzeme ile ve bütün bu metrukâtın aralarında yığınlar teşkil eden ölülerle, toplanıp karargâhlarımıza sevk olunmakta bulunan sürü sürü esir kafileleri hakikaten bir mahşeri andırıyordu. Bu dar ateş ve savlet çemberinden bugün için kurtulabilenler birkaç bin kişilik bakiyetü's-süyuftan ibaret idi. Fakat onlar da daha büyük Türk çemberi içinden çıkmaya muvaffak olamayarak başlarında başkumandanları bulunduğu hâlde beyaz bayrak çekmeye mecbur olmuşlardı.

Efendiler, Ağustos'un otuz 1'inci günü takriben zevalde idi ki, yine bu Çal köyünde, yıkık bir evin avlusu içinde İsmet Paşa ve Feyzi Paşa ile buluştuk. Kırık kağnı arabalarının döşeme ve oklarına ilişerek bundan sonraki vaziyeti mütalaa ettik. Kazandığımız meydan muharebesinin bütün seferi hitama erdirebilecek bir azamet ve ehemmiyette olduğunda ittifak ettik. Şimdi Bursa istikametinde çekilen düşman kuvvetlerini mahvetmekle beraber bütün ordu-yı asli ile bilâ aram İzmir'e yürüyecektik.

Efendiler, bugünden sonra İzmir'de "Akdeniz"i, Mudanya'da "Marmara"yı görmek için 8-9 günlük bir zaman kâfi gelmiştir. Fakat hatırlatmalıyım ki bugüne, bu üzerinde bulunduğumuz tepeye, bu yanık Çal köyüne gelebilmek için yalnız Sakarya'dan itibaren sarf ettiğimiz zaman tam bir senedir. Fakat bu tespit ettiğimiz zaferi ihzar edebilmek için bir seneyi çok bulmazsınız zannederim. Çünkü efendiler, harp, muharebe, nihayet meydan muharebesi yalnız karşı karşıya gelen iki ordunun çarpışması değildir. Milletlerin çarpışmasıdır. Meydan muharebesi milletlerin bütün mevcudiyetleri ile ilim ve fen sahasındaki seviyeleri ile ahlakları ile harsları ile hulâsa bütün maddi ve manevi kudret ve faziletleri ile ve her türlü vasıtaları ile çarpıştığı bir imtihan sahasıdır. Bu sahada, çarpışan milletlerin hakiki kuvvet ve kıymetleri ölçülür. Netice yalnız kuvve-i cismaniyenin değil, bütün kuvvetlerin, bilhassa ahlaki ve harsi kuvvetin tefevvukunu mertebe-i sübuta vardırır. Bu sebeple meydan muharebesinde yenilen taraf milletçe ve memleketçe, bütün mevcudiyet-i maddiye ve maneviyesi ile mağlup sayılır. Böyle bir akıbetin ne kadar feci olabileceğini tahmin edersiniz. Mahv ü izmihlal yalnız cidal sahasında bulunan orduya münhasır kalmaz. Asıl ordunun mensup olduğu millet feci akıbetlere uğrar. Tarih, başlarındaki tacidarların, haris politikacıların bir takım hayali emellerle, vasıtası mevkiine düşen müstevli orduların, müstevli milletlerin uğradığı bu nevi feci akıbetlerle malamâldir.

Efendiler, Türk vatanını fethetmek fikrini, Türk'ü esir etmek hayalini umumi, maşeri bir fikir hâline koymaya çalışanların da layık oldukları akıbetten kurtula-

mamış olduklarını gözlerimizle gördük. Efendiler, kendilerine bir milletin talihi tevdi olunan adamlar, milletin, kuvvet ve kudretini yalnız ve ancak yine milletin hakiki ve kabil-i istihsal menfaatleri yolunda kullanmakla mükellef olduklarını bir an hatırlarından çıkarmamalıdırlar. Bu adamlar düşünmelidirler ki, bir memleketi zapt ve işgal etmek o memleketlerin sahiplerine hâkim olmak için kâfi değildir. Bir milletin ruhu zapt olunmadıkça, bir milletin azim ve iradesi kırılmadıkça, o millete hâkim olmanın imkânı yoktur. Hâlbuki asırların mevlûdu olan bir ruh-ı milliye, kavi ve daimî bir irade-i milliyeye hiçbir kuvvet mukavemet edemez.

Mahkûm olmak istemeyen bir milleti, taht-ı esaretinde tutmaya muktedir olacak kadar kuvvetli müstebitler artık bu dünya yüzünde kalmamıştır. Türk milleti son mücadelatıyla, bilhassa burada ihraz ettiği zaferle, izhar ettiği azim ve irade ile malum olan bu hakayıkı bir defa daha sine-i tarihe çelik kalemle hak etmiş bulunuyor.

Efendiler, Afyonkarahisar-Dumlupınar Meydan Muharebesi ve onun son safhası olan bu 30 Ağustos Muharebesi Türk tarihinin en mühim bir dönüm noktasını teşkil eder. Tarih-i millîmiz çok büyük ve çok parlak zaferlerle doludur. Fakat Türk milletinin burada ihraz ettiği zafer kadar netice-i katiyeli ve bütün tarihe, yalnız bizim tarihimize değil, cihan tarihine yeni cereyan vermekte katî tesirli bir meydan muharebesi hatırlamıyorum.

Hiç şüphe etmemelidir ki, yeni Türk devletinin, genç Türk Cumhuriyeti'nin temeli burada tarsin olundu. Hayat-ı ebediyesi burada tetviç olundu. Bu sahada akan Türk kanları, bu semada pervaz eden şehit ruhları devlet ve Cumhuriyetimizin ebedî muhafızlarıdır. Burada esasını vazettiğimiz "Şehit Asker" abidesi işte o ruhları, o ruhlarla beraber gazi arkadaşlarını, fedakâr ve kahraman Türk milletini temsil edecektir. Bu abide Türk vatanına göz dikeceklere Türkün 30 Ağustos günündeki ateşini, süngüsünü, savletini, kudret ve iradesindeki şiddeti hatırlatacaktır.

Efendiler, bu muazzam zaferin muhtelif amilleri fevkinde en mühimi ve alîsi Türk milletinin bilâ kayd u şart hâkimiyetini eline almış olmasıdır. Bu hadisenin tarihimizde ve bütün cihanda ne büyük, ne feyizli bir inkılap olduğunu izaha lüzum görmem. Milletimizin uzun asırlardan beri hanlar, hakanlar, sultanlar, halifeler elinde, onların tahakküm ve istibdadı altında ne kadar ezildiğini, onların hırslarını temin yolunda ne kadar büyük felaketlere ve zararlara uğradığını düşünürsek, milletimizin hâkimiyetini eline almış olması hadisesinin bütün azamet ve ehemmiyeti nazarlarımızda tecelli eder. Gerçi büyük zaferin ferdasına kadar İstanbul'da halife ve sultan namı altında bir şahıs ve onun işgal ettiği hilafet ve saltanat unvanı ile bir makam vardı. Fakat bu zaferden sonra millet o makamları ve o makam sahiplerini layık olduğu akıbete isal etti.

Efendiler, hâkimiyet-i milliye öyle bir nurdur ki, onun karşısında zincirler erir, taç ve tahtlar yanar, mahvolur. Milletlerin esareti üzerine kurulmuş müesseseler her tarafta yıkılmaya mahkûmdurlar. Avrupa'nın ortasından ta şarkın öbür ucundaki binlerce senelik memleketlere bakacak olursak, Osmanlı İmparatorluğu'nun istihkak ettiği talihi daha güzel anlayabiliriz.

Arkadaşlar, saraylarının içinde Türk'ten gayrı unsurlara istinat ederek, düşmanlarla ittifak ederek Anadolu'nun, Türklüğün aleyhine yürüyen çürümüş gölge adamlarının Türk vatanından tardı, düşmanların denize dökülmesinden daha rehakâr bir harekettir. Türk milletinin mübarek vedia-i ecdat olan bu topraklarda tam mânasıyla efendi olarak yaşaması ancak o fuzulî ve bîmâna olduktan başka, mevcudiyetleri mahz-i zarar ve felaket olan makamların bertaraf edilmesiyle mümkün olabilirdi.

Efendiler, onlar yüzünden Türk vatanının ve Türk milletinin geçirdiği kederleri, elemleri hissetmemiş bir ferdimiz yoktur. Bu kadar matemler ve felaketler geçirdikten sonra elbette Türk öğrenmiştir ki, vatanı yeniden yapmak ve orada mesut ve hür yaşayabilmek için behemehâl hâkimiyetine sahip kalmak ve cumhuriyet bayrağı altında bütün evlatlarını toplu ve dikkatli bulundurmak lazımdır. Efendiler, asırlardan beri inleyerek feryat eden, fakat müstebitlerin, muğfillerin, cahillerin vücuda getirdikleri mânialarla canhıraş sedasını milletin kulağına isma edemeyen zavallı vatan, bugün diyor ki can kulağımızı harap olmuş, sinesinde en derin ıstıraplar duymuş validenizin samimi hitabına daima açık bulundurunuz. Efendiler, Asya'da, Avrupa'da, Afrika'da hükümran olmak kudret ve kabiliyetini göstermiş olan ecdadımız vaktinde bu sedayı işitmekten menedilmemiş olsalardı, Türk camiasının, Türk mefkûresinin, Türk menafiinin mahfuz ve feyizdar olacağı ana vatanı bugünkü şekl-i harabisinde mi tevarüs ederdik? Efendiler, artık vatan imar istiyor, zenginlik ve refah istiyor, ilim ve marifet, yüksek medeniyet, hür fikir ve hür zihniyet istiyor. Şeref, namus, istiklal, hakiki varlık, vatanın bu taleplerini tamamen ve serian yerine getirmek için esaslı ve ciddi bir surette çalışmayı emreder.

Efendiler, asırlardan beri Türkiye'yi idare edenler çok şeyler düşünmüşlerdir; fakat yalnız bir şeyi düşünmemişlerdir: Türkiye'yi. Bu düşüncesizlik yüzünden Türk vatanının, Türk milletinin duçar olduğu zararları ancak bir tarzda telafi edebiliriz: O da artık Türkiye'de Türkiye'den başka bir şey düşünmemek. Ancak bu zihniyetle hareket ederek her türlü selamet ve saadet hedeflerine vasıl olabiliriz.

Efendiler, bizim milletimiz vatan için, hürriyeti ve hâkimiyeti için fedakâr bir halktır; bunu ispat etti. Milletimiz yaptığı inkilâbatın kıskanç müdafiidir de. Benliğinde bu faziletler yerleşmiş bir milleti yürümekte olduğu doğru yoldan hiçbir kimse, hiçbir kuvvet alıkoyamaz.

Efendiler, milletimiz hâkimiyetini eline aldığı gün, bilmeyen kalmamıştır, en karanlık felaketlerin, en derin uçurumu kenarında bulunuyordu. Kuvve-i maddiyesi yıprattırılmış, vesait-i müdafaası gasp olunmuş, maneviyatı, mukaddesatı duçar-ı tecavüz olmuş elim bir vaziyette bulunuyordu. Bütün bunlara rağmen mevcudiyetini ve istiklalini kurtarmaya karar verdi. Bu kararında muvaffak olabilmek için bütün milletin kendine bir hedef ve hareket tespit etmesi lazım geliyordu. Bütün milletin, o hedef üzerinde behemehâl muvaffak olmayı gaye-i emel telakki etmesi icap ediyordu. Millet bütün mevcudiyeti ile bütün fedakârlığı ile bütün iman ile o hedefe beraber yürüsün ve behemehâl muvaffak olsun lazımdı. Efendiler, o hedef burası idi. Gaye-i emel olan muvaffakiyet burada ihraz olunan zafer idi.

Efendiler, milletimiz bundan sonraki mesaisinde de muvaffak olabilmek için, millî hedefini bütün vuzuh ve katiyetle, tekmil vatandaşların nazarında ve vicdanında bütün parlaklığı ile tespit etmiş bulunuyor. İsterseniz benim burada hedef dediğim şeyi, siz milletin mefkûresi tesmiye ediniz. Fakat bu unvanı verirken dikkat ediniz ki, hayalî bir mânaya kendimizi kaptırmayalım.

Efendiler, milletimizin hedefi, milletimizin mefkûresi bütün cihanda tam mânası ile medeni bir heyet-i içtimaiye olmaktır. Bilirsiniz ki, dünyada her kavmin mevcudiyeti, kıymeti, hakk-ı hürriyet ve istiklali, malik olduğu ve yapacağı medeni eserlerle mütenasiptir. Medeni eser vücuda getirmek kabiliyetinden mahrum olan kavimler, hürriyet ve istiklallerinden tecrit olunmaya mahkûmdurlar. Tarih-i beşeriyet baştanbaşa bu dediğimi teyit etmektedir. Medeniyet yolunda yürümek ve muvaffak olmak, şart-ı hayattır. Bu yol üzerinde tevakkuf edenler veyahut bu yol üzerinde ileri değil geriye bakmak cehil ve gafletinde bulunanlar, medeniyet-i umumiyenin huruşan seli altında boğulmaya mahkûmdurlar.

Efendiler, medeniyet yolunda muvaffakiyet teceddüde vabestedir. İçtimai hayatta, iktisadi hayatta ilim ve fen sahasında muvaffak olmak için yegâne tekâmül ve terakki yolu budur. Hayat ye maişete hâkim olan ahkâmın, zaman ile tagayyür, tekâmül ve teceddüdü zaruridir. Medeniyetin ihtiraları, fennin harikaları, cihanı tahavvülden tahavvüle duçar ettiği bir devirde, asırlık köhne zihniyetlerle, maziperestlikle muhafaza-i mevcudiyet mümkün değildir. Medeniyetten bahsederken şunu da katiyetle beyan etmeliyim ki, medeniyetin esası, terakki ve kuvvetin temeli, aile hayatındadır. Bu hayatta fenalık, muhakkak içtimai, iktisadi, siyasi aczi mucip olur. Aileyi teşkil eden kadın ve erkek unsurların hukuk-ı tabiiyelerine malik olmaları, aile vazifelerini idareye muktedir bulunmaları lazımedendir.

Efendiler, milletimiz burada tespit ettiğimiz büyük zaferden daha mühim bir vazife peşindedir. O zaferin idraki milletimizin iktisat sahasındaki muvaffakiyetleriyle mümkün olacaktır. Bilirsiniz ki, iktisaden zayıf bir bünye fakr u sefaletten kurtulamaz; kuvvetli bir medeniyete, refah ve saadete kavuşamaz; içtimai ve siyasi

felaketlerden yakasını kurtaramaz. Memleketin idaresindeki muvaffakiyet de iktisadiyatındaki müktesebat derecesi ile mütenasip olur. Hiçbir medeni devlet yoktur ki, ordu ve donanmasından evvel iktisadını düşünmüş olmasın. Memleket ve istiklal müdafaası için vücudu lazım olan bütün kuvvetler ve vasıtalar iktisadiyatın inbisat ve inkişafıyla mükemmel olabilir.

Milletimizin muttasıf olduğu kuvvetli seciye, sarsılmaz irade, ateşin milliyetperverlik iktisadi muvaffakiyetten nebeân edecek feyizlerle de layık olduğu derecede takviye olunmak zaruridir. Asır mübarezesinde milletimizi muvaffak edecek bir iktisadi hayat teminini istihdaf eden umumi maarif ve terbiye sistemlerimiz her gün daha çok esaslaşacak ve elbette muvaffak olacaktır.

Efendiler, artık bugün hayat ve insaniyet icapları bütün hakikatiyle tecelli etmiştir. Bunlara mugayir olan rivayetler ahlak ve imana esas olmaz. Hakikat tecelli edince kizp ortadan kalkar. Safsatalar, hurafeler kafalardan çıkmalıdır. Her türlü teali ve tekemmüle müstait olan milletimizin içtimai ve fikrî inkılap hatvelerini kısaltmak isteyen mâniler behemehâl bertaraf edilmelidir.

Efendiler, son sözlerimi münhasıran memleketimizin gençliğine tevcih etmek istiyorum.

Gençler!

Cesaretimizi takviye ve idame eden sizsiniz. Siz almakta olduğunuz terbiye ve irfan ile insanlık meziyetinin, vatan muhabbetinin, fikir hürriyetinin en kıymetli timsali olacaksınız.

Ey yükselen yeni nesil! İstikbal sizindir. Cumhuriyeti biz tesis ettik; onu ilâ ve idame edecek sizsiniz.

Arkadaşlar, bu gaza ve şahadet diyarını terk ederken "Şehit Asker"i hep beraber hürmet ve tazimle selamlayalım.

12. BURSA'NIN KURTULUŞUNUN YILDÖNÜMÜNDE YAPTIĞI KONUŞMA *

11 Eylül 1340 (11 Eylül 1924)

Efendiler;

Bursa'nın kurtuluşuna tesadüf eden bu günlerde, burada, aranızda bulunarak meserretlerinize şahsen iştirak edebildiğimden pek ziyade memnun ve bahtiyarım. Memleket namına irad edilen hitabede, ibzal olunan samimi hissiyata, muhabbete, itimada bütün kalbimle teşekkür ederim. Fakat müsaadenizle derhâl izah etmeliyim ki, izhar olunan bütün takdirat benim şahsımdan ziyade beni de başında bulundurduğunuz kahraman Türk ordularının yüksek kumanda ve zabitan heyetlerine ve fedakâr askerlerine, en nihayet bütün bu kahramanların anası, babası, velinimeti olan büyük Türk milletine racidir. Ben de bu şanlı orduların bir ferdi, büyük Türk milletinin bir evladı olmakla ve onun hizmetine hasr-ı mevcudiyet eylemiş bulunmakla müftehir ve mesudum.

Aziz hemşerilerim,

İrad-ı nutuk eden arkadaşımız yedi asırdan beri bu yeşil yurda düşman ayağı basmadığını söylerken, yirmi yirmi beş asırlık Bursa'nın malumumuz olabilen, bütün tarihi dimağımda canlandı. Bu uzun hayatlı güzel şehrin ve şehirlilerin çok zararlar görmüş, çok kara günler geçirmiş olduklarını hatırladım. Bitinya krallarının Hüsrevlere, İskenderlere boyun eğmekle tahtlarında oturabildikleri devirlerden, Bursa'nın Roma ve Bizans vilâyeti hâlinde idare olunduğu zamanlardan bahsedecek değilim. Fakat Bursa'nın taşı, toprağı ve baştan nihayete kadar bütün ahalisi Türk olduktan sonra geçirdiği kederleri hatırlatmak isterim. Ecdadımız Türkler buraya sahip olup yerleştikten sonra kaç Türk tacidarı, kaç Osmanlı şehzadesi taç ve taht, saltanat kavgasıyla Bursa'ya hücum etmişler; yakmışlar, yıkmışlar, ahalisini soymuşlardır. Zavallı Bursa ve Bursalılar bu saltanat düşkünlerinin baziçesi hâlinde ne acı günler geçirmiştir.

Efendiler, bir memleketin, bir memleket halkının düşmandan zarar görmesi acıdır. Fakat kendi ırkından büyük tanıdığı ve başlarında taşıdığı insanlardan vefasızlık, felaket görmesi ondan daha acıdır. Bu kalp ve vicdanlar için onulmaz yaradır.

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Eylül 1924, s.1.

Kardeşler, Bursa'nın kurtuluş gününde; kurtulduğu felaketin hakiki müsebbiplerini de hatırlamak onları ilelebet tel'in etmek lazımdır. Bunun için hatıratınızı bundan dört dört buçuk sene evveline irca etmek istiyorum.

İzmir rıhtımından aziz vatanımıza saldıran Yunan ordusu, Balıkesir'in cenuplarına kadar gelmişti. Arkadaşımız Kâzım Paşa, kendisine iltihak eden vatanperver, fedakâr bir avuç kahramanla bu düşmanın karşısında cephe teşkil etmişti. Onun şimale, şarka tevessüüne bilhassa kıymetli Bursamızı çiğnemesine mümanaata çalışıyordu. Fakat henüz İstanbul'da halife ve padişah unvanıyla oturan zat tac ü tahtını muhafaza hülyasıyla düşmanlarla birleşmişti. Fazla olarak onların Türk vatanını çiğnemesini, Türk milletini esir etmesini kolaylaştırmak vazifesini de taahhüt etmişti. Bu maksatla Anzavur gibi pespayelere, payeler, paralar, vasıtalar vererek Karesi'de millet cephesini arkadan vurmaya memur etti. Topladığı birtakım haşeratı halife ordusu namı altında İzmir'e çıkardı. Milleti düşman esaretine teşvik etti. Memleket ve milleti kurtarmaya çalışanları idama mahkûm etti. Yunan tayyareleriyle millete fetvalar yağdırdı.

Baştan, arkadan ve içeriden gelen bu hücumlar, hıyanetler, mefsedetler; haricî düşman karşısındaki kuvvetlerimizden birçoğunu ayırttı. Milleti kalbinden, hançerlemeyi istihdaf eden bu cinayetler her türlü tehlikelerin fevkinde idi. Her şeyden evvel buna teveccüh etmek zaruri idi. Halife ve padişah hıyanetinde muvaffak olmuştu, millî cepheyi zayıflatmış, birçok sinirleri gevşetmişti.

Düşmanlar bu fırsatı kaçırmadılar, taarruz ettiler, yürüdüler, birçok güzel şehir ve kasabalarla beraber bu yeşil yurdu da çiğneyip geçtiler. İşte bu suretledir ki, Bursa ve Bursalılar iki seneden fazla devam eden feci, meşum felakete, esarete duçar oldular.

Bu felaketten ne kadar dilhun olduğumuzu ve onu bir an evvel bertaraf etmek için vicdanlarımızın ne kadar sızladığını izah edemem. Fakat ne çare ki, üzerimize saldıran halife ordusu namı altındaki idraksiz sürüleri bertaraf etmek, halifenin millet içinde yer yer tutuşturduğu fesat ve nifak yangınlarını bastırmak ve ondan sonra da vatanımızın en mâmur yerlerini eline geçirmiş olan kuvvetli bir düşman ordusunu denize dökecek kadar kuvvetlenmek ve hazırlanmak ihtiyacında idik. Birçok müşkül safhalardan sonra, nihayet, Türk milleti dâhilde sükûneti temine muvaffak oldu ve düşman ordusunu denize dökmek kudretini de buldu. Artık ondan sonra bir an dahi durmaksızın güzel Bursa'yı ve düşman elinde bulunan bütün aziz vatan parçalarını kurtarmak kararını tatbik etti.

Arkadaşlar; Türk orduları düşman ordusunun kuvâ-yı asliyesini Karahisar civarında yakalayabilecekti. Onun için Bursa'yı elinde tutan, Bursa yollarını kapayan düşman kuvvetlerine sıra, biraz sonra gelecekti. Filhakika, Afyonkarahisar-Dumlupınar-Altıntaş müsellesi içinde tarafeyn kuvâ-yı asliyesi çarpışırken; Gemlik, İznik

Gölü, Bilecik hattında düşmanın takviye olunmuş olan 11'inci fırkası, Halit Paşa kumandasındaki Kocaeli grubumuz ve Eskişehir'de bulunan 3'üncü, 10'uncu ve müstakil fırkalarını, Şükrü Naili Paşa kumandasında bulunan 3'üncü kolordumuz bidayette yalnız tespit etmek vazifesini almışlardı.

Büyük meydan muharebesinin muvaffakiyetle tecelli ve tevali eden ilk günlerinden sonra 28 Ağustos gününde idi ki, meydan muharebesi sahasında bir süvari fırkamızı, bir gün sonra da 1'inci piyade fırkasıyla Büyük Millet Meclisi muhafız taburunu Kütahya-İnönü istikametinde düşmanın Eskişehir grubu gerisine sevk ettik. Bu kuvvetlerimiz düşmanın Eskişehir grubundan ayrılıp garba yürüyen müstakil fırkasına Kütahya cenubunda tesadüf ederek onu mağlup ve perişan ettikten sonra yollarına devam ettiler ve Eskişehir'den sökülen düşmanı takip eden 3'üncü kolordumuzla İnönü civarında birleştiler. İnönü mevziinde durmak isteyen düşmana hep beraber taarruz ederek mağlup ettiler. Ricat eden düşman tekrar Karaköy sırtlarında mevzi aldı. 11'inci fırkalarının cephesini temdit etmiş oldu. Artık Kocaeli Grubu da kahramanca faaliyete geçmişti. 3'üncü kolordumuz bütün kuvvetiyle Karaköy sırtlarına taarruz ederken Kocaeli Grubu kumandanı da bizzat kumanda ettiği hususi bir müfreze ile Gemlik ile İznik Gölü arasındaki dar mıntıkada düşmanı şiddetli taarruzlarla tazyik ederek Karaköy'e kadar uzanan düşman cephesinin hatt-ı ricatini tehlikeye sokuyordu. Nihayet bütün bu cephede ricate mecbur edilen düşman öteden beri ihzar etmiş olduğu Kazancı sırtları, Gemlik hattındaki müstahkem mevaziine çekildi. Takip eden kuvvetlerimiz bu mevzilerde dahi düşman üzerine atıldılar. 9 Eylül günü ordu-yı aslimiz İzmir'e dâhil olurken buradaki kuvvetlerimiz de, düşmanın son müstahkem mevzilerinde 3'üncü, 10'uncu, 11'inci fırkalarını mağlup ve perişan ederek, onları Bursa ovalarında takibe koyuldu. Artık Bursa kurtulmuştu. Fakat Türk orduları Bursa ve Bursalıları ve daha nice kıymetli şehir ve kasabalarımızı ve oralardaki kardeşlerimizi ezen, onlara işkence eden bu düşmanı bu kadarla bırakamazdı. Onun için 10 Eylül akşamı Bursa'yı tamamen tahlis ettikten sonra çekilen düşman fırkalarının bilâ aram peşine düştü.

Düşmanın 11'inci fırkası gemilerle gelmiş bir ihtiyat alayı ile beraber başlarında kumandanları olduğu hâlde Mudanya'da esir edildi. 3'üncü ve 10'uncu fırkaları da Kapudağı şibh-i ceziresi boğazında yakalanarak hemen kâmilen mahvedildi. Ancak bunların bakiyetü's süyufu orada bekleyen gemilerine can atabilmişlerdi.

İşte bu suretle Bursalılar iki sene kendilerini tazip eden müstevlilerin, mütecavizlerin duçar oldukları cezayı gözleriyle görerek kurtuluş gününe erişmiş oldular.

Efendiler, bu kurtuluş gününü size tebrik ederken bu dağlarda, bu ovalarda kanlarını döken şehitlerimizi ve vatanları için, milletleri için mihnet ve meşakkat bilmeyen kahraman gazilerimizi hürmetle yâd ederim.

Muhterem Bursalılar:

Matemlerin, felaketlerin nihayet bulduğuna işaret olan bu kurtuluş bayramında bu güzel beldeyi, bu feyizli mıntıkayı Türk Cumhuriyeti'nin büyük, medeni merkezlerinden biri hâl ve şanına koymak için uhdenize düşen vazifenin ne kadar büyük, ne kadar himmet ve fedakârlığı müstelzim olduğunu da söylemek isterim.

Arkadaşlar: Nilüfer çayı ve onunla birleşen müteaddit derelerle sulanan ovasıyla iki bin beş yüz metre boylu dağının buzlu ve sehhar manzarasıyla her türlü terakkiye namzet olan bu münbit, bu feyizli memleket behemehâl layık olduğu mertebe-i medeniyete isal olunmalıdır.

Efendiler: Bursa ziraat memleketidir, sanat memleketidir, ticaret memleketidir, şifa memleketidir. Bursa, malik olduğu tabii mahâsin ve bedayiiyle ferah ve neşat memleketidir. Fakat muhterem kardeşler; bilelim ve itiraf edelim ki Bursa bugünkü hâliyle israf olunan asırların ve bu asırlarda duçar olduğumuz felaketlerin nişanesinden başka bir şey değildir. Bu kıymetli belde henüz iftihar ve refahı mucip mühim bir şey arz etmiyor. Onun için tekrar etmeliyim ki memleketin talep ettiği teyakkuz ve intibah ve ona göre gayret ve himmet derecesi büyüktür.

Bununla beraber ey fedakâr ve memlekete muhabbetkâr muhterem Bursalılar; siz Cumhuriyetin lazım-ı gayr-ı müfarıkı olan medeniyet ve teceddüt yolunda yüksek eserler vücuda getireceksiniz. Bu suretle Türk Cumhuriyeti'ni her gün daha çok takviye ve tarsin eden unsurların daima ileri saflarında bulunacaksınız. Bundan asla şüphe etmiyorum.

Arkadaşlar; inkılâbımız Türkiye'nin asırlar için saadetini kâfildir. Bize düşen onu idrak ve takdir ederek çalışmaktır.

13. TRABZON BELEDİYESİ'NİN VERDİĞİ ZİYAFET'TE YAPTIĞI KONUŞMA *

16 Eylül 1340 (16 Eylül 1924)

Trabzon ve Trabzonluları temsil eden zatıâlileriyle bir sofrada bulunduğumdan pek büyük bir memnuniyet hissediyorum.

Bilhassa bugün yaptıkları hararetli istikbalden, gösterdikleri ciddi samimiyet ve muhabbetten dolayı arz etmeyi vazife bildiğim kalbi teşekkürlerimi zatıâlilerine hitap ile izhara fırsat bulduğumdan çok bahtiyarım.

Efendiler, hemen bütün Trabzon halkını yekpare bir samimiyet kitlesi hâlinde gördüm. Kadınlarının, çocuklarının, ihtiyarlarının gözlerinde yaş gördüm. Bu ne fart-ı tahassüs, bu ne şefkat, bu ne yüksek asalettir. İtiraf etmeğe mecburum ki, bugünkü müşahede ve mahsusatımın bu kıymetli memleket ve muhterem halkı hakkında bende hâsıl ettiği fikirleri, kanaatleri, bugüne kadar hiçbir vasıta bu derecede temin edememişti. Emin olabilirsiniz ki, Trabzon'u ve muhterem Trabzonluları ziyaret etmek senelerden beri bende hâkim olan büyük bir arzu ve derin bir iştiyak hâlinde idi. Beni bu saadetten bugüne kadar mahrum eden malumunuz olan ahval ve şerait idi. Bugün çok mesudum. Çünkü beni sevdiklerimi görmekten men eden bu meşum şerait kâmilen bertaraf edilmiştir. Çok arzu ederim ki müteaddit telgrafla beni görmek arzusunu izhar eden Trabzon mülhakatını ve mülhakat ahalisini de ziyaretle şerefyab olayım; Fakat o kadar zaman tahsisine imkân olmayacaktır. Yine yazık ki onları şimdilik yalnız hürmetle yâd; selam ve muhabbetlerimi takdim eylemekle iktifa etmek mecburiyetindeyim.

Arkadaşlar, beş sene evvel ilk defa Samsun'a ayak bastığım zaman bana kuvvet-i kalp veren vatandaşlarımın ilk safında Trabzonluların bulunduğunu asla unutmayacağım. Sakarya melhame-i kübrasında, 3'üncü fırka ile yetişen Trabzon evlatlarının meydan-ı muharebede gösterdikleri fedakârlıkların kıymetli hâtırası daima dimağımda menkuş kalacaktır. Bu vatanperver halka, o kahraman evlatlara malik olan bu kıymetli memleketimizi bir Ermenistan mahreci veya muhayyel bir Pontus krallığı ülkesi yapmak talep ve tehditleri ne meşum idi. Şüphesiz o kâbuslar ilelebet hayal olmuştur. Efendiler, vatanın vahdetini, hürriyet ve istiklalini temin eden milletimizi Cumhuriyet idaresine kavuşturan inkılâbımız; iktisadi refah ve saadetimizi, medeniyet âleminde layık olduğumuz mevkii de temin edecektir. Bu

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Eylül 1924, s.1.

feyyaz, ahalisi zeki, müteşebbis, çalışkan olan Trabzonumuzu az zamanda dâhile şimendiferle rapt olunmuş, güzel rıhtım ve limanla teçhiz edilmiş görmek nuhbe-i âmâlimdir. Trabzon Türk camiasında Cumhuriyetin zengin, kavi, hassas pek mühim istinat melihalarından biridir. Böyle bir Cumhuriyet şehri atide istilzam ettiği bütün esbab-ı ümran ve terakkiye malik olacaktır. Sözlerime nihayet verirken muhterem Trabzonlulara muhabbet ve hürmetlerimin, gösterdikleri samimi hissiyattan dolayı teşekkürlerimin iblâğına vesatet buyurmanızı rica ederim.

14. TRABZON'DA HALK FIRKASI MENSUPLARINA HİTABEN YAPTIĞI KONUŞMA *

16 Eylül 1340 (16 Eylül 1924)

Muhterem Arkadaşlar;

Trabzon'u, temiz kalpli Trabzonluları bizzat gördüğümden, onların mümessilleriyle şahsen tanıştığımdan çok memnun ve bahtiyar bir hâldeyim. Hükûmet-i Cumhuriyemizin büyük fırkasının Trabzon heyet-i muhteremesiyle fırka mahfelinde bir arada bulunmak fırsatını bana bahşettiğinizden dolayı bahtiyarlığım pâyânsız olmuştur.

Arkadaşlar; Halk Fırkası, memleket ve millet, her türlü istinattan mahrum bırakılarak felakete atıldığı meşum hengâmede bütün milleti kadrosu içine alarak kuvvet ve kudret yapan, haricî düşmanlarını tard, dâhilî düşmanlarını imha eden, halka hürriyet ve hâkimiyet temin eden mukaddes bir cemiyettir. Halk Fırkası hiçbir safsataya iltifat etmeyerek Türk Cumhuriyeti'ni kuran inkılapçı bir ruhun bütün memleketlerde tecelli ve taazzuvudur. Halk Fırkası Türkiye'yi medeni âleme sokan ve orada yükseltmeyi taahhüt eden azimkâr bir fırkadır. Onun için Başvekilimiz muhterem İsmet Paşa Hazretlerinin fiilen idare ve riyaset ettiği Halk Fırkası'nın Reis-i Umumiliği benim için medar-ı iftihardır.

Arkadaşlar; bu münasebetle bir Reis-i cumhurun fırka reisliğiyle cihet-i alakasını ikide bir tekrar edenler ve bütün cihan bilsin ki, benim için bir taraflılık vardır:

Cumhuriyet taraftarlığı, fikri ve içtimai inkılap taraftarlığı, Halk Fırkası'nın mefkûresi, esas umdesi olan bu noktada, yeni Türkiye camiasında bir ferdi, hariç tasavvur etmek istemiyorum. Onun için Riyaset-i cumhurda bulunduğum hâlde fırkamızın riyaset-i umumiyesini de fahr ile muhafaza ediyorum. Bu suretle yeni Türk devletinin, genç Türk Cumhuriyeti'nin takviye ve tarsinine hizmet etmekte olduğum kanaatindeyim.

Muhterem arkadaşlar;

Fikrî ve içtimai inkılapta, bana verdiğiniz kuvvet ve cesarete hassaten teşekkür ederim. Cemiyetimiz, fırkamız millet içinde milletle beraber vatan ve istiklali kurtarmakta pişvâ olduğu gibi, fikri ve içtimai inkılapta da rehberliğini yapacak be-

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Eylül 1924, s.1.

hemehâl muvaffak olacaktır. Fırkamızın nokta-i azimeti milletin menafi-i âliye ve hayatiyesidir. Bu güne kadar bütün âsâr ve hadisat bunu ispat etti.

Arkadaşlar; milletin muhabbet ve itimadından emin olarak üzerinde bulunduğumuz medeniyet, terakki ve teceddüt şehrahında azimli, tereddütsüz yürüyelim.

15. GİRESUN'DA YAPTIĞI KONUŞMA *

19 Eylül 1340 (19 Eylül 1924)

- Ey genç! Bütün memleketin gençliğine tercüman olan kıymettar sözlerinden fevkalade memnun oldum. Hakikatin ifadesi olan Giresun gençliğini tebrik ederim.

Afyonkarahisar, Dumlupınar'da sizin uşaklar da vardı. Bundan dolayı müsterih ve memnun olabilirsiniz. Memleket bu sözleri söyleyen gençlikle iftihar edecektir.

Bu memleketin gençliği, hakkımda pek büyük teveccüh gösterdi. Bu kadar layık olduğumu bilmiyordum.

Arkadaşlar! Bu memleketi ve bu milleti asırlardan beri berbat edenler çoktan ölmüştür. Bütün gençlik buna iman etmelidirler. Bizim kanımız akmadıkça bunlar bir daha avdet etmeyecektir.

* Giresun Halkevi Neşriyatı 1933; 24 Eylül 1924 tarihli *Işık* gazetesinden iktibas.

16. ORDU'DAN AYRILIRKEN YAPTIĞI KONUŞMA *

19 Eylül 1340 (19 Eylül 1924)

Muhterem Ordu ahalisi,

Hakkımda gösterdiğiniz samimi tezahürat bende derin hissiyat bıraktı. Bu şuurlu tezahüratınızla Türk milletinin bütün cihan muvacehesinde ilelebet yaşayacağını bir daha ispat etmiş olan sizin samimi çehreleriniz ve sevimli gözleriniz karşısında günlerce kalmak ve sizinle samimi hasbihâllerde bulunmak isterdim; fakat ciddi bir sebep buna manidir. İnşallah samimi ve sevimli muhitinizi ziyaret ederim, Allah'a ısmarladık.

* Raşit Metel, *Atatürk ve Donanma*, Deniz Basımevi, İstanbul, 1966, s. 68.

17. KARADENİZ SEYAHATİ SIRASINDA HAMİDİYE KRUVAZÖRÜ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA *

19 Eylül 1340 (19 Eylül 1924)

Bir haftadır Hamidiye ile seyahatimde memleketimizin güzel şehirlerini gördüm. Bundan daha mühim olmak üzere Donanmamızı, zabitlerini tanıdım. Bu seyahatimde sevk ve idarenizdeki gemide gördüğüm inzibat ve intizamdan ve yüksek nezaketten pek memnunum.

Tarihte büyük bahri kumandanlarımız vardır. Fakat modern donanma teşekkülüne teşebbüs ettikten sonra bu gibi kahramanlıklara, parlak harekâta pek tesadüf olunamaz. Benim için gemiden ziyade zabitlerini tanımak mühimdir. Mücadele-i Milliye esnasında donanmamızın toplu olarak istihdamına imkân yoktu. Bununla beraber müteferrik ve vatanperverâne hizmetler pek çoktur.

Seyahatim boyunca gördüğüm intizam, inzibat ve terbiye bana müstakbel Cumhuriyet donanması namına pek kuvvetli ümitler vermiştir. Bu hususta pek müsait intibalarla ve emniyet-i kalple ayrılıyorum. Ben daha yakından alakadar olarak bu donanmanın teşekkülüne yardım edeceğim. Bu seyahatim, bana güzel Karadeniz şehirlerini ve bahriyemizi tanıttı. Bunu temin eden Hamidiye'nin süvarisine, Zabitlerine ve bütün mürettebatına samimi teşekkürlerimi takdim ederim.

* Hamidiye Kruvazörü ile yaptığı Karadeniz seyahati esnasında 19 Eylül 1924 gecesi gemide verdikleri ziyarette Hamidiye Komutanının konuşmasına verdiği cevap. Raşit Metel, *Atatürk ve Donanma*, s. 70-71.

18. SAMSUN BELEDİYESİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA *

20 Eylül 1340 (20 Eylül 1924)

Efendiler,

Muhterem Samsun ahalisinin hakkımda gösterdikleri hâr ve samimi hissiyat ve muhabbetten dolayı fevkalade mütehassisim; çok memnun ve müteşekkirim. Bugün gördüğüm tezahürat muhterem halkın şefkat, muhabbet ve hissiyatının tecellisi olduğu kadar yüksek bir istidad-ı medeninin parlak inkişafına da kıymetli delil teşkil etmektedir. Milletin, yapılan mücahedat ve inkılâbatın mahiyet ve kıymetini bu kadar hassasiyetle, bu derece şuurla idrak ve takdir etmekte bulunması cidden iftihar ve itminana sezadır. Bu, cümlemiz için büyük bahtiyarlıktır. Şahsıma dair izhar olunan teveccüh ve itimada gelince, buna mukabil ne suretle hissiyatımı ifade edebileceğimde mütehayyirim. Yalnız şu kadar arz edeyim ki, gördüklerim ve duyduklarım bir insan kalbini durduracak kadar rikkat ve heyecan bahşetmektedir. Muhterem halka bütün kalbimle teşekkürlerimi ve muhabbetlerimi takdim ederken, onların selamet ve saadeti yolunda bugüne kadar olduğu gibi, bundan sonra da daima mevcudiyetimi ortaya koymakla en büyük saadeti duyacağımı arz eylerim.

Efendiler, bu kıymetli içtimadan istifade ederek malumunuz olan bazı noktalar üzerinde kısa bir mütalaada bulunmaya müsaadenizi rica edeceğim.

Arkadaşlar,

Bugün idare-i memleket mesuliyetini taşıyan heyet, bence mefkûre ve maksat itibarıyla, bütün millete şamil ve unvanı Halk Fırkası olan Cumhuriyet fırkasıdır. Bu fırkanın esas umdesi, memleket ve milletin hakiki selamet ve saadetini temine çalışmaktır ve maksada isal eden yol bence budur ve muayyendir. O da Cumhuriyeti takviye ve tarsîn ile beraber fikri ve içtimai inkılapta ve medeniyet ve teceddüt yolunda milletin azimkârane ve muvaffakiyetle yürümesini temine delalettir. Bu muayyen olan ve fakat şüphesiz yorucu ve uzun olan yolun yolcuları mebdeden müntehaya kadar bir hizada ve aynı zamanda aynı yorgunluk derecesiyle yürümeyebilir ve bu takdirde mülahaza ve tedbirleri arasında fark olabilir. Fakat yoldan sapmamaları, umumi hedeften nazarlarını ayırmamaları, esas maksadı ihlal etmemeleri lazım gelir. Bugün muayyen yolun mebdeinde bulunuyoruz. Henüz mülahazalara tesir icra edecek kadar mesafe kat olunmuş değildir. Nokta-i nazarlar lüzumu derecede vuzuh ve isabet kesp etmelidir. Ondan evvel tefrika fikri alelade

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Eylül 1924, s.1.

fırkacılıktır ki, memleket ve milletin huzur ve emniyet şeraiti henüz böyle bir tefrikaya yol açmaya müsait değildir, efendiler:

Böyle bir zamanda, tabii olarak hulûlunda, alınabilecek vaziyetleri bugünden ifade etmek nazariyat hatırı için vahdet-i memleketi ihlalden başka bir netice vermez. Bütün gezdiğim ve gördüğüm yerlerde bu hakikatin tamamıyla anlaşılmış olduğuna kanaat getirdim. Efendiler, halkımız yüksek şuurludur, her türlü terakkiye müsteit ve müstehaktır. Fedakârdır, şayan-ı hürmettir. Böyle bir halkın samim-i aguşunda olanların mümessilleriyle bir arada bulunmaktan hissettiğim saadet büyüktür. Size ve muhterem Samsun halkına samimi teşekkürlerimi ve muhabbetlerimi tekrar etmekle zevkıyabim[1].

Arkadaşlar,

Memleket namına irad-ı nutk eden muhterem arkadaşımız ve şimdi Belediye Reisi Beyefendi, beş sene evvel Samsun'a ayak bastığım günlere ait hâtırama temas ettiler, filhakika düşmanların İzmir'e çıktıkları ve bütün vatanı parçalamaya karar verdikleri günlerde idi ki, İstanbul'dan çıkarak Samsun'a gelmiştim. Bu güzel ve kıymetli şehirde yabancı askerler ve zabitler dolaşıyordu. Bu güzel şehir ahalisinin dâhil ile irtibatı Merzifon'da bulunan yabancı askerlerle kat olunmuştu. Karadeniz'e açık olan bu şehir ve onun vatanperver halkı hasım donanmanın toplarıyla tehdit altında bulunuyordu. Fakat bütün bunlara rağmen ben Samsun'u ve Samsun halkını gördüğüm zaman memleket ve millete ait bütün tasavvurlarımın, kararlarımın her hâlde kabil-i istihsal olduğuna bir defa daha kuvvetle kani oldum. Samsunluların hâl ve vaziyetlerinde gördüğüm, gözlerinde okuduğum vatanperverlik, fedakârlık, ümit ve tasavvurlarımı müspet kanaata isale kâfi gelmişti. Bu kanaatimi o zamanın İstanbul ricalinin en büyüklerine iblâğ etmekte teehhür etmedim. Fakat onlar memlekete ve millete atf-ı kıymet etmekte çoktan düşmanların dûnunda kalmışlardı.

Muhterem Samsunlular hakkında ilk müşahedemin verdiği fikir ve kanaatteki isabetimi beş seneyi mütecaviz bir devrin bütün hadiseleri ve neticeleri bariz bir surette ispat etmiştir.

Bu kıymetli memleket ve bu temiz şuurlu fedakâr halk, zaman zaman ve layık olduğu derecede temsil edilmemiş bulunmakla beraber, Samsun'u ve Samsunluları daima ilk gördüğüm gibi ve bugün tekrar gördüğüm gibi tasavvur etmekte asla tereddüt etmedim.

---

1 Bu sözlerden sonra belediye reisi ayağa kalkarak yemek salonunda Reis-i Cumhur'un oturduğu sandalyenin arkasında bulunan bir koltuğu göstererek *"Huzar-ı kiram, bu koltuk Reis-i Cumhur Hazretlerinin Samsun'a ilk geldikleri zaman belediye dairesinde oturdukları koltuktur; teberrüken buraya getirilmiştir. Arz ederim"* demiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa tekrar ayağa kalkarak şu sözleri söylemişlerdir:

19. SAMSUN-ÇARŞAMBA DEMİRYOLU HATTININ TEMEL ATMA TÖRENİNDE YAPTIĞI KONUŞMA*

21 Eylül 1340 (21 Eylül 1924)

Efendiler,

Vatandaşlarımızın millî bir sermaye ile memlekette demiryolu inşa etmek teşebbüsü, izaha muhtaç olmayan birçok nokta-i nazarlardan fevkalade mühimdir. Böyle millî teşebbüslerin Hükûmet-i Cumhuriyemiz ve riyaset tarafından ne kadar büyük memnuniyet ve mefharetle karşılanmakta olduğu suhuletle tahmin edilebilir. Demiryolu yapmakta ilk millî teşebbüsün tatbikatına başlandığını bizzat görmek fırsatı, benim için cidden mesut bir tesadüftür. Memleketimizin asırlardan beri yolsuz bırakıldığı ve bir demiryoluna olan ihtiyacın şiddeti düşünülürse, bu hususta müteşebbis olanları ne kadar takdir etmek ve onlara ne derece müzahir olmak lazım geleceği pek güzel anlaşılır. Nemlioğulları'nı bu teşebbüs ve muvaffakiyetlerinden dolayı hararetle tebrik ederim.

Efendiler, memleketin her tarafında olduğu gibi bu defa ziyaret ettiğim vilâyetlerimizde de, en büyük sıkıntının yolsuzluk olduğu, bütün efrad-ı millet tarafından acı bir surette tekrar olundu. Bu teellüme iştirak tabiidir. En derin teessürle alakadarlardan sordum ki vilâyetin yolu kâfidir, denebilmek için kaç kilometre yol inşasına lüzum vardır. İfade olunan rakamlar iki yüz, üç yüz, dört yüz kilometre idi. Bu rakamları gördüğüm vilâyetler için beş yüz hatta yedi yüz kilometreye kadar iblâğ ettikten sonra düşündüm, dün liva olan bugünkü vilâyetlerimizde yedi yüz senede yedi yüz kilometre yol yapılamaz mıydı? Daha basit ifade edeyim; senede bir kilometrelik yol yapılamaz mıydı? Bu hesabı bütün milletin yapması ve bunun esbabı üzerinde her gün daha derin düşünmesi lazımdır. Bu hesap ve mülahaza bugünkü idare adamları hakkında insaflı bulunmaya da medar olur. Efendiler, bu münasebetle şunu da beyan edeyim ki, memleket idaresinde, bilâ perva, zata müteallik müşevveş mütalaalarla ne yapılmak arzu ettiğini bilmeyenlere, halkın akl-ı selimine müracaatı tavsiye etmelidir. Halk, köylüler bana her yerde iş programını şu iki kelime ile ihtar ettiler:

Yol, mektep. Hatta yoldan bahsederlerken yol köylünün kanadıdır, demeleriyle her şeyden evvel ona ehemmiyet verdikleri anlaşılıyor. Filhakika bütün iktisadiyat 1'inci kelimede ve her şey 2'nci kelimede mündemiçtir. Efendiler, merkezi Ana-

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Eylül 1924, s.1.

dolu'nun iskelesi olan Samsun'u Sivas'a raptedecek olan demiryoluna başlanırken, Nemlioğulları'nın hakiki programa fiilen tevessülleri ne kıymetli bir misal olmuştur. Samsun-Çarşamba demiryolunun ne kadar feyiz ve refah yolu olacağını düşünerek iftihar edebilirler.

20. SAMSUN'DA İSTİKLAL TİCARET MEKTEBİ ÖĞRETMENLERİNE HİTABEN YAPTIĞI KONUŞMA*

22 Eylül 1340 (22 Eylül 1924)

Muhterem Hanım, Muhterem Beyefendiler;

Bu çay ziyafetini tertip edenlere suret-i mahsusada teşekkür ederim. Bu vesile beni Samsun'un çok münevver bir muhitinde bulundurmuş oldu. Bu vesile beni dimağları ilim ve fen ile müzeyyen olan kıymetli insanlardan mürekkep bir heyetin huzurunda pek mesut etti.

Efendiler;

Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, muvaffakiyet için en hakiki mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalalettir. Yalnız; ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekâmülünü idrak etmek ve terakkiyatını zamanla takip eylemek şarttır. Bin, iki bin, binlerce sene evvelki ilim ve fen lisanının çizdiği düsturları, şu kadar bin sene evvel bugün aynen tatbike kalkışmak elbette ilim ve fennin içinde bulunmak değildir. Çok mesut bir his ile anlıyorum ki, muhataplarım bu hakikatlere nüfuz etmişlerdir. Mesudiyetim yükseliyor. Şununla ki, muhataplarım taht-ı talim ve terbiyelerinde bulunan yeni nesli de hakikatin nurlarıyla tulûuna müessir, amil olacak surette yetiştireceklerini vaat etmişlerdir. Bu, cümlemiz için iftihara şayan bir noktadır.

Muhterem Efendiler;

Hemşiremiz Hanımefendi ve ondan sonra beyanatta bulunan muhterem, hassas arkadaşlarımız uzak maziyi çok güzel işaretle tavzih ettiler. Yakın mazinin acılarını da hakikaten kalpleri dilhun edecek tarzda beyan buyurdular. Bu vesile ile şahsıma ait çok teveccühatta bulunmak nezaketini ibraz buyurdular. Bu teveccühatın samimi kalplerden sünuhu itibarıyla şüphesiz çok memnunum, mütehassisim ve müteşekkirim. Yalnız sizden olan bir şahsa, sizden fazla ehemmiyet atfetmek, her şeyi bir ferd-i milletin şahsiyetinde temerküz ettirmek, maziye, hâle, istikbale, bütün bu edvara ait bir heyet-i içtimaiye mesailinin tavzih ve tebarüzünü, böyle yüksek bir heyet-i içtimaiyenin mütevazı bir şahsiyetinden beklemek elbette ki layık değildir. Elbette ki lazım değildir.

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Eylül 1924, s.1.

Muhterem kardeşler!

Memleket ve milletin hayat ve atisine olan muhabbet ve hürmetimden dolayı huzurunuzda bir nokta-i hakikati izaha mecburum. Vatandaşlar, vatandaşınız herhangi bir şahsı istediğiniz gibi sevebilirsiniz. Kardeşiniz gibi, arkadaşınız gibi, babanız gibi, evladınız gibi, sevgiliniz gibi sevebilirsiniz. Fakat bu sevgi sizi, mevcudiyet-i milliyenizi bütün muhabbetlerinize rağmen herhangi bir şahsa, herhangi bir sevdiğinize vermeye saik olmamalıdır. Bunun aksine hareket kadar büyük hata olamaz. Bir millet için, bir millet varlığı, bir millet şerefi ve haysiyeti, bir millet büyüklüğü için bu kadar hata olamaz. Ben mensup olduğum büyük milletimin böyle bir hatayı artık irtikâp etmeyeceğine kâmil itimada sahip olmakla müsterih ve müftehirim.

Arkadaşlar, ben ve benim gibi birçok vatandaşlar, kardeşler bundan beş, beş buçuk sene evvel vatanın asil milleti ümitsiz felakete düştüğü zaman muvazzaf oldukları, vicdanen, namusen, haysiyeten mükellef bulundukları vazifeyi yapmak mevkiinde kaldılar. Bunu bittabi yapacaklardı. Yapmaları mecburi idi, vicdani idi, insani idi, namus-ı millî icabı idi. Ben bu mukaddes esasların haricinde hareket edebilir mi idim? Efendiler; elbette edemezdim. Türk milletinin hakiki hiçbir ferdi bu icabatın haricinde hareket edemezdi efendim. Ben elbette bu elim manzara karşısında vicdanımın emirlerine muhalif, namus-ı milliyemiz hilâfında hareket edemezdim. Mensup olmakla müftehir bulunduğum yüksek heyet-i içtimaiyenin yüksek haysiyetine elbette münafi hareket edemezdim. Bence mensubiyetiyle müftehir bulunduğum milletin hiçbir ferdi bu icab-ı namustan asla inhiraf etmemiştir. Eğer bundan müstesna gösterilenler varsa emin olunuz aziz namuskâr vatandaşlar, onların kalp ve vicdanı milletimizin müşterek vicdan-ı nezihinden hiç ilham almamış, kapkara sefil vicdanlardır.

Efendiler,

Bizim milletimiz derin, amik bir maziye maliktir. Milletimizin hayat-ı asarını düşünelim. Bu düşünce bizi elbette altı yedi asırlık Osmanlı Türklüğünden, çok asırlık Selçuk Türklerine ve ondan evvel bu devirlerin her birine muadil olan ne büyük Türk devirlerine kavuşturur. Bütün bu edvarda dikkat buyurunuz Türk kendi ruhunu, benliğini, hayatını unutmuş: nereden geldiği belirsiz bir takım rüesanın şuursuz vasıtası olmak mevkiine düşmüştür. Türk milleti kendi benliğini, kendi dimağını, kendi ruhunu unutur gibi olmuş ve mevcudiyetiyle herhangi bir maksada, neticesi zillet olan, esaret olan fisebilillâh köle olmaya müncer olan hakir bir hedefe sürüklenmiştir. Millet maalesef bu hâl-i gafleti çok idame etti, bu yüzden her türlü sefaletlere ve mahkûmiyetlere uğramaktan kendini kurtaramadı. Bütün bu tebaiyyetleri aldığı gayr-ı millî terbiyenin icabatı olduğunu fark etmeksizin muhkem bir terbiyenin eseri olduğu kanaatiyle tatbik ediyordu. Esas-ı terbiyet, hedef ve mahiyet-i terbiyet ne büyüktür. Bu hususta istikamet yanlış ise ve koskoca bir millet

emniyet ve itimat ettiği kitaplardan; mukaddes kitaplardan istişhad ederek rehber olduklarını iddia edenlerin sözlerine inanarak yürürlerse ve bu yürüyüş istikameti kendilerini mahv ve izmihlale düşürürse, kabahat bu istikameti takip eden nezih, halûk, fedakâr, rehberlerine itimat eden zavallı halktan ziyade, rehberlere ait değil midir?

Efendiler;

Söz söyleyen arkadaşlarımızdan biri bana nereden ilham ve kuvvet aldığımı sordu. Bu suale kısa bir cevap vermek isterim. Diyebilirim ki, bugünkü intibahı, düne, maziye medyunuz. Herhâlde babalarımızın, analarımızın, mürebbilerimizin ruh ve dimağlarımızın inkişafında feyizli tesirleri vardır. Gerçi biz belki burada bulunanların kâffesi dünyaya geldiğimiz zaman bu topraklar üzerinde yaşayanlarla beraber, kahhar bir istibdadın pençesi içinde idik. Ağızlar kilitlenmiş gibi idi. Muallimler, mürebbiler yalnız bir noktayı dimağlarda yerleştirmeğe mecbur tutulmakta idi. Benliğini, her şeyini unutarak bir heyulaya boyun eğmek, onun kulu, kölesi olmak. Bununla beraber tahattur etmek lazımdır ki, o tazyik altında dahi, bizi bugün için yetiştirmeye çalışan hakiki ve fedakâr muallimler, mürebbiler eksik değildi. Onların bize verdikleri feyiz elbette esersiz kalmamıştır. Şimdi burada bir zatıâliye tesadüf ettim. O, benim rüştiye 1'inci sınıfında muallimim idi. Bana henüz iptidaî şeyler öğretirken istikbal için ilk fikirleri de vermişti. Efendiler, izah etmek istiyorum ki, ilk ilham ana baba kucağından sonra mektepteki mürebbinin lisanından, vicdanından, terbiyesinden alınır. Bu ilhamın mazhar-ı inkişaf olması, millet ve memlekete hizmet edebilecek kudret ve kabiliyetini bahşedebilmesi için millet ve memlekete büyük, derin alaka yaratan fikir ve duygularla her an takviye olunmak lazımdır. Bu fikir ve duyguların menbaı bizzat memleket ve millettir. Milletin müşterek arzu ve temayülüne temas etmek ve onun icabatına hasr-ı mevcudiyeti, hareketi düstur bilmek hakiki yolda yürüyebilmek için yegâne esastır. Bir milletin efradında hâkim olmak, lazımü'r-riaye olmak icap eden milletin müşterek arzusu, maşerî fikridir. Bir insan memleket ve milletine nafi bir iş yaparken, nazarından bir an uzak bulundurmamaya mecbur olduğu düstur milletin hakiki temayülüdür.

Binaenaleyh Efendiler; arkadaşımızın sorduğu ilham ve kuvvet menbaı milletin kendisidir. Milletin müşterek temayülünü, umumi fikri olduğunu münkir olanlar da vardır. Bu gibileri cümleniz çok işitmişsinizdir. Memleketimizin ve milletimizin başına gelmiş olan bunca felaketler hiç şüphe etmemelidir ki, bu gafil insanların memleketin talih ve iradesini ellerinde tutmuş olmalarından ileri gelmiştir.

Efendiler; bir heyet-i içtimaiyenin mutlaka maşeri bir fikri vardır. Eğer bu her zaman ifade ve izhar edilemiyorsa, onun âdem-i mevcudiyetine hükmolunmamalıdır. O fiiliyatta behemehâl mevcuttur, varlığımızı, istiklalimizi kurtaran bütün efal ve harekât, milletin müşterek fikrinin, arzusunun, azminin yüksek tecellisi

eserinden başka bir şey değildir. Arkadaşlar, bugün vasıl olduğumuz netice şüphe yok, çok şayan-ı memnuniyettir, ümitbahştır. Fakat bu memnuniyeti mahfuz tutabilmek için, ümitleri saha-i fiiliyata koyabilmek için bundan sonra dikkat edilecek noktalar da çoktur. Son söz söyleyen Hoca Efendinin beyanatından mülhem olarak arz edeyim ki, en mühim, en esaslı nokta terbiye meselesidir. Terbiyedir ki, bir milleti ya hür, müstakil, şanlı, âli bir heyet-i içtimaiye hâlinde yaşatır, ya bir milleti esaret ve sefalete terk eder.

Efendiler; terbiye kelimesi yalnız olarak kullanıldığı zaman herkes kendince maksut bir medlule intikal eder. Tafsilâta girişilirse terbiyenin hedefleri, maksatları tenevvü eder. Mesela dinî terbiye, millî terbiye, beynelmilel terbiye. Bütün bu terbiyelerin hedef ve gayeleri başka başkadır. Ben burada yalnız yeni Türk Cumhuriyeti'nin yeni nesle vereceği terbiyenin millî terbiye olduğunu katiyetle ifade ettikten sonra diğerleri üzerinde tevakkuf etmeyeceğim. Yalnız işaret ettiğim mânayı kısa bir misal ile izah edeceğim.

Efendiler; yeryüzünde üç yüz milyonu mütecaviz İslâm vardır. Bunlar ana, baba, hoca terbiyesiyle, terbiye ve ahlak almaktadırlar. Fakat maalesef hakikat-i hadise şudur ki, bütün bu milyonlarca insan kütleleri şunun veya bunun esaret ve zillet zincirleri altındadır. Aldıkları manevi terbiye ve ahlak onlara bu esaret zincirlerini kırabilecek meziyet-i insaniyeyi vermemiştir, veremiyor. Çünkü hedef-i terbiyeleri millî değildir.

Efendiler; millî terbiyenin ne demek olduğunu bilmekte artık bir gûna teşevvüş kalmamalıdır. Bir de millî terbiye esas olduktan sonra onun lisanını, usulünü, vasıtalarını da millî yapmak zarureti gayr-ı kabil-i münakaşadır. Millî terbiye ile inkişaf ve îlâ edilmek istenilen genç dimağları bir taraftan da paslandırıcı, uyuşturucu, hayalî zevaitle doldurmaktan dikkatle içtinap etmek lazımdır.

Hoca Efendi bu fikrini izah için "Vettini vezzeytûni ilâh..." ayetini kendince tefsir ettiler, incir ve zeytin çekirdeğinden düstur çıkardılar. Birindeki kesreti diğerindeki vahdeti işaret ettiler. Ayetin medlulü bu mudur? Değil midir? Bir şey demeyeceğim. Yalnız bu seyahatim esnasında bittesadüf bu ayetin mazmununu ben diğer bir hoca Efendiden sormuştum. Bunun için yarım saat kadar mütalaaya ihtiyacı olduğunu söyledi, ömrünü medreselerde ulûm-ı diniye tederrüs ve tedrisiyle geçiren bir zat bir kitabın bir satırını Türkçe ifade edebilmek için böyle bir ihtiyaç dermeyan ederse millet, efrad-ı millet ne desin? Onun için Efendiler genç neslin dimağını yormadan onun her şeyi ahz ve bel'e müstait elvahı, hakikat izleriyle tezyin olunmalıdır.

Muhterem Efendiler;

Bu içtimada söylenen sözler o kadar hissiyatımı, rikkatimi mucip oldu ki, samiamda o kadar ilahi bir ahenk vücuda getirdi ki, bunu bozmamak için bir kelime bile

telaffuz etmek niyetinde değildim. Fakat huzurunuzun ruhumda hâsıl ettiği gayr-ı kabil-i zapt tahassüs beni beyan-ı hissiyat ve efkâra şevketti.

Beni dinlemek zahmetine katlandığınızdan dolayı cümlenize teşekkür ederim.

21. HAVZA BELEDİYESİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

24 Eylül 1340 (24 Eylül 1924)

Kahraman Havzalılar!

Sizinle en elemli ve yaslı günlerde tanıştım. Aranızda günlerce kaldım. Bana mazinin kıymettar hatıratını canlandıran şu daire içinde kıymettar mesai ve muavenetinizden pek müstefit oldum.

Eğer Havzalıların o samimi ve metin hüsn-i kabulleri olmasa ve eğer Havza'nın nafi ve şifalı kaplıcaları ahval-i sıhhiyem üzerinde müspet bir tesir bırakmasaydı emin olunuz ki, inkılap için çalışamayacaktım. Bundan dolayıdır ki, Havza'ya ve Havzalılara çok borçluyum. Kalbî rabıtamı ebediyen saklayacak, sizi hiç unutmayacağım. Muhterem Havzalılar ilk cüreti, ilk cesareti gösteren, ilk teşkilat yapan siz oldunuz. İnkılâp ve Cumhuriyet tarihinde kahraman Havza'nın ve Havzalıların büyük bir yeri vardır.

Kahraman Havzalılar, sizinle tekrar görüştüğüme cidden memnun oldum. Sizi hiç unutamayacağım.

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 26 Eylül 1924, s.1.

22. AMASYA BELEDİYESİ'NDE YAPTIĞI KONUŞMA*

24 Eylül 1340 (24 Eylül 1924)

Muhterem Efendiler;

Benim için, memleket için, inkılap için çok mühim günler geçirdiğim bir şehirde bulunuyorum. Bu şehrin muhterem ahalisi gecenin zulmetine rağmen beni uzaklardan çok parlak, pek hararetli samimi tezahüratla karşıladılar. Bu dakikada halkın kıymetli mümessilleriyle, mensuplarıyla bir sofrada bulunuyorum. Bütün bunlara ait hissiyatım, efkârım o kadar çok, o kadar heyecan hâlindedir ki, bunları ifade ve izah için beşerî lisanı gayr-ı kâfi görüyorum. Biliyorsunuz ki, kalpten kalbe yol vardır. Benim bu dakikada bütün tahassüslerimi en vazıh bir surette kendi kalplerinizde, kendi vicdanlarınızda okuyabilirsiniz. Yalnız Amasya'da geçirdiğim günlere ait iki hâtırayı ihya etmeden geçemeyeceğim. Biri elyevm müftünüz bulunan Kâmil Efendi Hazretlerine aittir.

Efendiler, bundan beş sene evvel buraya geldiğim zaman bu şehir halkı da bütün millet gibi vaziyet-i hakikiyeyi anlamamışlardı. Fikirlerde teşevvüş vardı. Dimağlar âdeta durgun bir hâlde idi. Ben burada birçok zevatla beraber Kâmil Efendi Hazretleriyle de görüştüm. Bir cami-i şerifte hakikati halka izah ettiler. Efendi Hazretleri halka dediler ki: "Milletin şerefi, haysiyeti, hürriyeti, istiklali hakikaten tehlikeye düşmüştür. Bu felaketten kurtulmak, icap ederse vatanın son bir ferdine kadar ölmeyi göze almak lazımdır. Padişah olsun, halife olsun, isim ve unvanı her ne olursa olsun hiçbir şahıs ve makamın hikmet-i mevcudiyeti kalmamıştır. Yegâne çare-i halas halkın doğrudan doğruya hâkimiyeti eline alması ve iradesini kullanmasıdır". İşte Efendi Hazretlerinin bu mürşidâne vuku bulan vaiz ve nasihatından sonra herkes çalışmaya başladı. Bu münasebetle Müftü Kâmil Efendi Hazretlerini takdirle yâd ediyorum. Ve genç Cumhuriyetimiz bu gibi ulema ile iftihar eder. 2'nci hâtıram şudur:

Biliyorsunuz ki yeni Türk devleti, Türk Cumhuriyeti teessüs eder etmez birçok asırlar büyük ecdadımızın sırtlarına yüklenerek muhtelif devletler, muhtelif hükûmetler teşkil edenler hiçbir vakit milletin mevcudiyetini tanımamışlar, ona hürmet etmemişlerdir. Maddi, manevi bütün mevcudiyet, her şey kendi makam ve menfaatlerinden ibaretti. Kendi mevkileri için, kendi menfaatleri için milleti, memleketi

* *Hâkimiyet-i Milliye*, 26 Eylül 1924, s.1.

feda etmekte asla tereddüt etmezlerdi. Çok vesileler, bilhassa en son hadiseler bunu ispat etmiştir.

Efendiler, milletin mevcudiyetini tanımayı zül addedenler, kendilerinin, Allah'ın gölgesi olduğunu iddia gafletinde, cüretinde, sahtekârlığında bulunanlar, en nihayet bu mukaddes varlığa ilk defa bu şehirde hürmete mecbur edilmiştir. Bu noktayı izah için bir iki kelime ilave edeyim. Cümleniz hatırlarsınız ki, Sivas Kongresi'nden sonra Heyet-i Temsiliye milletin iradesini temsil etmek üzere teşekkül etmiş idi. Ben o heyetin riyasetinde idim. Demin izah ettiğim makam sahiplerinin bir murahhası, millet mümessilleriyle karşı karşıya gelmeyi kabul ederek İstanbul'dan buraya, Amasya'ya gelmişlerdi. Ben milletin mevcudiyetine hürmet, iradesine riayet şartını, esas olarak ihtiva eden bir itilafnameyi o murahhasa burada imza ettirmiştim. İşte bu itibarla Amasya, İnkılâp ve Cumhuriyet tarihinde daima ehemmiyetini muhafaza edecek bir mevki ihraz eylemiştir. Efendiler, beş sene sonra Amasya'da geçirmekte olduğum bu dakikaların bence çok kıymetli olduğunu beyan etmekle iktifa ediyorum.

23. ERZURUM'DA YAPTIĞI KONUŞMA*

30 Eylül 1340 (30 Eylül 1924)

Efendiler;

Muhterem hemşerilerim, kahraman Erzurumluların bugün hakkımda gösterdikleri samimi, merdane, vefakârâne tezahürattan dolayı fevkalade memnunum. Bugünkü manzara beni o kadar mütehassis etti ki, layıkıyla ifade edemeyeceğim. Fakat bu manzaranın mânasını, ulviyetini belki benden daha az müteessir olanlar çok güzel ifade edebilirler. Bunun izahını o arkadaşlara terk etmeyi müreccah görürüm. Bundan beş buçuk sene evvel buraya gelmiş ve aynı tarihte buradan mufarakat etmiştim. Buraya gelirken ve ayrılırken bu muhterem halk beni bugünkü samimiyetle, muhabbetle kabul ve teşyi etmişti. O günün vicdanımda meknuz olan hâtırasını derin bir tahassüs ile yâd etmek isterim. Memleket namına idare-i kelam eden arkadaşımızın izah ettiği gibi, benim buraya gelişim bütün milletin ateşten bir çember içine alınmış olduğu bir zamana tesadüf etti. Bütün millet bu çemberin içinden nasıl çıkacağını düşünmekle meşguldü. Memleketin aksâ-yı garbı düşman ayaklarına terkedilmiş ve oradaki halk silaha sarılmış, buranın ahalisi ise memleketin felaketten kurtulması için ayağa kalkmış bir vaziyette idi. Ben işte böyle bir zamanda Erzurum'a geldim. Burada gördüğüm samimiyet, mertlik vefakârlık benim, memleketi kurtarmak için her türlü fedakârlığı yapmak hususundaki azim ve kuvvetimi tezyit etmiş idi. O zamanki vaziyetimi pek âlâ biliyorsunuz. Burada rütbemi, resmî mevkimi, üniformamı attım ve bütün kâinata ilan ettim ki, sine-i millette bir ferdim.

Arkadaşlar; o gün memleketin, milletin halâsı için nasıl her şeyimden vazgeçmiş isem, bugün de icap ettiği takdirde millet için, onun hayat ve saadeti için bütün mevcudiyetimi feda etmekle en büyük zevki ve saadeti duyacağımı temin ederim.

Arkadaşlar; Erzurum'a öyle bir zamanda gelmek istiyordum ki, Cumhuriyetin ümran ve refah sahasında deruhte ettiği vazifeler burada beklediğimiz eserlerini baştanbaşa tecelli ettirmiş olsun. Merkezde bu maksatla çalışıyorduk. Böyle bir neticenin husulü esbabını hazırlamakla meşgul idik. Fakat son günlerin felaketi, her türlü mülahazatı bertaraf etti. Musibete dair aldığım haberlerden son derece müteessir olarak derhâl bu havaliye şitab ettim. Malumunuzdur ki, Karadeniz ve Ak-

* *Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Sonbahar Seyahatleri*, [1341], Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1984, s. 127-130.

deniz sahillerinde büyük bir seyahat yapmak için yola çıkmıştım. Fakat Trabzon'da o elim haberi alır almaz buraya koşmak buradaki felaketzedelerle hemdert olmak en büyük emelim oldu. Hareket-i arzın bu havalide yaptığı tahribattan dilhunum.

Efendiler;

Emin olabilirsiniz ki, Erzurum'daki hareket-i arzdan müteessir olan bütün bir millettir. Bütün Türk camiasının kalbi, tıpkı benim teessürümle daraban etmektedir. Umumun bu teessürata yalnız manen alakadar kalmayacağı, mevcut felaketi tehvin için maddeten de şefkat vazifesini yapacağı muhakkaktır.

Arkadaşlar; heyet-i hükûmetimizin Erzurum felaketiyle, felaketzedeleriyle pek sıkı surette alakadar olduğu, yalnız vazife-i resmiye icabı olduğu için değil, insani, vicdani hislerle ıstırabı tehvin için en müessir tedbirleri almakla iştigal ettiğini ehemmiyetle kaydederim. Benim buraya gelişim aynı zamanda hükûmetin de lazım gelen malumatı almasında ayrıca temin-i sürat edecektir. Mümkün olan her şey yapılacak, vaziyeti ıslaha çare bulunacaktır.

Bu felaketzedelere hükûmet-i merkeziyenin seri muaveneti şüphesizdir. Buraya gelmekliğim felaketzedelerin ahvalini mahallinde bizzat tahkik ederek bulabileceğim tedbirleri, hükûmet-i merkeziyeye bildirmek hususunda faydalı olacaktır.

Efendiler:

Demin Erzurumlular namına irad-ı nutkeden arkadaşımız beyanatında esaslı bir noktaya temas etti. O da milletin hakiki hâkimiyetine, hakiki hürriyet ve istiklaline darbe vuran zevat ve müessesat-ı zailenin yıkılmasıdır. Muhterem Erzurum hemşerilerimden bu müessesat-ı zailenin bertaraf edilmesinden mütevellit memnuniyeti işitmek, bildiğim bir hakikati tekrar etmiş olmakla beraber ayrıca beni bahtiyar etmiştir.

Hakikat Efendiler, hayat-ı Cumhuriyet bu müessesat-ı zaile ile beraber yürüyemezdi. İsabet bu noktada idi. Görüyorum ki, Erzurumlu kardeşlerimin hür ve yüksek vicdanı bu mühim noktada en sarih bir kanaate maliktir. Demek ki biz diğer aksam-ı memleket için olduğu gibi, Erzurum'un hakiki temayüllerini infaz etmişiz. Bununla da ayrıca bahtiyarım.

Efendiler, bu defa Erzurum'a gelirken ayrı ayrı mıntıkalardan geçtim. Memleketin şarkı ile garbı ve merkezi arasındaki irtibat, Cumhuriyet idaresinin kâfi göremeyeceği bir derecededir. Bunun için şarkı diğer vatan aksamına bağlayacak bir şimendifer hattının buraya kadar temdidini Türk Cumhuriyeti için hayatî bir mesele addediyorum ve hükûmetin de buna aynı ehemmiyeti vermekte olduğunu ve memleketin aksâ-yı şarkı ile aksâ-yı garbının medeni vasıtalar ile birkaç sene zarfında behemehâl birleşeceğini size temin ederim.

Efendiler, Erzurum birçok devirlerde birçok defalar tecavüze, taarruza, tazyike uğramış bir serhat memleketimizdir ve bu yüzden birçok harabeler vücuda gelmiş, buradaki insanların hâli cidden elim olmuştur. Artık bu elim günlerin tekerrürüne kafiyen ihtimal vermemelidir. Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin mevcudiyeti Erzurum ve havalisinin hayatıyla alakadar olmakta, onun huzur ve emniyetini tamamen tekeffül etmektedir.

Efendiler, Cumhuriyet idaresinin feyizli faaliyeti sayesinde bütün bu harabelerin mamureye ve bütün bu elemlerin refah ve saadete inkılap etmesi muhakkaktır. İstikbalden bunu emniyetle bekleyebilirsiniz. Memleket namına idare-i kelam eden arkadaşımızın şahsıma tevcih ettiği samimi ve kalbi sözlerinden dolayı kendilerine ve namına idare-i kelam ettiği hemşerilerime bir defa daha teşekkürler ederim.

24. KAYSERİ'DE YAPTIĞI KONUŞMA*

13 Teşrîn-i Evvel 1340 (13 Ekim 1924)

Mazinin müteredditi, çürümüş zihniyeti ölmüştür. Bütün dünya bilmelidir ki Türk Milleti hakkını, haysiyetini, şerefini tanıtmaya kadirdir. Türk vatanının bir karış toprağı için bütün millet bir vücut olarak ayağa kalkar. Haysiyetinin bir zerresine, vatanının bir avuç toprağına vuku bulacak tecavüzün bütün mevcudiyetine vurulmuş darbe olacağını artık Türk Milleti'nin fark etmediğine zahip olmak hatadır. Saygısızlığın, tecavüzün küçüğü, büyüğü yoktur.

* Kayseri'de gece şerefine düzenlenen fener alayında öğrenci Behçet Kemal Efendi'nin söylevine karşılık olarak yaptığı konuşmadır. *Vakit*, 15 Ekim 1924, s. 1.

25. CUMHURİYET'İN İLANININ BİRİNCİ YILDÖNÜMÜ DOLAYISIYLA VATAN GAZETESİ MUHABİRİNE VERDİĞİ DEMEÇ*

31 Teşrîn-i Evvel 1340 (31 Ekim 1924)

Türk milletinin tabiat ve şiarına en mutabık olan idare, Cumhuriyet idaresidir. Bir senelik hayat, bu hakikati bütün vuzuhuyla ispat etmiştir. Türk milleti hâkimiyetini en şümullü surette tecelli ettiren yeni idareye kavuşuncaya kadar daima mevcut müessesat-ı siyasiyeye yabancı kalmıştır. Bunda ne kadar haklı olduğunu anlamamış kimse yoktur, zannederim. Çünkü mazinin müessesatı başından nihayete kadar milletin başında yumruk tutan bir sürü müstebitler kadrosundan başka bir şey değildir.

Cumhuriyetin ilk senesi beklediğimiz feyzi tamamen vermiş midir? Memleket o kadar harap, millet o kadar yıpranmış bir hâle getirilmiştir ki, uzun bir mazinin açtığı bu rahneleri bir sene kadar kısa bir zamanda Cumhuriyet idaresinin dahi tamamen kapatabilmesine elbette imkân olamazdı. Fakat Cumhuriyetin feyizleri bütün memleketin ufuklarında herhâlde kuvvetli ümitler verebilecek kadar nurludur. Bunu memleketin en kuytu köşelerinde dahi suhuletle müşahede etmek mümkündür.

Mefkûreyi dimağında daima canlı bulunduranların attığı kuvvetli ve maddi hatveler esersiz kalmamıştır. Fakat her hatveyi kısa ve nâkâfi görmek, her an daha uzun ve mütevâli esaslı hatvelerle ileriye yürümek bütün vatandaşlarca esas meslek addedildikçe, israf olunan uzun asırların zayiatını nispeten az zamanda telafi kabil olacağı kanaatindeyim.

-Bugün gelen Vakit'te irticaî bazı temayülleri memnun ve ümitvar edebilecek hareketler karşısında, hükûmetin ciddi davranacağını tahmin eden bir telgraf vardır. İrticaî temayüller denilmekle, galiba Cumhuriyet idaresinden başka bir idareye rücu değil, fakat o kabil idarelerde rol oynayan ve din perdesine bürünen tesvilatı ümide düşürecek bazı politikacılar kast olunuyor. Bu irtica sözleri hakkındaki mütalâa-i devletlerini rica edebilir miyim?

-Türkiye'de esasen mürteci yoktu ve yoktur. Vehim vardı, vesvese vardı; cumhuriyetin ilanı ve onun icabat-ı zaruriyesinden olan zait müessesatın lağvı üzerine

* *Vatan*, 1 Kasım 1924, s.1.

herkesin vuzuh ile gördüğü manzara o mütevehhim ve müvesvisler için de inşirah-ı kalbi mucip olmuştur.

Bundan sonra, yalnız bir şey varid-i hatır olabilir. O da, bazı adi politikacıların, hasis menfaatperestlerin o vehim ve hayali uyandırmağa çalışması o yüzden tatmin-i hırs ve menfaat düşüncesinden ibarettir. Temin ederim ki, bütün mevcudiyetimle temin ederim ki, bu gibiler her ne şekil, suret ve vesile ile olursa olsun, mevcudiyetlerini ihsas ettikleri gün, Türk milletinin amansız kahrına hedef olmaktan kurtulamayacaklardır.

Artık Türkiye, din ve şeriat oyunlarına sahne olmaktan çok yüksektir. Bu gibi oyuncular varsa, kendilerine başka taraflarda sahne arasınlar.

Mazinin gafletleri, paslı ataletleri, Türkiye halkının dimağından silinmiş olduğundan şüphe ve tereddüde mahal yoktur. Vasıl olduğumuz mesut vaziyetten bir hatve geriye gitmek, kimsenin mevzubahis etmeğe dahi salahiyettar olmadığı kati bir hakikattir.

Türkiye'de cumhuriyet vardır ve cumhuriyetperverler vardır. Bu mukaddes mevcudiyetleri tahrip edici unsurlar artık Türkiye havasını-tesemmüm etmeden-teneffüs edemezler.[1]

- İstanbul'un bu samimi iştiyakını tatmine inayet buyurmaz mısınız?

Dumlupınar'a gelen heyetin bir gûna davetine muttali değilim. Herhâlde İstanbul'a gelmemiş, gelememişsem, mutlaka henüz o ziyareti tehir edecek ciddi esbap ve iştigalat olduğunu kabul etmek lazımdır. İstanbul'a behemehâl gideceğim. Yalnız oraya ziyaretimin, oradaki huzurumun İstanbul için nafi olabileceği bir zamanı ihtiyar etmek istiyorum. Maksadı yalnız bir ziyarete münhasır olarak mütalâa etseydim, onu her vakit temin mümkün olabilirdi, tasavvur ettiğim zaman uzak olmayacaktır.

1 Röportaj muhabirin şu açıklamaları ile devam etmiştir: "*-Reis-i Cumhurumuza İstanbul'un iştiyakı ne kadar derin olacağına şüphesiz vakıf bulunuyorsunuz; ecnebi işgalleri en şiddetli bir zulüm ve itisaf ile devam ederken bile İstanbul, asıl İstanbul, Gazi Paşa Hazretlerinin işaret buyurdukları noktaya merbut kaldı. İstanbul dehanızın kurtardığı yurtlardan biridir ki, Türk'ün bütün bedii kudretine orada misaller bulabiliriz. Gazi Paşamızın İstanbul'u ziyaret imkânı hâsıl olduğu zamanlarda bu şereften mahrum kalışı, sebebi her ne olursa olsun, İstanbul'u dolduran perestişkârlarınızı şüphesiz mahzun etmiştir. İstanbul cemiyet-i umumiye-i belediyesi de son içtimaında bunu arza karar verdi. Bu karar belki yeni bir şey de değildir. Dumlupınar'a gelen heyet reisi demişti ki: 'O da ancak Afyonkarahisar mebusu Ali Bey'in delâletiyle orada hazır bulunduklarını arza fırsat bulabilmişlerdi.'*"

26. İKİNCİ DÖNEM TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN ÜÇÜNCÜ YASAMA YILININ AÇILIŞINDA YAPTIĞI KONUŞMA*

1 Teşrîn-i Sânî 1340 (1 Kasım 1924)

Büyük Millet Meclisi'nin Muhterem Azası!

Büyük Millet Meclisi'nin altıncı faaliyet senesine dâhil oluyoruz. Aza-yı kiramı hürmetle selamlarım. Halk idaresinin mânilerden tasfiyesi için Meclis-i Âli'nin vaz' ettiği kanunlar, şimdiye kadar tamamen ve kemal-i muvaffakiyetle tatbik olunmuştur. Asırlardan beri mütemadiyen, terakki yolunda ilerlemekte bulunan medeni milletlerden Türkiye'yi alıkoymuş olan mevaniin ortadan kalktığını Türk milleti büyük bir ferahla idrak eyledi.

Hepimizin, halkın en tenha tabakaları içinde dahi, bizzat müşahede ve temasımızla tezahür eden bu hakikat, cumhuriyet yolundaki müktesebatın ufak veya büyük her hangi bir mânie karşı, milletimiz tarafından, behemehâl müdafaa olunacağına en muknî delildir. Müktesebatın muhafazası şöyle dursun Türk milletinin istidadı ve katî kararı, cumhuriyet, medeniyet ve terakki yolunda durmadan bîmehâl ilerlemektedir.

Efendiler! Geçen içtima senesi zarfında, memleketin ahval-i dâhiliyesini hulâsatan ifade etmek için, diyebiliriz ki, ahval-i umumiye, tabii ve müstakar olarak devam etmiştir.

Cumhuriyetin emniyet ve asayişin muhafazasına verdiği ehemmiyet memleketin her tarafında herkes tarafından hissolunmuş ve mütemadiyen artmakta bulunan semeratı, halkın huzurunu temin eden dereceyi bulmuştur. Gerçi Hakkâri vilâyetimiz dâhilinde, bazı Nasturi eşkıyasının ika ettiği ağır ceraim, tedabir-i mahsusayı istilzam etmiş ise de hadise halkın emniyetinin ve Cumhuriyet haysiyetinin talep ettiği bir sürat ve katiyetle hallolunmuştur.

Efendiler! Erzurum ve Kars vilâyetlerimizin bazı aksamında vuku bulan hareket-i arz, maatteessüf birçok zayiatı mucip oldu, fakat felaketzede halkın bizzat haiz olduğu kuvvet, umum milletin gösterdiği alaka ve şefkat ve Hükûmet-i Cumhuriye'nin bilcümle vesaiti tevcih ederek ittihaz ettiği tedabir, asar-ı felaketi tehvin etmiştir.

---

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, Cilt 10, 1 Kasım 1340, Cumartesi, s. 2-4; *Millet Meclisi Tutanak Dergisi,* Devre II, Cilt 10, s. 2-4.

Diğer taraftan mübadele mukavelesiyle ana vatana kavuşan kardeşlerimizin, birçok ihtiyacatı henüz tesviye edilememiştir ki, hükûmetin ve Meclis-i Âli'nin bunun için müstacel tedabir ittihaz etmesi lazımedendir.

Muhterem Efendiler! Uzun harp hayatından sulha intikal etmiş olan büyük ordumuzun geçen sene zarfında gösterdiği hayat ve zindegi bilhassa şayan-ı kayıttır. Hiçbir zaman mütecaviz olmayı düşünmemiş olan ve fakat daima haksız taarruza uğrayacağını hesap eden bir millet ordusu olarak, ordumuz, uzun bir seferden sonra hemen diğer bir sefere başlayacakmış gibi maddeten ve manen hazır bulunmaktadır.

Efendiler! Bahriyemizi esaslı ve ciddi bir surette ıslah etmek düşünülmelidir. Bu bapta nokta-i azimet bilhassa güzide anasırı bihakkın yetiştirip andan memleketin müstacel ihtiyacında istifade temin etmek ve herhâlde memleketin takati fevkinde hayalattan münezzeh kalmak olmalıdır. Müdafaa-i memleketten bahsederken âlem-i askerîde mühim ve müessir bir amil mahiyetinde bulunan kuvâ-yı havaiyeye Meclis-i Âli'nin bilhassa alakasını ve dikkatini isticlâb ederim.

Efendiler! Medeni devletlerin idare-i umumiyesinde bilhassa calib-i nazar olan vaziyet-i maliye, Cumhuriyet devrinde bariz bir salah göstermiştir. Maliyemiz; intizam, inzibat ve emniyet esaslarını muvaffakiyetle takip etti. Bir istikraza muhtaç olmaksızın düyun-ı dâhiliyeyi muntazaman tesviye etmekteyiz. Düyun-ı hariciyeye gelince; taahhüdün ifası emri tabii olup muahede icabından olan muamelât-ı mütekaddime, elyevm hâl-i cereyanda bulunmaktadır.

Maliyemiz, sayım vergisi gibi asırlık vergilerin ıslahı yolunda başladığı ilk adımında halka derhâl ferahlık hissettirdi. Memleketin başında Kurûn-ı Vusta'nın en insafsız belâsı olarak hâlâ musallat duran aşarın ilgasını Meclis-i Âli'ye teklif edebilecek bir seviye-i maliyeye, cumhuriyet idaresinin bir senede vasıl olması, cidden şayan-ı memnuniyet ve şükrandır.

Ahval-i ticariyemiz, mütemadi bir inkişafı bihakkın ümit ettirecek surettedir. Memleketin ziraat vasıtasıyla kesb-i servet edebileceği esası üzerinde geçen sene ittihaz olunan tedabir, ahval-i umumiyede derhâl kendini hissettirmiştir. Gelecek seneler dahi ziraatte mebzul ve feyyaz neticeleri temin ettirecek tedabirin, başlıca devlet mesailinden addolunması zaruridir.

Efendiler! Geçen sene esnasında bütün memleketi şâmil bir teşkilat-ı sıhhiyeye başlanılmıştır.

Zamanımıza kadar sıhhat-i umumiyenin uğradığı ihmalin derecesi; mücadele yoluna girildikçe, daha kuvvetli tebarüz etmektedir, önümüzdeki sene dahi alelûmum mücadelât-ı sıhhiye için bilhassa tedabir ittihaz edilmek lazımedendir. Bahusus sıtmaya karşı, başlı başına bir mücadele devresine girilmesi Meclis-i Âli'nin derpiş edeceği muzamattan addolunsa yeri vardır. Muhakkaktır ki, bizim için nü-

fusun vikaye ve tezyidini ve çalışanların kuvvet ve zindegisini temin eden tedabirin başında sıtma mücadelesi bulunmalıdır.

Aza-yı Kiram! Maarifte başlanılan ıslahat-ı umumiye ve esasiyeye ciddiyetle devam olunmak lazımdır. Geçen sene zarfında, millî terbiye-i umumiye için, vaz olunan esasat, çok kıymetli netayiç vermiştir.

Memlekette arzu ettiğimiz maarif teşkilatının talep ettiği muallim ve mebani keyfiyet ve kemiyeti düşünülünce ikmal-i noksan için uzun seneler lazım olduğu teslim olunur. Bununla beraber sekiz ay kadar kısa bir müddet zarfında, yeni esasatın muvaffakiyetle saha-i tatbika konulduğunun asarı bâhirdir. Daha şimdiden, kadın ve erkek Cumhuriyet muallimlerinin, heyet-i talimiyelerinin yetiştirmekte oldukları talebe ile beraber, hakiki bir irfan ordusu manzarası arz ettiğine, memleketin ekseri aksamında bizzat şahit oldum. Bu münevver heyetlerin, bulundukları muhitlerde, daire-i tedrislerindeki talebeden başka doğrudan doğruya halk üzerindeki feyyaz tesirlerini büyük memnuniyetle yâd ederim. Bu husus aynı zamanda Cumhuriyetperver ve terakkiye hahişkâr halkımızın mektebe, nura olan iştiyakını ve cehl-i taassuba olan buğzunun şiddetini de ifade eden en kuvvetli delildir.

Efendiler! Adliye ıslahat-ı umumiyesindeki isabetli tatbikat, muamelâtın süratinde ve hâkim mesleğinin yüksek kıymet ve rağbetini tebarüz ettirmekte derhâl tesirini göstermiştir. Gerçi memlekette adli ihtiyacın temini için icap eden tekmil kanunların tedvini ve bilhassa kâfi adette hâkimlerin ve tali adliye memurlarının tedariki zamana muhtaçtır. Ancak büyük kanunlar ihzar olununcaya kadar, müstacel tadilatla, hayat-ı umumiyenin bir an evvel esasat-ı medeniyeye ibtina ettirilmesi elzemdir. Bu ciheti Meclis-i Âli'nin bilhassa nazar-ı tetkikine vazederim.

Şunu da ilave etmeliyim ki, bu defa, muhtelif şuabat-ı devletten Meclis-i Âli'nin daire-i mesaisine takdim olunan kanunlar, umumiyetle idare-i memleketin müstacelen muhtaç bulunduğu kavanindir.

Muhterem Efendiler! Millet hâkimiyetini en mütekâmil şeklinde tecelli ettiren Cumhuriyete kadar memlekette derpiş edilmemiş olan nafia sisteminin, geçen devrede verdiği semerat, aynı yola azimle ve ısrar ile yürümek için bilhassa mucib-i kuvvet ve cesarettir. Demiryolu ve yol ihtiyacı memleketin bilcümle ihtiyacatının o kadar başında kendisini hissettirmektedir ki, hiçbir hayal ve nazariye peşinde aldanmaksızın memleketin menabii ve evladıyla işe devam etmek katiyen elzemdir. Memleket evladının arzu ve kanaat-i müşterekesinin de böyle olduğuna bizzat yakından muttali oldum. Milletimizin medeniyet yolunda inkişafı için bilumum şuabat-ı devlette derpiş ettiğimiz maddi ve manevi bütün tedbirler, ancak şimendifer ve yollarla semerat-ı hakikiye verebilir.

Medeniyetin bugünkü vesaitini, hatta bugünkü fikriyatını demiryolu haricinde intişar ettirebilmek müteassirdir. Demiryolu refah ve ümran yoludur. Aza-yı ki-

ram! Kabil-i tedarik ve kabil-i tasarruf her vasıta ile münakalâtı tezyit etmek, bütün teşebbüslerimizin fevkinde tereddütsüz gayemiz olmalıdır.

Muhterem Arkadaşlar! Cumhuriyetin merkezi olan Ankara için bu sene dahi Meclis-i Âli'nin tedabir-i vasiasına ihtiyaç olduğunu arz etmek lüzumunu hissediyorum. Ankara'nın asrî ve kâfi vesait-i muhabere ile teçhizi ve şiddetle ihtiyaç hissolunan mesakinin inşası ihtiyacat-ı âciledendir. Hiç şüphe etmemelidir ki, Anadolu ortasında süratle vücuda getirilecek asrî ve mamur bir Ankara, asırlarca mühmel kalan Türk Vatanı için başlı başına bir medeniyet merkezi, Türk Devleti için pek mühim bir müttekâ olacaktır.

Efendiler! Müsaadenizle vaziyet-i hariciyemiz hakkında bir hulâsa yapmak istiyorum. Geçen içtima senesinde Lozan Sulh Muahedesi mevki-i meriyete vazolunmuştur. Bu suretle uzun harp senelerinden sonra ayrıca devam etmiş olan devre-i meşkûkiyet zail olmuş ve Türkiye Cumhuriyeti ile mumzi devletler arasında münasebat-ı tabiiye yoluna girilmiştir. Muallak mesail, muahedenin derpiş ettiği cereyan-ı tabiidedir. Musul vilâyeti için hak ve adalet dairesinde ittihaz edileceğini ümit ettiğimiz karara intizar ediyoruz. Ahiren statükonun muhafazasında zuhur eden ihtilafın Cemiyet-i Akvam Meclisi'nde muvakkat bir suret-i tesviyeye iktiran ettiği haber alınmıştır.

Fransa Cumhuriyetiyle geçen sene bidayetinde zuhur etmiş olan hudut hadisatı süratle bertaraf edildikten başka iki cumhuriyet arasında tesilatkâr ve bariz hissiyat-ı dostane maalmemnuniye müşahede olunmaktadır. İtalya ile siyasi ve iktisadi münasebatımızın samimiyet tazammun eden bir inkişaf gösterdiğini memnuniyetle kaydederim.

Kadim dostumuz Rusya Sovyet Cumhuriyeti'yle münasebatımız dostluk vadisinde her gün daha ziyade inkişaf ve terakki etmektedir. Hükûmet-i Cumhuriyemiz, Rusya Sovyet Cumhuriyeti'yle hakiki ve vâsi hüsn-i münasebatı, mazide olduğu gibi, şiar-ı siyasi addetmektedir. Lehistan Cumhuriyeti'yle münasebatımız dostane bir surette inkişaf etmektedir.

Muhterem Efendiler! Geçen devre-i içtimaiyede tasdike arz edilememiş olan yeni muahedat Meclis-i Âli'ye takdim olunacaktır. Meclis-i Âli'nin tasdikine arz olunan bu muahedat ile Türkiye Cumhuriyeti'nin, yeni esasat dâhilinde, Amerika, İspanya, İsveç, Felemenk, Çekoslovakya devletleriyle münasebat-ı resmiyesi tesis edilmiş olacağını maalmemnuniye tezkâr eylerim. İran ve Afgan ile münasebatımız dostane olmakta berdevamdır.

Efendiler! Lozan Muahedesinin kesb-i katîyet ettiği andan itibaren Türkiye Cumhuriyeti, Cemiyet-i Akvam ile resmen temasa geldi. Cumhuriyet, Cemiyet-i Akvam'a karşı eser-i itimat göstermiştir. Bu itimattaki isabetin, müşahede edeceğimiz mukadderat-ı adilâne ile teeyyüt edeceğini ümit etmekteyiz. Şüphe yoktur ki,

halis bir Cemiyet-i Akvam mefkûresi milletler için mucib-i selamet addolunacak mahiyettedir.

Aza-yı Kiram! Türk milleti, yeni devre-i hayatında bilcümle esbab-ı terakkiye doğru, büyük bir hamle-i gayretle ilerlemektedir. Zihniyetler karışıklıktan azade ve nezih olarak memleketi ve aileyi terfih edecek tarik-i mesaide yürümek... İşte milletin yegâne nasb-i nazar ettiği nokta budur. Şimdiye kadar millete rehberlik etmiş olan Büyük Millet Meclisi, halkın medeniyet ve terakkiye olan şedit iştiyakı ve ihtiyacı zemininde de isabetle delalette bulunmak vazife-i mühimmesindedir. Her sene-i faaliyetin muhassalası Türk tarihinde birer mefharet sahifesi teşkil eden Büyük Millet Meclisi'nin, yeni sene-i faaliyetinde. Teceddüt ve itilâ yolunda, feyizli eserlerle mâli olmasını temenni ederim.

27. TÜRKİYE-FRANSA İLİŞKİLERİ VE HİLÂFETİN KALDIRILMASI HAKKINDA LE MATİN GAZETESİ YAZARI MADAME TITANIA'YA VERDİĞİ DEMEÇ*

25 Teşrîn-i Sânî 1340 (25 Kasım 1924)

- Memleketim hakkında pek samimi sözler ihtiva eden nutkunuzu Büyük Millet Meclisi'nde irat ettiğiniz gün Ankara'ya geldim. Bu sözleriniz memleketimde lazım geldiği derecede takdir edilmiştir.

- Bu hususta daha vazıh olmak isterim. Karilerinize söyleyiniz ki Türkiye ile Fransa arasındaki münasebet daima muhabbetkârane olmuş ise bunun sebebi basittir. Mezkûr muhabbet fikir ve tabiat birliğinden doğmuştur. Bugün Türkiye'nin vicdanına sahip olmasıyla eski muhabbetine bir yenisi inzimam etmiş oluyor. Bu his bir muhakeme mahsulü olup her iki cumhuriyet arasındaki rabıtaları takviye edecektir. Ben de şahsan bu revabıtın daha ziyade kuvvetlenmesine çalışacağım.

- Bilhassa gazetelerin bahsettiği Fransa seyahati ile bu netice istihsal edilmiş olacaktır, dedim.

- Fransa seyahati mi! Filhakika bu hususta General Mougain ile görüşmüş ve ilk defa Türk toprağını terk ettiğim zaman Fransa'yı ziyaret edeceğimi vaat etmiştim. Esasen on beş sene evvel görmüş olduğum memleketinizi tekrar göreceğim.

- Ne vakit?

- Bu hususta zaman tayin etmek mümkün değil. Ortada halli lazım gelen pek çok mesail var. Esasen bütün bunlar vaziyete bağlıdır; belki son zamanda Türkiye'nin pek bati bir surette terakki ettiğine dair hakkımızda serdedilen serzenişleri belki işitmişsinizdir. Acaba genç Türk Cumhuriyeti'nin bundan bir sene evvel doğduğu ve her şeyin tekrar yapılması lazım geldiği bir memlekette azim işler karşısında bulunulduğu unutuluyor mu? Bize bu serzenişi yapanlar acaba sizin gibi buralara kadar gelerek rüfeka-yı mesaim ve bütün Türk Milleti tarafından sarf edilen mesaiyi görmüşler midir?

- Gerek sizin ve gerek Türk Hükûmeti'nin efkâr-ı ahrarânesi Fransa'da malum bulunmakla beraber hilafetin ilgası ufak bir hayret tevlit etmiştir.

- Bu sual bana müteaddit defalar sorulmuştur. Şimdiye kadar verdiğim samimi cevabı size de tekrar edeyim: Hilafet, mazinin bir rüyası olup zamanımızda hikmet-i

* *Vakit*, 30 Kasım 1924, s. 2.

vücudu yoktu. Tunuslu, Mısırlı ve Hintlilerle sair Müslümanlar, hakikatte İngiliz tahakkümü altında veya Fransız tabiiyetindedirler. Yakında Mısır'da bir halife tayin edilecekmiş.

- Fakat her hâlde Türkiye mazi-i diniyesiyle katî surette rabıtasını kesmiş ve her türlü manialardan azade olarak işe başlamıştır. Girişmiş olduğunuz iş de muazzam bir iştir.

- Evet, bu hususta fikir edinen nadir insanlardan biri bulunuyorsunuz. Ümit ederim ki ecnebilerin burada karşılaştıkları konfor fıkdanından siz de fazla müteessir olmamışsınızdır. Tekrar avdet ettiğiniz zaman, ki ümit ediyorum tekrar geleceksiniz, Ankara'yı tamamen değişmiş göreceksiniz. Büyük bir otel yapılmaktadır. Bu binanın vatandaşlarınızı buraya celp edeceğini ümit etmek istiyorum. Onların gelmelerinden memnun olurum. Türkiye'ye karşı beslemekte olduğunuz muhabbetin nasıl doğduğunu sorabilir miyim?

- Bu hususta memleketimizin hareket ettiği gibi ben de şahsen böyle bir his duydum.

- Evet. İstanbul'u terk edip buraya geldikten sonra Türkiye'yi bir miktar görmüş oluyorsunuz. Gelecek seyahatinizde pek şayan-ı istifade olan şarkî Türkiye'yi de ziyaret etmeyi unutmayınız.

28. SİYASİ PARTİLER HAKKINDA TIMES GAZETESİ'NİN İSTANBUL MUHABİRİNİN YAZILI SORULARINA VERDİĞİ CEVAP*

11 Kânun-ı Evvel 1340 (11 Aralık 1924)

- Bizde mer'i olan siyasi fırkalar sistemi karşısında ve Türkiye'ye kıyasen Gazi'nin vaziyeti nedir?

- Hâkimiyet-i Milliye esasına müstenit ve bilhassa cumhuriyet-i idareye malik bulunan memleketlerde siyasi fırkaların mevcudiyeti tabiidir. Türkiye Cumhuriyeti'nde de, yekdiğerini murakıp fırkalar tekevvün edeceğine şüphe yoktur. Bu tabii olan vaziyet karşısında Gazi Paşa'nın da vaziyeti tabii olmaktan başka bir şey olmayacaktır.

- Gazi, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın riyaset-i asliyesini hâlâ muhafaza etmekte midir? Ve bunu muhafaza etmeyi düşünüyor mu?

Gazi, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Reis-i umumiliğini hâlen muhafaza etmektedir ve bunu muhafaza edecektir. Yalnız, Riyaset-i Cumhura intihap olunduğundan beri olduğu gibi, Riyaset-i Cumhur makamında kaldıkça fırkanın reis-i umumiliği vazifesi ile bilfiil iştigal etmeyecektir. Bu vazife, vekâleten fırkanın diğer bir lideri tarafından ifa edilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti kanun-ı esasisine göre, Reis-i Cumhur olan Gazi aynı zamanda mebustur. Riyaset-i Cumhur müddetinin (Meclisin devre-i içtimaiyesi ile beraber) hitamında fırkasının başında bil-fiil çalışacaktır.

- Gazi, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı hakiki yeni bir siyasi fırka olarak kabul ediyor mu? Değilse, niçin değil?

- Türkiye'de yeni bir siyasi fırka teşekkülü bazı merasim-i kanuniyeye tâbidir ki, yeni fırka bu merasimi ifa etmiş olduğundan teşekkül etmiş sayılır.

- Terakkiperver Fırka'nın programını nasıl buluyor? Bilhassa, veto hakkı ve hakk-ı fesih hakkındaki fikirleri serbestî-i dine, hâkimiyet-i milliyenin muhafazasına ve bir istibdadın mevcudiyetine dair olan îma ve telmihler hakkındaki fikirleri nedir?

- Terakkiperver Fırka'nın programında, mevcut fırkanın umdelerinden hariç ve mevzu-i münakaşa olmağa değerli esaslı bir prensip ve fikir görülmüyor. Teferruata

* *Hâkimiyet-i Milliye,* 12 Kânun-ı Evvel 1340 (12 Aralık 1924), No: 1296, s.1.

ait görülebilen bazı noktalar erbab-ı ihtisasın her gün yeniden tetkik ve münakaşa edebileceği ve yeni neticelere vasıl olabileceği hususattır.

Veto hakkı ve hakk-ı fesih, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun mevadd-ı mahsusasıyla tasrih ve tespit olunmuştur.

Efkâr ve itikadat-ı diniyeye hürmetkâr olmak, öteden beri tabii ve umumi bir telakkidir. Bunun aksini düşünmek için sebep yoktur.

Hâkimiyet-i milliyemiz, asla tehlikeye maruz değildir. Bütün millet, onun müdrik ve vefakâr muhafızıdır. Bir istibdadın mevcudiyetine dair olan îma ve telmihler, bence kabil-i izah değildir. Cumhuriyet Halk Fırkası ve onun bütün liderleri ve mensupları Türkiye'de her nevi istibdadı kökünden yıkmak için ve memleket ve millete tam bir hürriyet kazandırmak için bugüne kadar milletle beraber hayatlarını ortaya koymaktan çekinmemiş ve hiçbir vakit çekinmeyecek insanlar olduğuna göre, işaret olunan istibdat herhâlde mevcut değildir. Maksatlı olarak vuku bulan bu yoldaki îma ve telmihlerin nazar-ı millette, hiçbir kıymeti yoktur.

-Gazi, matbuatın bu kadar büyük bir kısmının, bilhassa İstanbul'da muhalefete teveccühkâr olmasını ve hükûmeti bu kadar kuvvetle tenkit etmesini nasıl izah ediyorlar? Bu gazetelerin halkın ekseriyeti üzerinde bir tesiri var mıdır?

İstanbul'da ekseri gazetelerin Cumhuriyet Halk Fırkası'nı ve onun hükûmetini tenkit etmesini ve muhalefete teveccühkâr olmasını Gazi'nin lisaniyle izaha hacet yoktur. Bu keyfiyeti izah eder esbap, Ankara'yı ve İstanbul'u yakından görüp anlamış olanlarca suhuletle kabil-i tefehhümdür.

Maksad-ı mahsusla neşriyat yapan bazı gazetelerin, halkın ekseriyeti üzerinde yaptığı tesir her memlekette olduğu gibi o gazetelerin lehinde değildir.

Son baskısı 1997 yılında yapılmış olan Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri'nin bu yeni baskısı, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı ve Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü tarafından yürütülen yoğun bir çalışma ile Cumhuriyet'in 100. Yılına armağan olarak hazırlanmıştır. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri'nin özünü koruyarak yeniden basımı için 2022 yılında çalışmalara başlanmıştır.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri'nin bu baskısında kronoloji esas alınmak üzere farklı bir bölümlendirme yapılmıştır. Eser 1906 yılına ait belge ile başlamış 1938 yılı ile bitirilmiştir. Buna göre; Birinci Cilt: 1906-1921, İkinci Cilt: 1922-1924, Üçüncü Cilt: 1925-1938 yılları arasını kapsayacak şekilde bir bölümlendirme tercih edilmiştir. Böylece Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, Cumhuriyet'in 100. yılının anlamına ve ruhuna uygun olarak başta bilim insanları olmak üzere, toplumun bütün kesimlerinin hizmetine sunulmuştur. Bu vesileyle başta Gazi Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşuna ve gelişimine katkı sağlayan bütün kahramanlarımızı, şehitlerimizi ve gazilerimizi minnet ve saygıyla anıyoruz.

ISBN: 978-975-17-5783-8 (Tk)
ISBN: 978-975-17-5785-2 (2.c)
9 789751 757852

E-mağaza

www.atam.gov.tr